

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი  
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი  
IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY  
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE OF ECONOMICS

---

მხარღამჭერი ორგანიზაციები:

გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტი

აკ. წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

SUPPORTING ORGANIZATIONS:

GURAM TAVARTKILADZE TEACHING UNIVERSITY

AKAKI TSERETELI KUTAISI STATE UNIVERSITY

პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისადმი მიძღვნილ  
საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის  
მასალების კრებული

ეროვნული ეკონომიკები

და

გლობალიზაცია

(28-29 ივნისი, 2012)

Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference  
Dedicated to the 60<sup>th</sup> Birth Anniversary of Professor George Tsereteli

NATIONAL ECONOMIES

AND

GLOBALIZATION

(28-29 June, 2012)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის  
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE  
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

თბილისი Tbilisi 2012

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტში 2012 წელს გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკულ კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებების მასალები

**Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2012**

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია: რ. აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), ნ. არევაძე, თ. არნანია-კეპულაძე, ლ. ბელინსკაია, ნ. ბიბილაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), ი. ბრიტჩენკო, შ. გოგიაშვილი, ლ. დათუნაშვილი, გ. ერქომაიშვილი, ა. ვიტასი, მ. იბრაგიმოვი, ე. კაკულია, გ. კასნაუსკიენე, ი. კერიმლი, მ. კვარაცხელია, ა. კურატაშვილი, თ. ლაზარაშვილი, ი. ნათელაური, ს. პავლიაშვილი, ვლ. პაპავა, ა. სილაგაძე, ნ. ხადური, მ. ხუსკივაძე, ლ. ჩაგელიშვილი, ლ. ჩიქავა, თ. ჩხეიძე

**Scientific-editorial Board: R. Abesadze (Editor-in-Chief), N. Arevadze, T. Arnania-Kepuladze, L. Belinskaja, N. Bibilashvili (Executive Secretary), I. Britchenko, L. Chagelishvili, L. Chikava, T. Chkheidze, L. Datunashvili, G. Erkomaishvili, M. Ibragimov, Sh. Gogiashvili, E. Kakulia, G. Kasnauskiene, I. Kerimli, N. Khaduri, M. Khuskivadze, A. Kuratashvili, M. Kvaratskhelia, T. Lazarashvili, I. Natelauri, V. Papava, S. Pavliashvili, A. Silagadze, A. Vitas.**

რეცენზენტები: ემდ ვ. ბურდული  
ემდ გ. ბერულავა

**Reviewers: Doctor of Economic Sciences V. Burduli  
Doctor of Economic Sciences G. Berulava**

კონფერენციის საორგანიზაციო ჯგუფი:

თ. გოგოხია (ხელმძღვანელი), ნ. კედია, ე. ჯაბანაშვილი

**Organizing Group of the Conference:**

**T. Gogokhia (Head), N. Kedia, E. Jabanashvili**

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

© PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE  
OF ECONOMICS OF IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY

2012

ISBN 978-9941-9168-4-7

## კლენარული სხდომა

რამაზ აბესაძე

### გლობალიზაცია და მისი ეროვნულ ეკონომიკაზე გავლენის ზოგიერთი ასპექტი

ტერმინი გლობალიზაცია დაკავშირებულია არა მხოლოდ ეკონომიკასთან, არამედ ადამიანის საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროსთან – მეცნიერებასთან, კულტურასთან, ჯანმრთელობის დაცვასთან, სპორტთან, სოციალურ სფეროსთან, პოლიტიკასთან და ა. შ. იგი წარმოდგება სიტყვისგან – “globe” (დედამიწა) და, მაშასადამე, წარმოადგენს საბოლოოდ დედამიწის ერთიან ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობად ჩამოყალიბების პროცესს, ცალკეული ქვეყნების სახელმწიფოებრივობისა და ეროვნული თვითყოფადობის შენარჩუნების პირობებში. გლობალიზაციას აქვს საერთოპლანეტარული ხასიათი. თანამედროვე მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენება (საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, ინტერნეტი, თანამგზავრული ტელევიზია, სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის საშუალებები და ა. შ.) ბიძგს აძლევს დედამიწის ერთიან გლობალურ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას. ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი; თავბრუსდამხვევი ტემპებით მიმდინარეობს ეროვნული ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია. საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში დომინირებს არა საერთაშორისო ვაჭრობა, არამედ პროდუქციის წარმოებისა და გასაღების ორგანიზება უშუალოდ საზღვარგარეთ; ხორციელდება მსოფლიო საფინანსო ბაზრების ფორმირება და მათი არნახული დივერსიფიკაცია; ძლიერდება უნიფიკაციის ტენდენცია ტექნოლოგიის, ეკოლოგიის, საბუღალტრო და სტატისტიკური აღრიცხვის, განათლების, კულტურისა და სხვა სფეროებში; ხორციელდება მსოფლიო საკომუნიკაციო ქსელის დივერსიფიკაცია; ყალიბდება მძლავრი საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ნერგავენ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ერთიან კრიტერიუმებს და თანდათან ახდენენ გლობალიზაციის ინსტიტუციონალურ გაფორმებას. მათი გადაწყვეტილებები სულ უფრო ხშირად ხდება იურიდიულად აუცილებელი ნომინალურად სუვერენული სახელმწიფოებისათვის; გლობალიზაცია შეიჭრა შიგასახელმწიფოებრივ სფეროშიც და თანდათან ხდება შიგა ცხოვრების ერთერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომლის სიძლიერე ბევრად აჭარბებს ეროვნული სახელმწიფოს შესაძლებლობებს; ძლიერდება საერთაშორისო კონკურენცია ისეთ სუბიექტებს შორის, რომელთაც არ აქვთ განსაზღვრული სახელმწიფოებრივი წარმოშობა და რომლებიც კონკურენციას უწევენ ეროვნულ კომპანიებს, დევნიან რა მათ საკუთარი ბაზრებიდან; სულ უფრო და უფრო მეტი სახელმწიფო ებმება გლობალიზაციის პროცესებში, ყალიბდება გლობალური ცივილიზაციის შესაბამისი საერთო ჩვევები, გემოვნებები, ფასეულობები, შეხედულებები, აზროვნება და ა.შ. ტრანსნაციონალური კორპორაციები წარმოადგენენ მთავარ ძალას მსოფლიო ეკონომიკაში ინტერნაციონალიზაციის პროცესების დასაჩქარებლად. სწორედ მათი საქმიანობა გარდაქმნის მსოფლიო მეურნეობას საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალისა და ცოდნის ერთიან ბაზრად.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა გლობალიზაციის წარმომშობ მიზეზებთან დაკავშირებით. ერთ ნაწილს მიაჩნია, რომ გლობალიზაცია არის ისტორიული განვითარების ობიექტური შედეგი, მეორე ნაწილი კი თვლის, რომ იგი ორგანიზებულია მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების მიერ ეროვნული რესურსების თავიანთ სასარგებლოდ გამოყენების, საბოლოო ანგარიშით, ეროვნული სახელმწიფოების გაუქმებისა და ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნის მიზნით. ამასთან დაკავშირებით, უნდა ითქვას, რომ ეს პროცესი ობიექტური ხასიათისაა, ადგილი ჰქონდა საზოგადოების ყველა ეტაპზე და მას ძირითადად განაპირობებს: 1. ადამიანთა საზოგადოების

დაუოკებელი მისწრაფება ცხოვრების კეთილდღეობის დონის ამაღლებისაკენ, რითაც დაინტერესებულია მსოფლიოს ყველა ქვეყანა. 2. მეწარმეთა პირადი ინტერესების დაკმაყოფილების მოტივაცია, მიიღოს რაც შეიძლება მეტი მოგება. 3. მსოფლიოში გადაუჭრელი გლობალური პრობლემების არსებობა, რომელთა გადაწყვეტაც ცალკეულ ქვეყნებს არ შეუძლიათ. მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაციის პროცესში ყველა ქვეყანა დებულობს გარკვეულ სარგებელს, ამ სარგებლის ხარისხი და რაოდენობა სხვადასხვა ქვეყნისათვის სხვადასხვაა. პრიორიტეტული მდგომარეობა ფაქტია, განვითარებულ ქვეყნებს უჭირავთ, ვინაიდან სწორედ ისინი ფლობენ ჭარბი რაოდენობისა და შესაბამისი ხარისხის წარმოების ფაქტორებს, ისინი აწარმოებენ მეტი რაოდენობისა და მაღალი ხარისხის პროდუქციას. ასეთი მდგომარეობა განაპირობებს იმას, რომ განვითარებული ქვეყნები მსოფლიო მასშტაბით: 1. იყენებენ გაცილებით იაფ სამუშაო ძალასა და რესურსებს 2. იზიდავენ მაღალი კვალიფიკაციის სამუშაო ძალას 3. ხშირ შემთხვევაში სხვა ქვეყნებში გააქვთ დაბალი ხარისხის პროდუქცია 4. აწარმოებენ ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული ტექნიკის გატანას 5. ექმნებათ ხელსაყრელი პირობები მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დასაჩქარებლად, ამისათვის საჭირო უზარმაზარი რესურსების მოზიდვის საფუძველზე მსოფლიო მასშტაბით.

სხვა ქვეყნები გლობალიზაციის პროცესში: 1. იყენებენ მსოფლიოში დაგროვებულ დიდ გამოცდილებასა და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის უახლოეს მიღწევებს. 2. იღებენ დიდ ფინანსურ დახმარებებს 3. წყვეტენ მრავალ (სიღარიბის, ეკოლოგიურ, სამედიცინო) პრობლემას.

იმ ფაქტს, რომ გლობალიზაციის პირობებში, როგორც საქონლისა და მომსახურების, ასევე წარმოების ფაქტორთა გატანას ადგილი აქვს ძირითადად განვითარებული ქვეყნებიდან განვითარებად ქვეყნებში, ადასტურებს ის, რომ ტრანსნაციონალური კორპორაციების მშობელი კომპანიების უდიდესი ნაწილი სწორედ განვითარებულ ქვეყნებშია განლაგებული. ამასთან, ტრანსნაციონალური კორპორაციები უპირატესობას ანიჭებენ პირდაპირ ინვესტიციებს, ვინაიდან ისინი დებულობენ თავისუფალ დაშვებას სხვა ქვეყნების ბუნებრივ და შრომით რესურსებზე, უერთებენ რა მათ თავიანთ საკუთარ რესურსებს – კაპიტალს, ცოდნას, ტექნოლოგიასა და მეწარმეობრივ უნარს [1; გვ. 60-64].

მაშასადამე, გლობალიზაციას აქვს სუბიექტური ხასიათიც. ამიტომ დადებით მხარეებთან ერთად მას აქვს უარყოფითი ხასიათიც. მისი წარმართვა შესაძლებელია როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მიმართულებით.

გლობალიზაციის დადებითი მხარეებიდან უნდა გამოიყოს:

1. მან მნიშვნელოვნად განაპირობა საბაზრო მექანიზმზე დამყარებული ეკონომიკური და მეტნაკლებად დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში. იგი აიძულებს ცალკეული ქვეყნების მთავრობებს აღმოფხვრან ვოლუნტარიზმი და კორუფცია, ჩამოაყალიბონ სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა

2. გლობალიზაციის პირობებში ახალი ტექნოლოგიები ვრცელდება ისევე სწრაფად, როგორც კაპიტალი.

3. იგი განაპირობებს მსოფლიო რესურსების უფრო რაციონალურ განაწილებას.

4. მსოფლიო არენაზე უმსხვილესი კორპორაციების ფუნქციონირება შესაძლებელს ხდის მასშტაბის ეკონომიის მაქსიმალური ნიშნულის მიღწევას.

5. გლობალიზაციის პირობებში კონკურენციის გაძლიერება და ერთობლივი ძალებით უმსხვილესი სამეცნიერო-ტექნიკური პროექტების განხორციელება კიდევ უფრო აჩქარებს ტექნოლოგიის სრულყოფას და ინოვაციების გავრცელებას მსოფლიო მასშტაბით, რაც უპირველეს ყოვლისა სასარგებლოა მომხმარებლებისათვის.

6. იგი შესაძლებელს ხდის გლობალური ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემები გადაჭრას მსოფლიო თანამეგობრობის ძალისხმევის გაერთიანების

შედგება, რესურსების მობილიზაციისა და მოქმედებათა კოორდინაციის საფუძველზე და სხვ.

გლობალიზაციის უარყოფითი მხარეებიდან შეიძლება გამოიყოს:

1. დღეისათვის გლობალიზაციის პირობებში თანდათან იზრდება განსხვავება განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის ცხოვრების დონის მიხედვით [2]. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ გლობალიზაციის პირობებში განსხვავება უნდა მცირდებოდეს და რაც შეიძლება სწრაფად. სხვა შემთხვევაში ეს იქნება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გლობალიზაციის გზაზე.

2. იგი ხელს უწყობს ერთ რომელიმე რეგიონში წარმოშობილი ნეგატიური პროცესების (მათ შორის კრიზისების) გავრცელებას მსოფლიოს მასშტაბით.

3. წინააღმდეგობა გლობალიზაციასა და ეროვნული სახელმწიფოს სუვერენიტეტს შორის.

4. გლობალიზაციამ შეასუსტა რა სახელმწიფო რეგულირების სფერო, ამასთანავე არ ჩამოყალიბებულა მისი შემცველი საერთაშორისო რეგულირების ქმედითი ორგანოები.

5. გლობალიზაციის პირობებში ძლიერდება ნარკობიზნესის გავრცელება და იარაღით არალეგალური ვაჭრობა.

6. ადგილი აქვს მოსახლეობის მიგრაციის ზრდას განვითარებულ ქვეყნებში, განვითარებადი ქვეყნების საზიანოდ.

7. ხდება პლანეტის მთელი სამეცნიერო-ინტელექტუალური პოტენციალის თავმოყრა რამოდენიმე ქვეყანაში.

8. რეალური ხდება პროცესის არასწორად წარმართვის შემთხვევაში გლობალური კონფლიქტის წარმოშობის საფრთხე, რაც საზოგადოებას კატასტროფით ემუქრება და სხვ.

მაშასადამე, გლობალიზაცია მოიცავს როგორც ადამიანთა საზოგადოების განვითარების, ისე მისი არსებობის საფრთხის არნახულ შესაძლებლობებს. ამდენად, აუცილებელი ხდება გლობალიზაციის პროცესის სწორად წარმართვა, ანუ **სამართლიანი გლობალიზაციის** განხორციელება. ამაში უდიდესი წვლილი ეკუთვნის ლიდერ (დიდ) სახელმწიფოებს. სწორედ მათ გადაწყვეტილებებზეა დამოკიდებული გლობალიზაციის ბედი.

### **მაინც როგორია გლობალიზაციის პერსპექტივა?**

გასათვალისწინებელია, რომ გლობალიზაცია რეალური პროცესია, რომლის გაუქმებაც არც ერთ ცალკე ადებულ ქვეყანას არ შეუძლია. გლობალიზაციის პროცესი არის მსოფლიო ბაზრის სუბიექტებს და სახელმწიფოებს შორის დიდი კონკურენციის, მაგრამ ამავე დროს დიდი ურთიერთდახმარების პროცესი. ამიტომ საჭიროა არა გლობალიზაციის საერთოდ უარყოფა, არამედ თითოეული სახელმწიფოს მისწრაფება, რათა ეს პროცესი წარმართოს დიდი სიფრთხილით და ყველა ქვეყნის ინტერესთა გათვალისწინებით. თითოეულმა ქვეყანამ უნდა იბრძოდეს გამარჯვებისათვის დიდ კონკურენციულ ბრძოლაში, მაგრამ, რასაკვირველია, არა ძალით, არამედ ცოდნით, მეცნიერების განვითარებით, უმაღლესი ტექნოლოგიების შექმნით, კულტურის სრულყოფით, ინტელექტის ამაღლებით და ა.შ. გლობალიზაციის შედეგად ყველა ქვეყანას უნდა ჰქონდეს საშუალება ისარგებლოს სხვა ქვეყნის სიკეთით. ამავე დროს შენარჩუნებული იქნეს ეროვნული თვითმყოფადობა (ენა, ტრადიციები, სარწმუნოება, ტერიტორია და ა. შ.). ასეთ პირობებში საჭირო აღარ იქნება ომები, სხვისი ტერიტორიების მითვისება. თანდათან უნდა შემცირდეს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური უთანასწორობა. საჭიროა ყველამ გაიაზროს, რომ დედამიწა ჩვენი საერთო სახლია, რომ ჩვენ ყველა ერთ “ქვეყანაში” – დედამიწაზე ვცხოვრობთ და ყველამ ერთად უნდა მივხედოთ მას. სამართლიანი გლობალური ინტერესები უნდა დადგეს ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა. მართალია, წარმოიშობა ერთიანი ეკონომიკური სივრცე, ახალი ტრადიციები, შესაძლებელია დაიკარგოს ზოგიერთი ეროვნული ტრადიცია, წესი და ადათი და ა.შ., მაგრამ

შენარჩუნებული უნდა იქნეს ძირითადი ეროვნული ღირებულებები, რომელიც თითოეული ქვეყნისათვის ძვირფასია. ეს მიიღწევა მაშინ, როდესაც გამოირიცხება ძალადობის ნებისმიერი გამოვლინება და ყველა გადაწყვეტილება მიღებული იქნება საერთო თანხმობის შედეგად. სხვა მიმართულება გლობალიზაციისა კატასტროფით შეიძლება დასრულდეს.

გლობალიზაცია, ბუნებრივია, გავლენას ახდენს ეროვნულ სახელმწიფოზე, მის ეკონომიკაზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ფორმებზე, მეთოდებსა და ინსტრუმენტებზე. ზოგიერთი მოსაზრების თანახმად, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფო შეწყვეტს არსებობას, ვინაიდან მისი ფუნქციები დაიკარგება. მაგრამ ეს შესედელება მცდარია. **მართალია, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს ზოგიერთი ფუნქცია იზღუდება, მაგრამ იგი იძენს უფრო დიდ, საერთაშორისო ფუნქციას, რომელიც მიმართული უნდა იყოს გლობალიზაციის ნეგატიური ზემოქმედების განეიტრალებისა და დახმარების ეფექტიანი გამოყენების, კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, საუკეთესო ეროვნული ტრადიციების შენარჩუნებისა და მისი შემდგომი სრულყოფისა.** გლობალიზაცია ამაღლებს ცხოვრების ხარისხს, მაგრამ ნაციონალური სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების გარეშე ეროვნული ეკონომიკა მუდამ იქნება წამყვანი ქვეყნის შედარებით მოძველებული ტექნოლოგიებისა და სამომხმარებლო პროდუქციის გამსაღებელი. გლობალიზაცია არის ობიექტური პროცესი, მაგრამ მისი რეგულირება აუცილებელია ეროვნული სახელმწიფოების თანასწორობის საფუძველზე შექმნილი ზეეროვნული ორგანოების მიერ.

გლობალიზაციის გავლენა ეროვნულ ეკონომიკებზე ძირითადად ვლინდება შემდეგში:

1. ეროვნული ეკონომიკები ხდებიან არა მხოლოდ გლობალიზაციის უბრალო მაცურებლები, არამედ მისი ორგანიზატორები და ცხოვრებაში გამტარებლები.
  2. ხორციელდება სახელმწიფო სექტორის კიდევ უფრო შეკვეცა. პრივატიზება შეეხო ისეთ დარგებსაც კი, რომლებიც ადრე მკაცრი რეგულაციის დარგებად ითვლებოდა (ენერგეტიკა, კავშირგაბმულობა, ტრანსპორტი და სხვ.).
  3. სახელმწიფო რეგულირების პრიორიტეტი ხდება სოციალური პოლიტიკა. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციების შემცირების გამო გამოთავისუფლებული ფინანსური რესურსები სოციალურ სფეროში გამოიყენება.
  4. ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინსტიტუტების გავლენა, რომელთა წესების შესაბამისად ფუნქციონირებს ეროვნული ეკონომიკის დიდი ნაწილი. ეს ორგანიზაციებია, უპირველეს ყოვლისა, გენერალური შეთანხმება ტარიფისა და ვაჭრობის შესახებ (**GATT**), მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია (**VTO**), საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (**IMF**), მსოფლიო ბანკი (**WB**).
  5. მიმდინარეობს შრომის დანაწილების ახალი ეტაპი, რომლის დროსაც ეროვნული სიმდიდრის შექმნაში სულ უფრო დიდ როლს ასრულებენ სხვა ქვეყნები.
  6. ხდება ეროვნულ ეკონომიკაზე ეგზოგენური ფაქტორების გავლენის ზრდა.
  7. მსოფლიო საფინანსო-საკრედიტო სისტემა, რომლის გლობალიზაციის დონემ წინ გაუსწრო რეალურ სექტორში გლობალიზაციას, დიდ გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკების ფუნქციონირებაზე.
- დღეისათვის ეკონომიკურ ინტეგრაციას მნიშვნელოვნად ჩამორჩება შესაბამისი საერთაშორისო რეგულირების სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი, რაც გარკვეულწილად განპირობებულია პოლიტიკური ინტეგრაციის ჩამორჩენით ეკონომიკურისაგან. სწორედ არასაკმარისი შეთანაწყობა გლობალური და ეროვნული ინტერესებისა არის ერთ-ერთი მიზეზი მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისებისა. გლობალიზაციის პროცესის რეგულირება

აუცილებელია, რისთვისაც ერთმანეთს უნდა შეერწყას რეგულირება მსოფლიო და ეროვნული ეკონომიკების მასშტაბით [5]. მსოფლიო მასშტაბით რეგულირებაში მონაწილეობას უნდა ღებულობდეს ყველა ქვეყანა თანაბარი უფლებებით. ძალისხმევა, უპირველეს ყოვლისა, მიმართული უნდა იყოს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური გამოთანაბრებისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისაკენ.

ამა თუ იმ ქვეყნის გლობალიზაციაში ჩართულობის შესაფასებლად არსებობს სხვადასხვა მაჩვენებელი. მაგალითად, ერთ-ერთი არის გლობალიზაციის KOF ინდექსი (KOF Index of Globalization), რომელიც შემუშავდა შვეიცარიის ეკონომიკის ინსტიტუტში (KOF Swiss Economic Institute), შვეიცარიის ფედერალური ტექნოლოგიური ინსტიტუტის (Swiss Federal Institute of Technology) მონაწილეობით. იგი ითვალისწინებს **ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ** გლობალიზაციას.

ეკონომიკური გლობალიზაცია მოიცავს: საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობას; საერთაშორისო საქმიან აქტიურობას; სავაჭრო ნაკადებს; საერთაშორისო ინვესტიციებს; სატარიფო პოლიტიკას; შეზღუდვებს და გადასახადებს საერთაშორისო ვაჭრობაზე და ა. შ.

სოციალური გლობალიზაცია მოიცავს: კულტურული ინტეგრაციის დონეს; უცხოელი მოსახლეობის პროცენტს; საერთაშორისო პირად კონტაქტებს; სატელეფონო გრაფიკისა და საფოსტო გზავნილების მოცულობას; საზღვარგარეთ ფულადი გზავნილების მოცულობას; საინფორმაციო ნაკადების მოცულობას; საინფორმაციო-ტელესაკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის განვითარებას და სხვ.

პოლიტიკური გლობალიზაცია მოიცავს: სახელმწიფოს წევრობას საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და მისიებში; საერთაშორისო მრავალმხრივი ხელშეკრულებების რატიფიკაციას; ქვეყანაში საელჩოებისა და სხვა უცხოური წარმომადგენლობების რაოდენობას და ა. შ.

ბოლო შეფასებების შესაბამისად [6] ამ მაჩვენებლის მიხედვით პირველ ოცეულში იმყოფებიან – ირლანდია, ნიდერლანდები, ავსტრია, სინგაპური, შვეცია, დანია, უნგრეთი, პორტუგალია, შვეიცარია, კვიპროსი, ჩეხეთი, დიდი ბრიტანეთი, კანადა, ესპანეთი, ფინეთი, საფრანგეთი, სლოვაკია, ნორვეგია. ოცეულში ვერ მოხვდნენ ისეთ ქვეყნები, როგორცაა: აშშ, იტალია, იაპონია, გერმანია. ყველაზე ნაკლებად გლობალიზებული ქვეყნებია: ტონგა, სომალი, სან მარინო, პუერტო რიკო, მონაკო, კორეის დემოკრატიული რესპუბლიკა, ანდორა და სხვ.

ეკონომიკური გლობალიზაციის მიხედვით პირველ ოცეულში იმყოფება – სინგაპური, ლუქსემბურგი, ირლანდია, მალტა, ბელგია, ნიდერლანდები, უნგრეთი, შვედეთი, ბაჰრეინი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები, ესტონეთი, ჩეხეთი, დანია, ავსტრია, კვიპროსი, სლოვაკეთი, პორტუგალია, ფინეთი, ჩილე, მონტენეგრო. ბოლო ადგილებზეა: მიკრონეზია, ლომინიკა, ჯიბუტი, კუბა, ბუტანი და სხვ.

სოციალური გლობალიზაციის მიხედვით პირველ ოცეულში იმყოფება – კვიპროსი, ირლანდია, სინგაპური, ავსტრია, ბელგია, შვეიცარია, ნიდერლანდები, კანადა, დანია, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, პორტუგალია, ჩეხეთი, სლოვაკეთი, ნორვეგია, გერმანია, შვეცია, ესპანეთი, კუვეიტი, ლუქსემბურგი. ბოლო ადგილებზეა სომალი, სან მარინო, მონაკო, ნიკრონეზია და სხვ.

პოლიტიკური გლობალიზაციის მიხედვით პირველ ოცეულში იმყოფება – იტალია, საფრანგეთი, ბელგია, ავსტრია, ესპანეთი, დიდი ბრიტანეთი, შვეცია, ჰოლანდია, პორტუგალია, კანადა, ეგვიპტე, ნიდერლანდები, დანია, თურქეთი, გერმანია, არგენტინა, ნორვეგია, საბერძნეთი. ბოლო ადგილებზეა: გრენლანდია, კორეის დემოკრატიული რესპუბლიკა, პუერტო რიკო და სხვ.

ამ ინდექსის მიხედვით საქართველო 208 ქვეყნიდან 69-ე, ეკონომიკური გლობალიზაციის მიხედვით 29-ე, სოციალური გლობალიზაციის მიხედვით 88-ე, ხოლო პოლიტიკური გლობალიზაციის მიხედვით 139-ე ადგილზე იმყოფება.

ყოფილი საბჭოთა ქვეყნებიდან გლობალიზაციის ინდექსის მიხედვით ესტონეთი იმყოფება 26-ე, უკრაინა 44-ე, ლიტვა 48-ე, რუსეთი 47-ე, ლატვია 50-ე, მოლდავეთი 67-ე, აზერბაიჯანი 83-ე, ყაზახეთი 76-ე, სომხეთი 97, ბელორუსია 105-ე, ტაჯიკეთი 159-ე, თურქმენეთი 167-ე, უზბეკეთი 170-ე ადგილზე.

ქვეყნების გლობალიზაციის მაჩვენებლები წარმოდგენას იძლევა ცალკეული ქვეყნის ინტეგრაციაზე მსოფლიო პროცესებში და არა მსოფლიოს გლობალიზაციის ხარისხზე. ამიტომ, უმჯობესია ამ მაჩვენებლებს ქვეყნის ინტეგრაციის ინდექსი ერქვას, ხოლო მსოფლიოს გლობალიზაციის დონის დასახასიათებლად შემოღებულ იქნეს მსოფლიო გლობალიზაციის ინდექსი. იგი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოიცავდეს ისეთ მაჩვენებლებს, როგორცაა: პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ტრანსერობნული კორპორაციების საქმიანობა, საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობა, დანახარჯები სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ პროექტებზე, მსოფლიოში შემოსავლების უთანაბრობის (ქვეყნებს შორის), სიღარიბის, სამხედრო ხარჯების, სამხედრო კონფლიქტების, მიზნობრივი (სავალუტო, საკრედიტო და სხვ.) საერთაშორისო მარეგულირებელი ორგანოების ფუნქციონირების, საერთაშორისო ორგანოებში ცალკეული ქვეყნების მონაწილეობის თანაბრობის მაჩვენებლებს.

სამართლიანი გლობალიზაცია გულისხმობს რა მსოფლიოს ხალხთა დაახლოებას და მათ ჰარმონიულ თანაარსებობას, ასევე მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოების ბუნებასთან რაციონალური თანაარსებობის პროცესებთან ანუ ადამიანის საქმიანობის განვითარებასთან ისე, რომ ზიანი არ მიაღდეს ბუნების კვლავწარმოების პროცესებს. ბიოსფერო თანდათან გადადის “ნეოსფეროში” [3], სადაც ადამიანები ამცირებენ ბიოსფეროსადმი არა მხოლოდ მის, არამედ ბუნების დამანგრეველი ძალების მიერ მიყენებული უარყოფითი ზემოქმედების შედეგებს. გლობალიზაცია და ნეოსფეროს ჩამოყალიბების პროცესი განაპირობებენ და აძლიერებენ ერთმანეთს. სამართლიანი გლობალიზაცია ადამიანთა კეთილდღეობის განუხრელი ზრდისკენაა მიმართული, რასაც სრულიად ახალი ტექნოლოგიების ჩამოყალიბება უწყობს ხელს. ამჟამად განვითარებული სამყარო შედის ახალ ეპოქაში – “მოაზროვნე ტექნოსფეროს” (“thinking technology”) ეპოქაში, რომელიც კიდევ უფრო დიდ შესაძლებლობებს შექმნის სამართლიანი გლობალიზაციისათვის კაცობრიობის სასარგებლოდ.

### ბამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება. თბ., „მერიდიანი“, 2006.
2. Бердсолл Н. Усиление неравенства в новой глобальной экономике // Вопросы экономики. 2006. № 4.
3. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Айрис-пресс, 2007.
4. Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии.-1990.-№3.
5. Hirst P., Thompson G. Globalization and the Future of the Nation State // Economy and Society. 1995. Vol. 24. №3.
6. [http://globalization.kof.ethz.ch/static/pdf/rankings\\_2012.pdf](http://globalization.kof.ethz.ch/static/pdf/rankings_2012.pdf)



**GLOBALIZATION AND SOME ASPECTS OF ITS IMPACT  
ON NATIONAL ECONOMY  
SUMMARY**

The article deals with modern actual issues of globalization and its impact on national economy.

According to the author's explanation globalization is the formation process of the world as an economic, technological, political and cultural entity in the conditions of maintaining the statehood and national identity of separate countries.

Globalization has objective as well as subjective features. That's why globalization includes unprecedented possibilities of development of human society and the threat of its existence. Positive results are achieved when any exposure of abuse is excluded and all decisions are received as a result of common consensus. Other trends of globalization might be ended with disaster.

The article discusses many other issues of globalization and the functioning of national economy under globalization.

*იური ანანიაშვილი*

**ოუკენის პარამეტრის შეფასების ეკონომეტრიკული პრობლემა**

ოუკენის კანონი ემპირიულად დადგენილ იმ დამოკიდებულებათა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მაკროეკონომიკური კანონზომიერებების ანალიზის პროცესში. როგორც ცნობილია, ეს კანონი აღწერს შესაბამისობას უმუშევრობის დონესა და მიუღებელი მთლიანი შიგა პროდუქტის სიდიდეს შორის და გულისხმობს, რომ, როცა ფაქტობრივი უმუშევრობის დონე აღემატება ბუნებრივს, მაშინ ადგილი აქვს პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენას, ხოლო, როცა უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე ბუნებრივ დონეზე ნაკლებია, მაშინ ფაქტობრივი გამოშვება პოტენციურს აღემატება. ზოგადი სახით ოუკენის კანონი შემდეგი ფორმულით გამოისახება

$$\frac{Y_t^* - Y_t}{Y_t^*} = \lambda(u_t - u^*), \quad (1)$$

სადაც  $Y_t^*$  აღნიშნავს პოტენციური, ხოლო  $Y_t$  – ფაქტობრივი მთლიანი შიგა პროდუქტის მოცულობას;  $u$  უმუშევრობის არსებული (ფაქტობრივი) დონეა;  $u^*$  უმუშევრობის ბუნებრივი დონეა;  $t$  დროის (როგორც წესი, წლის ან კვარტლის) აღმნიშვნელი ინდექსია;  $\lambda$  ოუკენის პარამეტრია. ეს უკანასკნელი, განმარტების თანახმად, აკმაყოფილებს პირობას  $\lambda > 0$  და გვიჩვენებს პოტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივი გამოშვების ჩამორჩენის პროცენტულ ცვლილებას უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის ბუნებრივი დონიდან ერთი პროცენტული პუნქტით გადახრის შემთხვევაში.  $\lambda$ -ს კონკრეტული სიდიდის ცოდნას დიდი მნიშვნელობა გააჩნია ეკონომიკური პოლიტიკის შემმუშავებლებისა და გამტარებლებისათვის. ამიტომ, უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობებთან ერთად,  $\lambda$ -ს რეალურთან მიახლოებული მნიშვნელობის დადგენა ეკონომეტრიკული ანალიზის ერთ-ერთ საინტერესო საკითხია.

პრაქტიკაში  $\lambda$ -ს მნიშვნელობის დასადგენად უშუალოდ (1) გამოსახულების გამოყენება სირთულეებთანაა დაკავშირებული, რადგანაც მასში შემავალი  $Y_t^*$  და  $u^*$  არადაკვირვებადი სიდიდეებია. ამ სირთულის გადალახვის ორი მიმართულება არსებობს. ერთი მათგანი გულისხმობს მოდელთა სპეციალური კომპლექსის აგებას, რომელშიც ზოგიერთ სხვა მნიშვნელოვან მახასიათებელთან, მათ შორის  $\lambda$ -სთან, ერთად შეფასებას ექვემდებარება პოტენციური გამოშვება და უმუშევრობის ბუნებრივი დონე. ასეთი მიდგომა ორი განსხვავებული სიტუაციისათვის შემოთავაზებულია, მაგალითად, [1,2]-ში. მეორე მიმართულება გაცილებით მარტივია და გულისხმობს (1) დამოკიდებულების გარდაქმნას რეგრესიის განტოლებად ისე, რომ დაკვირვებადი მონაცემების გამოყენებით მივიღოთ  $\lambda$  -ს შეფასების მიახლოება. შესაძლებელია გარდაქმნის ორი ვარიანტი და, შესაბამისად,  $\lambda$  -ს მნიშვნელობის შეფასების ორი ერთმანეთისაგან რამდენადმე განსხვავებული მოდელის აგება. ამ მოდელებს პირობითად ვუწოდოთ  $\lambda$  -ს შეფასების **A** და **B** მოდელი და განვიხილოთ მათ საფუძველზე მიღებული შეფასებები.

**$\lambda$ -ს შეფასების A მოდელი.** დავიწყოთ მოდელის იმ ვარიანტით, რომლის საფუძველზეც მიღებული შედეგები განსაკუთრებით ხშირად გამოიყენება მაკროეკონომიკის და ეკონომიკის სახელმძღვანელოებში ოუკენის პარამეტრის კონკრეტული რიცხობრივი მნიშვნელობის როლში [3, 4]. ამ ვარიანტის მისაღებად (1)-ის პარალელურად განვიხილოთ განტოლება

$$\frac{Y_{t-1}^* - Y_{t-1}}{Y_{t-1}^*} = \lambda(u_{t-1} - u^*), \quad (2)$$

რომელიც მართებულია  $(t-1)$  პერიოდისათვის. გამოვაკლოთ (1)-დან (2) და მარცხენა მხარეში მიღებული გამოსახულება გავაერთმნიშვნელიანოთ. გვექნება:

$$\frac{Y_t^* Y_{t-1} - Y_t Y_{t-1}^*}{Y_t^* Y_{t-1}^*} = \lambda(u_t - u_{t-1}). \quad (3)$$

გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ

$$Y_t = Y_{t-1} + \Delta Y_t, \quad Y_t^* = Y_{t-1}^* + \Delta Y_t^*, \quad u_t = u_{t-1} + \Delta u_t.$$

მაშინ (3)-ის მარცხენა მხარე შეგვიძლია შემდეგი სახით გარდავქმნათ

$$\frac{Y_t^* Y_{t-1} - Y_t Y_{t-1}^*}{Y_t^* Y_{t-1}^*} = \frac{\Delta Y_t^* Y_{t-1} - \Delta Y_t Y_{t-1}^*}{Y_t^* Y_{t-1}^*} = \frac{\Delta Y_t^*}{Y_{t-1}^*} \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*} - \frac{\Delta Y_t}{Y_{t-1}} \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*} = (g_t^* - g_t) \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*},$$

სადაც  $g_t^*$  აღნიშნავს პოტენციური მთლიანი შიგა პროდუქტის, ხოლო  $g_t$  კი ფაქტობრივი მთლიანი შიგა პროდუქტის მატების ტემპს:

$$g_t^* = \Delta Y_t^* / Y_{t-1}^*; \quad g_t = \Delta Y_t / Y_{t-1}.$$

მაშასადამე, (3)-ს შემდეგი ეკვივალენტური გამოსახულება შეესაბამება

$$(g_t^* - g_t) \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*} = \lambda \Delta u_t. \quad (4)$$

დავუშვათ, პოტენციური გამოშვების მატების ტემპი  $g_t^*$  მუდმივი სიდიდეა და დამოკიდებული არ არის  $t$ -ზე ( $g_t^* = g^*$ ). გარდა ამისა, უგულებელვყოთ (4)-ში შემავალი შეფარდება  $Y_{t-1}/Y_t^*$ , რომლის საშუალო მნიშვნელობა მზარდი ეკონომიკის პირობებში, როგორც წესი, ერთზე ნაკლებია, მაგრამ მასთან მიახლოებული სიდიდეა. ყოველივე ამის

სანაცვლოდ (4)-ში ჩავრთოთ ცდომილებების აღმნიშვნელი შემთხვევითი სიდიდე  $\varepsilon_t$ . მაშინ (1)-ის საფუძველზე საბოლოოდ შემდეგი სახის რეგრესიის განტოლებას მივიღებთ

$$g_t = g^* - \lambda \Delta u_t + \varepsilon_t, \quad (5)$$

რომლის შინაარსობრივი მხარე, მართალია, რამდენადმე განსხვავდება (1)-ში ასახული პროცესის შინაარსისაგან, მაგრამ მთავარი ის არის, რომ მის საფუძველზე დაკვირვებადი  $g_t$ -სა და  $\Delta u_t$ -ს მნიშვნელობებით შესაძლებელია  $g^*$ -სთან ერთად შევაფასოთ ოუკენის პარამეტრის მნიშვნელობა  $\lambda$ . (5) განტოლებაში  $\lambda$ -ს წინ მდგარი უარყოფითი ნიშანი გვიჩვენებს, რომ თუ რომელიმე პერიოდში უმუშევრობის დონე წინა პერიოდის დონესთან შედარებით გაიზარდა, მაშინ ეს, სხვა თანაბარ პირობებში, უარყოფითად აისახება გამოშვების მოცულობის მატების ტემპზე, რაც ნორმალურ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ.

ითვლება, რომ ამჟამად, მაგალითად, აშშ-ის ეკონომიკისათვის  $\lambda$  დაახლოებით 2-ის ტოლია, ხოლო  $g^*$ -ს მნიშვნელობა კი დაახლოებით 3%-ს შეადგენს [3, გვ. 260; 4, გვ. 137]. ეს შეფასებები მიღებულია სწორედ (5) მოდელის გამოყენებით და ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ ჩვენც მოვახდენთ (5)-ის შეფასებას. მაგალითისათვის განვიხილოთ აშშ-ის ეკონომიკის რეალური მშპ-ისა და უმუშევრობის დონის მონაცემები 1948-2011 წლებისათვის<sup>1</sup> და მათ საფუძველზე გამოთვლილი  $g_t$ -სა და  $\Delta u_t$ -ს გამოყენებით შევაფასოთ რეგრესიის (5) მოდელი. მივიღებთ

$$\hat{g}_t = 0,0337 - 1,9369\Delta u_t, \quad R^2 = 0,758; \quad F = 190,8; \quad DW = 1,565, \quad (6)$$

(21,648) (-13,812)

სადაც რეგრესიის კოეფიციენტების ქვეშ ფრჩხილებში მოცემულია სტიუდენტის  $t$ -სტატისტიკის მნიშვნელობები. როგორც ვხედავთ, პოტენციური გამოშვების მატების ტემპის  $g^*$ -ს შეფასება მცირედენ აღემატება 3%-ს, ხოლო  $\lambda$ -ს შეფასებული მნიშვნელობა კი 2-თან საკმარისად მიახლოებული სიდიდეა და შეადგენს 1,94%-ს. ჩვენი აზრით,  $\lambda$ -ს ასეთი შეფასება გადაჭარბებულად მაღალია: ეკონომიკაში, სადაც პოტენციური მშპ-ის მატების საშუალო ტემპი დაახლოებით 3%-ია, ხოლო უმუშევრობის ბუნებრივი დონე სხვადასხვა გაანგარიშებით [3, გვ. 260; 4, გვ. 137] 4,5%-დან 6%-მდე მერყეობს, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ამ დონიდან ყოველ ერთპროცენტიან გადახრას პოტენციური მშპ-დან მიუღებელი გამოშვების საშუალოდ 2%-ანი ცვლილება მოსდევდეს. მიგვაჩნია, რომ (5) ტიპის მოდელით განსაზღვრული  $\lambda$ -ს შეფასება არაკორექტულად გადმოსცემს იმ რაოდენობრივ და თვისობრივ ასპექტებს, რაც გამოშვების მოცულობის ცვლილებას უკავშირდება უმუშევრობის დონის ცვლილებასთან მიმართებაში. ამის ძირითადი მიზეზი (5) მოდელის სპეციფიკაციის არასრულყოფილებაა.

არასრულყოფილება გარკვეულად განპირობებულია იმ დაშვებებით, რაც აუცილებელი გახდა (1) გამოსახულებიდან რეგრესიის (5) განტოლებაზე გადასასვლელად. კერძოდ,  $Y_{t-1}/Y_t^*$  შეფარდების უგულებელყოფა, რაც ჩვენ გავაკეთეთ (1)-დან (5)-ის მისაღებად, ცხადია, შესაბამის ასახვას პოულობს  $\lambda$ -ს შეფასებაში და იწვევს მისი მნიშვნელობის გარკვეული ზომით ზემოთ გადაადგილებას, თუმცა ეს გადაადგილება შესაძლოა ძალიან დიდი არ იყოს. გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს უმუშევრობის დონის აბსოლუტური  $u_t$  მნიშვნელობებიდან ნაზრდით (დიფერენცირებულ)

<sup>1</sup> The US Unemployment Rate – 1948 to 2011; <http://www.miseryindex.us/urbyyear.asp> ; [www.bea.gov](http://www.bea.gov) – აშშ-ის ეკონომიკური ანალიზის ბიუროს ოფიციალური საიტი.

$\Delta u_t$  მნიშვნელობებზე გადასვლა. საქმე ისაა, რომ ასეთი ნაბიჯით უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის ყოველწლიურ ნაზრდებს ვაიგივებთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონიდან გადახრის სიდიდესთან, რაც, რბილად რომ ვთქვათ, არაკორექტულია. გარდა ამისა, ამ ცვლილებით ორი ეკონომეტრიკული ხასიათის პრობლემა წარმოიქმნება. ერთი მათგანი (5) მოდელის შეფასების პროცესში გამოყენებული დროითი მწკრივების სტაციონარობას უკავშირდება. ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აშშ-ის მთლიანი შიგა პროდუქტის მატების წლიური ტემპის,  $g_t$ -ს, დროითი მწკრივი სტაციონარულია. დიკი-ფულერის *ADF* ტესტის 5%-იანი კრიტიკული წერტილების, ასევე ალტერნატიული *KPSS* ტესტის 1 და 5%-იანი კრიტიკული წერტილების მიხედვით სტაციონარულს მიეკუთვნება, აგრეთვე, უმუშევრობის დონის,  $u_t$ -ს, დროითი მწკრივი<sup>2</sup>. ასეთ პირობებში რეგრესიის მოდელში ამხსნელ ცვლადად  $u_t$ -ს ნაცვლად მისი პირველი რიგის სხვაობის  $\Delta u_t$ -ს განხილვა, როგორც წესი, რიგ არასასურველ შედეგს იწვევს. კერძოდ, “დიფერენცირებული” მწკრივი  $\Delta u_t$ , მიუხედავად იმისა, რომ სტაციონარობის თვისებას ინარჩუნებს, საწყის  $u_t$  მწკრივთან შედარებით უფრო მაღალი დისპერსიით ხასიათდება [5, გვ. 381], ხელს უწყობს მწკრივის მომდევნო მნიშვნელობებს შორის ე. წ. პარაზიტული (ცრუ) ავტოკორელაციის გაჩენას, მწკრივის მცურავი საშუალოს *MA* ნაწილს არაშებრუნებადს ხდის და, საბოლოოდ, ეს გარემოებები რეგრესიის კოეფიციენტების შეფასებებზეც აისახება [6, თავი 5, გვ. 25].

რეგრესიის განტოლებაში სტაციონარული  $u_t$  მნიშვნელობებიდან ნაზრდითი  $\Delta u_t$  მნიშვნელობებზე გადასვლით გამოწვეული მეორე პრობლემა ეკონომეტრიკულთან ერთად შინაარსობრივ დატვირთვასაც ატარებს. საქმე ისაა, რომ მოდელში ნაზრდით  $\Delta u_t$  მნიშვნელობებზე გადასვლის გამო დაიკარგა ინფორმაცია გრძელვადიანი კავშირის შესახებ [7, გვ. 449-453], რომელიც რეალურად არსებობს მშპ-ის მატების ტემპსა და უმუშევრობის დონეს შორის. ამის გამო,  $t$  წლის შესაბამისი  $g_t$ -ს ნებისმიერი ცვლილება, რომელიც შეიძლება გამოწვეული იყოს როგორც  $t$  წლის, ასევე წინა წლების უმუშევრობის დონეების ცვლილებით, მთლიანად მიეწერება მხოლოდ  $t$  წლის შესაბამის  $\Delta u_t$ -ს. ბუნებრივია, ასეთ სიტუაციაში (5) განტოლებით შეფასებული  $\Delta u_t$ -ს კოეფიციენტი  $\lambda$  შეიძლება გადააგილებული აღმოჩნდეს.

**$\lambda$ -ს შეფასების B მოდელი.** (5) მოდელის ამ ნაკლოვანებებისაგან გარკვეულად თავისუფალია მოდელის ვარიანტი, რომელიც (5)-ის მსგავსად ოუკენის კანონის ამსახველი (1) დამოკიდებულების გარდაქმნის შედეგად მიიღება. გარდაქმნები, პირველ რიგში, (1)-ის მარცხენა მხარეში ხორციელდება და შემდეგი სახისაა

$$\frac{Y_t^* - Y_t}{Y_t^*} = 1 - \frac{Y_t}{Y_t^*} = 1 - \frac{Y_t}{Y_{t-1}} \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*} = 1 - (1 + g_t) \frac{Y_{t-1}}{Y_t^*} = \lambda(u_t - u^*),$$

სადაც  $(1 + g_t)$  მთლიანი შიგა პროდუქტის ზრდის ტემპს აღნიშნავს. ამ ტოლობიდან გამომდინარეობს, რომ

<sup>2</sup> აღსანიშნავია, რომ მაკროეკონომიკურ დროით მწკრივებს შორის უმუშევრობის დონის მწკრივის განსაკუთრებულობას-სტაციონარობას ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 80-იან წლებში აღნიშნავდნენ დროითი მწკრივების ცნობილი მკვლევარები ნელსონი და პლოსერი (იხ. Nelson C. R. and Plosser C. I. Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence and Implication// Journal of Monetary Economics, 1982, Vol. 10, p. 139-162.)

$$(1 + g_t) = \frac{Y_t^*}{Y_{t-1}} - \frac{Y_t^*}{Y_{t-1}} \lambda(u_t - u^*). \quad (7)$$

შეფარდება  $Y_t^*/Y_{t-1}$ , რომელიც, როგორც წესი, ერთზე მეტი სიდიდისა, აღვნიშნოთ  $\delta_t$ -თი. განმარტებიდან გამომდინარე,  $\delta$  უახლოვდება პოტენციური გამოშვების ზრდის ტემპს  $(1 + g_t^*)$ -ს, მაგრამ სავარაუდოდ აღემატება მას. ამიტომ  $\delta$ -ს ვუწოდოთ პოტენციური გამოშვების ზრდის კვაზიტემპი. ამასთან, დავუშვათ, რომ  $\delta$  დამოკიდებული არ არის  $t$ -ზე და ამის სანაცვლოდ (7)-ში ჩავერთოთ ცდომილების აღმნიშვნელი შემთხვევითი სიდიდე  $\varepsilon_t$ . მაშინ არაწრფივი რეგრესიის შემდეგ განტოლებას მივიღებთ

$$(1 + g_t) = \delta - \delta\lambda(u_t - u^*) + \varepsilon_t, \quad (8)$$

რომელშიც  $(1 + g_t)$  და  $u_t$  დაკვირვებადი სიდიდეებია, ხოლო  $\lambda$  და  $\delta$  შესაფასებელი პარამეტრებია. ორივე მათგანის მნიშვნელობა უშუალოდ მიბმულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონის  $u^*$ -ს მნიშვნელობაზე, რომელიც, ზოგად შემთხვევაში, ჩვენთვის უცნობია<sup>3</sup>. შეიძლება ვაჩვენოთ, რომ (8) მოდელის პირობებში  $u^*$ -ს სხვადასხვა მნიშვნელობას  $\lambda$ -სა და  $\delta$ -ს სხვადასხვა მნიშვნელობა შეესაბამება, მაგრამ მათი ნამრავლი,  $\delta\lambda$ , დამოკიდებული არ არის უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობაზე,  $u^*$ -ზე. ამის ნათელ დადასტურებას იძლევა ცხრილი 1, სადაც მოცემულია  $u^*$ -ს რამდენიმე შესაძლო ვარიანტისათვის აშშ-ის 1948-2011 წლების მონაცემების მიხედვით შეფასებული  $\lambda$ -სა და  $\delta$ -ს მნიშვნელობები.

ცხრილი 1.

	$\delta\lambda$	$\delta$	$\lambda$
$u^* = 0,04$	0,57493	1,04246	0,55152
$u^* = 0,045$	0,57493	1,03958	0,55304
$u^* = 0,05$	0,57493	1,03671	0,55458
$u^* = 0,055$	0,57493	1,03083	0,55612
$u^* = 0,06$	0,57493	1,03096	0,55767
$u^* = 0,065$	0,57493	1,02808	0,55923

ცხრილის ანალიზიდან გამომდინარეობს, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ზრდის კვალობაზე პოტენციური გამოშვების ზრდის კვაზიტემპი,  $\delta$ , მცირდება, მაგრამ იზრდება ოუკენის პარამეტრის მნიშვნელობა  $\lambda$ . მაშასადამე, რაც უფრო მაღალია უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობა:

ა) მით მცირეა პოტენციური გამოშვების ზრდის კვაზიტემპი (ასევე, დიდი ალბათობით, – ნამდვილი ტემპი);

ბ) ფაქტობრივი უმუშევრობის დონის ყოველი დამატებითი ერთეულით (პროცენტით) ზრდას მით მეტი გავლენის მოხდენა შეუძლია პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის

<sup>3</sup> მაგრამ ეს ფაქტი პრობლემას არ წარმოადგენს იმისათვის, რომ მოცემული  $(1 + g_t)$  და  $u_t$  მწკრივების საფუძველზე შევაფასოთ  $\lambda$  და  $\delta$  პარამეტრები.

პროცენტულ მნიშვნელობაზე და, აქედან გამომდინარე, ფაქტობრივი გამოშვების ზრდის ტემპზე.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი საინტერესო გარემოება. ცხრილ 1-ში მოყვანილი პოტენციური გამოშვების ზრდის კვაზიტემპის  $\delta$ -ს შეფასების ექვსივე მნიშვნელობა საკმარისად ახლოს არის (5) მოდელიდან მიღებულ  $(1+g^*)$ -ს შეფასებასთან, რომელიც შეადგენს 1,0337-ს. სამაგიეროდ ამას ვერ ვიტყვით ოუკენის პარამეტრის შეფასებების შესახებ. უფრო კონკრეტულნი რომ ვიყოთ, (5)-დან მიღებულ  $\lambda$ -ს შეფასება (1,94) შევადაროთ, მაგალითად, ანალოგიური მაჩვენებლის შეფასებას, რომელიც შემდეგი განტოლებიდან მიიღება

$$(1 + \hat{g}_t) = 1,0338 - 1,0338 \times 0,556(u_t - 0,055); R^2 = 0,144, F = 10,5, DW = 1,784 \quad (9)$$

(354,5)      (-3,2337)

როგორც ვხედავთ, ამ განტოლებაში  $u^*$ -ის მნიშვნელობად აღებულია 0,055 ანუ 5,5%. ასეთი არჩევანი იმან განაპირობა, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მოცემული მნიშვნელობის პირობებში (9) განტოლებიდან მიღებული პოტენციური გამოშვების ზრდის კვაზიტემპის,  $\delta$ -ს შეფასება 1,034 ემთხვევა (5) მოდელიდან მიღებულ  $(1+g^*)$ -ს შეფასებას და მცირედენ განსხვავდება 1948-2011 წლებში მშპ-ის საშუალოწლიური ზრდის ტემპისაგან, 1,032-საგან<sup>4</sup>. ადვილად შევნიშნავთ, რომ (9) განტოლებაში ოუკენის პარამეტრის შეფასება შეადგენს 0,556-ს, რაც იმას ნიშნავს, რომ (8) მოდელის თანახმად, აშშ-ის ეკონომიკაში უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის მისი ბუნებრივი დონიდან (ანუ 5,5%-დან) ყოველი ერთი პროცენტული პუნქტით გადახრის შემთხვევაში პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის სიდიდე საშუალოდ 0,56%-ით იზრდება.  $\lambda$  პარამეტრის ეს მნიშვნელობა (5) მოდელის ანალოგიურ მაჩვენებელზე დაახლოებით 3,5-ჯერ ნაკლებია<sup>5</sup>.

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა, 1,94 და 0,56 შეფასებებიდან რომელი უფრო რეალურად გადმოსცემს ოუკენის  $\lambda$  პარამეტრის რაოდენობრივ და თვისობრივ ასპექტებს. პასუხის გასაცემად უნდა გავითვალისწინოთ, რამდენად ადეკვატურად ასახავენ (6) და (9) მოდელები ოუკენის (1) ფორმულაში ჩადებულ არსს და როგორია მათი მნიშვნელოვნება სტატისტიკური კრიტერიუმების თვალსაზრისით.

(6) მოდელის შინაარსობრივი მხარის ნაკლოვანებებზე ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ მოდელის წარმოდგენილ შეფასებულ ვარიანტში დარბინ-უოტსონის კრიტერიუმის მნიშვნელობა  $DW = 1,56$  მოთავსებულია განუზღვრელობის არეში და ავტოკორელაციის არ არსებობის ნულოვანი ჰიპოთეზის უარყოფის საშუალებას არ იძლევა, ფორმალურ-სტატისტიკური კრიტერიუმების თვალსაზრისით (6) საკმარისად დამაჯერებლად გამოიყურება. რაც შეეხება (9) მოდელს, გვინდა აღვნიშნოთ, რომ შინაარსობრივი თვალსაზრისით იგი უკეთესად გადმოსცემს ოუკენის ფორმულის არსს. მის მთავარ ნაკლად კი შეიძლება განვიხილოთ დეტერმინაციის კოეფიციენტის შედარებით დაბალი მნიშვნელობა, თუმცა მოყვანილი  $F$ -სტატისტიკა გვიჩვენებს, რომ მთლიანობაში შეფასებული მოდელი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია.

<sup>4</sup> ეს ფაქტი, ჩვენი აზრით, არაპირდაპირ მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ აშშ-ში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 5,5%-ის ირგვლივ მერყეობს.

<sup>5</sup> აღსანიშნავია, რომ განხილული (5) და (8) მოდელებიდან მიღებულ ოუკენის პარამეტრის შეფასებაში ასეთი დიდი განსხვავება შეიმჩნევა არა მარტო იმ შემთხვევისათვის, როცა უმუშევრობის ბუნებრივ დონედ აღება 5,5%. როგორც ცხრილ 1-ში მოყვანილი მონაცემები გვიჩვენებს, ასეთივე განსხვავებას ადგილი აქვს მაშინაც,

როცა  $u^*$ -ის ცვლილება 4,5%-დან 6,5%-მდე ფარგლებში ხორციელდება.

ჩვენი აზრით, ეს გარემოება სასწორს ოუკენის პარამეტრის იმ შეფასების სასარგებლოდ ხრის, რომელიც (8) მოდელის საფუძველზე მიიღება.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. Ананишвили Ю., Папава В. Налоги, технология производства и экономический рост.// Общество и экономика, №4-5, 2011.
2. ანანიაშვილი ი. უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. // შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. თბილისი, უნივერსალი, 2012. გვ. 40-54.
3. Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. 5-е изд. - СПб.: Питер, 2010.
4. ბლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. თარგმანი ინგლისურიდან. თსუ გამომცემლობა, 2010.
5. Канторович Г. Г. Анализ временных рядов. // Экономический журнал ВШЭ, №3, 2002, с. 381.
6. Наско В. П. Эконометрика. Введение в регрессионный анализ временных рядов. Москва, 2002, глава 5, с. 25.
7. Вербик М. Путеводитель по современной эконометрике. Москва, Научная книга, 2008. с. 449-453.

*Ananiashvili Iuri*

### **ECONOMETRIC PROBLEMS OF OKUN'S PARAMETER ESTIMATION SUMMARY**

In this article are examined two econometric models that estimate Okun's parameter. These models are derived from the formula corresponding to Okun's famous law on a basis of several assumptions. From the example of the data of US economy of 1948-2011 years, it is shown that these models give absolutely different estimations from each other of Okun's parameter. Value received from one of these models is approximately 2 and this is in accordance with the value for Okun's parameter, that is widespread in contemporary macroeconomic literature. Value received from the second model is not more than 0.6. On the basis of content and formal aspects analysis we concluded that Okun's parameter value for US economy should be much less than 2.

*როზეტა ასათიანი*

### **სახელმწიფო რობორტ ეკონომიკური ბანკითარებისა და ეროვნული თანხმობის ბარანტი**

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება და უსაფრთხოება, სოციალური სამართლიანობა, ეროვნული თანხმობა და თავისუფლება მხოლოდ პოლიტიკურ განცხადებებზე დარჩება თუ ცხოვრებაში ისინი არ გატარდა გონივრული ეკონომიკური პოლიტიკით, რომლის განმახორციელებელი და გარანტი თვით სახელმწიფოა, ის მმართველი გუნდი, ის ინსტიტუტები, რომლებიც უნდა ფლობდნენ მართვის საიდუმლოებას, უზრუნველყოფდნენ საზოგადოებრივ თანხმობას, რომელთა გარეშე ქვეყანაში დიდია ქაოსისა და სიღარიბის საშიშროება.

ახლო წარსულში, როდესაც ნეოლიბერალური დოგმების დამკვიდრება მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის წარმართვის, შეიძლება ითქვას, ინსტრუქციად იქცა, ცივილიზებული ქვეყნების ეკონომიკურმა სტრატეგიამ არსებითი ცვლილებები განიცადა, რამაც, ბუნებრივია, ნეგატიური გავლენა მოახდინა მსოფლიოს ეკონომიკურ განვითარებაზე. ამის ნათელი მაგალითია, ფაქტობრივად, XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დასაწყისში „მომზადებული“, 2006 წლიდან გამოვლენილი, ხოლო 2008 წელს

ჯერ საბაზრო ფუნდამენტალიზმის ციტადელიდან – აშშ-დან დაწყებული ფინანსური კრიზისი, რომელიც სწრაფად გადაიზარდა მსოფლიო ფინანსურ, ხოლო შემდეგ – მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისში.

შეირყა ახალი დასავლური (როგორც ევროპული, ისე ამერიკული) დემოკრატია. ეს პროცესი კიდევ უფრო დააჩქარა გლობალიზაციის სწრაფმა ტემპებმა, რომელმაც მოიცვა არა მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო როგორც ჰორიზონტალურ, ისე ვერტიკალურ ჭრილში. ამით ერთხელ კიდევ დადასტურდა ის აქსიომატური ჭეშმარიტება, რომ **დღეს ეკონომიკურ პოლიტიკაში ულტრალიბერალურ ეკონომიკურ ფასეულობებზე მორგებული კონცეპტუალური მიდგომები სახელმწიფოს ჩაურევლად ვერ წყვეტენ საბაზრო სისტემაში იმანენტურად ჩადებული ბიზნესციკლების განვითარებისა და რეცესიის მწვავე პრობლემებს, პირიქით, ხელს უწყობენ არაპროგნოზირებადი რისკების წარმოშობას** [1, 43-50].

პირველი „მაკროეკონომიკური პროდუქტი“ (თითქოს დაუჯერებელი ისტორია, მაგრამ ნამდვილი). „ენდე ბაზარს“ – ამ თეზაზე თითქმის 160 წლის მანძილზე მორგებულმა ლიბერალურმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ მსოფლიო მიიყვანა ისტორიაში ყველაზე დრამა 1929-1933 წლების ეკონომიკურ კრიზისამდე. ეს იყო კატასტროფა, თუმცა, თავისუფალი ბაზრის იდეოლოგიაზე (Laissez faire) დაფუძნებული ეკონომიკური პოლიტიკა უცვლელი რჩებოდა, დეპრესიის დაძლევა კი „არაეფექტიანი სამკურნალო ღონისძიებებით“ [2, 85] ფერხდებოდა. სმითისეული „უხილავი ხელის“ თეორიაზე აგებული დრომოჭმული ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკა კვლავინდებურად „აზრთა კონვერგენციის“ გამოსატყულებას წარმოადგენდა. მაგრამ 1936 წელს გამოცემულ ჯონ მეინარდ კეინის გენიალურ ნაშრომში – „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“ (შემდგომში – „ზოგადი თეორია“) – წარმოდგენილმა მაკროეკონომიკური რეგულირების მოდელმა ეს რწმენა შეარყია. ახალმა ეკონომიკურმა მიმართულებამ – კეინზიანელობამ (როგორც „დიდი დეპრესიის“ გამოძახილმა), დაწყებულმა 40-იანი წლებიდან, ისტორიაში კარგად ცნობილი „კეინზიანური რევილუციით“ არსებითი გარდატეხა მოახდინა ეკონომიკურ პოლიტიკაში [3, 40-42; 205-211; 215-218]. **დაიწყო კაპიტალისტური სისტემის გამყარების და არა მისი რადიკალურად განსხვავებული ეკონომიკური სისტემით ჩანაცვლების პროცესი.** რაც მთავარია, ეკონომიკური პოლიტიკის შეცვლით, დასავლურ კაპიტალისტურ სამყაროში ბესტსელერად აღიარებული „ზოგადი თეორიის“ ძირითად პოსტულატებზე და, პირველ ყოვლისა, „მოთხოვნის თეორიაზე“ დაყრდნობით, დაძლეულ იქნა „დიდი დეპრესია“, გაჩნდა სტაბილურობის ნიშნები.

გაბედულმა სიღრმისეულმა ცვლილებებმა უდიდესი პოზიტივი შეიტანა ეკონომიკურ განვითარებაში. მიუხედავად მეორე მსოფლიო ომის დამანგრეველი შედეგებისა, 1950-იანი წლებიდან (განსაკუთრებით მისი მეორე ნახევრიდან) წამოვიდა „სიურპრიზების“ კასკადი: უპირველეს ყოვლისა, გამოიკვეთა სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის კონტურები; 1948 წელს გაეროს მიერ პროექტის სახით მიღებულ საერთაშორისო სტანდარტულ დარგობრივ კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით, 1953 წელს პირველად მსოფლიო ისტორიაში შეიქმნა ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა, ანუ იმ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც საფუძვლად დაედო ქვეყნის ეკონომიკისა და „დანარჩენ მსოფლიოსთან“ (150-ზე მეტ ქვეყანასთან) მისი ეკონომიკური კავშირების შესწავლას; 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დაწყებულმა მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ დასაბამი მისცა ახალი ტექნოლოგიების, მათ შორის „ინტელექტუალური“ ტექნოლოგიების შექმნას, შესაბამისად, დასაქმების სტრუქტურაში პროფესიულ-ტექნიკური პერსონალის უპირატეს ზრდას, მომსახურების სფეროს დივერსიფიკაციასა და მისი განსაკუთრებული როლის წარმოჩენას [4]; ამ ცვლილებათა ფონზე, 1948 წელს, პოლ სამუელსონის ავტორობით მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების ისტორიაში გამოვიდა



პირველი სახელმძღვანელო – „ეკონომიქსი“, რომელშიც აისახა ეკონომიკაში მიმდინარე რევოლუციური ძვრები (შემთხვევითი არ არის, რომ XX საუკუნის 50-60-იანი წლები ცნობილია „სამუქელსონის ეპოქის“ სახელწოდებით. ისიც ნიშანდობლივია, რომ იმდენად დიდი იყო დაინტერესება, „ეკონომიქსი“ მსოფლიოს 40 ქვეყანაში ითარგმნა და მის ავტორს დიდი ფინანსური წარმატება მოუტანა). „ამ პერიოდიდან ეკონომიკა, როგორც მეცნიერება, თავის ოქროს ხანაში შევიდა“ [5, 31]. გარდა ამისა, აღსანიშნავია ისიც, რომ სწორედ ამ პერიოდში მოხდა კოლონიური უღლისგან რიგი ქვეყნების გათავისუფლება, რაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი, მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ვექტორის შეცვლასთან ერთად, საზოგადოებრივი მსოფლმხედველობის ამაღლებასაც მიუძღვის.

ამ ზომიერად კონსერვატიული ცვლილებების ფონზე სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალიზმი და, საერთოდ, ძველი ეკონომიკური ურთიერთობები, შეიძლება ითქვას, „ეროზიას“ განიცდიდა, ეკონომიკური პოლიტიკა კი ახალ შინაარსს იძენდა. წინა პლანზე სოციალურ ორიენტაციაზე მორგებული მაკროეკონომიკური რეგულირების ფენომენი წარმოჩნდა. კეინზი მოუწოდებდა მთავრობებს საზოგადოებრივ პროექტებზე მეტი ფულადი სახსრების გამოყოფისაკენ, რათა ამით შებრძოლებოდნენ უმუშევრობას, განსაკუთრებით, ეკონომიკის ვარდნის პერიოდში.

როგორც იტყვიან, რომი ერთ დღეს არ აშენებულა, თუმცა, რეალურად დაიწყო „ველური კაპიტალიზმის“ ჩანაცვლება სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკით. ბაზარს დაეტყო რიგი პოზიტიური ცვლილებები, იგი ახალ ამპლუაში წარმოჩნდა. აშშ-სა და დასავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში (შვედეთი, გერმანია, საფრანგეთი და ა.შ.) საგრძნობლად გაუმჯობესდა სოციალური ფონი: შემცირდა სიღარიბე; გაიზარდა საშუალო ფენის ხვედრითი წონა და იმ უმაღლესი ხარისხის საქონლის მოხმარება, რომელიც წინათ ხელმისაწვდომი იყო მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილისათვის; საზოგადოების თითქმის 10%-მა ფუფუნების დონეს მიაღწია, რასაც წინათ მხოლოდ ერთეულები აღწევდნენ.

უკვე 60-იანი წლებიდან, კაპიტალიზმის განვითარებაში, შეიძლება ითქვას, დაიწყო ახალი ეპოქა. სწორედ ამ პერიოდიდან მიიღო ეკონომიკურად დაწინაურებულმა ქვეყნებმა განვითარებული ქვეყნის სტატუსი (მათი რიცხვი დღეს 22-ია). ინდუსტრიული საზოგადოება პოსტინდუსტრიულში გადაიზარდა [6].

ამიტომაცაა ჯონ მეინარდ კეინზის „ზოგადი თეორია“ XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების **შედევრი** (როგორც მას ეკონომიკის დარგში 2008 წლის ნობელის პრემიის ლაურეატი პოლ კრუგმანი უწოდებს). „იგი სახელმძღვანელოა, სტაგნაციური ეკონომიკის სიღრმისეული ანალიზია კრიზისების დაძლევისა და დეპრესიის თავიდან აცილებისათვის“ [7, 82].

მეტად საყურადღებოა თვით კეინზის შემდეგი მოსაზრება: როცა ეკონომიკა შეიძლება „ბაზრის შეცდომების გამოსწორებას“, მაშინ „ეფექტიან მოთხოვნაზე“ სახელმწიფოს მიერ აქცენტის გაკეთება აღარ იქნებოდა საჭირო და ამის საპირისპიროდ მთელი ძალით ამოქმედდებოდა ნეოკლასიკურ „მიწოდების თეორიაზე“ დაფუძნებული საბაზრო რეგულირების ტრადიციული მეთოდები [8]. ეს იყო რაციონალური ქცევის თეორია, რომელიც ნებისმიერი ქვეყნისათვის იყო ანგარიშგასაწვევი. იგი სიდუხჭირიდან ქვეყნის ამოყვანის მსოფლიოში აპრობირებულ მიმართულებას წარმოადგენდა.

მიუხედავად ამისა, 60-იანი წლებიდან, ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდში არ იქნა გათვალისწინებული კეინზის რეკომენდაციები, რამაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა 1974-1975 წლების ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობაში. განვითარებულ ქვეყნებში თავი იჩინა ეკონომიკაში სახელმწიფოს მეტისმეტი ჩარევის უარყოფითმა შედეგებმა. აშშ-ის ეკონომიკაც რთული პრობლემების წინაშე აღმოჩნდა. „სახელმწიფო ინტერვენცია“ გამოვლინდა ინფლაციური პროცესების გაძლიერებაში, გადასახადების რეკორდულ

გადიდებაში, სახელმწიფო ვალის ზრდასა და, საბოლოო ანგარიშით, ეკონომიკური ზრდის შენელებაში. ნათელი გახდა, რომ მხოლოდ სახელმწიფო არ იყო ყოველისშემძლე ეკონომიკის პოტენციური შესაძლებლობების ზრდის პრობლემების გადაჭრაში, თუმცა, როგორც მომდევნო წლებში განვითარებულმა მოვლენებმა აჩვენა, ნებისმიერი განვითარებული ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში კეინზიანური მაკროეკონომიკური პოსტულატების გამოყენების გარეშე ეკონომიკური სტაბილიზაცია და განვითარება ვერ იქნებოდა მიღწეული [9, 107-117].

შექმნილმა ვითარებამ და მოვლენების ობიექტურმა შეფასებამ განაპირობა ახალი ეკონომიკური თეორიის – „ნეოკლასიკური სინთეზის“ წარმოშობა, რომელიც ითვალისწინებდა როგორც კეინზიანური, ისე ნეოკლასიკური მიდგომების გათვალისწინებას სახელმწიფოსა და ბაზრის ურთიერთობაში. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ამ „ორივე ხელის სტრატეგიის“ ამსახველი თეორიის ძირითადი დებულებების შემუშავებასა და დასაბუთებაში ლომის წილი პოლ სამუელსონს მიუძღვის. „ნეოკლასიკური სინთეზი“ აისახა აშშ-ში რ. რეიგანის ეკონომიკურ პოლიტიკაში, რომელმაც მიიღო „რეიგანომიკის“ სახელწოდება, ხოლო დიდ ბრიტანეთში – მ. ტეტჩერის მთავრობის პოლიტიკაში (ცნობილია „ტეტჩერიზმის“ სახელწოდებით).

1980-იანი წლებიდან, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად, განვითარებულ ქვეყნებში შემცირდა ინფლაცია, უმუშევრობა და მიღწეულ იქნა მყარი ეკონომიკური ზრდა. მართალია, ამ პროცესს თან ახლდა სახელმწიფო სოციალური ხარჯების შემცირება, მაგრამ კეთილდღეობის მაკონტროლებელი პროგრამების მნიშვნელოვანი შეკვეცა არ მომხდარა. ინგლისში ჯანმრთელობის დაცვა და განათლება კვლავინდებურად დარჩა სახელმწიფო საკუთრებაში, აშშ-სა და სხვა განვითარებულ ქვეყნებში კვლავ შენარჩუნდა სახელმწიფო პროგრამები ჯანდაცვისა და სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში, გაგრძელდა სოციალურად დაუცველი ფენებისთვის სხვადასხვა სახის, როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო წყაროებიდან, დახმარებების გაცემა და ა.შ.

ეს პერიოდი (ფაქტობრივად, XX საუკუნის ბოლო ორი ათეული წელი) განვითარებულ ქვეყნებში იყო ეკონომიკური სტაბილურობისა და აღმასვლის პერიოდი (რამაც, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მსოფლიო სოციალისტური სისტემის დაშლასა და მრავალი ქვეყნის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებასთან ერთად, განვითარების ახალი გზის არჩევაში). აქცენტი მაკროსისტემის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მდგრადობაზე გაკეთდა, ეფექტიანი ეკონომიკური სტრატეგიის შემუშავებასა და გადაწყვეტაში ყურადღება ქვეყნის ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკაზე გამახვილდა, განმსაზღვრელი როლი სახელმწიფოს მიერ კონკურენციის დაცვის პოლიტიკის საზოგადოების სოციალური დაცვის პოლიტიკასთან შეხამებას დაეკისრა, ჯანსაღი ინსტიტუციური გარემოს ჩამოყალიბება ქვეყნის ეკონომიკური სტრატეგიის ლაიტმოტივად იქნა აღიარებული [11, 47]. ამ ძირითად მიმართულებებთან ერთად, სოციალურმა ორიენტაციამ საბაზრო ეკონომიკა პოლიტიკურად სიცოცხლისუნარიანი გახადა.

მაგრამ, რა პროცესები განვითარდა 1990-იანი წლების მეორე ნახევრიდან?

**„ანტიკეინზიანური რევოლუცია“.** მსოფლიო ეკონომიკის თეორიული მემკვიდრეობის ახლო წარსულის ისტორია მეტწილად არის კეინზიანელობისაგან დაშორებისა და ნეოკლასიციზმის, პირველ ყოვლისა კი, ამ უკანასკნელის ერთ-ერთი განშტოების – მონეტარიზმის აღზევების ისტორია. მილტონ ფრიდმენის კრიტიკა კეინზის წინააღმდეგ განსაკუთრებით გააქტიურდა XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში და „ანტიკეინზიანური რევოლუციის“ სახით აისახა ჯერ აშშ-ის, ხოლო შემდეგ სხვა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში. მონეტარიზმის დოქტრინა არ უარყოფდა იმ იდეას, რომ საბაზრო ეკონომიკა საჭიროებდა „დაგეგმილ სტაბილიზაციას“ სახელმწიფოს შეზღუდული ჩარევის ფორმით, მაგრამ ამ ფუნქციას მხოლოდ ცენტრალურ ბანკებს აკისრებდა ფულის

მიწოდების უზრუნველყოფის, მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობის კონტროლისა და საბანკო დეპოზიტების სტაბილური ზრდის მიღწევისათვის [10]. ჩიკაგოს სკოლა ხელმძღვანელობდა „ეფექტიანი ბაზრის ჰიპოთეზით“ (ეუჯინ ფამა) და უარყოფდა აქტიურ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც, ამ სკოლის წარმომადგენელთა ვარაუდით, ეკონომიკაში ბევრ გაუგებრობას შემოიტანდა. მონეტარისტები ვერ ეგუებოდნენ კეინზიანური თეორიის მომხიბვლელობას და მისი შეჯერება მონეტარიზმთან წარმოუდგენლად მიაჩნდათ. ამიტომ ცდილობდნენ, რაც შეიძლება შეეზღუდათ ნეოკლასიკური თეორიიდან გადახვევები. მათი აზრით, აქტიური ფისკალური პოლიტიკა – ცვლილებები სახელმწიფო სოციალური ხარჯების გაზრდისა და გადასახადების შემცირების მიმართულებით, რეცესიასთან ბრძოლაში საჭირო არ იყო. ასეთი არგუმენტაციით, მონეტარისტებმა დინების საწინააღმდეგო მიმართულებით დაიწყეს მოქმედება. ჩიკაგოს სკოლამ მაკროეკონომიკური რეგულირების ისეთი მნიშვნელოვანი ბერკეტები, როგორიც საბიუჯეტო-საგადასახადო რეგულირებაა, უკანა პლანზე გადასწია და წამყვანი ადგილი ფულად-საკრედიტო რეგულირებას დაუთმო. მონეტარისტთა თეორიული დებულებები პრაქტიკულ ქმედებებში აისახა და ეკონომიკურ პოლიტიკაში ახალი კონტურები გამოიხატა. „ნეოკლასიკური სინთეზის“ ადგილი მონეტარულმა თეორიამ დაიკავა.

ისმის კითხვები: როგორი იყო კონტრარგუმენტები ნეოკეინზიანელების მხრიდან? ცენტრალური ბანკების ტექნოკრატებით მართული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა რამდენად უზრუნველყოფდა ეკონომიკის სტაბილიზაციასა და განვითარებას?

ნეოკეინზიანელებს არ სჯეროდათ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გაფეტიშების, მაგრამ მათ ასევე არ სჯეროდათ, რომ იგი რაიმე ზიანს მოიტანდა [7, 87].

საყურადღებოა ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: მონეტარისტებმა, „სახელმწიფო მინიმუმისა“ და თვითრეგულირებადი ეკონომიკის დოქტრინაზე დაყრდნობით, განმსაზღვრელი როლი ფულად რეგულირებას დააკისრა, რითაც საკრედიტო ბერკეტები შეასუსტა. ფინანსურ ბაზრებზე მოკლევადიანმა სპეკულაციურმა გარიგებებმა გზა გაუხსნა ვირტუალურ ეკონომიკას. სახელმწიფოებრივი „ნიშა“ მაფიოზურმა ჯგუფებმა დაიკავა. ფულით ფულის კეთებამ უარყოფითი გავლენა განსაკუთრებით რეალურ სექტორზე მოახდინა, რადგან ფულმა ეკონომიკისთვის ვერ იმუშავა. ყოველივე ეს ეკონომიკის მკვეთრ ვარდნაში გამოვლინდა. დაიხრდილა ის მიმზიდველობა და სიფაქიზე, რაც ზოგადად ახასიათებს ნეოკლასიკურ მიმდინარეობას. დისფუნქციური ფინანსური ბაზრების წყალობით მსოფლიო ეკონომიკა საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა, ხოლო მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია – კითხვის ნიშნის ქვეშ.

**მონეტარიზმის „ინტელექტუალური კოლაფსი“.** ჩიკაგოს სკოლის ეკონომისტთა კომენტარები, როგორც „ბნელი საუკუნის“ მაკროეკონომიკური პროდუქტი – ასე შეაფასა პოლ კრუგმანმა მილტონ ფრიდმენისა და, საერთოდ, ჩიკაგოს სკოლის მონეტარულ თეორიაზე აგებული ულტრალიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკა, – როდესაც „დავიწყებული იქნა რთულად მოპოვებული ცოდნა“ და მონეტარისტებმა სცადეს საკუთარი მათემატიკური ოსტატობის ჩვენებით მოეხდინათ ძველი, დეზინფიცირებული ეკონომიკური ხედვის იდეალიზაცია [7, 81].

„კარგი მაკრომდგომარეობა“ წარსულს ჩაბარდა. იმის ვარაუდი, რომ „დეპრესიის პრევენციის ცენტრალური პრობლემა გადაჭრილი იყო“ (რობერტ ლუკასი), ეჭვქვეშ დადგა. მიუხედავად ფედერალური სარეზერვო სისტემის (რომელიც აერთიანებს 12 ფედერალურ სარეზერვო ბანკს) ყოველმხრივი მცდელობისა, თავის კომპეტენციის ფარგლებში ფულად-

<sup>6</sup> ასე ახასიათებდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წარმომადგენელი ო. ბლანჩარდი 1990-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, 2008 წლამდე განვლილ პერიოდს.

საკრედიტო რეგულირებისა და კონტროლის გაძლიერებით შეეძინა არსებითი ცვლილებები აშშ-ის ეკონომიკურ პოლიტიკაში, ამერიკული ეკონომიკა, ადმინისტრაციული ლაგისა და სხვა ფაქტორების გავლენით, აცდა სწორ გზას და „ლიანდაგიდან გადავიდა“ [7, 84]. გაიდვალისებური ფინანსური ბაზრები შორს აღმოჩნდა სრულყოფილებისაგან. ეკონომიკის ღრმა დეპრესია და არაპროგნოზირებადი რყევები გარდაუვალი გახდა. ნეოკლასიციზმში განფენილი ირაციონალური ქცევები და იმის მტკიცება, რომ ბაზარი გადაჭრის ყველა პრობლემას, შორს აღმოჩნდა რეალობისაგან. ფრიდმენის „ფილოსოფიაზე“ აგებულმა მონეტარიზმმა უკიდურესი მარცხი განიცადა. თანამედროვე მსოფლიო ღრმა ეკონომიკურ კრიზისში ჩაეფლო. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, მთლიანი მსოფლიო პროდუქტი 2008 წლის 3,02%-დან, მხოლოდ ერთ წელიწადში, 2,42%-ით შემცირდა და 0,60%-მდე დავიდა. აშშ-ში 6 მლნ-ზე მეტმა ადამიანმა დაკარგა სამუშაო, ხოლო ამერიკულმა ოჯახებმა – 13 ტრილიონი დოლარის სიმდიდრე. აღსანიშნავია, რომ აშშ-ში უმუშევრობის დონემ, 1940 წლის შემდეგ, 2008 წლის ბოლოს უმაღლეს ნიშნულს მიაღწია [12, 88], ხოლო მშპ-ის ზრდის ტემპი 2008 წლის 0,44%-დან 2009 წელს მინუს 2,44%-მდე დაეცა [1, 46] და ა.შ.

შარლ დე გოლის ცნობილმა ბრძნულმა გამონათქვამმა – „ეკონომიკური პოლიტიკის მართვა მეტად რთული საქმეა, მას მხოლოდ პოლიტიკოსებს ვერ ვანდობთ“ – თანამედროვე გლობალურ ეკონომიკაში მეტი აქტუალურობა შეიძინა. ეკონომიკური პოლიტიკის მართვა მართლაც მეტად რთული საქმეა, მაგრამ, როგორც საერთაშორისო გამოცდილებიდან ჩანს, მას მხოლოდ პოლიტიკოსები არ მართავენ. ეკონომისტებსაც (ამასთან, სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების კვალობაზე, არასამთავრობო ორგანიზაციებსაც) მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით მის ფორმირებაში, რაც უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკური პოლიტიკის მართვის ხარისხზე. მიუხედავად ამისა, ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფოა იმის გარანტი, თუ არსებული ეკონომიკური პოლიტიკა რამდენად ადეკვატურია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონისა და თავისებურებების, რამდენად წარმატებულად იმართება იგი. რეალურად არსებობს კი ასეთი პოლიტიკა, თუ სინამდვილეში არის თვალის დახუჭვისა და მისგან გაქცევის პოლიტიკა?

მსჯელობა რომ ზოგადი არ იყოს, მიზანშეწონილია, ეს პრობლემა განიხილოს იქნეს ეროვნული ეკონომიკის ჭრილში.

**საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკა (სად მარხია ძაღლის თავი?).** 1990-იანი წლების დასაწყისში საქართველომ, სახელმწიფოებრიობის აღიარების საფუძველზე, მიზნად დაისახა რა საბჭოური ეკონომიკური სისტემის დემონტაჟი, სახელმწიფო-მონოპოლისტური მარწუხებისაგან გათავისუფლება და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა, ამით შეუერთდა მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროგრესულ პროცესებს, რითაც დაიწყო ახალი ეპოქა ქვეყნის განვითარებაში. საქართველოს წარმატებას, მის მომავალს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა სოციალურ-ეკონომიკური ტრანსფორმაციის – ამ მეტად რთული და უაღტერნატივო პროცესის ტემპი და ხარისხი, რაც, თავის მხრივ, დიდად იყო დამოკიდებული ეკონომიკის ახალ თვისებრიობაში გადასვლის სასტარტო გარემოზე, არსებული პოტენციალის სწორ შეფასებაზე, ეკონომიკური პროცესების რეგულირების მექანიზმზე, ქვეყანაში დაწყებული ინსტიტუციალიზაციის დონეზე და ა.შ. ხელისუფლება არ აღმოჩნდა მზად, კოორდინაცია გაეწია ამ მოულოდნელი პროცესებისათვის, სისტემური გარდაქმნებისათვის, შეემუშაებინა მართვის ბერკეტები და დაეცვა ეკონომიკა გარედან თავსმოხვეული დოვამებისაგან. პირიქით, ასეთ რთულ სიტუაციაში, სრულიად ალოგიკურად, სახელმწიფო შემოიფარგლა სმითისეული „ღამის დარაჯის“ ფუნქციით და ეკონომიკის რადიკალური ლიბერალიზმის დოქტრინაზე დაყრდნობით, ეკონომიკური პროცესები თვითდინებაზე მიუშვა. მოხდა სახელმწიფოს

ეკონომიკური როლის აბსოლუტური მინიმიზაცია, რის გამოც პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური სტრატეგია საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა. როგორც ცნობილია, საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკას საფუძვლად დაედო „დიდი აფეთქების“ სახელწოდებით ცნობილი „ვაშინგტონის კონსენსუსის“ მიერ შემუშავებული „შოკური თერაპია“, რომელმაც ვერ გაამართლა საქართველოში, ვინაიდან ეკონომიკის შოკირებას თერაპია არ მოჰყოლია, რაც თვით „პოსტვაშინგტონის კონსენსუსმაც“ აღიარა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ეს გზა და, აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური პოლიტიკა უარყოფითად შეაფასა. ამრიგად, 1991-1995 წლები (ახალი ტიპის გარდამავალი პერიოდის I ეტაპი) მეტად წარუმატებელი იყო საქართველოს ეკონომიკის რეფორმირების ამ უაღრესად საპასუხისმგებლო სასტარტო პერიოდში [3, 62-67].

1995 წლის ბოლოდან საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში მოხდა არსებითი ცვლილებები და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის „შოკური“ გზა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის ორთოდოქსულ მიმართულებაზე დაფუძნებულ ლიბერალურ-მონეტარული მოდელით შეიცვალა. ამით საქართველოში დაიწყო ეკონომიკური რეფორმების II ეტაპი, რომელიც 1996-2003 წლებს მოიცავს. დაიწყო მკაცრი ფისკალური პოლიტიკის გატარება (რაც გადასახადების გადიდებაში, საგადასახადო შეღავათების, სახელმწიფო სოციალური ხარჯების, ტრანსფერებისა და სუბსიდიების შემცირებაში, მიხერული პენსიებისა და ხელფასების „გაყინვაში“ გამოიხატა), რასაც მოჰყვა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამკაცრებაც (ფულის მიწოდების მკვეთრი შეზღუდვით ინფლაციის მოთოკვა და ლარის სტაბილიზაცია). ეს მოდელი „ძვირი ფულის“ პოლიტიკაში აისახა, რამაც წარმოქმნა ისეთი მწვავე პრობლემები, როგორცაა დაბალი საქმიანი და საინვესტიციო აქტიურობა (იმ პერიოდში უმოქმედო საწარმოთა რიცხვმა 80%-ს მიაღწია), გადაუხდელობის კრიზისის გაღრმავება, საგადასახადო ბაზის შეკვეცა, ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების შესუსტება და ა.შ. ყოველივე ეს, ბუნებრივია, აისახა საბიუჯეტო შემოსავლების მკვეთრ შემცირებაში, ექსპორტის მკვეთრ შეკვეცასა და საგადასახდელო ბალანსის გაუარესებაში (მშპ-ში ექსპორტის წილმა მხოლოდ 3% შეადგინა), საგარეო ვალის გაზრდაში. საქართველო თანდათან მოექცა მსოფლიო ფინანსური ბაზრების გავლენის ქვეშ. აღსანიშნავია, რომ არასწორი, არაადეკვატური ეკონომიკური პოლიტიკის გავლენით საქართველო 2003 წელს აწარმოებდა 1990 წელს წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქტის მხოლოდ 46,2%-ს [3, 68-71].

XXI საუკუნის დასაწყისში, როდესაც მსოფლიო აღაპარაკდა ინოვაციური ეკონომიკის პრიორიტეტებზე, საქართველოში 12-წლიანი რეფორმირების შემდეგ უმძიმესი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა დაფიქსირდა: მოსახლეობის 55% სიღარიბის ზღვარს მიღმა აღმოჩნდა, ვერ განვითარდა მცირე მეწარმეობა და, ბუნებრივია, ვერ ჩამოყალიბდა საშუალო ფენა, ნეგატიური ენდოგენური და ეგზოგენური ფაქტორების გავლენით ეს ულამაზესი და თავისი პოტენციური შესაძლებლობებით უნიკალური ქვეყანა კვლავ იღუპიების ტყვეობაში აღმოჩნდა.

ახალი ეკონომიკური სისტემის მშენებლობა უნდა გამხდარიყო საქართველოში ცხოვრების დონის ამაღლებისა და სამართლიანობის პრინციპებზე აგებული სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველი. მაგრამ, სამწუხაროდ, ასე არ მოხდა. არასწორმა მართვამ, გარედან თავსმოხვეულმა და ხელისუფლების მიერ გაუაზრებელმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ეკონომიკის მოშლა გამოიწვია და ქვეყანა ჩიხში მოაქცია.

ეკონომიკის რეფორმირების III ეტაპზე (2004 წლიდან), რომელიც დღემდე გრძელდება, საქართველო რთული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემების წინაშე დადგა. მიუხედავად რიგი პოზიტიური ძვრებისა (ყურადღება გამახვილდა ინსტიტუციურ გარდაქმნებზე, საგადასახადო კოდექსის დახვეწასა და საჯარო სამსახურის რეფორმირებაზე, ფარული ეკონომიკის ლიკვიდაციის დონისძიებებზე, ქვეყნის ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე, ელექტრონული სერვისების დანერგვაზე და ა.შ.),

საქართველოში ვერ მოხერხდა ტრანსფორმაციული პროცესების ეთიკის ნორმებში წარმართვა, სოციალური სოლიდარობის მიღწევა, საზოგადოებრივი სექტორის განვითარება, შეიარაღებული კონფლიქტების თავიდან აცილება და ა.შ. კვაზიდემოკრატია აფერხებს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას, არ არის დაცული მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგის ჩარჩო-პირობები – კონკურენციის დაცვის პირობების შეხამება სოციალური დაცვის პირობებთან. უკიდურესად დაბალი მოთხოვნის პირობებში ღრმავდება სოციალური პოლარიზაცია, მწვავეა სოციალური სტრატეგიკაცია. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იზოლირებულია საქმიანი აქტიურობისაგან, მწვავედ დგას დასაქმების პრობლემა. საქართველო ტოტალური უმუშევრობის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. ქვეყანაში სათანადოდ არ არის დაცული კერძო საკუთრება, რაც კიდევ უფრო აფერხებს საბაზრო ურთიერთობების განვითარებას [13, 8-9].

საქართველოში ჯერ კიდევ ლაპარაკია არა ეკონომიკის სოციალურ ორიენტაციაზე, არამედ ადამიანის არსებობასა და ერის გადარჩენაზე.

ეკონომიკის რეფორმირების არც ერთ ეტაპზე საქართველოს არ ჰქონია ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკა. არ იქნა გათვალისწინებული ეკონომიკური კრიზისის დაძლევის აპრობირებული საერთაშორისო გამოცდილება. დღეს, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, ცივილიზებული სამყარო ისევ კეინზიანელობისკენ შემობრუნდა [1, 45], საქართველოში კი სოციალურ საკითხებზე მხოლოდ ფრაგმენტული მსჯელობაა.

მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ ფისკალური პოლიტიკის მექანიზმების აქტიურად გამოყენების გარეშე ვერც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ვექტორი განვითარდება და ვერც სოციალური პრობლემები გადაიჭრება. მაკროეკონომიკური რეგულირების ეს მექანიზმი იმდენად მნიშვნელოვანია დასავლეთში, რომ, მაგალითად, გერმანიასა და ზოგიერთ სხვა განვითარებულ ქვეყანაში ფისკალური კოდექსიც კი იქნა შემოღებული. ეს ფაქტიც იმაზე მიუთითებს, რომ ეკონომიკურ კრიზისთან გამკლავება ფისკალური პოლიტიკის მოწესრიგებით იწყება. ამის გარეშე საქართველო ისევ დახმარებებისა და ინვესტიციების ამარა დარჩება, რაც კიდევ უფრო მიგვაახლოვებს ახალ არაპროგნოზირებად რისკებთან.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. ასათიანი რ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და ეკონომიკური თეორიის მეინსტრიმი. „მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და საქართველო“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბილისი, 25 მარტი, 2011. „სოციალური ეკონომიკა“, 2011, №1 (სპეციალური ნომერი);
2. Гелбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана. Правда нашего времени. Перевод с английского. М., «Европа», 2009;
3. ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა. ახალი ეპოქა. I ნაწილი. თბილისი, 2009;
4. ასათიანი რ. თეორიული ცოდნა როგორც სიახლეების დანერგვისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბების საფუძველი. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, 2012, №3;
5. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. Пятнадцатое издание. М., «Бином-Кнорус», 1999;
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Перевод с английского. М., «Academia», 1999;
7. კრუგმანი პ. როგორ მოახერხეს ეკონომისტებმა ყველაფრის არასწორად გაგება. თარგმანი ინგლისურიდან. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2009, №10 (Krugman P. How did economists get it so wrong? “New York Times”. September, 2, 2009);
8. Кейинс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Перевод с английского. М., «Прогресс», 1978;

9. ასათიანი რ. მომსახურება და საბაზრო სისტემა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1993;
10. Friedman M. Capitalism and Freedom. Chicago. “Univ. of Chicago Press”, 1992;
11. პაპავა ვ. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2005;
12. Krugman P. The Return Depression Economics and the Crisis of 2008. New-York, 2010.
13. Papava V. The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What about the European Choice? “Georgian International Journal of Science and Technology”. Vol. 1, Issue 1, 2008;
14. ჭითანავა ნ. საქართველოს ეკონომიკის მეტამორფოზები და პერსპექტივები. თბილისი, „ივერონი“, 2012;
15. Папава Г. Методология познания качеств реалий смешанной рыночной экономики и паралогизмы. Стокгольм, “Ca&CC Press”, 2009;
16. გველეხიანი მ. რა არის ეკონომიკური პოლიტიკა. თბილისი, „კომენტარი“, 2000.

*Asatiani Rozeta*

**THE STATE AS THE GUARANTEE OF ECONOMIC DEVELOPMENT  
AND NATIONAL CONCORD  
SUMMARY**

Economical development and safety of the country, social legality, national concord and freedom will remain just as political declarations if they will not be put into effect with rational economic policy, the executor and guarantor being the State itself, the government group, the institutions which should possess the secret of management and provide social concord lest the danger of chaos and poverty would prevail in the country.

The work elucidates the regrettable results of establishing of neoliberal dogmas in economic order policy in the recent period, explains the main reasons of business-cycles development, creation of unpredictable risks and recession, analyses the stages of economical crises development in the contemporary world. In this connection, on the bases of using respective actual materials, the role of Keynesian theory, “neoclassical synthesis” and monetarism – the important branch of neoclassicism in creation of economic policy is considered. The special attention is paid to the problems existing in the economy of Georgia and to the specifics of macroeconomic regulation.

*Baranovskaya Marina  
Kozak Yuriy*

**THE EU COUNTRIES DEVELOPMENT: INNOVATIVE COMPONENT**

In global economic growth and development innovation became a major driving force. Globalization, innovative advances and competitive advantages are key elements associated with the new knowledge economy and all these elements contribute to national productivity, competitive advantage and industrial performance.

Historically, innovation has been practiced within institutions. And it has been largely driven by companies, individual innovators, or specialized researchers and designers rather than by those who are ultimate users of the innovations.

Innovation is a key success factor to build a knowledge based economy and a prosperous future. For Ukraine, it is a vitally important prerequisite to enhance its global economic competitiveness, improve overall economic efficiency, sustainability and the quality of life. To achieve this, Ukraine has a strong

scientific and technological potential, educated people and a wealth of natural resources. The EU is assisting Ukraine to realize this potential.

The EU-funded project “Enhance innovation strategies, policies and regulation in Ukraine” is aimed to improve the innovation policy on the governmental and regional levels in order to bring the Ukrainian policy in the sector of Research and Innovation in compliance with the best European practice [1]. The project is also aimed at supporting improvement of the regulatory and legislative environment of the Research and Innovation sector in Ukraine including intellectual property rights, training and essential skills development of the R&D personnel. The project started in August 2009 and will end in October 2011.

So it should be important to look into EU countries experience.

The major changes that are now taking place, whether environmental, demographic or other, constitute global challenges and require an appropriate response. Europe has a key role to play so that international cooperation, like science, forms an area without borders. For this reason research is a completely separate theme in the European Union's foreign and enlargement policies.

The European Union enlarged to include 27 countries in 2004. The new member states have further broadened the national and regional diversities within the Union.

Innovation performance is unevenly distributed across the geographical landscape and, thus, it is also unequally distributed across Europe. Numerous studies and comparative research elaborate aspects of the innovative and technological capacities of individual regions and countries [2, p.47]. According to the comparative studies, innovation activity in Europe has in the past been concentrated in regions in Northern and Central Europe, i.e. in the countries and regions that are also more developed in terms of economy and education; countries such as Finland, France, Germany, the Netherlands, Sweden, and the UK traditionally rank high when national innovative or technological capacities are compared.

According to patent and R&D statistics the most innovative regions in the EU are found in Austria, Germany, the Netherlands and Sweden, as well as dis-Draft under work advantaged regions in Southern Europe [3]. This tendency is diminishing and the southern parts of Europe are becoming increasingly competitive when it comes to innovation, but peripheral and rural areas are still at a technological disadvantage when the geography of innovation is concerned. There are also significant differences in the regional innovation policies of European countries. These differences can explain to a certain degree the cross-country variation in the innovation performance of European region.

Research and development (R&D) contributes to economic growth and job creation. New technology also helps address social challenges, such as poverty, health problems and environmental degradation.

To remain competitive the EU needs to spend more on research and development, matching investment R&D by major competitors. In particular, EU industry needs to close the spending gap between itself and counterparts in the US and Japan to remain competitive at the cutting edge of technology and innovation. The EU is likely to fall short of its goal to close this gap by investing 3,2% of GDP in research by 2011 [4].

The EU must also improve its record of translating scientific knowledge into patented processes and products for use in high-tech industries. The new European Institute for Innovation and Technology will support this process by promoting partnerships which link the three sides of the ‘knowledge triangle’: education, innovation and research.

The EU is striving to create a single European Research Area that encourages knowledge transfer through networks of world-class European researchers. Cooperation between European countries is further encouraged through cutting-edge infrastructure and joint policy-making for research.

The most concrete manifestation of EU research and innovation policy is the Seventh Framework Programme 2007-2013 (FP7), which has a budget of €50.5 billion[4].

There are four strands to FP7:

- *Cooperation*: this involves collaborative research in health, food, agriculture, fisheries, biotechnology, information and communication technologies, energy, the environment (including climate



change), transport (including aeronautics), socioeconomic sciences and the humanities, space and security. It also covers nano-sciences, nano-technologies, materials and new production technologies;

- *Ideas*: the key element here is the establishment of the European Research Council, which funds frontier science;

- *People*: this covers human resources and includes scholarships for young researchers, fellowships for lifelong training and career development, partnerships between industry and academia and awards for excellence;

- *Capacities*: funding here upgrades research infrastructures, supports research and development by small businesses, develops knowledge and science clusters and promotes scientific knowledge in general.

To analyze the present-day regulatory, financial, cultural and other important conditions in Ukraine that determine the pace and successfulness of innovation development in the country, the EU-funded project “Enhance innovation strategies, policies and regulation in Ukraine” carried out a series of stakeholder interviews and consultations followed up by an extensive desk work. The project mobilized European and Ukrainian experts in innovation policy issues in education, research, innovation and business support infrastructure, innovation financing and legislation to identify issues which were likely to have an impact on Ukraine’s competitiveness and overall economic performance.

In the magnitude of topics it was decided to focus on reviewing thirteen topics of importance in research and development, technological and innovation policy. Main comparisons between Ukraine and EU countries were drawn and strategic policy issues and challenges for discussion and action were initially formulated after the topics analyzing with the help of international and Ukrainian specialists. The project has thus made an overview analysis of government and regional innovation policy in the sphere of research and innovation “Key features in innovation policy -comparison of the EU and Ukraine” in the following areas:

- innovation driven, sustainable growth models;
- financing innovation;
- promoting R&D and innovation: tax incentives and support services;
- innovation culture;
- setting priorities for innovation and technological development;
- networking innovation and business support infrastructure;
- coordination, roles, and responsibilities within NIS;
- State programmes in research and innovation;
- State and regional policy for SMEs on research and innovation;
- innovation indicator tools;
- regional innovation programmes;
- decentralization factors;
- peculiarities of innovation development of steel and coal regions.

As can be seen from the above we can expect for the further productive collaboration of the EU Countries and Ukraine in the innovation sphere.

So, at the meeting, which is currently taking place in Kyiv City State Administration at 26.05.2011, the President of Ukraine noted that Ukraine should not be behind all, and should become a leader in innovative development.

“Moreover, the strategic task of Ukraine is - enter the list of countries that are leaders in the development of. There must be achieved such quality of life of citizens, which will enable our country to meet the status of "developed country" - said Yanukovych.

## **BIBLIOGRAPHY**

1. Advancing Innovation Processes to Solve Social Problems. [Electronic source] access mode: <http://www.rockefellerfoundation.org/what-we-do/current-work/advancing-innovation-processes-solve/>
2. Dr. Jock Schorger “Innovation-development process”, Walden University, USA, 2009

3. The official web-site of the “Innovation Development Group”. [Electronic source] access mode: <http://www.developinnovations.com/>

4. The official web-site of the “Innovation business development Inc.” [Electronic source] access mode: <http://www.innovationbd.com/>

*Belinskaja Larisa  
Kasnauskienė Gindra*

## **THE PENSION SYSTEM REFORM IN LITHUANIA VIA AGEING POPULATION**

### **1. INTRODUCTION**

Existing pension systems in some EU countries are more impoverishing than value-adding. Lithuania with a current pensions system (which is described further in the article) and its future outlook are the basic objects of our investigation. Lithuania supported the Euro-Plus Pact<sup>7</sup>, which delegated the responsibility to strengthen the monitoring system of economies to bring back the pre-crisis economic indicators.

Howse (2004) points out that “*the level of public expenditure as a proportion of GDP is already approaching the limits of political acceptability and economic efficiency*”, but “*the real problem for governments is how to ensure that people have adequate income in retirement without transgressing these limits*”. Holzmann and Hinz (2005), who show the position of World Bank, agree that “*the primary goals of a pension system should be to provide adequate, affordable, sustainable, and robust retirement income*”. European Communities (2009) have the same opinion that the solution for pension system is not just to reduce public responsibility and distinguish that “*the risks to public finances will crucially depend on the reaction of individuals regarding their future retirement arrangements*”.

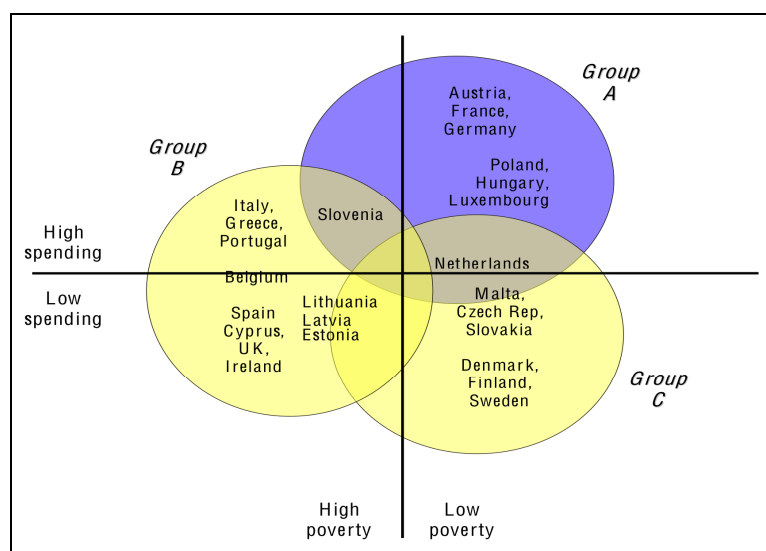
Given the expected EU’s old-age dependency ratio of 54% in 2060, the EU could develop from having four working-age people for every person aged 65+ to a ratio of two to one. The rising longevity and low fertility as well as emigration aggravate the Lithuanian demographic situation. According to such scenario, the forecasted 2060 old-age dependency ratio reads 66%, compared to 23% in 2008.

### **2. PENSION SYSTEM IN LITHUANIA UNDER THE REFORM FROM 2003**

According to the differences between the state, pension systems in EU, the countries can be divided into groups (Figure 1). Group A countries (e.g. Germany, Austria, Luxembourg etc.) have high levels of income replacement and low pensioner’s poverty, but high spending. Group B countries have low levels of income replacement and high rates of pensioner’s poverty. Countries in this group can be spited into those with high spending (e.g. Italy, Greece etc.) and low spending (e.g. Lithuania, Spain etc.). Group C (e.g. Sweden, Finland, Slovakia etc.) is at the intermediate position, with comparatively low spending and low rates of pensioner’s poverty, but also low levels of income replacement in retirement. The possible reason of the pension system tension – namely a high spending in Group A, a high poverty in Group B, and a low replacement in Group C.

---

<sup>7</sup>European Council. The Euro-Plus Pact. [Accessed 2012-02-17].  
URL: <[http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf](http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf)>



**Figure 1.** The pension system categorization

*Source:* Grech, G. A. (2010, p. 9)

The overall economic downturn and the growing deficit of the State social insurance fund Board (SODRA) only highlighted the inherent systemic faults of the Lithuanian State social insurance pension system. In 2010, the average annual number of old-age pension recipients accounted for nearly 600,000, and the average old age pension was as little as LTL 743.3 (Table 1).

	2005	2008	2009	2010	2011
The average annual number of inhabitants, thousands.	3414,3	3358,1	3339,4	3286,8	3222,0
The unemployment rate, %	8,3	5,8	13,7	17,8	15,4
The average net salary in the economy, Lt	916,7	1650,9	1602,0	1553,8	1591,8
The average pension provided by the public social insurance system, Lt	420,3	769,7	811,1	746,3	748,38
The average number of pensioners in the country, thousands.	595,5	595,0	597,9	598,8	600,2

**1 Table.** Lithuanian social development indicators

*Source:* compiled by authors, based on the data provided by the Statistics Lithuania.

The pension policy has found itself in a particularly challenging situation – the prevailing deficit of funds in the State social insurance fund, negative population growth ratio, an increase in the number of older age people relative to working-age population – and the entirety of factors weakening the State social insurance system being hardly indicative of any positive movements for future pension recipients. The pension policy has found itself in a particularly challenging situation – the prevailing deficit of funds in the State social insurance fund, negative population growth ratio, an increase in the number of older age people relative to working-age population – and the entirety of factors weakening the State social insurance system being hardly indicative of any positive movements for future pension recipients. This insufficient funding and the ageing of the population have been undoubtedly affecting the pay-as-you-go pension system that

which remains predominant in the longer perspective. This inevitably brings about the need to initiate a reform of the State social insurance pension system.

The Lithuanian social insurance and pension systems are overly complex encompassing pension benefits, also the administration of the resources of the State social insurance fund, the State budget, as well as the pension accumulation system. A long-term sustainability of the social insurance and pension systems, adequacy of benefits, transparency of their administration are the tasks and objectives of primary importance at the State level.

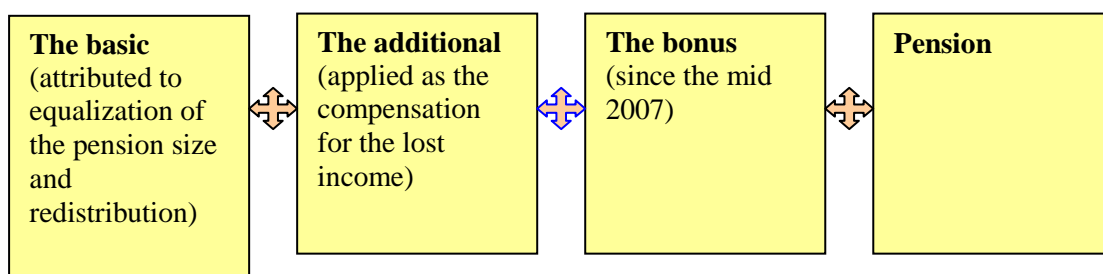
The old age pension provided by the State social insurance system is considered one of the most important parts of social security in old age. The old age social insurance is the largest component of the pension system and will in the long term remain the principal source of retirement income for a large majority of Lithuanian residents. According to the Law on State Social Insurance Pensions until 1 January 2012 the old-age retirement age for men is 62 years and 6 months, and 60 years for women, and starting from 2012, the age entitling to old-age pension for both men and women is 65 years. The old-age pension is granted to persons meeting the following conditions: 1) the person is a permanent resident of the Republic of Lithuania; 2) the person attains the old-age retirement age; 3) the person has a minimum 15 years' record of State social pension insurance.

*Currently the old age pension in Lithuania consists of two parts and the bonus:*

\* **basic part** – is equal in respect of all persons that have the mandatory record of social pension insurance and is equal to 110 % of the basic social insurance pension; the pension shall be proportionally reduced for persons that do not have the mandatory length of record; this pension guarantees the minimum pension provision. The amount of the basic State social insurance pension is approved by the Government on the motion of the State social insurance fund Board having regard to the economic capacities and the level of inflation of the State. The basic State social insurance pension currently is LTL 360, and within the past 13 years it increased by LTL 285.

\* **additional part** – proportionate to pension insurance contributions paid by the person and provides the additional pension provision to persons having regard to the length of the insurance period and the insured income that the person concerned had during the insurance period. With a view to avoiding the significant and unjustifiable social differentiation Lithuanian Parliament had approved the coefficient of the person's insured income (i.e., the wages relative to the average income in Lithuania) –  $K \leq 5$ . The insured income of a current year is calculated according to the methodology approved by the SSIF Board, having regard to the revenues and expenditures of the SSIF Board of the respective year and the respective period of the year.

\* **bonus for the length of service** (the amount of a State social insurance old-age pension bonus for the length of the record shall be calculated by multiplying 3% of the State social insurance basic pension by the sum of every full year of the State social pension insurance record in excess of 30 years).



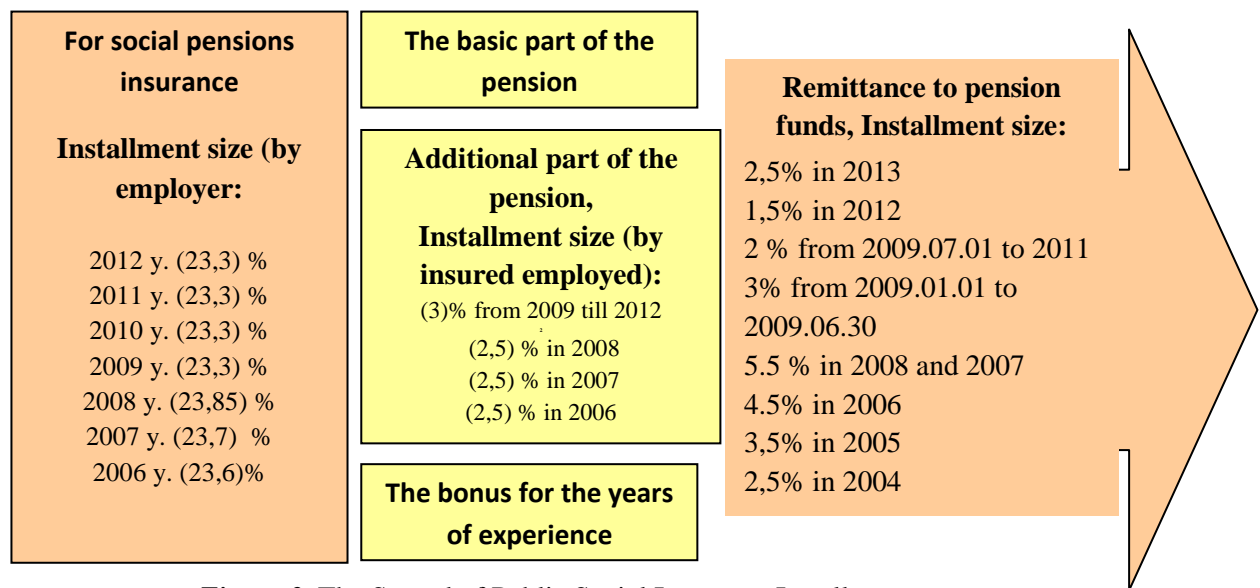
**Figure 2.** The structure of the social insurance pension

*Source:* compiled by authors

Starting from 2003, an accumulation-based pension system as complementary to the current old-age pension system was launched in Lithuania. The procedure for the partial privatization of the State social

insurance pension system in Lithuania was established by the Law on Reform of the Pension System of 3 December 2002 that came into force on 1 January 2003. The Law provided that next to the social insurance pension system that was referred to as the 1<sup>st</sup> pillar, and partly replacing it the system of private pensions shall be put in place and referred to as the 2<sup>nd</sup> pillar system to be financed from the funds accumulated within the 1<sup>st</sup> pillar system (Lazutka, 2008).

Furthermore, every person is entitled to participate in the 3<sup>rd</sup> pillar of the pension system where the contributions to pension funds shall be paid from one's personal resources. Participation in the 3<sup>rd</sup> pillar pension system is supported by the State by providing tax relieves. Where a person, according to the Law on Reform of the Pension System chooses to participate in the pension accumulation system part of his contributions to the State social insurance pension system is transferred to a private pension fund at his selection. In this relation when computing his old-age pension the person's annual coefficient of his insured income shall be accordingly reduced in respect of the years of his participation in the pension accumulation system. Thus the additional part of the old age pension of such person will be accordingly reduced.



**Figure 3.** The Spread of Public Social Insurance Installments

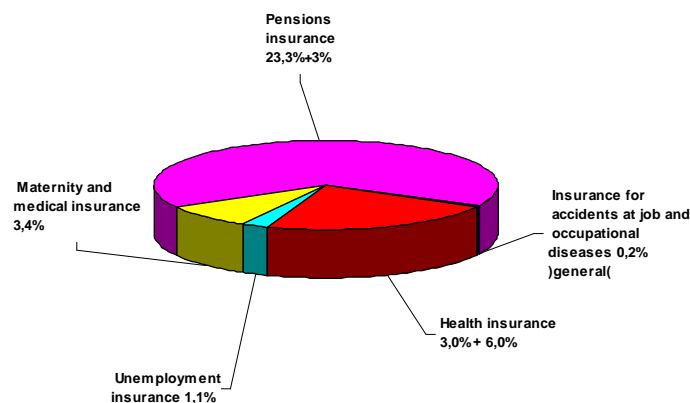
**Source:** compiled by authors, based on Law of the Pension System Reform of the Republic of Lithuania 2002 December 3<sup>rd</sup>. No. IX-1215 and the data of the State Social Insurance Fund Board, 2012

Seimas (The Lithuanian Parliament) in 2012 approved Social Insurance budget and new tariffs of remittances to pensions funds for 2012 and 2013 years. For the future years (after 2012) Seimas are going to decide at the end of Spring 2012 session evaluating all Projects devoted to changes in financing of Lithuanian pension system and submitted by Lithuanian Government.

Thus the pension system consisting of three pillars has been put in place and made operational in Lithuania. The first pillar is represented by the "SODRA" pension that has the longest record of operation. All permanent residents of Lithuania working according to the employment contracts, whether on the basis of membership or individually are obliged to acquire the social insurance coverage. Such persons are entitled to social insurance old-age, disability and the survivor's (loss of breadwinner) pensions. However, some groups of self-employed persons, namely, farmers, sportsmen or the ones working on the basis of copyright employment contracts are not insured on the mandatory basis. Certain groups of persons, namely, persons taking care of children up to three years of age or other dependent members of the family, also servicemen in the mandatory military service are insured for the State social insurance basic pension only. The contribution to the State social insurance fund on the part of an employee is 9 % of his salary, and the employer's

contribution is 31 %. Having collected the contributions “SODRA” redistributes the funds to current pensioners.

Covered in the mandatory manner by the State social insurance shall be all insured (taxpayers) of working age at public institutions or private entities and organizations from the first day of their employment. The major part of social insurance contributions is allocated to fund the current pension benefits (see Fig. 4).



**Figure 4.** The spread of the Public Social Insurance Installments tariffs, based on various insurance types 2010 y. 31,0 % + 9% = the part of insurer + the part of insured.

**Source:** compiled by authors, based on the data of the State Social Insurance Fund Board, 2012

As of 1 January 2010, the Provisional Law on the Recalculation and Payment of Social Benefits of the Republic of Lithuania that came into force on 31 December 2011. The Law is applied to social insurance old-age pensions in excess of LTL 650, social insurance orphan’s pensions exceeding LTL 325, and survivor’s pension. Within the period of the validity of the Law social insurance pensions shall be recalculated by increasing the basic part of the pension up to 120 % of the State social insurance basic pension and applying the insured income amount of LTL 1,170 approved for the current year for the purpose of the application of the Provisional Law. Old-age pension that does not exceed the threshold social insurance pension (LTL 650) shall not be recalculated. Where following the recalculation the pension falls below the established limit the person shall be paid a compensatory bonus equal to the difference between the limit amount and the recalculated pension amount (State).

Second pillar pension is funded by way of funds accumulation. Second pillar pension is administered by private pension funds, insurance companies and other financial institutions. Companies of two types are involved in the pension accumulation activities – management companies of pension funds and life insurance companies whose activities are being supervised by the Securities Commission and the Insurance Supervisory Commission of the Republic of Lithuania (from 2012 the supervision system is transferring into one entity and related supervision functions of all financial sector –banks, insurance companies, pensions funds, intermediaries - will be provided by Central Bank of Lithuania). Part of the contributions to the State social insurance pension system is channeled to personal pension accounts of employees. Such contributions are accumulated and invested in pension funds. The “SODRA” contributions are transferred according to the established rates (Figure 3) and the related accrued amounts.

Each citizen takes his discretionary decision whether to participate in the 1<sup>st</sup> pillar pension system and become a beneficiary of the 1<sup>st</sup> pillar pension provision only, or opt for the mixed arrangement of the 1<sup>st</sup> and

the 2<sup>nd</sup> pillar pension provision and receive the pension composed of two parts. Upon opting for pension accumulation the amount of the contributions or the payment principle does not change.

Third pillar provides additional long-term accumulation of pension. This pillar encompasses the individual pension insurance, life insurance schemes and other alternative saving methods. The system is open for participation to all willing as its participants shall independently pay contributions according to signed agreements and following the procedure agreed therein. The Lithuanian pension privatization model is similar to the reforms earlier implemented by other States apart from one material difference – Lithuania does not impose a mandatory transfer to private pension funds in respect of any age group of residents, or any restrictions to participate in the reform.<sup>8</sup>

### **3. CHALLENGES AND STRATEGIC OPTIONS FOR GOVERNMENT**

In view of the difficult economic situation in 2009 and 2010, the share of the accumulative contribution transferable to pension funds was temporarily reduced to 2 % of the personal insured income. In 2011, the Seimas (Parliament of the Republic of Lithuania) decided that the transfers to private pension funds will not yet be restored to their previous level (5.5 % of personal insured income), i.e., as has been established earlier. Currently, the development of the principal guidelines for the forthcoming pension reform is in progress. The new guidelines will involve the changes in terms of the pensionable age and the share of the contributions allocated to private pension accumulation, as well as new options for the current financing system.

At its meeting of 20 June 2011, the Government in principle agreed on the concept of pension accumulation in private funds beyond 2013. As Donatas Jankauskas, Minister of Social Security and Labor explained, an agreement had been reached that in relation to the accumulation of the so-called 2<sup>nd</sup> pillar pension, it would be composed of three parts – one part of the pension would be transferred from the social insurance system (2 % of the contributions), a share of it shall be paid by the person himself and the State would make an established-rate contribution. The latter two parts, according to the Minister, will not necessarily be equal.

The current Lithuanian pension system is to a large extent based on the traditional redistribution and the principle of solidarity between generations (PAYG). However, the system clearly has one material shortcoming – ignoring and distortion of motivation. Most working people in Lithuania feel very insecure concerning their pension in the future; in the apprehension that for each additional Litas paid as a social contribution they will in the future be receiving a proportionally smaller pension return. Therefore, as an observable trend already, when having a choice to pay or not to pay, conceal or not to conceal social insurance contributions the insured opts for paying the lowest possible social insurance contributions, i.e., they do not feel motivated. All pensioners that have the required record of service are paid an equal amount basic pension. Thus the basic pension serves as a vehicle for redistribution from those who earn more to those whose income is lower. Furthermore, the pension amount is specifically dependent upon the financial possibilities of the State, and political decisions. This situation creates significant uncertainty and unpredictability concerning the amount of pension in the future. The State has the right, at any time, to adjust the formula for the calculation of the additional part of the pension. The principal (or the basic) share of the pension is to an even larger extent dependent upon political decisions of the State. Hence another problem related to motivation and economic efficiency - lack of clear criteria and methodology as to the procedure for determination of the basic pension amount that is established by the Government. One of the principal types of the risks related to the social insurance system is the old age.

---

<sup>8</sup>European Commission . Joint Report on Pensions. Progress and key challenges in the delivery of adequate and sustainable pensions in Europe. Country profile. [Accessed 2012-02-17].

URL: <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/occasional\\_paper/2010/pdf/ocp71\\_country\\_profiles\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp71_country_profiles_en.pdf)>

Many pension systems, and specifically in Europe, have historically developed to a large extent mixed social protection models that combine the guaranteed minimal (basic) pensions and the additional income-linked part of the pension that depends on the amount of the social insurance contributions paid during the person's working age, the length of service, etc. Therefore within the modern social security systems the classification offered by the founders of social protection models (O. Von Bismarck, Beveridge, etc.) has been gradually losing its relevance, with the focus being increasingly placed upon the ratio of the guaranteed basic pension and the additional income-linked pension (Gudaitis, 2009).

In the opinion of the authors of the present paper, the amount of the old-age pension should first and foremost be directly dependent upon the amount paid for social insurance, and the period of the payment of the State social insurance pension contributions. Second, the insured should be able to continuously monitor the amount of the accumulated contributions and the change of the pension amount for a respective year. This would promote the confidence and trust, on the part of the public, in the State social insurance system; encourage legal work and payment of contributions to pension insurance system, and finally, an indexation coefficient should be established to adjust the pension amount having regard to the changes in the process of goods and services, movements in service prices, inflation rates and other indicators.

However, when considering the possibilities for reforming of the current pension system, it should be heavily taken into consideration that social insurance system must be fair also from the actuarial viewpoint – the life-time's contributions must be reasonably proportional to expected benefits. Furthermore, the system should be constructed clearly and transparently and be resistant to any political attempts to be manipulated in pursuit of short-lived political objectives. From financial viewpoint the pension system should be able to flexibly and without individual intervention from political forces to respond to economic and demographic challenges (low birth rates, longer life expectancy, and extensive emigration). Third, the system should be designed to prevent any distortions of the labor market, i.e., the system should not encourage retiring people of working capacity and willing to work immediately after they reach the established minimum pension age.

The new pension model should build a closer link between the contributions and benefits ensuring adequate pensions, and, at the same time, able to maintain the financial sustainability of the entire system. Any pension system undergoing reformation can ensure adequate pensions to residents only provided the systems are financially sustainable and well-adjusted to the ever changing public context; if that is failed, and the pension system is not able to ensure income adequate for pensioners to live in dignity, the system will incur additional costs, e.g., higher expenses for social support. Therefore, the guiding objective in relation to the pension system reform being implemented is to seek financial sustainability and ensure adequate income for pension age residents. The adequate and sustainable pensions for all are feasible only provided they are well adjusted to the changing needs of the society.

The renowned architect of the Chilean pension reform Jose Pinera has stated that the pay-as-you-go pension system has a fundamental flaw, it destroys the essential link between effort and reward, between personal responsibilities and personal rights, which can result in the disaster. (Pinera, 1996)

#### **4. CONCLUSIONS**

The current Lithuanian pension system is mainly based on the traditional redistribution and the principle of solidarity between generations: serves as a vehicle for redistribution from those who earn more to those whose income is lower. The pension amount is specifically dependent upon the financial possibilities of the State, and political decisions. Another problem is related to motivation and economic efficiency that could be identified as the lack of clear criteria and methodology as well as the procedure for determination of the basic pension amount.

It is recommended to transform the system into the one, where the amount of the old-age pension should be directly dependent on the amount paid for social insurance and the period of the payment of the State social insurance pension contributions. The insured should be able to continuously monitor the amount of the accumulated contributions and the change of the pension amount for a respective year. It should be



focused on encouraging legal work and payment of contributions to pension insurance system, while an indexation coefficient should be established to adjust the pension amount regarding changes in the process of goods and services, movements in service prices, inflation rates and other indicators. The life-time contributions must be reasonably proportional to expected benefits.

In term of management, the system should be constructed clearly and transparently. From financial viewpoint the pension system should be able to flexibly and without individual intervention from political forces to respond to economic and demographic challenges (low birth rates, ageing of population, and extensive emigration). The system should be designed to prevent any distortions of the labor market, i.e., should not encourage retiring people of working capacity and willing to work immediately after they reach the established minimum pension age.

The new pension model should build a closer link between the contributions and benefits ensuring adequate pensions, and, at the same time, able to maintain the financial sustainability of the entire system. The adequate and sustainable pensions should be adjusted to the changing needs of the society. These are recommendations that should be carefully investigated and each proposal tested.

### REFERENCES

1. European Commission. *Europe 2020*. [Accessed 2012-02-17]. URL: <[http://ec.europa.eu/europe2020/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm)>
2. European Commission . *Joint Report on Pensions. Progress and key challenges in the delivery of adequate and sustainable pensions in Europe*. Country profile. [Accessed 2012-02-17]. URL: <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/publications/occasional\\_paper/2010/pdf/ocp71\\_country\\_profiles\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp71_country_profiles_en.pdf)>
3. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs and the Economic Policy Committee Ageing Working Group. 2011. *The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. ISBN 978-92-79-19298-2.
4. Gudaitis, T. 2009. *Senatvėspensijų sistemos modelių teorinė analizė*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, No.50, p. 53-68.
5. Grech, G. A. 2010. *Assessing the sustainability of pension reforms in Europe*. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics. CASE/140
6. Holzmann, R. & Hinz, R. 2005. *Old-age income support in the 21<sup>st</sup> century: An international perspective on pension systems and reform*. Washington D.C.: The World Bank.
7. Howse, K. 2004. *What has fairness got to do with it? Social justice and pension reform*. *Ageing Horizons*. No. 1, p. 3-16.
8. Lazutka, R. 2008. *Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai*. *Ekonomika*, No.82, p. 104-126.
9. Pinera, J. 1996. *Empowering workers: the privatization of social security in Chile*. The Cato Journal: an Interdisciplinary Journal of Public Policy Analysis. Volume 15, No. 2-3.
10. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549. [Accessed 2011-06-17]. URL: <[http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_1?p\\_id=378767](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=378767)>
11. Law of the Pension System Reform of the Republic of Lithuania 2002 December 3<sup>rd</sup>. No.IX-1215 [Accessed 2011-06-17]. URL: <[http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_1?p\\_id=378175](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=378175)>
12. Ministry of social security and labour . *Social report 2008-2009*. [Accessed 2012-04-17]. URL: <<http://www.socmin.lt/index.php?132610553>>
13. Ministry of social security and labour. *State social insurance system*. [Accessed 2012-04-17]. URL: <<http://www.socmin.lt/index.php?1225275207>>
14. Ministry of social security and labour. *State social insurance pensions for old-age*. [Accessed 2012-04-17]. URL: <<http://www.socmin.lt/index.php?1127366606>>

15. Socialinės apsaugos ir darbų ministerija. Valstybinių socialinio draudimo pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas pagal Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinąjį įstatymą. [Accessed 2012-05-03]. URL: <<http://www.socmin.lt/index.php?-850078155>>

16. Statistics Lithuania. 2011. *Lithuania in Figures*. ISSN 1822-8941.

17. State social insurance fund board under the ministry of social security and labour. Lithuania: *Figures and Facts 2005-2009; 2006-2010*. [Accessed 2012-03-15]. URL: <<http://www.sodra.lt/get.php?f.21997>>

*Belinskaja Larisa  
Kasnauskienė Gindra*

## **THE PENSION SYSTEM REFORM IN LITHUANIA VIA AGEING POPULATION SUMMARY**

One of the principal deficiencies of the current Lithuanian old-age retirement system is its dependence upon the cyclical fluctuations in the economy. The global economic crisis which started in 2007 equally affected all national economies and exposed their most ailing social issues. For once it is declining birth rate, unemployment, increase in emigration and the ageing population. On the other hand, the State encountered significant difficulties in its pursuit to ensure financial safety for retirees and an adequate income in old age. Having the theoretical background of the factors driving ageing of Lithuanian population, its economic impact and ageing related policy revealed in the previous author's publication, it is continued with the overview of the pension system in Lithuania.

*Бурдули Вахтанг*

## **О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ОЦЕНОК ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ**

В условиях воздействия факторов современного технологического прогресса и глобализации во всех странах с той или иной скоростью происходит изменение отраслевой и технологической структуры экономики и соответствующее изменение систем государственного управления и рыночной (бизнес-) координации. В развитых и развивающихся странах появляются и развиваются более или менее успешные модели развития и анализа экономик. Отраслевая структура экономики является одним из основных параметров, обуславливающих тот или иной уровень показателей социально-экономического развития страны. Поэтому очень важно изучать ее состояние и динамику, выявлять направления рационализации этой структуры, совершенствовать экономические механизмы, координирующие ее трансформацию.

При этом следует отметить что простое изучение статистических фактов не дает достаточного материала для аргументированного принятия решений по рационализации отраслевой структуры как в органах государственного регулирования (например, по необходимой коррекции инвестиционного климата), так и в бизнес-среде (например, по направлению инвестиций в ту или иную отрасль). Естественно, что их необходимо исследовать на основе использования современных теоретических подходов и обобщенного практического опыта разных стран за последний период, а также, наряду с использованием непосредственных количественных показателей, – нормированных индикаторов и других качественных параметров. Последнее, как мы знаем, уже получило определенное распространение в практике международных организаций и широко развивается в научных исследованиях, в которых предлагаются актуальные в современных условиях новые индикаторы. Важно также шире использовать в новых условиях разработанные ранее и новые методы

количественного и качественного анализа. Конечно невозможно охватить в нашем исследовании весь спектр указанных вопросов. Поэтому ограничимся рассмотрением, в соответствии с намеченной логикой исследования, следующих вопросов: **систематизация применяемых в последнее время способов структуризации экономики в разрезе отраслей; обсуждение некоторых вопросов совершенствования теоретической базы экономической политики с целью более эффективного воздействия ее установок на рационализацию отраслевой структуры; расширение системы индикаторов и оценочных параметров для оценки эффективности отраслевой структуры.**

Производство в каждой конкретной хозяйственной отрасли осуществляется на базе совокупности технологий как специфичных для данной отрасли, так и применяемых во многих отраслях, которые постепенно развиваются, на основе чего происходит рост производительности труда. Возникают и новые отрасли, основанные на использовании новых технологий в производстве и происходит распространение и использование произведенных с их помощью технологически новых изделий как в производственных целях, так и в массовом потреблении.

В настоящее время все более актуальное значение приобретает дифференциация отраслей (видов деятельности) в разрезе используемых ими технологий (новые технологии и традиционные, ключевые (ведущие) и высокие и т. д.). Не теряет актуальности и дифференциация отраслей по другим критериям (экспорториентированные, импортозамещающие, по характеру и актуальности производимых благ). Так, у С. Глазьева, который ввел понятие «технологический уклад», по характеру и уровню технологий различаются технологии ключевого фактора технологического уклада, ядро технологического уклада, несущие и остальные отрасли [16; 17], в которые, в процессе их технологического развития, происходит диффузия необходимых технологий доминирующего технологического уклада. Совокупность технологий (технологическая структура), вместе с технологическими и институциональными взаимосвязями, рассматривается как технологический уклад, который в любой стране находится в процессе постоянного развития. Модернизация существующих отраслей может происходить и на основе модернизации специфичных для конкретных отраслей старых технологий.

Существуют также различные варианты дифференциации отраслей (или отдельных производств) по критерию оценки уровня технологий, в которых эти отрасли (или производства, корпорации) считаются низкотехнологичными, среднетехнологичными или высокотехнологичными [20, с. 31], или же производствами (или отраслями), базирующимися на высоких и ключевых (ведущих) технологиях (по версии Немецкого института экономических исследований (DIV) [21, с.14]). Во всех этих случаях уровень технологичности определяется долей расходов на исследования и разработки в объеме продаж. Некоторые исследователи при этом, для установления уровня технологичности, руководствуются фиксированными уровнями процентов, определяющих долю НИОКР в объеме продаж. Однако во многих корпорациях и, следовательно, в соответствующих отраслях, эти показатели меняются от года к году и поэтому ряд исследовательских центров (например, национальный фонд США) определяет их номенклатуру произвольно, не формулируя специальные критерии [21, с. 14-15].

Все большее значение приобретает рассмотрение экономики в разрезе реального и финансового секторов экономики, во-первых, в целях исследования и разработки проактивных мер для предупреждения нежелательных операций в процессе взаимодействия различных отраслей реального и финансового секторов экономики, способных провоцировать негативные явления в экономике, во-вторых, чтобы теоретики смогли разобраться в институциональных противоречиях глобальной системы воспроизводства фиктивного капитала, вследствие проявления которых биржевые цены потеряли свою объективность, что усложняет процесс целесообразного межотраслевого и межстранового перелива капиталов [10, с. 30; 25, с. 21]. *Кстати, организационные и институциональные вопросы улучшения взаимодействия финансового и реального секторов, в аспекте развития институтов рыночной экономики в постсоциалистической стране,*

*рассматривались нами в [9; 15], а современные тенденции развития институциональной организации связанного с реальным производством финансового сектора – в [12; 29].*

Современные методы структуризации отраслей по указанным выше и другим критериям (например, в виде отраслей первичного, вторичного и третичного секторов) и, главное, стратегия развития отраслевой структуры в Грузии, на основе использования этих критериев, освещены в работах Г. Церетели [27; 28 и др.], которые дали ориентацию и нынешним нашим разработкам в этом направлении.

В современной статистической отчетности (в отличие от прежней отчетности) отраслевая структура экономики рассматривается как структура экономики в разрезе видов деятельности, крупные агрегированные виды деятельности часто называются секторами (промышленный сектор, сельскохозяйственный сектор, строительный сектор) или сферами деятельности (сфера услуг). Более детализированные виды деятельности, например, в промышленности, в большинстве экономических исследований называются отраслями. Собственно говоря, вид деятельности в буквальном понимании означает и конкретную специальность, например, управленец, маркетолог и т. д. В статистической отчетности часть таких работников, в зависимости от занимаемой должности, отображается в различных хозяйственных отраслях, а часть – в отраслях, отражающих самое специальность. Например, маркетолог может работать и в промышленной компании и в специализированной маркетинговой компании. В первом случае, в статистической отчетности он будет учтен в секторе промышленности, во втором – в агрегированном секторе «сфера услуг». Чтобы избежать недоразумений, отметим, что термин «вид экономической деятельности» в нашем исследовании означает то же самое, что хозяйственная «отрасль», который чаще используется в экономической литературе. В любой отрасли производство осуществляется на основе характерной для нее совокупности технологий.

Процессы, происходящие в современной глобализирующейся и технологически стремительно развивающейся экономике, в частности, кризисные процессы, с достаточной степенью достоверности можно объяснить на основе взаимодополнения реалистических положений как старых, так и сравнительно новых экономических теорий. В условиях постсоциалистической трансформации и, в особенности, необходимости адаптации экономики к другим современным реалиям (глобализация, ускоренное развитие технологий, необходимость усиления социальной ориентации экономики и т. д.) необходимо «преодоление односторонности экономической теории, опора на ее выводы в единстве, если воспользоваться термином Я. Корнаи «альтернативных парадигм», социально-экономической, неоклассической и институциональной теории, что является ключом к выработке сбалансированной политики...» [22, с. 21]. Хотя и раздаются еще голоса о создании единой универсальной теории, но все больше ученых приходит к мнению, что нельзя создать универсальную теорию экономического роста, необходимо переключение внимания на специфические черты явлений и процессов, связанных с реализацией микро- и макроэкономических проблем (см., напр., [18, с. 64]). Поэтому, принимая во внимание то, что в каждой теории делается упор на свои объекты исследования, свой понятийный и познавательный аппарат, необходимо говорить не о синтезе отдельных теорий в универсальную теорию, а о применении взаимоувязанного комплекса актуальных положений, установок (принципов оценки ситуации, структуризации физических и социальных составляющих экономической системы, взаимоувязки целей, инструментов и индикаторов и т. д.) отдельных теорий в опорных теоретических механизмах разработки и реализации экономической политики.

Использование в практике экономической политики механизмов, основанных на взаимодополнении определенных положений отдельных ведущих теорий, не всегда и не сразу приносит очевидный устойчивый успех. Так, Вашингтонский консенсус, включавший по мнению главного его автора Дж. Уильямсона австрийскую школу, монетаризм, новую классическую экономику и теорию общественного выбора (критики называли этот консенсус неолиберальной доктриной) [7, с. 17, 19], после первых обнадеживающих результатов в латиноамериканских странах,

привел к ряду кризисов (в 1994 г. в Мексике, а в 1997 – 2002 гг. – к ряду кризисов начавшихся в Азии и завершившихся в Аргентине) [7, с. 19,20] (*однако страны, «не слишком точно» - по терминологии Дж. Стиглица [30], целосообразно придерживавшиеся его установок достигли определенных, некоторые значительных, успехов в неоиндустриальном развитии*). Одной из главных причин, обусловивших неустойчивость роста и развития, стала считаться слабость институциональной составляющей координации и обеспечения экономического развития и обусловленная предписаниями консенсуса излишняя скованность государства в вопросах своевременной коррекции механизмов регулирования, в особенности, в аспектах, необходимых для **усиления его социальной ориентации и усиления ориентации бизнеса на размещение инвестиций в наиболее актуальные отрасли** (очевидно, что эти две проблемы носят взаимоувязанный и взаимозависимый характер). После этого в работах Дж. Уильямсона и его соавторов получают качественно новую интерпретацию вопросы институционального строительства, в частности, о роли государства в создании и поддержке **институтов рыночной экономики, обеспечении общественных благ, интернализации внешних эффектов и коррекции распределения доходов** [7, с. 23], что нашло отражение в Барселонском консенсусе.

В 90-ые годы, как мы знаем, стала ограничиваться (установками глобальных экономических организаций) государственная поддержка отраслевой (промышленной) политики. Однако круг задач экономической политики в 2003 г., решаемых в рамках Вашингтонского консенсуса, был дополнен созданием национальных инновационных систем, призванных выполнять часть функций, которые традиционно ассоциировались с промышленной политикой [7, с. 23]. Как мы знаем, государственная поддержка инновационного сектора поддерживается всемирными экономическими организациями и интенсивно применяется во многих странах [2].

В целом, принципы Барселонского консенсуса допускали в рамках отдельных стран в обозначенных пределах свободу экспериментирования при выборе экономической политики, поскольку «не существует единственного набора политических установок, способных гарантированно запустить устойчивый рост... Страны должны иметь свободу экспериментирования при выборе политики отвечающей их специфическим условиям, а международные кредитные организации и агентства, оказывающие помощь, должны поддерживать такое экспериментирование... Главная задача состоит в выявлении наиболее узких мест, ограничивающих рост и их расшивке средствами микроэкономической и макроэкономической политики» [7, с. 26 из 6, с. 60]. Такой подход лежит и в основе современного модернизированного варианта нелиберальной экономической политики, которой в принципе придерживается большинство развитых и развивающихся стран. В условиях действия этого механизма большинство развивающихся стран имеет более высокие темпы роста ВВП по сравнению с развитыми странами, осуществляется интенсивная диффузия технологий из развитых в развивающиеся страны на основе которой модернизируется технологический уклад в этих странах, становится разнообразной отраслевая структура и конкурентоспособность в мировом масштабе экономик этих стран. Однако очевидно, что и в этом механизме имеются недостатки, связанные, например, со слабостью проактивного реагирования (как в развитых, так и развивающихся странах) на наступление кризисных ситуаций с целью их смягчения и др. Во многих развивающихся и даже в некоторых развитых странах требуют серьезного совершенствования государственные и рыночные системы институциональных механизмов обеспечения устойчивого развития.

Как очевидно, и Вашингтонский и Барселонский консенсусы были основаны на применении в экономическом анализе и регулировании положений ряда основополагающих экономических теорий (т. е. де-факто признавалась необходимость при формировании экономической политики опоры на актуальные установки и положения ряда теорий), а принципы Барселонского консенсуса (многие из них нашли отражение в современных установках нелиберальной политики) и современные предписания глобальных международных организаций (и неформальные принципы нелиберальной

политики) позволяют государствам в определенных рамках модернизировать экономическую политику, реагируя на сложившиеся краткосрочные и долгосрочные обстоятельства.

Накопленный за последнее двадцатилетие в глобальном (глобальные и региональные правила) и страновом (механизмы регулирования отдельных стран) масштабах опыт реализации постепенно модифицирующихся вариантов неолиберальной экономической политики, теоретической базой которой является использование определенных установок нескольких теоретических направлений, показал, насколько важен правильный выбор установок и насколько нецелесообразно ослабление внимания к ряду важных составляющих экономического механизма регулирования и координации, связанных как с организационными и институциональными аспектами регулирования, так и с параметрами, оценивающими степень устойчивости экономической ситуации, и параметрами (или индикаторами), оценивающими результативность экономической политики за определенный период времени.

В связи с ускорением научно-технического прогресса и процессов глобализации сузились возможности опоры государственного регулирования преимущественно на установки кейнсианской теории. Это проявилось еще в 70-ые годы, и в результате, в рамках кейнсианской теории, в практике государственных механизмов регулирования началось уменьшение количества главных целей (предложенных Я. Тинбергеном), потом произошел переход на монетарную политику, неоклассику и т. д. Затем пришли к выводу, что в государственной политике регулирования необходимо опираться на установки более широкого спектра теорий. Практикуемая ныне неолиберальная политика опирается на положения указанных выше и некоторых других научных направлений. В соответствии с положениями этих теорий, в неолиберальной концепции большое место занимают установки по дерегулированию. При этом они иногда, в особенности, в порядке реакции на кризисы или обострение экономического положения, пересматриваются в ту или иную сторону. Однако, другие отдельные теории, также устанавливающие принципы взаимосвязи между целями и инструментами (в системе целей, индикаторов (индексов, других оценочных параметров), мультипликаторов, инструментов) регулирования, и, в особенности, различные разработки, позволяющие оценить некоторые новые параметры эффективности современного роста и развития, становятся все более необходимыми как в органах государственного регулирования, так и в бизнес-среде: в бизнес-среде их отсутствие порождает проблемы нерешительности в генерации процессов перелива капиталов, реализации инноваций и т. д. и, таким образом, задерживает процессы целесообразной реструктуризации экономики; в органах государственного управления сокращение в результате тенденций дерегулирования некоторых выполняемых функций заместились проблемами решения вопросов по координации неоиндустриального развития (в том числе структурных вопросов, вопросов, связанных с обеспечением диффузии инноваций), а также – организации переговоров с транснациональными корпорациями по размещению их предприятий в стране (или содействия местным предпринимателям в таких переговорах), что характерно в настоящее время не только для практики малых и средних успешно развивающихся стран разных частей света, но и Китая, Индии и крупных стран Латинской Америки, не говоря уже о развитых странах.

Таким образом, многочисленные исследования свидетельствуют о том, что в системе оценок, наряду с показателями, отражающими темпы экономического роста, необходимо шире применять параметры, отражающие качество экономического роста и развития, т. е. – повысить роль оценок, отражающих во взаимосвязи качественные показатели экономического развития. В этих целях, например, в рамках программы ООН применяется индекс человеческого развития (HDI), в величине которого ВВП составляет лишь одну треть, а остальная доля отражает достигнутый уровень образования и состояния здоровья населения, оцениваемый как функция его долголетия. Очевидно, что должны учитываться и другие факторы. В последний период в экономической литературе широко обсуждается необходимость расширения системы оценок за счет таких показателей как состояние природной среды, характер использования располагаемого свободного времени,

социальный капитал, культурные аспекты развития и др. [1; 19]. На наш взгляд, в целях улучшения оценки качества экономического роста и развития и содействия органам государственного управления и бизнесу в принятии наиболее целесообразных решений необходимо расширить систему показателей, отражающих результативность и качество развития отраслевой структуры с тем, чтобы улучшилась возможность принятия в бизнес-среде целесообразных решений о размещении инвестиций в той или иной отрасли, в системе государственного регулирования – о целесообразном стимулировании развития отраслевой структуры, а также – по улучшению структуры и качества государственных и бизнес-институтов (включая организации) в целях усиления эффективности их функционирования в условиях развития технологических уклада.

С этой целью, помимо существующих и применяемых в статистической отчетности интегральных показателей, позволяющих в той или иной мере делать заключение об эффективности отраслевой структуры, в современных условиях очень важно наличие таких показателей, которые дают возможность оценить качественные и количественные аспекты диффузии технологий в разрезе видов деятельности (отраслей), а также – развития соответствующих координирующих институтов. В связи с этим остановимся на возможности применения в практике оценки развития отраслевой структуры некоторых современных подходов.

Так, с целью оценки «переливов» роста «производительности труда» в результате диффузии новых технологий в отрасли материального производства, а также для косвенной оценки эффективности глобализационных межстрановых процессов переливов капиталов по сопоставлению роста производительности труда в различных странах, можно воспользоваться подходами, систематизированными в работе [24]. В частности, в этой работе обсуждаются исследования по измерению «эффекта перелива» роста производительности труда из компьютерных отраслей в остальные отрасли [5]. В приведенной в работе [24] из других источников таблице показан рост производительности труда в разрезе отраслей по стандартной статистической номенклатуре за 1989-1999 гг., в которой затем отрасли сгруппированы в разрезе «отраслей интенсивно использующих информационные технологии» и отраслей «менее интенсивно использующих информационные технологии» и показано, что рост производительности труда в первой группе был значительно больше, чем во второй. Указанная таблица наглядно демонстрирует, что факт перелива роста производительности труда в действительности имеет место.

Усовершенствование и использование такого метода в развивающейся стране (с рассмотрением также вообще эффекта от диффузии всех новых технологий) может стать одним из способов оценки качества неоиндустриальной трансформации экономики в развивающейся стране в результате диффузии новых технологий.

Другие предлагаемые нами подходы модернизации системы государственной и рыночной координации экономического развития опираются на использовании некоторых современных исследований в целях установления новых параметров оценки эффективности трансформации в условиях перехода к неоиндустриальному развитию структурных (отраслевых и технологических, причем подразумеваются физические и социальные технологии) пропорций.

Для обоснования необходимости таких оценок приведем еще некоторые факты. Дж. Уильямсон и др., изучая слабые места механизма нелиберального регулирования (в частности, проявлявшиеся в недостаточной устойчивости развития и кризисах) пришли к выводу о необходимости усиления в механизме регулирования роли институциональной составляющей, в частности, в области регулирования распределения доходов (см. вышеприведенную цитату). Очевидно, что, среди рыночных и государственных механизмов координации, определяющих распределение и перераспределения доходов в формальном и неформальном секторе (что оказывает влияние на формирование отраслевой структуры и зависящих от ее состояния параметров, например, уровень и характер занятости, уровень безработицы и многие другие), самыми важными являются механизмы координации, определяющие характер перераспределения доходов в инвестиционных целях (т. е.

механизмы, определяющие развитие отраслевой структуры). Фактически, выводы Дж. Уильямсона явились признанием того, что кризисы, последовавшие за относительно устойчивым развитием в странах, придерживавшихся установок Вашингтонского консенсуса, во многом носили структурный характер и были вызваны недостатками в перераспределительных процессах, в том числе инвестиционных. Последний глобальный кризис еще в большей степени обнажил как в мировом, так и в страновом масштабах недостатки перераспределительных процессов и прежде всего инвестиционных. Это, на основе исследования спадов производства в ряде отраслей реального сектора в развитых и развивающихся странах, убедительно показано, например, в [18], где в первую очередь заострено внимание на перераспределительном, т. е. структурно-инвестиционном характере кризиса. Во множестве публикаций обращается внимание на недостатки во взаимодействии реального и финансового секторов экономик, что также является структурной проблемой. Очень много статей посвящено структурным проблемам в странах с трансформирующейся экономикой (в особенности в аспекте необходимости модернизации хозяйственных отраслей на основе обновления технологий и развития новых отраслей).

Поэтому увеличение спектра и усиление разносторонности оценок состояния эффективности отраслевой структуры и рыночного и государственного механизмов ее регулирования необходимо в целях совершенствования: механизма определения достигнутого уровня их соответствия неоиндустриальным принципам развития; механизма принятия решений по усилению курса на неоиндустриальное развитие; усиления в механизме принятия решений возможностей проактивного регулирования; институциональной составляющей механизма координации (еще раз подчеркиваем как в бизнес-среде, т. е. в системе рыночной координации, так и в системе государственного регулирования).

*Как мы отмечали, многие ученые указывают на необходимость усиления применения в практике государственной и рыночной координации институционального подхода. Это отмечает Дж. Уильямсон, обсуждается, например, в [4; 25] и др. работах. Пути усиления институциональной составляющей в координации развития экономики в стране, находящейся в трансформационном периоде, обсуждались в начатых под руководством и по инициативе Г. Цертели разработках [13; 14; 15; 29], а в [26] были даны некоторые предложения по совершенствованию институционального структурирования с целью улучшения использования институциональной теории на практике. Идеи, сформулированные Г. Цертели в этом направлении исследований, широко использовались в наших последующих разработках, например, в [9; 12].*

Оригинальные разработки новых теорий или обобщения ведущихся в мире современных теоретических разработок, развитые или систематизированные в [4; 16; 17; 23; 25 и др.], помогают вписыванию принципов институционального подхода в современные теоретические концепции осмысления структурных процессов. Сам по себе анализ в рамках этих теорий помогает лучше осмыслить экономические процессы (в особенности, связанные со структурно-экономическими явлениями). Однако они могут принести еще большую пользу, если в рамках взаимосвязи установок этих теорий будут разработаны непосредственные количественные и качественные оценки структурного развития. Коротко остановимся на установлении принципов взаимосвязи необходимых установок, с целью выработки соответствующих параметров.

Теория [16; 17] позволяет оценить принципы воздействия новых технологий на развитие отраслевой структуры производства, т. е. является аппаратом для исследования оценки эффективности диффузии технологий в производственные отрасли. Вместе с тем, в ней мало внимания уделено процессам взаимосвязи развития физических (в определенной мере более удачный термин «трансформационных», поскольку в экономике все более возрастает доля нематериальных технологий) и социальных (если раскрыть их содержание, то можно выделить бизнес-технологии, технологии распределения социальных благ и др., а также – классификацию в разрезе «трансформационных и трансакционных технологий» [25]) технологий. Поэтому при разработке



оценок эффективности развития удачную интерпретацию технологий и отраслей в виде технологических укладов (данной в теории [16; 17]) необходимо увязать с разработками других теорий, что, во взаимосвязи с положениями этой теории, позволит сформулировать количественные и качественные оценки взаимоувязанного развития физических и социальных технологий, эффективности диффузии новых и традиционных (в особенности, модернизированных) технологий в хозяйственные отраслевые и межотраслевые системы (структуры) в разрезе разных классификаторов. В этом аспекте как раз необходимо применить достижения институциональной и эволюционной теорий, удачно и лаконично обобщенных и развитых, например, в работе [25], которые дают возможность в качественном, а во взаимосвязи с предоставляемыми другими теоретическими исследованиями опорной базой и в количественно-качественном аспектах оценить эффективность развития совокупности физических и социальных технологий. Именно для углубленной оценки результатов структурно-отраслевой политики и улучшения возможностей разработки эффективных путей дальнейшего развития в условиях высоких темпов роста экономики возникли классификации отраслей в разрезе импортозамещающих и экспортоориентированных, первичного, вторичного и третичного секторов и другие упомянутые выше классификации; модернизируется применительно ко всей совокупности отраслей также классификация оценок приоритетности отраслей, применявшаяся ранее в системе промышленной политики в целях ориентации хозяйства на наиболее целесообразные структурные преобразования.

Дополнение системы оценок состояния отраслевой структуры экономики оценками, разработанными на основе использования систем структуризации отраслей и технологий в рассмотренных теоретических подходах, укрепит методологическую базу для принятия решений как в системе государственного управления, так и в предпринимательской среде в вопросах улучшения ориентации инвестиций на обеспечение неоиндустриального развития.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Abesadze R. Some theoretical aspects of economic development – The Caucasus & Globalization. Volume 5. Issue 4. CA&CC Press. SWEDEN, 2011.
2. Abesadze R., Burduli V. Innovative activities and their coordination under advancing globalization. – The Caucasus & Globalization. Volume 3. Issue 4. CA&CC Press. SWEDEN, 2011.
3. Burduli V. The role of globalization in reviving the economy of countries in transition (A case study of Georgia). – The Caucasus & Globalization. Volume 1. Issue 3. CA&CC Press. SWEDEN, 2009.
4. Nelson R. R. Bringing Institutions into Evolutionary Growth Theory // Journal of Evolutionary Economics. 2002, Vol. 12, № 1-2.
5. Nordhaus W. Productivity Growth and the new Economy. – National Bureau of Economic Research. Wash., 2001.
6. The Barcelona Development Agenda / The Washington Consensus reconsidered: Towards a New Global Governance. Ed. By N. Serra and J. E. Stiglitz. Oxford, 2008.
7. Ананьин О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битвы. – МЭиМО, 2010, №12, с. 17, 19.
8. Бурдули В. Взаимосвязь развития технологических укладов и трансформации экономических систем. – В сб. Actual Economic Problems under Globalization. Tbilisi: 2011.
9. Бурдули В., Бурдули К. Необходимость установления взаимосвязей между институциональным и технологическим развитием реального и финансового сектора экономики в условиях глобализации (на груз. яз.). – Сборник статей института экономики Пааты Гугушвили. Тбилиси: 2008.
10. Бурдули В. Вопросы структурной перестройки экономики Грузии и роста уровня занятости. – Ekonomisti, 2009, №5.
11. Бурдули В., Датунашвили Л. Глобализация и использование ее возможностей в развитии экономики Грузии. – ж.: Социальная экономика, 2007, № 5.

12. Бурдули В., Кураташвили А. Развитие институциональной организации финансового сектора в условиях глобализации (на груз. яз.). – Сборник статей института экономики П. Гугушвили. Тбилиси: 2008.
13. Бурдули В. Механизм регулирования экономического развития страны и пути его практической реализации (на примере Грузии) (докт. дисс., научный рук. Г. Церетели) (на груз. яз.; автореф. – на груз. и русском языках) – Тбилиси: 1998; книга – 2004.
14. Бурдули В. Промышленная политика: институциональное обеспечение и механизм реализации (на груз. яз.). – Известия АН Грузии. Серия экономическая, 1996, №1-2.
15. Бурдули В. Церетели Г. Финансовая система Грузии и проблемы развития и структурной организации производства. – Известия АН Грузии. Серия экономическая, 1998, №4.
16. Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов. – Вопросы экономики, 2009, №3.
17. Глазьев С. Возможности и ограничения технико-экономического развития России в условиях структурных изменений в мировой экономике. / С. Ю. Глазьев. [www.spkurdyumov.narod.ru/glaziev/htm](http://www.spkurdyumov.narod.ru/glaziev/htm)
18. Колодко Гж. Неолиберализм и мировой экономический кризис. – Вопросы экономики, 2010, №3.
19. Колодко Г. Великая трансформация. Могло ли быть лучше? Будет ли лучше? – МЭиМО, 2010, № 4.
20. Любимцева С. Инновационная трансформация экономической системы. – Экономист, 2008, №9.
21. Семенова Е. Возможности инновационного типа развития. – Экономист, 2006, №6, с. 14.
22. Сидорович А. О взаимосвязи экономической теории и стратегии государства. – Экономист, 2008, № 11.
23. Сизякина М. С. Взаимосвязь технологического и институционального развития экономики. – Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008, т. 6, № 4, ч. 4.
24. Стрелец И. Новая экономика: гипотеза или реальность. – МЭиМО, 2008, № 3.
25. Фролов Д. Теория кризисов после кризиса: технологии versus институты. – Вопросы экономики, 2011, №7.
26. Церетели Г., Бурдули В. Необходимость использования основных принципов институционализма в структурной организации производства (на груз языке). – В сб.: Проблемы развития рыночной экономики Грузии. Том 4. Тбилиси: «Мецниереба», 2004.
27. Церетели Г. Стратегические цели развития производительных сил и пути их реализации. В сб.: Проблемы развития рыночной экономики в Грузии (на груз. яз.). Том I. Тбилиси: 2000.
28. Церетели Г. К вопросу об оценке эффективности государственного регулирования посткоммунистической страны (на груз. яз.). – В сб.: Проблемы развития рыночной экономики в Грузии. Том III. Тбилиси: 2003.
29. Церетели Г., Бурдули В. Проблемы становления финансовой системы Грузии. – Известия АН Грузии. Серия экономическая, 1998, №4.
30. Стиглиц Дж. Многообразные инструменты, шире цели: движение к пост-Вашингтонскому консенсусу. – Вопросы экономики, 1998, № 8.

*Burduli Vakhtang*

**ABOUT THE IMPROVEMENT OF SYSTEM OF ESTIMATIONS OF EFFECTIVENESS OF  
SECTORAL STRUCTURE OF ECONOMY**

**SUMMARY**

In the condition of globalization constantly is taking place the improvement of mechanism of development of official and market coordination of economy on global and State levels. In connection with necessity of accelerated transition on neo-industrial way of development and forestalling of structural crises is of great importance the improvement of estimations of effectiveness of sectoral structure of economy. On the basis of study of last theoretical research in this direction the article propose the ways of development of systems of efficiency criterions of development of sectoral structure of economy. The criterions must

promote to arrival at a most expedient decisions by coordination of invests by sectors of economy in systems of government and business.

*Vitas Arturas*

## **ИЗМЕНЕНИЯ СТРУКТУРЫ ЭКСПОРТА В ЛИТВЕ: МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА**

### **Введение**

Для маленькой открытой экономики экспорт играет важную роль. Это связано с тем, что экспорт как альтернативные доходы для страны. Во время изменения экономической конъюнктуры, в структуре экспорта происходят изменения, которые позитивно или негативно влияют на экономический рост страны. Во время экономического спада или подъёма интенсивность структурных изменений увеличивается. В период мирового финансового кризиса произошли структурные изменения в экономике почти всех стран.

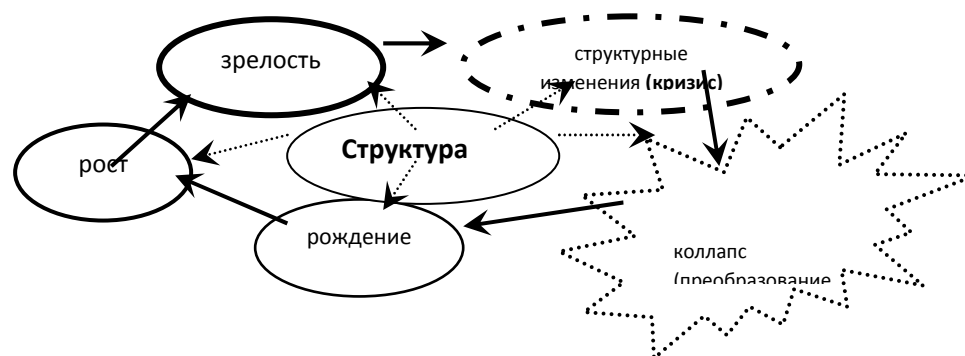
*Основная проблема*, которую необходимо решать - повышение эффективности структурных изменений в структуре экспорта. От которой зависит долгосрочность развития секторов и экономический рост страны.

Анализ литературы показал, что научных публикаций о структуре экспорта и структурных изменениях в Литве немало. Данной проблемой занимались такие учёные как: A. Vitas (2011), A. Kilijonienė, Ž. Simanavičienė (2010), V. Snieška, E. Meilienė (2010), R. Vilké, D. Bernatonytė (2009), M. Kučinskienė, G. Jatulevičienė, R. Garuckas (2007), R. Rudzkis, V. Kvedaras (2003). Большинство литовских авторов структурные изменения в экспорте изучали как трансформационный процесс, но меньше внимания уделяли оценки и интерпретации эффективности этих изменений. Вопросами оценки структурных изменений в экспорте больше занимались иностранные учёные: Агибалов, Григорьев (2010), Гасанов (2009), Асемоглу (2009), Бильчак, Сафонова И.Ю (2008), Клинов (2008), Плеханова (2007), Хоршев (2007), Жерлицина (2007), Титов (2006), Данеев (2004), Спасская (2003), Коровкин, Полежаев, Андрюнин (2002), Белоусов (2001).

*Объект научного исследования* - структурные изменения в экспорте, оценка структурных изменений экспорта.

### **1. Концепция структурных изменений**

В научной литературе структура (лат. *structura* – порядок, местоположение, последовательность) определяется и воспринимается как совокупность аккуратных связей, обеспечивающих все главные свойства в структуре (Вольчик В.В., Бережной И.В., 2009). В широком смысле структура понимается как совокупность отношений, связей, частей и элементов из которых формируется экономическая единица. В узком смысле структура показывает производственную систему экономической единицы, которая производит продукцию и предоставляет услуги. Все структуры, в том числе и экспортные, в своей эволюции проходят эти основные стадии (Vitas, 2011; Vilké R., Bernatonytė D., 2009):



**Рис. 1.** Основные стадии структуры

*Источник:* составлено авторами с использованием научной литературы.

Под *рождением* и *ростом* можем понимать как процессы происходящие в старой структуре. Во время этих процессов свойства элементов структуры меняются и формируются дополнительные. В стадии *зрелости* формируется ядро деформационных процессов. Во время *структурных изменений (кризиса)* в структуре экономики один элемент уступает место другому элементу. Во время *коллапса (преобразования)* старая структура экономики деформируется и формируется новая, непохожая на старую.

Структурные изменения являются сложной трансформированной системой в отраслевой структуре. Поэтому, по мнению автора, структурные изменения и характеризуют эти деформационные процессы в отраслевой структуре экономики:

**Таблица 1.** Описание причин структурных изменений в научной литературе

Год	Автор	Описание
2001	Яременко	Из-за уровня жизни, инвестиционной активности, изменение особенностей потребностей общества, общее падение производства.
2002	Коровкин и др.	Накопление негативных социальных-экономических тенденций.
2002	Суворов и др.	Уменьшение инвестиционной активности, основного капитала, результат возможностей расширения экспорта.
2005	Сидоренко	Из-за кредитования, налогов, торговли, инновационной политики.
2006	Титов	Из-за роста населения, занятости общества в секторах экономики, продолжительности обучения, политического режима, глобальных тенденций торговли, конкурентного преимущества.
2007	Плеханова	Из-за применения новых технологий, реализации инновационных идей, существования структурных циклов.
2008	Бильчак и др.	Из-за технологических открытий, информатики, биотехнологий, геной инженерии, спутниковой связи.
2008	Клинов	Из-за колебания цен на ресурсы, изменения национального дохода.
2010	Кочкурова	Из-за экономических шоков и циклов, изменения структуры экономических ресурсов, изменения потребления и накопления.

*Источник:* составлено авторами с использованием научной литературы.

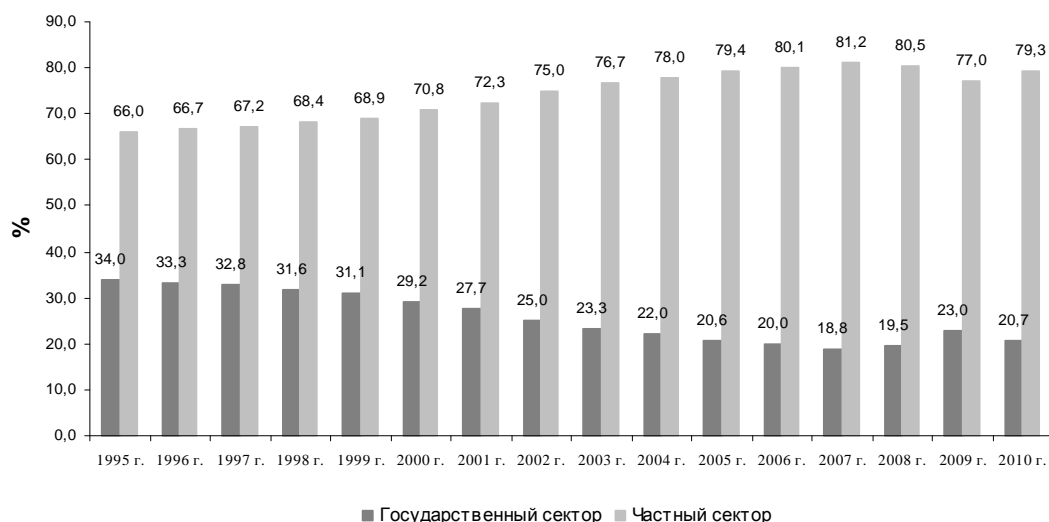
Обзор научной литературы показывает, что основные причины из-за которых формируются структурные изменения в отраслевой и экспортной структуре связаны с государственной экономической политикой (социальной, налоговой, экспортной, структурной, кредитной и т.д.) и рыночной конъюнктурой - тенденциями международной торговли и особенностями потребления общества.

Многие иностранные учёные (Сидоренко, Кочкурова, Бильчак, Плеханова), которые исследовали структурные изменения в отраслевой структуре - эти процессы называют "пропорциями изменений в экономической системе, происходящими из-за влияния структурных факторов".

Структурные изменения ещё оцениваются по влиянию на всю экспортную структуру: изменения, которые деформируют старую, а потом трансформируют в новую и изменения, которые не меняют её. Структурное изменение отраслевой и экспортной структуры в экономике понятен как экономический процесс, который связан с другими динамическими процессами и общей экономической конъюнктурой: цикличностью, колебанием и реорганизацией. Экономический цикл в отношении структурных изменений понятен как результат этих динамических процессов.

## 2. Анализ изменения структуры экспорта в Литве

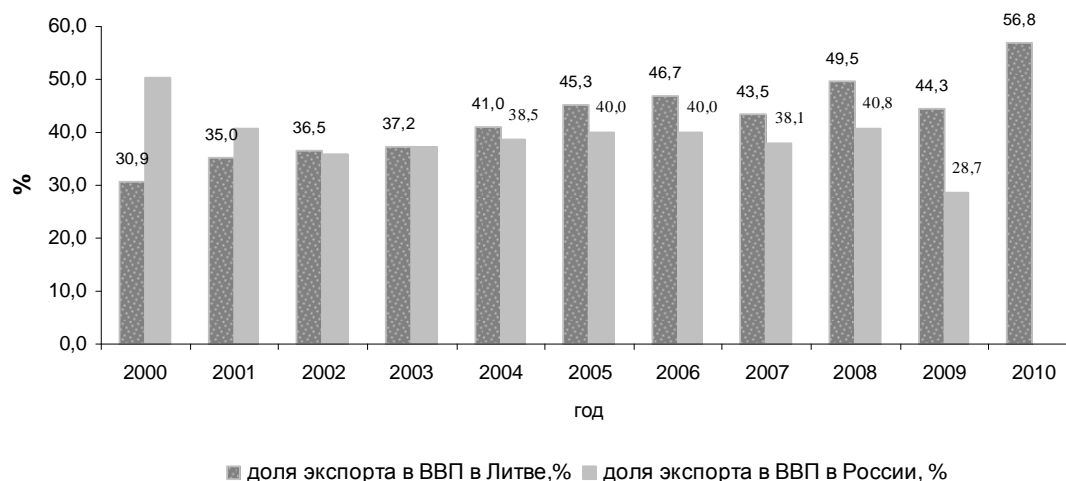
Литва долгое время не могла формировать независимую экономическую и структурную политику, а это негативно влияло на развитие экспорта и экономический рост страны. Часть этих проблем решилось через повышение доли частного сектора в экономике:



**Рис. 2.** Валовая добавленная стоимость по секторам (%) 1995 - 2010 г.

**Источник:** составлено авторами с использованием научной литературы.

По данным исследования доля государственного сектора за 15 лет уменьшилось в 1,6 раза. Это значит, что в стране структурная политика была направлена на развитие частного сектора экономики. В 2010 г., по сравнению с 1995 г., доля частного сектора выросла в 1,2 раза (или на 20 %). Такая тенденция позитивно повлияло на рост экспорта в Литве:



**Рис. 3.** Изменения экспорта/ВВП (%) в Литве и России в 2000 - 2010 г.

**Источник:** составлено авторами с использованием [www.gks.ru](http://www.gks.ru) и [www.epp.eurostat.ec.europa.eu](http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu)

По данным исследования экспорт/ВВП в Литве за 10 лет увеличилась в ~ 2 раза. Это показывает, что Литва стала более открытой экономикой. После вступления в ЕС, экспорт/ВВП в Литве в 2010 г., по сравнению с 2004 г., увеличилась на 1,4 раза. Во время мирового экономического кризиса экспорт для Литвы как двигатель для экономического роста. Для сравнения экспорт/ВВП в России за 10 лет уменьшилась на ~ 2 раза.. До 2012 г. Россия планирует вступить в ВТО, а это должно увеличить экспорт этой страны. Исследуем структуру экспорта в Литве по экономическим категориям:

**Таблица 2.** Структура экспорта (%) в Литве по экономическим категориям в 2005 - 2010 г.

экономическая категория	Год					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Товары производственного назначения	8,2	9,8	11,7	11,1	9,0	9,8
Промежуточные товары	53,2	50,6	50,0	53,5	49,5	50,3
Потребительские товары	25,7	26,5	28,4	23,5	29,9	27,9
Бензин	9,6	8,6	5,0	8,5	8,1	8,5
Легковые автомобили	3,2	4,3	4,8	3,5	3,3	3,2
Другие	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
Всего:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**Источник:** составлено авторами с использованием статистического ежегодника Литвы (2005-2010).

По данным исследования в структуре экспорта Литвы доминируют промежуточные и потребительские товары. Такая структура, по мнению авторов, примитивная и неоптимальная. Структура экспорта тесно связана с отраслевой структурой страны. А отраслевая структура зависит от ресурсов. По мнению авторов, оптимальной структурой экспорта воспринимается, если в ней доминирует продукция высокой добавленной стоимости: биотехнологии, нанотехнологии, лазеры, разные инновационные материалы и т.д. В 2010 г., по сравнению с 2005 г., в структуре экспорта доля товаров производственного назначения увеличилось на 20 %, потребительских товаров на ~ на 9 %. В тот же самый исследуемый период доля промежуточных товаров уменьшилось на 6 %, а бензина(топлива) на 12 %. Такие структурные изменения в экспорте, по мнению авторов, неэффективны, так как доля продукции высокой добавленной стоимости не увеличилось.

Похожие тенденции происходят, если исследовать структурные изменения экспорта по товарной структуре:

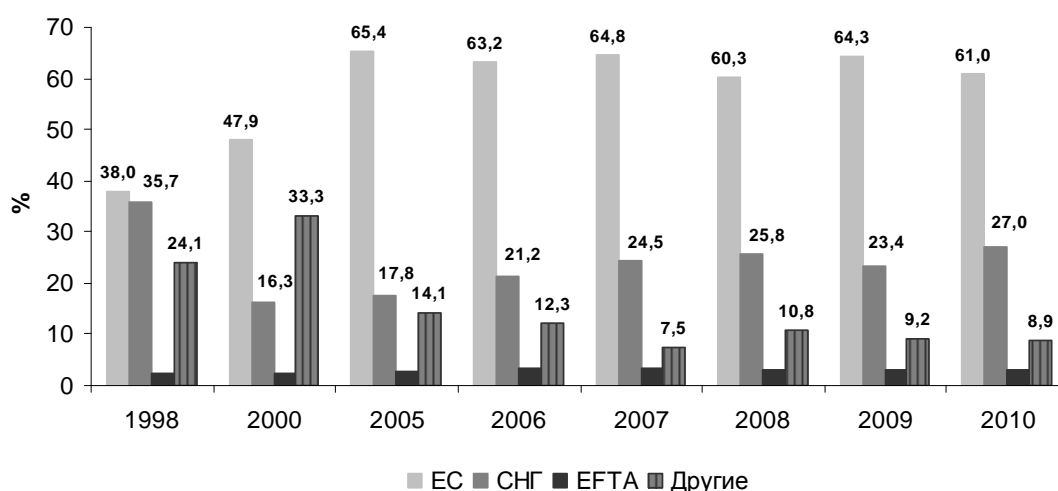
**Таблица 3.** Структура экспорта (%) в Литве по комбинированной номенклатуре в 2006 - 2011 г.

товарная структура	Год					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Минеральные продукты	27,3	23,9	13,7	24,9	21,5	23,6
Пищевые продукты, безалкогольные и алкогольные напитки, табак	5,2	5,7	6,2	5,2	7,1	6,6
Продукция химической промышленности	7,3	6,5	8,1	9,6	9,1	8,1
Изделия промышленного сектора	6,0	6,2	6,8	5,2	6,4	5,8
Текстиль и текстильные изделия	9,3	8,3	7,6	5,5	6,4	6,0
Другие	44,3	49,4	57,6	49,6	49,5	49,9
Всего:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**Источник:** составлено авторами с использованием статистического ежегодника Литвы (2005-2010).

По данным исследования в экспорте Литвы по товарной структуре доминирует продукция, которая низкой добавленной стоимости: минеральные продукты, текстиль и текстильные изделия. Такие пропорции негативно влияют на оптимизацию структуру экспорта, так как происходящие изменения не приводят к увеличению доли продукции высокой добавленной стоимости. Поэтому структурные изменения в экспорте Литвы неэффективны. В 2011 г., по сравнению с 2006 г. (после вступления в ЕС), доля пищевых продуктов, безалкогольных и алкогольных напитков, табака увеличилась в 1,3 раза, продукции химической промышленности на 10 %. Доля минеральных продуктов в 2011 г., по сравнению с 2006 г., уменьшилась на 15 %, изделия промышленного сектора на 3 %, текстили и текстильных изделий почти на 50 %. Такие структурные изменения в экспорте оцениваются негативно, так как они не приводят к увеличению доли продукции высокой добавленной стоимости.

Исследуя структуру экспорта по внешнеторговым связям, очевидно, что Литва после вступления в ЕС, направила свой экспорт в этот регион:



**Рис. 4.** Структура экспорта (%) по внешнеторговым связям в Литве за 1998-2010 г.

**Источник:** составлено авторами с использованием научной литературы и [www.epp.eurostat.ec.europa.eu](http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu)

По данным исследования в 2005 г., по сравнению с 1998 г., экспорт в ЕС увеличился в ~ 2 раза. До вступления в ЕС Литва активно экспортировала в СНГ: в 2005 г., по сравнению с 1998 г., торговля в этот регион уменьшился в 2 раза. Такие пропорции понятны, так как вступив в ЕС

открылись новые рынки, поэтому изменилось и направление торговли. Во время мирового экономического кризиса ситуация поменялась: в 2010 г., по сравнению с 2005 г., экспорт в СНГ увеличился в ~ 1,5 раза. Это связано с тем, что во время кризиса экономика России восстанавливалась быстрее чем в ЕС.

### **Выводы**

Структура экспорта тесно связана с отраслевой структурой страны. Структурные изменения происходят из-за изменения особенностей потребностей общества, общего падения или подъема производства, расширения экспорта. Поэтому во время структурных изменений меняется и сама структура экспорта.

Исследование показало, что доля экспорта в ВВП в Литве за 10 лет выросла от 31% до 57% в 2010 году. В 2010 г. больше чем 65 % экспортируемой продукции было направлено в страны ЕС, ~ 25% в СНГ и 10% в другие страны. В 2010 г. в структуре экспорта доминируют товары, приобретаемые для первичной обработки (~55%), потребительские товары (~25%), сырье топлива (~10%) и другие (10%). По данным исследования рост доли экспорта в ВВП в 2 раза показывает, что Литва стала более открытой экономикой и участницей по развитию мирового ВВП.

Исследование показало, что структура экспорта Литвы не оптимальна: 1/2 всего экспорта составляет товары для первичной обработки. Это негативно влияет на оптимизацию структуры экспорта.

### **ЛИТЕРАТУРА**

1. Vitas A. (2011). Theoretical aspects of changes in economic structure. *Ekonomika*, № 90 (3), p. 20 – 33.
2. Eurostat statistical books (2001-2010). European economic statistics. Luxembourg: European Commission.
3. Белоусов А.Р. (2001). Эффективный экономический рост в 2001-2010 гг.: условия и ограничения. Проблемы прогнозирования, № 1, С. 27-46.
4. Бильчак В.С., Сафонова И.Ю. (2008). Проблемы исследования структурных изменений промышленности Калининградской области. Вестник Российского государственного университета им. И. Канта, № 3, С. 13-18.
5. Вольчик В.В., Бережной И.В. (2009). Иерархия и комплементарность институтов в рамках хозяйственного порядка. *Terra Economicus*, Т.7, № 2, С. 65-73.
6. Гасанов М.А.О. (2010). Структурные сдвиги мировой и Российской экономики на основе инноваций. Вестник Томского государственного университета, № 337, С. 135-139.
7. Данеев О.В. (2004). Моделирование отраслевой структуры экономик (региональный аспект). Вестник Финансовой академии, № 3, С. 85-94.
8. Жерлицина О.Ю. (2007). Структурные преобразования национальной экономики. Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, № 9, С. 268-269.
9. Клинов В.Г. (2008). Структурные кризисы и мировая экономическая конъюнктура. Российский внешнеэкономический вестник, № 10, С. 3-10.
10. Кочкурова Е.В. (2010). О структурных изменениях в экономике и их причинах. *Terra Economicus*, Т.8, № 3-3, С. 55-62.
11. Коровкин А.Г., Полежаев А.В., Андрюнин А.В. (2002). Структурные изменения и взаимодействия региональных рынков труда: методы и анализ. Проблемы прогнозирования, № 4, С. 134-148.
12. Методологические положения по статистике (2006). Федеральная служба государственной статистики. Росстат. С. 513.



13. Плеханова Е.Ф. (2007). Анализ структурной динамики отраслей народного хозяйства Челябинской области и ее влияние на инвестиционный климат региона. Вестник Красноярского государственного аграрного университета, № 5, С. 9-15.

14. Сидоренко О.В., Ясеновская И.В. (2005). Региональные проблемы. Оценка структурных изменений в промышленности еврейской автономной области, № 6-7, С. 100-105.

15. Спаская О.В. (2003). Макроэкономические методы исследования и изменения структурных изменений. Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН, Т.1, С. 20-39.

16. Титов В.А. (2006). Методологические подходы к анализу структурных преобразований экономики. Транспортное дело России, № 12-IV, С. 45-47.

17. Федеральная служба государственной статистики. Национальные счета. www.gks.ru.

18. Хоршев Д.Ю. (2007). Анализ и оценка структурных сдвигов для обоснования тенденций регионального развития внешнеэкономической сферы. Учет и статистика, № 10, С. 40-48.

*Vitas Arturas*

## **CHANGING STRUCTURE OF EXPORTS IN LITHUANIA: MACROECONOMIC ASSESSMENT SUMMARY**

The purpose of the article is to investigate the changes in Lithuania's export structure. The article analyzes the export structure, evaluate export structure optimization issues and the effects of the changes on economic growth. The article deals with the analysis of Lithuania's export structure changes and their implications for economic development. The research showed that the export to GDP in 10 years increased from 31% to 57% in 2010. This indicates that Lithuania has become an open economy and contribute to the development of the global GDP. In 2010, more than 65% of exports was to the EU, about 25% to the CIS and 10% to other countries. In 2010, the export structure is dominated by primary production (~ 55%), consumer products (~ 25%), raw materials, fuels (10%) and others (10%). According to the research, Lithuania's export structure is not optimal and it is necessary to modify it.

*Гасанова Назрин*

## **ГЛОБАЛИЗАЦИЯ – ЗА И ПРОТИВ, ВЛИЯНИЕ НА СТРАНЫ СНГ**

*Глобализация становится воплощением утопической идеи мондиализма о создании на Земле unitarного наднационального жестко контролируемого сообщества...*

### **1. Что такое глобализация?**

Глобализация международных отношений — это усиление взаимозависимости и взаимовлияния различных сфер общественной жизни и деятельности в области международных отношений. Она затрагивает практически все сферы общественной жизни, включая экономику, политику, идеологию, социальную сферу, культуру, экологию, безопасность, образ жизни, а также сами условия существования человечества.

Отношение к глобализации как специалистов, так и всех жителей нашей планеты очень неоднозначно, а порой и диаметрально противоположно. Это связано с разными точками зрения на последствия глобализационных процессов, в которых одни усматривают серьезную угрозу мировой экономической системе, а другие видят средство дальнейшего прогресса экономики. Несомненно, последствия глобализации могут носить как позитивный, так и негативный характер.

## **2. Позитивные последствия глобализационных процессов**

Позитивное значение глобализации трудно переоценить: неизмеримо умножаются возможности человечества, более полно учитываются все стороны его жизнедеятельности, создаются условия для гармонизации. Глобализация мировой экономики создает серьезную основу решения всеобщих проблем человечества.

В качестве позитивных последствий (преимуществ) глобализационных процессов можно назвать:

1. Углубление специализации и международного разделения труда между странами.
  2. Важным преимуществом глобализационных процессов является экономия на масштабах производства, что потенциально может привести к сокращению издержек и снижению цен, а, следовательно, к устойчивому экономическому росту.
  3. Преимущества глобализации связаны также с выигрышем от свободной торговли на взаимовыгодной основе, удовлетворяющей все стороны.
  4. Преимущества глобализации определяются теми экономическими выгодами, которые получаются от использования передового научно-технического, технологического и квалификационного уровня ведущих в соответствующих областях зарубежных стран в других странах, в этих случаях внедрение новых решений происходит в краткие сроки и при относительно меньших затратах.
  5. Глобализация способствует обострению международной конкуренции. Подчас утверждается, что глобализация ведет к совершенной конкуренции. Глобализационные процессы в мировой экономике выгодны, прежде всего, потребителям, так как конкуренция дает им возможность выбора и снижает цены.
  6. Глобализация может привести к повышению производительности труда в результате рационализации производства на глобальном уровне и распространения передовых технологий, а также конкурентного давления в пользу непрерывного внедрения инноваций в мировом масштабе.
  7. Глобализация дает странам возможность мобилизовать более значительный объем финансовых ресурсов, поскольку инвесторы могут использовать более широкий финансовый инструментарий на возросшем количестве рынков.
  8. Глобализация создает серьезную основу для решения всеобщих проблем человечества, в первую очередь, экологических, что обусловлено объединением усилий мирового сообщества, консолидацией ресурсов, координацией действий в различных сферах.
- Конечным результатом глобализации, как надеются многие специалисты, должно стать всеобщее повышение благосостояния в мире.

## **3. Негативные последствия, потенциальные проблемы и опасности глобализации**

Хоть этот процесс и начался, но нет убедительных свидетельств того, что глобализация обеспечит устойчивый экономический рост на нашей планете, по крайней мере, в ближайшие несколько десятилетий. Предпринятый американским Центром экономических и политических исследований анализ важнейших экономических и социальных показателей стран мира за последние двадцать лет XX-ого века (1980-2000) в сравнении с предшествующим двадцатилетием (1960-1980) показал замедление общемирового прогресса по многим направлениям. Заметно сократились ежегодные темпы экономического роста в расчете на душу населения по всем исследуемым группам стран - от сверх богатых до сверх бедных. Например, в группе беднейших стран они упали с 1,9% до 0,5%, в странах со средним уровнем доходов - с 3% до менее 1%. За исключением группы самых богатых стран, в остальных группах снизилась ожидаемая продолжительность жизни населения, замедлился прогресс в сокращении детской смертности, которая остается у беднейших и средних по доходам стран недопустимо высокой, а также в развитии школьного образования и ликвидации неграмотности.

Процессы глобализации в мировой экономике воспринимаются и оцениваются по-разному. У развивающихся стран из-за неравномерного распределением преимуществ глобализации. Поэтому одним из основных вопросов, вызывающих наиболее жаркие дискуссии, является: кто оказывается в выигрыше от глобализации? Глобализация укрепляет позиции первой группы стран, дает им дополнительные преимущества. В то же время развертывание процессов глобализации в рамках современного международного разделения труда грозит заморозить нынешнее положение менее развитых стран так называемой мировой периферии, которые становятся скорее объектами нежели субъектами глобализации. Несправедливое распределение благ от глобализации порождает угрозу конфликтов на региональном, национальном и интернациональном уровнях. Происходит не выравнивание доходов, а скорее их поляризация. Процветающие 20% стран распоряжаются 84,7% мирового ВВП, на их граждан приходится 84,2% мировой торговли и 85,5% сбережений на внутренних счетах. С 1960 года разрыв между богатейшими и беднейшими странами более чем удвоился, что статистически подтверждает несостоятельность всяких обещаний справедливости в оказании помощи развивающимся странам.

Учитывая неравномерность распределения преимуществ глобализации, безусловно и негативные последствия глобализационных процессов в конкретной стране существенно будут зависеть от места, которое эта страна занимает в мировой экономике. В качестве проблем, потенциально способных вызвать негативные последствия от глобализационных процессов во всех странах, можно назвать:

1. Неравномерность распределения преимуществ от глобализации в разрезе отдельных отраслей национальной экономики;
2. Возможная дестабилизация финансовой сферы, потенциальная региональная или глобальная нестабильность из-за взаимозависимости национальных экономик на мировом уровне.
3. Локальные экономические колебания или кризисы в одной стране могут иметь региональные или даже глобальные последствия.
4. Ослабление суверенности отдельных государств, возможность перехода контроля над экономикой отдельных стран от суверенных правительств в другие руки, в том числе к более сильным государствам, ТНК или международным организациям
5. Многие производимые товары потеряют свою принадлежность к национальным продуктам.
6. Из-за слияния многих транснациональных корпораций уменьшается число рабочей силы, которая может быть занята на производстве.
7. Потеря национального самосознания и самобытности, уход и потеря многих традиций, «обезличивание» народа, популяризация культурной жизни людей.
8. Увеличение технологического отставания от развитых стран;
9. Обнищание основной массы населения;
10. Усиление зависимости менее развитых стран от стабильности и нормального функционирования мирохозяйственной системы;
11. Ограничение ТНК способности государств проводить национально ориентированную экономическую политику;
12. Рост внешнего долга, прежде всего, международным финансовым организациям, который препятствует дальнейшему прогрессу;
13. Прозрачность границ, экономическая взаимозависимость приводят к тому, что государственным структурам становится сложнее контролировать политические, экономические, социальные процессы внутри стран;
14. Когда корпорация растет, она все меньше и меньше интересуется проблемами человека как биологической единицы.

#### 4. Глобализация и страны СНГ

Считается что, так как многие страны СНГ, еще не преодолели трудности переходного периода, они могут оказаться в ситуации постоянного отставания в условиях острой всемирной конкуренции. Открытие рынков для иностранного капитала на территории ряда стран СНГ уже сегодня оборачивается угрозой свертывания важнейших отраслей промышленного и сельскохозяйственного производства, ликвидации многих тысяч рабочих мест.

В качестве угрозы можно отметить, в частности, потенциальный рост безработицы в результате перевода компаниями стран с высокой стоимостью рабочей силы части своих производственных мощностей в страны с низкой оплатой труда. Экспорт рабочих мест может оказаться нежелательным для экономики ряда государств. Но чаще всего в подобных условиях компании развитых стран прекращают выпуск убыточной продукции и переходят к производству товаров, требующих использования высококвалифицированного персонала. Это значит, в странах произойдет перераспределение рабочей силы. В результате рабочие с более низкой квалификацией станут невостребованными, в их среде вырастет безработица, их доходы упадут; и ни для кого не секрет, каково соотношение низкой квалифицированной рабочей силы среди многих стран СНГ. Следовательно, заметно увеличится разрыв в уровнях заработной платы. Прогнозируется, что для функционирования мировой экономики в этом столетии будет достаточно 20% населения. Больше рабочей силы не потребуется. Пятой части всех ищущих работу хватит для производства товаров первой необходимости и предоставления всех дорогостоящих услуг, какие мировое сообщество сможет себе позволить. Эти 20% в какой бы то ни было стране будут активно участвовать в жизни общества, зарабатывать и потреблять, и к ним, пожалуй, можно добавить еще примерно один процент тех, кто, например, унаследует большие деньги. У тех же 80%, которые останутся не у дел, будут колоссальные проблемы.

Растущая глобальная интеграция рынков капитала угрожает экономической политике стран, так как иностранный капитал в виде прямых или портфельных инвестиций таит в себе определенную угрозу для национальной экономики в связи со способностью исчезать из страны столь же быстро, как и появляться. Это является одной из проблем глобализации, еще одна - потенциальная нестабильность из-за взаимозависимости национальных экономик на мировом уровне. В результате локальные экономические колебания или кризисы в одной стране могут иметь региональные или даже глобальные последствия. Как и во всем мире, так и среди стран СНГ глобализацию связывают с потенциальными конфликтами, которыми она чревата, хотя их можно смягчить путем развития глобального сотрудничества на основе соглашений политического характера или создания новых международных институтов.

Антиглобалистские настроения порождают отстранение научных и общественных институтов от активного участия в решении возникающих проблем. Низкий уровень социальной ответственности международного капитала, неспособность национальных органов государственной власти разработать приемлемые механизмы регулирования процессов глобализации, В условиях глобализации концепция развития в государствах СНГ должна строиться на основе национального возрождения, путем создания собственных конкурентных преимуществ, проведения активной социальной политики. В центре ее должны быть права человека, достойный труд, социальное обеспечение, социальный диалог. В этих целях необходимо задействовать и весь интеграционный потенциал Содружества. Следует всемерно поддерживать усилия мирового профсоюзного движения по удержанию глобальных процессов в рамках совместно выработанных правил, исключающих любой произвол на складывающемся мировом рынке труда. Государства СНГ добиваться, чтобы во взаимоотношениях с ведущими странами Запада твердо и последовательно проводилась политика, направленная на усиление социального измерения международной интеграции, выравнивание социального положения трудящихся различных стран на основе прогрессивных норм социальных и трудовых отношений. Очень важно разработать такую социальную политику, чтоб на сгладить и

постараться свести к минимуму негативные воздействия глобализации на жизнь людей, обеспечив занятость и достойный уровень социальной защиты населения. В этих целях должна проводиться работа по совершенствованию национальных, региональных и международных социально-трудовых норм. Необходимо добиваться, чтобы при разработке законов и нормативных актов обеспечивалась их гармонизация с лучшими зарубежными образцами и максимальное соответствие требованиям международных стандартов, в том числе в области заработной платы, пенсий, страховых и социальных систем обеспечения, образования и медицинского обслуживания. Этот шаг позволил бы подготовить и приблизить население к глобализационным процессам, так как человек уверенный в завтрашнем дне не станет настраиваться против этого необратимого процесса.

Страны СНГ объединив усилия должны начать разрабатывать меры, направленные на безусловное выполнение транснациональными корпорациями национального законодательства в области социально-трудовых отношений, обеспечению условий труда и социального обеспечения, сравнимых с теми, которые ТНК предоставляют работникам на своих предприятиях в наиболее развитых странах.

Очень актуальным вопросом, поводом для различных дискуссий относительно глобализации, является возможная унификация культур. Многие ученые отмечают, что в глобально целостной системе этносы не обогащают друг друга, а взаимопоглощаются, культуры не получают импульс для самораскрытия. Насколько это хорошо для стран с богатой древней культурой, народной особенностью? Своеобразие народов уходит в прошлое, в традицию, становится фольклором и существует как пережиток прошлого. Если бы в городах не было старых кварталов и музеев, то путешествовать было бы совершенно бессмысленно: человек неизбежно попадает в окружение изошренно одинаковых автомобилей, одинаковых людей, его преследуют вездесущие рекламы транснациональных корпораций. Но с другой стороны, уже сейчас культура Запада просачивается и смешивается с культурой стран СНГ через всевозможные информационные каналы. Отсюда напрашивается вывод, стоит ли противостоять этому факту так ярко и есть ли смысл?

Во всяком случае, идея объединения всех стран мира в одно целое существовала испокон веков. Александр Македонский, Чингиз хан, да и вообще, почти каждый правитель когда-либо сидевший на троне был ведом этой мечтой. И глобализация это всего лишь вопрос времени. Для стран СНГ, стран постсоветского пространства, для каждого жителя слово «объединение» звучит вполне нормально. Когда-то, наши страны были одним целым, соответственно, нас можно считать наиболее подготовленными к этому процессы странами во всем мире.

Что же в конечном счете глобализация несет странам СНГ— угрозу или новые возможности? Однозначно ответить на этот вопрос практически невозможно, ведь баланс позитивных и негативных последствий постоянно изменяется. Однако «реальность состоит в том, что глобализация представляет объективное и совершенно неизбежное явление современности.

Странам Содружества необходимо адекватно реагировать на глобализационные процессы, чтобы адаптироваться к новым условиям и воспользоваться шансами, которые предоставляет интернационализация мировой экономики. Подводя итог, в целом, рассмотрев детально данный вопрос становится понятно, что данная проблема очень объемная и касается больших масс людей. Таким образом, можно прийти к выводу, что процесс глобализации является неизбежным и его невозможно остановить. Единственное, что человечество может сделать в данной ситуации, так это направить этот процесс по оптимальному маршруту, который будет максимально эффективно удовлетворять потребности людей, не нанося никакого вреда. И если не затрагивать о положительные и отрицательные аспекты этого явления, то можно понять, что глобализация эту в первую очередь стремление человека к единству, к улучшению качеству жизни, к созданию лучших и более благоприятных условий для своего существования, но как и любой другой процесс он не может быть гладок, и поэтому с течением времени ему будет необходимо преодолевать всё более и более серьезные препятствия.

В любом случае, всем жителям этого времени, надо постараться извлечь максимум хорошего из этого явления.

*სიმონ გელაშვილი*

### **სტატისტიკური პროგნოზირება მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტში**

თანამედროვე ეტაპზე ბიზნესის სფეროში წარმატების მისაღწევად სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტის საკითხები, რასაც არაერთი სპეციალური პუბლიკაცია ადასტურებს<sup>9</sup>. ამ მიმართულებით ეფექტიანი საქმიანობის მიღწევა შესაძლებელია კომპანიის უკვე არსებული გაყიდვების სისტემისა და პროგნოზირების პროცესის ინტეგრირებით ოპერაციების დაგეგმვასთან მჭიდრო კავშირში<sup>10</sup>.

მიწოდების ჯაჭვი შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც სხვადასხვა ნაკადების ერთობლიობა მომწოდებლებს, მწარმოებლებს, დისტრიბუტორებსა (საცალო, საბითუმო) და მომხმარებლებს შორის. ამ ნაკადებში თითოეულ მონაწილეს, საბოლოო მომხმარებელამდე დასვლამდე, უწევს მარაგების, წარმოების, განაწილების მართვა სხვადასხვა ფორმით. მთელ ამ საქმიანობაში თითოეული მათგანი განსაკუთრებით ცდილობს ხარჯების მინიმალური დონის მიღწევას. კონკურენტულ ბიზნესგარემოში ფორმებმა, ერთი მხრივ, უნდა უზრუნველყონ მომხმარებელთა დაკმაყოფილების მაქსიმალური დონე, ხოლო მეორე მხრივ, აკონტროლონ ხარჯები და საბოლოოდ უზრუნველყონ სტაბილური და მზარდი მოცულების დონე.

მიწოდების ჯაჭვის თანამედროვე მენეჯმენტში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი სტატისტიკურ პროგნოზირებას უკავია. მაგალითად, თუ მობილური ტელეფონების შესაფუთი მასალების მწარმოებელს სურს, მიაღწიოს საბაზრო წარმატებას, მან უნდა იცოდეს უშუალოდ მობილური ტელეფონების მწარმოებლების როგორც მიმდინარე, ასევე სამომავლო საჭიროებები. სამომავლო საჭიროებების ცოდნა კი პირდაპირ პროგნოზირებასთან არის დაკავშირებული. ამისათვის ბევრმა კომპანიამ მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტის გაუმჯობესების მიზნით მიმართა ე. წ. კოლაბორაციული პროგნოზირების სისტემის გამოყენებას, რომლის პირობებშიც მისი მონაწილეები საკუთარ პროგნოზებს და მოლოდინებს უგზავნიან თავიანთ კონტრაგენტებს და პირიქით. ასეთ შემთხვევებში საწყისი მომწოდებლები პროგნოზირებისათვის საჭირო ინფორმაციის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენენ<sup>11</sup>. ამასთანავე, ასეთი სისტემის პირობებში მიწოდების ჯაჭვის თითოეულ მონაწილეს ხელი მიუწვდება პროგნოზირების არსებულ მაჩვენებლებზე, რაც აუმჯობესებს ოპტიმალური გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას.

აქვე უპრიანი იქნება მოვიყვანოთ კომპანიის „Motts North America“ მიწოდების სტრატეგიების დირექტორის, ალ ენსის შეხედულება პროგნოზირების როლის შესახებ ბიზნესში: „ბიზნესში წარმატებულ პროგნოზირებას გაცილებით მეტი პოტენციალი აქვს შემოსავლების ზრდისათვის, ვიდრე სხვა ნებისმიერ აქტივობას მიწოდების მთელ ჯაჭვში. ეს ხელდა გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ, თუ თქვენ გააკეთებთ სწორ პროგნოზს

<sup>9</sup> იხ. მაგალითად, David Simch-Levi, Philip Kamisky, and Edith Simch-Levi, *Designing and Managing the Supply Chain* (New-York: Irwin/McGraw-Hill), 2000.

<sup>10</sup> Tony Alhadeff, “Engaging the Sales organization for a Better Forecast,” *Journal of Business Forecasting* 23, no. 1 (Spring 2004), pp. 7-10.

<sup>11</sup> კოლაბორაციული პროგნოზირების გაუმჯობესების მიზნით შექმნილია რამდენიმე პროგრამული პაკეტი, რომლებიც უზრუნველყოფენ ვებტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ინფორმაციის გაცვლას.

მოთხოვნის შესახებ, თქვენ დანარჩენი საკითხების სწორად მართვასაც შეძლებთ. საწინააღმდეგო შემთხვევაში კი თქვენი აქტიუობა უფრო მეტად რეაქტიული იქნება ვიდრე პროაქტიური“<sup>12</sup>.

მოვივანოთ კიდევ ერთი არგუმენტი, რომელიც მიუთითებს პროგნოზირების დიდ მნიშვნელობაზე მენეჯმენტში: დეფნი ბარმა, დაგეგმვის კოორდინატორმა კომპანიაში „Velux-America“, რომელიც ლიდერი კომპანიაა ფანჯრებისა და შიდა განათების მოწოდებლობების წარმოებაში, პროგნოზირების პროცესის შესახებ შემდეგი ხედვა შემოგვთავაზა: „მოთხოვნის დაგეგმვა წამყვანი ფაქტორია მიწოდების მთელ ჯაჭვში. მოთხოვნის არცოდნის პირობებში მწარმოებელს ნაკლები შანსი აქვს სწორად მართოს და გაანაწილოს თავისი რესურსები. მარტივად რომ ვთქვათ, მოთხოვნის პროგნოზირება წამყვანი ძალაა მიწოდების მთელ ჯაჭვში, ხოლო მოთხოვნის დაგეგმვა კი თვით პროგნოზირების პროცესის წამყვანი ძალაა“<sup>13</sup>. მაშასადამე, ეს არის ორი მნიშვნელოვანი დასკვნა იმ პროფესიონალებისა, რომლებიც დიდ როლს ასრულებენ თავიანთი კომპანიების წარმატებულ საქმიანობაში.

აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მომენტის შესახებაც: იმის გაცნობიერება, რომ მიწოდების ჯაჭვის ეფექტიანობა შესაძლებელია მნიშვნელოვნად გაიზარდოს პროგნოზირების ინსტრუმენტების გამოყენებით, ხელს უწყობს ჯაჭვის მონაწილეებს შორის თანამშრომლობის გაფართოებას. ასეთი თანამშრომლობის ერთგვარი მოდელი შემუშავებული იქნა „მრავალინდუსტრიული კომერციული სტანდარტების ასოციაციის მიერ“ (VICS). ეს სტანდარტი ცნობილია, როგორც „კოლაბორაციული პროგნოზირების დაგეგმვა“ (CPFR)<sup>14</sup>. მასში აღწერილია მიწოდების ჯაჭვის მონაწილეებს შორის კოორდინაციის, კომუნიკაციისა და კოოპერირების საკითხები. ზოგადი ფორმით ეს პროცესი შემდეგნაირად აღიწერება: მწარმოებელი, რომელიც აწარმოებს სამომხმარებლო პროდუქციას, აკეთებს მის პროგნოზს. ამ პროგნოზის შედეგების გადაცემა ხდება იმ საცალო მოვაჭრეებზე, რომლებიც საბოლოო რგოლს წარმოადგენენ პროდუქციის მომხარებლებთან ურთიერთობაში. ეს საცალო მოვაჭრეები, თავის მხრივ, უზრუნველყოფენ მწარმოებლებს გაყიდვებისა და მოხმარების შესახებ ინფორმაციით. უკუკავშირის გზით მიღებულ ინფორმაციას საბოლოოდ მწარმოებელი იყენებს პროგნოზების განახლებისათვის. ამ გზით პროგნოზირება ორი მხარის კოლაბორაციული სახის ხდება.

კოლაბორაციულ პროგნოზირებას შემდეგი დადებითი მახასიათებლები აქვს:

**1. საინვენტარო და საწარმოო სიმძლავრეების მოცდენის დაბალი მაჩვენებელი.**

ეს მიიღწევა იმით, რომ საწყისი პროგნოზის მაჩვენებლები გადაეცემა მიწოდების ჯაჭვის სხვა მონაწილეებს, რაც მათთვისაც უზრუნველყოფს ზემოთ ნახსენები მაჩვენებლის დაბალ დონეს.

**2. პროდუქციის წარმოებისა და ტრანსპორტირების შემცირებული ხარჯები.**

როდესაც მწარმოებლებს აქვთ ინფორმაცია მათი პროდუქციის გაყიდვებში მოულოდნელი ცვლილებების (ვთქვათ, შემცირების) შესახებ, ისინი იწყებენ პროდუქციის არხებში განაწილებისა და პროდუქციის წინსვლის დაუგეგმავ ცვლილებებს. სწორად გათვლის შემთხვევაში ამ ცვლილებებმა შესაძლებელია მნიშვნელოვანი მოგება მოიტანოს.

**3. პროდუქციის შემცირებული დეფიციტის მაჩვენებლები.**

თუ მომხმარებლები მზად არიან შეისყიდონ საქონელი, მაგრამ მიწოდებელს არა აქვს საკმარისი მარაგები, მომხმარებელი სხვა მიწოდების არხებს გამოძებნის. ამგვარი შემთხვევები, საბოლოო ჯამში, მწარმოებელზე უარყოფით გავლენას იქონიებს შესაძლო

<sup>12</sup> Sidney Hill, Jr., "A Whole new outlook," *Manufacturing Systems* 16, no 9 (September 1998), pp. 70-80

<sup>13</sup> Daphney P. Barr, "Challenges Facing a Demand Planner: How to Identify and Handle them," *Journal of Business Forecasting* 21, no. 2 (Summer 2002), pp. 28-29.

<sup>14</sup> Lisa H. Harrington, "Retail Collaboration: How to Solve the Puzzle," *Transportation and Distribution*, May 2003, pp. 33-37.

გაყიდვების დანაკარგებისა და კლიენტების მოთხოვნის ნაკლები დაკმაყოფილების დონის გამო.

#### **4. მომხმარებელთა მზარდი დაკმაყოფილება და უწყვეტი ბიზნესი.**

მყიდველებმა უმრავლეს შემთხვევაში იცინან, რომ მათი მოთხოვნა ხშირად ციკლურ ხასიათს ატარებს. ასეთ შემთხვევებში, თუ მწარმოებელი მზადაა სწრაფად უპასუხოს ამ ციკლურ ცვლილებებს, მაშინ მისადმი ნდობის ხარისხი და გრძელვადიანი თანამშრომლობის ალბათობა მნიშვნელოვნად იზრდება.

#### **5. უკეთესი მზაობა პროდუქციის წინსვლის სტიმულირების მიმართულებით.**

პროდუქციის ბაზარზე წინსვლის სტიმულირება პროდუქციის გაყიდვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ისეთი პროდუქციის სტიმულირება, რომელზეც არის ან იქნება მოთხოვნა მომავალში.

#### **6. უკეთესი მზაობა ახალი პროდუქციის წარდგენისათვის.**

ახალი პროდუქციის ბაზარზე გამოშვება მნიშვნელოვანი მოვლენაა, რომელიც რიგი ფაქტორების გათვალისწინებას მოითხოვს. უკვე შესამჩნევი საჭიროებების დაკმაყოფილების გზით ახალ პროდუქტს შესაძლოა მნიშვნელოვანი წარმატება ხვდეს წილად.

#### **7. საბაზრო ცვლილებებზე დინამიური რეაქცია.**

ხშირად საბაზრო ცვლილებები ეგზოგენური ფაქტორებით არის გამოწვეული (სამთავრობო კონტროლი, ეკოლოგიური, კულტურული პრეფერენციები და ა. შ.). სამომავლო ცვლილებებზე დროული პასუხი მწარმოებელს მნიშვნელოვან კონკურენტულ უპირატესობას აძლევს სასაქონლო მარაგების დეფიციტის ან სიჭარბის ნაკლები ალბათობით<sup>15</sup>.

ჩამოთვლილი უპირატესობების განხილვის შემდეგ, ალბათ, გასაკვირი არც არის, რომ ბევრმა კომპანიამ თავის პრაქტიკაში კოლაბორაციული პროგნოზირება დანერგა. ასეთი კომპანიების მაგალითებია: Wal-Mart, Kmart, Sears, EMD Chemicals, Whirlpool, Fuji Photo Film, GoodYear და კიდევ ბევრი სხვა. კოლაბორაციული პროგნოზირების დანერგვამ ამ კომპანიებს მნიშვნელოვანი წარმატება მოუტანა. მაგალითად, კომპანიამ „True Value” თავისი მომსახურების დონე 10-დან 40 პროცენტამდე გააუმჯობესა, ხოლო ხარჯები 10,15 პროცენტით შემცირდა<sup>16</sup>. ამას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი სტატისტიკური პროგნოზირების თანამედროვე კომპიუტერული ტექნოლოგიების დანერგვამ. დღევანდელ ბიზნესგარემოში კომპიუტერული ტექნოლოგიები ფართოდ ხელმისაწვდომია. დაახლოებით 15-20 წლის წინათ, როდესაც კომპიუტერული ტექნოლოგიები ჯერ კიდევ განვითარების სტადიაზე იმყოფებოდა, მხოლოდ მსხვილ ბიზნესს მიუწვდებოდა ხელი მათ გამოყენებაზე. დღეს ვითარება მკვეთრად განსხვავებულია. მაღალი შესაძლებლობების კომპიუტერების გამოყენების ფასი მნიშვნელოვნად შემცირდა: მიკროკომპიუტერები და კომპიუტერული ტექნოლოგიები ხელმისაწვდომია თითქმის ყველა იმ ბიზნესსუბიექტისათვის, რომელიც დაინტერესებულია თავის საქმიანობაში კომპიუტერული ტექნოლოგიების გამოყენებით. კვლევის მიხედვით,<sup>17</sup> 1966 წლისათვის, გამოკითხული კომპანიების 48 პროცენტი იყენებდა კომპიუტერებს პროგნოზირებისათვის. 1986 წლისათვის კი გამოკითხული კომპანიების უკვე 83 პროცენტი იყენებდა კომპიუტერულ ტექნოლოგიებს პროგნოზების შემუშავებისათვის<sup>18</sup>.

<sup>15</sup> “The Improved Demand Signal: Benefiting from Collaborative Forecasting,” PeopleSoft White Paper Series, January 2004, 5 pages. [www.peoplesoft.com/media/en/pdf/white\\_paper/improved\\_demand\\_signal\\_wp\\_1004.pdf](http://www.peoplesoft.com/media/en/pdf/white_paper/improved_demand_signal_wp_1004.pdf)

<sup>16</sup> Peter A. Buxaum, “Psyched Up,” Operations & Fulfillment, Mar.1, 2003. ბოლო წვდომის თარიღი: 9 თებერვალი, 2008. [www.opsandfulfillment.com/warehouse/fulfillment\\_psyched](http://www.opsandfulfillment.com/warehouse/fulfillment_psyched).

<sup>17</sup> Spyros Makridakis, Steven C. Wheelwright, and Victor E. McGee, Forecasting: Methods and Applications, 2<sup>nd</sup> ed., (New York: John Wiley & Sons, 1983), p. 782.

<sup>18</sup> Barry Keating and Holton Wilson, “Forecasting: Practicing and Teachings,” Journal of Business Forecasting 6, no. 3 (Winter 1987-88), p. 12.



ასევე, სხვა მსგავსი კვლევის მიხედვით, გამოკვლევის ობიექტი კომპანიების დაახლოებით 87 პროცენტი იმავე კატეგორიაში ერთიანდებოდა. ამავე კვლევის მიხედვით, გამოკითხული მარკეტინგის სპეციალისტებიდან პროგნოზირებისას 40 პროცენტი ეყრდნობოდა მხოლოდ თავის პერსონალურ კომპიუტერს<sup>19</sup>. კვლევის შედეგების მიხედვით ცხადია, რომ თანამედროვე პირობებში სტატისტიკური პროგნოზირების პროცესში პერსონალური კომპიუტერები არსებით როლს ასრულებენ.

კომპიუტერული ტექნოლოგიების ფართო ხელმისაწვდომობამ გაამარტივა პროგნოზირების რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენება. სხვა შემთხვევაში რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენება ხელით მეტად შრომატევადი პროცესია. ამ მეთოდების უმრავლესობა სტატისტიკურ მეთოდებს მიეკუთვნება, რომელთა პრაქტიკული გამოყენებისათვის შექმნილია სპეციალური კომპიუტერული პროგრამები. ამ პროგრამების ფასი მერყეობს 1000-დან რამდენიმე ათას დოლარამდე. პროგრამა შესაძლებლობას იძლევა, ყველა თეორიულად განხილული მეთოდი გამოყენებულ იქნეს იმ მონაცემთა ბაზებზე, რომელიც პროგნოზირებისათვის არის ხელმისაწვდომი.

პერსონალური კომპიუტერების, მათ შორის პორტატული და მაგიდის კომპიუტერების, გამოყენება სტატისტიკურ პროგნოზირებაში შესაძლებელი გახდა ასევე მათი სიმძლავრის ზრდის კვალობაზე. ასეთი კომპიუტერების მეშვეობით უკვე შესაძლებელია მონაცემთა დიდი ბაზების დამუშავება. მომხმარებელზე ორიენტირებული ტექნოლოგიები შესაძლებლობას იძლევა, პროგნოზირების პროფესიონალური პროგრამები საკმოდ მოკლე დროში იქნეს ათვისებული. როგორც დოქტორმა ვაშემ აღნიშნა, „პერსონალური კომპიუტერების გამოყენებამ პროგნოზირების პროცესში, სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულ ეკონომისტებს დამატებითი შესაძლებლობები შესძინა, რამაც სახელმწიფო ხარჯების მნიშვნელოვანი კლება მოიტანა“. აღნიშნული თანაბრად ვრცელდება კერძო სექტორზეც<sup>20</sup>.

სტატისტიკური მეთოდების მნიშვნელობა პროგნოზირების პროცესში არაერთმა მეცნიერმა თუ პრაქტიკოსმა აღნიშნა. მაგალითად, ჩარლს ჩასე ხელმძღვანელობდა პროგნოზირების სამმართველოს კომპანიაში „Jonson & Jonson“; ამჟამად ბიზნესთან ურთიერთობის მენეჯერია SAS ინსტიტუტში. მისი შეფასებით, „პროგნოზირება მეცნიერებისა და ხელოვნების ნაკრებია. ბიზნესის მსგავსად, 20/80-ზე წესი მასზეც ვრცელდება. პროგნოზირების 80 პროცენტი სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით, ხოლო დანარჩენი 20 პროცენტი კი შინაარსობრივი ანალიზის გზით მიმდინარეობს“<sup>21</sup>.

კოლაბორაციული პროგნოზირების და კავშირების გამოყენებისას საინტერესო საკითხია მიწოდების ჯაჭვის იმ მონაწილეების მიმართ მიდგომა, რომლებიც არ იღებენ მონაწილეობას ინფორმაციის გაცემაში. თუ მწარმოებელი აწვდის თავის პროდუქციას ორ მომხმარებელს, რომელთაგან მხოლოდ ერთი აწვდის მას მონაცემებს, მაშინ რომელ მათგანს უნდა გაუზიაროს მწარმოებელმა პროგნოზირების შედეგები? ამ შემთხვევაში, როგორც წესი, მწარმოებლისათვის პრეფერენციული უნდა იყოს პირველ მომხმარებელზე პროდუქციის უპირატესი მიწოდება. ცხადია, ასეთი სიტუაციის დროს მეორე მომხმარებელმა მიწოდების უწყვეტობა შეიძლება გარკვეული რისკის ქვეშ დააყენოს. ამ პრობლემის მიმართ კომპანიებმა განსხვავებული მიდგომები განახორციელეს: მათმა ნაწილმა ფასების სტრუქტურირება მთელ მის მომხმარებლებზე გაავრცელა ხარჯების დაზოგვის მიზნით. სხვებმა პრეფერენციული მიწოდებისა და მოქნილი ფასების სისტემა გამოიყენეს იმ მომხმარებლების მიმართ, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ

<sup>19</sup> J. Holton Wilson and Hugh G. Daubek, "Marketing Managers Evaluate Forecasting Methods," Journal of Business Forecasting 8, no. 1 (Spring 1989), p. 20.

<sup>20</sup> Vasche. "Forecasting Process," p. 12.

<sup>21</sup> Charles W. Chase, Jr., "Forecasting Consumer Products", Journal of Business Forecasting 10, no.1 (Spring 1991), p. 2.

ინფორმაციის გაცვლაში<sup>22</sup>. ორმხრივი თანამშრომლობის შემთხვევაში მხარეები ინფორმაციას კომპიუტერული ტექნოლოგიების მეშვეობით ცვლიან. ამ შემთხვევაში მეტად მნიშვნელოვანია ის, რომ დაცული იქნეს კონფიდენციალურობა. ამ მიზნით ყველა შესაძლო, მოსალოდნელი პრობლემა მხარეთა შორის ურთიერთმისაღები შეთანხმებით უნდა დარეგულირდეს.

*Gelashvili Simon*

## **STATISTICAL FORECASTING IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT SUMMARY**

The article discusses the role of statistical forecasting and the importance of supply chain management. For the knowledge of future needs the plans of serious companies are directly related to the prediction. Many companies use the collaborative forecasting system for improving the supply chain management. Each participant of the supply chain has access to forecasting indicators, which improves the possibility of optimal decision-making.

The article emphasizes that in modern business environment the availability of computer technology greatly simplified and expanded use of statistical forecasting methods. Microcomputers and computer technologies are available for all business entities that are interested in deployment of computer technologies in their activities. Based on the power of modern computers and appropriate software, processing of large databases is already available, which is an important precondition for the calculation of actual forecasts.

*რეზა გოგობია*

### **ეკონომიკური თეორიის როგორც მენეჯერების განვითარების საკითხისათვის**

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის საგნისა და ამოცანების განსაზღვრა მეცნიერული დამუშავებისა და ემპირიული ადაპტაციის ახალ სტადიაშია.

XXს. 90-იან წლებამდე, როცა ეკონომიკური მსოფლმხედველობისა და აზროვნების სოციალიზმის სივრცეში ჭარბობდა მარქსისტული პოლიტეკონომია, მსოფლიო ეკონომიკური ლიტერატურა უმეტესწილად მიჩქმალული დარჩა, როგორც მარქსის სქემებთან არათავსებადი. ეკონომიკური აზროვნების ასეთმა სივრცობრივმა „დაშორიშორებამ“ განაპირობა ეკონომისტთა მეცნიერული მსჯელობა განსხვავებული ცნებებითა და ტერმინებით, ისეთი არარეალურიტაც კი, როგორცაა უშუალოდ საზოგადოებრივი შრომა, უშუალო საზოგადოებრივი პროდუქტი და სხვა მსგავსი.

მარქსისტული მიდგომით, პოლიტეკონომიის საგნის განმარტებაში აქცენტი კეთდებოდა სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების კლასობრივი ხასიათის – საკუთრებით ურთიერთობებზე დაფუძნებულ წარმოებით ურთიერთობათა არსის გახსნასა და მისი როგორც საზოგადოების ეკონომიური ყოფის მამოძრავებლის დახასიათებაზე. ამით, არა თუ შეზღუდული იყო ეკონომიკური თეორიის საგნის არეალები, არამედ უგელეებელყოფილი იყო კაცობრიობის განვითარების ზოგადცივილიზაციური ფაქტორები, და შესაბამისად – გაყალბებული რეალური ეკონომიური გარემო. ყოველივე ამან, რკინის მარწუხებში მოაქცია ეკონომიკური თეორიის და მეურნეობრივი პრაქტიკის არეალები. ასეთ ვითარებაში, ობიექტური აუცილებლობით, დღის წესრიგში დადგა ეკონომიკური

<sup>22</sup> Srinivasan Raughunathan, “Interorganizational Collaborative Forecasting and replenishment Systems and Supply Chain Implications,” Decision Sciences 30, no. 4 (Fall 1999), pp. 53-71.

თეორიის საგნის სიღრმისეულად და სივრცობრივად გაფართოების უაღრესად აქტუალური ამოცანა.

ამის გამოძახილი იყო სხვადასხვა ყაიდის „ეკონომიკის“, როგორც თითქოსდა ახლებული აზროვნების შედეგის გამოჩენა წიგნის ბაზარზე. ამით იწყება ეკონომიკური თეორიის გადართვა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური პროცესების კვლევიდან, „ნივთობრივ“ კავშირ-ურთიერთობათა კვლევაზე, ამა თუ იმ ალტერნატიული მიზნის მისაღწევად შეზღუდული ეკონომიკური რესურსების რაციონალური გამოყენების, ასევე ფორმაში წარმოებულ შრომის პროდუქტთა გასაღების ორგანიზაციის კვლევაზე და ა.შ.

საყურადღებოა ის აზრიც, რომ პოლიტიკური ეკონომია და ეკონომიკი ერთიმეორეს კი არ გამორიცხავენ, არამედ ავსებენ, წყვეტენ რა საერთო და შედარებით დამოუკიდებელ ამოცანებს. ეკონომიკი ამუშავებს ვერსიებს, რომელშიც ჭარბობს აღწარმოებითი და რაოდენობრივ-ოპერაციული მიდგომები, ე.ი. აღწერს და ხსნის საგანს. ეკონომიკი ადამიანს აყენებს შემცნობელის, დამკვირვებლის და უშუალო შემქმნელის მდგომარეობაში. ეკონომიკი თავისებური ინჟინერიაა, რომელიც ემსახურება სამეურნეო და სოციალურ სამყაროს. თუმცა, მათემატიკურმა პრინციპებმა და ხერხებმა მისგან გამოდევნა სამეურნეო პროცესების ფილოსოფიურ-ეკონომიკური განსჯა და გააზრება, რაც „ეკონომიკების“ თუ „ეკონომიკის პრინციპების“ საერთო ნაკლია.

რაც შეეხება ეკონომიკურ თეორიას (პოლიტეკონომიას), მისი საფუძვლები ყალიბდებოდა საუკუნეების განმავლობაში. თანამედროვე ეკონომიკური თეორიისათვის დამახასიათებელია ეკონომიკური სინამდვილის შემეცნების მეთოდებისა და ხერხების უწყვეტი სრულყოფა, რაც სავსებით კანონზომიერი პროცესია.

თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის ძირითადი მიმართულებებია:

**სოციალურ-ეკონომიკური სკოლა** – საკვლევი მოვლენებისა და პროცესებისადმი კლასობრივი მიდგომა, რომლის საფუძვლები შექმნა მარქსიზმმა და რომელიც სულ უფრო კარგავს აქტუალურობას;

**მარჟინალისტური სკოლა (ა. მარშალი და სხვები)**, რომლის ძირითადი კატეგორიებია ზღვრული სარგებლიანობა და ზღვრული მწარმოებლურობა, რაც გამოიყენება საბაზრო წონასწორობის მოდულების ასაგებად. მარჟინალიზმის თეორია, არსებითად ეკონომიკური თეორიის მიკროეკონომიკური მიმართულებაა;

**კეინზიანური სკოლა (ჯ.მ. კეინზი და სხვები)**, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის გაძლიერებაზე;

**ნეოკეინზიანური სკოლა (დ. რობინსონი, ე. დომარი, ლ. სამუელსონი და სხვ.)**, რომლის ძირითადი ფორმებია ადრეული ნეოკეინზიანელობა და პოსტკეინზიანელობა. ამ უაკანასკნელი მიმდინარეობის ამოცანაა კეინზის კონცეფციის „გაწმენდა“ სხვათა მინარევებისაგან და იმავდროულად მისი გათანამედროვეობა. ამასთან, ისინი იყენებენ სოციალურ-ეკონომიკური სკოლის იდეებსა და ინსტრუმენტებს;

**ნეოლიბერალური სკოლა (ლ. მიზესი, ფ. ჰაიეკი და სხვ.)** – ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის შეზღუდვის კონცეფციითაა წარმოდგენილი. ამ თეორიის ამოსავალია მტკიცება იმისა, რომ ბაზარი მეურნეობის ყველაზე ეფექტიანი სისტემაა, რომელიც საუკეთესო პირობებს ქმნის ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური სუბიექტების საქმიანობისთვის.

**მონეტარისტული სკოლა (მ. ფრიდმენი და სხვ.)**, რომლის ძირითადი იდეაა მეწარმეობის თავისუფლება და ფულის წამყვანი როლი წარმოების მოძრაობასა და განვითარებაში, ხოლო სახელმწიფო რეგულირება უნდა შემოსისაზღვროს ფულადი მიმოქცევის კონტროლით.

**ინსტიტუციონალიზმის ეკონომიკური თეორია (ტ. ვებლენი, ჯ. კომონსი, უ. მიტჩელი და სხვ.)**, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ინსტიტუტების როლს

ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა მიღებაში და მწვავედ აკრიტიკებს საბაზრო ეკონომიკის თვითრეგულირების თეორიას. ეს თეორია სწავლობს ადამიანთა და მათი ინსტიტუტების ქცევას. ინსტიტუტი მიხნეულია საზოგადოებრივი განვითარების მამოძრავებელ ძალად. ინსტიტუციონალიზმის ძირითადი ნაირსახეობებია – სოციალურ-ფსიქოლოგიური, სოციალურ-სამართლებრივი და კონიუნქტურული ინსტიტუციონალიზმი.

XXს. შუა ხანებში დასავლეთის ეკონომიკური მეცნიერების ფარგლებში წარმოჩინდა ეკონომიკური მეცნიერების ორი ძირითადი მიმართულების – ნეოკლასიკურის (ა. მარშალი, მ. ფრიდმენი, ჟ. რიუფი, კ. კლარკი, ა. ვებერი, ა. ფორსტმანი და სხვ) და კეინზიანელობის ერთ მიმართულებად დაახლოების ტენდენცია. კერძოდ, ლ სამუელსონმა შექმნა ახალი კონცეფცია „ნეოკლასიკური სინთეზის“ სახით, რომლის არსია ის, რომ კაპიტალიზმის მომავალი – შერეული ეკონომიკაა, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს მონაწილეობას ბიზნესში. ეს, თავის მხრივ, ეკონომიკის კრიზისებისაგან, ინფლაციისა და სხვა უბედურებებისაგან დაცვის ეფექტიანი საშუალებაა.

ეკონომიკური თეორიის ყველა განხილული მიმდინარეობის მწვავე კრიტიკით გამორჩევა ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მიმდინარეობა (ჯ. გლბრეითი, რ. არონი, ფ. პერუ, ვ. იუჟმანი და სხვ.), რომელიც ეკონომიკას განხილავს როგორც სხვადასხვა ინსტიტუტის (საწარმოები, პროფკავშირები, სახელმწიფო) ურთიერთმოქმედების ერთობლიობად. მისი მიმდევრების აზრით, სუბიექტთა ქმედებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივ ნორმებს, მორალურ-ეთიკურ, ფსიქოლოგიურ და სხვა თავისებურებებს. ამ მიმდინარეობის როლის გაძლიერებაზე მიანიშნებს მოთხოვნები გაძლიერდეს ახალი მიდგომები ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სფეროში, მაქსიმალურად იქნეს გათვალისწინებული მოსახლეობის გაზრდილი სოციალური მოთხოვნილებები, გამონახოს ეკონომიკაში სახელმწიფოს ფუნქციონირების ახალი გზები და მიმართულებები.

აქვე, თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიათა სიმრავლესთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ არც ერთი ეკონომიკური სკოლა თუ მიმდინარეობა არ წარმოადგენს მონოლითურ მთლიანობას, თითოეული ტრანსფორმაციისა და ცვლილების პროცესშია, თითოეულის ინსტორიული განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე, მეტ-ნაკლები ზომით ჩართულია სხვა სკოლები და შეხედულებები, ანუ ესა თუ ის ეკონომიკური სკოლა ვითარდება არა იზოლირებულად, არამედ თითოეულის განვითარებაში ჩართულია სხვა სკოლები და მიმდინარეობები, უფრო მეტიც, ზოგი სხვების ძლიერ გავლენას განიცდის. მაგალითად, კ. მარქსის ეკონომიკური თეორია განვითარდა სმითისა და დ. რიკარდოს კლასიკური თეორიებიდან, თუმცა, – მათი კრიტიკის საფუძველზე. არც ისაა გამორიცხული, რომ უარიყოფა ადრინდელი სკოლის ყველა ან თითქმის ყველა ამოსავალი წანამდღვარი. ამის კლასიკური მაგალითია ავსტრიული სკოლა, რომელიც განვითარდა როგორც გერმანულ ისტორიზმზე რეაქცია, ასევე ინსტიტუციური სკოლა აღმოცენდა XIXს. 70-იან წლებში – ამერიკული თეორეტიკოს-ნეოკლასიკოსების პიკში – კლასიკური სკოლის კრახის შემდეგ. მოცემულ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა როგორც მემკვიდრეობითობას, ასევე წარსულთან კავშირის თითქმის გაწყვეტას. თუმცა, არც თუ იშვიათია შემთხვევა, როცა აღმოჩნდება, რომ დიამეტრულად საწინააღმდეგო პოზიციებზე მდგარი ეკონომიკური თეორიების საფუძვლები საერთო დაშვებებია.

ამასთან, საინტერესოა ისიც, რომ თვით ერთი და იგივე მეცნიერული ეკონომიკური სკოლა არაერთგვაროვანია. მაგალითად, კლასიკურ სკოლაში შეიმჩნევა ღრმა განსხვავება სმითსა და რიკარდოს შეხედულებებში, ნეოკლასიკურში – ვალრასსა და მარშალს შორის, თანამედროვე პირობებში კი – კ. ეროუს, მ. ფრიდმანის, რ. ლუკასისა და პ. სამუელსონის „ორთოდოქსალურ“ ნაშრომებს შორის. ეს განპირობებულია იმითაც, რომ ეკონომიკური მეცნიერება არსებობს და ვითარდება სხვადასხვა კონკრეტულ-ეკონომიკურ სიტუაციებში – სხვადასხვა ტიპის ზეწოლის პირობებში. შესაბამისად, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ

ოდესმე ჩამოყალიბდეს თუნდაც ერთი წმინდა აბსტრაქტული, თეორიულად თანამდევრული და სრული მეცნიერულ-ეკონომიკური სისტემა. აქედან კი კიდევ ერთი ის მტკიცებულება გამოდის, რომ არ შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ერთი აბსოლუტურად სწორი თეორიულ-ეკონომიკური პოსტულატი.

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა „მეთოდოლოგიური ინდივიდუალიზმის“ ი. შუმპეტერისეული ინტერპრეტაცია, რამაც ნამდვილი პოპულარობა ლუდვიგ ფონ მიზესის მეშვეობით შეიძინა, რომელმაც ეკონომიკური მეცნიერების ზოგადი პრობლემებისადმი მიძღვნილ ნაშრომში – ერთ-ერთმა პირველმა გააშუქა აღნიშნული დოქტრინის ფუძემდებლური დებულებები. მისი აზრით, მეთოდოლოგიური ინდივიდუალიზმის პრინციპი იმ ფაქტის აღიარებაა, რომ „ყველა მოქმედება იწარმოება ინდივიდების მიერ“ და „კოლექტივი არ არსებობს ცალკეულ წევრთა საქმიანობის გარეშე“.<sup>23</sup>

ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე ეკონომიკური მეცნიერება გარკვეულ კრიზისს განიცდიდა: მან ვერ გასცა დამაჯერებელი პასუხი რადიკალურად შეცვლილი სამეურნეო პოლიტიკის აქტუალურ მოთხოვნებს, ვერ შესთავაზა მეცნიერული პარადიგმები და ეფექტიანი რეკომენდაციები XX საუკუნის მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადასაჭრელად. მართალია, ეკონომიკური თეორია როგორც განვითარებადი მეცნიერება, გაივლის დაცემისა და აღმავლობის გარკვეულ სტადიებს, მაგრამ ის, რომ თანამედროვე ეკონომიკური აზრი არის სხვადასხვა მიმართულების, მიმდინარეობისა და სკოლების რთული და წინააღმდეგობრივი სისტემა, რომლებიც თავისებურად ხსნიან ეკონომიკურ მოვლენებსა და პროცესებს, გარკვეულწილად მიანიშნებს მის მეტ-ნაკლებად კრიზისულ მდგომარეობაზე.

მიუხედავად შეხედულებათა ასეთი განსხვავებისა, ეკონომიკური თეორიის მიმდინარეობათა უმეტესი წარმომადგენლებისათვის სადავოს არ უნდა წარმოადგენდეს ის, რომ პოსტინდუსტრიალ საზოგადოებაში, ეკონომიკური თეორია საერთო თეორიულ-მეთოდოლოგიური მეცნიერებაა, რომელსაც აქვს თავისი კვლევის საგანი და ანალიზის ობიექტი. ამ თვალსაზრისით, კრიტიკას იმსახურებს მკვლევარ-ეკონომისტთა ერთი ჯგუფის მიერ ეკონომიკური თეორიის კურსის საგნად მხოლოდ ბაზრის ანალიზისა და ფასწარმოქმნის კანონზომიერებათა შესწავლის მიჩნევა. იგივე შეიძლება ითქვას მკვლევართა იმ ჯგუფის შესახებ, რომლებიც, მართალია, მიანიშნებენ ეკონომიკური თეორიის უნივერსალურობაზე, მაგრამ მისი შესწავლის საგნად მიიჩნევენ ადამიანთა ყოველდღიური საქმიანი ცხოვრების, ფულის და საერთოდ საარსებო საშუალებათა მოპოვების შესწავლას. უმეტესობის აზრით, და ეს უფრო ახლოსაა ჭეშმარიტებასთან, ეკონომიკური თეორია უნივერსალური მეცნიერებაა რესურსთა რაციონალური გამოყენებისა და ადამიანთა საქმიანობის არჩევანის შესახებ.

აქ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბოლო პერიოდამდე ეკონომიკის დინამიკისა და სტატიკის ანალიზისადმი ჩამოყალიბებული იყო ორი მიდგომა: აღწარმოებითი პროცესების ანალიზი და ეკონომიკური ზრდის კანონზომიერებათა კვლევა. აღწარმოებითი მიდგომა მიჩნეული იყო მარქსისტულად, ხოლო ეკონომიკური ზრდის ანალიზი – დასავლურ (ბურჟუაზიულ) მიდგომად. ეჭვს არ იწვევს ეკონომიკის ანალიზისადმი ასეთი დიფერენცირებული მიდგომა დღეისათვის მიუღებელია. მაგალითად, მას საფუძვლად უდევს სხვადასხვა ეკონომიკური სკოლის – მარქსისტულისა და ნეოკლასიკურის პოზიცია, მაგრამ მთავარია ის, რომ ეკონომიკურ გამოკვლევებში მათი ერთობლივად გამოყენება აუცილებელი და ეფექტიანია: ეკონომიკური ზრდის ამოსავალი და საფუძველი

<sup>23</sup> Мизес Л. Фон. Человеческая деятельность: Трактаг по экономической теории, М., 2000, с. 43.

აღწარმოებაა, ისევე როგორც ეკონომიკური ზრდა სხვა არაფერია, თუ არა აღწარმოებითი პროცესის უწყვეტი ციკლის რეალიზაციის შედეგი.

შეიძლება მოგვეყვანა ეკონომიკური თეორიის საგნის განმარტების სხვა ვარიანტებიც, მაგრამ მთავარია ის, რომ ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული ამ მეცნიერების საგნის ერთიანი, საერთოდ აღიარებული განმარტება.

შედარებით სრულყოფილად მიგვაჩნია, სხვადასხვა შეხედულების შეჯერება-დახვეწის საფუძველზე, ჩამოყალიბებული შემდეგი განმარტება: ეკონომიკური თეორია „სწავლობს, საზოგადოებისა და მისი თითოეული წევრის დოვლათზე მზარდ მოთხოვნილებათა სრულად დაკმაყოფილების მიზნით, შეზღუდული რესურსების ოპტიმალური არჩევანისა და ეფექტიანად გამოყენების გზებსა და მეთოდებს და ამ პროცესში ადამიანთა შორის ჩამყალიბებულ ურთიერთობებს“.<sup>24</sup> ეს ზოგადი გასაზღვრა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების კვლევისათვის როგორც მიკრო, ასევე მაკროდონეზე, თითოეული მათგანის ფუნქციონირება-განვითარების სპეციფიკის გათვალისწინებით.

მოყვანილ დეფინიციაში – „შეზღუდული რესურსები“, იგულისხმება არა მისი ფიზიკური უკმარისობა (თუმცა, არც ესაა გამორიცხული), არამედ როგორც საზოგადოების ყველა წევრის მოთხოვნილებათა ერთდროულად და სრულად დაკმაყოფილების შეუძლებლობა, რაც ობიექტურად განაპირობებს კონკურენციას მისი მაღალეფექტიანად გამოყენებისათვის.

ეკონომიკური თეორიის ზოგადი საფუძველი მოიცავს ფილოსოფიის ძირითადი საკითხის – მატერიალურისა და იდეალურის – გააზრებას. 2500 წელზე მეტია მათ შორის (მატერიალისტებსა და იდეალისტებს) დავა გრძელდება. თუმცა, რამდენიმე ათწლეულიწელია, ჭეშმარიტი მკვლევარებისთვის სულ უფრო ნათელი ხდება, რომ უმართებულაა საზოგადოების განვითარების კანონების ახსნისას ერთიმეორეს დაუპირისპიროთ მატერია და მისი შემეცნების ფორმა. ისინი ერთიმეორეში შედწევადი და ურთიერთგანპირობებული ფენომენებია, ანუ დაპირისპირებულთა დიალექტიკური ერთიანობისა და წინააღმდეგობის უზოგადესი კანონზომიერებაა. თანამედროვე ფილოსოფიურ, ასევე ეკონომიკურ ლიტერატურაში ეს შეხედულება სულ უფრო დომინირებადი ხდება. კაცობრიობის ცივილიზაციის თანამედროვე დონეზე მათი ერთიანობა ვლინდება იმით, რომ ადამიანისათვის მატერიალური არ არის იდეალურის გარეშე, იდეალური მატერიალურის გარეშე, მათი ერთიანობა კი საზოგადოების განვითარების უპირველესი, ანუ მამოძრავებელი ფაქტორია. უფრო მეტიც, საზოგადოების სულიერება ცივილიზაციის ახალ ეტაპებზე სულ უფრო ნაკლებ დამოკიდებული ხდება მატერიალურის განვითარებაზე, ანუ ის ამ უკანასკნელზე სულ უფრო ძლიერ ზემოქმედებას ახდებს. ამის პრაქტიკული გამოვლინება თანამედროვე ინფორმაციული საზოგადოებაა, საფუძველი კი ის, რომ საზოგადოების მიერ გაზიარებული და აპრობირებული იდეები იძენს მატერიალურ ძალას და ხდება მისი განვითარების მზარდი წყარო.

უკანასკნელ პერიოდში ინტენსიურად მიმდინარეობს სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების გამოკვლევისადმი მიდგომის გადაფასება. რაც მთავარია, თანდათანობით და თანმიმდევრულად ისახება პრობლემათა გამოკვლევებისადმი სხვადასხვა მეთოდოლოგიური მისდგომის გზები, რაც ხელს უწყობს ეკონომიკური რეალიების გამოკვლევის ახალ მიმართულებათა წარმოჩინებას. ამის საილუსტრაციოდ საკმარისია აღინიშნოს პოსტკეინზიანელობის ტრანსფორმაცია, რომელიც უკვე

<sup>24</sup> გ. თოდუა, რ. გოგოხია, რ. ქუტიძე, ეკონომიკის პრინციპები. მიკროეკონომიკა (ლექციების კურსი), თბ., 2008, გვ. 9.

აერთიანებს ეკონომიკურ თეორიაში არაერთნაირად მოაზროვნე სხვადასხვა მიმართულების – ტრადიციულ ამერიკულ ინსტიტუციონალისტებს და ევროპულ მარქსისტებს, ასევე კინზის უახლოეს კოლეგებსა და მოწაფეებს. ამ სკოლების წარმომადგენელთა მისწრაფებაა რეალისტური ეკონომიკური თეორიის შექმნით, რაციონალური მეურნეობრიობის რეცეპტების შემუშავება.

ძველი მცნიერული მარაგის გადააზრების, გამოკვლევებისადმი ახლებური მიდგომის, ახალ მიმართულებათა ჩამოყალიბებისადმი სწრაფვა დამახასიათებელია პოსტსოციალისტური სივრცის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოსთვისაც (ვ. პაპავა და სხვ.).<sup>25</sup> ამ პროცესს თან ახლავს დასავლური ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე სრული ქედმოსრის თანდათანობით დაძლევა, უფრო მეტიც – ხვალინდელ დღეზე გათვლით „მისი გასწრების“ მცდელობა, რაც მისასაღმებელია.

აღნიშნულთან ერთად, მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა ეკონომიკური ფსიქოლოგიის პრინციპის წარმატებით გამოყენებას თეორიულ გამოკვლევებში. ამას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რამდენადაც დღეს უკვე სავსებით ცხადია, რომ სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების ანალიზი და შეფასება არასრულია ისეთი ფაქტორის გარეშე, როგორცაა ადამიანის ფსიქოლოგია.<sup>26</sup>

უკანასკნელ წლებში პოსტსაბჭოთა სივრცეში აღორძინებას განიცდის ნეონსტიტუციონალიზმი, რაც „ეკონომიკების“ დამახასიათებელი რიგი შეზღუდულობის გადალახვის შესაძლებლობას იძლევა (ეს განსაკუთრებით შეეხება სრული რაციონალურობის, აბსოლუტური ინფორმირებულობის, სრულყოფილი კონკურენციის, მხოლოდ ფასობრივი მექანიზმის მეშვეობით წონასწორობის დამყარების აქსიომებს). ამის საჭიროება განსაკუთრებით იგრძნობა პოსტსაბჭოთა სივრცეში, მათ შორის, საქართველოში, სადაც საბაზრო სისტემა ჯერაც არ არის ჩამოყალიბებული. მაღალგანვითარებული ქვეყნებისათვის მისაღები ტრადიციული თეორიული პოსტულატები, აქ არსებითად გამოუყენებელია, რის გამოც წინა პლანზე წამოიწევა ინსტიტუციონალიზმი, რომლის ყურადღების ცენტრში უნდა იყოს ეკონომიკური ინსტიტუტების ტრანსფორმაცია, ეკონომიკისა და სამართლებრივი ინსტიტუტების ურთიერთგავლენის პრობლემები, მოსახლეობის ადაპტაცია ბაზრისადმი და ა.შ. ამრიგად, ინსტიტუციონალიზმის აღორძინება და განვითარება პოსტსაბჭოურ სივრცეში განპირობებულია როგორც სამამულო მეცნიერების ტრადიციებით (სოციალიზმის პირობებში მარქსიზმის აქტიურ მოკავშირედ ხომ ტრადიციულად ინსტიტუტები ითვლებოდა და არც ისაა შემთხვევითი, რომ გელბრეითის, მიურდალის, ვებლენის ნაშრომები ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში გამოქვეყნდა), ასევე სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნებით.

იმავდროულად, თანამედროვე დასავლური ეკონომიკური მეცნიერების ძირითადი ნიშნებია ეკონომიკური ფსიქოლოგიის, ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი და სხვ.

და მაინც, თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერებისათვის დამახასიათებელია სერიოზული (თუ ღრმა არა) კრიზისი, რომლის არსიც ის არის, რომ მისმა ძირითადმა მიმართულებებმა, მიმდინარეობებმა და სკოლებმა გლობალიზაციის პირობებში ვერ შეძლეს სამეურნეო პოლიტიკისათვის შეეთავაზებინათ ეფექტიანი ღონისძიებები, რაც მსოფლიოს ააცილებდა საყოველთაო ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიზისებს.

ეკონომიკური თეორიის ქმედითობის ამადლებისათვის აუცილებელია მოდერნიზებული (თუ ახალი არა) მეცნიერული მსოფლმხედველობის ფორმირება სემდეგო

<sup>25</sup> იხ. ვ. პაპავა. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა, თბ., 2005; ნეკროეკონომიკის ზომბირება, თბ., 2010; არატრადიციული ეკონომიკისი, თბ., 2011 და ა.შ.

<sup>26</sup> იხ. „Российский журнал“, 1997, №8-12; 1998, №1

მასხასიათებლებით: პლურალისტური მიდგომა საზოგადოების განვითარების პრობლემათა გამოკვლევისადმი (ფორმაციული, ცივილიზაციური და ა.შ.), ახალმა მსოფლმხედველობამ გადაწყვეტი უარი უნდა თქვას საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების მეტისმეტად იდეოლოგიზაციასა და კლასობრივ შეფასებაზე, ახალი მსოფლმხედველობა კი არ უნდა „მუშაობდეს“ პარტიის ან ჯგუფის ინტერესებისათვის, არამედ უნდა პასუხობდეს მთლიანად საზოგადოების აღმავალი განვითარების ინტერესებს, ე.ი. ობიექტურად უნდა ასახავდეს განვითარების კანონზომიერებებს, უნდა იყოს ჭეშმარიტად მეცნიერული საფუძველი საზოგადოების ამა თუ იმ სფეროში აღმოცენებული წინააღმდეგობის აღმოფხვრის ეფექტიანი მექანიზმის ფორმირებისათვის.

ამასთან დაკავშირებით უდავოდ საყურადღებოა კონომიკურ თეორიასა და ეკონომიკურ პოლიტიკას შორის კავშირურთიერთობის პრობლემა, რომლებიც სხვადასხვა რიგის მოვლენებია. რა თქმა უნდა, შეიძლება მსჯელობა რეალურად არსებულ წარმოებით ურთიერთობაზე ეკონომიკური პოლიტიკის ზემოქმედების შესახებ, მაგრამ მათი გაიგივება დაუშვებელია. სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა არის გარკვეულ ურთიერთობათა ფორმირების ფაქტორი, მაგრამ არა საკუთრივ ეს ურთიერთობები. რომ შეგვეძლოს ზემოქმედება უნდა განვასხვავოთ ის, რა ზემოქმედებს, იმისგან, რა არის ზემოქმედების საგანი. ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელობას არ ამცირებს მტკიცება, რომ არსებობს მეცნიერება ობიექტურ წარმოებით ურთიერთობათა შესახებ და არის ეკონომიკური პოლიტიკა, რაც ამ ურთიერთობაზე ზემოქმედების საშუალებაა, მაგრამ მას არ ემთხვევა. სხვანაირად რომ ვთქვათ, დებულება იმის შესახებ, რომ ეკონომიკური კანონები ობიექტური ხასიათისაა და აუცილებელია განვასხვავოთ ეკონომიკური თეორია და ეკონომიკური პოლიტიკა – სავსებით სწორია. თუმცა, ვერ დავეთანხმებით შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ეკონომიკური პოლიტიკა რახან არაა ეკონომიკური თეორიის შესწავლის ობიექტი, ის არც ეკონომიკური პოლიტიკის განვითარების კანონზომიერებათა შესწავლაა. მართალია, უშუალოდ ეკონომიკური პოლიტიკის შემსწავლელ მეცნიერებას აქვს ეკონომიკური თეორიისაგან განსხვავებული საკუთარი ლოგიკა, მაგრამ მათი ურთიერთპირისპირება არ შეიძლება. ეკონომიკური პოლიტიკა ემყარება ეკონომიკური თეორიის პოსტულატებს, ხოლო ეს უკანასკნელი – ეკონომიკური პოლიტიკის წარმატებით ფუნქციონირების ფუნდამენტური მაცოცხლებელი არტერიაა. ეკონომიკის წარმატებული, მდგრადი განვითარების პირობებში, სულ უფრო მეტად, სიღრმისეულად გაიხსნება ეკონომიკურ კანონთა და კატეგორიათა არსი, ფართო გასაქანი მიეცემა მათ მოქმედებას, რაც, საბოლოო ანგარიშით, ჩამოყალიბებულ ეკონომიკურ ურთიერთობათა ღრმად გაგების და სამეურნეო პოლიტიკაზე, ეკონომიკურ პროცესებზე უფრო ეფექტიანად ზემოქმედების და მისი უფრო სრულყოფილი ან კიდევ სრულიად ახალი მეთოდებითა და ინსტრუმენტებით შეიარაღების შესაძლებლობას იძლევა. ეს სავსებით გასაგებია, რამეთუ ეკონომიკური თეორიის კატეგორიათა დიალექტიკა არის არა სქოლასტიკური გაგებებით, არამედ რეალურად არსებული წარმოებითი ურთიერთობების ცნებებით ასახვის პროცესი, ე.ი. ადეკვატური მეცნიერული აბსტრაქციები, დასკვნები თუ აზრის სქოლასტიკური თვითმოძრაობის შედეგი კი არა – არამედ რეალურად არსებული კონკრეტული ეკონომიკური პროცესებისა და მოვლენების ადეკვატური ასახვა. სწორედ ამით ვლინდება ეკონომიკური თეორიის მჭიდრო კავშირი სამეურნეო პოლიტიკასთან, რაც მეცნიერების ინტენსიურ განვითარებაზე, მისი შემეცნების გაღრმავებაზე მიანიშნებს. აქედან ცხადია, რომ რაც უფრო ღრმა და ფართოა არსებით (ძირითად) კატეგორიათა წრე, მით უფრო მეტი შესაძლებლობები იქმნება სრულად გავიგოთ ეკონომიკურ ურთიერთობათა არსი, მათი პერსპექტიული განვითარების მიმართულებები, და როგორც შედეგი – მით უფრო მეტად შევადარალოთ სამეურნეო პრაქტიკა ახალ-ახალი მეცნიერული დასკვნებითა და რეკომენდაციებით.



სწორედ ამ მოთხოვნათა რეალიზაციას ემსახურება ბოლო პერიოდში ეკონომიკურ თეორიაში მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესები, რომლის მიზანია რესურსების ეფექტიანი გამოყენების უზრუნველყოფა, ინფლაციის შემსუბუქება, უმუშევრობის დაძლევა და სხვა. თანამედროვე ეკონომიკურ-თეორიული სკოლები (კეინზიანელობა, ნეოკლასიკური, ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური) ვითარდება კვლევისადმი უწინდელი მიდგომების გადასინჯვით, ურთიერთისაგან კვლევის მეთოდოლოგიური პრინციპების სესხებით, სხვადასხვა სკოლის თეორიულ დებულებათა სინთეზით. თუმცა, ის არ გამოირიცხავს მათ შორის ჯანსაღ კონკურენციას თეორიებში ლიდერობისათვის, რათა სამეურნეო პრაქტიკა მას ემყარებოდეს.

დაბოლოს, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკურ თეორიათა მრავალფეროვნების მიუხედავად, არც ერთს არ შეუძლია უნივერსალურობის პრეტენზია ჰქონდეს.

*Gogokhia Revaz*

### **REGARDING THE ISSUE OF GENESIS OF ECONOMIC THEORY SUMMARY**

The foundations of economic theory (Political Economy) had been developing for centuries. The modern economic theories are characterized with permanent perfection of the methods and tools of perception of economic reality which is quite a natural process. Nevertheless, on the boundary of the 20<sup>th</sup> and 21<sup>st</sup> century economic theory failed to suggest the economic practice the economic paradigms and effective recommendations for resolving acute socio-economic problems. Regarding this issue the article highlights the fact that reconsideration of old scientific reserve, new approaches to researches, striving for development of new directions is characteristic for post-socialist countries, including Georgia (V. Papava and others).

*Яценко Ольга Николаевна*

### **ФАКТОРЫ И ДЕТЕРМИНАНТЫ ФЕНОМЕНА ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Глубинные трансформации затронули экономику подавляющего большинства стран, в результате чего возник глобальный рыночный механизм, законы которого распространяются на мировые рынки капиталов, товаров, услуг и труда. Современная глобальная экономическая система обозначается сложной структурой, глобализацией хозяйственной жизни, возникновением большого количества надгосударственных институциональных организаций с унифицированным механизмом управления и регулирования, ускорением научно-технологических изменений, интеллектуализацией и информатизацией мировой экономики, стандартизацией качества товаров и услуг, либерализацией торговли, ростом количества субъектов международных экономических отношений и политических, социальных и экономических транснациональных сетей, глобализацией спроса и предложения, поляризацией развития государств и общества. Согласно неолиберальной теории, двигателем глобализации выступает современный капитализм.

Тенденции, особенности и проблемы глобализации привлекают внимание большого количества известных зарубежных и отечественных ученых. Весомый вклад в становление и обоснование фундаментального подхода относительно феномена глобализации и ее последствий осуществили известные зарубежные ученые и практики У. Бек, З. Бжезинский, Д. Гелди, Б. Джилз, К. Омае, Р. Робертсон, Дж. Сорос, Дж. Стиглиц, С. Стрейндж, Г.Томсон, К. Уолтс, Д. Хелд, Х. Шуманн и др.. Среди отечественных исследователей в данном направлении работают Л. Антонюк, О. Белорус, В. Власов, В. Геец, Д. Лукьяненко, Ю. Пахомов, А. Швиданенко и др. Исследования ученых отмечаются

междисциплинарным и системным подходом к явлению глобализации, установлению хронологических границ и последствий этого процесса.

Целью статьи является системное исследование теоретико-методологических основ феномена глобализации, идентификации его как объекта, определении особенностей и выяснению доминирующих подходов относительно природы восприятия глобализации.

Процесс познания, т.е. теоретическое обоснование и логика изучения феномена глобализации имеет две взаимосвязанные процессы, структурно-дифференциальный и уровневый дифференциальный. Суть первого сводится к обобщению понятия, его хронологии, разноаспектных проявления во всех сферах общественного бытия. Для второго ведущим является диалектический подход, принцип выделения иерархических уровней, декомпонирование системы на элементы и изучение отдельно взятыми.

Методологический срез глобализации имеет два уровня: теоретический и эмпирический. Первый является определяющим и ведущим. Пока мы не узнаем и не поймем, что представляет собой тот или иной объект в его концептуальном, целостном виде, то мы не сможем узнать и понять его истинное значение и назначение. Второй уровень - эмпирический. Он выполняет подсобные, уточняющие функции первого уровня<sup>27</sup>.

Вокруг сути, природы происхождения понятия «глобализация» и ее последствий для субъектов хозяйствования и государства происходит ряд глубоких дискуссий, иногда диаметрально противоположных обоснований и объяснений. Неудивительно, что общественные силы всячески приветствуют и пропагандируют экономическую глобализацию, тогда как другие выступают с ее острой критикой<sup>28</sup>.

Научное осмысление любого явления или процесса начинается с идентификации объекта и определение его сущности. С методологической точки зрения, изучая феномен глобализации, необходимо прежде всего рассмотреть исследуемую дефиницию. Если говорить об этимологии понятия и происхождение слова глобальный, то оно берет начало от французского «global» - всеобщий и от латинского «globus» - шар, и имеет значение, во-первых, - охватывающий весь земной шар, всемирный, а во-вторых - всесторонний, полный, всеобщий, универсальный<sup>29</sup>.

Обстоятельное теоретическое осмысление и обсуждение понятия глобализации приходится на 60-е гг.. Однако научного консенсуса относительно его окончательной дефиниции и хронологической определенности не достигнуто до нынешнего периода. Принято считать, что впервые термин «глобализация» ввел Т. Левит в 1983 г. Он применил его для характеристики феномена слияния рынков отдельных продуктов, разрабатываемых крупными ТНК<sup>30</sup>.

В простейшем смысле глобализация означает расширение, углубление и ускорение мировой взаимосвязанности<sup>31</sup>. И. Ренстич трактует глобализацию как процесс роста, размаха и глубины, взаимодействия и взаимозависимости между социальными единицами глобальной миросистемы<sup>32</sup>. Подобные взгляды характерны учению Б. Джилза и В. Томпсона, согласно с которым глобализация - это «укрупнение локальных процессов в направлении предельных ограничений, наложенных

<sup>27</sup> Бухтеев Н.И. Методологические аспекты изучения глобализации / Н.И.Бухтеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zinoviev.ru/ru/conference/bukhteev.html>

<sup>28</sup> Трунин С.Н. Структурные сдвиги в мировой экономике в условиях глобализации / С.Н. Трунин // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоплицкого, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с. (С. 378).

<sup>29</sup> Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с. (С. 264-265).

<sup>30</sup> [?, с.7]. Глобализация: взгляд с периферии / отв. ред. С. Хоменко. - К.: Агентство гуманит. Технологий, 2002. – 61 с. (С.7)

<sup>31</sup> [?, с.37]. Гелд Д. Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура / Д. Гелд, Е. Мак Грю, Д. Голдблатт і Дж. Перратон; [пер. з англ. В. Курганський і В. Сікора]. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с. (С.37)

<sup>32</sup> Rennstich J. K. Three steps in globalization / Joachim Karl Rennstich // Gills B. K. and Thompson W. R. (eds). Globalization and Global History / Barry K. Gills, William R. Thomson. – New York: Routledge, 2006. – P. 203–232.

размером планеты Земля»<sup>33</sup>. По мнению Д. Хелда, глобализация подразумевает, что политическая, экономическая и социальная деятельность становятся всемирными по своим последствиям<sup>34</sup>.

Трудно не согласиться с Б. Бади, который определяет три измерения феномена глобализации: как исторический процесс, как гемологизацию мира, как растущую взаимозависимость в мире, но при этом отмечает, что глобализация - это жизнь по единым принципам, едиными ценностями, единым поведением, что в эпоху глобализации происходит ослабление национальных хозяйств. Интересна точка зрения М. Маклухана, который сформулировал понятие «глобальная деревня», сформированную на планете как следствие ускорения на всех уровнях человеческой организации, базирующейся на новейших технологиях<sup>35</sup>.

Систематизация исследований относительно феномена глобализации, позволяет выделить три концептуально полярные позиции относительно ее восприятия. Суть первого концептуального подхода сводится к фундаментальной реконфигурации мировой системы вроде западной модели развития с исключительно успешным вариантом развития во всех сферах жизнедеятельности общества. Основой выступает неolibеральная теория. Вторая позиция основывается на эволюционности, долгосрочности, исключительности, противоречивости, не прогнозируемости, трансформационного процесса и относительной его новизне, необходимости адаптации на макроэкономическом уровне национальных институтов к наднациональным, на микроэкономическом - интеграции с международными институтами, на локальном - аккомодация к новым условиям. Не представляется создание единой мировой системы (сообщества и / или государства), а отмечается новой мировой стратификацией. Последняя позиция наиболее пессимистичная, основной акцент, прямо или косвенно, делается на либерализации ценностей навязываемых странами цивилизационными лидерами, в первую очередь США, а положительные результаты процесса глобализации рассматриваются как побочный результат, а не цель.

Авторские обобщения многообразных подходов к определению характерных черт и признаков феномена глобализации дают право, во-первых, расценить его как многогранную, сложную, динамическую систему, а во-вторых, определить с теоретико-методологической точки зрения ее сущностные особенности (рис. 1). При исследовании периодизации глобализации, использованы частично исследования Р. Робертсона, а именно мы разделяем мнение известного американского экономиста и политолога относительно начала отсчета указанного процесса<sup>36</sup>.

Довольно интересным и бескомпромиссным является труд Д. Сороса «Кризис глобального капитализма», где он отмечает, что глобальная капиталистическая система распоряжается нашей жизнью так же, как и любой режим распоряжается жизнью людей. Капиталистическую систему можно сравнить с империей, глобальную по своему объему, по сравнению с предыдущими. Она правит всей цивилизацией и, подобно другим империям, считает варварами тех, кто находится по ту сторону ее стен. Это не территориальная империя, поскольку она не имеет суверенитета или его внешних атрибутов. Большинство ее субъектов даже не осознают свою подвластность ей. Что характерно для империи, она делится на центр и периферию, причем центр получает прибыль за счет периферии. Глобальная капиталистическая система обнаруживает определенные империалистические тенденции. Она добивается экспансии и не успокоится, пока остаются незадействованные рынки и ресурсы<sup>37</sup>. Сорос показывает, что безоглядная вера в рыночные силы делает нас слепыми к нарушениям стабильности в ключевых отраслях и в результате цепной реакции

<sup>33</sup> Rennstich J. K. Three steps in globalization / Joachim Karl Rennstich // Gills B. K. and Thompson W. R. (eds). Globalization and Global History / Barry K. Gills, William R. Thomson. – New York: Routledge, 2006. – P. 203–232.

<sup>34</sup> Хелд Д. Глобалізація / антиглобалізація // Д. Хелд; [пер. з англ. І. Андрущенко]. – К.: К.І.С., 2004. – 178 с. (С. 23).

<sup>35</sup> Globalization. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://plato.Stanford.edu/entries/globalization/>

<sup>36</sup> Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність // Глобальні модерності; [за ред. М. Фрезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона]: статті / Роланд Робертсон. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 48-72.

<sup>37</sup> Сорос Д. Криза глобального капіталізму / Д. Сорос. – К.: Основи, 1999. – 259 с.

эти нарушения повлекли нынешний кризис, потенциально способна очень углубиться. Современный американский финансист выступает противником «рыночного фундаментализма» и выход из сложной кризисной ситуации видит в принятии концепции открытого общества<sup>38</sup>. К подобным выводам в результате исследований приходит С.Стрейндж, который отмечает, что в новом мире глобальный рынок подтачивает основы суверенности. Рынок медленно сужает сферу деятельности национальных правительств, оставляя им все меньше пространства для маневра. В то же время глобализация подтачивает демократический контроль. Начинают действовать законы свободного рынка, а не национальных парламентов<sup>39</sup>.

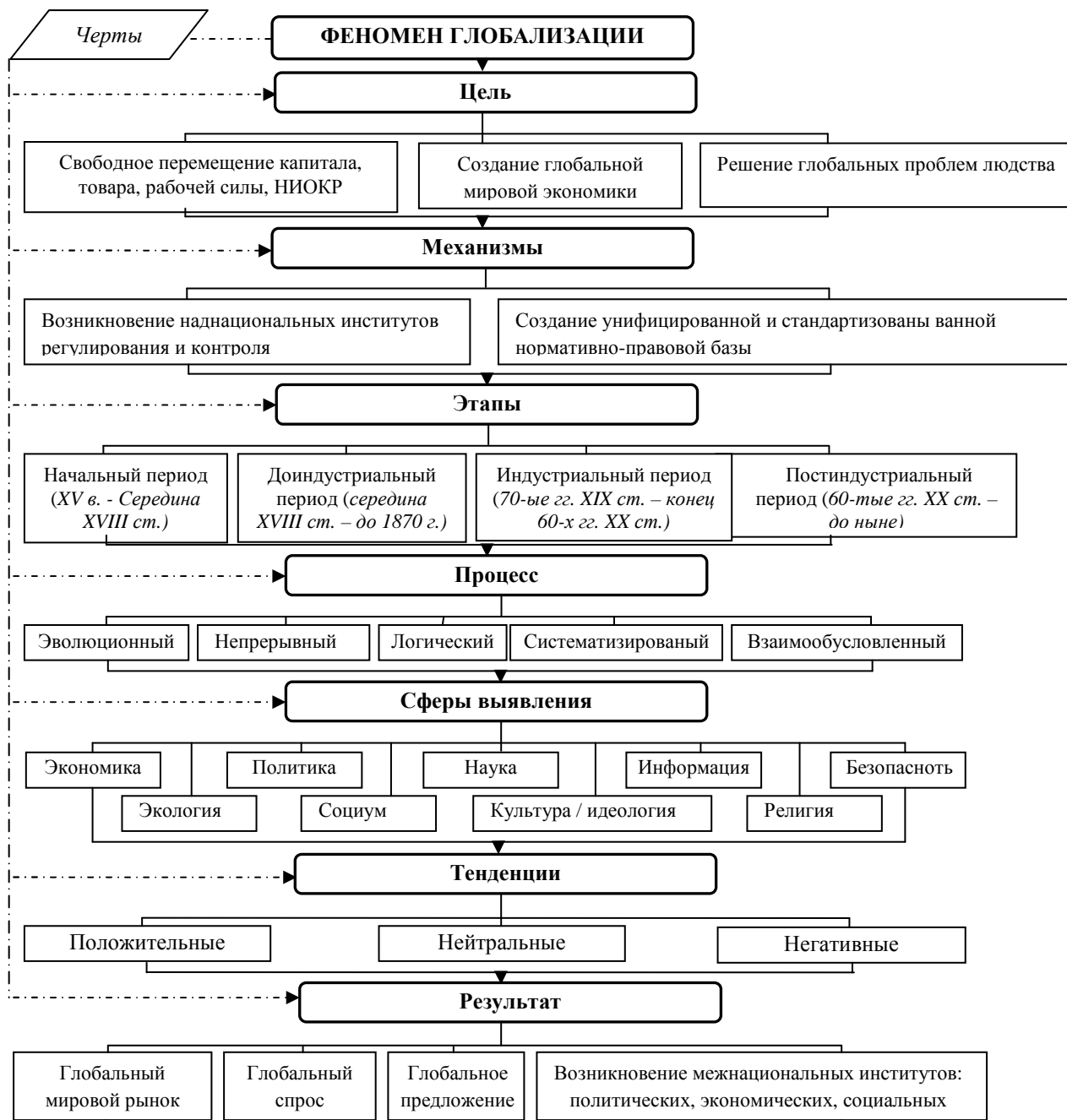


Рис. 1. Методологические особенности феномена глобализации

Источник: собственные исследования

<sup>38</sup> Сорос Д. Відкрите суспільство: реформування глобального капіталізму/ Д. Сорос. – К.: Основи, 2000. – 300 с.

<sup>39</sup> Strange. S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. – Cambridge, 1996. – p. 4.

Глобальные процессы эволюционно создали общепланетарные контуры обратной связи, позволяющих восстановить планетарное равновесие при относительно незначительных внешних возмущениях, происходящих в том или ином регионе. Это свидетельствует о возникновении новых условий в мировом хозяйстве, которые составляют единую глобальную экономическую систему, саморегулирующуюся на основе механизмов обратной связи<sup>40</sup>. Известный отечественный исследователь В.Власов делает акцент на глобальном характере проблем современности, который угрожает человечеству серьезным регрессом, требующим срочного и неотложного решения за счет совместных действий всего мирового сообщества<sup>41</sup>. Множественность, многоаспектность, многогранность и многоукладность процесса глобализации обуславливают разрозненность взглядов относительно ее дефиниции, хронологической конкретизации, результативности и влияния на общество в целом и, субъектов хозяйствования в частности. Стоит согласиться с исследованиями в которых указываются полярные проявления глобализации. Обобщение исследований зарубежных и отечественных ученых позволяет сделать вывод, что глобализационный процесс не запрограммирован и скоординированный, но комплексный.

Изучение научно-теоретических подходов западных, восточных и отечественных исследователей позволяет сделать вывод, что явление глобализации имеет планетарный масштаб и мир в целом рассматривается как целостная система с основными его структурными элементами: геополитикой, геоэкономикой, геосоциологией и геоэкологией, которые взаимосвязаны и взаимообусловлены. В качестве базовых параметрических характеристик при анализе глобализации, как центральной тенденции современности, можно выделить финансово-экономические, организационно-политические, инновационно-производственные, информационно-технологические, социально-культурные и экологически безопасные процессы. В таких условиях открываются новые перспективные возможности и одновременно значительные риски и угрозы, ведь мировая глобальная экономика до сих пор остается ограниченной по планетарным масштабам и отмечается ограниченными возможностями саморегулирования и самовоспроизводства. Глобализация стимулирует совершенствование существующих и внедрение современных экономических инструментов, механизмов и технологий. Обобщение проявлений глобализационных трансформации мирохозяйственных процессов позволяет выделить положительные и отрицательные ее последствия (рис. 2).

Последствия глобализационных трансформаций имеют непосредственное влияние и на Украину. В. Гец отмечает, что среди общих трансформационных процессов, которые доминируют в мире и влияют на ход преобразований в экономике Украины определяющим есть глобализация, усиление взаимозависимости в мире и углубления интеграционных процессов<sup>42</sup>. Очень несостоятельными являются данные Центра антикризисных исследований, которые свидетельствуют, что в период рыночной трансформации Украина выступила как одна из лучших экономически развитых стран Европы и мира. Страна с таким потенциалом должна стать особенно привлекательной для внутренних и внешних инвесторов. Однако, со времени восстановления независимости в 1991 г., экономическая политика Украины девальвировала все конкурентные преимущества страны. За 20 лет государство почти полностью потеряло свою инвестиционную привлекательность.

---

<sup>40</sup> Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.

<sup>41</sup> Власов В.І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема / В.Власов // Економіка АПК, 2004. – №1. – С. 7-11.

<sup>42</sup> Гець В. Ринкова трансформація в Україні: здобутки, труднощі, уроки / Україна і світове господарство на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С.Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 446 с. (С. 15).

**Рис. 2.** Последствия глобализационных трансформаций

ПОЗИТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ	НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ
<p>Транснационализация / интернационализации интеграция  Гиперконкуренция  Форсированный научно-технический прогресс  Индустриализация экономики  Интеллектуализация экономики  Информатизация экономики  Виртуализация бизнеса  Развитие предпринимательства / агробизнеса  Общий рыночный механизм  Либерализация торговли  Устранение торговых барьеров  Мобилизация движения капитала, товаров / услуг, рабочей силы, информации, технологий и оборудования  Концентрация производства и централизация капитала  Чрезмерная капитализация  Распространение транснациональных сетей</p>	<p>Глокализация  Регионализация  Поляризация экономического развития стран  Цивилизационный асимметрия развития  Монополизация рынков  Агрессивные методы конкуренции  Радикализм транснациональных компаний  Экономический и социальный инфантилизм мелких товаропроизводителей  Цепная реакция экономических кризисов</p>
<b>Геополитическое измерение</b>	
<p>Комплементарность национальных экономик  Гармонизация и универсализация нормативно-правовой базы регулирования рынков  Унифицированное и стандартизированное регулирования и управления  Создание наднациональных институтов и институтов  Стандартизация стандартов качества и безопасности  Транспарентность границ  демократизация общества</p>	<p>Усиление зависимости между национальными экономиками  Ослабление национальных экономических систем  Частичная утрата национального суверенитета  Конечно потеря национальной идентичности  Усиление экономико-политической мощи одних стран за счет других  Кризис мультикультурной политики</p>
<b>Геосоциальное измерение</b>	
<p>Постепенная ассимиляция культур  Гомогенизация культуры  Этнокультурное разнообразие  Универсализация поведения общества</p>	<p>Расслаивания общества  Подавление национальных и социокультурных стереотипов поведения  Противостояние религий  Прогрессирующий индивидуализм</p>
<b>Геоэкологическое измерение</b>	
<p>Единые нормы экологической этики  Экологический информатизация  Повышение экологической культуры и заинтересованности общества  Популяризация зеленого туризма  Единая общеевропейская экологическая сеть</p>	<p>Истощение природных ресурсов  Ухудшение экологической ситуации в мире  Турбоеволюция  Возникновение «смиттезвалищ планеты»  Транснациональные перенос загрязнений  Расширение рынков экологически ущербных продуктов</p>

**Источник:** собственные исследования

В глобальном рейтинге благоприятности бизнес-среды Doing Business Украина занимает 145 место. Бывшие социалистические страны Европы, которые вступили в период рыночных реформ вместе с Украиной, настолько оторвались в динамике, что, кажется, являются недостижимыми.

Однако, в последние годы наблюдается тенденция еще тревожнее: Украина постепенно превращается в экономического аутсайдера даже в СНГ. Украину уже обошли Молдова, Таджикистан, Кыргызстан и Беларусь. Показатели привлекательности страны для бизнеса лучше показывают, где окажется государство в среднесрочной перспективе. Сейчас Украина все еще более экономически развитая, чем Таджикистан или Молдова, однако эти страны быстро развиваются<sup>43</sup>.

Стратегия развития Украины не может быть сформирована без полного учета факторов силовой глобализации и глобальной интеграции, оказывать решающее влияние на жизнь нации. При этом, приоритет непременно должен предоставляться внутренним процессам, внутренней интеграции экономики и общества, интровертивному характеру политики ради максимальной адаптации Украины к новым историческим условиям<sup>44</sup>. Свидетельством интегрированности Украины в мировую экономику и непосредственной связи национальной экономики с современными глобальными процессами являются данные по уровню глобализации стран<sup>45</sup>. Рейтинговые оценки масштаба интеграции отдельных стран в мировое пространство приведены по двум наиболее известными системами. Первая - КОФ, является разработкой швейцарского Института исследования бизнеса (Konjunkturforschungsstel der ETH Zurich). По системе КОФ индекс глобализации определяется тремя измерениями: экономическим, социальным и политическим и вычисляется как сумма составляющих с соответствующими весовыми коэффициентами. Рассчитывают его для 123 стран мира. Вторая система - СЕИР, применяется Международной организацией Carnegie Endowment for International Peace. Индекс глобализации определяется четырьмя измерениями: экономическим, персональным, технологическим и политическим и вычисляется как сумма указанных составляющих с равными весовыми коэффициентами. Его рассчитывают для 62 стран мира. По индексу глобализации КОФ Украина занимает средние позиции среди государств, для которых эти показатели рассчитывались, а по экономической составляющей индекса глобализации СЕИР, она входит в двадцатку наиболее глобализированных стран мира<sup>46</sup>.

Внешние специалисты и предприниматели, по данным Центра антикризисных исследований, выделяют три блока проблем в Украине<sup>47</sup>. Обобщая и адаптируя результаты исследований, можно сказать, что одной из наибольших проблем привлечения иностранных инвестиций агропродовольственного рынка Украины в систему глобальных отношений является слабое отечественное институциональное окружение, которое проявляется в слабости правовой системы, отсутствии системы защиты фундаментального права частной собственности, препятствии при входе на рынок и выходе из него, сложности процедуры банкротства, дефиците доверия между субъектами экономической системы, низкой эффективности антимонопольного регулирования, низкой деловой культуре между контрагентами. Сказываются регуляторные препятствия, которые проявляются в зарегулированности и бюрократизации создания и ведения бизнеса, осуществлении административного давления на бизнес, высоких временных и финансовых затратах на разрешительные процедуры и их непрозрачность. В 2010 г. хозяйственную деятельность в Украине контролировали 79 органов – наибольшее количество среди стран СНГ. В Молдове эти функции выполняют 56 органов, в Беларуси - 40, в Казахстане - 30. Третий блок проблем фискального пространства связан с недостатками налоговой системы: высокая налоговая нагрузка на прибыль, асимметричное распределение обязательств социального страхования между рынком и

<sup>43</sup> Молдован О. Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

<sup>44</sup> Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 17–21.

<sup>45</sup> Купчак П.М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П.М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

<sup>46</sup> Купчак П.М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П.М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

<sup>47</sup> Молдован О. Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

работодателем, несовершенное администрирование налогов, проблема коммуникации бизнеса с налоговыми органами, особенно в регионах.

Глобальная экономика многомерная и несовершенная, но она обеспечивает глобальную мобильность, рыночную унификацию, регуляторную гармонизацию и стандартизацию, доступность всех видов ресурсов, инновационных разработок, технологий, информации. Основным интегрирующим элементом глобальной экономической системы становится рынок и его структурно-отраслевые сегменты. В условиях глобализации экономики меняется роль государства. Эта трансформация имеет два аспекта: политический и хозяйственный. Первый проявляется в гармонизации национальной нормативно-правовой базы и системы с международными требованиями, а второй - в оптимизации участия государства в борьбе за ведущие позиции в мировой экономике. В условиях глобальной конкуренции перед правительствами государств возникает глобальная задача: как нивелировать риски и получить выгоды во всех секторах национального хозяйства от процесса мировой глобализации, которая значительно повысила уровень открытости мировой экономики и синхронизирует уровни экономического развития в условиях циклического кризисной.

Определенные методологические особенности позволяют утверждать, что глобальность - это современная доктрина, которая характеризует нынешнюю упорядоченность мировой системы. Глобализация является процессом, который характеризует соответствующие тенденции развития, а глобализмом принято называть направление в науке, объясняющее современное развитие мира в целом в условиях глобализационных трансформации. По поводу изучаемого феномена, показательна точка зрения Р. Робертсона, согласно которой глобализация является объективным процессом сжатия всего мира, и субъективным процессом все большего осознания мира как единого целого.

Таким образом, в результате глобализации мировая экономика становится единственной целостной, функционально и институционально структурированной многоуровневой системой, элементы которой становятся глобальной сетью комплементарных, взаимосвязанных, экономически и политически интегрированных национальных экономик, имеющих ассиметричное развитие. Глобальная экономическая асимметрия вызвана разницей инвестиционных, производственных, технологических, финансовых, торговых, институциональных, инфраструктурных, информационных потенциалов. Основной задачей, в соответствующей ситуации, становится борьба за полноценное функционирование в долгосрочной перспективе, минимизации финансово-экономических, социально-демографических, политических и экологических рисков с параллельным сохранением и созданием конкурентных преимуществ, которые способны обезопасить ее дальнейшее развитие и адаптацию к глобальной экономике и обеспечить конкурентоспособность собственной национальной экономической системы и ее составляющих - региональных экономик в лице всех субъектов рынка.

*Ибрагимов Муслим Азад оглы*

## **ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ И НЕОБХОДИМОСТЬ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Исследование социально-экономической эффективности структурных реформ, анализ динамических явлений и процессов в структуре экономике является сложной задачей, поскольку имеется проблема не столько исследования использований институциональных механизмов в экономической политике государства, сколько в том, в какой мере структурные реформы дадут желаемый результат в социально-экономическом развитии национальной экономики страны.

Так, показатели, характеризующие изменения пропорций между составляющими таких экономических агрегатов, как структура экономической системы государства (региона, отрасли) и



ВВП отраслей экономики и ВРП отраслей региональной экономики не дадут полной картины результатов структурных реформ. Поскольку, данные показатели не позволяют в полной степени объяснить тенденции экономического роста на основе закономерности структурных изменений (сдвигов) в экономике, т.к. не характеризуют их взаимное увеличение или уменьшение. Другими словами, общие темпы развития экономики являются вторичными, производными от первичных, т.е. характера структурных изменений.

Так, например, анализ динамики ВВП сельского хозяйства Республики выявляет стабильный рост произведенной продукции, что в принципе позволяет говорить об эффективной аграрной политике государства и о положительных результатах аграрных реформ, но в тоже время не позволяет дать оценку произошедших структурных сдвигов. При анализе темпа прироста ВВП сельского хозяйства по всем категориям хозяйств выявляется, что рост происходил в основном за счет продукции растениеводства, произведенный в индивидуальных хозяйствах, где средний прирост составил примерно 18,1%, тогда как для сельскохозяйственных предприятий рост составил 2,6%. В тоже время, в производстве продукции животноводства в сельскохозяйственных предприятиях темп прироста составил 29,0%, тогда как в индивидуальных хозяйствах примерно 12,6%.

В данном случае выявление насколько рост ВВП, имеет структурное качество, является наиболее актуальной задачей, так как, рост производства и положительная динамика ВВП, если не имеет структурной подоплеку подвержена к затуханию. Анализ трендов и полученных уравнений линейной регрессии выявил наличие проблемы низкой устойчивости экономического роста, вызванное, прежде всего, влиянием специфических факторов при котором нарушается устойчивость производства, а это в свою очередь приводит к нарушению работы всех структурных элементов системы аграрной экономики. Так, повышение производственных и материальных затрат, влияет на рост себестоимости и соответственно приводит к росту реализационной цены, что приводит к нарушению структуры производства и соответственно структуры потребления, стимулирующая появлению монополизма на основных рынках сельскохозяйственной продукции. В результате сезонности наблюдаемый рост и последующий спад, приводит к повышению импорта, и снижению доходов агропродуцентов. Поэтому показатели темпов прироста указывает на крайнюю волатильность, что говорит о неустойчивой производственной динамике, зависящей от состояния внутреннего сельскохозяйственного рынка. Кроме того, анализ производства растениеводческой продукции выявляет факт роста в основном по зерновым культурам, поскольку именно на производство яровой и озимой пшеницы применяются высокие государственные субсидии.

Также высокие темпы прироста можно объяснить повышением покупательной способности потребителей за счет повышения доходов на душу населения, в общем по стране. Анализ трендов ВВП сельского хозяйства в отдельности по категориям хозяйств и отраслям сельского хозяйства показал, что в течение пяти лет (1982-1996гг.), рост ВВП сельского хозяйства составлял ежегодно примерно 207,2 млн. ман. из которых 56% приходилось на растениеводство, а 44% на животноводство в данном случае коэффициент детерминации определяющая среднеквадратичную ошибку аппроксимации составило примерно 80%, что указывает на несильное отклонение от тренда.

В тоже время отрицательная тенденция указывает на крайнюю неравномерность темпов роста. Так, валовая продукция сельскохозяйственных предприятий уменьшалась и имеет положительную тенденцию для продолжения данной ситуации. В последующий период (1996-2010 гг.) валовая продукция растениеводства увеличивалась примерно на 8,2 млн.ман. валовая продукция животноводства, также показывала схожую ситуацию по общей валовой продукции. Это указывает на то, что животноводство являлось главной отраслью для сельскохозяйственных предприятий с постепенным уменьшением доли растениеводства. Кроме того, валовая продукция животноводства судя по коэффициенту детерминации имела совершенно незволюционное развитие, т.е. почти 70% влияющих факторов не имеют определенного влияния на производство. Это по сути дела, указывает на наличие факторов рыночной ситуации со всеми падениями и негативными явлениями присущих

рынку. Среднеквадратичная ошибка аппроксимации составила примерно 34%, что указывает на сильное отклонение от тренда, что говорит о высоком уровне скачков в темпах прироста валовой продукции животноводства. Данная ситуация указывает на наличие проблемы крайней неустойчивости хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. В отличие от них валовая продукция индивидуальных предприятий в основном формировалась за счет развития растениеводства. В принципе при сравнении уравнений трендов выявляется, что валовая продукция сельского хозяйства в основном описывает тенденцию происходящую в индивидуальных, семейных и домашних хозяйствах. На наш взгляд такая ситуация не является удовлетворительной, т.к. индивидуальные хозяйства специализируясь на мелкотоварном производстве не смогут в ближайшее время производить продукцию массового потребления. Кроме того, вызывает беспокойство тем фактом, что сельскохозяйственные предприятия, имея большую площадь сельскохозяйственных угодий, производят намного меньше продукции, чем мелкие хозяйства.

Так, на основе данных 2009 года на одно сельскохозяйственное предприятие приходилось 76,6 га сельскохозяйственных угодий, тогда как на одно фермерское хозяйство приходилось 10,2 га сельскохозяйственных угодий. На основе данных переписи сельского хозяйства осуществленной в 2005 году, 185 га сельскохозяйственных угодий приходилось на 1 сельскохозяйственное предприятие и 2,5 га на 1 К(Ф), семейное и домашнее хозяйство. Данная ситуация говорит о том, что несмотря на высокий уровень концентрации земельных ресурсов у сельскохозяйственных предприятий, производство продукции растениеводства отставало от мелких хозяйств.

Последующий анализ показывает, что в 2009 году количество сельскохозяйственных предприятий по сравнению с 2003 годом увеличилось на 34%, среднегодовая численность работников снизилась почти на 10 %. Валовая продукция увеличилась почти в 4 раза, а валовый доход в 12 раз. Рост валового дохода позволил увеличить стоимость основных производственных фондов в 2 раза. Наблюдаемая тенденция показывает повышения эффективности использования трудовых и капитальных ресурсов, так в анализе состояния основных фондов наблюдается существенное повышение на 27%, основных производственных фондов на 25,6%, среднегодовая стоимость ОПФ повысилась на 26,2%. Несмотря на повышение производственных затрат и материальных затрат в 2 раза и соответственно себестоимости произведенной продукции в 2,4 раза, прибыль сельскохозяйственных предприятий за анализируемый период увеличилась в 4,4 раза, а прибыль от реализации продукции увеличилась в 14,4 раза.

Рентабельность производства в 2006 году увеличилась в 6 раз по сравнению с 2002 годом и составила 8,4%. Надо отметить, что такое увеличение сопровождалось снижением площади сельскохозяйственных угодий в 2 раза и посевных площадей занятых под сельскохозяйственными культурами на 79,4%.

В то же время одновременно с повышением общих результирующих показателей наблюдается увеличение производственных затрат в 3 раза и материальных затрат в 2,5 раза, что отразилось на соответствующем повышении себестоимости валовой продукции в 3 раза.

Повышение производственных затрат происходило в основном за счет роста материальных затрат. Анализ структуры материальных затрат выявляет соответственно высокие затраты на приобретение кормов, семян и посадочного материала почти на 26%. Но наибольший уровень затрат приходится на приобретение услуг со стороны предприятий сферы услуг.

Рост доли предприятий сферы услуг показывает высокий уровень влияния транзакционных отраслей на производственные отрасли, что приводит к повышению транзакционных издержек. Существуют экономически необходимые и экономически вредные транзакционные издержки, которые негативно влияют на конкурентоспособность продукции сельскохозяйственных предприятий. Можно сделать вывод, что на неустойчивое производство в сельскохозяйственных предприятиях, которое мы выявили при анализе трендов влияет именно фактор повышения производственных и материальных затрат в части увеличения транзакционных издержек.

При сравнении показателей экономической эффективности реализации сельскохозяйственной продукции выявляется, что несмотря на более высокий уровень денежной выручки у сельскохозяйственных предприятий наблюдается сравнительно низкий уровень окупаемости затрат примерно 18,1% в 2009 году, норма прибыли составляет 8,1% при рентабельности 21%. Для К(Ф)Х соответственно норма прибыли составила 12,7%, уровень окупаемости 36,5%, при рентабельности 33,7%.

Сравнительный анализ по показателям наличия основных фондов показывает, что в 2009 году по сравнению с 2003 годом произошло увеличение ОПФ сельскохозяйственного назначения примерно в 2 раза для сельскохозяйственных предприятий, а для фермерских (крестьянских) хозяйств примерно в 3 раза. Данная ситуация в основном связана с тем, что в Ф(К)Х норма прибыли в 2009 году составила 12,1%, против 8,1% наблюдающегося в сельскохозяйственных предприятиях.

В принципе, получается, что сельскохозяйственные предприятия имеют сравнительно большую размерность, чем К(Ф)Х должны были более эффективно использовать имеющиеся ОПФ и это должно было привести к большей норме прибыли и соответственно к более высокому уровню рентабельности.

Для более детального анализа эффективности сельскохозяйственных предприятий и К(Ф)Х нами был проведен сравнительный анализ экономической эффективности по конкретной результативности на единицу анализируемой величины. Так, в 2009 году число убыточных сельскохозяйственных предприятий составило 10%, тогда как К(Ф)Х примерно 3%. При этом рост валовой продукции в сельскохозяйственных предприятиях опережал К(Ф)Х примерно в 2 раза.

По сравнению с К(Ф)Х в сельскохозяйственных предприятиях наблюдается наибольшая производительность труда, так в анализируемом году на 1 работника было произведено 9,3 тыс. ман. валовой продукции, а в К(Ф)Х без учета наемных работников на одного члена семьи было произведено 1,7 тыс. ман. валовой продукции. Сравнительное опережение наблюдается, также при анализе доходов предприятий и хозяйств от реализации продукции, так если в 2009 году К(Ф)Х получили доходов от реализации сельскохозяйственной продукции 14,2 млн. ман., то сельскохозяйственные предприятия получили доходы в 13 раз больше, в расчете на 1 предприятие сельскохозяйственные предприятия получили примерно 79,5 тыс ман., тогда как К(Ф)Х примерно 5,5 тыс ман. В расчете на одного работника в сельскохозяйственных предприятиях было получено 10,1 тыс ман. тогда как в К(Ф)Х 1,3 тыс ман. на одного члена семьи. Несмотря на существенное повышение данных показателей по сравнению с 2003 годом примерно в 3 раза, следует отметить, что если полученные доходы вполне удовлетворительны для годового потребления на одного человека, то для воспроизводства полученных доходов явно не достаточно. Последующий анализ полученной прибыли от реализации показывает, что со стороны сельскохозяйственных предприятий было получено в 7,6 раз больше прибыли по сравнению с К(Ф)Х. Низкий уровень прибыли указывает на высокие производственные затраты, которые составили для сельскохозяйственных предприятий примерно 85% от доходов и 73% для К(Ф)Х. Данная ситуация сказалась на снижении прибыльности предприятий и индивидуальных хозяйств. Анализ эффективности использования материальных ресурсов показывает, что наиболее эффективно сельскохозяйственными угодьями и основными производственными фондами использовались в К(Ф)Х. Так, на 1 га сельскохозяйственных угодий со стороны сельскохозяйственных предприятий было получено 0,95 тыс ман. валовой продукции, тогда как в К(Ф)Х примерно 0,7 тыс. ман. Соответственно доходов от реализации на 1 га угодий сельхозпредприятия получили примерно 1 тыс. ман, тогда как в К(Ф)Х примерно 0,5 тыс ман. Анализ по полученной прибыли показывает, что в сельхозпредприятиях на 1 га сельхозугодий было получено примерно 160 манат, а в К(Ф)Х около 145 манат. Использование ОПФ для сельхозпредприятий составило примерно 0,09 манат, а для К(Ф)Х около 0,16 манат. Данный анализ позволяет сделать вывод, что сельскохозяйственные предприятия крайне не эффективно используют имеющиеся сельскохозяйственные угодья, поскольку существенный рост по сравнению с

предыдущими годами показывает на наличие определенного экономического потенциала, но высокий уровень затрат снижает экономическую мотивацию для этого. Высокие затраты приводят к тому, что ОПФ практически не обновляются, такой вывод можно сделать если сравнить общую стоимость ОПФ сельскохозяйственного назначения между исследуемыми формами сельскохозяйственного производства. Данные показывают, что стоимость ОПФ сельхозпредприятий в 13,5 раз выше, чем в К(Ф)Х, а их использование хоть и незначительно более эффективно в К(Ф)Х. Кроме того, анализ прибыли на 1 манат ОПФ, показывает, что в сельскохозяйственных предприятиях уровень изношенности ОПФ высокое и полученная прибыль не позволяет проводить процесс обновления. Опять же высокий уровень материальных затрат, а также 6%-ное амортизационное отчисление явно не достаточно при таком неэффективном использовании ОПФ.

При анализе общей картины эффективности сложившейся экономической структуры аграрного сектора можно отметить, что в целом аграрную политику Азербайджана в 2003 - 2010 годах можно назвать политикой стабильной поддержки в условиях активной политики в области импортозамещения продовольствия. Однако центральный вопрос - обеспечение рентабельности сельского хозяйства, достаточной для развития и роста производства, все еще остается нерешенным. Анализ сложившейся структуры сельскохозяйственного производства, показывает, что среднегодовая себестоимость 1 ц сельскохозяйственной продукции в 2009 году по сравнению с 2003 годом увеличилась почти в 2 раза, что повлияло на рост среднегодовых цен 1 ц. сельхозпродукции в 2 раза, это привело к снижению показателя производительности труда.

Последующие расчеты устойчивости роста производства выявляют, что отношение прибыли (с учетом субсидий) к выручке за период с 2003 по 2009 год в среднем составило 18%, а отношение прибыли к себестоимости реализованной продукции равно 22%, что в принципе достаточно для обеспечения устойчивого роста. Однако, как показывают исследования, средний темп роста сельскохозяйственного производства в 2002 - 2009 годах составило 3,3%. Тогда как, в промышленности средний темп роста составил почти 70%. При этом темпы роста в растениеводстве за период с 1995 по 2002 годам составило 3,6%, а за период 2002-2009 годам средний темп роста составил 1,9%, в производстве продукции животноводства за аналогичные периоды составило соответственно 2,0% и 1,4%. Как видно, назвать такой рост устойчивым трудно. Кроме того следует добавить, что относительно высокие показатели эффективности (отношения прибыли к выручке и к себестоимости) вызывают вопросы по поводу низких темпов роста производства в отраслях сельского хозяйства.

Данную ситуацию можно объяснить следующими выводами: отечественное производство сельскохозяйственной продукции все еще основано на мелкотоварном производстве, так как показывают расчеты темпы роста производства сельскохозяйственной продукции в основном обеспечивался не за счет сельхозпредприятий (темп роста – 0,2%), а за счет домашних и семейных хозяйств (темпы роста – 3,8%), низкая обеспеченность оборотными фондами, высокие транзакционные издержки, высокий уровень наличия импортной сельхозпродукции, что, по сути позволяет повышать темпы роста производства для иностранных агропродуцентов и т.д.

Обратимся к ситуации с ростом эффективности производства, то есть с динамикой затрат на единицу валовой продукции в сопоставимых ценах. Можно ожидать, что из-за жесткого давления диспаритета цен и повышения рентабельности многие сельскохозяйственные предприятия благодаря сильной поддержке государства смогли после 2003 года адаптироваться к этим условиям и добиться снижения затрат на единицу продукции.

Очевидно, что в 2003 году за счет государственной поддержки сельхозпредприятия смогли переломить тенденцию роста удельных затрат ресурсов, а затем перешли к повышению эффективности производства темпами, которые являются весьма высокими (более 5-7% в год),

На сегодняшний день Правительство Азербайджанской Республики существенно активизировало свой интерес к сельскому хозяйству, инициировав различные приоритетные

национальные проекты по развитию аграрного сектора, суть которого в развитии крупных хозяйств, в субсидировании краткосрочных и долгосрочных инвестиций, преимущественно в сфере животноводства.

Таким образом, анализ экономической эффективности сельскохозяйственных формирований выявляет наличие большого количества проблем, решение которых в основном возможно путем концентрации имеющихся ресурсов с тем, чтобы определить общий вектор развития сельского хозяйства. В то же время, концентрация производства в сельском хозяйстве может осуществляться как внутри предприятия (ведение в крупных размерах отдельных отраслей, сосредоточение их в производственных структурах или на участках, имеющих для данной отрасли наилучшие условия), так и на основе межхозяйственной кооперации (углубление разделения труда между отдельными предприятиями и при кооперации ряда хозяйств на производстве какого-либо продукта или его части).

В то же время, проведенный анализ показывает, что наиболее эффективна та организационная правовая форма, где предусматриваются условия для объединения производственного потенциала, оптимальному сочетанию земельных, материальных, финансовых и трудовых ресурсов с целью удовлетворения потребностей предприятия и общества в произведенной продукции. Поэтому в дальнейших структурных преобразованиях объединение некоторых моноструктур должно проходить на основе развития специализации, кооперации и интеграции.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Ахметов Р.Г. Реформирование аграрной сферы АПК: теория, методология, практика. Москва-2002 . МСХА. Стр.133
2. Ибрагимов М.А. Социально-экономическая эффективность аграрных реформ в Азербайджанской республике. ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К.А Тимирязева. Москва – 2010 Монография
3. Ибрагимов М.А. Актуальные проблемы создания системы АПК в современных условиях развития экономики Азербайджана. Монография ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К.А Тимирязева. Москва – 2005
4. Милосердов В.В. Крупное агропроизводство - локомотив развития сельской экономики // АПК: экономика, управление, 2005 - №2. -С. 3-10.
5. Курченков В.В. Интеграция производства как многоуровневое системное преобразование / В.В. Курченков, Д.В. Дмитриев, В.И. Токмаков; Препринт # WP/2001/06. Волгоград: Издво Вол-ГУ, 2001.
6. Кузнецов И. Совершенствование системы управления на региональном уровне//Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 1994. - №2. 2-4 с.

*Ibrahimov Muslim*

#### **RESEARCH OF EFFICIENCY OF ECONOMIC STRUCTURE AND THE NECESSITY OF STRUCTURAL REFORMING OF AGRARIAN SECTOR OF NATIONAL ECONOMY OF AZERBAIJAN SUMMARY**

In article is given analysis and research of structural reforming of national economy on an example of agrarian sector of Azerbaijan republic. In article is given the analysis of economic structure of gross national product of agriculture of the country, economic activities of the agricultural enterprises and farms is given. As a result of the analysis the structural problems which decision will influence the further growth of manufacture of agriculture are revealed. The conclusion is given, that association of some industrial structures should take place in the further structural transformations on the basis of development of

specialisation, cooperation and integration.

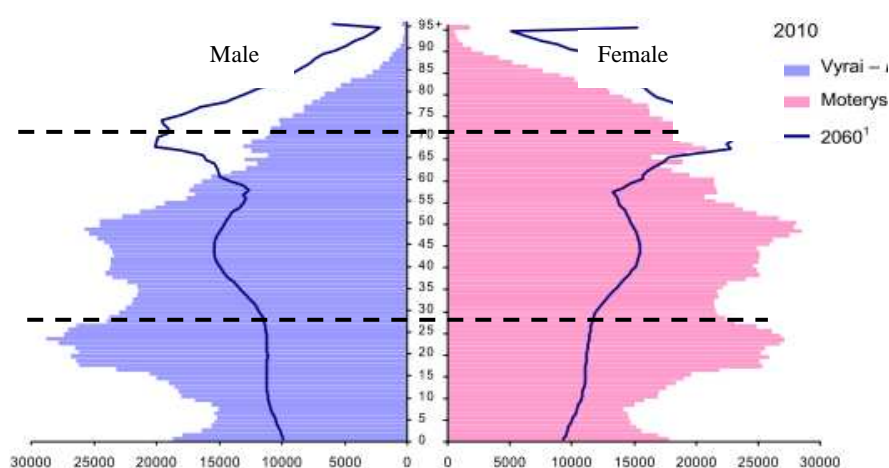
*Kasnauskienė Gindra  
Belinskaja Larisa*

## ECONOMIC CHALLENGES OF AN AGEING LITHUANIAN POPULATION

### 1. INTRODUCTION

Decreasing fertility along with lengthening life expectancy has reshaped the age structure of the Lithuanian population by shifting relative weight from younger to older groups. In 2011 percentage of 65 years and older people (16.5) exceeded the share of children by 1.5 percentage points (Lithuanian department of Statistics, 2012).

Ageing is well documented phenomenon. Fertility decline has been the primary determinant of population ageing. The total fertility rate of 1.55 in Lithuania is dramatically lower than the “replacement” rate of 2.1 children per woman. During the last decade average life expectancy increased by 2 years until it reached 68 years for male and 78.8 years for female population in 2010. Lithuania is the country characterized by one of the highest negative net migration rate among EU countries especially after joining EU in 2004. Generally the role of international migration in changing age distributions has been far less important than that of fertility and mortality, but in case of Lithuania negative net migration flows intensified countries’ ageing process. Over the last ten years (2001–2010), due to negative net migration, the population declined by 140.5 thou (58 per cent of the total decline), due to the natural decrease – by 101.9 thou (42 per cent of the total decline)<sup>48</sup>. According to 2010-based Eurostat Population Projections by 2060 EuroPop2010, the Lithuanian population will decrease at a far faster rate in the future than the EU average, shrinking by a fourth by 2060 (from 3.3 mln in 2010 to 2.5 mln by 2060). Older persons (65 or more years old) made up 10.8 % of the Lithuanian population in 1990, while in 2010 had a 16.1 % share. 31.2% of its population will be aged over 65 in 2060 (Eurostat, 2011). Lithuania is expected to have one of the oldest populations in Europe considering an increase of the other commonly used indicator, the median age. As a result of the population movement between the age groups, the median age of Lithuanian population is projected to increase from 39.2 in 2010 to 48.1 years by 2060 (Eurostat, 2011). By 2060 the age distribution will be shaped almost like reversed pyramid, with the oldest age classes bigger than the youngest ones (see Figure 1).



**Figure 1. Age and sex pyramid. Lithuania 2010 and 2060**

**Source:** Lithuanian Department of Statistics, 2012; Eurostat, 2011

<sup>48</sup> In 2010, the dramatic increase in the number of emigrants was influenced by the obligation laid down in the Law on Health Insurance of the Republic of Lithuania for permanent residents of the country to pay compulsory health insurance contributions.

In this paper we focus on a better understanding the future challenges of ageing population and discuss possible ageing related strategic solutions for Lithuania.

## 2. CHALLENGES OF AN AGEING POPULATION

Population ageing is an indicator of improving global health. People live increasingly longer and in better health. Healthy older people represent an inexhaustible resource for their families, communities and economies because they have valuable skills and experience and are willing to make a significant contribution to society. In fact lower fertility rates have corresponded to more educational opportunities for women and greater prosperity for societies in general. This shows a huge achievement that ageing society have every reason to be proud of.

Along with this positive trend, however, this demographic transformation also pose major economic, budgetary, social and other challenges. Not without the reason the year 2012 is the European Year for Active Ageing and Solidarity between generations seeking to raise awareness of the issues of ageing and the best ways of dealing with them.

Influence of demographic ageing on national economies, public health and other areas will be dramatic in the near future (see Table 1).

Type	Consequencies
Biological	Spread of chronic and mental diseases Increased number of people with disability
Demographic	Extension of the lifecourse Changes in the age structure Feminization of older population Changes in family structures and relationships between the different generations Shrinkage of potential of population growth Changes in migration patterns
Economic	Higher accumulated savings per head of older people Less spending on consumer goods Shrinking workforce with a growing number of retirees (increased taxes for employed, lack of labour force) Tax system modernization (governments will have to reduce their dependence on personal income tax revenues) Productivity slowdown Capital-intensive economy Changes in the consumption structure Increasing of segment of goods and services for elderly Technological progress in biotechnology and pharmacy
Social security	More dependands (pension systems are experiencing sustainability problems due to the increased longevity) Demand on pension systems reforms (strengthening the financial sustainability of pension systems) Increased amount of retirement benefits
Health care	More long-term care centers More services at home and health centers ( not in hospitals) Increased demand in medical doctors in geriatrics
Political	Shifting of power balance towards elderly (voting results, representation of political powers) Changes in governmental expectations and responsibilities Possibility of conflicts between generations
Human ecology	Dwellings meeting the requirements of elderly Favourable for elderly facilities Accessibility of means of communication

**Table 1. The impacts of an ageing population**

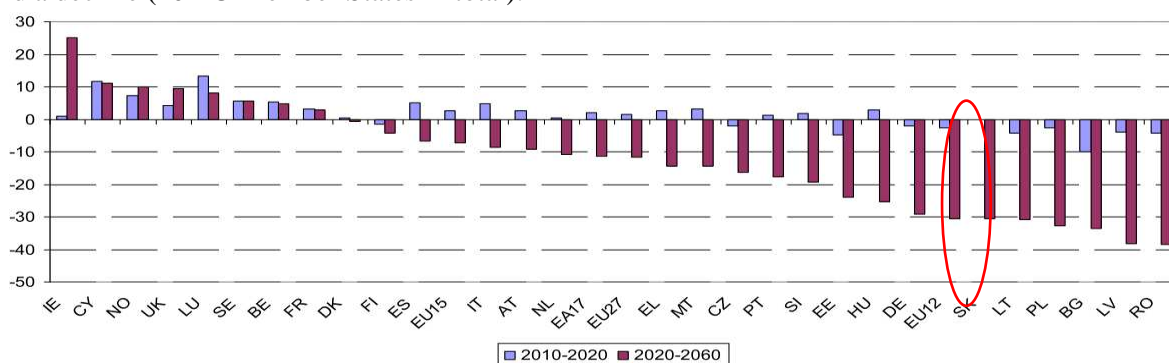
*Source:* compiled by authors'

While an increase in longevity thanks to better medical care and breakthroughs in technology is welcome, as a consequence more and more people are suffering from chronic, rather than acute, diseases, i.e. the longer life is associated with prolonged unpleasant symptoms. People are living longer with chronic illnesses, such as cancers and heart conditions, and mental health disorders.

Family structures are changing as people grow older and have fewer children, leading to a shift in care options for older age.

It is certainly true that because of the aging people may have to extend their working lives far beyond the traditional retirement age. Markets for goods, services and labour are likely to adjust naturally to changes brought about by an evolving age profile, for example, with a greater substitution of capital for labour and with more development and use of labour-saving technologies.

The aging trend also affects aggregate saving. The higher the ratio of pensioners to young people, the lower is the savings ratio of the economy (Alho et al, 1998). Economic old-age dependency ratio (inactive population aged 65+ as % of employed population 15-64) is expected to increase from 34 in 2010 to 80 in 2060 (European Commission (DG ECFIN) and the Economic Policy Committee (AWG), 2011). The strongest link between the ageing trend and the economy of Lithuania considers labour supply. In general, the labour force participation rate declines as populations gets older. Figure 2 highlights the wide diversity across Member States of labour supply projections, ranging from an increase of 25.0% in Ireland to a decrease of 38.5% in Romania (2060-2020). The initially positive trend across most countries in the period 2010-2020 is projected to be reversed after 2020, when a large majority of countries is expected to record a decline (20 EU Member States in total).



**Figure 2. Percentage change in total labour supply of the population aged 20 to 64 (2010-2060)**

Countries ranked in descending order of changes over the period 2020-2060.

**Source:** European Commission (DG ECFIN) and the Economic Policy Committee (AWG), 2011, p. 96

The older and larger generations have not enough means to pay for their old age health costs, and intergenerational transfers are needed. The solidarity of the future generations is thereby challenged by markedly higher taxes (Alho et al, 1998).

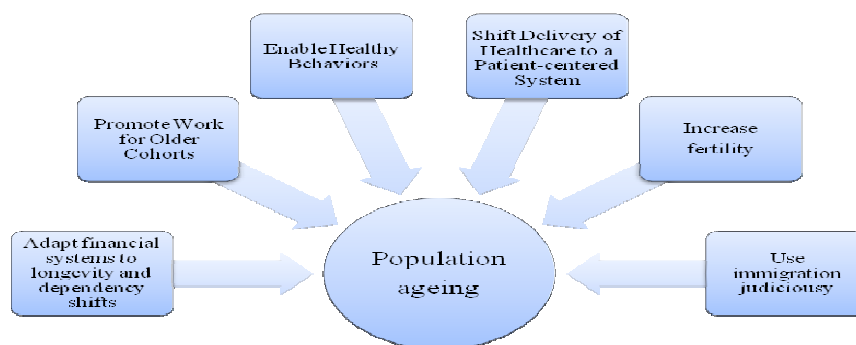
As the size in the older age increases the demand for geriatric product should increase. However the effect of age changes on other products is considerably more difficult to predict (Rentz and Reynolds, 1991).

Addressing these challenges would rely on an ability of society to implement effective population policy means.

### 3. STRATEGIC OPTIONS FOR AN AGEING SOCIETY

Ageing leads to substantial increase in spending. We must ask one simple question: Who will care for the growing numbers of very old members of human societies? Figure 3 shows what resources are available.





**Figure 3. Strategic options for ageing**

*Source:* compiled by authors'

The graying society needs more potential workers, i.e. higher fertility level to provide goods and services to huge numbers of pensioners. According to the Green Paper 2005 „The low fertility rate is the result of obstacles to private choices: late access to employment, job instability, expensive housing and lack of incentives (family benefits, parental leave, child care, equal pay)“ (Commission of the European Communities, 2005, p.5). Incentives of this kind can have a positive impact on the birth rate and increase employment, especially female employment.

Preparing health providers and societies to meet the needs of older populations is also essential: training for health professionals on old-age care, preventing and managing age-associated chronic diseases, designing sustainable policies on long-term and palliative care and developing age-friendly services and settings. Improved health status would substantially offset ageing effects.

The important issue is to promote the employment of mature-age women and men. „If older people can be encouraged to adopt the will and ability to continue working beyond the current retirement age, it would directly reduce average per capita expenditure and indirectly lead to a number of benefits such as reduced healthcare needs and greater social engagement“ (Seike et al., 2012, p. 46). An increase in the number of active workers and consumers in later life would also be a driving force of economic growth in the supply side as well as the demand side of the macro economy. Older employees need to be motivated to continue working. Workers who stay longer in labour market normally demand flexible roles and schedules. Government and local authorities can play a key role in developing new and innovative support services to help older workers find or retain employment, including by creating more positive attitudes to older workers. A particular growth area is in online services providing help, advice and networking possibilities to employers and employees on meeting the needs of an ageing workforce (European Commission, 2011). Training or re-skilling of older workers also creates new opportunities to develop human resource development practices and to keep mature workers in labour market.

K.Prettner and D.Canning (2012) find, that an increase in longevity raises the aggregate capital to consumption ratio and therefore decrease the interest rate. They conclude that an increase in longevity should be accompanied by increase in the mandatory retirement age and/or by removing incentives for early retirement. Worthy of note the results of empirical studies of Bloom et al. (2007) and Heijdra and Romp (2009) suggesting that individuals prefer to work longer when life expectancy increases and interest rates stay constant. Mathers et al. (2001) and Mor (2005) suggest a compression of morbidity in the sense that the number of years an individual can expect to be healthy rises even faster than average life expectancy.

In recent years, many countries have increased the retirement age and initiated efforts to abandon early retirement. Lithuania is being forced to rethink their social insurance systems towards prolonging working age of employees. In June 2011, a new law was passed that gradually increases the statutory retirement age from 62.5 to 65 for men and from 60 to 65 for women by 2026. Under the new law, the retirement age will increase every year by 2 months for men and by 4 months for women, starting in January 2012. In order to receive a full pension, workers must also have a career contribution of 30 years. Usually work-continuation

is perceived to be politically difficult and resulting forced work. Increasing productivity is another lever to compensate for a shrinking workforce.

Although emigration flows from Lithuania is the generally expected in the near future, preparatory policies for immigration should not be neglected. Immigration could help to mitigate the effects of the ageing population. Lithuanians should agree on principles and policies on how to integrate immigrant workers and their families into society. However, we must consider that immigrant labour is itself ageing.

More home- and community-based care as an alternative to institutional care has to be encouraged. One third of Lithuanian Eurobarometer respondents noted, that roads and road safety (e.g. pedestrian crossings, traffic signs), public transport and more facilities for older people to stay fit and healthy are improvements most needed to make the local area more „age friendly“ (Eurobarometer, 2012).

Among other means of ageing related demographic policy is enhancing the efficiency of social security and medical care administration, and shifting tax burden more to those outside the labour force.

#### 4. CONCLUSION

Rapid population ageing and higher dependency ratios will create major challenges for Lithuanian economy over the next half-century. There will be higher absolute numbers of elderly people, a larger share of elderly in the overall population, longer healthy life expectancies and relatively smaller numbers of working-age people. Its implications for socio-economic systems, such as public pensions programmes, health care or kinship structures, may be considerable. The availability of financial, institutional and technical resources and capacities to respond to ageing pressures are currently more limited. Social security systems have begun to experience sustainability problems. A well managed economy over the long term is essential if it is to meet the emerging challenges of an ageing Lithuanian population. Increasing fertility level and selective immigration can to be seen as options for softening the ageing process.

It is certainly true that reform becomes more difficult as the pace of population ageing accelerates. For the policies and programmes to be effective, adoption of an holistic approach will ensure that in dealing with one particular issue the broader needs of the elderly and of the wider society are recognized.

Lithuanian government needs to give priority attention to the matter. Decision makers should work on how to change the potential negative aspects from demographic effects over coming decades into a more positive national attitude towards mature age people participation in work and to create a society where older people can play their active part.

#### REFERENCES

1. Alho J.M., Hougaard J. S. E., Lassila J., Lazutka R., Morkūnienė A., Valkonen T. 1998: *The economic effects of population ageing and demographic uncertainty in Lithuania: summary, conclusions and recommendations*. European Union's Phare ACE Programme 1998 Research Report P98-1023-R.
2. Bloom D.E., Börsch-Supan A., McGee P., Seike A. 2012: Population Ageing: Macro Challenges and Policy Responses in *Global Population Ageing: Peril or Promise?* PGDA Working Paper No. 89, p. 35-38.
3. Bloom, D. E., Canning, D., Mansfield, R. K., and Moore, M. 2007: Demographic change, social security systems, and savings. *Journal of Monetary Economics*, Vol 54, p.92–114.
4. Commission of the European Communities 2005: *Green Paper. Confronting demographic change: a new solidarity between the generations*, March 2005.
5. Eurobarometer 2012: *Special Eurobarometer 378: Active ageing*. TNS Opinion & Social.
6. European Commission (DG ECFIN) and the Economic Policy Committee (AWG) 2011: *The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. The European Economy 4|2011.
7. European Commission 2011: *How to promote active ageing in Europe* (01/01/2012). Catalog N. : KE-32-11-749-EN-C.

8. Eurostat 2011: *Population projections*:  
[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/publications/population\\_projections](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/publications/population_projections)
9. Heijdra, B. J. and Romp, W. E. 2009: Retirement, pensions, and ageing. *Journal of Public Economics*, Vol. 93(No 3-4), p. 586–604.
10. Lanzieri G. 2011: The greying of the baby boomers. *Statistics in focus*. Issue number 23/2011. Eurostat.
11. Lithuanian Department of Statistics 2012:  
 Data base: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2420>
12. Mathers, C. D., Sadana, R., Salomon, J., Murray, C., and Lopez, A. 2001: Healthy Life Expectancy in 191 Countries, 1999. *Lancet*, Vol. 357(No.9269), p. 1685–1691.
13. Mor, V. 2005: The Compression of Morbidity Hypothesis: A Review of Research and Prospects for the Future. *Journal of the American Geriatrics Society*, Vol. 53, p. 308–309.
14. Pretner K., Canning D. 2012: Increasing life expectancy and optimal retirement: does population aging necessarily undermine economic prosperity? *PGDA Working Paper* No. 91
15. Rentz J. O., Reynolds F. D. 1991: Forecasting the Effects of an Aging Population on Product Consumption: An Age-Period-Cohort Framework. *Journal of Marketing Research*. Vol. 28, No. 3 (Aug., 1991), pp. 355-360.
16. Seike A., Biggs S., Sargent L. Organizational, Adaptation and Human Resource Needs for an Ageing Population in *Global Population Ageing: Peril or Promise? PGDA Working Paper* No. 89, p. 46-50.
17. *UN World Population prospects 2010 revision* 2011: <http://esa.un.org/wpp/Other-Information/faq.htm>

***Kasnauskienė Gindra  
Belinskaja Larisa***

## **ECONOMIC CHALLENGES OF AN AGEING LITHUANIAN POPULATION SUMMARY**

Population ageing is a global and unprecedented phenomenon. As the countries entered the twenty first century, it has emerged as a major demographic trend worldwide. Population ageing is undoubtedly a key demographic challenge in Lithuania: the country is expected to experience significant demographic changes and become one of the oldest EU countries over the next few decades. The aim of this paper is to highlight the factors driving ageing of Lithuanian population, to examine its economic impact and to provide set of ageing related policy recommendations. The trends and characteristics of population ageing are investigated on the basis of data of Lithuanian Department of Statistics and Eurostat.

## ***Керимли Иршад Абдул оглы* АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Проблемы взаимодействия производства и рынка в соответствии со своей внутренней логикой предполагает необходимость постоянной ориентации производства на социальные интересы человека, какдемиурга всех форм жизненного процесса, ибо от уровня его социальной обеспеченности непосредственно зависит эффективность производственной и другой деятельности. Однако в период административно-командной системы рыночные отношения не имели развития, их сдерживала моносубъектная система хозяйствования, ориентированная на использование единой государственной собственности; чрезмерной регламентации производственно-экономических

процессов на макроуровне; ограничения экономических свобод хозяйствования на микроуровне; ориентации материального и финансового обеспечения всех хозяйствующих структур на централизованные методы.<sup>49</sup>

В результате, с формированием новых мировых субъектов как систем хозяйствования, получили разваленную экономику с весьма слабой социальной основой, включая производственную сферу.

Эти новые мировые субъекты оказались перед проблемой выбора условий, обеспечивающих введение цивилизованных рыночных отношений с социально-ориентированной экономикой. К этому времени в мировой практике уже имелся положительный опыт европейских стран: Германии, Дании, Норвегии, Швеции,... Эти страны на практике еще в 70-х годах XX века смогли решить задачи, которые ставили, но так и не решили бывшие социалистические республики. Оставаясь странами рыночной экономики, базирующейся на частной собственности, европейские страны успешно решили ряд социальных проблем. Благодаря высокому уровню социализации собственности через акции и партнерские отношения, а также обобществлению функций управления через государство, они достигли высокого уровня социальной обеспеченности всех слоев общества, 1/3 часть их национального дохода уже тогда направлялась на развитие социальной сферы (на социальное обеспечение, медицину, культуру, образование и т.д.). Понятно, что достижения в решении ряда социальных проблем в указанных странах базировались на имеющейся необходимой социально-экономической базе. Однако от этого их опыт не теряет своей привлекательности и говорит о том, что рано или поздно (но, лучше пораньше) социально-экономическую базу нужно создавать.

В конце 60-х годов XX века многие иностранные наблюдатели отметили успешное сочетание в Швеции быстрого экономического роста с обширной политикой реформ на фоне относительной социальной бесконфликтности в обществе. Этот образ успешной и безмятежной Швеции особенно сильно контрастировал тогда с ростом социальных и политических конфликтов в окружающем мире.<sup>50</sup>

«Шведская модель социализма» сочетала в себе частное предпринимательство и элементы общественного регулирования социально-экономического механизма. Особый интерес в этой модели вызывало то, что в сфере основополагающих социальных завоеваний: социального обеспечения, здравоохранения и образования, которые государство гарантировало всем своим гражданам на одинаковых условиях, интересы прибыли были не определяющими.<sup>51</sup> Этот факт свидетельствует о тех огромных возможностях рыночной экономики, которые реализуются благодаря оптимальному сочетанию государственного и рыночного регулирования в сферах производства и потребления и обеспечивают высокий уровень социальной ориентированности производства.<sup>52</sup>

Когда перед ведущими азербайджанскими экономистами и политиками встал выбор конкретного пути коренного обновления производства, на вооружение был взят шведский опыт решения социальных проблем населения с усилением социальной поддержки производства, конечно, с обязательным условием учета своих социально-экономических особенностей. Успех этого подхода, основывающегося на экономическом прогрессе, должен был закрепиться в социальном прорыве: защите норм социальной справедливости, последовательном повышении благосостояния народа, стабилизации и устойчивом развитии экономической и социальной сферы. Для этого требовалось осуществление целого блока мероприятий, направленного на создание органической связи между

<sup>49</sup> Гаджиев Ш. <http://www.demaz.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis>

<sup>50</sup> Реферат. Шведская модель социализма Г. Мюрдаля в условиях рыночной экономики /Концепция. 2009, 17 с. [narodmetah.ru/shvedskaya-model-socializma](http://narodmetah.ru/shvedskaya-model-socializma).

<sup>51</sup> Фомичев В.И. Международная торговля. М.: ИНФРА - М, 2001, с. 106.

<sup>52</sup> Райзберг Б.А. Рыночная экономика. М.: ТОО «Деловая жизнь», 1995, с.148.

формированием новой экономики с социальной ориентированностью. Главная задача состояла в переходе общества в новое качественное состояние.

Показатель состояния и развития человеческого потенциала стал основным фактором в социальной политике демократического Азербайджана.<sup>53</sup> Ведь забота о человеке, его здоровье, образовательном уровне, профессиональной пригодности, общей культуре и поддержании активного, творческого потенциала рабочих, специалистов является необходимым атрибутом рыночной экономики, от которого зависит внутренняя политическая стабильность и устойчивое развитие общества, в котором интересы и потребности людей находятся во главе угла.

Достижение возможностей обеспечения социальной переориентации производства на всех структурных уровнях, начиная с каждого трудового коллектива до республиканских масштабов, является важным преимуществом экономической самостоятельности Азербайджана. Дальнейшие мероприятия по совершенствованию экономических форм зависят от темпов развития рыночной экономики, одной из основных целей которой является достижение социальной защиты и обеспеченности граждан при соблюдении их экономической свободы. В современный период в Азербайджане стабильно разрабатываются мероприятия, направленные на повышение производительности труда, создание условий для проявления и активизации новаторской инициативы.

Ныне мероприятия социального развития Азербайджана составляются и реализуются как единая система в целом, учитывающая развитие различных городов, поселков и районов. Одно из центральных мест в этом деле занимает широкая программа социальных мероприятий, охватывающих все население. Однако, по моему мнению, можно еще более усилить социальную ориентированность экономики. Это возможно посредством учета демографического состава населения, национальных особенностей, доходов (прибылей), организации и труда, и быта. В улучшении благосостояния народа и решении назревших социальных проблем, необходимо произвести эффективные структурные изменения в экономике Республики для выполнения как текущих, так и предстоящих задач.

Прогнозы относительно процессов социальной ориентации производства должны строиться не на абстрактных представлениях, а на реальной, конкретной основе. Прочная основа социальной ориентации производства в развитии республики должна найти свое еще более реальное выражение, необходимо перейти к комплексному развитию экономических и социальных отношений. В республике уже идет движение к мобилизации ресурсов для обеспечения социальной переориентации производства на всех структурных уровнях, начиная с каждого трудового коллектива до республиканских масштабов. Это, на мой взгляд - есть важное преимущество экономической самостоятельности Азербайджана.

Следует отметить известный факт, что азербайджанская модель социально-ориентированной экономики исходила из своего преимущественного фактора - энергетического ресурса. В принципе это сходится с теорией американского экономиста М.Портера, который говорил, что в экономической модели государства в качестве доминанты должны быть использованы преимущественные факторы.<sup>54</sup>

Если рассмотреть систему мирового хозяйства через призму политики «открытых дверей» для определения экономической безопасности по критериям международного разделения труда, Азербайджан по экспортной квоте находится на одном уровне с развитыми странами мира (Великобритания, Германия, Италия и т.д.). Как известно, одним из главных факторов экономического развития какой-либо страны, с точки зрения определения Международной Экономической Организации является обеспеченность этой страны энергоносителями. Обеспечение этими ресурсами создает благоприятные условия для организации рационального использования

---

<sup>53</sup> <http://www.economy.gov.az/>

<sup>54</sup> Портер М. Международная конкуренция. М.: Междунар. отношения, 1993, с.51.

экспортного потенциала и расширения его ассортимента. Примером этого может служить Организация Стран Экспортеров Нефти (ОПЕК), доля экспортной квоты которых в ВВП этих стран составляет более 50%, а в Азербайджане более 80% объема экспорта составляют нефть и нефтепродукты. Принятие во внимание этого фактора в процессе экономического развития, протекающего в Азербайджане в настоящее время, усиление перерабатывающей промышленности за счет развития ненефтяного сектора с расширением ассортимента продукции играет важную роль в структуре экспорта.

Нефть Азербайджана выдвинула его на ведущие позиции по социально-экономическому развитию. За последние 5-6 лет его экономика выросла в 2,6 раза, промышленный потенциал – в 2,5 раза. Уровень бедности снизился в 3-4 раза, бюджетные расходы увеличились более чем в 10 раз. В стране реализуются крупные социальные программы, заложена основа для стабильного развития народа в будущем.

2009-2010 годы для экономики Азербайджана оказался годом нового этапа развития. Этот год пришелся на кризисный период, когда в большинстве стран наблюдалось ухудшение основных макроэкономических показателей, а также наблюдались уменьшение ВВП и внешнеторгового оборота, массовые безработицы, серьезные дефициты ликвидности. Азербайджану удалось избежать всех этих бед. Это произошло благодаря значительным стратегическим валютным резервам, консервативной политике внешнего заимствования, минимизации зависимости от зарубежных финансовых рынков, обеспечению стабильности национальной валюты – маната. Как отметил министр экономического развития Азербайджана – Шахин Мустафаев, не случайно, что как международные финансовые организации, так и известные рейтинговые агентства и эксперты однозначно отметили устойчивость азербайджанской экономики к мировому финансовому и экономическому кризису. В составленном Всемирным банком в марте 2009 г. Экономическом меморандуме было указано, что по сравнению с другими странами Азербайджан встретил глобальный кризис, находясь в более сильной позиции. Азербайджан не подвергся большим воздействиям, а его финансовому сектору удалось избежать кризиса. Агентство Fitch Ratings отметило, что из 21 страны Европы в девятнадцати внутренней валовой продукт сократился, в одной – не изменился и лишь в Азербайджане наблюдался экономический рост, который Азиатский банк развития спрогнозировал на уровне 8 %. Следует отметить, что это произошло на фоне сокращения, в связи с техническими причинами, в нефтедобыче объема производства промышленной продукции, по сравнению с соответствующим периодом 2008 г. он сократился на 2,2 %, а также снижения цен на нефтяных биржах. Однако в результате осуществления мер в Азербайджане производство сельскохозяйственной продукции увеличилось на 4,4 %, общий объем грузоперевозок – на 1,1 %, объем перевозок ненефтяных грузов – на 5 %, розничный товарооборот – на 10 %, а объем платных услуг – на 20,5 %.

Все это вкуче определило 13,7 – процентный рост ненефтяного сектора по сравнению с аналогичным периодом 2008 г., а также прямо пропорционально повлияло на социальное благосостояние нашей страны, доходы которого увеличились на 25 %, среднемесячная заработная плата (по итогам 2009 г.) – на 26,5 %.

Положительное влияние на увеличение реальных доходов и покупательной способности населения оказало и снижение цен в 2009 г. по сравнению с периодом 2008 г., инфляционное давление на экономику составило 8,3 %, а с начала 2009 г. индекс потребительских цен уменьшился на 2,1 %. При этом больше всего от этой ситуации получили выгоду граждане, работающие в бюджетных организациях, так как национальная валюта была стабильна, заработная плата и пенсии выплачивались вовремя, а потребительские цены падали. Естественно, что «падение цен на продукты питания, стройматериалы положительно повлияло на решение социальных вопросов, повышение социального благосостояния в Азербайджане, - отметил президент Азербайджана Ильхам Алиев. Правда, И.Алиев указал и на негативную сторону падения цен: «Мы не можем позволить, чтобы

дефляция была большой, потому что это окажет негативное влияние на общий наш экономический потенциал».

Новый этап развития азербайджанской экономики будет нацелен, как и прежде, на укрепление нефтяного сектора, в частности, на расширение возможностей сельского хозяйства, перерабатывающей промышленности и развитие регионов страны. Все это определено в очередной пятилетней программе регионального развития.<sup>55</sup>

Неопровержимым фактом на сегодняшний день является достижение Азербайджаном за короткий исторический период значительных экономических успехов. По уровню своего экономического развития Азербайджан превратился в лидирующее государство региона, обладающее основной мощью. Конечно, эти успехи были достигнуты не только посредством экономических процессов, деятельностью и механизмами объективных экономических законов рыночных отношений. Это получено также благодаря неимоверным титаническим усилиям, управленческому опыту и всестороннему научному мышлению, объединенным на пути восстановления и развития государства.

Стремительное развитие Азербайджана в настоящее время привлекло внимание большинства государств мира, международных организаций, а также отдельных ученых-экономистов и экспертов. Понятие «Модель успеха» вошедшее в научный лексикон во второй половине XX века оказалось реализованным и в нашей Республике. Если данное понятие применялось до 90-х годов прошлого столетия в отношении Германии, Японии, Швеции и прочих подобных стран, то в 90-е годы XX века внимание мировой общественности стали привлекать с этой точки зрения Китай и Турция. С целью изучения сути их экономического развития стали применяться тщательные исследования, призванные определить возможности, приведшие к столь скорому и эффективному процветанию. Теперь, в начале XXI века, мы можем с уверенностью сказать, что в ряды перечисленных выше государств входит также и Азербайджан. Это демонстрирует лишь позицию Азербайджана, находящегося на пороге экономического чуда.<sup>56</sup>

Необходимо отметить, что стратегия, применяемая с большим успехом в Азербайджане, обеспечившая высокий социально-экономический рост страны, должна оцениваться в качестве азербайджанского варианта национального развития и логического результата экономической политики. Данная стратегия, построенная на демократических принципах, основывается на диалектическом единстве национальных и общечеловеческих ценностей. Нет сомнения в том, что лишь в этом случае возможно с одной стороны добиться сохранения национальной самобытности, а с другой – целенаправленно интегрироваться в глобализующийся мир, заняв важное место в международной системе разделения труда и обеспечив оптимальные условия деятельности в системе региональных и глобальных позиций.

*Kerimli Irshad*

## **AZERBAIJANI MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT: PROBLEMS AND PERSPECTIVES SUMMARY**

It is most important that the traditional customs and habits should be kept in the economy on the one hand, and the other hand the armful integration of globalized world in the system of labor division for the country.

Only in this case national economy of the country will develop, the optimum activity of the economy in regional and global system will be provided.

---

<sup>55</sup> Гусейнова С. Против течения / Region plus. Баку, 2009, 1 мая, с.31.

<sup>56</sup> Гусейнова С. Против течения / Region plus. Баку, 2009, 1 мая, с.33.

## ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗИ ЭКОНОМИКИ И ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Научное исследование теоретических проблем взаимосвязи экономики и политики имеет принципиальное значение для эффективного функционирования общества и государства, а также для прогрессивного развития человечества в целом.

Вышеотмеченные проблемы приобрели особо острый характер в условиях глобализации.

Необходимо обратить внимание на то, что проблемы взаимосвязи экономики и политики еще более рельефно проявились на фоне Мирового экономического кризиса начала XXI века.

Поэтому, исследование глубинных причин возникновения Глобальных кризисов вообще, и, в частности, научный анализ причин возникновения Мирового экономического кризиса начала XXI века, а также определение научно-теоретического – генетического – диагноза происхождения этой социальной «болезни» имеет принципиальное значение.

Притом, исследование этих причин имеет принципиальное значение не только для преодоления уже возникшего и существующего кризиса, но и, *что особенно важно*, для раскрытия теоретических основ предотвращения глобальных кризисов впредь.

Решение вышеотмеченных проблем приобретает чрезмерную значимость на фоне того, что общественные науки во всем мире – *за редчайшим исключением деятельности отдельных ученых, способных творить и конструировать качественно новые всемирно значимые научно-теоретические идеи* – находятся в глубоком кризисе.

Ведь не представляет собой секрет то, что многие, *притом даже очень известные по своему положению в научном мире представители сферы общественных наук*, занимаются в основном лишь поверхностным и односторонним исследованием отмеченных проблем – *в рамках лишь одной узкой научной дисциплины, без учета комплексного, системного обществоведческого подхода к ним*.

Данное явление вызвано тем, что очень мало кто способен всесторонне – комплексно – исследовать эти проблемы и, тем более, делать научно обоснованные выводы и конструировать принципиально новые научные направления и новые научные теории, которые могли бы служить научной основой эффективного функционирования общества и государства, а стало быть, и основой предотвращения глобальных кризисов впредь.

И ведь именно потому – основным результатом их «исследований» является то, что будто бы экономические кризисы – это закономерность для любой общественно-политической системы (?!).

Следовательно, вместо того, чтобы искать генетические корни происхождения экономических кризисов и заниматься углубленным исследованием теоретических основ и разработкой политико-правовых и социально-экономических механизмов их предотвращения, представители сферы науки и сферы политики в основном ищут лишь пути выхода из кризиса, ибо считают, что будто бы предотвращение глобальных кризисов вообще не представляется возможным (?!).

Однако следует учесть, что экономические кризисы – это не землетрясения, которые, видимо, *во всяком случае, на уровне современных знаний*, действительно невозможно предотвратить, *хотя землетрясения предмет отдельных исследований в сфере других наук*.

Что касается конкретно – Мирового экономического кризиса начала XXI века, то, *по моему глубокому убеждению*, он является качественно новым кризисом – притом является Всеобщим кризисом капитализма, и, *прежде всего*, кризисом развитого капитализма.

Главная специфическая особенность данного кризиса заключается в том, что он является явно выраженным результатом кризиса в сознании тех ученых, на результаты исследований которых опирались в процессе управления обществом и государством лидеры ведущих капиталистических стран мира в преддверии этого кризиса.



Из вышеотмеченного логически следует, что глубинные причины возникновения Мирового экономического кризиса в начале XXI века, так же как и причины возникновения любого другого мирового экономического кризиса ошибочно искать лишь в самой экономике [1; 2; 3; 4].

Данное убеждение обосновывается мной тем, что, *во-первых*, экономикой управляет не сама экономика, а управляет ею политика, в виду чего непосредственно определяющие причины возникновения Мирового экономического кризиса в начале XXI века необходимо искать, прежде всего, в Политическом менеджменте.

*И, во-вторых*, для эффективного управления экономикой и всеми другими сферами общественной жизни, Политический менеджмент должен основываться на соответствующие научно-теоретические идеи, способные указывать и освещать путь практике [5].

Следовательно, наиболее глубинные причины возникновения мирового экономического кризиса необходимо искать в тех – так называемых «научных» идеях, на которые основывался и возможно в основном еще основывается Политический менеджмент ведущих капиталистических стран мира, и в которых начался Мировой экономический кризис в начале XXI века.

Хотя, это вовсе не означает, что будто бы нигде в мире нет ученых, на основе идей которых можно было бы эффективно управлять обществом, государством и человечеством в целом.

Однако, *во-первых*, обычно лидеры государств, как мне представляется, нередко основываются в своей деятельности не на самые прогрессивные научные идеи, имеющиеся в мире, а на идеи своих как бы «придворных» ученых, наподобие того, как у царей в прошлые века существовали придворные поэты, артисты и т.д., занимающиеся их развлечением.

Но ведь научная деятельность – это принципиально иной феномен, с принципиально иными целями и задачами.

А точнее, лидеры ведущих капиталистических стран мира, видимо, руководствовались (и возможно кое-кто из них и ныне еще руководствуется) традиционным «букетом» критериев, свойственных капитализму: господство самоцели средств – господство денег, прибыли, капитала, господство и регулирующая роль свободного рынка в обществе и в государстве(?!).

Однако спрашивается: если не требуется регулирование и управление обществом и государством, то тогда для чего существует государственная власть?!

Не для того ли существует государственная власть, чтобы способствовать слепому функционированию общества и государства?!

И не для того ли существует государственная власть, чтобы в условиях слепого функционирования общества и государства способствовать обогащению отдельных лиц за счет экономического геноцида и экономического изнасилования народа?!

Ведь наличие вышеотмеченных критериев – наличие господства денег, прибыли, капитала, свойственных капитализму, может подтвердить любой человек, который прожил в одном из развитых капиталистических государств мира хотя бы всего несколько дней.

Необходимо отметить также, что если в общественно-государственной системе не имеет место господство денег, господство капитала над народом, то тогда, как неоднократно отмечалось мной и ранее, это уже не капитализм, а потому данный политический строй должен носить другое название [6, с. 276].

Таким образом, несмотря на то, что реальным показателем – определяющим критерием – капиталистичности, по моему глубокому убеждению, является не частная собственность и рыночные отношения (как это принято традиционно считать в науке и в политике), а господство денег, прибыли, капитала, создается впечатление, что апологеты капиталистического строя видят в капитализме будущее(?!).

Более того, в капитализме они видят счастливое будущее человечества (?!), тогда как в действительности истинный капитализм – это лишь уродливое прошлое, которому всегда

сопутствовали: господство денег, господство капитала над народом, порабощение людей, экономические кризисы и т.д.

Притом необходимо особо отметить, что пока будет существовать капитализм – будут существовать и экономические кризисы, ибо экономические кризисы – это хроническая болезнь и вечный спутник капитализма.

Отсюда следует логический вывод:

**Чтобы избавиться от экономических кризисов, необходимо, прежде всего, избавиться от капитализма!!!**

Таким образом, в результате научного анализа, который был проведен мной для того, чтобы поставить диагноз глубинных причин возникновения Мирового экономического кризиса начала XXI века, я пришел к следующему логическому выводу:

**Мировой экономический кризис начала XXI века является наглядным показателем существования серьезных недостатков и просчетов в Политическом менеджменте, прежде всего, ведущих капиталистических государств мира, т.е. государств, которые во многом определяют как политический, так и экономический климат в мире.**

**Нынешний Мировой экономический кризис, который фактически представляет собой Всеобщий кризис капитализма, и который в условиях глобализации затрагивает в той или иной степени все государства мира, является именно результатом недостатков и просчетов в Политическом менеджменте ведущих капиталистических государств.**

**Следовательно, Мировому экономическому кризису начала XXI века, по моему глубокому убеждению, предшествовал кризис в Политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира.**

Притом, Мировой экономический кризис вызван кризисом в Политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира потому, что не только экономика вообще, которая немыслима без рыночных отношений, без обмена продуктов труда и т.д., но даже так называемая «рыночная экономика», в которой регулирующую роль в основном играют рыночные механизмы, все-таки управляется – должна управляться – политикой.

Поэтому и ответственность за Мировой экономический кризис лежит, *прежде всего*, на Политическом менеджменте государств, т.е. на лидеров государств, осуществляющих – *призванных осуществлять* – Политический менеджмент.

Возникает вопрос: в чем же главные причины кризиса в самом Политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира?

Наиболее глубинные причины кризиса в политическом менеджменте, как уже отмечалось, следует искать, прежде всего, в кризисе сознания тех ученых, на результаты исследований которых опирались и возможно еще опираются в процессе управления обществом и государством лидеры ведущих капиталистических стран мира.

И еще. Одной из важнейших причин кризиса в Политическом менеджменте, а, следовательно, одной из важнейших причин возникновения экономических и политических кризисов в мире является, мягко говоря, неопределенность и, в большинстве случаев, ошибочность в решении проблемы Политической ориентации общества и государства, что (т.е. отмеченная неопределенность и ошибочность) опять-таки связана с устоявшимися ошибочными взглядами в сфере общественных наук.

Такое состояние дела, видимо, вызвано ошибочным, но утвердившимся в капиталистическом мире взглядом, согласно которому будто бы будущее принадлежит капитализму, *тогда как в действительности капитализм находится не впереди, а сзади (!)*.

Кроме того, одной из главных – принципиально важных – причин кризиса в Политическом менеджменте является отсутствие политической и юридической ответственности должностных лиц за результаты их деятельности, которая была бы сбалансирована с их правами, что требует

неотлагательного внедрения в жизнь соответствующих политико-правовых механизмов на основе Теории сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [5; 7].

Считаю необходимым особо обратить внимание также на чрезмерно важную – философскую, методологическую – причину возникновения мирового экономического кризиса начала XXI века, определяющую и концентрированно выражающую многие другие причины его возникновения.

Этой причиной является ошибочный, *по моему глубокому убеждению*, методологический подход, как в науке, так и в политике, связанный с экономической целевой направленностью функционирования общества и государства, и называемый мной философией средств – философией экономической самоцели средств [6; 8].

Из отмеченного выше логически следует, что любой Глобальный социальный кризис является непосредственным результатом кризиса в Политическом менеджменте, *основанном на ошибочных теоретических взглядах, либо основанном на непонимании или игнорировании прогрессивных научно-теоретических идей*.

Таким образом, одной из главных проблем возникновения Мирового экономического кризиса начала XXI века, *по моему глубокому убеждению*, является то, что лидеры развитых капиталистических государств мира в своей деятельности основывались не на прогрессивные научные идеи, а основывались они на идеи, способные лишь тормозить развитие общества, государства и человечества в целом.

Следовательно, среди проблем, непосредственно способствующих возникновению мировых экономических кризисов, **на передний план выдвигается проблема компетентности тех лидеров государств**, по вине (по некомпетентности и т.д.) которых возник, в частности, мировой экономический кризис в начале XXI века.

Вместе с тем, **проблема компетентности очень остро стоит не только в сфере политического менеджмента, но и в сфере науки и, в частности, в сфере общественных наук, непосредственно связанных с решением проблем разработки путей и механизмов эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.**

Исходя из вышеотмеченного, **важнейшей задачей общественных наук во всем мире является внедрение принципиально новых путей и механизмов преодоления проблем научного творчества, которые мной давно разработаны и неоднократно опубликованы [9; 10], ибо без творческого развития науки эффективное функционирование общества, государства и человечества в целом не представляется возможным.**

**Именно на основе творческих – истинно научных идей должны быть решены проблемы политического менеджмента, а, соответственно, должны быть решены проблемы преодоления и предотвращения мировых экономических кризисов, так же как и проблемы социально-экономического прогресса вообще.**

Притом, как в научных исследованиях, так и в практике управления обществом, государством и человечеством в целом, необходимо учитывать, что **пока будет существовать капитализм – всегда будут существовать и экономические кризисы – как хроническая болезнь и как вечный спутник капитализма.**

**Поэтому, исходя из интересов человека, общества, государства и человечества в целом, необходимо преодолеть капитализм и, в том числе, капитализм, оплодотворенный на почве псевдосоциализма, и необходимо идти по принципиально новому пути – в принципиально новом направлении, которое поведет к счастливому будущему человечества.**

В частности, на основе Философии социальной цели [6; 8], а также на основе Теории верховенства интересов народа [11] и на основе Теории сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [7], **необходимо идти по пути строительства Истинно человеческого общества и государства [12; 13; 14] – общества и государства, служащего не экономической цели или**

**экономической самоцели средств, как при капитализме, а служащего интересам реализации интересов каждого Человека – служащего интересам реализации интересов народа, ибо без этого – преодоление и предотвращение мировых экономических кризисов и неуклонный социально-экономический прогресс не представляется возможным.**

Вместе с тем, создание научных основ эффективного Политического менеджмента в сфере науки *подразумевает не непосредственное политическое управление наукой*, а создание со стороны государственных властей, *с одной стороны*, максимально возможных – оптимальных – условий для свободного научного творчества, и, *с другой стороны*, обеспечение максимально благоприятных условий для соответствующей оценки всемирно значимых результатов истинно творческой деятельности ученых.

Без практической реализации предложенных мной революционных путей и механизмов преодоления проблем научного творчества [9, 10], реальный духовный и социально-экономический прогресс общества, государства и человечества в целом не представляется возможным.

Исходя из всего вышеизложенного, логически следует, что **решение проблем Политического менеджмента на основе творческого развития общественных наук** необходимое условие преодоления имеющихся кризисов и предотвращения глобальных кризисов впредь.

*В связи с этим считаю принципиально важным отметить, что «хотя экономику всегда рассматривали как основу развития общества и государства, однако без соответствующих неэкономических – идейно-теоретических, интеллектуальных – основ ... невозможно эффективное функционирование самой экономики и общественно-государственной системы в целом» [15, с.146].*

Все вышеизложенное еще раз приводит к логическому выводу, что **научное исследование теоретических проблем взаимосвязи экономики и политики в условиях глобализации имеет принципиальное значение для эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.**

В заключение считаю необходимым особо отметить, что **в Политическом менеджменте Истинно человеческого общества и государства должна быть выражена социальная целевая направленность общественно-государственной системы, реализации которой должны быть подчинены все экономические и иные средства, ибо, как я отмечал еще в 1980 году, в деле строительства и функционирования Истинно человеческого общества и государства все пути, формы и методы оправданы, если они при этом исключают антисоциальные, антигуманные, антинравственные явления [15, с.93].**

## ЛИТЕРАТУРА

1. Кураташвили Альфред А. Определяющие основы (причины) возникновения мирового экономического кризиса в начале XXI века. *Материалы Международной научной конференции: «Мировой экономический кризис: Причины, проблемы, пути решения» (2-3.04.2009)*. Тбилиси: Международное издательство "Прогресс", 2009. с. 3-14.

2. Кураташвили Альфред А. Мировой экономический кризис начала XXI века: Проблемы и пути предотвращения глобальных кризисов впредь. *Материалы Международной научной конференции: «Мировой экономический кризис: Причины, проблемы, пути решения» (2-3.04.2009)*. Тбилиси: Международное издательство "Прогресс", 2009. с. 15-26.

3. Кураташвили Альфред А. Определяющие основы возникновения мирового экономического кризиса (на украинском языке). *Материалы X Международной научно-практической конференции «Конкурентноспособность национальной экономики» (26 Марта 2010 года)*. Сборник научных трудов Киевского Национального университета имени Тараса Шевченко: «Теоретические и прикладные вопросы экономики». Выпуск 21. Киев: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2010. с. 69-73.

4. Кураташвили Альфред А. Глубинные причины глобальных кризисов и пути их предотвращения. Еженедельник «Русская Америка», 2011, №437. Нью-Йорк, США. [http://www.rusamny.com/437/t01\(437\).htm](http://www.rusamny.com/437/t01(437).htm)
5. Кураташвили Альфред А. Философско-правовые основы политического менеджмента. *Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
6. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
7. Кураташвили Альфред А. Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. *Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
8. Кураташвили Альфред А. Философия цели – альтернатива философии средств (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997.
9. Кураташвили Альфред А. Проблемы научного творчества (Размышления по кардинальным проблемам творческого развития общественных наук). Материалы научной конференции: «Наука и общество» (13-14 декабря 1984 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1984.
10. Кураташвили Альфред А. Революционные пути и механизмы преодоления проблем научного творчества. Материалы Международной научной конференции: «Актуальные проблемы научного творчества» (11-12 .03.2009). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2009.
11. Кураташвили Альфред А. Теория верховенства интересов народа. *Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство "Прогресс", 2003.
12. Кураташвили Альфред А. Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества. Труды Грузинского технического университета, 1998, №3 (419). Тбилиси: «Технический университет», 1998.
13. Кураташвили Альфред А. Альтернативное представление об ориентации общества и государства. BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business New" ("Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира"). Volume 6, Number 10 (60), October, 1999. New York, USA.
14. Кураташвили Альфред А. Теория диктатуры интересов народа – необходимая философско-правовая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства. BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business New" ("Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира"). Volume 9, Number 3 (74), March, 2002. New York, USA.
15. Кураташвили Альфред А. Философско-политэкономические миниатюры. Материалы Республиканской научной конференции: «Актуальные проблемы теории» (15-16 мая 1980 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1980.

**THEORETICAL PROBLEMS OF INTERRELATION OF ECONOMY AND POLITICS  
UNDER GLOBALIZATION  
SUMMARY**

In scientific work are investigated problems of interrelation of economy and politics in the conditions of globalization.

The special attention is given to the decision of problems of political management on the basis of creative development of social studies – as to a necessary condition of overcoming and prevention of global crises.

*ელგუჯა მექვაბი შვილი*

**სისტემური რისკების როლი თანამედროვე ეკონომიკაში**

სხვადასხვა ეკონომიკურ ფორუმებზე, პრესაში, სახელმწიფო მოღვაწეთა გამოსვლებში, ოფიციალურ დოკუმენტებში 2007–2008 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის ერთ-ერთ მიზეზად დასახელებულია ეკონომიკური მეცნიერების მოუმზადებლობა ამ მოვლენის მიმართ. ეკონომიკურმა თეორიამ თუკი ვერ მოახერხა ახალი მეცნიერული პარადიგმის შემუშავება, რომლის ჩარჩოებში შესაძლებელი იქნება თანამედროვე ეკონომიკური კრიზისების სისტემურ რაკურსში წარმოდგენა და მათი პრევენციის ღონისძიებათა შემუშავება, მომავალში მსგავსი ან უფრო დრამატული პროცესების განმეორების ალბათობა საკმაოდ მაღალი იქნება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ განვიხილავთ ეკონომიკური კრიზისების პარადიგმის ისეთ უმნიშვნელოვანეს ასპექტს, როგორცაა სისტემური რისკების როლი თანამედროვე ეკონომიკის არასტაბილურობაში.

სისტემური რისკების ქვეშ ვგულისხმობთ იმ საფრთხეებს, რომლებიც იმანენტურადაა დამახასიათებელი ეკონომიკისათვის, ვრცელდება მის არა ერთ რომელიმე ნაწილზე, არამედ მთელ სისტემაზე და რომელთა რეალიზება აფერხებს სისტემის ნორმალურ ფუნქციონირებას.

გამოყოფთ ურთიერთდაკავშირებულ და ერთმანეთისაგან გამომდინარე სისტემური რისკების რამდენიმე ჯგუფს: ჭარბი ლიკვიდობით, საკრედიტო ექსპანსიით, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტებით (ინოვაციებით), ეკონომიკის ფინანსური სექტორის დომინირებით, ანუ ეკონომიკის ფინანსებიზაციითა და ვირტუალიზაციით გამოწვეული რისკები.

**ჭარბი ლიკვიდობით გამოწვეული რისკები.** 2007–2008 წლების გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა ნათლად აჩვენა ამ რისკების რეალურობა და ძალა. კრიზისი დაიწყო აშშ-ში იპოთეკური კრედიტის სფეროში და მისი მთავარი მიზეზი ჭარბი ლიკვიდობა იყო. ეს უკანასკნელი კი რამდენიმე ფაქტორმა განაპირობა. კერძოდ:

- განვითარებადი ბაზრების მიმართ ნდობის დაქვეითებამ, რაც განსაკუთრებით გაძლიერდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების 1997–1998 წლების ფინანსური კრიზისის შედეგად, გამოიწვია ფინანსური ნაკადების მასობრივი გადამისამართება განვითარებული ქვეყნების, განსაკუთრებით კი აშშ-ს ფინანსურ ბაზრებზე, სადაც ისინი გაცილებით უკეთესად იყო დაცული;

- მნიშვნელოვნად გაიზარდა აშშ-ს ფასიან ქაღალდებში ფინანსური სახსრების ინვესტირება ჩინეთიდან, რომელსაც ძალიან დიდი სავალუტო რეზერვები დაუგროვდა საგარეო ვაჭრობიდან მიღებული ამონაგების სახით. გაიზარდა ნავთობმომპოვებელი და ექსპორტიორი ქვეყნების სავალუტო რეზერვებიც, რომლებიც განპირობებული იყო

ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე ფასების სისტემატური ზრდით და მათი დიდი ნაწილი ასევე ინვესტირდებოდა აშშ-ს ფინანსურ სფეროში;

• მოსალოდნელი რეცესიის საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით ამერიკის ფედერალური სარეზერვო სისტემა (ფედი) ახორციელებდა ეკონომიკის მონეტარულ სტიმულირებას, რომელიც მიმართული იყო მოხმარების გაზრდისაკენ. ბოლო ათწლეულების მანძილზე საშუალო ამერიკელი თითქმის არაფერს ზოგავდა და მთელ შემოსავალს მოხმარებაზე ხარჯავდა. ყოველივე ამას ემატებოდა მოხმარება ბანკებიდან აღებული სესხების ხარჯზე, რაც განპირობებული იყო ფედის მიერ დაბალი საპროცენტო განაკვეთის პოლიტიკის გატარებით. ყოველივე ეს არსებითად აძლიერებდა საკრედიტო ექსპანსიას. ჭარბი ლიკვიდობა არის „საკრედიტო ბუშტის“ წარმოშობის მიზეზი, რადგან „ბევრი“ ფული ნიშნავს „იაფ“ ფულს და ეს უკანასკნელი აუცილებლად გარდაიქმნება „ადვილ“ კრედიტად. საკრედიტო ბუშტის ჩაფუშვა კი იწვევს კრიზისს, რომლის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია ლიკვიდობის კრიზისი. მაშასადამე, ეკონომიკის მონეტარული სტიმულირებით ცენტრალური ბანკი ხელს უშლის გადახდისუნარიანი მოთხოვნისა და, შესაბამისად, მიწოდების შემცირებას, რითაც ერთი სახის კრიზისის თავიდან აცილების შესაძლებლობას იძლევა. ამავე დროს, იგი „არანაკლებ ძლიერი კრიზისის პროვოცირების მიზეზი შეიძლება გახდეს, თუმცა მისი დაწყების დრო მომავალშია გადატანილი“<sup>57</sup>.

**საკრედიტო ექსპანსიით გამოწვეული რისკები.** თვალსაჩინო ფრანგი ეკონომისტი, ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატი – **მ. ალე** კრედიტის როლის გაფართოებაში ხედავდა სპეკულაციის წარმოშობის რეალურ საფრთხეს და აღნიშნავდა: „სამყარო უზარმაზარ კაზინოდ გადაიქცა, სადაც სათამაშო მაგიდები ყველა პარალელსა და მერიდიანზეა დადგმული და... კრედიტი ყველგან ხელს უწყობს სპეკულაციას, რადგან შესაძლებელია იყიდო ისე, რომ არ გაყიდო და გაყიდო ისე, რომ არ ფლობდე გასაყიდ საქონელს“<sup>58</sup>. თვალსაჩინო ავსტრიელი ეკონომისტი ი. შუმპეტერი არაერთხელ მიუთითებდა, რომ კაპიტალისტურ ეკონომიკაში ადგილი აქვს „ბანკების მიერ ფულის შექმნას, ანუ ახალი სამომხმარებლო უნარის შექმნას არაფრისაგან“<sup>59</sup>.

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური სინამდვილე ნათლად ადასტურებს ზემოაღნიშნული მოსაზრებების ჭეშარიტებას. კერძოდ: 1994–2007 წლებში აშშ-ში მოსახლეობასა და არაფინანსურ ორგანიზაციებზე გაცემული კრედიტების მოცულობა ამ ქვეყნის მშპ-ს 118%-დან 173%-მდე გაიზარდა; დიდ ბრიტანეთში - 120%-დან 180%-მდე, ევროზონაში კი - 72%-დან 91%-მდე<sup>60</sup>. კიდევ უფრო მძაფრ სურათს გვიხატავს ცნობილი ფინანსისტი ჯ. სოროსი, რომელიც ერთმანეთს ადარებს „დიდი დეპრესიის“ პერიოდში და 2007–2008 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის დროს კრედიტების ზრდის პროცესს. 1929 წელს აშშ-ში გაცემული კრედიტების საერთო მოცულობა შეადგენდა ქვეყნის მშპ-ს 160%-ს, 1932 წელს – 250%-ს. იგივე მაჩვენებელი 2008 წელს იყო 365% დერივატივების მოცულობის გათვალისწინების გარეშე<sup>61</sup>.

ჭარბი ლიკვიდობიდან გამომდინარე, საკრედიტო ბუშტის გაბერვა არ შეიძლება უსასრულოდ გაგრძელდეს. იგი აუცილებლად გასკდება, რასაც მოჰყვება ორი სავარაუდო შედეგი: მოხდება საკრედიტო ბაზრების ცალკეული სეგმენტების შედარებით უმტკივნეულო კორექტირება, ან, არახელსაყრელი ეკონომიკური გარემოს არსებობისას, ბუშტის ჩაფუშვა გამოიწვევს ფინანსური სფეროს და მასთან ერთად მთელი ეკონომიკური

<sup>57</sup> თ. აქუბარდია. ეკონომიკური კრიზისის ფინანსური და პოლიტიკური მდგენელი. თბ., 2009, გვ. 33–34.

<sup>58</sup> А. Белянин, Е. Егоров. О творческой наследии выдающегося экономиста (к 100 - летию со дня рождения Мориса Алле.) Вопросы экономики, 2011, # 10, с 14.

<sup>59</sup> Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982, с. 167.

<sup>60</sup> Сакаса Н. Предотвращение будущих кризисов. Финансы и развитие. Вып. 45, с. 11.

<sup>61</sup> Сорос Дж. Прогнозы: Будущее в форме буквы W . «Ведомости», 2010, 15 января.

სისტემის კოლაფსს. სწორედ ამ მეორე სცენარით განვითარდა პროცესი აშშ-ში. მსოფლიო ბაზრებზე სასურსათო პროდუქციასა და ენერგოშემცველებზე, პირველ რიგში – ნავთობზე ფასების სისტემატურმა და მაღალი ტემპებით ზრდამ, აშშ-ს უზარმაზარმა სავაჭრო დეფიციტმა (700 მლრდ დოლარი), საგადამხდელო დეფიციტმა (850 მლრდ დოლარი) და ასტრონომიულმა სახელმწიფო ვალდამ (10.6 ტრლნ დოლარი) განაპირობა აშშ-ს იპოთეკური ბაზრის ღრმა კრიზისი. 7.5 მლნ ამერიკელიდან, რომლებსაც ბანკებიდან გამოტანილი იპოთეკური კრედიტებით ჰქონდათ შექმნილი საცხოვრებელი ფართები, 2.5 მილიონმა ვერ შეძლო ვალდების დროულად დაფარვა. მასობრივად დაიწყო იპოთეკაში ჩადებული ფართებიდან მოქალაქეების გამოსახლება (2008 წლის მხოლოდ მესამე კვარტალში 800 ათასამდე ასეთი შემთხვევა დაფიქსირდა) და მათი ბაზარზე გატანა, რამაც კიდევ უფრო შეამცირა საცხოვრებელი ფართების საბაზრო ფასი. 2008 წლის დასაწყისში აშშ-ში იპოთეკური კრედიტით შექმნილი საცხოვრებელი ფართების 20%-ს აღმოაჩნდა უარყოფითი ღირებულება, ანუ მათი მიმდინარე საბაზრო ფასი ნაკლები იყო საცხოვრებელი ფართების შესაძენად აღებულ კრედიტებზე. ამან, რა თქმა უნდა, დიდი დარტყმა მიაყენა ბანკებს, ინვესტიციურ კომპანიებს, სადაზღვევო ორგანიზაციებს. გამოიწვია მწვავე ფინანსური კრიზისი, რომელიც მოგვიანებით ეკონომიკურ კრიზისში გადაიზარდა და გლობალური ხასიათი შეიძინა.

ამრიგად, საკრედიტო ექსპანსია ეკონომიკაში აუცილებლად წარმოშობს ე.წ. „ვალაუვალობის“ სიტუაციას, რომლის დროსაც საოჯახო მეურნეობების დავალიანება 20-30%-ით აღემატება ქვეყნის მშპ-ს წლიურ მოცულობას. შესაბამისად, საოჯახო მეურნეობათა ჯამური შემოსავალი არ არის საკმარისი დაგროვილი ჯამური ვალის მომსახურებისათვის, რაც, თავის მხრივ, კრიზისის დაწყების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

**ფინანსური ინსტრუმენტებით (ინოვაციებით) განპირობებული სისტემური რისკები.** ფინანსური ინოვაციების ქვეშ იგულისხმება იმ ახალი პროდუქტების (მომსახურების), ტექნოლოგიების, ბიზნესის ორგანიზაციული ფორმების წარმოშობა, რომლებიც ეკონომიკური აგენტების დანახარჯების ან/და რისკების შემცირების შესაძლებლობას იძლევა<sup>62</sup>. ფინანსური ინოვაციები განიხილება, როგორც რეაქცია გაურკვეველობის მაღალი ხარისხის მქონე სწრაფად ცვალებად გარემოზე, რომლის შიგნითაც ეკონომიკური აგენტები ურთიერთქმედებენ. აქედან გამომდინარე, მიიჩნეოდა (ყოველ შემთხვევაში, ასე იყო 2007-2008 წლის გლობალურ ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისამდე), რომ ფინანსური ინოვაციები ხელს უწყობს რისკების შერბილებას მათი უკეთესად გადანაწილების, ანუ დივერსიფიკაციის გზით<sup>63</sup>. მსგავსი მიდგომის თეორიულ საფუძველად აღებული იყო შეზღუდული რესურსების განაწილების ვალრასის საერთო წონასწორობის კონცეფცია, რისი განვითარებული ფორმაა ეროუ-დებრეს ორპერიოდიანი მოდელი, რომელიც თეორიულად ამტკიცებს, რომ შესაძლებელია ნებისმიერი გაურკვეველობისა და რისკის დაძლევა ფინანსური ინოვაციების, პირველ რიგში, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების (ოპციონი, სვოპი, ფორვარდი, ვარანტი, ფიუჩერსი და ა.შ.) გამოყენების საფუძველზე. შესაბამისად, ავტორიტეტული პირების მიერ არაერთხელ გაცხადებულა, რომ „ფინანსური ინსტრუმენტების შემოღება მხოლოდ ამაღლებს ადამიანთა კეთილდღეობას“ (ა. გრინსპენი); „რაც უფრო მეტია დერივატივები, მით უფრო მაღალია სტაბილურობა“ (ბ. ბერნანკე). აშშ-ს იპოთეკური ბაზრის კოლაფსმა დიამეტრულად შეცვალა მსგავსი გადაჭარბებულად ოპტიმისტური დამოკიდებულება ფინანსური ინოვაციების მიმართ<sup>64</sup>.

<sup>62</sup> Frame S. White L. Empirical Studies of Financial Innovation: Lots of Talk, Little Action?. Journal of Economic Literature. 2004, v. 42, p. 118.

<sup>63</sup> Allen F. Gale D. Financial Innovation and Risk Sharing. Cambridge (MA), 1994, p. 57.

<sup>64</sup> Krugman P. Inovating Our Way to Financial Crisis. The New York Times. 3<sup>rd</sup> December, 2007. [www.nytimes.com/2007/12/03/opinion/03krugman.html/](http://www.nytimes.com/2007/12/03/opinion/03krugman.html/)



ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ გლობალურ ფინანსურ-ეკონომიკურ კრიზისამდეც ზოგიერთი ეკონომისტი და ფინანსისტი აშკარად გამოხატავდა უარყოფით დამოკიდებულებას ფინანსური ინოვაციების მიმართ, მიუთითებდა რა მის გამოყენებასთან დაკავშირებულ სერიოზულ საფრთხეებზე. კერძოდ, ჯ. სოროსი 2001 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში წერდა: „ინოვაციები თავისუფალი ბაზრების ერთ-ერთ უპირატესობად მიიჩნევა, თუმცა ფინანსური ბაზრების შემთხვევაში ინოვაციები უცილობლად წარმოშობს არასტაბილურობას... კომპიუტერული ტექნოლოგიებისა და ეფექტიანი ბაზრების კომბინაციამ გამოიწვია ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების ფეთქებადი ზრდა. მასთან დაკავშირებული საფრთხეები უგულვებელყოფილი იყო, რადგანაც ითვლებოდა, რომ ბაზრებს თვითკორექციის უნარი გააჩნია“<sup>65</sup>.

თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისების გავლენით ეკონომისტთა ფართო ჯგუფში განიდა მოსაზრება, რომ ფინანსური ინოვაციების დანერგვით რისკების განაწილება სულ უფრო მეტად გაუმჭვირვალე ხდება და იმ ინვესტორთა სიფხიზლე, რომლებიც იძენენ ახალ სავალო ქაღალდებს, სისტემატურად დუნდება. ამ ქაღალდებს მზარდი „ტოქსიკურობა“ ახასიათებს იმის გამო, რომ მათი უმეტესი ნაწილი ბირჟის გარეთ მიმოიქცევა და ნაკლებად ექვემდებარება კონტროლს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უადრესად გართულებულია ფინანსური ინსტრუმენტების ყიდვა-გაყიდვის შედეგად სპეკულაციური ფინანსური ბუშტების წარმოქმნის პრევენცია, რომლებსაც, როგორც წესი, უზარმაზარი მოცულობები გააჩნია და მათი გასკდომა იწვევს მთელი ფინანსურ-ეკონომიკური სისტემის მწვავე კრიზისებს.

ამრიგად, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების (დერივატივების) და სხვა ფინანსური ინოვაციების ფართო გამოყენება, ერთი მხრივ, კანონზომიერი პროცესია და წარმოადგენს ეკონომიკური სისტემის, განსაკუთრებით მისი ფინანსური კომპონენტის, საგრძნობი გართულების კანონზომიერ შედეგს. მეორე მხრივ, ეს პროცესი უშუალოდაა დაკავშირებული ეკონომიკის არასტაბილურობის გაძლიერებასთან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ამოცანა მდგომარეობს ფინანსური ინოვაციების იმგვარად გამოყენებაში, რომელიც არ შეუქმნის საფრთხეს ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირება-განვითარების საქმეს.

### **ფინანსური სექტორის დომინირებით გამოწვეული სისტემური რისკები.**

კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემა მაღალი დინამიზმით გამოირჩევა და ჭარბწარმოება მისი იმანენტური თვისებაა. განვითარების ადრეულ ეტაპებზე კაპიტალიზმისათვის მთავარი იყო ნივთის წარმოება, რომლის ფასეულობასაც განსაზღვრავდა მისი სარგებლიანობა. მოგვიანებით, სწორედ კაპიტალიზმის დინამიზმიდან გამომდინარე, აქცენტმა გადაინაცვლა არამატერიალურ (სიმბოლურ) ფასეულობათა შექმნაზე – სახეების, ნიშნების, სიმბოლოების წარმოებაზე და აღმოცენდა ვირტუალური ეკონომიკა, რომელმაც დღეს პრაქტიკულად დაკარგა ყოველგვარი კავშირი რეალურ (ფიზიკურ) ეკონომიკასთან.

სიმბოლური ფასეულობები თავისთავად არაფერს ნიშნავს და მათი არსებობა გამართლებულია მხოლოდ მსგავს სიმბოლოებთან მიმართებაში. ეს თავისთავად ეკონომიკისათვის დიდი დესტრუქციული საფრთხის შემცველია. თანამედროვე ეკონომიკაში ამგვარი სიმბოლოებისა და ნიშნების კლასიკური ნიმუშია დერივატივები, რომელთა გიგანტურ ზრდასთან გვაქვს საქმე. კერძოდ, 2008 წლის შუა პერიოდისათვის დერივატივების მსოფლიო ბაზრის კაპიტალიზაციამ 683 ტრლნ აშშ დოლარი, ხოლო წლიურმა ბრუნვამ 1.5 კვადრო აშშ დოლარი შეადგინა. იმავე პერიოდისათვის

<sup>65</sup> Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. М., 2001, стр. 378-379.

გლობალური მშპ-ს მოცულობა იყო 68 ტრლნ დოლარი, ანუ 10-ჯერ ჩამორჩებოდა დერივატივების საერთო ღირებულებას.

გლობალური ეკონომიკის ბირთვში – აშშ-ს ეკონომიკაში ბოლო ათწლეულში ჩამოყალიბდა შემდეგი ტენდენცია: ჭარბი ლიკვიდობა აძლიერებდა საკრედიტო ექსპანსიას, გამოხატულს ბანკების მიერ იაფი სესხების გაცემაში, ფინანსური ორგანიზაციები კი ცდილობდნენ მოკლევადიან პერიოდში საკუთარი მოგების მაქსიმიზაციას, რისთვისაც მნიშვნელოვნად ზრდიდნენ ლევერეჯს, ანუ ნასესხები კაპიტალის თანაფარდობას საკუთარ კაპიტალთან. ყოველივე ამას თან სდევდა სისტემური რისკების ზრდა. საკრედიტო ექსპანსიის გამო აშშ-ს ბანკების მიერ შეიქმნა სპეციალური კომპანიები, რომლებმაც აქტიურად დაიწვეს დერივატივების გამოშვება, რომელთა უმრავლესობა უზრუნველყოფილი იყო იპოთეკური კრედიტით შექმნილი საცხოვრებელი ფართების გირაოში ჩადებით. ამ გზით ხდებოდა რისკების გადაბარება ბანკებიდან მათ მიერვე შექმნილ კომპანიებზე, ამ უკანასკნელთა მიერ კი დერივატივების მყიდველ კლიენტებზე. მსგავსი, რბილად რომ ვთქვათ, არასტანდარტული კრედიტების დიდი ნაწილი მოგვიანებით ბანკებისათვის ე.წ. „ტოქსიკურ აქტივებად“ გადაიქცა, რომლის მოცულობამ 2006 წელს აშშ-ს ეკონომიკაში 1.3 ტრლნ დოლარი, ანუ ქვეყნის მშპ-ს 10% შეადგინა<sup>66</sup>.

ამრიგად, თანამედროვე ეკონომიკაში ჩამოყალიბდა მისი ფინანსური ელემენტის დომინანტი. ეს გამოიხატება არა მარტო ფინანსური სექტორის ჰიპერტროფირებულ ზრდაში, რასაც ბოლო მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში მყარი ტენდენციის ხასიათი ჰქონდა<sup>67</sup>. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეკონომიკის ფუნქციონირებაში ფინანსური სექტორის როლის ძირეული შეცვლა. კერძოდ, რეალური სექტორის მომსახურების ფუნქციის ნაცვლად იგი თვითკმარ ხასიათს იძენს, ვითარდება საკუთარი მიზნებიდან გამომდინარე, სპეციფიკური კანონზომიერებების შესაბამისად და სულ უფრო მეტად იქვემდებარებს რეალურ სექტორს. ეს მოვლენა დიდ ყურადღებას იქცევს მკვლევრების მხრიდან და აღინიშნება, როგორც „ეკონომიკის ფინანსებიზაცია“, „დერივატიული კაპიტალიზმი“, „ვირტუალური ეკონომიკა“ და ა.შ. ზოგიერთი ეკონომისტის აზრით, „ფინანსები, საკუთარი ბუნებიდან გამომდინარე, ტირანულ ძალად გადაიქცა“<sup>68</sup>, რომელიც საფრთხეს უქმნის როგორც ცალკეული განვითარებული ქვეყნების, ისე გლობალური ეკონომიკის სტაბილურობას.

სისტემური რისკების კლასიფიკაცია, მათი წარმოშობის მიზეზების, განვითარების ლოგიკის და მოსალოდნელი შედეგების ანალიზი წარმოქმნის იმ თეორიულ საფუძველს, რომელზე დაყრდნობითაც უნდა განხორციელდეს მათი პრევენციისა და შერბილების პრაქტიკული ღონისძიებების შემუშავება. თუმცა ეს სხვა, დამოუკიდებელი საკითხია, რომელიც ცალკე შესწავლას საჭიროებს.

*Mekvabishvili Elguja*

## **ROLE OF SYSTEM RISKS IN MODERN ECONOMY SUMMARY**

In the work the role of system risks in occurrence financial and economic crises is considered. The original definition of concept «system risks» is offered and principal views of system risks are formulated.

<sup>66</sup> Супян В. Кризис в США: экономический контекст. Вестник института Кенана в России. Вып. 15. М., 2009, с. 29.

<sup>67</sup> 1980 წელს მსოფლიო ფინანსური აქტივებისა და მსოფლიო მშპ-ს მოცულობები თითქმის თანაბარი იყო - შესაბამისად 12 ტრლნ და 10 ტრლნ აშშ დოლარი. 2007 წელს კი პირველი შეადგენდა 195 ტრლნ აშშ დოლარს და თითქმის 3.5-ჯერ აღემატებოდა მეორეს (55 ტრლნ დოლარი).

<sup>68</sup> Вопросы экономики. 2008, №12, сс. 57-58.

The analysis of system risks represents that methodological basis against which leans the practical actions directed on prevention of global financial and economic crises.

*Olshantseva T.  
Britchenko Igor*

## **BUSINESS EDUCATION IN A GLOBALIZED EDUCATIONAL MARKET**

### **INTRODUCTION**

Over the last century globalization has resulted in major changes in the standard of living around the world through trade and the exploit of comparative advantages. The process has spread to the service industry which includes education. In fact, originated in the early twentieth century MBA (Master of Business Administration) gradually become a key to success in big business-education, because the basic concepts and approaches in business, common throughout the world. In a sense, the top MBA business education becomes one of the most important things. Today, about two thousand higher education institutions in the world offering more than four thousand different programs, at which graduates get an MBA.

### **RESULTS.**

The Master of Business Administration is a master's degree in business administration, which attracts people from a wide range of academic disciplines. The MBA designation originated in the United States, emerging from the late 19th century as the country industrialized and companies sought out scientific approaches to management. The core courses in the MBA program are designed to introduce students to the various areas of business such as accounting, finance, marketing, human resources, operations management, etc. Students in MBA programs have the option of taking general business courses throughout the program or can select an area of concentration and focus approximately one-fourth of their studies in this subject.

Accreditation bodies exist specifically for MBA programs to ensure consistency and quality of graduate business education. Business schools in many countries offer MBA programs tailored to full-time, part-time, executive, and distance learning students, with specialized concentrations. Business schools or MBA programs may be accredited by external bodies which provide students and employers with an independent view of their quality, and indicate that the school's educational curriculum meets specific quality standards. The three major accrediting bodies in the United States are Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB), which accredits research universities, the Accreditation Council for Business Schools and Programs (ACBSP), which accredits universities and colleges, and the International Assembly for Collegiate Business Education (IACBE), all of which also accredit schools outside the US. The AACSB, the ACBSP, and the IACBE are themselves recognized in the United States by the Council for Higher Education Accreditation (CHEA). MBA programs with specializations for students pursuing careers in healthcare management also eligible for accreditation by the Commission on the Accreditation of Healthcare Management Education (CAHME).

In the United States, an MBA program may also be considered accredited on the institutional level. Bodies that accredit institutions as a whole include the Council for Higher Education Accreditation (CHEA): Middle States Association of Colleges and Schools (MSA), New England Association of Schools and Colleges (NEASCSC), Higher Learning Commission of the North Central Association of Colleges and Schools (HLC), Northwest Commission on Colleges and Universities (NWCCU), Southern Association of Colleges and Schools (SACS), and Western Association of Schools and Colleges (WASC).

Accreditation agencies outside the United States include the Association of MBAs (AMBA), a UK based organization that accredits MBA, DBA and MBM programs worldwide, government accreditation bodies such as the All India Council for Technical Education (AICTE) that accredits MBA and PGDM

programs across India, the Council on Higher Education (CHE) in South Africa, the European Foundation for Management Development operates the European Quality Improvement System (EQUIS) for mostly European and Asian schools, and the Foundation for International Business Administration Accreditation (FIBAA) in Europe.

In 1957, INSEAD (French name "INStitut Européen d'ADministration des Affaires", or European Institute of Business Administration) became the first European university offering the MBA degree, followed in 1959 by ESADE, ICADE in 1960 (who had started offering in 1956 a "Technical Seminary for Business Administration"), IESE (first two-year program in Europe) in 1964, UCD Smurfit Business School in 1964, Manchester Business School and London Business School in 1965, The University of Dublin (Trinity College), the Rotterdam School of Management in 1966, the Cranfield School of Management in 1967 and in 1969 by the HEC School of Management (in French, the *École des Hautes Études Commerciales*) and the Institut d'Etudes Politiques de Paris. In 1972, Swiss business school IMEDE (now IMD) began offering a full-time MBA program, followed in 1974 by AGH University of Science and Technology in Cracow, Poland. In 1991, IEDC-Bled School of Management became the first school in the ex-socialist block of the Central and Eastern to offer an MBA degree. Because of technology advances, distance or online MBA programs have recently emerged in Europe. Several business schools in the United Kingdom now offer distance MBA programs. In 2007, ESCEM became the first French Business school to offer their own distance or online MBA. See List of business schools in Europe

In Europe, the recent Bologna Accord established uniformity in three levels of higher education: Bachelor (three years), Masters (one or two years in addition to three or four years for a Bachelor), and Doctorate (an additional three or four years after a Masters). Students can acquire professional experience after their initial bachelor degree at any European institution and later complete their masters in any other European institution via the European Credit Transfer and Accumulation System.

Accreditation standards are not uniform in Europe. Some countries have legal requirements for accreditation (e.g. most German states), in some there is a legal requirement only for universities of a certain type (e.g. Austria), and others have no accreditation law at all. Even where there is no legal requirement, many business schools are accredited by independent bodies voluntarily to ensure quality standards.

In Austria, MBA programs of private universities have to be accredited by the Austrian Accreditation Council. State-run universities have no accreditation requirements, however, some of them voluntarily undergo accreditation procedures by independent bodies. There are also MBA programs of non-academic business schools, who are entitled by the Austrian government to offer these programs until 2010. Some non-academic institutions cooperate with state-run universities to ensure legality of their degrees.

January 1999 saw the first meeting of the Association of the Czech MBA Schools (CAMBAS). The Association is housed within the Centre for Doctoral and Managerial Studies of UEP, Prague. All of the founding members of the Association to have their MBA programs accredited by partner institutions in the United Kingdom or United States of America.

In Finland, as in most countries, MBA does not have the status of official degree. MBA programs are run by various universities including the top universities in the country.

In France and in the Francophone countries such as Switzerland, Monaco, Belgium, and Canada, the MBA degree programs at the public accredited schools are similar to those offered in the Anglo-Saxon countries. Most French Business Schools are accredited by the *Conférence des Grandes Écoles*, which is an association of higher educational establishments outside the mainstream framework of the public education system.

Germany was one of the last western countries to adopt the MBA degree. In 1998, the Higher Education Framework Act, a German federal law regulating higher education including the types of degrees offered, was modified to permit German universities to offer master's degrees. The traditional German degree in business administration was the *Diplomin Betriebswirtschaft* (Diplom-Kaufmann; Master's degree equivalent) but since 1999, bachelor's and master's degrees have gradually replaced the traditional degrees

(see Bologna process). Today most German business schools offer the MBA. Most German states require that MBA degrees have to be accredited by one of the six agencies officially recognized by the German Akkreditierungsrat (accreditation council), the German counterpart to the American CHEA. The busiest of these six agencies (in respect to MBA degrees) is the Foundation for International Business Administration Accreditation (FIBAA). All universities themselves have to be institutionally accredited by the state (staatlich anerkannt).

Italian MBAs programs at public accredited schools are similar to those offered elsewhere in Europe. Italian Business Schools are accredited by EQUIS and by ASFOR. There are several MBA programs offered in Poland. Some of these are run as partnerships with American or Canadian Universities. For example, the CEMBA program is run by the Warsaw School of Economics and the University of Quebec at Montreal, Warsaw-Illinois Executive MBA (WIEMBA) run as partnership of University of Warsaw and University of Illinois at Urbana-Champaign. Others like the programs offered by the Institute of Economics of the Polish Academy of Sciences (INE PAN) rely on their own faculty and enrich their courses by inviting visiting lecturers. The CEMBA, WIEMBA and INE PAN programs as several other programs in Poland, are offered also in English.

Recently MBA programs appeared in Ukraine where there are now about twenty schools of business offering a variety of MBA programs. Three of these are subsidiaries of European schools of business, while the remaining institutions are independent. Ukrainian MBA programs are concentrated mainly on particulars of business and management in Ukraine. For example, 2/3 of all case studies are based on real conditions of Ukrainian companies.

The UK based Association of MBAs (AMBA) was established in 1967 and is an active advocate for MBA degrees. The Association's accreditation service is internationally recognised for all MBA, DBA and Masters in Business and Management (MBM) programs. AMBA also offer the only professional membership association for MBA students and graduates. UK MBA programs typically consist of a set number of taught courses plus a dissertation or project.

American edition of Financial Times (FT) has prepared an annual ranking of business schools with the best programs of Executive MBA (EMBA) for CEO's. It differs from the MBA because it is specifically designed for managers. Such degree is a kind of golden key that opens career doors easily to international companies. As FT experts have calculated, average annual salary of graduates is approximately equal to the cost of education. For this reason, it is unlikely that rate of EMBA can be cheap. For example, the minimum price for studying at the London Business School during the year is \$ 60.000. Thus, the top ten included the following business schools which are outlined in Table 1:

**Table 1.** Financial Times annual ranking of business schools with the best programs of Executive MBA

№	Current rank	3 year average	School name	Country	Salary(\$)	Salary growth
1.	1	1	Kellog / Hong Kong UST Business School	China	419.416	63
2.	2	2	Trium: HEC Paris / LSE / New York University: Stem	Frsnce / UK / US	307.808	58
3.	3	3	Columbia / London Business School	US/UK	259.833	85
4.	4	4	Insead	France / Singapore / U.A.E.	219.441	60
5.	5	5	University of Chicago: Booth	US/UK Singapore	219.736	70
6.	6	8	Duke University: Fuqua	US	254.564	54
7.	7	7	University of Pennsylvania: Wharton	US	220.704	62
8.	8	7	IE Business School	Spain	177.026	153
9.	9	-	UCLA / NUS	USA / Singapore	232.928	72
10.	10	8	London Business School	UK / U.A.E.	180.409	79

Despite clouds hanging over Western economies, 2011 represents a stellar year with a 36% growth in MBA demand worldwide, well ahead of the long-term trend growth rate of 15% per annum. QS TopMBA has reported since 1990, according to the largest survey of MBA employers ever conducted. MBAs are playing a central role in the battle for global economic supremacy, with economic growth in emerging markets fuelling worldwide demand for MBAs.

QS is the world's leading information network for top careers and education. QSlinks high achievers from the graduate, MBA and executive communities around the world with leading business schools, postgraduate departments at universities and with employers, through websites, events, e-guides and technical solutions. The QS Global Employer Survey shows a 36% increase overall in MBA job opportunities in 2011, a turnaround from the 5% decline experienced in 2009. The QS TopMBA.com Jobs & Salary Trends Report shows that across Asia and Latin America, employers are embracing MBAs as never before with the trend seen across all major industries, supplemented by a gradual recovery in demand in other regions. Up to the third quarter of 2011, MBA demand has remained insulated from the volatility affecting financial markets in Europe and North America. MBA demand is expanding as the qualification is embraced by employers in Asia, particularly India and China. India remains the hot MBA market in 2011, experiencing an explosion in employer demand (up 24% in 2011 and 43% in 2010) especially in consulting and professional services, manufacturing, IT/computer services and microfinance.

MBA jobs within Latin America are also becoming much more plentiful as the region is set to utilize MBAs as a key talent pool. Latin American companies are battling to internationalize and enter the Asian markets, in particular, Mexico; reporting 103% increase in MBA demand this year.

In the USA, 2011 MBA demand is picking up quickly with a 24% jump in MBA opportunities reported by employers, albeit employers are cautious about 2012. In the first half of the year, although the USA saw lower growth than the emerging markets in percentage terms, the country still remains the largest market for MBA employment.

Despite continuing economic uncertainty and hiring restraint on the part of banks, MBA demand in Western Europe in 2011 is strong, with particular dynamism in the UK (34% growth) and Germany (28% growth), fuelled by the consulting and industrial sectors. However MBA demand in Central and Southern Europe is flat. In particular, demand for MBAs in Russia has slowed down after a couple of years of heady recruitment fuelled by an energy boom. As uncertainty over the financial stability increases, it is likely that MBA recruitment in the region will become more cautious.

MBA consulting jobs are back at record levels in 2011, with a 28% jump in demand. A 17% jump in demand is forecast in 2012. MBA jobs in financial services won't be far behind with a 27% actual increase in 2011 and a further increase of 14% forecast in 2012. Demand for MBAs in the technology sector is recovering, with IT/computer services jobs recording a 34% jump in demand this year, and a slower 10% increase forecast for 2012 (a concentration of this growth being in Asia with big US employers actively hiring in the region).

The high technology/electronics sector is also growing at 28% 2011 year and a further 17% in 2012. However, growth in telecommunications is much slower with 21% 2011 year and even a 6% decline is forecast for 2012. MBA jobs in pharmaceuticals and healthcare declined in 2010 but are recovering in 2011 with growth of 20% followed by a 26% growth forecast in 2012. The 2011 research reveals that employers continue to seek more experienced MBA candidates, preferably with international experience, combined with strong interpersonal and "soft" skills.

68% of MBA employers seek international study experience. Employers strongly agree that screening for language skills and inter-cultural communication skills are an important part of the hiring process for international MBAs. The type and duration of study experience is important to employers. Employers are, in general, satisfied with the technical skills and overall academic achievement acquired by MBA students. This refers to skills acquired in finance, marketing, e-business, risk management, corporate social responsibility and linguistic ability.

Business school graduates are still not meeting expectations in terms of their soft skills (leadership, communication, interpersonal and strategic thinking) which are regarded as a premium. For the fourth year in succession, there has been a sharp drop in employer demand for MBAs with less than three years of experience. MBAs with three to five years' experience remain most in demand and results show a sharp increase in demand for MBAs with over eight years of experience.

There have been significant changes in the careers offered to MBAs in 2011. The research shows an increase in the number of opportunities in consulting, strategic planning, finance (other), e-commerce, IT/technology, and supply chain management.

With this, comes a proportionate drop in opportunities in finance (advisory) and general management. MBA salaries have improved slightly in 2011 after a period of softening in recent years and are likely to jump again in the near future if a double-dip recession is avoided and current growth in MBA demand in emerging markets continues. The QS TopMBA.com Jobs & Salary Trends Report provides the first view of MBA salary trends in 2011 based on our survey of 2140 recruiters who are actively hiring MBAs.

As more and more employers seek MBAs in all corners of the world, MBA salaries are slowly but surely equalizing. There are a growing number of companies operating as multinationals and implementing international recruitment schemes, offering similar terms to new hires, independent of location. In developed economies, MBA salaries among multinational employers have risen by an average of 4% in 2011. Despite the sovereign debt crisis hitting financial markets, employers seem committed to attracting internationally-mobile talent, placing upward pressure on MBA salaries.

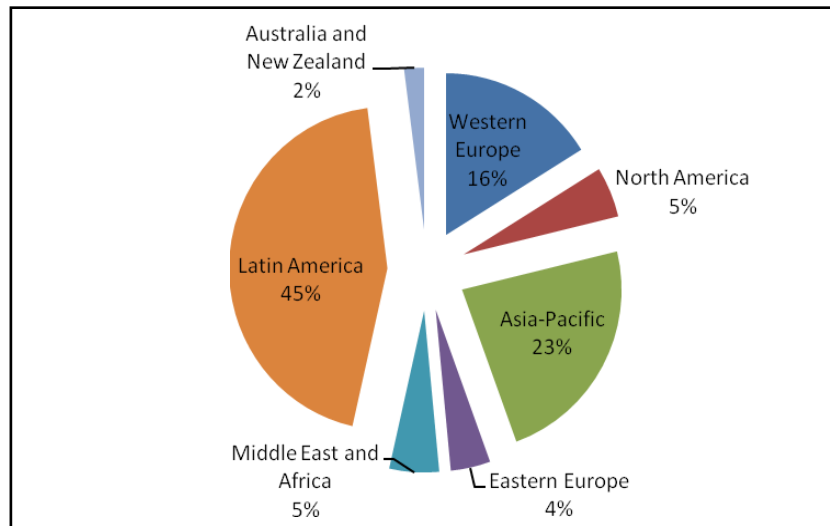
The sovereign debt crisis hitting the euro zone is not stopping companies actively recruiting MBAs. In 2011 salaries have risen by nearly 10%, driven by the high number of multinational companies in the region who actively target MBAs. Switzerland reports the highest average MBA salaries in Europe and the world at US\$122,300 per annum. The United Kingdom reports the second highest average in Europe at US\$99,300, followed by Denmark (US\$99,100), France (US\$95,300), and Ireland (US\$87,500). Germany has lost its lead position in terms of reported European MBA salaries and is now in 5th place at US\$83,500. MBA salaries in North America are stable. Recovery in the US market is not as strong as recruiters were anticipating last year and as a consequence, MBA hiring companies remain cautious in 2011. Employers are able to recruit the numbers of candidates required without raising salary offers significantly. The average MBA salary in the US is US\$92,000 in 2011 whereas in Canada, it is US\$79,500.

Australia is the big story in 2011, reporting the highest average MBA salaries in the Asia-Pacific region and second highest worldwide at US\$117,800. Within Asia-Pacific, Japan reports the next highest average salaries of US\$92,000, followed by Hong Kong at US\$87,500 among multinational employers. If local employers from the Asia-Pacific region are excluded from the salary analysis, significant increases in average salaries are seen across the region. Aerospace and defense is the highest paying sector in 2011, averaging over US\$150,000, followed by financial services (US\$130,000) then consulting/professional services (US\$110,000). The lowest average salaries are in transportation, travel & hospitality, and the public sector.

The average MBA bonus among employers in North America and Europe, where reported, was US\$23,000 in 2011. Turbulence in the financial markets may lead to a reduction in bonus payments especially in the finance service sector in 2011/12.

12,100 employers responded to survey in 2011, of which 2,140 who were actively recruiting MBAs and 9,960 recruiting undergraduates or master's students. This compares to the 2157 employers who responded as active MBA employers in 2010, and 760 in 2009. All employers that responded to the survey are guaranteed confidentiality for the components of their individual responses except for any openended feedback on the value of an MBA or concerns with MBA hires they have chosen to provide.

Responses were received from employers across the globe are described on the picture 1:



**Picture 1.** Active MBA employers across the globe

India was the largest single source of MBA employer respondents, followed by Mexico. This breadth of response provides detailed insights into MBA recruiting patterns across the globe. Consulting and professional services was the largest responding sector in 2011, reflecting the surge in demand in this sector. Banking and financial services was the second largest responding sector, followed by HR/recruitment services (often engaged in hiring for the banking and consulting sectors around the world). Manufacturing, IT, FMCG and energy were also extremely well represented in the sample.

### CONCLUSIONS

So, The MBA (Master of Business Administration) is a graduate management degree, which prepares professionals for management responsibility. It is one of the best-known degrees in the world, with more people taking it than any other postgraduate course. Deciding to take an MBA is a crucial step in an individual's career. The QS Global Employer Survey conducted by the QS Intelligence Unit, collects primary data on the state of the recruitment market and predictions of future trends from recruiters in general industry, consulting, financial services and technology. QS also provides career opportunities and networking facilities exclusively for member business schools. Over 100 business schools and 800 employers subscribe to QS Global-Workplace and QS TopMBA Careers.

*Olshantseva T.  
Britchenko Igor*

### BUSINESS EDUCATION IN A GLOBALIZED EDUCATIONAL MARKET SUMMARY

The article is devoted to the specific aspects of business education in a globalized educational market.

*სოლომონ პაველია შვილი*

### თანამედროვე გლობალიზაციის ზოგიერთი ასპექტი

თანამედროვე გლობალიზაციის პროცესი ხასიათდება ფაქტორთა მთელი კომპლექსით, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია მსოფლიო ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, ტრანსნაციონალურ კომპანიათა მასშტაბური ზრდა, საფინანსო სფეროს გლობალიზაცია, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისა და ინფორმაციულ ტექნოლოგიათა განვითარება. ყოველივე ზემოთ აღნიშნული კომპონენტი მახასიათებელია ზოგადად გლობალიზაციის



პროცესისათვის, თუმცა სხვადასხვა ეტაპზე თითოეული მათგანის არათანაბარი განვითარება შეიმჩნევა.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 60-იან წლებში აქტიურად დაიწყო მსჯელობა ქვეყნის ეკონომიკების ლიბერალიზაციაზე, მაგრამ პროცესის რეალური განხორციელება ძალზე რთული აღმოჩნდა. ამას ხელს უწყობდა ისიც, რომ იმ დროისათვის მართვის სოციალისტურ-ადმინისტრაციული წყობა მყარად იყო ფეხმოკიდებული. მსოფლიოს ჰქონდა გასული საუკუნის 30-იანი წლების აშშ-ს კრიზისის ისტორიული გამოცდილებაც, რომლიდანაც თავის დაღწევა სახელმწიფო რეგულაციებით და მკაცრი ეკონომიკური რეგლამენტაციებით იქნა შესაძლებელი, ანუ განხორციელდა კეინზის ეკონომიკური თეორიისა და ფრანკლინ რუზველტის სახელმწიფო გადაწყვეტილებების სინქრონიზაცია.

მიუხედავად ძლიერი წინააღმდეგობისა, მომხდარიყო ქვეყნების ეკონომიკების დაახლოება და კარგახსნილობა, დაწყებულიყო ლიბერალიზაციის პროცესი, გარკვეული ნაბიჯები ნელი ტემპით, მაგრამ მაინც იდგებოდა. ამის ნათელი დასტურია ისიც, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების სამი წლისთავზე, 1948 წელს 23-მა ქვეყანამ მოაწერა ხელი გენერალურ შეთანხმებას ვაჭრობის ტარიფების შესახებ (GATT). შემდგომ, 1960-1961 წლებში 39-მა სახელმწიფომ მოაწერა ხელი დილონ-რაუნდის შეთანხმებას, 1963-1967 წლებში – 74-მა ქვეყანამ, ხოლო 1986-1993 წლებში – 125-მა ქვეყანამ. მაშინ გადაწყდა GATT-ის გარდაქმნა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციად, რომელიც დღეისათვის 157 ქვეყანას აერთიანებს. თუმცა, პირველ ეტაპზე სოციალისტური ბანაკის ქვეყნები ამ პროცესში თითქმის არ მონაწილეობდნენ.

დღეისათვის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მეშვეობით ხორციელდება ქვეყნებს შორის ვაჭრობის – ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციათა ლიბერალიზაცია, სატარიფო ბარიერების მაქსიმალური შემცირება, დემპინგური ფასების არდაშეგება, საქონლის მიმოქცევის გამარტივებული პროცედურების უზრუნველყოფა და სხვა. თუმცა ეს უკანასკნელი უძღური აღმოჩნდა, როდესაც ქართული ღვინისა და მინერალური წყლების იმპორტი დაუშსახურებლად, პოლიტიკური მოტივაციის გამო აკრძალა რუსეთის ფედერაციამ. მიუხედავად იმისა, რომ დღეისათვის რუსეთი მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრია, ჯერჯერობით ამ საკითხზე მისგან არანაირი მკვეთრი განცხადებები არ ისმის.

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ დღევანდელ ეტაპზე, საბოლოო ჯამში, გლობალიზაციას ალტერნატივა არა აქვს. ჩვენ ყველა ერთად ვართ მოწმე იმისა, თუ როგორ ცდილობენ მსოფლიოს უდიდესი ქვეყნები, მიიღონ ერთიანი გადაწყვეტილებები, შეიმუშაონ ერთიანი მიდგომები (შეიძლება ეს ზოგიერთი ქვეყნისთვის არასახარბიელოც იყოს) კრიზისის დასაძლევად. “გლობალიზაცია არის პროცესი, რომელიც ასახავს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის წინაშე წამოჭრილი პრობლემების გადაჭრის ერთიანი გზების ძიებას. ეს შეიძლება იყოს როგორც ეკოლოგიური, სასურსათო, ჯანმრთელობის დაცვის და სხვა სფეროების მომცველი. ერთი შეხედვით, გლობალიზაცია სხვა არაფერია თუ არა ეკონომიკების ერთიანი სოციალური ორიენტაცია”<sup>69</sup>. თუმცა ამ საკითხზე განსხვავებული შეხედულება აქვს ამერიკელ მეცნიერს, ნობელის პრემიის ლაურეატს ჯოზეფ სტიგლიცს, რომელიც თვლის, რომ “სწორედ გლობალიზაცია და ეროვნული ეკონომიკების ურთიერთგამჭობობა გახდა დამატებითი ფაქტორი კრიზისის გაღრმავებისა” და გვთავაზობს, რომ “ეროვნული და კერძო ფინანსური ინსტიტუტი გახდეს რაც შეიძლება გამჭვირვალე, დაცული იქნეს

<sup>69</sup> ს. პავლიაშვილი. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და გლობალიზაციის თავისებურებანი. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალები. 2012, 6-7 აპრილი. გვ. 41.

ერთიანი სტანდარტები ფინანსურ სექტორში და შეიქმნას ვალუტის ერთიანი მსოფლიო რეზერვები”<sup>70</sup>.

მსოფლიოს სავაჭრო ორგანიზაციის მონაცემებით, გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან დღემდე განვითარებულ ქვეყნებში სამრეწველო საქონლის შეტანის ტარიფები თითქმის 95%-ით არის შემცირებული. რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს აისახა საერთაშორისო ვაჭრობაში. თუ გადავხედავთ მონაცემებს, მსოფლიო ექსპორტის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი წინ უსწრებს მშპ-ს მატების ტემპებს. როგორც ცხრილიდან ჩანს, მსოფლიო ექსპორტის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი თითქმის ყოველწლიურად იზრდება, თუ არ ჩავთვლით რამდენიმე გამონაკლისს. ეს გამონაკლისი კი 2009 წელია, რომელიც გამოწვეულია მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისით.

**ცხრილი 1. მსოფლიო ექსპორტისა და მშპ-ს მატების საშუალო წლიური ტემპები (%)<sup>71</sup>**

წლები	ექსპორტი (%)	მშპ (%)
1951-1960	6.0	4.2
1961-1970	8.1	4.8
1971-1980	2.7	3.9
1981-1995	2.6	2.7
1986-1990	6.2	3.6
1991-1995	6.3	3.2
1996	6.5	4
1997	10.1	4.2
1998	4.2	2.8
1999	5.3	3.5
2000	12.4	4.8
2001	14.7	5.7
2002	11.5	2.3
2003	12.8	2.7
2004	11.9	3.9
2005	10.3	3.1
2006	9.2	3.9
2007	6.8	3.8
2008	2.2	1.8
2009	-12.1	-2.4
2010	14.2	4.0
2011	4.9	2.5

ვაჭრობის ლიბერალიზაციამ და აქედან გამომდინარე გლობალიზაციის პროცესების დაჩქარებამ ხელი შეუწყო განვითარებადი ქვეყნების მსოფლიო ინტეგრაციას. ამის ნათელი მაგალითია ინდოეთი და ჩინეთი, რომლებიც ნახევარი საუკუნის წინ ძირითადად იმპორტიორი ქვეყანები იყვნენ, ხოლო მათ ექსპორტს ნედლეული და სასარგებლო წიაღისეული შეადგენდა. დღეისათვის ეს ქვეყნები იკავებს წამყვან ადგილს მსოფლიო ექსპორტის სივრცეში. მაგალითად დღესდღეობით ინდოეთს მეორე ადგილი უკავია ფოლადის წარმოებითა და ექსპორტით, რომლის მოცულობაც 10-15%-ით გაიზარდა მიმდინარე წელს, ხოლო საქონლის ხორცის ექსპორტით პირველ ადგილი (57 მილიონი ტონა წელიწადში).

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა ნათლად დაგვანახა, რომ პირველ რიგში მას უფრო ფინანსური კრიზისის ხასიათი ჰქონდა, რომლის ერთ-ერთი მიზეზიც იყო იპოთეკური კრედიტების გაცემის გამარტივება, რამაც მიმოქცევაში დოლარის მასის

<sup>70</sup> Джозеф Стиглиц. «Рынок не справился». www.nftegaz.ru 10.07.2009.

<sup>71</sup> Темпы роста мирового валового продукта (Мировой ВВП), % к предыдущему году. <http://www.ereport.ru/graph/gdpworld.htm>; <http://lenta.ru/news/2012/04/12/wto/>

მკვეთრი ზრდა გამოიწვია, რასაც საბოლოოდ საბანკო სექტორის კრაზი მოჰყვა. ამავდროულად, ამ პროცესს თან სდევდა საფონდო ბირჟის კრიზისი, ფინანსური ინსტრუმენტების (ფიუჩერული გარიგებები, ოფციონი, სვოპი, ფორვარდი და სხვა) არასწორი გამოყენება<sup>72</sup>.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში ფინანსურმა სფერომ დამოუკიდებელი მნიშვნელობა მოიპოვა. ის რეალური სექტორის თამნდვეი კი აღარ არის, არამედ ჩამოყალიბდა, როგორც ცალკე საფინანსო ნაკადების მიმოქცევის არეალი.

თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში ჩამოყალიბდა ე.წ. ვირტუალური ეკონომიკა, იგი ვლინდება ინფორმაციული და ფინანსური სექტორების ინტენსიური ზრდით მთლიან შიდა პროდუქტში. ვირტუალიზაციის მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელია უნაღლო ელექტრონული ფულის ერთეულის წილის ამაღლება ფულის მასაში, როდესაც ფულის ნაკადების მოძრაობა ხორციელდება ინტერნეტის მეშვეობით, რის გამოც აღარ მოძრაობს ფულის რეალური მასა.

ფინანსურ გლობალიზაციას ხელი შეუწყო ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენებამ, რომლის მოცულობაც მკვეთრად გაიზარდა გასული საუკუნის 90-იან წლებში. მარტო 1986-1993 წლებში მისი მოცულობა (ნომინალის მიხედვით) გაიზარდა 618.8 მილიარდი დოლარიდან 7.8 ტრილიონ დოლარამდე, ე.ი 12,7-ჯერ<sup>73</sup>.

50 – 60-იან წლებში საერთაშორისო ვაჭრობისა და საერთაშორისო ფინანსური ნაკადების მოცულობა შედარებით უმნიშვნელო იყო. ამის მიზეზს ისევ და ისევ გლობალიზაციური პროცესების შეფერხებითი განვითარება წარმოადგენდა. კაპიტალი უპირატესად ეროვნული ეკონომიკების ჩარჩოებს არ სცილდებოდა. საკრედიტო საპროცენტო განაკვეთი ქვეყნებს შორის მკაფიოდ განსხვავებული იყო, რაც განპირობებული იყო ქვეყნების მაკროეკონომიკური პოლიტიკის დამოუკიდებლობის ხარისხით. ისინი ადვილად ზემოქმედებდნენ როგორც ფულის მასაზე, ასევე სავალუტო კურსზე. ფაქტობრივად თითოეულ ქვეყანას გააჩნდა ავტონომიური სავალუტო ბაზარი. ეს ცნობილი ბრეტონ-ვუდსის სისტემით იყო გათვალისწინებული. თუმცა არცთუ იშვიათად გამოითქმება ისეთი მოსაზრებაც, რომ ბრეტონ-ვუდსის ინსტიტუტები მათი ფუძემდებელთა ჩანაფიქრის მიხედვით არ ფუნქციონირებდნენ<sup>74</sup>.

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაწყებული, ეკონომიკის ინფორმატიზაციისა და გლობალიზაციის გაღრმავების შედეგად, ფულის მიმოქცევის, ნაკადების რეგულირების სფერო ძირეულად შეიცვალა. აღსანიშნავია, რომ, 1990 წელთან შედარებით 2007 წელს ევრობლიგაციების ემისიის წლიური მოცულობა თითქმის 18-ჯერ გაიზარდა.

საბანკო დაკრედიტების ხარისხი ძირითადად დაკავშირებულია ეკონომიკური სექტორის რეალურ მოთხოვნასთან, ანუ ეკონომიკურ აქტივობასთან, მეორე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ფინანსური გლობალიზაცია და მისგან გამომდინარე ინსტიტუციური ცვლილებები, რომელიც ვლინდება ფინანსური ნაკადების თავისუფალი გადაადგილებით, სხვადასხვა რეგულაციების, შეზღუდვების მოხსნის გზით. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ ქვეყნები ფინანსური ინსტიტუტების კოოპერაციითა და, ხშირ შემთხვევაში, მათი შერწყმით ქმნიან ერთიან ფინანსურ ბაზარს.

ჩვენი ქვეყნისთვის მთავარია, პირველ რიგში, სწორად განისაზღვროს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის ის ძირითადი ფაქტორები, რომლითაც შეგვეძლება ეროვნული ეკონომიკისა და გლობალიზაციის პროცესების ჰარმონიული განვითარება. მნიშვნელოვანია ისეთი ფაქტორები, როგორცაა ეროვნული ეკონომიკის განვითარების დონე, პოტენციალი და მასზე მოქმედი გლობალიზაციის პოზიტიური და ნეგატიური

<sup>72</sup> S.Pavliashvili, The World Economic Crisis and Georgia. The Caucasus Globalization. v.5, issue 3-4, 2011, p.57.

<sup>73</sup> Джон Маринал Видул К. Бансал Финансовая инженерия. ИНФРА-М, М; 1998 ст.692-706.

<sup>74</sup> ვ. პაპავა. არატრადიციული ეკონომიკისი. თბილისი 2011, გვ.336.

შედეგები. უნდა შევძლოთ მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესების განმსაზღვრელ ქვეყნებთან (აშშ, იაპონია, ევროკავშირი) კოორდინირებული მუშაობა, მოვახდინოთ საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებიდან მიღებული კრედიტების, გრანტების მაქსიმალური ტრანსფორმირება ეროვნული ეკონომიკისთვის. ეროვნული უსაფრთხოების და მათ შორის ეკონომიკური უსაფრთხოების კონცეფციის პროგრამის, ღონისძიებათა ნუსხის რეალიზაცია და მათი მოყვანა თანამედროვე მსოფლიოს ადეკვატურ პროცესებთან. იმპორტ-ჩანაცვლებადი პროდუქციის მაქსიმალური დახმარება და ეროვნული წარმოების მხარდაჭერა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის რეკომენდაციების ფარგლებში.

*Pavliashvili Solomon*

## **SOME ASPECTS OF MODERN GLOBALIZATION SUMMARY**

The article deals with the character and some features of modern globalization. There is shown its previous conditions as its historical process. There is also mentioned each trends of globalization such as transnational companies and the complete liberalization of commercial ties, Financial globalization etc. There is characterized the stable growth trends of the world economic relations and its stipulate conditions. In the article Globalization is shown as an attempt of economically powerful countries, care for the economic crisis, environmental problems, health care or economic, social and political problem solution. There is also discussed the positive and negative sides of globalization.

On the basis of the world experience there are given recommendations about Georgia's simultaneous adaptation in this process.

*ელადიმერ პაპავა*

### **სავალუტო კრიზისის პირობებში “სავალუტო ფარის” ძველითობა ჰოლანდიური დაავადებით ინფიცირებულ ეკონომიკაში (საქართველოს მაგალითზე)**

2008 წლიდან განვითარებული გლობალური ფინანსური კრიზისის გამოვლინების ერთ-ერთ ფორმას სავალუტო კრიზისი წარმოადგენს. ამ პერიოდში განსაკუთრებით დაზარალებულნი იყვნენ ის ქვეყნები (განსაკუთრებით, ლატვია), რომლებიც “სავალუტო ფარის” მექანიზმს იყენებდნენ

“სავალუტო ფარი” (“Currency Board”)<sup>75</sup> ეროვნული ვალუტის ფიქსირებული გაცვლითი კურსით რომელიმე სტაბილურ უცხოურ ვალუტაზე მიბმია.

სავალუტო ფარის იდეა ცნობილ ამერიკელ სპეციალისტს სტივ ჰენქსს ეკუთვნის. ამ იდეის ერთ-ერთი გამორჩეული კრიტიკოსი ნობელის პრემიის ღაურეატი ეკონომიკის დარგში პოლ კრუგმანია. შედეგად, სავალუტო ფარის იდეის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა შორის საკმაოდ საინტერესო დისკუსიას აქვს ადგილი.

სავალუტო ფარი, განმარტებიდან გამომდინარე, უცილობლად მოითხოვს, რომ ქვეყანას გააჩნდეს დიდი ოდენობით უცხოური ვალუტა, რათა ფიქსირებული კურსით ვალუტების გაცვლითი ოპერაციები არ შეფერხდეს: როგორც წესი, სახელმწიფოს ხელთ არსებული უცხოური ვალუტის რეზერვები ემიტირებული ფულის 100 პროცენტზე მეტი უნდა იყოს, ამის მიღწევა კი უცხოური ვალუტის მნიშვნელოვანი შემოდინების

<sup>75</sup> ზოგჯერ ამ ტერმინს ინგლისურიდან თარგმნიან, როგორც “სავალუტო საბჭოს”, შეიძლება ითარგმნოს, როგორც “სავალუტო რეგულირებაც”, თუმცა ტერმინი “ფარი”, ჩვენი აზრით, უფრო ზუსტად ასახავს მოვლენის არსს, ვიდრე სხვა ტერმინები.

შემთხვევაში შეიძლება. სავალუტო ფარის ინსტიტუტი წმინდა ეთიკური თვალსაზრისით მისასაღებელია, რადგან ის მოცემულ სფეროში სახელმწიფოს დისკრეციულ უფლებებს ზღუდავს. ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის დაფიქსირების გამო მეწარმეთათვის საგარეო ეკონომიკური ოპერაციები შედარებით ადვილად პროგნოზირებადია.

სავალუტო ფარის მექანიზმის გამოყენება გამორიცხავს ცენტრალური ბანკის მიერ მთავრობისათვის სესხის მიცემას, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ მთავრობამ უარი უნდა თქვას დეფიციტურ სახელმწიფო ბიუჯეტზე და ჰქონდეს მცირედი პროფიციტი მაინც, რათა შექმნას საგანგებო დანიშნულების ფონდები (მაგალითად, სტაბილიზაციის ფონდი) გაუთვალისწინებელი შემთხვევებისათვის. საყურადღებოა ისიც, რომ ამგვარ ვითარებაში კომერციული ბანკები ამკაცრებენ საკრედიტო პოლიტიკას, რაც, სხვა თანაბარ პირობებში, იმაშიც გამოიხატება, რომ ისინი უარს ამბობენ კვაზიფისკალური დეფიციტის პროექტებში მონაწილეობაზე, როცა სახელმწიფო იმპერატიულად სთხოვს მათ, დააკრედიტონ ეკონომიკურად არამიმზიდველი პროექტები (მაგალითად, საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და კვების მრეწველობის დაკრედიტება რუსეთის მიერ შესაბამის პროდუქციაზე დაწესებული “საგაჭრო ემბარგოს” პირობებში).

სავალუტო ფარის მექანიზმის გამოყენება ცენტრალურ ბანკს, როგორც ასეთს, აზრს უკარგავს და, შედეგად, ის უქმდება.

სავალუტო ფარის მექანიზმის შემოღება, როგორც წესი, მიზანშეწონილია მაშინ, როცა ქვეყანაში ძალზე მაღალია ინფლაციის დონე, ანუ ადგილი აქვს ჰიპერინფლაციას, რადგან ერთდროულად სტაბილური გაცვლითი კურსისა და პროფიციტული (ან არადეფიციტური მაინც) სახელმწიფო ბიუჯეტის ქონა მაროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევის ქმედითი ინსტრუმენტია. ეს კი პრაქტიკითაც დადასტურებულია, როცა XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ბრაზილიაში 2 700 პროცენტს მიღწეული წლიური ინფლაცია სწორედ ამ მექანიზმით მოთოკეს; 1992-1995 წლებში ესტონეთში იმავე მექანიზმით წლიური 1 069 პროცენტიანი ინფლაცია 29 პროცენტზე დაიყვანეს, ხოლო ლიტვაში 1994 წელს წინა წელთან შედარებით 390,2 პროცენტიანი წლიური ინფლაცია 72 პროცენტამდე შემცირდა. საყურადღებოა, რომ საქართველოში ჰიპერინფლაცია მხოლოდ 1993-94 წლებში იყო, როცა თვიური ინფლაცია 50-70 პროცენტს შეადგენდა. აქვე იმასაც უნდა გაეხვას ხაზი, რომ სავალუტო ფარი სულაც არ არის იმის გარანტი, რომ ღია ტიპის ეკონომიკის მქონე ქვეყნები (დღევანდელი საქართველო კი სწორედ ასეთია) დაიცვას სხვა ქვეყნებში მიმდინარე საფინანსო კრიზისისაგან, რადგანაც ამ შემთხვევაში სტიმული ეძლევა სპეკულაციურ ოპერაციებს. ამის თვალსაჩინო მაგალითი კი 1994 წელს მექსიკური პესოს დევალვაციაა, როცა უცხოური კაპიტალის გაქცევისაგან არგენტინა სავალუტო ფარმაც ვერ იხსნა.

თეორიდან ცნობილია, რომ სავალუტო ფარი, როგორც ინსტიტუტი, მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციაზე გარდამავალი პერიოდისათვისაა შესაფერი და, სწორედ ამის გამო, შეუძლებელია, რომ მთელ მსოფლიოში ერთდროულად იქნეს გამოყენებული. აქვე ისიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული, რომ თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე სავალუტო ომის ფონზე, რაიმე გლობალური მასშტაბის შეთანხმება ერთ რომელიმე ვალუტასთან დაკავშირებით პრაქტიკულად ძნელად მისაღწევი იქნება.

კრიზისულ პერიოდში კი სავალუტო ფარის ინსტიტუტი უსუსურია, რაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა 2008 წელს დაწყებულმა გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა, როცა აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ის ქვეყანა (ბელორუსია, ბულგარეთი, ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა, რუსეთი და უკრაინა), რომელიც ფიქსირებული გაცვლითი კურსის რეჟიმს იყენებდა, ყველაზე უფრო მეტად დაზარალდა.

2007 წლის შემოდგომიდან სავალუტო ფარის შემოდგომის საკითხი საქართველოს წინაშეც დაისვა. ამ კონტექსტში აუცილებელია იმის შესვენება, რომ ამ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკა პოლანდიური დაავადებით იყო ინფიცირებული.

1959 წელს ჩრდილოეთის ზღვაში გაზის დიდი საბადო იქნა აღმოჩენილი, რამაც პოლანდიას საშუალება მისცა, მნიშვნელოვნად გაეზარდა გაზის ექსპორტი და ამით გაზრდილი სავალუტო შემოსავლები მიეღო. XX საუკუნის 70-იან წლებში უკვე შემდეგი სურათი გამოიკვეთა: უცხოური ვალუტის დიდი ოდენობით შემოდინებამ ხელი კი შეუწყო ადგილობრივი ვალუტის გამყარებას (რევალვაციას), მაგრამ შედეგად, გაზის გარდა, სხვა პროდუქციის (კერძოდ კი გადამამუშავებელი მრეწველობის პროდუქციის) ექსპორტი გაძვირდა, ხოლო იმპორტი კი გაიადფა. გაზის გარდა, სხვა პროდუქციის ექსპორტი შემცირდა, რაც, მთლიანობაში, პოლანდიის ეკონომიკაზე უარყოფითად აისახა. ამ ფენომენს, როცა უცხოური ვალუტის დიდი ოდენობის შემოდინების შედეგად მოცემული ქვეყნის ეროვნული ვალუტა მყარდება, რაც, საბოლოო ჯამში, ამუხრუჭებს ექსპორტს, სახელად “პოლანდიური დაავადება” (Dutch Disease) დაერქვა.

როცა ეროვნული ვალუტის გამყარებაზე საუბარი, ხაზგასასმელია, რომ პოლანდიური დაავადებით ინფიცირებისას მნიშვნელობა აქვს არა ნომინალური, არამედ რეალური გაცვლითი კურსის რევალვაციას.

პოლანდიური დაავადება, როგორც წესი, დამახასიათებელია ნავთობისა და გაზის ექსპორტიორი ქვეყნებისათვის. პოსტსაბჭოთა სივრცეში ამის არაერთი მაგალითია, თუნდაც რუსეთის ან აზერბაიჯანის სახით. თუმცა, არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს იმას, თუ რა მიზეზითაა განპირობებული ქვეყანაში უცხოური ვალუტის შემოდინების ზრდა, რის გამოც ეკონომიკა პოლანდიური დაავადებით ინფიცირდება.

იმისდა მიხედვით, თუ რა არის პოლანდიური დაავადების გამომწვევი მიზეზი ამა თუ იმ ქვეყანაში, მას პოლანდიურის ნაცვლად იმ ქვეყნის სახელსაც კი უწოდებენ. მაგალითად, თუ ამ დაავადების გამომწვევი არის მხოლოდ ნავთობი, მაშინ მას ინდონეზიურ, ნიგერიულ, მექსიკურ ან ვენესუელურს უწოდებენ, თუ დაავადების გამომწვევი ერთდროულად არის ბრინჯი, კაუჩუკი და კალა – მას ტაილანდურს ეძახიან, ერთდროულად კაუჩუკითა და კალით გამომწვეულს – მალაიზიურს, ერთდროულად ყავითა და შაქრით – ბრაზილიურს, მხოლოდ ყავით – კოლუმბიურს, ერთდროულად ყავით, კაკაოთი და მერქნით – კოტ დიუარიულს, მხოლოდ უცხოური დახმარებით – ბანგლადეშურს, ერთდროულად ტურიზმის, ფულადი გზავნილებისა და უცხოური დახმარებით – ეგვიპტურს, მხოლოდ ფულადი გზავნილებით – იორდანულს, მხოლოდ სპილენძით – ჰამბიურს ან ზაირიულს, მხოლოდ კაკაოთი – განურს და ერთდროულად ტურიზმითა და ყავით – კენიურს. მიუხედავად ამისა, დაავადების გამომწვევი ნებისმიერი მიზეზისას, საერთაშორისო პრაქტიკაში, როგორც წესი, გამოიყენება ტერმინი “პოლანდიური დაავადება”.

საყურადღებოა, რომ ის ქვეყნები, სადაც ნეკროეკონომიკა შედარებით ფარო მასშტაბითაა წარმოდგენილი, პოლანდიური დაავადებიდან ნაკლებად ზარალდებიან, რადგან ნეკროეკონომიკური საწარმოების შესაძლებლობა, საექსპორტო პროდუქცია აწარმოონ, ნულის ტოლია.

ცენტრალური ბანკი პოლანდიური დაავადების უარყოფითი შედეგების გასანეიტრალებლად ცდილობს, ქვეყანაში შემოსული მზარდი ოდენობის უცხოური ვალუტა შეისყიდოს (ეროვნული ვალუტის გაყიდვის ხარჯზე) და ამით სავალუტო ბაზარზე გაზარდოს ეროვნული ვალუტის და შეამციროს უცხოური ვალუტის ოდენობები. შედეგად, ცენტრალური ბანკი სავალუტო რეზერვებსაც ზრდის. ამასთან ერთად, მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ ცენტრალური ბანკისათვის აუცილებლად

გასათვალისწინებელია ეროვნული ვალუტის გაყიდვით ბრუნვაში ფულის მასის ზრდის პარამეტრებიც, რათა ინფლაციის დონის არასასურველი ზრდა აიცილოს თავიდან.

საყურადღებოა, რომ საქართველოს ეკონომიკაც აღმოჩნდა ჰოლანდიური დაავადებით ინფიცირებული. ეს კი უშუალოდ უკავშირდება ვარდების რევოლუციის შედეგად გატარებულ ღონისძიებებს.

ვარდების რევოლუციის შემდეგ კორუფციასთან ბრძოლის საბაბით არაერთი თანამდებობის პირი დააკავეს, რომლებმაც თავისუფლება შესაბამისი საფასურის გადახდით მიიღეს. ბუნებრივია, მათ თანხა დოლარებში ჰქონდათ გადანახული, ხოლო იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში ერთადერთი კანონიერი საგადასახდელი საშუალება ლარია, ამიტომ ბაზარზე დიდი ოდენობით დოლარი გადახურდავდა ლარში.

ვარდების რევოლუციით ხელისულებაში მოსულ მთავრობას აღმოაჩნდა იმის პოლიტიკური ნება, რომ საგადასახადო და საბაჟო სამსახურებში წესრიგი დაემყარებინა, რის შედეგადაც გაიზარდა საბიუჯეტო შემოსავლები, რაც იმას ნიშნავს, რომ გაიზარდა მოთხოვნა ლარზე. კერძოდ, თუ რევოლუციამდე საგადასახადო და საბაჟო სამსახურების თანამშრომლები ქრთამის სახით იღებდნენ აშშ დოლარებს, ხოლო გადასახადების არგადამხდელებიც არგადახდილ თანხებს იმავე ვალუტაში აგროვებდნენ, გადასახადების გადახდაში წესრიგის დამყარებამ ურჩი არგადამხდელები აიძულა, უცხოური ვალუტა ლარში გადაეხურდავებინათ საგადასახადო ვალდებულებათა შესასრულებლად.

ამის გარდა, უცხოეთში მცხოვრები თანამემამულეების მხრიდან თანხების გადმორიცხვის მასშტაბიც გაიზარდა: 2000 და 2006 წლების მონაცემებს თუ შევადარებთ, მარტო საბანკო არხებით ფულადი გზავნილების მოცულობა 5-ჯერ არის გაზრდილი. რამდენი შემოდის საბანკო არხების მიღმა, ამის გაკონტროლება კი შეუძლებელია: სავარაუდოდ, ასეთი გზავნილების მოცულობაც მნიშვნელოვნად გაიზრდებოდა.

ვარდების რევოლუციამ საქართველოს დემოკრატიული ქვეყნის იმიჯი მოუტანა, რამაც პრივატიზაცია მიმზიდველი გახადა. ინვესტორებს უმთავრესად აშშ დოლარი (ნაკლებად ევრო) შემოაქვთ, მაგრამ რადგანაც ქვეყანაში კანონიერი საგადასახდელი საშუალება ლარია, ეს დოლარებიც ლარში გადაიცვლება. უცხოური კაპიტალი საქართველოში პრივატიზაციის გარეშეც შემოდის, როცა საქართველოს რეზიდენტისაგან ყიდულობენ კერძო საკუთრებას. ამ ყველაფერმა 2004-2008 წლებში აშშ დოლარის მასის ზრდა და მისი გაუფასურება, ხოლო ლარის გამყარება გამოიწვია.

მაშასადამე, საქართველოში ჰოლანდიური დაავადების გამომწვევი მიზეზები იყო ანტიკორუფციული ღონისძიებები, ფულადი გზავნილები და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. სხვა სიტყვებით, ამ სამი ფაქტორით გამოწვეულ დაავადებას, ისე, როგორც ეს ხდება სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში, პირობითად **“ქართული დაავადება”** შეიძლება ეწოდოს.

ანგარიშგასაწევია ის გარემოება, რომ საქართველოში ჰოლანდიური დაავადების გამომწვევ მიზეზებს აშკარად არ გააჩნდა სტაბილური ხასიათი. კერძოდ, კორუფციის მასშტაბების შემცირების კვალობაზე, ანტიკორუფციულ ღონისძიებებს ეროვნულ ვალუტაზე მოთხოვნის მუდმივი ზრდის მასტიმულირებელი ფუნქცია ვეღარ ექნებოდა; რაც შეეხება ფულად გზავნილებსა და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, მათი მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების კვალობაზე, როგორც წესი, თანდათანობით სუსტდება, ხოლო თუნდაც რეგიონული (რომ არაფერი ვთქვათ გლობალური) ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის შემთხვევაში მათი მოცულობა არსებითად ეცემა. საქართველოში სიტუაცია სწორედ ამ სცენარით წარიმართა და ქვეყანა 2008 წელს განვითარებული გლობალური ფინანსური კრიზისის შედეგად ჰოლანდიური დაავადებისაგან საკმაოდ სწრაფად “განიკურნა”.

ჰოლანდიური დაავადება ერთი მხრივ სავალუტო ფარის რეჟიმის ამოქმედებას უწყობს ხელს, რადგან უცხოური ვალუტის დიდი ოდენობით შემოდინება ზრდის სახელმწიფოს ხელთ არსებულ სავალუტო რეზერვებს. თუმცა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტურობა არა მარტო შეუძლებელს ხდის სავალუტო ფარის შემოღებას, არამედ ჰოლანდიური დაავადების გამწვავებასაც უწყობს ხელს. და თუ სავალუტო ფარს მაინც შემოვიღებდით, მაშინ, ფიქსირებული გაცვლითი კურსის პირობებში, ლარის სულ უფრო მეტი ოდენობით ემისია იქნებოდა საჭირო, რაც ინფლაციას კიდევ უფრო გააღრმავებდა.

სავალუტო ფარის რომელიმე აპოლოგეტმა შესაძლოა იმის მტკიცებაც კი დაიწყო, რომ სწორედ ამ ინსტიტუტის შემოღება შეიძლება გახდეს ის იძულების მექანიზმი, როცა მთავრობას სხვა გზა აღარ დარჩება, რომ დეფიციტურიდან პროფიციტულ ბიუჯეტზე გადავიდეს. ეს კი ნაკლებად სავარაუდოა იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს მთავრობას უახლოეს მომავალშიც დასჭირდება უცხოური დახმარების მიღება.

თავიდანვე ნათელი იყო რომ, თუ ჰოლანდიური დაავადების ზემოხსენებული მიზეზები შესუსტდებოდა ან საერთოდ გაქრებოდა, მაშინ საქართველოს მწირი საექსპორტო პოტენციალისა და რუსეთის მიერ დაწესებული “სავაჭრო ემბარგოს” გათვალისწინებით, ხსენებული სავალუტო რეზერვი მყისიერად შემცირდებოდა, რაც მძიმე ფინანსური კრიზისის მიზეზი შეიძლება გამხდარიყო. მხედველობაში აუცილებლადაა მისაღები, რომ საქართველოში ჰოლანდიური დაავადების გამომწვევ მიზეზებს სტაბილური ხასიათი არ ჰქონდა და მათი მნიშვნელობა, 2008 წლიდან მოყოლებული, იმდენად შესუსტდა, რომ ქვეყანა ამ დაავადებისაგან მყისიერად “განიკურნა” კიდევ.

აქედან გამომდინარე, მხოლოდ და მხოლოდ არასტაბილური ხასიათის მქონე მიზეზებით გამოწვეული ჰოლანდიური დაავადების იმედოდ საქართველოში სავალუტო ფარის შემოღება უდიდესი შეცდომა იქნებოდა.

*Papava Vladimer*

**ON THE EFFECTIVENESS OF THE “CURRENCY BOARD” DURING THE CURRENCY CRISIS  
IN THE ECONOMY INFECTED WITH THE DUTCH DISEASE: CASE OF GEORGIA  
SUMMARY**

The essence of the Currency Board is to anchor a national currency at a fixed rate to a stable foreign currency or a currency basket and carry out the conversion with that specific currency or one of the basket currencies without any restrictions in an automatic regime.

After the Rose Revolution, Georgia contracted the Dutch Disease. This created the tendency of strengthening the national currency, the lari, which, first and foremost, had an adverse effect upon the current account balance. Amongst the causes of this disease, those worth noting are the establishment of the fiscal order in the country (especially at the customs) where importers pay the state taxes in lari out of previously hidden and accumulated revenues in US dollars and a large-scale privatization implemented with the participation of foreign capital and foreign direct investments. In order to carry out these transactions inside the country, foreign investors have to convert US dollars into the national currency. Georgian labor migrants' remittances (usually in US which is converted into lari to cover current costs) is another factor which facilitates the appreciation of the lari.

It is well known that the Currency Board is a rather inflexible mechanism against a real appreciation of a national currency of any particular state. It was also one of the reasons that this mechanism was not applied in the past in Georgia since it was expected that the financial stabilization would be followed by a real appreciation of the lari, which, in fact, happened on a certain scale but that was not a result of the Dutch Disease.



In order to impede the process of appreciation of the lari caused by the Dutch Disease, the National Bank of Georgia permanently purchased US dollars flowing into the country.

Large inflows of foreign currency, accompanied by the Dutch Disease, create, at a glance, a prerequisite for introducing the Currency Board regime as the large inflows of foreign currency lead to the increase in foreign currency reserves of the state. The deficit in the national budget, however, makes it not only impossible to introduce the Currency Board but also contributes to the aggravation of the Dutch Disease. If the Currency Board is nonetheless introduced, it will be necessary, given the fixed exchange rate, to emit increasingly more currency which will further accelerate the inflation.

After the global financial crisis of 2008 the abovementioned causes of the Dutch Disease in Georgia become weaker. In a such situation the Currency Board can provoke a deep currency crisis.

### *ავთანდილ სულაბერიძე*

#### **ოჯახის ტრანსფორმაციის პრობლემები საქართველოში**

თანამედროვე ეტაპზე ოჯახის სოციალურ-დემოგრაფიული მოდერნიზაცია განიხილება, როგორც საზოგადოებრივ ფასეულობათა სისტემაში ფორმირებული ინდივიდუალური ორიენტაციის შესაბამისი ქცევის ახალი სოციალურ-დემოგრაფიული ფასეულობათა და ნორმების ჩამოყალიბება ოჯახში. გასული საუკუნის 70-იან წლებში ევროპაში სოციოლოგებმა და დემოგრაფებმა თანამედროვე ოჯახის მოდერნიზაციის ოთხი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი გამოყვეს: 1. იურიდიულად გაუფორმებელი ერთობლივი ცხოვრების (არარეგისტრირებული ქორწინება) და ოჯახის ალტერნატიული ფორმების ფართოდ გავრცელება; 2. ოჯახის ბავშვთა ცენტრული მოდელიდან შვილზე ინდივიდუალურად ორიენტირებულ პარტნიორულ წყვილზე გადასვლა; 3. შვილიანობის შეცნობილ გეგმიანობაზე გადასვლა; 4. ოჯახის ტრადიციული მოდელიდან დემოკრატიულ-პლურალისტურმოდელზე გადასვლა. ზოგიერთი დემოგრაფი მომავალში ოჯახის ინსტიტუტის გაქრობასაც კი ვარაუდობდა.

თუ ამ ნიშნებს საქართველოში განვიხილავთ, მეორე და მესამე ნიშანი ქართულ ოჯახში ჯერ კიდევ 1980-იანი წლებიდან აღინიშნება, რაც საზოგადოებაში დასავლური სოციალურ-ეკონომიკური ქცევის ფარულ გავრცელებას მოჰყვება. პირველი და მეოთხე ნიშანი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ოფიციალურად არაღიარებულ ჯვრისწერას, ცალკეული შემთხვევების სახით, ძირითადად 2000 წლიდან აღინიშნება.

საქართველოში, სხვა ქვეყნებთან შედარებით, ოჯახის მოდერნიზაციაზე ფუნდამენტურ (განვითარების ობიექტური კანონზომიერებები) ფაქტორებთან შედარებით, არსებითი გავლენა ლოკალურმა სპეციფიკურმა ფაქტორებმა იქონია (ქვეყნის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ტრანსფორმაცია, ტერიტორიული მთლიანობის დაკარგვა და სხვ.). ევროპის ქვეყნებში მოქმედი ფუნდამენტური ფაქტორები საქართველოში განსხვავებულია წარმომავლობით, მოქმედების ძალით, ხანგრძლივობით და სოციალური შედეგებით. საქართველოს საზოგადოება და ოჯახი კი მოუძზადებელი შეხვდა ობიექტურობით განპირობებული ქვეყნის როგორც სხვა, ისე სოციალურ-დემოგრაფიულ მოდერნიზაციას.

აღნიშნული არსებითად განაპირობა 1990-იან წლებში განვითარებულმა ცნობილმა პოლიტიკურმა და სოციოლურ-ეკონომიკურმა ქაოსმა. ამ პერიოდში საქართველოში დაირღვა მოსახლეობის აღწარმოების ევოლუციური პროცესი. კერძოდ, დაჩქარდა მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპიდან მოსახლეობის აღწარმოების უახლეს ტიპზე გადასვლის გარდამავალი ეტაპი. ამ თვალსაზრისით, ევროპის განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ცივილიზებული ტიპისთვის

დამახასიათებელი დეპოპულაციის პროცესი შობადობის და ჩვილთა მოკვდაობის დაბალი დონის პირობებში მიმდინარეობს, ხოლო სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა განაპირობებს მოკვდაობის მაღალ დონეს, ანუ, გარდაცვლილთა უმეტესობა, მოსახლეობის დაბერების შედეგად, მაღალ ასაკობრივ ჯგუფებზე მოდის. საქართველოში კი, გარდა ჩვილთა მაღალი მოკვდაობისა, გარდაცვლილთა საკმაოდ დიდი ნაწილი შრომისუნარიან ასაკზე მოდის, მამაკაცთა მოკვდაობა ამ ასაკებში საშუალოდ 2,8-ჯერ აღემატება ქალებისას, რის შედეგადაც მამაკაცთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა 8-9 წლით ჩამორჩება ქალთა ანალოგიურ მაჩვენებელს.

გარდამავალი ეტაპის მოსამზადებლად ქვეყანაში არ გატარებულა არავითარი სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა, რის გამოც ქვეყანა მოუმზადებელი შეხვდა ამ პროცესს. ამიტომ, ოჯახის მოდერნიზაცია 2000 წლამდე უფრო რევოლუციური იყო, ვიდრე ევოლუციური. თუ 2000 წლამდე ქართული ოჯახის ძირითად ფუნქციებზე (დემოგრაფიული, ეკონომიკური, სულიერი და სხვა), ფუნდამენტურ ფაქტორებთან შედარებით, უფრო მეტი გავლენა სპეციფიკურმა პოლიტიკურმა ფაქტორებმა იქონია, 2000 წლის შემდეგ, სპეციფიკურთან შედარებით, უფრო მეტად გამოიკვეთა ფუნდამენტურ ფაქტორთა მოქმედების ძალა.

თუ განვითარებულ ქვეყნებში იზრდება მარტივ და მცირდება რთულ ოჯახთა წილი, საქართველოსთვის სხვა ტენდენციაა დამახასიათებელი. თუ 1970-1989 წწ. ოჯახის სიდიდეზე მოქმედებდა შემდეგი ძირითადი ფაქტორები: ა) ახალგაზრდული ქორწინებების მნიშვნელოვანი ზრდა; ბ) ნუკლეარიზაცია; გ) შობადობის შემცირება და მცირეშვილიან ოჯახთა გავრცელება, 1990 წლიდან ვითარება შეიცვალა.

როგორც ცხრილი 1-დან ჩანს, 1989-2002 წწ. ოჯახის წევრთა საშუალო რაოდენობა 4,1-დან 3,5 სულამდე შემცირდა.

ის, რომ ახალგაზრდა ოჯახების ცალკე გამოყოფის შედეგად (ნუკლეარიზაცია) განხორციელებულიყო პროგრესულ მოვლენად ჩაითვლებოდა, მაგრამ მოხდა საპირისპირო. 2002 წლისათვის, მარტოხელები თითქმის გაუთანაბრდნენ 2 და 3 წევრიან, ხოლო 6 და მეტწევრიან ოჯახებს კი 2-3-ჯერ გადააჭარბეს. აღნიშნული გამოწვეულია: დაქვრივების მაღალი დონით, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევის შედეგად, ქვეყნისათვის მანადმე უცნობი, ფორმირებული დევნილი ოჯახების წარმოქმნით, მაღალი ემიგრაციული პროცესებით, 30 წლის ზემო ასაკში დასაქორწინებულთა მაღალი წილით (ოჯახთა საერთო რაოდენობის 16,1%) და სხვ.

**ცხრილი 1. საქართველოს ოჯახების განაწილება ოჯახის წევრთა რიცხოვნობის მიხედვით (%-ით) 1970-2002 წწ. (მოსახლეობის აღწერების მიხედვით)**

წლები	ოჯახები სულ (%)	მ.შ. ოჯახი შედგება							
		1 წევრისაგან	2 წევრისაგან	3 წევრისაგან	4 წევრისაგან	5 წევრისაგან	6 წევრისაგან	7 და მეტი წევრისაგან	ოჯახის საშუალო სიდიდე
1979	100.0	-	21.1	19.9	25.0	16.7	9.8	7.5	4.0
1989	100.0	-	21.3	19.5	25.2	16.1	9.8	8.0	4.1
2002	100.0	16.1	17.4	17.0	21.6	13.8	8.3	5.2	3.5

ოჯახის დემოგრაფიულ ტიპს ძირითადად განსაზღვრავს „ოჯახის ბირთვი,“ რომელიც შეიძლება იყოს სრული და შედგებოდეს დაქორწინებული წყვილისაგან შეილებით ან უშვილებოდ და არასრული, რომელშიც მხოლოდ დედაა (მამაა) შეილებით. ასეთი ტიპოლოგია საშუალებას იძლევა, გამოვეყოთ ოჯახი საოჯახო ბირთვით და საოჯახო

ბირთვის გარეშე. აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის ყველა აღწერის დროს თანდათან სრულყოფილი ხდებოდა ოჯახის ტიპოლოგია, რაც ოჯახის პრობლემათა შესწავლაში არსებით როლს თამაშობდა. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერისას გამოიყო 17 ტიპი.

ოჯახის ცვლილების ტენდენციის დინამიკაში შესწავლის მიზნით, ჩვენ გამოვიყენეთ უფრო გამსხვილებული სპეციფიკური ტიპოლოგია, რომელიც, მიუხედავად გარკვეული ხარვეზებისა და ნაკლისა, საშუალებას გვაძლევს, შევისწავლოთ 1970-2002 წწ. აღწერებს შორის პერიოდში ოჯახების ტიპთა ცვლილების დინამიკა.

**ცხრილი 2. მოცემული ტიპის ოჯახთა წილი ოჯახთა საერთო რაოდენობაში 1970-2002 წწ. (%)**

წლები	ტიპი I	ტიპი II	ტიპი III	ტიპი IV	ტიპი V	ტიპი VI
1970	56,3	22,3	10,1	6,6	3,0	1,7
1979	57,2	17,4	8,9	10,4	1,7	4,4
1989	51,5	18,1	12,6	11,1	2,0	4,7
2002	41,5	11,8	9,8	10,0	2,4	2,3

როგორც ცხრილი 2-დან ჩანს, 1970-2002 წწ. რთული, სრული ოჯახების ხვედრითი წილის შემცირების (ტიპი V) ფონზე, უარყოფით ტენდენციად წარმოგვიდგება მარტივი არასრული ოჯახების (ტიპი IV) წილის ზრდა. ასეთი ოჯახები, როგორც წესი, სრულ ოჯახში განქორწინების ან ერთ-ერთი მეუღლის გარდაცვალების შედეგია. მათი გარკვეული ნაწილი იქმნება ცოცხლად დარჩენილი მეუღლის და ერთ-ერთი ცალკე მცხოვრები შვილის გაერთიანებით, ასევე, მეუღლეთა ცალ-ცალკე ცხოვრების შედეგად.

როგორც ცხრილი 3-დან ჩანს, ყველა ოჯახთა შორის უმრავლესობას შეადგენს ოჯახები საქორწინო წყვილებით, რაც თავისთავად დადებითი მოვლენაა. ოჯახის უპირატესი ტიპი, რომელიც ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო და არის ჩვენს ქვეყანაში, არის მარტივი ოჯახი, რომელიც შედგება ცოლქმრული წყვილის შვილებით ან უშვილო ცოლქმრული წყვილისაგან (ტიპი I).

**ცხრილი 3. ოჯახთა ხვედრითი წილი „საოჯახო ბირთვით“ და დაქორწინებული წყვილით ოჯახთა საერთო რაოდენობაში 1970-2002 წწ. (%)**

	ოჯახები „საოჯახო ბირთვით“ ყოველ 100 ოჯახზე				ოჯახები დაქორწინებული წყვილით ყოველ 100 ოჯახზე			
	1970	1979	1989	2002	1970	1979	1989	2002
საქართველო	97,1	95,6	95,3	94,8	83,6	83,6	82,1	81,4

მოსახლეობის აღწერის მასალების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ 1970-2002 წწ. საქართველოში, მიუხედავად “საოჯახო ბირთვით” ოჯახების ხვედრითი წილის 2,3%-ით შემცირებისა, 2002 წლისათვის უმრავლესობას მაინც ისინი შეადგენენ.

ოჯახის მოდერნიზაცია უწინარესად მის ფორმირებაში, კერძოდ, ქორწინებით ქცევაში აისახა. კერძოდ, გაიზარდა პირველ ქორწინებაში შესვლის ასაკი. თუ 1990-2010 წწ. ქალისთვის იგი 23,7-დან 25,8 წლამდე, მამაკაცისათვის 27,0-დან 29,5 წლამდე გაიზარდა. საქართველოსთვის მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია ქორწინებითი ქცევის ევროპული ტიპი, რაც განპირობებულია, ერთი მხრივ, ფუნდამენტური (ქალთა ემანსიპაცია, განათლებისკენ სწრაფვა, კარიერაში და ა.შ.), მეორე მხრივ, სპეციფიკური (ოჯახის სოციალურ-ეკონომიკური, საბინაო, ემიგრაციული, უმუშევრობის და სხვა პრობლემებით გამოწვეული ქორწინებათა გადაადგება) ფაქტორებით. გარკვეული ცვალებადობის მიუხედავად, 1992-2003 წლები ქორწინებათა რაოდენობის შემცირების პერიოდია, 2003

წლიდან ქორწინება საქართველოში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება 2003–2010 წლებში 12,7-დან 34,7-მდე, ანუ 3,2-დან 9,2 პრომილამდე, თითქმის 3-ჯერ გაიზარდა.

ქორწინებითი ქცევის ცვლილების ერთ-ერთი ნიშანია საშუალო ასაკის ზრდა პირველი ქორწინებისას. 1990 წელს საპატარძლოების ასაკი 23,7 წელს, 2010 წელს კი – 25,6 წელს შეადგენდა. ამავე პერიოდში 2,3 წლით გაიზარდა საქმროების საშუალო ასაკი – 27,0-დან 29,3 წლამდე.

ეს ოჯახის ტრანსფორმაციის დაწყების ერთ-ერთი არსებითი ნიშანია, ოჯახის შექმნის გადაგადებას ის პირები ახდენენ, რომლებიც მისი შექმნის ტრადიციულ ხერხებს უჭერენ მხარს. მათთვის ოჯახის შექმნა ქორწინების ოფიციალურად რეგისტრაციას გულისხმობს. საერთოდ ქართველებისათვის გვიანი ქორწინებები არა მარტო ამჟამად, არამედ ორი ათეული წლის წინათაც იყო დამახასიათებელი. მე-20 საუკუნის 70-იან წლებშიც კი ქართველი ქალების საშუალო ასაკი პირველი ქორწინებისას საგრძობლად აღემატებოდა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ქალების ანალოგიურ მაჩვენებელს. აღსანიშნავია, რომ საქართველო ყოველ 20-25 წელიწადში გარკვეულწილად იმეორებს დემოგრაფიული განვითარების იმ გზას, რომელიც ევროპამ გაიარა. თუ გავითვალისწინებთ ამ გარემოებას, მაშინ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ 2020-2025 წლისათვის საშუალო ასაკი პირველი ქორწინებისას მიაღწევს იმ მნიშვნელობას, რომელიც ამჟამად დასავლეთ და ჩრდილოეთ ევროპის ქვეყნებშია.

გაიზარდა განქორწინების მაჩვენებელი, რომელმაც 2010 წელს 1992 წლის დონეს გადააჭარბა და 1,1% შეადგინა. 2000-2010 წწ. განქორწინებულთა რაოდენობა 1854-დან 4726-მდე, ანუ 2-ჯერ და მეტად გაიზარდა. ამ ფონზე 2010 წელს განქორწინებულ მამაკაცთა საშუალო ასაკმა 39,3, ხოლო ქალების 36,1 წელი შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით შემცირებულია. საინტერესოა, რომ 1990-იან წლებთან შედარებით გაიზარდა რეგისტრირებულ ქორწინებაში 20 წელზე მეტი ხანგრძლივობით მყოფთა განქორწინების მაჩვენებელი და 2010 წლისათვის 22,1% შეადგინა. მისგან განსხვავებით, წინა წელთან შედარებით 4%-მდე შემცირდა 1 წლამდე ქორწინებაში მყოფთა განქორწინების დონე. საერთოდ, 2000-2010 წწ. განქორწინებულთა ქორწინებაში ყოფნის საშუალო ხანგრძლივობა 11-12 წლების ფარგლებში ვარირებს, რაც 1990-იან წლებთან შედარებით გაზრდილია.

ოფიციალურ ქორწინებათა რიცხვის შემცირება გარკვეულწილად კომპენსირდება არარეგისტრირებული კავშირებით და ჯვრისწერით. ამას ადასტურებს ოფიციალური ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების წილის ზრდა, რაც 1990-2006 წწ. დაბადებულთა საერთო რაოდენობაში მნიშვნელოვნად 18,2-დან 54,4%-მდე გაიზარდა, თუმცა 2010 წლისთვის იგი 36,6 %-მდე დაეცა. რამდენადაც ჯვრისწერა სამოქალაქო ქორწინებასთან არ არის გათანაბრებული, ამიტომ, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში დაბადებულ ბავშვთა რაოდენობა 2010 წელს ნაცვლად 36,6%-სა რეალურად 4,0%-ია. შეფასების ამავე მეთოდით 2010 წელს, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში დაბადებულ ბავშვთა რაოდენობა 20 წლამდე ასაკის დედებში ნაცვლად 53,1%-ისა, შეადგენს 5,1%-ს, ხოლო 20-24 წლების ასაკის დედებში ნაცვლად 34,4%-სა, 3,4%-ს, ანუ რეალურად 10-ჯერ დაბალია.

2006 წელს თბილისში ჩატარებული დემოსოციოლოგიური გამოკვლევის მიხედვით ქორწინების გარეშე შობადობას ყოველმხრივ გამართლებულად თვლის სტუდენტთა 12,1 %, ასევე გამართლებულად თვლის მას ერის გამრავლების მიზნით 17,1 %. გამოკითხულ რესპონდენტთა 30,0% კი, ქორწინების გარეშე ბავშვის გაჩენას გაუმართლებლად მიიჩნევენ ახალგაზრდა ასაკში და გამართლებულად მაღალ ასაკში, ხოლო ზნეობრივად გაუმართლებლად 42,8%. საინტერესოა რესპონდენტთა პასუხები სქესის მიხედვით. ვაჟთა უმრავლესობა უფრო ლიბერალურად არის განწყობილი ქორწინების გარეშე შობადობის

საკითხისადმი. ამ გამოკითხვის მონაცემებს პროგნოზული მნიშვნელობა აქვს იმ თვალსაზრისით, რომ მომავალში ქორწინებისგარეშე შობადობა შეიძლება კიდევ უფრო გაიზარდოს სწორედ ახალგაზრდების ამგვარი დამოკიდებულების გამო (ახალი გამოკვლევის ჩატარება საშუალებას მოგვცემს, გავიგოთ რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ამჟამად საქართველოში).

ახალგაზრდობა ნაკლებ ყურადღებას უთმობს ქორწინების იურიდიულად რეგისტრაციას და დიდ ყურადღებას – რელიგიურ ქორწინებას. თუმცა ქორწინების იურიდიულად რეგისტრაციას ჯერ კიდევ არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა. ახალგაზრდების 87,9 % მას არ თვლის მოძველებულად, განსაკუთრებით გოგონები – 94,0 % (თუმცა სტუდენტთა 12,1 %, რომელიც მას მოძველებულად თვლის, არცთუ ისე მცირე სიდიდეა). ასევე დადებითია სტუდენტების დამოკიდებულება რელიგიური ქორწინებისადმი. ახალგაზრდობის 93,8 % რელიგიურ ქორწინებას არ თვლის მოძველებულად. აქაც ისევ გოგონების წილია მეტი (98,4 %). რესპონდენტთა 69,3%-ს მიაჩნია, რომ სადღეისოდ საჭიროა ქორწინების ორივე ფორმა ერთად – როგორც იურიდიულად რეგისტრირებული, ასევე საეკლესიო.

1990-იანი წლების შუა ხანებიდან გაიზარდა ოჯახის ინსტიტუტზე ახალი ფაქტორების ზემოქმედება. უმუშევრობის ზრდამ და საერთაშორისო შრომის ბაზარზე გასვლის შესაძლებლობებმა არალეგალური შრომითი მიგრაციის უზარმაზარი ნაკადები წარმოქმნა. ინტენსიურ ემიგრაციულ პროცესებში უმთავრესად 16-49 წლის დასაქორწინებელი და გასათხოვარი ადამიანები მონაწილეობენ. გასაგებია, რომ ახალგაზრდები, რომლებიც საზღვარგარეთ არსებობის საშუალებებს ეძებენ, ოჯახებს იშვიათად ქმნიან და ასევე იშვიათად აჩენენ შვილებს. გარდა ამისა, ემიგრანტები დასავლეთ ევროპაში გავრცელებული ცხოვრების სტილის, ოჯახური ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის, ფასეულობების შესახებ ინფორმაციის დამატებით წყაროს წარმოადგენენ. ეს გარემოება საქართველოში დასავლეთის ქორწინებითი ქცევის მიბაძვასა და გავრცელებას უწყობს ხელს, რის შედეგადაც ადამიანების საკმაოდ დიდი რაოდენობა დასავლეთის ფასეულობებს ითვისებს. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველოს, ისევე, როგორც ყველა პოსტსაბჭოთა ქვეყანას, საზღვრები გაეხსნა და შესაბამისად იაფფასიანი კულტურის გავლენისაგან დაუცველი გახდა. იზოლაციაგადატანილი ქვეყანა ადვილად ითვისებს ევროპის ქვეყნების როგორც მატერიალურ, ისე კულტურულ, სულიერ ფასეულობებს და ქცევის ნორმებს, მათ შორის, ქორწინებით ქცევას. აღნიშნული გარემოება ჩვენს ქვეყანაში ოჯახის ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი ფაქტორია.

ყველა ფაქტორი, რომელიც მატრომონიალურ ქცევაზე გავლენას ახდენს (საბაზრო ურთიერთობები, სოციალური ტრანსფორმაცია, ეკონომიკური სიტუაციის არასტაბილურობა, ცხოვრების პირობებისა და სტილის, ფასეულობების, ნორმების, ქცევის შეცვლა), მრავალმხრივად გადაიკვეთებიან და მათგან უფრო გადამწყვეტი ხდება ოჯახის ტრანსფორმაციის არა სპეციფიკური, არამედ ფუნდამენტური ფაქტორები: ინდივიდუალიზმი, ემანსიპაცია, ინდივიდის თავისუფლება და სხვ.

სოციალურ, კულტურულ და ეკონომიკურ სფეროში სწრაფმა და არსებითმა ცვლილებებმა ოჯახის ტრანსფორმაცია განაპირობა. მისი ტრადიციული ნიშნები ნელ-ნელა ქრება და ახალ თაობაში წინანდელისგან განსხვავებული ნიშან-თვისებები ფუძნდება. მოსაზრება ოჯახის, როგორც სოციალური ინსტიტუტის თანდათან გაქრობის თაობაზე, საქართველოზე ნაკლებ რეალურია. ქორწინებითი ქცევის უარყოფით ტენდენციებზე საზოგადოება საკმაოდ მკვეთრად რეაგირებს და დამოკიდებულება ოჯახის ინსტიტუტთან მიმართებაში დადებითია. მიუხედავად ევროპული ორიენტაციის ოჯახის ტიპის

თანდათანობით გავრცელებისა, საქართველოში ჯერ კიდევ არსებობს ორიენტაცია ტრადიციულ ოჯახზე.

2006 წლის გამოკვლევის თანახმად, ახალგაზრდებში, სხვა ინსტიტუტებთან შედარებით, ოჯახის როლი ძალზე დიდია. გოგონების 95,4, ხოლო ვაჟების 93,3% მიიჩნევენ, რომ მათ პიროვნებად ფორმირებაში ოჯახის როლი განსაკუთრებით მაღალია. 60,6% ყველაზე უკეთ ოჯახში გრძნობს თავს, მათგან 81% ენდობა მშობლებს და ა.შ.

*Sulaberidze Avtandil*

## **FAMILY TRANSFORMATION PROBLEMS IN GEORGIA SUMMARY**

In Georgia with comparison to other countries family modernization, relative to fundamental factors, was influenced essentially by local specific factors which as compared with European countries are different in their origin, by strength of action, length and social consequences.

In 1989-2002 the average number of family members decreased from 4.1 to 3.5 people. If it was as a result of family separation and not the increase of the lonely then it could be considered as a progressive phenomenon, but for 2002 the number of the lonely was almost equal to the number of families with 2 and 3 members and exceeded 2-3 times the number of families with 6 and more members.

The population census materials showed that in 1970-2002 in Georgia despite the decrease of “nuclear family” shares by 2.3%, in 2002 they were still the majority.

One of the signs of the transformation of family formation is the increase of the median age at first marriage that in 1990-2010 for females increased from 23.7 to 25.6 years and for males – from 27.0 and 29.3 years.

In 2000-2010 the rate of divorce increased 2 times and more. At that, the median age of males divorce was 39.3 and female divorce – 36.1 years. The median length of marriage for divorcees is 11-12 years and it increased compared with the 1990s.

In 1990-2010 an out-of-wedlock birth increased also from 18.2% to 36.6%. However, because the religious wedding is not equal to civil marriage, in fact it is 4.0%.

In Georgia, in the process of family transformation the traditional family role is still steady. According to the research as compared with other institutions of society, 95.4% of females and 93.3% of males give preference to families in the formation of personality, and 60.6% of them feel best in family.

*Сябро Оксана*

## **НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ В ГРУЗИИ В ФОРМАТЕ ВОСТОЧНОЕВРОПЕЙСКОГО ПАРТНЕРСТВА**

Важным составляющим Европейской Политики Соседства 2004 года (ENP) и, конкретно, Плана Действий этой политики для Грузии (ENPAR), принятой в 2006 году, является регуляционное сближение с ЕС в экономической, правовой, социальной и др. сферах. План был рассчитан на 5 лет, хотя первоначально Правительство Грузии намеревалось выполнить его за 3 года. Однако, вскоре власти Грузии обнаружили, что ENP не содержит достаточных стимулов для того, чтобы ради него отказаться от стратегии ультралиберального дерегулирования экономики, в основе которой лежит доктрина Либертарианизма. Доктрина эта проповедует минимальное вмешательство государства в экономику и значительно отличается от концептуальных основ регуляционной модели Евросоюза. Масштабное дерегулирование экономики, по мнению правительства Грузии и международных финансовых организаций, обеспечила в 2005-2007 годах высокие темпы экономического роста (в

среднем 10,4% в год) и невиданный ранее приток прямых иностранных инвестиций. Вместе с тем грузинские власти одобрили ряд изменений в законодательстве страны (например, в трудовом законодательстве, законодательстве, регулирующем конкуренцию и т.д.), которые, по замыслу правительства, способствовали бы ускорению экономического развития, не соответствовали требованиям Договора о партнерстве и сотрудничестве между ЕС и Грузией 1999 года (РСА) и ENPAP [1].

Следует отметить, что большинство положений Плана Действий Европейской Политики Соседства вполне укладывается в рамки экономической стратегии правительства Грузии. Особенно это касается таких приоритетных сфер ENPAP, как улучшение предпринимательского и инвестиционного климата и продолжение борьбы с коррупцией, стимулирование экономического развития, действия по преодолению бедности и т.д. Вместе с тем, в ENPAP впервые оговаривается возможность заключения Договора о Свободной торговле с Евросоюзом, что дало новый импульс процессу регуляционной конвергенции с ЕС, в том числе и в тех сферах, где имелись существенные концептуальные расхождения между Правительством Грузии и Евросоюзом.

Новые подходы Европейского союза к принципам свободной торговли связаны с программой повышения конкурентоспособности экономики ЕС и принятой в марте 2000 года Лиссабонской Стратегией, изложенной в документе «Глобальная Европа: конкуренция в мире» [2]. Цель этой Стратегии – превращение торговой политики в один из главных инструментов указанной выше программы. Для достижения поставленной цели недостаточно заключения простых двусторонних договоров о либерализации торговли в соответствии с нормами Всемирной Торговой Организации (т.н. ВТО+). Новые правила ЕС предусматривают заключение «глубоких и всеобъемлющих» договоров о свободной торговле, которые не ограничиваются лишь понижением или устранением тарифных барьеров. Необходимыми условиями становятся такие, как: снижение нетарифных барьеров, санитарная и фитосанитарная практика (SAS), защита прав на интеллектуальную собственность (IPR), совершенствование механизма государственных закупок, антимонопольное регулирование, изменение трудового законодательства. Таким образом, страны-партнеры «стимулируются» к гармонизации законодательства в соответствии с европейскими нормами [2].

Заключение Договора о Глубокой и Всеобъемлющей Свободной Торговле (DCFTA) между Грузией и Евросоюзом является одним из важнейших приоритетов торговой политики Грузии в среднесрочной перспективе. От свободной торговли с ЕС страна может ожидать решения фундаментальных проблем, прежде всего, во внешнем секторе экономики, а именно: увеличение объема и диверсификация экспорта товаров и услуг; рост импорта технологий и ноу-хау; повышение конкурентоспособности экономики в целом и улучшение торгового баланса; увеличение притока прямых иностранных инвестиций.

Достижение этих целей будет способствовать ускорению темпов экономического развития Грузии, поскольку это сможет вызвать существенное совершенствование модели экономического роста, которая сложилась после Революции Роз 2003 года. Отличительной чертой этой модели является чрезмерная зависимость грузинской экономики от прямых иностранных инвестиций, приток которых в условиях ухудшения геополитического положения страны после августовской войны 2008 года с Россией и роста нестабильности мировой экономики, резко сократился.

Расширение экспортного потенциала страны в рамках DCFTA может превратиться в долгосрочный фактор относительно устойчивого роста ВВП Грузии. При этом, гармонизация законодательства и регуляционной среды Грузии Европейским *acquis* может дать новый импульс притоку прямых инвестиций из стран-членов ЕС. Перспектива же выхода на европейский рынок может заинтересовать инвесторов из третьих стран вкладывать средства в реальный сектор грузинской экономики с целью последующего экспорта продукции в ЕС.

Вместе с тем, следует отметить, что формально Грузия активно пропагандирует свою европейскую ориентацию, но как только дело доходит до реальных шагов, решения правительства носят, мягко говоря, неадекватный характер.

Так, после российско-грузинского вооруженного конфликта августа 2008 года в рамках поддержки Грузии со стороны ЕС уже 1 сентября 2008 года в Брюсселе состоялось заседание Чрезвычайной комиссии ЕС, на котором Грузии было предложено достижение режима свободной торговли с Евросоюзом при выполнении определенных условий, необходимых для объединения экономических пространств. В частности, Брюссель потребовал от Тбилиси принятия антимонопольного законодательства европейского типа (антимонопольное регулирование в Грузии было упразднено после «революции роз»), введения в действие законодательства о продовольственной безопасности (после революции оно было приостановлено) и изменения трудового законодательства таким образом, чтобы права работающих по найму были защищены. Хотя формально Тбилиси приветствовал это предложение Брюсселя, уже через несколько дней правительство Грузии подписало меморандум с МВФ, в котором взяло на себя обязательство в ближайшее время не проводить эти институциональные реформы.

Только с 2011 года возобновлено действие законодательства о продовольственной безопасности, предприняты некоторые неубедительные меры по восстановлению конкурентной экономической среды, а об изменениях трудового законодательства речи и вовсе нет.

В январе 2009 года была принята Хартия о стратегическом партнерстве между США и Грузией, в которой говорится о возможности заключения соглашения о свободной торговле. При этом, если условия Брюсселя для достижения режима свободной торговли хотя бы известны, то по прошествии более чем двух лет Тбилиси практически ничего не предпринял, чтобы хотя бы выяснить условия Вашингтона по аналогичному вопросу.

При этом руководство Грузии все больше «очаровывается» вовсе не Западом, а Востоком. Прежде всего его привлекает опыт Сингапура, а также Дубая и Гонконга. По словам президента Саакашвили, с экономической точки зрения Грузия должна развиваться по модели Сингапура. «Европейский след» просматривается в лучшем случае в заявлениях типа: «Грузия должна стать Швейцарией с элементами Сингапура» [3]. При этом совершенно не принимаются во внимание существенные расхождения как в экономических моделях этих стран, так и в их институциональном устройстве, не говоря уже о том, что модель Сингапура вряд ли пригодна для Грузии и что такое развитие страны в принципе не соответствует продекларированному европейскому выбору.

Делая ставку на Сингапур, страну с авторитарным режимом правления, руководство Грузии подчеркивает неолиберальный характер его экономики, и прежде всего отсутствие того регулирования, введения которого от Тбилиси требует Брюссель для предоставления режима свободной торговли. Такое представление об экономике Сингапура далеко от реальности, так как в этой стране в полной мере задействованы институты как продовольственной безопасности, так и антимонопольного регулирования.

Став на путь «сингапуризации», руководство Грузии все больше отдаляет страну от ЕС и в целом от европейского типа устройства экономики [4].

Одним из последствий грузино-российской войны 2008 года стала программа Восточного партнерства (ЕаР) - попытка перестройки ЕНП и предоставления ему дополнительной динамики. Имея ограниченный потенциал для изменения динамики конфликтов вокруг Абхазии и Южной Осетии, ЕС сосредоточился на политических и социально-экономических аспектах политики Грузии, надеясь, что в долгосрочной перспективе это откроет путь к разрешению конфликтов.

Демократия, права человека и надлежащее управление формально являются главными приоритетами Планов действий ЕНП между ЕС и странами Южного Кавказа. Однако именно они представляются наиболее проблематичным направлением ЕНП. Страны региона более



заинтересованы в других аспектах сотрудничества с ЕС - в разрешении конфликтов, торговле, энергетике и упрощении визового режима, чем в демократии.

Переговоры по Соглашению об ассоциации ЕС-Грузия было начато еще в июле 2010 г., но, признанной когда-то маяком демократии Грузии, теперь необходимо предпринять дополнительные усилия по укреплению демократии.

В 2008 г., под растущим международным давлением, президент Саакашвили обещал «новую волну демократии», имея в виду увеличение полномочий парламента, усиление контроля со стороны оппозиции, рост свободы для СМИ, а также реформу судебной власти страны.

Через три года реальность разочаровывает. В докладе Европейской комиссии о ходе осуществления ENP отмечен прогресс Грузии в осуществлении приоритетов Плана действий ENP за 2010 г., особенно в реформе системы судопроизводства, улучшении системы проведения выборов, расширении прав женщин, проведении конституционных реформ, однако в этом же документе дипломатично указано, что Грузии необходимо попытаться ускорить темпы консолидации демократии, особенно в отношении политического и медиа-плюрализма. Среди главных вызовов демократии и верховенству закона Европейская комиссия упоминает коррупцию среди чиновников, препятствие свободе создания и функционирования ассоциаций, несовершенство трудового законодательства, проблемы с трудоустройством и в социальной политике [5].

Подготовка проекта новой конституции и местные выборы 10 мая 2010 года были важными маркерами соответствия государственной политики приоритетам ENP. Однако, детальный анализ проводимых реформ и мер, принятых властями, наводит на мысль, что грузинские реформы на бумаге выглядят лучше, чем на практике.

В то время, как конституционная реформа была направлена на обеспечение более сбалансированного распределения власти путем ограничения полномочий президента и усиления роли парламента, усовершенствования системы сдержек и противовесов, усиления независимости судебной власти, анализ положений Конституции демонстрирует, что цель реформы не была достигнута полностью. В частности, хотя власть Президента и была существенно ограничена, большинство его функций была передана Премьер-министру. Поправки к тексту подразумевают совершенно новую роль парламента в формировании правительства. Однако парламентская функция надзора за деятельностью правительства не обеспечивается конституционными гарантиями. Один раз получив доверие парламента, Премьер-министр уполномочен менять весь состав правительства без согласования с законодательной властью.

Можно утверждать, что конституционная реформа, предложенная правительством, не обеспечила достижения двух основных декларируемых целей: консолидация грузинского общества - поскольку общество реально не было привлечено к обсуждению наиболее важных положений предложенной реформы; восстановление системы сдержек и противовесов - поскольку не обеспечено усиление роли Парламента, укрепление судебной власти и ограничение власти Премьер-министра, который по новой конституции заменил очень влиятельную фигуру Президента. Конституционным казусом является тот факт, что избранный прямым всенародным голосованием Президент по новой Конституции (изменения к которой вступят в действие после президентских выборов 2013 года) будет чисто номинальной фигурой, в то время как избранный Парламентом Премьер-министр будет обладать неограниченными полномочиями и властью. Еще одним конституционным курьезом можно считать поправку к Конституции, принятую Парламентом Грузии 22 мая 2012 г. В соответствии с этой поправкой, рожденные в Грузии граждане Евросоюза, имеющие стаж проживания в Грузии последние 5 лет, вправе баллотироваться в Парламент Грузии и претендовать на высшие государственные посты (Президент, Председатель Парламента, Премьер-министр). Вместе с тем, граждане Грузии, имеющие двойное гражданство, такого права лишены. Вызывает удивление и тот факт, что указанная поправка действует до 1 января 2014 года.

Несмотря на то, что реформа судебной системы является одним из главных приоритетов Плана действий ENP, она остается одной из наиболее острых проблем демократического развития Грузии

Реформа, которая была начата в 1997 г., была значительной, однако, благодаря недостаточности соответствующих реформ в других областях, не смогла принести устойчивых результатов. Реформа, инициированная в 2005 г., была действительно успешной во многих направлениях, но грузинская судебная система все же предстала перед серьезной и острой проблемой - крайне низким уровнем независимости.

В докладе государственного департамента США по правам человека в Грузии среди прочих нарушений основных прав человека в 2010 г. отмечена «недостаточность судопроизводства и правительственное давление на судебную власть» [6]. Беспристрастность суда вызывает особенно сильное сомнение, когда речь идет о делах, в которых предусматривается политическая заинтересованность власти. Процентное соотношение оправдательных приговоров в уголовных делах ниже 0,04% [7] и есть основания полагать, что в особо важных случаях административного задержания судьи опираются на указания полиции.

В отчете ОБСЕ от 30 мая 2010 г. по вопросу муниципальных выборов высказывается озабоченность относительно ведения дел, связанных с исками, касающимися избирательных процедур. В частности, отмечается, что большинство исков были отклонены судом даже в тех случаях, когда во время слушаний были предъявлены существенные доказательства и показания свидетелей, доказывающие нарушения [8].

Принятые ранее меры не смогут в полной мере служить предпосылкой независимости и беспристрастности правосудия, если не будут решены системные проблемы, а именно: состав Высшего совета юстиции (не был изменен), процедура назначения судей, гарантированная неприкосновенность судей, аспекты внутренней независимости, трансфер, устранение и дисциплина судей.

Хотя достижения Грузии в преодолении мелкой коррупции в общественном секторе, прогресс в гармонизации законодательства с международными стандартами (криминализация коррупции, избежание конфликтов интересов, защита свидетелей и т.п.), успехи в расследовании дел, связанных с коррупцией, требования относительно государственных служащих, заслужили широкое признание, однако все еще остается немало проблем.

Практически все заинтересованные стороны, за исключением власти, разделяют мнение, что элитарная коррупция в Грузии не искоренена. Среди существующих проблем Transparency International отмечает судопроизводство, защиту прав собственности, отсутствие транспарентности в расходовании общественных средств (включая резервные фонды Президента, мэра города Тбилиси и Правительства), большую коррупцию среди чиновников высшего эшелона власти, непрозрачность владения и финансирования СМИ, а также общий низкий уровень вовлеченности гражданского общества в планирование и осуществление общественной политики.

Коррупция среди чиновников также упоминается в текущем отчете Европейской комиссии, в котором подчеркивается необходимость принятия дополнительных мер по ее искоренению: «Слабый контроль за финансированием политических партий, отсутствие транспарентности в процессах закупок и приватизации, слабая отчетность чиновников при расходовании средств из резервных фондов, недостаточная защита прав собственности и отсутствие прозрачности в вопросах финансирования и владения СМИ» [5].

В докладе государственного департамента США по правам человека в Грузии на 2010 г. приводится собственный список проблем, связанных с коррупцией, в котором, наряду с такими вопросами, как демократические институты, вовлечение гражданского общества в планирование и осуществление государственной политики, права собственности и элитарная коррупция, высказывается также озабоченность связями правительства с бизнесом, в частности, коррупцией при проведении тендеров [6].

Государственные закупки считаются одним из основных источников коррупции в Грузии. Исследования показывают, что существующая система закупок вызывает минимум доверия у частного сектора; по общему убеждению, наиболее выгодные контракты предоставляются компаниям, связанным с высокопоставленными государственными чиновниками; тесные взаимоотношения с узким кругом политической элиты зачастую являются необходимым условием для оформления сделок с некоторыми государственными учреждениями [5].

Результаты мониторинга, проведенного Ассоциацией молодых юристов Грузии, свидетельствуют о том, что практически все частные компании, которые выигрывали крупные тендеры на строительство дорог или реабилитацию домов для беженцев, до или во время выборов делают финансовые взносы в пользу правящей партии Национальное Движение [9].

В настоящее время ЕС проявляет большую напористость и жесткость при экспорте своих технических стандартов в рамках ДСФТА и некоторую гибкость, когда речь идет о поддержке демократии и прав человека. На наш взгляд, ЕС стоило бы проявлять большую гибкость в стремлении экспортировать свои нормы и большую настойчивость в неприятии авторитарного поведения со стороны властей Грузии. Следовало бы согласиться на промежуточное решение между либеральным подходом Грузии к экономике и взглядом ЕС на ДСФТА. Сотрудничество на уровне технократии необходимо, но оно не может заменить политическую стратегию.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Какулия М. Экономическая интеграция и регуляционное сближение с Евросоюзом: взгляд из Грузии // Восточное партнерство для Южного Кавказа. Сборник статей. – Тбилиси, «Грузинский Биографический Центр», 2011, с. 151-161.
2. Беручашвили Т. Современные тенденции и приоритеты торговой политики ЕС // Европейский союз и Грузия: текущие вопросы и перспективы будущего. Сборник статей. – Грузинский фонд стратегических и международных исследований. Серия «Европейская интеграция», Тбилиси, 2009 г., с. 114-124 (на грузинском языке).
3. Папава В. Экономические успехи постреволюционной Грузии: мифы и реальность // Вестник Института Кеннана в России, выпуск 19. – Москва, 2011, с. 7-18.
4. Papava V. The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What about the European Choice? // Georgian International Journal of Science and Technology. 2008. Vol. 1. Issue 1; Papava V. The European Vector of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia // King L., Khubua G. (eds.) Georgia in Transition. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.
5. European Commission, Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010, Country Report: Georgia, Brussels, 25/05/2011, SEC(2011)649.
6. U.S. Department of State, Human Rights Report 2010: Georgia.
7. Веб-страница Верховного суда Грузии, <http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/3-sixxli.pdf>
8. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Municipal Elections, 30 May 2010, Georgia, <http://www.osce.org/odihr/elections/71280>
9. Ассоциация молодых юристов Грузии, Отчет по мониторингу реконструкции магистрали Тбилиси-Сенаки-Леселидзе, 2009 г., Тбилиси, <http://www.gyla.ge/files/3/mr4f75tf45.pdf>; Отчет по мониторингу международной помощи, предоставленной донорами для строительства домов ЛПВС, июнь 2010, [http://www.gyla.ge/attachments/755\\_Angarishi.pdf](http://www.gyla.ge/attachments/755_Angarishi.pdf)

**SOME ASPECTS OF INSTITUTIONAL REFORMS IN GEORGIA  
WITHIN THE FRAMEWORK OF EASTERN PARTNERSHIP  
SUMMARY**

The article highlights the real progress and critically analyzes mistakes made by Georgian authorities in effort to reform state institutions within the framework of Eastern Partnership. Certain inconsistency of the Georgian headship regarding European integration policy is explained.

*Токмаджян Софиа*

**ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ  
ИНТЕГРАЦИИ АРМЯНСКИХ ИНЖЕНЕРНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ В СИСТЕМЕ  
МЕЖДУНАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Жизненный процесс обусловлен различными технологическими, социально-хозяйственными и культурными факторами, которые непосредственно влияют на систему высшего образования. Вузовская система, как неотъемлемая часть современной жизни, непосредственно откликается на эти изменения. Параллельно с требованиями времени, высшая учебная система изменяется и совершенствуется. В XXI веке для экономического роста и стабильного развития необходимо иметь динамическую и гибкую систему высшего образования, поскольку образование и культура - это те ключевые факторы, которыми обусловлены факторы стабильного экономического и социального развития общества. В связи с этим, процесс реформ в системе высшего образования нужно рассматривать как важнейшее и необходимое явление.

Причины для преобразования вузовской системы различны и многохарактерны. Сегодня во многих странах неуклонно растет интерес к высшему образованию. Стремление получить качественное образование и перспектива стать востребованным специалистом обостряют существующую межвузовскую конкуренцию. Параллельно с научно-техническим прогрессом возникают новые виды и способы подготовки кадров с высшим образованием. В сегодняшней компьютеризированной действительности людям дана возможность при помощи интернета получить образование в любой стране. Иными словами, расстояние больше не помеха для желающих получить образование. В свою очередь, рынок труда диктует новые требования к образованию. Задачи обучения будущих специалистов и выпуска профессиональных кадров диктуют новые требования для создания модели управления университетов. В стремление к соответствию указанным требованиям вузы должны пересматривать систему обучения, подыскивать новые способы продуктивного осуществления реформ.

Недостаток финансовых средств может препятствовать продуктивной организации учебного процесса, что заставит университеты искать новые пути восполнения финансового дефицита.

Социальное расслоение также непосредственно влияет на жизненный образ университета, создавая различные задачи, связанные с платежеспособностью населения.

В созданных условиях, согласно [1], необходимо разработать такую модель, которая смогла бы отобразить перечисленные и те не перечисленные задачи, которые ставит новое тысячелетие.

Важное событие для восстановления системы высшего образования и его дальнейшего развития – это старт Болонского процесса в 1999 г., основная цель которого создание территории европейского высшего обучения. Армения официально присоединилась к Болонскому процессу 19 мая 2005 г., таким образом интегрируясь в европейскую систему высшего образования.

Каждое начинание имеет свои основы и предысторию. Международные тенденции в системе высшего образования в РА сформировались уже с первых дней восстановления государственности. Еще в 1992 г. АГИУ (“Политехник”) перешел на двухступенчатую систему (бакалавриат, магистратура) обучения. В дальнейшем этот подход приняли и другие вузы республики. Двухступенчатая структура высшего образования была принята законами РА “Об образовании” (1999 г.) и “О высшем и послевузовском специализированном образовании” (2004 г.). Несмотря на указанные в законодательстве недостатки, были созданы благоприятные основы для внедрения трехступенчатой системы высшего образования.

“Государственная программа развития образования 2001-2005гг.” была принята Национальным собранием РА в 2011г., однако, в вузах использовалась частично. “Стратегия преобразования высшего образования в РА” была принята правительством РА в 2003 г. для восполнения пробелов в существующем правовом поле.

Участие РА в Болонском процессе для создает редкую возможность модернизации и совершенствования существующей системы образования. Растущая мировая глобализация приводит к необходимости использования общепринятых стандартов, от чего не может уклониться и система образования Армении. Чтобы не отстать от развитых стран мира, для интеграции в европейскую систему образования и с точки зрения обеспечения социально-экономического развития для РА необходим переход к Болонской системе образования. Развитие реформ высшего образования в Армении происходит по утвержденной хронологии протокольного решения правительства РА. Многочисленные факторы, препятствующие внедрению кредитной системы, основная часть которых обусловлена учебными программами, унаследованы с советских времен. На первый взгляд, программа реформ кажется доступной, однако предполагается глубокое и коренное изменение всей системы образования. Для соответствия Болонским принципам необходимо разработать соответствующие европейским критерии оценки обеспечения качества, предпринять коренные программные изменения обучения, повысить роль студентов в общественной и учебной жизни вузов. Только посредством взаимосвязи всех этих факторов станет возможным полная интеграция в систему европейского образования.

В настоящее время на стадии разработки находится процесс внедрения информационной базы положений и требований европейской кредитной системы.

Анализ процесса внедрения образовательных реформ в РА позволяет предположить, что система не готова полностью осуществить коренные, структурные и программные изменения [1]. Университеты, вставшие на путь реформ, нуждаются в информационном, методическом, финансовом содействии. Одновременно, изменение текущей системы высшего образования тесно связано с вузовским самоуправлением, академической свободой и общественной оценкой, что требует активного участия в этом процессе студентов, профессорско-преподавательского состава вузов и правительства.

Создание единого поля европейского высшего образования в РА положило начало значительным культурным изменениям, которые в обществе пока принимаются неоднозначно. Необходимо время для их укоренения в сознании общественности.

Изучая процесс реформ системы высшего образования, профессор А.Г.Симонян для ближайших лет предлагает следующие приоритеты развития [1]:

1. Социальное направление: основной акцент делается на обеспечении доступности высшего образования, облегчении условий входа и создание необходимых условий для окончания учебы.
2. Непрерывное обучение, которое должно охватывать процессы и основные принципы европейской одноименной хартии.
3. Повышение уровня профессиональности выпускников и диверсификация профессий.
4. Образование-исследования-инновация: в основе лежит идея создания исследовательского университета.

5. Академическая мобильность: ставится цель, чтобы выпускники территории европейского всеобщего обучения хотя бы 20% своего образования получили за рубежом.

6. Финансирование вузов: приоритетным считается государственное финансирование. В то же время, вузам рекомендуется искать новые источники финансирования.

По нашему мнению, в качестве приоритетных направлений развития вузам необходимо принять также:

7. Рыночные правила управления в вузах: вузы РА не могут иметь меньше прав, чем европейские учебные заведения; иначе они не смогут выдержать конкуренцию и уйдут с международной арены.

8. Аккредитация вузов в Европе: это даст возможность углубить процесс интеграции в системе обучения, обеспечить взаимное признание дипломов выпускников.

Вернемся к нескольким основным задачам обеспечения приоритетного развития вузов.

Социальные задачи разнополюсны и многочисленны. Если нам, исходя из реальных возможностей общества и государства, в системе обучения не удастся четко определить социальную программу с оптимальной структурой и стоимостью, то можем оказаться в известном космическом явлении - “в черной дыре”, когда все (в данном случае все вложения) вытягивается и поглощается ею. В результате, останемся ни с чем, или почти ни с чем. С другой стороны, социальная программа, не предполагает получения сверхдоходов отдельными субъектами. В связи с этим, неприемлемо, например, принятие такого механизма кредитования оплаты обучения, когда от вузов требуют гарантии на погашение кредита банков, когда сами банки оттуда имеют гарантированную прибыль.

Приоритетным направлением в социальной сфере может стать программа партнерства. В Ереване в 2011 г. проводилось совещание по теме “Усиление сотрудничества в сфере образования и бизнеса в Армении”, где были представлены результаты сотрудничества по программе социального партнерства между Союзом строителей Армении и Ереванским государственным университетом архитектуры и строительства (ЕГУАС). В частности, многочисленные строительные, строительно-производственные и предоставляющие услугу организации оказали специализированную помощь для модернизации лабораторий и аудиторного фонда университета и ее старшей школы.

Как первый шаг, направленный на поднятие профессионального уровня выпускников Армении, находим целесообразным проводить параллельное обучение по двум специальностям, что широко используется в Европе. В частности, в ЕГУАС в 2011 г. было принято временное положение для параллельного обучения, что позволяет студентам второго и высших курсов получить образование по смежным специальностям.

В связи с расширением миссии обучение в университетах считается важным осуществлением интеграционного процесса системы обучения “Старшая школа – ВУЗ”. Старшая школа, становясь частью в системе вуза, в течение трех лет учебы будет иметь возможность готовить абитуриентов с нужными университету показателями. По решению правительства РА в 2012 г., были воссоединены и взяты на баланс ЕГУАС две старшие школы, где учащиеся углубленно изучают математику, физику, черчение, рисование, языки [2].

В направлении академической мобильности, как первый шаг, ЕГУАС направляет успевающих студентов на краткосрочную и среднесрочную (1 учебный год) учебу в вузы Европы. Настало время и для организации учебной и производственной практики за рубежом.

Для улучшения процесса финансирования вузов РА, по нашему мнению, необходимо провести изменения в правовой сфере. Необходимо юридически закрепить участие работодателей в финансировании системы обучения.

Обобщая вышеуказанное, можно прийти к выводу, что в системе образования процесс глобализации даст возможность поднять отечественную систему обучения на европейский уровень.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Симонян А.Г. Изменяющийся мир и перспективы развития системы высшего образования РА// Университетское образование в 21 веке: Сборник материалов международной конференции, посвященной 90-летию ЕГУ, 01-04 октября 2009 г. - Ереван: издательство ЕГУ, 2010. - С. 5-13.

2. Постановление правительства РА от 23 февраля 2012 г. N201-Н "Об изменении в постановлениях Правительства РА от 12 сентября 2002 г. N1282-А и изменении от 6 мая 2010 г. N575-Н "О реорганизации государственных неторговых организаций "Колледжа Ереванского государственного университета архитектуры и строительства" и "Ереванской старшей школы N3 им. М.Абегяна".

*Tokmajyan Sofia*

## GLOBALIZATION PROCESS AND SOCIAL-ECONOMIC TASKS OF INTEGRATION OF ARMENIAN ENGINEERING UNIVERSITIES IN THE INTERNATIONAL EDUCATION SYSTEM SUMMARY

The perspectives of the impact of globalization processes on the education system of the Republic of Armenia have been addressed. In particular, several challenges of implementing reforms stipulated by the Bologna Process are presented, including: funding of universities, academic mobility of students, expansion of the educational mission of universities, diversification of professional abilities of students in the job market. Issues of social partnership between the universities and the job market have also been discussed.

*გოდერძი ტყეშელაშვილი  
თამარ კილაძე*

**საქართველო, გლობალური ეკონომიკური პროცესები და პორტები**

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გავლენით მსოფლიოს ყველა სახელმწიფო ძალაუფლებურად ერთეულად ეკონომიკურ გლობალიზაციაში, გამონაკლისს არც საქართველო წარმოადგენს მიუხედავად მისი მწირი ეკონომიკისა. გლობალიზაციაში ჩართულობას ხელს უწყობს საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობაც, რამდენადაც ქვეყანა ევროპა-აზიის გზასაყარზე იმყოფება და წარმოადგენს სატრანზიტო გზას აკავკასიის და ნაწილობრივ შუა აზიის სახელმწიფოებისათვის.

საქართველოს შავ ზღვასთან მდებარეობა და ის გარემოება, რომ საქართველო საზღვაო კარიბჭეა ამიერკავკასიისათვის, განაპირობებს მის გეოპოლიტიკურ უპირატესობას, რასაც სათანადო დაფასება და გამოყენება სჭირდება. საქართველოს, გეოპოლიტიკური მდებარეობის გამო, შეუძლია გახდეს კავკასიის სატრანსპორტო-ლოჯისტიკური ცენტრი, ნაწილობრივ იგი აღნიშნულ ფუნქციას დღესაც ასრულებს, მაგრამ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის არნახული ტემპების და სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვება-მოხმარების ზრდის გამო, განსაკუთრებით ნახშირბადშემცველი ნედლეულის მოხმარების ზრდის გამო, საქართველოს საზღვაო პორტების მნიშვნელობა განუხრებლად იზრდება არა მარტო კავკასიის რეგიონისათვის, არამედ შუა აზიის სახელმწიფოებისთვისაც. ეს უკანასკნელნი გამოირჩევიან ნავთობის დიდი მარაგებით, ამავე დროს ამ ქვეყნებში მოჰყავთ ბამბა – საუკეთესო ნედლეული მსუბუქი მრეწველობისათვის, აწარმოებენ მატყლს, ხორცს და ა.შ. ამასთან, ეს სახელმწიფოები გამოირჩევიან შემოსავლების სტაბილური ზრდით, რასაც თან სდევს მოსახლეობის მოთხოვნილების ამაღლება მაღალტექნოლოგიურ საქონელზე, რომლის მიწოდებაც დასავლეთიდან ხორციელდება და ზემოაღნიშნული ტვირთბრუნვისათვის ყველაზე

ბუნებრივად მოკლე გზა საქართველოს ტერიტორიაზე გადის. ხორციელდება ქვეყნის საკანონო სატრანზიტო რეგიონად ჩამოყალიბების პროცესი.

შუა აზიის ქვეყნებისათვის ტვირთბრუნვას ჯერჯერობით უმეტესად რუსეთი ახორციელებს, რასაც მრავალი ხელოვნური, და არა ბუნებრივი, ფაქტორი განაპირობებს. ასეთია უპირველესად: მილსადენი და სარკინიგზო ტრანსპორტის კარგად განვითარებული ქსელი შუა აზიის ქვეყნებსა და რუსეთს შორის; რუსეთის გამგებლობაში არსებული შავი ზღვის პორტები კარგადაა განვითარებული და აღჭურვილი. რუსეთის პორტების მომსახურება-ჩატვირთვა-გადმოტვირთვის ოპერაციები გაცილებით იაფია და უკეთაა მოწესრიგებული, ვიდრე საქართველოს პორტებში. რუსეთის რკინიგზით ტრანზიტის გზის სიგრძე მეტია, ვიდრე საქართველოს გავლით, მაგრამ იგი კომპენსირდება სარკინიგზო გადაზიდვების დაბალი ტარიფით და სხვ.

საქართველოს მდებარეობა და ამიერკავკასიაზე გამავალი სატრანზიტო გზების სიგრძე ბუნებრივი უპირატესობებია შუა აზიის სატრანსპორტო დერეფნისათვის, მაგრამ მას შესაბამისი გამოყენება სჭირდება, რასაც, ტრანსპორტის სხვა სახეობებთან კომპლექსში მნიშვნელოვნად განაპირობებს საზღვაო პორტების განვითარება. ამასთან, დასავლეთი, და ზოგადად მსოფლიოს ეკონომიკა, დაინტერესებულია სატრანზიტო გზის დივერსიფიკაციით – ალტერნატიული რამდენიმე სატრანზიტო გზების არსებობით იმ მიზნით, რომ ყოველთვის იყოს თავისუფალი კონკურენცია. თანაც, პოლიტიკური კლიმატის ცვლილებამ მნიშვნელოვნად არ იმოქმედოს ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე. აღნიშნული მიზეზითაც აქტუალურია საქართველოს შავი ზღვის პორტების განვითარების საკითხი.

კავკასია თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით და ბუნებრივი რესურსების მრავალფეროვნებით მსოფლიოს უნიკალური რეგიონია. სწორედ ამიტომ ამ რეგიონს დიდი როლი ენიჭება ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის, აგრეთვე ამიერკავკასიის ქვეყნებთან ევროკავშირის ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარება-გაფართოების მიზნით. ბოლო პერიოდში კავკასიური ფაქტორი მსოფლიო არენაზე მნიშვნელოვნად გაძლიერდა და კავკასია მსოფლიოს უდიდესი სახელმწიფოების, საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და უმსხვილესი საერთაშორისო, ტრანსევროპული კომპანიების აქტიური ყურადღების ცენტრში მოექცა, ხოლო საქართველო, რომელიც ერთიან ევრაზიულ სივრცეში ფორმირებისაკენ ისწრაფვის, დედამიწის ორი ნაწილის – ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი არეალის თავისებურ ცენტრად მოგვევლინა.

კავკასიის რეგიონისადმი დაინტერესების კონკრეტული გამოხატულებაა ევროკავშირის ცნობილი ტრასეკას პროექტი, რომელიც ერთმანეთს დააკავშირებს ცენტრალური აზიის და მდინარე დუნაის აუზის ქვეყნებს. ევროპა-აზიის ეს სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო დერეფანი თავისი მრავალი განშტოების ერთ-ერთი ხაზით ჩვენს ქვეყანაზეც გაივლის, რაც სტაბილურობისა და ეკონომიკური აღმავლობის გარანტი იქნება. ამიტომ სამომავლო პერსპექტივაც საიმედოდ ისახება.

ტრასეკას პროექტი საქართველოს საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარების ისეთ ფაქტორადაა მიჩნეული, რომელმაც არსებითად უნდა განსაზღვროს ქვეყნის მეურნეობრივი განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები. პროექტით პრაქტიკულად საუბარია ისტორიული „აბრეშუმის დიდი გზის“ საქართველოს განშტოების მოდერნიზებულ ვარიანტზე. ამ მაგისტრალთა მოხდება ისეთი სტრატეგიული მნიშვნელობის ტვირთების გადაზიდვა, როგორიცაა: ნავთობი, ბამბა, მინერალური ნედლეული და ა.შ.

საქართველოს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა წარმოუდგენელია საზღვაო პორტების განვითარების გარეშე, ეს ითქმის განსაკუთრებით ბათუმისა და ფოთის საზღვაო პორტებზე, მათ აკისრიათ ძირითადი როლი საზღვაო ტვირთების მომსახურების



საქმეში. ამავე დროს, პორტების განვითარება პროპორციულად უნდა შეესაბამებოდეს საქართველოს სხვა სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას. მიმდინარეობს კიდევაც ინტენსიური მუშაობა საქართველოს საავტომობილო გზის აღმოსავლეთ-დასავლეთ მაგისტრალზე მისი გამტარუნარიანობის მეკეთრი ამალღებისათვის, ანალოგიური სამუშაოები ხორციელდება საქართველოს რკინიგზაზე. აქედან გამომდინარე, აუცილებელი ხდება საქართველოს საზღვაო ინფრასტრუქტურის განვითარების მეცნიერულად დასაბუთებული პროგრამის შემუშავება, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს თემის აქტუალურობაზე.

საქართველოს ეკონომიკა ჯერ კიდევ „განვითარებად“ პოზიციაშია. აქ ჯერ კიდევ ძალიან დაბალია შიდა პროდუქტის მოცულობის ხვედრითი წილი ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით, მაგრამ საქართველოს ბუნებრივი რესურსები, მოსახლეობის განათლება და პროფესიონალიზმი, ქვეყნის მისწრაფება – ჩაერთოს მსოფლიოს ეკონომიკურ პროცესებში, სამომავლოდ, მისი ეკონომიკის სწრაფ განვითარებას განაპირობებს. ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში გაიზრდება მოთხოვნილება სატრანსპორტო გადაზიდვებზე ქვეყნის ეკონომიკის მხრიდან, მათ შორის უპირველესად საზღვაო გადაზიდვებზე. ესეც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია მოცემული საკითხის აქტუალურობისათვის.

საქართველო ეკონომიკურად განვითარებად სახელმწიფოთა რიგს მიეკუთვნება რომ მოწმობს ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის მაჩვენებლებიც. მსოფლიო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, გასულ 2011 წელს საქართველო მსოფლიოს სახელმწიფოთა ჩამონათვალში 115-ე ადგილზე იმყოფებოდა, მისი მშპ ერთ სულ მოსახლეზე მხოლოდ 3210\$-ია, მაშინ როცა ჩამონათვალის პირველი ათეული ასე გამოიყურება: ლუქსემბურგი – 113533\$, ყატარი – 98329\$, ნორვეგია – 97255\$, შვეიცარია – 81161\$, გაერთიანებული არაბთა ემირატები – 67008\$, ავსტრალია – 65477\$, დანია – 59998\$, შვედეთი – 56956\$, კანადა – 50436\$, პოლანდია – 50355\$<sup>76</sup>. ამ მონაცემებიდან ცხადია საქართველოს ეკონომიკის დაკნინებული მდგომარეობა. არადა საქართველოს დამოუკიდებლობამდე, ეკონომიკის პოტენციური საწარმოო სიმძლავრეების მიხედვით, იგი მსოფლიოს ზემოჩამოთვლილ ინდუსტრიულ სახელმწიფოებს ტოლს არ უდებდა.

გლობალურ ეკონომიკურ პროცესებში საქართველოს არასახარბიელო მდგომარეობა აისახება მოსახლეობის ცხოვრების დონესა და შემოსავლებზე. საქართველოს ოფიციალური სტატისტიკით, ჩვენთან უმუშევრობის დონე მხოლოდ 16.9%-ია (2010 წელს)<sup>77</sup>. ამავე მონაცემებით, მოსახლეობა სულ 4436.4 ათასი კაცი, ხოლო ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა 1991.8 ათასი კაცი. ეს ბოლო ციფრი იმის მაჩვენებელია, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა ქვეყნიდან ემიგრირებულია. წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენთანაც მოსახლეობის ეს ნაწილი მისი საერთო რიცხოვნობის 50%-ს უნდა აჭარბებდეს, ისე, როგორც დანარჩენ მსოფლიოსა და ეკონომიკურად განვითარებულ სახელმწიფოებშია. ამავე სტატისტიკით, ჩვენთან დაქირავებული შრომით დასაქმებულია მხოლოდ 596 000 კაცი. რეალურად თუ მივუდგებით, მოსახლეობის აქტიური ნაწილის ყველა დანარჩენი უნდა ჩაითვალოს უმუშევრად, მაშინ უმუშევართა რიცხვი გაცილებით მაღალი – 70%-ზე მეტი გამოვა, რაც რეალობასთან ახლოსაა.

ქვეყნის ეკონომიკური სიდუხჭირიდან გამოსვლის ერთ-ერთი პერსპექტიული მიმართულება მისი ტრანსპორტის განვითარებაა, თუმცა ისიც დღეისათვის

<sup>76</sup> Data refer mostly to the year 2011. World Economic Outlook Database-April 2012, International Monetary Fund. Accessed on 18 April 2012. საიტზე: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/>.

<sup>77</sup> საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2010. თბილისი, 2011. გვ. 42.

არადამაკმაყოფილებლად გამოიყურება გასული საუკუნის 80-იან წლებთან შედარებით, რასაც ქვემოთ მოყვანილი ცხრილის მონაცემებიც მოწმობს.

როგორც აღნიშნული ოფიციალური სტატისტიკის ცხრილში მოყვანილი მონაცემებიდან ჩანს, 1990 წელს სულ ტვირთების გადაზიდვის მოცულობა 253074.9 ათასი ტონა იყო, საიდანაც უმეტესი ნაწილი – 76860.9 ათასი ტონა სარკინიგზო ტრანსპორტზე მოდიოდა, ანუ 77.4 პროცენტი, საზღვაო ტრანსპორტზე კი მხოლოდ 9127.0 ათასი ტონა, ანუ – 3.6%, მხოლოდ დანარჩენ 17%-ს ინაწილებდა ტრანსპორტის სხვა სახეობები.

**ცხრილი 1. ტვირთის გადატანა საერთო სარგებლობის ტრანსპორტის სახეობის მიხედვით (ათასი ტონა)<sup>78</sup>**

წლები	სულ	სარკინიგზო	საავტომობილო	საზღვაო	საჰაერო
1990	253074,9	76860,9	167070,0	9127,0	17,0
1995	14985,1	4656,4	8690,0	1636,6	2,1
2000	30060,0	11496,1	18500,0	62,6	1,3
2001	33241,3	13209,6	20000,0	30,5	1,2
2002	37488,3	14951,5	22500,0	35,5	1,3
2003	41081,4	16558,7	24500,0	21,4	1,3
2004	41149,8	15424,4	25700,0	23,9	1,5
2005	45971,5	18986,7	26959,3	23,9	1,6
2006	49946,6	22643,3	27261,3	40,4	1,6
2007	49830,2	22230,0	27561,2	37,9	1,1
2008	49058,2	21181,2	27864,4	11,9	0,7

მანამდე ცოტა ხნით ადრე – 1987 წელს კი გადაზიდვების საერთო მოცულობამ საქართველოში შეადგინა 487178.3 ათასი ტონა, საიდანაც საზღვაო ტრანსპორტზე მოდიოდა 5803 ათასი ტონა, ანუ 11.9%. ტვირთბრუნვის მოცულობის მიხედვით კი საერთო სიდიდე იყო 79697.2 მლნ ტ-კმ, საიდანაც საზღვაოზე მოდიოდა – 60423.4 მლნ ტ-კმ (75.8%)<sup>79</sup>.

1990 წლიდან მოყოლებული, ტვირთების გადაზიდვის მოცულობა თანდათან მცირდება. სულ ტვირთბრუნვის მოცულობა შემცირდა 1987 წ-ის 79937.6 მლნ ტ-კმ-დან 7163.8 მლნ ტ-კმ-მდე 2008 წლისათვის, აღნიშნულ 21 წელიწადში იგი შემცირდა 100-დან 8.9%-მდე. კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობაა საზღვაო ტრანსპორტით ტვირთების გადაზიდვის მხრივ. იგი 1990 წლის 9127 ათასი ტონიდან შემცირდა 11,9 ათას ტონამდე 2008 წლისათვის, რაც 1990 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 1,3%-ია. ასეთი სიტუაცია გამოიწვია საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის განადგურებამ.

ტვირთების გადაზიდვის შემცირება იმ დონით, რაც განიცადა საზღვაო ტრანსპორტმა, სხვა არც ერთი სახეობის ტრანსპორტზე არ მომხდარა, ასე მაგალითად, რკინიგზით გადაზიდული ტვირთების მოცულობა 1990 წლის 76860.9 ათასი ტონიდან შემცირდა 2008 წლისათვის 21181.2 ათას ტონამდე (შეადგენს 28%-ს), საავტომობილო ტრანსპორტით გადაზიდული ტვირთები დროის იმავე პერიოდისათვის 167070.0 ათასი ტონიდან – 27864.4 ათას ტონამდე (16.7%), საჰაერო ტრანსპორტზე კი 17.0 ათასი ტონიდან – 0.7 ათას ტონამდე (4.12%). აქედან გამომდინარე, საქართველოსათვის პრიორიტეტული უნდა იყოს საზღვაო პორტების განვითარება, რომ უცხოური გემებისა და ტანკერების მომსახურება მაინც შევძლოთ.

საქართველო საზღვაო ქვეყანაა, რაც მისი დიდი უპირატესობაა ა/კავკასიაში, მაგრამ ჩვენს საზღვაო ინფრასტრუქტურას არ შემორჩა არც ერთი საზღვაო ლაინერი თუ ტანკერი (მნიშვნელოვანი წყალწყვის ხომალდი), როცა წარსულში ჩვენი საოკეანო

<sup>78</sup> საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო. სტატისტიკის დეპარტამენტი, საქართველოს სტატისტიკურ წელწდებული 2009. გვ. 209.

<sup>79</sup> Народное хозяйство СССР в 1987 г. ТБ., 1988. с.165-166.

ფლოტის რიცხვი 80-ს აღემატებოდა. ამ მიმართებითაც აუცილებელია მუშაობის გააქტიურება, კერძოდ:

ა) შეიქმნას შესაბამისი ლიბერალური საინვესტიციო გარემო უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად ქართული ფლოტის შესაქმნელად. ეს კი მიიღწევა: საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაციით და მისი დიფერენცირებული განაკვეთებით საზღვაო ფლოტისათვის; სამეურნეო კანონმდებლობის სრულყოფით და სამეურნეო ადმინისტრირების წნეხის შემცირებით; საბაზრო ინფრასტრუქტურის გაფართოებით; საბანკო-საკრედიტო სისტემის მოწესრიგებით. ერთი სიტყვით – მაკროეკონომიკური ფაქტორების ლიბერალიზაციით.

ბ) საქართველომ, როგორც საზღვაო სახელმწიფომ, საკუთარი ფინანსური შესაძლებლობების ფარგლებში შეიძლება შეიქმნას საზღვაო ფლოტის ნაწილი მაინც. შეიძინოს რამდენიმე საოკეანო გემი საზღვაო ადმინისტრაციის განკარგვის ეგიდით.

საჭიროა საზღვაო ინფრასტრუქტურის მენეჯმენტის სტანდარტების დანერგვა საერთაშორისო წესებისა და კონვენციების შესაბამისად. ამასთან, მენეჯმენტის წარმართვა, როგორც ინფორმაციული უზრუნველყოფით, ასევე ტექნიკური საშუალებებით, მეთოდებითა და ხერხებით, საჭიროა მოვიდეს მსოფლიოს წამყვანი პორტების მენეჯმენტის შესაბამისობაში – შეიზღუდოს დოკუმენტაციის რაოდენობა, გაიზარდოს მისი ინფორმაციული მომცველობა, გადაწყვეტილებათა მიღების დროის შემცირება და მათი ხარისხის ამაღლება.

დაინერგოს მსოფლიოს წამყვან საზღვაო პორტებში აპრობირებული მართვის ავტომატიზებული სისტემები საქართველოს თავისებურებების გათვალისწინებით.

ვფიქრობთ, ამ ღონისძიებათა გატარება მნიშვნელოვნად აამაღლებს საქართველოს საზღვაო ინფრასტრუქტურის სრულყოფას, მის მენეჯმენტს და უზრუნველყოფს როგორც მაკროეკონომიკურ, ისე მიკროეკონომიკურ და სოციალური ეფექტის მიღებას, ასევე საქართველოს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის, მისი მთელი ეკონომიკის ღირსეულ ჩართვას მსოფლიო ეკონომიკის გლობალურ პროცესებში.

*Tkeshelashvili Goderdzi  
Kiladze Tamar*

## **GEORGIA, THE GLOBAL ECONOMIC PROCESSES AND PORTS SUMMARY**

For involvement in economic globalization of the world it is essential to accelerate economic development and effective use of geo-political location, in which an important role can play development of marine infrastructure, including sea ports. For this purpose it is necessary to improve the investment climate: liberalization of the taxes, ensuring economic justice, promoting fair competition and to create conditions for making the navy.

*Устименко Владимир Анатольевич  
Кучер Ольга Сергеевна*

## **СИСТЕМА ПЛАНИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПУБЛИЧНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В КНР В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ**

Мировой финансовый кризис 2008 г. оказал серьезное влияние на экономику КНР, а также стал серьезной проверкой проработанности и эффективности его правовой системы. Накопленный опыт показал, что сформированные существующей правовой системой КНР механизмы управления и

контроля экономики в целом способны локализовать негативные явления. На фоне периодически возникающих в мировой экономике финансовых кризисов, построение более рациональной модели экономического развития, стимулирование эффективного использования различных ресурсов, становится еще более необходимым и важным [1, с. 87].

В условиях политики «открытости» в КНР происходило массовое вторжение различных проявлений иностранной культуры и морали в систему цивилизационных ценностей традиционного восточного общества. Система духовно - нравственных ценностей китайцев основывается на сочетании идей и нравственных норм конфуцианства, даосизма, легизма и буддизма, которые отличаются высокой степенью толерантности и восприимчивости при сохранении своей самобытности и самостоятельности. Любая инородная идея или норма может получить легальное право на существование в рамках китайской духовной культуры и жизненной практики лишь после того, как она пройдет процесс «притирки» и «проверки на соответствие нормам китайской морали и традициям». Конфуцианская установка в изучении всего, что не противоречит принципу гуманности, способствует выполнению долга и полезно для величия государства и семьи, безотказно работает и сегодня. Не менее принципиально и то, что особое место в процессе отбора того, чему следует учиться и как претворять эти новые идеи в жизнь, конфуцианская традиция отводит полному и безоговорочному послушанию высшему государственному авторитету [2, с. 78]. То же самое происходит и при разработке экономических реформ. Будущие явления в экономике определяются на основе познания объективных причинно - следственных связей, где планирование - это процесс познания именно таких связей.

Неотъемлемой чертой курса китайских экономических реформ является постепенность и осмотрительность, взвешенный подход к намеченным преобразованиям. Еще одним залогом успеха служит то, что руководство КНР, широко перенимая иностранный опыт, жестко следит за тем, чтобы его применение не шло вразрез с национальными особенностями КНР, не ослабляло национальную самоидентичность, не создавало бы предпосылок для подрыва стабильности в стране. При осуществлении китайских реформ был избран собственный путь, который получил название «переходя реку, нащупывая камни на дне», и как заметил цитировавшийся Ван Сяоцян, «было известно, где находится другой берег реки» [3, с. 9]. Под публичной собственностью в Китайской Народной Республике мы понимаем общественную собственность на средства производства, а именно, государственную и коллективную собственность. Государственная собственность реализует государственный и публичный интерес. И в этом ее специфическое, основное, родовое свойство и консолидирующая роль в системе отношений собственности в современных социально - экономических системах. Коллективная собственность охватывает имущество, которое принадлежит отдельным организационно оформленным коллективам граждан, а также других коллективных организаций. Члены таких организаций объединяют свою работу (предпринимательскую деятельность) и свои средства для достижения определенных целей. Они непосредственно или через создаваемые органы определяют порядок использования имущества, управление им и распределения доходов.

Один из китайских специалистов, Цзиньвэнь Ли определяет, что макроэкономическое планирование в КНР основано на сочетании частного и государственного секторов при доминировании последнего. Однако поскольку деятельность госпредприятий осуществляется в условиях экономической самостоятельности, то планирование в КНР носит не директивный, а индикативный характер [4, с. 156]. Опыт планирования, сочетающий государственную и частную инициативу, государственное регулирование и прогнозирование с рыночным автоматическим саморегулированием, рассматривается некоторыми экономистами как «средний путь» между чисто рыночной экономикой и централизованным плановым хозяйством. Данные планы разрабатываются на основе анализа состояния экономики, учета тенденций ее развития и прогноза на среднесрочный период, а также внесение корректировок в соответствии с намеченными приоритетами. В них

содержатся основные показатели объемов структуры, темпов роста производства и потребления, динамики цен, экспорта и импорта, налогов, инвестиций, доходов населения, занятости и др. Эти показатели служат ориентирами, направляющим деятельность фирм и позволяющими корректировать их деятельность [5, с. 6].

Одним из первых западных аналитиков, заявивших о становлении «специфической китайской модели» глобализации, кардинально отличной от всех иных, но пригодной вместе с тем, при определенном приспособлении к местным условиям, и для других стран, был Дж. Рамо, консультант крупнейшей американской инвестиционной компании Goldman Sachs (Голдман Сакс). Кроме того, Дж. Рамо является профессором престижного китайского университета Цинхуа. Свой подход он сформулировал практически в первые годы прихода к власти нового руководства КПК, когда другие эксперты той же компании дали свой парадоксальный и привлекавший широкое внимание в мире прогноз о блестящих перспективах развивающейся четверки стран: Бразилии, России, Индии и КНР. Дж. Рамо назвал новую китайскую модель «Пекинским консенсусом», призванным заменить дискредитировавший себя в 90-х годах неолиберальный «Вашингтонский консенсус». Американская модель включала в себя меры, которые были предложены экономистом Дж. Вильямсоном и направлены, прежде всего, на то, чтобы сделать экономику латиноамериканских стран привлекательной для американского капитала. Либерализация внешней торговли, приватизация государственных предприятий, дерегулирование, сокращение государственных ассигнований на социальные нужды и т. п. меры поначалу дали краткосрочный положительный эффект, однако вскоре он сменился чередой финансово - экономических кризисов. Модель оказалась непригодной для большинства испробовавших ее стран. «Пекинский консенсус» ориентирован, по словам Дж. Рамо, во-первых, на инновации, во-вторых, на устойчивое, сбалансированное и качественное развитие и на равенство и, в-третьих, на самоопределение. Эта модель придает социальным переменам столь же важное значение, как и экономическим. Экономика и управление в китайской модели имеет своей целью совершенствование общества, что полностью игнорируется «Вашингтонским консенсусом». В отличие от последнего, он порождает много принципиально новых подходов и идей. Их извлекают из уроков, преподанных уничтожением национальной идентичности вследствие глобализации в других местах [6, с. 12].

Один из известных китайских экономистов Юй Кэпин еще более определенно отмежевывается от неолиберализма, составляющего основу «Вашингтонского консенсуса», равно как и от ограниченности возникших на базе последнего и утративших за последнее время свою эффективность «латиноамериканской» и «восточноазиатской» моделей. Главный смысл китайской модели состоит в том, чтобы активно и инициативно участвовать в процессах глобализации, одновременно сохраняя собственную специфику и суверенность. Поскольку глобализация несет для национального государства не только выгоды, но и утраты, то их соотношение зависит исключительно от стратегического выбора. В оптимальном варианте он соединяет собственные сравнительные преимущества страны с преимуществами глобализации. «Открытость» страны внешнему миру означает необходимое условие для проведения внутренних реформ, открытость и реформы - две стороны одной медали. Он убежден, что развивающимся странам нужны не только капиталы и передовые технологии транснациональных корпораций, но в еще большей степени - передовые управленческие институты и идеи. Внутренние политические и экономические реформы - это, с его точки зрения, в очень большой степени следствие изучения передовых идей, технологий, культуры и управленческих институтов развитых стран. Он выступает за сочетание реформ, развития и стабильности, рыночных реформ с государственным регулированием, экономического роста с социальным развитием и политической реформой, экономической эффективности с социальной справедливостью, постепенности с прорывными изменениями. Экономические реформы должны укреплять рынок, но рынок не всемогущ и нуждается в сильном правительстве [6, с. 14].

Таким образом, мы видим, что реформирование в КНР происходит не стихийно и не по рекомендациям иностранных экспертов, а согласно собственной долговременной стратегии, охватывающей экономическую систему, социальные проблемы, проблемы национальной безопасности в условиях «открытости» КНР внешнему миру, отношения государственной и частной собственности, стратегические принципы реформ корректируются с помощью системы планирования.

Юй Кэпин делает акцент именно на специфичности «китайской модели» на ее отличиях от западных моделей общественного развития, основные отличия состоят в четырех направлениях. Во-первых, в системе собственности. КНР не проводит тотальной приватизации, но стоит за многоукладность при ведущей роли государственного сектора. Во-вторых, в способе размещения ресурсов. Хотя руководство страны избрало рыночную экономику, тем не менее, регулирующая роль и вмешательство государства в экономику значительно сильнее, чем на Западе. В-третьих, еще более очевидны различия в политике. КНР не приемлет многопартийность, парламентаризм, разделение властей. В-четвертых, в политической идеологии, где ведущее место по-прежнему принадлежит марксизму, но уже допускается существование иных идейных течений [6, с. 15].

Оживление деятельности государственных предприятий было предпринято практически с самого начала реформистского курса. Реформирование государственных предприятий было проведено в несколько этапов. В ходе первого из них (1978 - 1992 годы) осуществлялась так называемая децентрализация, или передача предприятиям «некоторых хозяйственных прав». Здесь основные реформы касались отношений права собственности. Было разделено «право собственности» и «право на коммерческую деятельность» - то есть, по сути, отделены друг от друга собственность и менеджмент, что сделало механизмы управления государственными предприятиями более гибкими. Второй этап (1992 - 1997 годы) стал периодом создания предприятий с современной структурой собственности. В 1993 году ВСНП (Всекитайское Собрание народных представителей) внесло поправки в конституцию страны, официально переименовав «подконтрольные государству предприятия» в «предприятия с долевым участием государства», что означало: отныне государство не обязательно должно управлять предприятием, а предприятия должны сами постепенно становиться элементами рыночной экономики и вырабатывать оптимальную структуру управления и адекватную рыночным условиям стратегию развития [7, с. 71]. Третий этап (1998 - 2002 годы) в основном был посвящен реорганизации больших и средних государственных предприятий (от уровня уезда и выше). Самым важным событием этого периода стало вступление в ВТО. Политическая элита КНР надеялась, что интеграция в мировое экономическое сообщество, а также вызовы международной конкуренции станут хорошим стимулом для структурных реформ для китайских предприятий, повысят их жизнеспособность и уровень развития. На данном этапе также была выдвинута задача стратегического регулирования государственного сектора экономики, однако реальное ее осуществление началось уже после 2003 года. Четвертый этап начался в 2003 году и продолжается по сей день. Сегодня крупные предприятия становятся основными стратегическими единицами государственного сектора экономики. В марте 2003 г. был образован Государственный комитет по контролю и управлению государственным имуществом. Уже первый руководитель Государственного комитета Ли Жунжун содействовал тому, чтобы предприятия центрального подчинения вышли на фондовый рынок, а их акции стали котироваться на бирже. В компаниях и на крупных предприятиях, где государство является единственным и полномочным собственником, в экспериментальном порядке учреждаются советы директоров, с тем чтобы отделить принятие решений от их исполнения. Проводятся открытые конкурсы на замещение руководящих постов в компаниях отечественными и зарубежными менеджерами [7, с. 73].

К концу 2006 г. преобразование средних и малых государственных предприятий путем акционирования, объединения, слияний и поглощений, передачи в аренду или подряд, было завершено на 80 - 90%. Пользуясь благоприятной экономической и социальной ситуацией,

правительство ускорило акционирование крупных предприятий. К 2008 г. этот процесс охватил 64,2% таких предприятий. Значительная часть их стала котировать свои акции на бирже как в КНР, так и за рубежом. Менялись механизм управления, статус работников, повышалась эффективность хозяйственной деятельности [8, с. 321]. Но главное состоит в том, что кардинально улучшаются показатели хозяйственной деятельности государственных предприятий, повышаются их рентабельность, конкурентоспособность, способность к инновациям. в связи с этим они не только остаются главным источником бюджетных доходов - как в центре, так и на местах, но их роль в этом отношении постоянно возрастает. Некоторые крупные государственные предприятия выступают уже как полноценные конкуренты ТНК.

Выше изложенное исследование, позволяет прийти к следующим выводам.

Нынешняя экономическая система КНР, не является ни переходной, ни временной. Это - смешанная экономика, возникшая на основе взаимодействия специфического политического строя КНР, его культурных традиций и экономического капитала. Подобный феномен не имеет ничего общего с переходом от аграрного общества к обществу индустриальному. Это - новая, самостоятельная формация, возникшая при взаимодействии «видимой руки власти» с «невидимой рукой рынка» и испытавшая влияние китайской культуры Конфуция, культуры политической партии и товарной культуры. При такой посылке экономическая стратегия для КНР тоже должна носить уникальный, неповторимый характер, принципиально отличающийся от тех рекомендаций, которыми оперируют исследователи.

Опыт хозяйственных реформ КНР, показывает, что экономические преобразования в стране направлены на углубление рыночных отношений и в тоже время сохранено государственное регулирование экономики. В стране создана многоукладная экономика, в которой наряду с государственным сектором функционируют индивидуальные и частные секторы, а также сектор, основанный на зарубежном капитале. Созданы условия для развития многообразных форм хозяйствования, наряду с рынком потребительских товаров формируются рынки средств производства, ценных бумаг, труда и др. Важно отметить, что переход к рыночной экономике не направлен на демонтаж плановой системы. Речь идет о соединении рыночных отношений с плановым началом. Переход же осуществляется от командных методов управления экономикой к рыночным, от директивного планирования - к направляющему. При этом планирование продолжает играть существенную роль в экономике КНР.

#### ЛИТЕРАТУРА:

1. Чэнь Су. Законостроительство Китая на фоне финансового кризиса // Государство и право. - 2010. - № 1. - С. 87 - 94.
2. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 2. / Под ред. Ю. Н. Пахомова и Ю. В. Павленко. - К.: Наукова думка, 2008. - С. 74 - 555.
3. Экономические реформы в Китае: Учебное пособие / Под ред. Ли Цзи Шеня, О. В. Казариновой. - М.: Дело, 2002. - 144 с.
4. Ли Цзиньвэнь. Роль государственного регулирования в экономике КНР // Вопросы экономики. - 1999. - № 7. - С. 156.
5. Лортикян Э. Исторический опыт и наши реформы // Бизнес - информ. - 1995. - № 45 - 46. - С. 4 - 9.
6. Экономическая политика Китая // Экономика и управление в зарубежных странах. - 2010. - № 2. - С. 12 - 22.
7. Фэн Шаолей. Приватизация «по-китайски» // Свободная мысль. - 2011. - № 1. - С. 66 - 80.
8. Экономическая стратегия Китая / Под ред. Я. М. Бергера. - М.: ИД «ФОРУМ», 2009. - 560 с.

**PLANNING SYSTEM AND USE OF PUBLIC PROPERTY IN THE PRC  
IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC PROCESSES  
SUMMARY**

The article is devoted to analysis the planning system and use of public property in the PRC in the context of global economic processes, taking into account national self-identity, and maintaining stability in the country. Chosen course of the PRC's development by maximizing the potential of the domestic market and benefits of participation in the global economy requires a gradual transformation of the state's functions in micro- and macroeconomics, and then in the regulation of social processes. Reforms in the PRC are carried out progressively, imperfect institutions are not destroyed, but gradually reformed. The State does not make total privatization, but behind the multiformity of the leading role of the public sector. PRC is characterized by a flexible mechanism of state regulation in relation to a minimal degree of influence of the environment. The release of the internal market regulators and the implementation of evolutionary changes are possible in the conditions output of authoritarianism. Although leaderships have chosen a market economy, however, regulatory and monitoring role of State and State intervention in the economy remains significant.

*ნოდარ ხადური*

**ქართული „ეკონომიკური სასწაული“: მიწი და რეალობა**

საქართველოს ეკონომიკა, მიუხედავად ბოლო წლებში მიღწეული გარკვეული პროგრესისა, კვლავ მიიმე მდგომარეობაში რჩება. არასტაბილური მაკროეკონომიკური გარემო, რაც მაღალ უმუშევრობასა და მკვეთრად ცვალებად ინფლაციაში გამოიხატება, ერთ უკიდურესად დაბალი შემოსავალი, სიღარიბის მაღალი დონე, კატასტროფულად უარყოფითი საგადასახდელო ბალანსი, ინვესტიციური შიმშილი, კატასტროფულად მზარდი საგარეო ვალი, მონოპოლიზებული ბაზრები, უმკაცრესი საგადასახადო ადმინისტრირება, მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში მუდმივად მზრდადი სახელმწიფო ხარჯები - საქართველოს ეკონომიკის მდგომარეობის, სამწუხარო, მაგრამ ობიექტური სურათია. მიუხედავად არაერთგზის ოფიციალურად გაცხადებული ქართული „ეკონომიკური სასწაულის“ შესახებ, სამწუხაროდ, რეალობა აბსოლუტურად განსხვავებულია.

მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოში რამდენიმე „ეკონომიკური სასწაული“ რეალობად იქცა, ქართული ეკონომიკა კვლავ სასწაულის მოლოდინშია.

თუ დამოუკიდებელი საქართველოს ეკონომიკის ისტორიას გადავხედავთ შესაძლოა ურთიერთგანსხვავებული რამდენიმე ეტაპი გამოვყოთ.

პირველი ეტაპი ქვეყნის ეკონომიკისათვის ყველაზე ტრაგიკული პერიოდი იყო და დამოუკიდებლობის მიღებიდან (ან უფრო სწორედ 1989 წლიდან) 1994 წლამდე პერიოდს მოიცავს, ამ პერიოდში ეკონომიკურმა დაცემამ რეკორდულ მაჩვენებლებს მიაღწია. რეალურად 1993 წელს საქართველოს ეკონომიკაში გამოშვებამ 1990 წლის ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 27% შეადგინა<sup>80</sup>.

1994 წლის ბოლოდან იწყება მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის და სწრაფი ეკონომიკური აღამავლობის 3 წლიანი პერიოდი, რომელიც შემდეგ ქართული „უძრაობის“

<sup>80</sup> სსსდ, 2001



ხუთწლიანმა ეპიზოდმა შეცვალა, რომლის ბოლო, 2003 წელი მიუხედავად არსებული ვითარებისა, ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით ერთ-ერთი საუკეთესო იყო საქართველოში. ეს პერიოდი საქართველოს ეკონომიკის ინსტიტუციური მოწყობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო, რადგან რეალურად პირველად შეიქმნა ეკონომიკის რეგულირების საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც ევროპულ ეკონომიკურ და სამართლებრივ სივრცესთან ჰარმონიზაციას ისახავდა მიზნად<sup>81</sup>.

განსაკუთრებით საინტერესო პროცესები დაიწყო საქართველოში ვარდების რევილუციის შემდეგ, როდესაც საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო რუსეთიდან დაბრუნებულმა კახა ბენდუქიძემ ჩაიბარა.

საქართველოში რადიკალური ეკონომიკური (თუმცა ძნელია ამ პროცესს ყოველთვის „ეკონომიკური“ ეწოდოს) რეფორმები დაიწყო, რაც ხშირ შემთხვევაში უბრალოდ სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირების მექანიზმების გაუქმებაში გამოიხატებოდა. ამ პროცესში ხშირი იყო შეცდომები<sup>82</sup>.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ, აპ პერიოდში „ლიბერალიზმის“ იდეის ქვეშ საქართველოს სახელმწიფომ სხვა მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი რეგულაციების გაუქმების პარალელურად უარი თქვა განხორციელებინა შრომის ბაზრის, კონკურენციის შეზღუდვის, სურსათის უვნებლობის და სხვა რეგულაციები, რომელთა გაუქმებამ, ან შეზღუდვამ მნიშვნელოვნად გააუარესა ეკონომიკური გარემო, ქართული ეკონომიკა დააშორა ევროპულ სივრცეს.

თუ საქართველოში ბოლო 8 წლის განმავლობაში განხორციელებული სტრუქტურული ცვლილებების ანალიზს ჩავატარებთ, ნათლად გამოჩნდება, რომ აღნიშნული ცვლილებების მიზანი ეკონომიკის სრული დერეგულირებაა.

საქართველოს კანონმდებლობა, მიუხედავად იმისა, რომ თეორიულად ევროპულ ორიენტაციას აღიარებს, აბსოლუტურად საპირისპიროდ ვითარდება. ამის საუკეთესო მაგალითად გამოდგება საქართველოს შრომის კანონმდებლობა, რომელიც აგებულია დამქირავებელთა უფლებების პრიმატის აღიარებით და პრაქტიკულად მინიმუმამდეა დაყვანილი დასაქმებულთა ინტერესები.

საქართველოს ხელისუფლებისათვის „ეკონომიკური სამოთხე“ სინგაპურია, სწორედ სინგაპურული მოდელია ოფიციალურ მიზნად აღქმული, თუმცა უნდა ითქვას, რომ სინგაპურული მოდელიც არ არის კარგად შესწავლილი, და როგორც ჩანს მხოლოდ მისი პოლიტიკური ბაზისის გამო იმსახურებს ჩვენი ქვეყნის ხელისუფლების ინტერესს.

თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკის ისტორიაში განსაკუთრებული მოვლენა იყო რუსეთ-საქართველოს ომი და მის შემდგომ პერიოდში განხორციელებული მოვლენები.

რუსეთ-საქართველოს ომი, რომელიც 2008 წლის აგვისტოში 5 დღის განმავლობაში გრძელდებოდა, საქართველოს ეკონომიკისათვის ახალი, სერიოზული გამოწვევები წარმოქმნა. ნებისმიერი ომი, საკმაოდ მძიმე გამოცდაა ეკონომიკისათვის, ასეთი იყო ხუთდღიანი ომიც.

დღეს საქართველოს ტერიტორიის 20% ოკუპირებულია, იქ 2 „დამოუკიდებელი სახელმწიფო“ შეიქმნა, ამ ტერიტორიებზე განხორციელდა ეთნოწმენდა, განადგურებულია ათეულობით ქართული სოფელი. გარდა ამისა, სამხედრო მოქმედებები მიმდინარეობდა საქართველოს სხვა ტერიტორიებზეც, რუსულმა ავიაციამ იერიში მიიტანა კონფლიქტის ზონიდან დაშორებული ქალაქების სამოქალაქო და სამხედრო ინფრასტრუქტურაზე, გადაიწვა კონფლიქტის ზონის მეზობლად მდებარე სოფლები. დაიბომბა გორი, თბილისი,

<sup>81</sup> ამ პროცესებზე დაწვრილებით იხილეთ, ვ. პაპავა, პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა, თბილისი, 2005.

<sup>82</sup> Khaduri N., Mistakes Made in Conducting Economic Reforms in Postcommunist Georgia. Problems of Economic Transition, 2005, Vol. 480, №4, New-York

ფოთი, ქუთაისი, მარნეული. რუსეთი ჯარები იკავებდნენ აღმოსავლეთ-დასავლეთის რეალურად ერთადერთ დამაკავშირებელ ავტომაგისტრალს, აფეთქდა საქართველოს რკინიგზის ლიანდაგი, პარალიზებული იყო ფოთის პორტი, სერიოზული ზიანი მიადგა გარემოს, მათ შორის შავ ზღვას და ტყეებს ბორჯომის ხეობაში.

დღეს ომის დასრულებიდან 4 წლის შემდეგაც რთულია ზარალის ზუსტი ოდენობის დადგენა, მაგრამ ის ფაქტია, რომ მულტიპლიკატორის ეფექტით საქართველოს ეკონომიკა ჯერაც ომის შედეგებს იძიებს.

ომი, გლობალური კრიზისი და მთავრობის ხშირად არაკომპეტენტური პოლიტიკა, უნისონში მოქმედებდა და მოქმედებს საქართველოს ეკონომიკის “წინააღმდეგ”.

ომის შემდეგ ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა საქართველოს ეკონომიკაში არსებული პრაქტიკულად ყველა პრობლემის ომისათვის გადაბრალება, მაგრამ სამწუხაროდ, რაიმე კონკრეტული ანალიზი და კვლევებს დაყრდნობილი მონაცემები ომის როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი ზარალის შესახებ საქართველოს ხელისუფლების მიერ არ გაკეთებულა, ან თუ გაკეთდა ფართო საზოგადოებისათვის უცნობია. ამდენად ოფიციალური სტატისტიკის სიმწირის გამო ანალიზისათვის ჩვენ მოგვიწია ექსპერტული შეფასებებითა და არასამთავრობო ორგანიზაციების გამოკვლევებით ხელმძღვანელობა, რაც ცხადია, სერიოზული შეფერხებაა ომის შედეგების კვლევის გზაზე.

როდესაც რუსეთ-საქართველოს ომზე ვსაუბრობთ, არ უნდა დაგვაფიქვდეს, რომ იგი საქართველოს ეკონომიკისათვის გაცილებით ადრე დაიწყო ვიდრე 2008 წლის 7 აგვისტო იყო. დამოუკიდებელი საქართველო ეკონომიკური თვალსაზრისით (სამწუხაროდ არა მხოლოდ ეკონომიკური) რუსეთთან პრაქტიკულად მუდმივად ომის პირობებში ცხოვრობდა. ეს იყო თუნდაც 1992 წელი, როდესაც რუსეთმა ცალმხრივად დაგვატოვებინა რუბლის ზონა<sup>83</sup>, როდესაც უარი განაცხადა ფულის ნიშნების მოწოდებაზე (ამ დროს რუსეთის ცენტრალური ბანკი იყო საქართველოსათვის ემიტენტი, და საქართველოს ხელისუფლებაში მაშინაც, ისევე როგორც დღეს, ბევრი იყო ადამიანი, რომელიც თვლიდა, რომ საქართველოს არ უნდა ჰქონოდა საკუთარი ფული, და შესაბამისად ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა)<sup>84</sup>, ასევე 1998 წელს, როდესაც რუსეთის დეფოლტის შემდგომ რუსულმა იაფმა იმპორტმა პრაქტიკულად წააღწია საქართველო, ხოლო ქართული პროდუქცია გაძვირების გამო ვეღარ შედიოდა რუსულ ბაზარზე<sup>85</sup>. გამოუცხადებელი ომის გამოვლენა იყო საქართველოს მოქალაქეთათვის რუსეთში სავიზო რეჟიმის შემოღება და ქართული პროდუქციისათვის რუსეთის ბაზრების დაკეცვა, ენერგობლოკადა და სხვა მსგავსი ქმედებები. ამავე დროს, პრაქტიკულად შეწყვეტილი იყო, და დღემდე დიდწილად ასე რჩება, რუსეთ-საქართველოს შორის საავტომობილო, საზღვაო, სარკინიგზო და საჰაერო მიმოსვლა, საფოსტო კავშირი.

ცხადია ყველა ეს ქმედება საქართველოს ეკონომიკის დასუსტებას ისახავდა მიზნად და რეალურად აფერხებდა კიდევ საქართველოს ეკონომიკის განვითარებას.

თუმცა, რუსული გავლენის ყველაზე მძიმე გამოვლინება მაინც ხუთდღიან ომს უკავშირდება. ცხადია, ადამიანური მსხვერპლის, სამოქალაქო და სამხედრო ინფრასტრუქტურის პირდაპირი ნგრევის, გადამწვარი სოფლებისა და ქალაქების გარდა,

<sup>83</sup> დაწვრილებით იხილეთ, პაპავა ვ., პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა, თბილისი, თსუ, 2005, გვ. 35;

<sup>84</sup> მიმდინარე ეტაპზე ანალოგიური ხედვების კრიტიკა იხილეთ: ხადური ნ., მონეტარული პოლიტიკის ზოგიერთი თავისებურება საქართველოში, “ეკონომიკა და ბიზნესი”, 2008 №2, ან ხადური ნ., ლარის, როგორც ერთადერთი საგადამხდელი საშუალების სტატუსის გაუქმების შესაძლო შედეგები, კრებულში “ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე”, თბილისი, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2009.

<sup>85</sup> დაწვრილებით იხილეთ, Хадური Н., Российский экономический кризис и его влияние на экономику Грузии. В сборнике: *Предпринимательство и реформы в России*. Т. 2. Санкт-Петербург, СПбГУ. 1999

რომლის ზარალმაც (ცხადია ადამიანთა სიცოცხლის გარდა, რამაც შეუფასებელი ტრაგედიაა) დაახლოებით 2 მლრდ. დოლარამდე შეადგინა, ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ქვეყნის იმიჯის შელახვა.

ომის დაწყებისთანავე სარეიტინგო კომპანიებმა მნიშვნელოვნად შეამცირეს ქვეყნის რეიტინგები, Fitch Ratings-ის კვლევებით საქართველოს გრძელვადიანი რეიტინგი (BB-)-დან (B+)-მდე შემცირდა, Standard & Poor's-ის რეიტინგში კი (B+)-დან (B-)-მდე ჩამოვინაცვლეთ<sup>86</sup>.

ბევრმა ინვესტორმა უარი განაცხადა ინვესტირების გაგრძელებაზე, ეს უპირველეს ყოვლისა ყაზახ ინვესტორებს შეეხება, რომლებმაც სასწრაფოდ შეაჩერეს რამდენიმე სერიოზული პროექტის განხორციელება ძირითადად საქართველოს შავი ზღვისპირეთში, რითაც ექტვეშ დადგა საქართველოს გავლით ყაზახური ტვირთების გადაადგილების შესაძლებლობა.

ძალიან მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა საბანკო სფერო, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კომერციული ბანკები ომის დღეებში ერთი შეხედვით სტაბილურად მუშაობდნენ, იმდენად მაღალი იყო დეპოზიტების მკვეთრი გადინების საფრთხე, რომ საქართველოს მთავრობის ინიციატივით (და არა ეროვნული ბანკის) საქართველოს კომერციულ ბანკებს ერთდღიანი იძულებითი არდადეგები მოუწევს. საქართველოს საბანკო სექტორმა ამ დღეებში 300 მლნ. ლარამდე დეპოზიტები დაკარგა, საიდანაც 265 მლნ. ლარი 2 ბანკზე (“საქართველოს ბანკზე” და “თიბისი ბანკზე”) მოდიოდა<sup>87</sup>. ამასთან ბანკებმა პრაქტიკულად შეწყვიტეს ინტერნეტბანკინგის მომსახურება, გააჩერეს ბანკომატების ფუნქციონირება და მკვეთრად ასწიეს სესხებზე ომამდე ისედაც გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთები. პრაქტიკულად შეწყდა სესხების გაცემა, როგორც ბიზნესის, ასევე მომხმარებლებისათვის<sup>88</sup>.

კოლფსურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა სამშენებლო ბიზნესი. თბილისი უცბად გადაიქცა გაყინული მშენებლობების ქალაქად, სამწუხაროდ დღემდე ვერ ხერხდება ომამდე არსებულ მდგომარეობამდე თუნდაც მიახლოება.

სატრანზიტო ფუნქციის დაკარგვის საფრთხე კიდევ უფრო გამძაფრდა, რადგან მოულოდნელად ერევანში თურქეთის პრეზიდენტი ჩავიდა, და დაიწყო თურქულ-სომხური ურთიერთობების დათბობა<sup>89</sup>, ხოლო “შეგრონმა” გამოაცხადა, რომ აპირებს ნავთობი გადაიტანოს არა საქართველოს რეინიგზის მეშვეობით, არამედ რუსეთის გავლით.

განსაკუთრებული დარტყმა ომმა ტურისტულ ბიზნესს მიაყენა.

სამწუხაროდ, ომის დამანგრეველი ზემოქმედების ჩამონათვალში, არც ეს მიმართულება აღმოჩნდა ბოლო, მნიშვნელოვნად გაუარესდა ინვესტორთა დაცვის გარანტიები. ზოგიერთმა ინვესტორმა დაკარგა მის მიერ შექმნილი საწარმოები. ამის მაგალითად გამოდგება თურქული ინვესტიციები, რომლებიც ახალგორის რაიონში განხორციელდა, ან ის საწარმოები, რომლებიც ცხინვალის რაიონის ქართულ სოფლებში ფუნქციონირებდა. ამ ფაქტებმა არა მხოლოდ არსებულ, არამედ მომავალ ინვესტიციებსაც სერიოზული პრობლემები შეუქმნა. საქართველომ დაკარგა სტაბილური ქვეყნის ისედაც მყოფე იმიჯი.

<sup>86</sup> დაწვრილებით იხილეთ შესაბამისი სარეიტინგო კომპანიების საიტებზე: [www.fitchrating.com](http://www.fitchrating.com) და [www.standardandpoors.com](http://www.standardandpoors.com).

<sup>87</sup> დაწვრილებით იხილეთ: მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტის კვლევა “2008 წლის აგვისტოს მოვლენების შემდეგ: რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგები”, რომელიც 2008 წლის სექტემბერში გამოქვეყნდა: [http://cipdd.org/files/35\\_318\\_748517\\_AfterAugust2008-geo\[1\].pdf](http://cipdd.org/files/35_318_748517_AfterAugust2008-geo[1].pdf)

<sup>88</sup> აღნიშნულ საკითხებზე ანალიზი შეგიძლიათ იხილოთ ბატონ ვ. პაპავას ვებ-გვერდზე [www.papava.info](http://www.papava.info) განთავსებულ მის ინტერვიუებში, რომლებიც მან ქართულ და უცხოურ პრესას მისცა როგორც ომის დროს, ისე განსაკუთრებით ომის შემდეგ.

<sup>89</sup> ეს პროცესი განსაკუთრებით 2009 წლის შემოდგომაზე გააქტიურდა, რასაც შესაძლოა პირველ ეტაპზე სომხეთის მიმართულების ტვირთბრუნვის საქართველოდან თურქეთზე გადაამისამართება მოჰყვეს.

ამ ფაქტორებმა და ზოგადად ეკონომიკურ პოლიტიკაში არსებულმა პრობლემებმა გამოიწვიეს ინვესტიციების შემცირება, 2008 წელს 2007 წელთან შედარებით საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 22%-ით შემცირდა, ინვესტიციების რაოდენობა ჯერაც არ არის 2007 წლის ნახევრის დონეზეც კი<sup>90</sup>.

1994 წლიდან პირველად საქართველოს ეკონომიკაში დაფიქსირდა დაცემა, კერძოდ, თუ 2008 წლის პირველ და მეორე კვარტალებში ეკონომიკა წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით, შესაბამისად 9,1% და 8,8%-ით გაიზარდა, რაც შეესაბამებოდა არსებულ მაკროეკონომიკურ პროგნოზებს, მესამე კვარტალში ეკონომიკური დაცემა 3,9%, ხოლო მეოთხე კვარტალში 2,5% იყო, წლის პირველი ნახევრის ეკონომიკური ზრდის ხარჯზე მოხერხდა, რომ წელი საბოლოო ჯამში 2,3%-იანი ეკონომიკური ზრდით დასრულდა, თუმცა მიმდინარე წლის პირველ კვარტალში ეკონომიკა რეალურ მაჩვენებლებში 5,9%-ით, ხოლო მეორე კვარტალში 10,7%-ით შემცირდა.

ქვეყნის ბიუჯეტი 2004 წლის შემდეგ პირველად აღმოჩნდა ვერშესრულების საფრთხის წინაშე, ამდენად ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის ვალდებულებების დასაფინანსებლად გამოყენებულ იქნა საქართველოს მთავრობის მიერ მაისში ევროობლიგაციების ემისიით მობილიზებული 500 მლნ. აშშ დოლარი.

ამავე დროს, ომისაგან მიყენებული ზიანის ასანაზღაურებლად 2008 წლის ოქტომბერში ბრიუსელში შეიკრიბა დონორთა კონფერენცია, რომელმაც მიიღო უპრეცედენტო გადაწყვეტილება, საქართველოსათვის ფინანსური კრიზისის პირობებში 4,545 მლრდ. აშშ დოლარის გამოყოფის შესახებ, საიდანაც დაახლოებით 2 მლრდ. დოლარი გრანტია, ხოლო დანარჩენი კრედიტი<sup>91</sup>. სწორედ ამ გადაწყვეტილების წყალობით საქართველოს ეკონომიკამ როგორც ომის, ისე განსაკუთრებით გლობალური კრიზისის ზეგავლენა ნაკლებად მტკივნეულად გადაიტანა.

ამ და სხვა მოვლენების კვალობაზე მნიშვნელოვანია ოფიციალური სტატისტიკის ანალიზი, თუ როგორ აისახა ეს მონაცემები საქართველოს ეკონომიკაზე<sup>92</sup>.

დავიწყოთ იმით, რომ 2005 წლიდან 2011 წლის ჩათვლით ფასები 58 პროცენტით გაიზარდა, მ.შ. სურსათი 81%-ით, ელექტროენერგია, ბუნებრივი აირი და სათბობი 68%-ით, ჯანდაცვა 67%-ით, ტრანსპორტი 67%-ით, განათლება 63%-ით გაძვირდა, ამ პერიოდში მხოლოდ ტანსაცმელი გაიაფდა 16%-ით და კავშირგაბმულობა 13%-ით.

ამ ფონზე, 2003 წლიდან 2011 წლის ჩათვლით მშპ 60%-ით გაიზარდა, თუმცა საქართველოსათვის უმნიშვნელოვანეს სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის მოცულობა 15,8%-ით შემცირდა, სამაგიეროდ კავშირგაბმულობაშია ზრდა 147%, საფინანსო მოსახურებაში 310%, უძრავი ქონებით ოპერაციებში 134%.

ამავე პერიოდში მშპ საბაზრო ფასებში გაზრდილია 182,9%-ით, გადასახადები გაზრდილია 504%-ით, სახელმწიფო მართვის ორგანოების მოხმარება გაზრდილია 429%-ით, საქონლის ექსპორტი 224%-ით, ხოლო იმპორტი 258%-ით, ხოლო შინამეურნეობების მოხმარება 190%-ით.

ძალიან საინტერესოა დასაქმების სტატისტიკაც. 1998 წლიდან 2011 წლის ჩათვლით სამუშაო ძალა 0,7%-ით შემცირდა, დასაქმებულთა რაოდენობა 3,7%-ით, დაქირავებულთა რაოდენობა - 12,8%-ით, თვითდასაქმებულთა რაოდენობა გაიზარდა 3,9%-ით, 20,8%-ით გაიზარდა უმუშევართა რაოდენობა, 21,7%-ით (12,4-დან 15,1-მდე) უმუშევართა რაოდენობა.

<sup>90</sup> ოფიციალური ინფორმაცია აღებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ვებ-გვერდიდან [www.geostat.ge](http://www.geostat.ge).

<sup>91</sup> აღნიშნული თანხების მიღებისა და გამოყენების შესახებ ინფორმაცია იხილეთ [www.mof.ge](http://www.mof.ge).

<sup>92</sup> ყველა შემდგომი მაჩვენებელი აღებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური ვებგვერდიდან [www.geostat.ge](http://www.geostat.ge).

მხოლოდ აღნიშნული ციფრებიც კი ნათლად ადასტურებს, რომ "ვარდების რევოლუციის" შემდეგ ქვეყანაში არსებულმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ვერ უზრუნველყო ეკონომიკის მძიმე მდგომარეობიდან გამოყვანა და რეალურად მიუხედავად ზრდისა, ეკონომიკის განვითარება არ მომხდარა.

*Khaduri Nodar*

## **GEORGIAN “ECONOMIC MIRACLE” MYTH AND REALITY SUMMARY**

Despite some progress achieved during recent years, economy of Georgia still remains in challenging situation. Unstable macroeconomic circumstances expressed in high level of unemployment and constantly changing inflation, extremely low income, high level of poverty, catastrophically negative tax balance, investment hunger, extremely increasing foreign debts, monopolized markets, tough tax administration, constantly increasing state expenditures concerning the GDP – this is, unfortunately, realistic picture of economic situation in Georgia. Although Georgian “economic miracle” was declared for several times, the reality is completely different.

After the “Rose Revolution” the economic policy existing in the country could not provide the recovery of severe economic situation and regardless of growth in reality, the development of economy did not take place.

*Бабенко Арсений Игоревич  
Давыдюк Наталья Александровна*

## **ИНТЕРНЕТ И «НОВАЯ ЭКОНОМИКА» РОССИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

В начале XXI века большинство стран мира находятся в некоем переходном состоянии, состоянии так называемого процесса трансформации, сущность которого в каждой из них определяется уровнем их развития: для развитых стран – это процесс формирования новой экономической системы – «новой экономики» (постиндустриального или информационного общества), для развивающихся и постсоциалистических – экономики развития и переходной экономики.

Однако современная глобализация, быстрое развитие новых технологий, значительно ускоряющих и упрощающих процесс передачи информации, ведёт к тому, что процессы компьютеризации, информатизации, формирования «информационной экономики» проникают во все страны мира. И проводником этих процессов, средой их распространения служит Интернет.

Целью нашего исследования является определение роли Интернета в распространении «новой информационной экономики», в развитии трансформационных процессов в России и изучение факторов влияния Интернета на экономику страны.

Термин «новая экономика», появившийся в начале 1980-х гг. для описания экономики, в большей степени опиравшейся на сферу услуг, в настоящее время трактуется как синоним постиндустриальной ступени развития, в которой органически переплетаются индустриальный сектор экономики и новые элементы, придавая всей системе принципиально новое качество. Все имеющиеся в экономической литературе терминологические определения: «информационная», «сетевая экономика», «экономика знаний» и т.д., основываются на признании того, что в постиндустриальной экономике индустриальная составляющая теряет свою доминирующую роль, а основная производительная функция отводится науке, знаниям, сфере услуг, информационному продукту. В нашей работе термины «новая экономика» и «новая информационная экономика» являются синонимами и характеризуют современное состояние постиндустриальной ступени развития общества.

Отличительными чертами «новой экономики» являются:

1. Увеличение роли информации, знаний и информационных технологий в жизни общества.
2. Возрастание числа людей, занятых информационными технологиями, коммуникациями и производством информационных продуктов и услуг, рост их доли в валовом внутреннем продукте.
3. Нарастающая информатизация общества с использованием телефонии, радио, телевидения, сети Интернет.
4. Создание глобального информационного пространства, обеспечивающего: эффективное информационное взаимодействие людей, их доступ к мировым информационным ресурсам и удовлетворение их потребностей в информационных продуктах и услугах.
5. Появление и развитие новых способов производства, основанные на знании. Превращение информации в основную экономико-хозяйственную категорию.
6. Развитие электронной демократии, электронного правительства, цифровых рынков, электронных социальных и хозяйствующих сетей.

Базис «новой информационной экономики» составляет так называемая сетевая экономика, средой существования которой является сеть Интернет. Именно сетевой рынок является носителем отличительных особенностей «новой экономики», а именно:

- объектом купли-продажи являются сетевые блага, отличающиеся тем, что их можно воспроизводить при практически нулевых издержках и порождают сетевые внешние эффекты для потребителей; значительно укорачивается срок жизни нового продукта;

- основные параметры: спрос и предложение ведут себя нетрадиционно, и сетевые блага увеличивают свою ценность по мере роста их количества, а цена блага падает по мере роста его ценности для потребителей; наибольшей ценностью обладает благо, предоставленное бесплатно;

- появление информационной конкуренции и двух её составляющих: конкуренции производителей (за доступ к информационным ресурсам, современным технологиям, долю рынка, доход) и конкуренции потребителей (за первенство в потреблении информации);

- изменение проявления монопольных тенденций: монополия увеличивает объём производства и снижает цену, стремится стимулировать технический прогресс и экономический рост;

- меняется природа собственности, размывается её целостность, требует нового подхода интеллектуальная собственность;

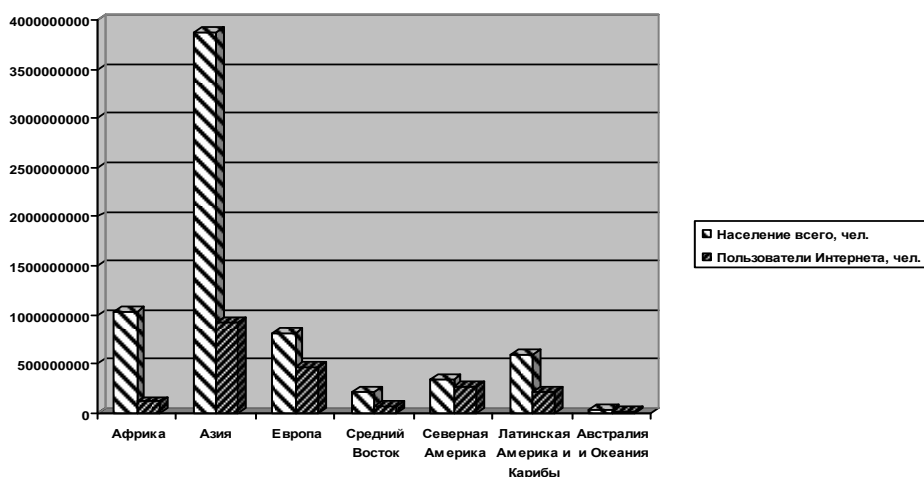
- меняется природа фирмы на сетевом рынке: материальные активы вытесняются интеллектуальными и информационными;

- появляются новые формы занятости – телекомпьютинг или дистанционная работа.

Средой существования сетевых рынков является Интернет.

Зародившись 29 октября 1969 г. как сеть, объединяющая четыре американских университета (Калифорнийский университет в Лос-Анджелесе, университет штата Юта, Стэндфордский исследовательский центр и университет штата Калифорния в Санта-Барбаре), менее за пять лет он достиг аудитории в 50 миллионов человек. К середине 90-х гг. Интернет превращается в глобальное информационное пространство. В 1991 г. была создана основная услуга Интернета – Всемирная паутина (World Wide Web) как единое информационное пространство.

С 1993 г. к Интернету обращаются бизнес и средства массовой информации, затем начинается активное коммерческое использование Интернета. Одновременно идёт быстрый и конструктивный процесс интернационализации Интернета, всё новые и новые страны подключаются к нему. В 1993 г. к международной Сети присоединилась Россия. С 1994 г. в Сеть выходят отдельные банки и магазины, Интернет уже становится не просто частью, но необходимым элементом коммерческой жизни общества. Объединив две важнейшие составляющие современных технологий – компьютерную глобальную коммуникационную инфраструктуру и Всемирную паутину – Интернет стал мощным фактором развития мировой экономики.

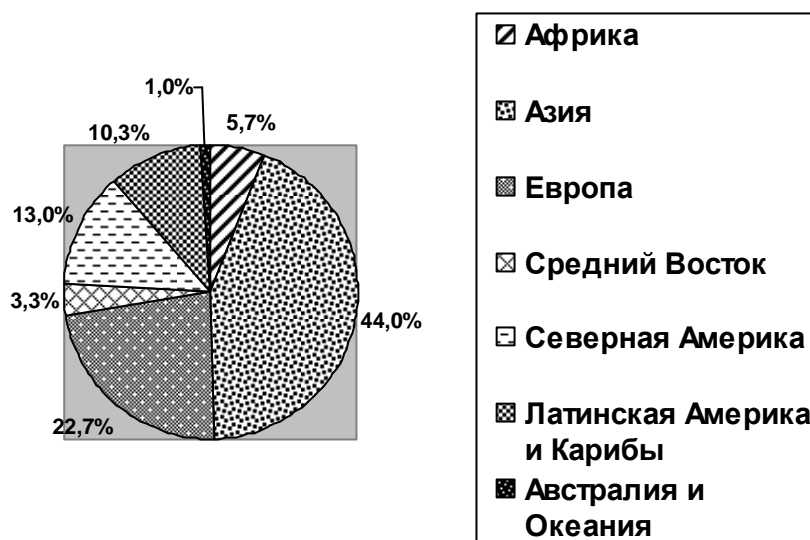


**Рис. 1.** Распространённость Интернета в различных регионах мира (на 31 марта 2011 г.) (составлено автором на основе [2])

Распространённость Интернета среди населения в различных регионах мира на 31 марта 2011 года представлена на рис. 1.

Всего в мире 30,2% населения являются пользователями Интернета, при этом в Африке - 11,4%, в Азии - 23,8%, в Европе - 58,3%, Средний Восток - 31,7%, Северная Америка - 78,3%, Латинская Америка и Карибы - 36,2%, Австралия и Океания - 60,1% [2].

Распределение пользователей Интернета в мире по регионам иллюстрирует представленная ниже диаграмма (см. рис. 2).



**Рис. 2.** Пользователи Интернета в мире, распределение по регионам на 2011 г. (составлено автором на основе [2])

В развитии Интернета в России можно выделить несколько этапов: 1991-1993 гг. – период, когда Интернет не был широко известен среди населения и оставался средством общения для компьютерных специалистов, научных деятелей, правительственных организаций и технических центров; 1993-1997 гг. – период завоевания Интернетом популярности, когда население стало активно интересоваться глобальными возможностями Сети, особенно – молодое поколение, с 1997 г. по настоящее время – Интернет начинает быстро распространяться в России, причём его возможности используются всё чаще и интенсивнее в коммерческой области; Интернет становится неотъемлемой частью жизни наиболее развитых в экономическом отношении регионов современного российского общества. Наибольшая активность в Интернете представлена нами на рисунке 3.



**Рис. 3.** Наибольшая активность различных пользователей Интернета (составлено автором)



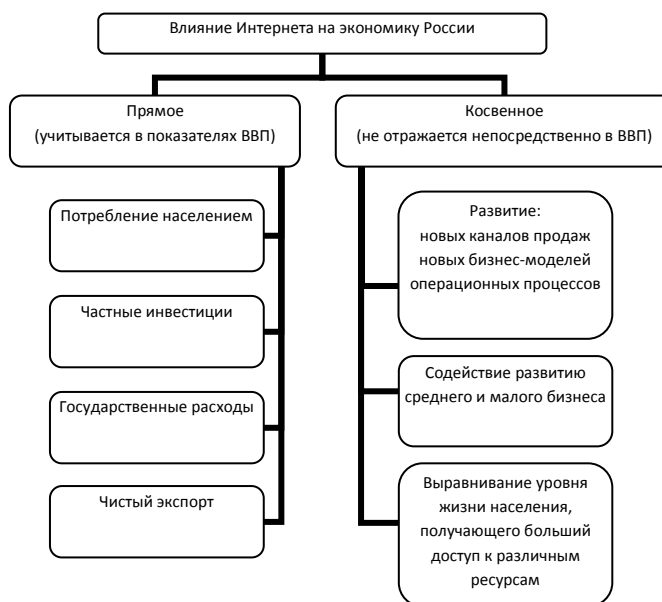
Россия в настоящий момент - первый по количеству пользователей Интернет-рынок в Европе. В сентябре 2011 года количество Интернет-пользователей составляло 50810 млн. человек, каждый из которых провёл в Интернет в среднем 22,4 часа и просмотрел 2,4 тыс. страниц.

Интернет перестал быть нишевой технологией. Это мощное средство массовой информации, средство изучения предложения товаров и место совершения покупок. Примерно 14% мирового населения или 85% онлайн-пользователей делают покупки в сети Интернет. Россия по этому показателю (77%) на 36 месте из 48 стран, в которых проводился опрос. Потребители всё чаще используют Интернет для покупки авиабилетов и бронирования туров и отелей. Кредитные карты - самый популярный метод оплаты покупок в мире.

Влияние Интернета на экономику и общественную жизнь России уже сейчас довольно ощутимо и показывает существенные темпы роста. Анализ и оценка этого воздействия включает в себя как факторы, влияние которых можно измерить напрямую, так и компоненты, которые не поддаются количественному измерению.

Прямой вклад в экономику определяется по его доле в ВВП России. В 2009 году этот вклад оценивался в 19,3 млрд. долларов или 1,6% от объёма ВВП или 2,1% без учёта нефтегазовой составляющей. Для сравнения, этот показатель Великобритании на ту же дату равен 7,2%, Швеции - 6,6%, Дании - 5,8%, Испания - 2,2%.

Классификацию факторов влияния Интернета на экономику России можно представить следующим образом:



**Рис 4.** Влияние Интернета на экономику России (составлено автором)

Из четырёх компонентов прямого воздействия наибольший вклад в Интернет-экономику вносит потребление населением, которое состоит из электронной коммерции и затрат пользователей на доступ к Интернету и устройства, осуществляющие этот доступ. В 2009 году этот показатель составил 12,6 млрд. долл. Частные инвестиции составили 4,4 млрд. долл., а государственные затраты на Интернет - 1,5 млрд. долл. Чистый экспорт в России отрицателен (-5,3 млрд. долл.), т.к. Россия импортирует большую долю ИКТ-товаров и услуг. Соотношение между импортом и экспортом товаров и услуг сектора ИКТ составило 6 : 1 [1].

Вклад Интернета в российскую экономику существенно выше, чем доля ВВП, т.к. во избежание двойного счёта некоторые экономические эффекты не отражаются в ВВП напрямую: электронная коммерция в сегменте B2B (Business to Business), затраты компаний на онлайн-рекламу и доступ к Сети, а также рост производительности за счёт оптимизации бизнес-процессов с помощью

Интернета. Интернет упрощает коммуникации, ускоряет и автоматизирует многие бизнес-процессы, а также снижает транзакционные издержки, помогает активизировать каналы продаж и логистику.

Население получает от пользования Интернетом следующие экономические преимущества - возможность поиска товаров онлайн для последующей покупки офлайн, а также экономию за счёт более низких цен в Интернете, экономию времени на выборе товаров, увеличение количества информации о товаре для принятия более обоснованных решений. Например, по оценкам IAB Europe / Google Customer Commerce Barometer около 70% всех приобретённых мобильных телефонов сначала были выбраны покупателями онлайн, и лишь после этого куплены в офлайн-магазинах. Стоимость товаров ROPO (Research Online Purchase Offline) в России оценивается в \$16 млрд., что более чем в два раза превосходит объём всей электронной коммерции и отражает тот факт, что пользователи признают удобство Интернета в поиске и выборе товаров, даже если предпочитают пока совершать покупки в офлайне. Помимо экономических эффектов, Интернет-аудитория получает и социальные: возможность разнообразного общения (в т.ч. социальные сети, электронная почта), обмена мнениями и доступа к информации и различным практичным онлайн-сервисам. Интернет сблизил пользователей различных регионов и стран, упростил общение, удешевил его и сделал более эффективным.

Интернет способен повлиять на любую индустрию в экономике за счёт следующих факторов:

- охвата более широкой аудитории, а также эффективного взаимодействия, не требующего непосредственного физического присутствия;
- повышения прозрачности информации и ограничения использования её различными посредниками в своих интересах;
- появления новых бизнес-моделей, более эффективного взаимодействия поставщиков, потребителей и партнёров;
- повышения эффективности и производительности за счёт автоматизации бизнес-процессов и оперативного обмена информацией;
- оптимизации продаж за счёт доступ к целевой аудитории при низких издержках.

В области государственного управления Интернет даёт возможность изменить и значительно упростить процессы взаимодействия населения и компаний с государственными органами, перестроить внутренние процессы в государственных учреждениях и привлечь большое количество людей к эффективному и прозрачному взаимодействию. В России с 2002 года осуществляется формирование "Электронного Правительства", которое нацелено на коренное изменение процесса взаимодействия населения и компаний с государством. Кроме того, Интернет способен упростить процессы записи в медицинские учреждения, облегчить и ускорить процесс обучения в школах, открывает большие возможности для доступа к информации, предоставляет подробные обзоры музеев и театров.

Согласно нашему анализу, Интернет может служить одним из важных двигателей роста экономики в целом. Недавние исследования доказывают, что инвестиции в ИКТ-сектор способствуют росту экономики Евросоюза[3], а повышение производительности в США связывают именно с распространением высоких технологий, в том числе Интернета. Нам представляется, что именно показатели влияния Интернета на ВВП страны являются индикаторами внедрения элементов «новой информационной экономики» в трансформирующуюся экономическую систему государства.

Вклад Интернета в экономику России пока ещё достаточно мал по сравнению с другими странами. Для увеличения связанного с Интернетом потребления населением необходимо: активизировать распространение Интернета в регионах; устранить препятствия для развития электронной коммерции, а именно сложность и высокую стоимость доставки, а также низкий уровень доверия к онлайн-магазинам и платежам через Интернет. Государство должно создавать условия для развития инфраструктуры и успешной работы Интернет-компаний, поощрять популяризацию

Интернета среди населения, а также способствовать формированию эффективной законодательной базы, которая определит правила взаимодействия компаний между собой, потребителями и государственными органами в Интернете. Эффективные действия государства будут способствовать общему подъёму Интернета и экономики в целом.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Бартоломео Банке, Владислав Бутенко, Ольга Коцур. Отчёт The Boston Consulting Group, Inc. «Россия онлайн: Влияние Интернета на российскую экономику» по заказу Google
2. Internet World Stats Usage and Population Statistics // <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
3. U.K. Office of National Statistics, ICT Impact Assessment by Linking Data Across Sources and Countries, 2009.

*Babenko Arseniy  
Davydyuk Nataliya*

#### THE INTERNET AND THE “NEW ECONOMY” OF RUSSIA IN THE GLOBALIZATION SUMMARY

At the beginning of the XXI century, most countries are in the process of transformation, the essence of which is determined by their level of development: the formation of a new economic system – the “new information economy” and the economy of development, and the transition economy. However, contemporary globalization promotes the penetration of elements of the “new information economy” in all countries of the world. And the conductor of their distribution is the Internet.

The aim of the research is to determine the role of the Internet in the development of transformation processes in Russia and to research its impact on the economy.

This paper deals with the formation of the “new information economy”, summarizes and analyzes the influences of the Internet on the economy, it is proposed classification and identification as an indicator of the degree of penetration of the “new economy” in the system of the transforming society.

*Губа Анна Викторовна*

#### ФОРМИРОВАНИЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИОННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ

Современные мирохозяйственные процессы обуславливаются значительными структурными глобальными трансформациями, которые происходят в условиях технологических процессов и, безусловно, влияют на все формы международных экономических отношений, и в первую очередь, на интеграционные процессы. Включение стран региона в интеграционные процессы происходит в соответствии с логикой современной глобализации, которая связана с экономической открытостью, ростом взаимозависимости в торговле, инвестиционной, финансово - экономической и культурных сферах. Однако эти процессы происходят нелинейно и иногда наталкиваются на значительные осложнения и препятствия объективного и субъективного характера, которые с особой силой проявились на Украине.

В современном мире важный резерв экономической стабилизации связан с целенаправленной технологической политикой правительства, то есть с экзогенными, субъективными факторами. В этой связи, следует отметить, что упомянутая экзогенность заключается в том, что механизм специализации производства формируется не только в соответствии с распределением производственных циклов согласно факторного размещения (например такого, который описывается

теорией Хекшера - Олина), но и как следствие объективно направленного процесса размещения на своей территории высокотехнологичных производств, информационно, и интеллектуальноемких технологий. Одним из катализаторов процессов выступают интеграционные процессы.

Глобализация мировой экономики существенно влияет на развитие мирового хозяйства, определяет равновесие как на международном, так и на национальном уровнях в связи с отсутствием в национальном хозяйстве всей совокупности средств и предметов труда, которые должны обеспечивать непрерывность расширения процесса производства. Составным элементом процесса глобализации на современном этапе являются международные научно-технические отношения, которые реализуются в функционировании мирового рынка технологий и информационных услуг.

XXI век характеризуется усилением процессов интеллектуализации труда и увеличением доли населения, которое занимается научно-исследовательской работой. С учетом таких тенденций, необходимым становится разработка стратегии инновационного развития экономики Украины в условиях глобального рынка технологий как одного из приоритетных направлений внедрения государственной политики.

Процессы дезинтеграции и интеграции сопровождают развитие общества. Однако особое внимание уделяется интеграции, как позитивному явлению, а дезинтеграция и причины ее возникновения не исследованы на должном уровне. Причинами возникновения в одних регионах мира процессов интеграции, а в других дезинтеграции есть неравное социально-экономическое и этнополитическое развитие. Для примера, можно рассмотреть Европу, где в Западной части господствуют интеграционные процессы, а в Восточной части дезинтеграционные тенденции. Западную и Восточную Европу разделяет целая эпоха - приблизительно в 100-150 лет.

Следует прибавить, что, во-первых, дезинтеграция чаще всего приводит к ослаблению взаимосвязей и взаимодействий между составными частями ранее целостной системы. Во-вторых, процесс дезинтеграции нельзя рассматривать как однозначно негативный. Потому что, с одной стороны, он побуждает к ослаблению, упадку; а временами и разделению многонациональных государств, а с другой стороны - к рождению новых, возрождению старых национальных государств.

Нельзя не обратить внимание также и на то, что дезинтегрируются, прежде всего, империи или многонациональные государства. Движущей силой дезинтеграционных процессов выступают преимущественно этнические и политические системы. Интеграционные связи, которые остались от советской эпохи имеют тенденцию к отмиранию, что можно подтвердить принудительным или полупринудительным характером их образования. С другой стороны, это стимулирует государства искать новые направления сотрудничества.

Процессы дезинтеграции стимулируют образование новых объединений, возможно более эффективных. Показательной тенденцией есть образование на постсоветском пространстве, в рамках СНГ, локальных интеграционных структур (Союз РФ и Белорусии, Таможенный Союз 4-х, Центральноеазиатский экономический союз, ГУАМ).

Как результат идентичность проблем и главных позиций развития стран бывшего СССР может получить признаки дезидентичности (несхожести, разрушения схожих характеристик). Такие процессы можно проследить анализируя недавнюю историю развития Чехии, Словакии, Болгарии, с одной стороны и Украины с другой. Начальная идентичность наведенных стран на сегодняшний день имеет черты дезидентичности, которая выражается в экономических, этнических, политических и безусловно, интеграционных процессах.

В данном аспекте развития интеграционно-дезинтеграционных процессов с участием Украины, возникает вопрос о дальнейшей интеграционной политике Украины. Внедрение в европейскую систему с учетом внешних факторов и внутренних, сопровождается возникшей дезидентичностью со странами ЕС, и на сегодняшний день является невозможным. Потому как объединение со странами Европейского Союза опирается, в первую очередь на экономические показатели. В то время как дезидентичность, возникшая со странами СНГ, может быть исправлена,

потому что такие интеграционные процессы базируются, в первую очередь, на территориальной близости и схожести экономического развития. И даже внешние факторы, такие как, технологическое развитие не сможет разорвать кардинальным образом связь стран СНГ, и в первую очередь Российской Федерации и Украины. Их объединение должно носить новый характер. Пример создания Евразийского Экономического Содружества (ЕврАзЭС) может иметь будущие перспективы развития. Несмотря на то, что доля взаимной торговли стран ЕврАзЭС в экспортно-импортных операциях продолжает уменьшаться, что является объективным симптомом ослабления экономических взаимосвязей. Если в XX веке, главными причинами объединения стран отмечались экономическая схожесть развития, территориальная близость, демонстрационный эффект, эффект домино, то в XXI веке под воздействием технологического развития, инновационных процессов, истощения природных ресурсов, интеграционные причины могут перейти в такие: технологическая насыщенность, наличие природно-ресурсной базы, что может объединять страны разного экономического развития и тем более, территориального расположения. Происходит изменение главных форм глобализации: экономической, социокультурной, геополитической, глобализации техносферы.

*Guba Anna*

**FORMATION OF DISINTEGRATION UNDER THE INFLUENCE  
OF CONTEMPORARY TRENDS IN GLOBAL PROCESSES  
SUMMARY**

In the article open up processes of transformation of integration and des integration processes as a result of changes of forms globalization in the special terms of modern civilization.

*Давлашеридзе Ната*

**ВЗГЛЯДЫ ЛАУРЕАТОВ НОБЕЛЕВСКОЙ ПРЕМИИ  
О ВЛИЯНИИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ**

Глобализация экономики — сложный и противоречивый процесс. Она является одним из закономерных явлений современного мирового развития. Большинство исследователей понимает под глобализацией процесс формирования единого общемирового финансово-экономического и информационного пространства. Глобализация, безусловно, развивается и углубляется, и как процесс мировой экономики, выражается в постепенном превращении мирового хозяйства в единый рынок товаров, услуг, капитала, рабочей силы и знаний, в усиление взаимосвязей, взаимодействий и взаимозависимости экономик, экономических систем разных стран мира, в интенсивной интеграции национальных хозяйств в мировую систему внешнеэкономических отношений за счет либерализации торговли, прямых иностранных инвестиций, транснационализации промышленных структур, перекрестного владения капиталом национальных и иностранных корпораций, управления потоками краткосрочного и долгосрочного капитала, трудовых ресурсов и населения в целом, трансферта технологий, знаний, информации. С одной стороны, она облегчает хозяйственное взаимодействие между государствами, создает условия для доступа стран к передовым достижениям человечества, обеспечивает экономию ресурсов, стимулирует мировой прогресс. С другой стороны, глобализация несет негативные последствия для менее развитых стран, не входящими в «золотой миллиард», так называемой мировой периферии, которые становятся скорее объектами нежели субъектами глобализации. Это выражается в закреплении за ними периферийной модели экономики, потери своих ресурсов, разорении малого бизнеса, снижении уровня жизни. росте безработицы и др. В

последнее время глобализация все больше стала восприниматься как процесс подавления национальной культуры, самобытности, подчинения человеческого достоинства власти денег и крупного капитала, ее рассматривают и как форму активной экспансии, что и привело, в свою очередь, к широкомасштабным антиглобалистским движениям.

Насколько противоречивы и сложны процессы глобализации, настолько различаются и представляют огромный интерес оценки влияния глобализации на развитие национальных экономических систем ведущих экономистов мира, в частности, лауреатов Нобелевской премии.

Лауреат Нобелевской премии в области экономики за 1980 г., профессор Пенсильванского университета **Лоуренс Клейн (Lawrence Klein)**, рассматривает проблемы и противоречия, возникающие в национальных экономиках в процессе глобализации с точки зрения процессов, происходящих в экономике самой страны, особенно акцентируя на роли государства в управлении этими процессами. В своем труде «Глобализация: вызов национальным экономикам», он подчеркивает, что прежде всего «необходимо отказаться от попыток навязать глобализацию методами, напоминающими шоковую терапию» и для того, чтобы «глобализация работала эффективно, нужно соблюдать определенные нормы международного поведения. «Ни глобализация, ни другие формы международного сотрудничества и интеграции не будут работать,- отмечает Л.Клейн,- если не исправить все ...отклонения от надлежащих норм международного поведения, которые в дальнейшем должны четко соблюдаться. Нужно предпринять позитивные шаги по созданию необходимых институтов, стимулировать тщательный сбор информации и движение ее постоянно растущих потоков», «необходимо ликвидировать незаконную торговлю и покровительство с помощью скрытых связей («блатной капитализм»), устранить легитимным путем все другие формы коррупции». Л. Клейн считает, что поскольку многие страны находятся на разной стадии экономического развития, имеют отличные по характеру институты, приоритеты и так далее, «они не могут и не должны осуществлять политику открытых дверей все сразу и в равной мере». В то же самое время «нельзя бесконечно сопротивляться силам глобализации, необходимо постепенно научиться **управлять этим процессом**, направляя экономику в его русло».

Среди факторов, способствующих продвижению в сторону глобализации и которые необходимо развивать в правильном направлении, он выделяет следующие: движение товаров между странами и секторами экономики; движение услуг между странами и секторами экономики; движение финансового капитала между странами; передвижение людей между странами, вызванное потребностям осуществления экономических функций; валютные операции на международных валютных рынках; движение интеллектуальной продукции и идей между исследовательскими и учебными центрами. Подробно анализируя каждый из этих факторов, Л. Клейн приходит к выводу, что можно много перечислять условия, которые должны быть выполнены, чтобы глобализация стала реальной и справедливой, но они не выполнимы будут никогда, пока нет единого взаимопонимания и доверия между государствами. А значит, развитие глобализации должно идти по пути создания равноправного партнерства и исключения однополярности.

С именем **Джеймса Тобина (James Tobin)** (1918 - 2002гг.) – известного американского экономиста, лауреата Нобелевской премии за 1981г. связывают зарождение движения антиглобалистов. Название организации «АТТАС» - «Action pour une taxe Tobin d'aide aux citoyens», являющейся основоположницей современного антиглобализма, в переводе означает: «За введение налога Тобина в помощь гражданам». Следует отметить, что и в 2011 - 2012 гг. требование введение налога Тобина не раз звучало и во время акций движения «Occupy Wall Street» .

Еще в начале семидесятых годов прошлого столетия Дж.Тобин выдвинул идею о введении налога на свободные перемещения капитала в мировой экономике, на спекулятивные, а значит краткосрочные переливы капиталов из одной валюты в другую. Данный налог американский ученый предлагал установить в размере всего 0,05 – 0,1%, однако в масштабах мировой экономики это нововведение могло бы позволить собирать ежегодно более 150 млрд долл. Речь идет о так

называемом «налоге Тобина». Вырученные средства предполагалось направить на перераспределение финансовых ресурсов между богатыми и бедными странами в пользу последних. Это позволило бы начать преодоление ужасающего разрыва между развитыми и развивающимися государствами, как следствия процессов глобализации. В середине 1990-х годов во Франции была создана национальная организация в поддержку налогообложения финансовых операций в пользу граждан, выступавшая за претворение в жизнь вышеуказанных проектов. Сейчас подобного рода организации действуют примерно в сорока странах. Кризис 2008–2009 годов, который по существу до сих пор не закончился, угрожая мировой экономике повторными волнами заставил опять обратить внимание на налог Тобина. Вызванные им потрясения вынудили страны "большой двадцатки" заговорить о необходимости новой мировой финансовой архитектуры. В качестве одного из способов усилить регулирование рынков, бесконтрольность которых поставила мир на грань катастрофы, рассматривалось и введение налога на финансовые транзакции. Следует отметить, что, во-первых, сегодня налог Тобина толкуется более широко – не как налог на валютных спекулянтов, а как налог на финансовые транзакции вообще. Во-вторых, эффективность налога Тобина совершенно справедливо ставится в зависимость от того, будет ли он глобальным.

В 2011 году власти Германии и Франции возродили эту идею, введение нового сбора поддержала и Еврокомиссия. В соответствии с предложениями Еврокомиссии планируется взимать 0,1 процента от суммы операций с акциями и 0,01 процента - от суммы операций с производными финансовыми инструментами. Сумма сборов, по прогнозам ЕК, может составить до 57 миллиардов евро в год. Вступление закона в силу во всех странах Евросоюза ожидается в конце 2014 года. Против введения «налога Тобина» выступают Великобритания, Ирландия, Швеция, Мальта и Чехия. В частности, британский премьер-министр Дэвид Кэмерон заявлял, что постарается приложить все усилия, чтобы блокировать ввод нового сбора. По его мнению, вводить налог на финансовые транзакции необходимо во всем мире, иначе пострадает экономика ЕС.

Отметим, что ввод новых налогов для покрытий государственного долга в европейских странах вызывает однозначно негативную реакцию со стороны предпринимателей и населения. В европейских странах сложился замкнутый круг, снижение государственных расходов и увеличение налоговой нагрузки приводит, как видим, к заметному сокращению валового внутреннего продукта в данных странах. Заметно растет количество безработных, что также приводит к сокращению налогооблагаемой базы, и в итоге получаем в очередной раз снижение сбора налогов.

Идеи, подобные, выдвинутых Дж.Тобиным, десять лет спустя были поддержаны и другим нобелевским лауреатом (1969г.), голландским экономистом **Яном Тинбергеном (Jan Tinbergen)** в известном докладе Римскому клубу «Пересмотр международного порядка», а также в работах лауреата Нобелевской премии 1979 года **Артура Льюиса (Arthur Lewis)**, шведского экономиста, лауреата Нобелевской премии по экономике 1974 года **Гуннара Мюрдала (Gunnar Myrdal)**. Основная идея этих работ состоит в том, что международные экономические отношения изначально были сформированы индустриально более развитыми странами и, следовательно, отражают в первую очередь их интересы, т.е. экономические интересы «Севера». Авторы призывают к созданию «нового международного порядка», в рамках которого, по их мнению, возможен «гуманистический социализм», способствующий сохранению окружающей среды, достижению всеобщего равенства, усвоению и переработке культурных ценностей человечества. Для того чтобы пересмотреть установившиеся международные экономические отношения, сделать их приемлемыми для стран вступивших на путь индустриального развития, была создана влиятельная политическая организация «Группа 77» (в нее входит 130 стран).

Лауреат Нобелевской премии по экономике (2001) **Джозеф Стиглиц (Joseph Stiglitz)**, который и в настоящее время осуществляет активную научную деятельность, в своих работах затрагивает проблемы глобализации и ее влияние на развитие национальных экономик. Этим вопросам посвящены такие его труды как: «Глобализация: вызов национальным экономикам», «Человеческое

лицо глобализации», «В тени глобализации», «Глобализация и ее негативные последствия», а его труд «Making Globalization Work» («Заставить глобализацию работать»), опубликованный в 2006 г., признан классической работой в данном направлении. Определяя глобализацию как устранение барьеров на пути свободной торговли и тесную интеграцию национальных экономик, Дж. Стиглиц определяет современный период глобализации, как новую форму колониализма, производную от экспансионизма США, возникшего в годы холодной войны. Условия, навязываемые МВФ («поставщиком ортодоксальной идеологии») стране-клиенту и повышающие только вероятность возврата кредита, но не её экономический рост, превращают кредит в политический инструмент, подрывающий национальный суверенитет. «Экономическая эффективность обусловленности не доказана, - отмечает Стиглиц в своем труде, - условия, в краткосрочной перспективе ослабляющие экономику страны, сомнительны и в долгосрочном плане». Вопрос о формировании и необходимости резервного фонда, с точки зрения Стиглица, также спорен, поскольку страна, контролируемая МВФ, не может тратить деньги на насущные проекты, и вынуждена держать средства в казначейских обязательствах США. Политический курс и программы, чтобы стать успешными, должны стать «собственностью стран», а не навязываться им. Издержки и выгоды процесса глобализации распределяются между участниками крайне неравномерно. Повышение производительности, сокращение затрат, рост доходов и благосостояния на одном полюсе достигаются ценой увеличения неопределенности, рисков, неравенства, бедности на другом. Необходимы новые функциональные формы и механизмы для гармонизации национальных экономических интересов, национальных политик и действий, для разрешения конфликтов, защиты более слабых партнеров и принятия санкций против тех, кто нарушает общепринятые правила игры.

Происходящие в современном мире процессы только усилили глобальную нестабильность, чреватую «огромными издержками»: высоким уровнем безработицы, обострением экологических проблем, коррупцией, распадом социальных структур, ущемлением интересов потребителей, ростом насилия и обострением этнических конфликтов. Глобализация принесла пользу только тем странам, которые приняли ее на своих собственных условиях и придали ей собственный постепенный темп и порядок.

Глобализация, по мнению Стиглица, означает растущее признание того, что есть сферы, где требуются глобальные коллективные действия, и для этого важны системы глобального управления. Он справедливо определяет оппозицию глобализации как оппозицию определенному пакету доктрин, политике Вашингтонского консенсуса. Рыночный фундаментализм - это не более чем личные взгляды некоторых экономистов. Единой и единственной рыночной модели не существует. Специфику партнерства государства и рыночного механизма определяет уровень экономического и политического развития каждой страны, а также характер правительства. Рыночный механизм, справедливо замечает Стиглиц, порождает недопроизводство в сфере фундаментальных исследований и перепроизводство загрязнений; рецессии и депрессии являются периодическими срывами рыночного механизма за последние двести лет, порождая устойчивую безработицу и незагруженные мощности. Дж. Стиглиц совершенно справедливо подчеркивает, чтобы плоды глобализации распределялись более равномерно, необходима, прежде всего, коренная ревизия системы управления (и в этом его мнение перекликается с мнением Лоуренса Клейна), т.е. руководящих и контролирующих структур международных экономических институтов, глобализацию необходимо выстраивать так, чтобы раскрыть ее позитивный потенциал. Он предлагает конкретные меры для того, чтобы последствия глобализации перестали быть негативными для большинства стран, чтобы национальные экономики могли эффективно развиваться в современных экономических условиях под действенным контролем и управлением со стороны международных организаций. К числу этих мер он относит:



необходимость сокращения до возможного минимума влияния интересов различного рода (финансовых, статусных, и т.п.) и уровня (как личных, так и корпоративных), а также идеологических воззрений на процесс принятия решений ;

необходимость создания международных общественных институтов, которые устанавливали бы правила работы в условиях глобализации;

необходимость коренным образом изменить систему управления (руководства) в крупнейших международных организациях (МВФ, Мировой Банк, ВТО);

необходимость увеличить открытость и «прозрачность» международных организаций, в первую очередь перед обществом;

необходимость реформ глобальной финансовой системы, в том числе:

- реформирование системы банкротства,
- реформирование системы банковского регулирования,
- совершенствование работы в области управления рисками,
- реформирование системы страхования и др.;

необходимость реформы Мирового Банка и всей системы помощи развивающимся странам и странам, переживающим переходный период;

необходимость реформы ВТО и организация сбалансированной торговой системы.

Подытоживая вышеизложенное, можно сказать что не существует однозначного ответа на вопрос, что же в конечном счете глобализация несет странам – угрозу или новые возможности, поскольку баланс позитивных и негативных последствий постоянно изменяется. Странам необходимо адекватно реагировать на глобализационные процессы, чтобы адаптироваться к новым условиям и воспользоваться шансами, которые предоставляет интернационализация мировой экономики. Глобализация требует соответствующего мышления, подхода к миру как единому целому, что крайне необходимо для управления всеобщими проблемами и постоянного политического диалога по жизненно важным сферам общей безопасности и сотрудничества, особенно в научной и экономической сфере и с этой точки зрения, взгляды нобелевских лауреатов несомненно заслуживают огромного внимания.

## **ЛИТЕРАТУРА**

1. <http://www.lawlibrary.ru/izdanie9948.html>
2. <http://www.rbcdaily.ru/2012/03/12/world/562949983220079>
3. <http://www2.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/index.cfm>
4. Joseph Stiglitz. Making Globalization Work, WW Norton, September, 2006
5. Joseph Stiglitz. Globalization and Its Discontents, W.W. Norton & Company, June, 2002.
6. <http://www.r-reforms.ru/indexpub216.htm>

*Davlasheridze Nata*

## **VIEWS OF NOBEL PRIZE WINNERS ABOUT GLOBALIZATION INFLUENCE ON NATIONAL ECONOMY SUMMARY**

In the article questions influence of globalization processes on the national economy both from positive and from negative sides, reflected in the works of the Nobel winners, in particular, of Lawrence Klein, Joseph Stiglitz, James Tobin, Jan Tinbergen, Arthur Lewis, Gunnar Myrdal etc. are considered.

**ვემპროვული ავტორებრების მოღელი  
(2011 წლის ნოემლის პრემია ეკონომიკაში)**

თანამედროვე წარმოდგენების თანახმად, ეკონომიკაში ციკლური რყევების წყარო მოულოდნელი შემოვლებები, ანუ შოკებია. ამგვარი შოკები, როგორცაა ნავთობსა და სხვა რესურსებზე ფასების უცარი ცვლილება, ცენტრალური ბანკების მიერ საპროცენტო განაკვეთების ცვლილება, ტექნოლოგიური სრულყოფა, რაც გავლენას ახდენს მწარმოებლურობას. ბაზრის არასრულყოფილების პირობებში ამგვარ მერყეობებს თან ახლავს მაღალი უმუშევრობაც. მთავრობას შეუძლია მოახდინოს ზემოქმედება ბიზნესციკლებზე ფისკალური (საგადასახადო-საბიუჯეტო) და მონეტარული (ფულად-საკრედიტო) პოლიტიკის ინსტრუმენტების მეშვეობით, რისთვისაც მას ესაჭიროება მაკროეკონომიკურ მანევრებლებს შორის მიზეზშედევობრივი კავშირების ნათელი სურათი. მკვლევართა ხელთ არსებული სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი არ იძლევა ეკონომიკურ მანევრებლებს შორის მიზეზშედევობრივი კავშირების გამოკვეთის საშუალებას. თუ ორი ცვლადი ურთიერთდამოკიდებულია, შესაძლებელია ვივარაუდოთ ერთი დამოკიდებულია მეორეზე, მეორე დამოკიდებულია პირველზე, ან ორივე ერთდროულად დამოკიდებულია მესამეზე. შესაძლებელია თვალსაჩინო იყოს კორელაცია ეკონომიკურ მანევრებლებს შორის, მაგრამ მხოლოდ ეს არ იძლევა მიზეზ-შედევობრივი მიმართულების ახსნას. ამგვარი არაცხადი დამოკიდებულების კლასიკურ მაგალითს წარმოადგენს კორელაცია ზოგიერთ ქვეყანაში მშპ-ს და ფულის მასას შორის. არსებული მონაცემების საფუძველზე ჩანს, რომ ეკონომიკური ბუმის დროს ფულის მასა იზრდება. მაგრამ რა დგას ამ კავშირის უკან? შესაძლებელია ცენტრალური ბანკის მიერ ფულის მასის ზრდა იწვევს ერთობლივი მოთხოვნის ზრდას? ან პირიქით, ცენტრალური ბანკი ზრდის ფულის მასას ეკონომიკური ბუმიდან გამომდინარე, ვინაიდან ეკონომიკური ბუმის დროს იზრდება ფულზე მოთხოვნა.

„როგორი იქნება ნავთობის ფასების მოულოდნელი ზრდის ან სხვა რომელიმე ეკონომიკური შოკის ეფექტი გამოშვებაზე, ინფლაციაზე და სხვა მაკროეკონომიკურ მანევრებლებზე?“, „რამდენით გაიზრდება გამოშვების მოცულობა ან დასაქმება სახელმწიფო დანახარჯების გაზრდით?“, „როგორ შეიცვლება უმუშევრობისა და ინფლაციის დონეები, თუ საგადასახადო ტვირთი 10%-ით გაიზრდება?“ – ამ შეკითხვაზე პასუხის მისაღებად მაკროეკონომისტმა უნდა მიმართოს ამა თუ იმ მაკროეკონომეტრიკულ მოდელს. ესაა განტოლებათა სისტემა, რომელიც ემყარება თეორიულ წინამძღვრებს და რეალურ მონაცემებს. მისი ამოხსნა კი მოგვცემს პასუხს დასმულ შეკითხვაზე, ამავედროულად მოგვცემს წარმოდგენას მიზეზშედევობრივი კავშირების ბუნებაზე.

არსებობს ე.წ. მიზეზშედევობრივი ტესტებიც (მაგალითად, ეკონომისტებისთვის ცნობილი „გრეინჯერის ტესტი“), მაგრამ იგი ამოწმებს ჰიპოთეზას იმის შესახებ რომ, თუ ურთიერთდამოკიდებული ცვლადებიდან ერთის ცვლილება რეგულარულად ხდება მეორის ცვლილებამდე, გონივრულია ჩავთვალოთ, რომ სწორედ მისი ცვლილება იწვევს მეორის ცვლილებას. მაგრამ, ამგვარი დასკვნის გაკეთება ყოველთვის მართებული არ არის. ლაბორატორიული ექსპერიმენტების ჩატარება ამ კავშირების ბუნების გამოსავლენად შეუძლებელია. მაშ რა მეთოდოლოგიითაა შესაძლებელი ამის გამოვლენა?

პასუხი ამ შეკითხვებზე საინტერესოა არა მხოლოდ აკადემიური წრეებისა და მკვლევარებისათვის, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, სტაბილიზაციის პოლიტიკის გამტარებელი ჩინოვნიკებისათვის. ამ კითხვაზე პასუხი იმაში მდგომარეობს, რომ მიზეზშედევობრივი დამოკიდებულებების გამოვლენისათვის აუცილებელია არა მხოლოდ მათემატიკური სტატისტიკის მეთოდებზე დაყრდნობა, არამედ მისი ეკონომიკურ

თეორიასთან ერთად გამოყენება. ამ კითხვებზე პასუხის მისაღებად საჭიროა ეკონომიკური შოკების იდენტიფიცირება და ამ შოკებზე ეკონომიკის გამოძახილის შეფასება.

სწორედ ამ მიმართულებით განხორციელებული კვლევებისათვის 2011 წლის ნობელის პრემია ეკონომიკაში მიენიჭათ ამერიკელ ეკონომისტებს *ტომას სარჯენტს* (ნიუ-იორკის უნივერსიტეტი) და *კრისტოფერ სიმსს* (პრინსტონის უნივერსიტეტი) „მაკროეკონომიკაში მიზეზშედეგობრივი კავშირების ემპირიული კვლევისათვის“ („For their empirical research on cause and effect in the macroeconomy“) – ამგვარია ნობელის კომიტეტის ფორმულირება. ეს ორი მეცნიერი ფაქტობრივად თანამედროვე ემპირიული მაკროეკონომიკის ინსტრუმენტარიის შექმნის ფუძემდებლები არიან. *ტომას სარჯენტმა* (Thomas Sargent) საფუძველი ჩაუყარა სტრუქტურულ მაკროეკონომიკას, ხოლო *კრისტოფერ სიმსმა* (Chrisrofer Sims) მაკროეკონომისტთა არსენალში შემოიტანა ვექტორული ავტორეგრესია. მათ მიერ შემუშავებული მიდგომები ემსახურება არა მარტო კანონზომიერებების დადგენას, ისინი საშუალებას იძლევა შემოწმდეს სტრუქტურული ჰიპოთეზები.

რაში მდგომარეობს სარჯენტისა და სიმსის მეთოდის არსი? ნობელის კომიტეტის ოფიციალურ განცხადებაში ნათქვამია, რომ წარმოუდგენელია ამ სფეროს განვითარება იმ წვლილის გარეშე, რაც შეიტანეს ტომას სარჯენტმა და კრისტოფერ სიმსმა.

ორი მეთოდი – *სტრუქტურული მაკროეკონომეტრიკა* და *ვექტორული ავტორეგრესია* წარმოადგენს ორ ურთიერთშემავსებელ მიდგომას, რომელიც საშუალებას იძლევა, გადაიტარას ზემოთ აღნიშნული პრობლემა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სარჯენტისა და სიმსის ერთიანი მეთოდი არ არსებობს. მართალია მათ ჰქონდათ ერთობლივი პუბლიკაციები, მაგრამ ერთად არ უმუშავიათ. ნობელის კომიტეტმა პრემიით აღნიშნა სარჯენტის მიერ *მაკროეკონომეტრიკული მოდელების ტესტირების განსაზღვრული პრინციპები. სიმსმა შემოგვთავაზა ვექტორული ავტორეგრესიის მეთოდი.*

უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ რას წარმოადგენს ვექტორული ავტორეგრესიის მოდელი. მისი გადმოცემა შესაძლებელია შემდეგნაირად:

$$Y_t = a_{11}Y_{t-1} + a_{12}\pi_{t-1} + a_{13}i_{t-1} + g_{11}\varepsilon_t + g_{12}\eta_t + g_{13}\xi_t, \quad (1)$$

$$\pi_t = a_{21}Y_{t-1} + a_{22}\pi_{t-1} + a_{23}i_{t-1} + g_{21}\varepsilon_t + g_{22}\eta_t + g_{23}\xi_t, \quad (2)$$

$$i_t = a_{31}Y_{t-1} + a_{32}\pi_{t-1} + a_{33}i_{t-1} + g_{31}\varepsilon_t + g_{32}\eta_t + g_{33}\xi_t, \quad (3)$$

სადაც  $\{a_{ij}, g_{ij}\} \quad i,j=1,2,3$  უცნობი პარამეტრებია, რომელთა გამოსახვა შესაძლებელია (4)-(6) განტოლებათა სისტემის პარამეტრების მეშვეობით.

$$Y_t = E_t Y_{t+1} - \sigma(i_t - E_t \pi_{t-1}) + \varepsilon_t, \quad (4)$$

$$\pi_t = \beta E_t \pi_{t+1} + k Y_t + \eta_t, \quad (5)$$

$$i_t = \phi i_{t-1} + \rho + \pi^* + \gamma_\pi (\pi_t - \pi^*) + \gamma_y Y_t + \xi_t, \quad (6)$$

სადაც უცნობებია  $Y_t$  გამომწევა,  $\pi_t$  ინფლაცია და  $i_t$  ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი, რომლებიც გამოიხატება როგორც ტრენდული მნიშვნელობებიდან გადახრები. შემთხვევითი შოკები  $\varepsilon_t$ ,  $\eta_t$ ,  $\xi_t$  კი წარმოადგენენ ციკლური მერყეობების ფუნდამენტური წყაროებს, ხოლო  $E_t$  აღნიშნავს მათემატიკურ ლოდინს, მიღებულს დროის  $t$  მომენტში ხელმისაწვდომი ინფორმაციის საფუძველზე.

(1)-(3) დამოკიდებულებები უფრო კომპაქტურადაც შეიძლება ჩაიწეროს:

$$x_t = Ax_{t-1} + G\xi_t, \quad (7)$$

სადაც  $x_t = (Y_t, \pi_t, i_t)'$  ევზოგენური ცვლადების ვექტორია,  $\xi_t = (\varepsilon_t, \eta_t, \xi_t)'$  შემთხვევითი შოკების ვექტორი, ხოლო  $A = \{a_{ij}\}$  და  $G = \{g_{ij}\}$  – უცნობი პარამეტრების მატრიცები.

ფორმალურად (1)-(3) მოდელი წარმოადგენს *პირველი რივის ვექტორულ ავტორეგრესიას*. განტოლებების მარცხენა მხარეს მოცემული ცვლადებია, ხოლო მარჯვენა მხარეს კი ამ ცვლადთა ლაგები და „ინოვაცია“, თითოეული ცვლადისათვის. „ინოვაცია“ წარმოადგენს მოცემული ცვლადის ცვლილების ნაწილს, რომლის გამოსახვა ლაგით ან სხვა ცვლადებით შეუძლებელი იქნებოდა. ხორციელდება (1)-(3) მოდელის შეფასება. ჩვენთვის საინტერესო სტრუქტურული შოკების შეფასების ნაცვლად ვიღებთ ამ შოკების წრფივ კომბინაციას. მიიღება ეგრეთ წოდებული რეკურსიული იდენტიფიკაცია. ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ ინფლაცია საკმაოდ სწრაფად რეაგირებს მხოლოდ საწარმოო დანახარჯების შოკებზე, სხვა სტრუქტურულ შოკებზე კი (როგორცაა ერთობლივი მოთხოვნა და ფულადი პოლიტიკა) – დაგვიანებით. ჩავთვალოთ, რომ გამოშვება საკმაოდ სწრაფად რეაგირებს დანახარჯებისა და ერთობლივი მოთხოვნის შოკებზე, ხოლო დაგვიანებით ფულადი პოლიტიკის შოკზე. და, ბოლოს, ჩავთვალოთ, რომ ფულადი პოლიტიკა საკმაოდ ოპერატიულად რეაგირებს დანახარჯებისა და ერთობლივი მოთხოვნის შოკებზე. ალგებრულად ეს ასე შეიძლება გამოვსახოთ:

$$Y_t = a_{11}Y_{t-1} + a_{12}\pi_{t-1} + a_{13}i_{t-1} + \theta_{11}\varepsilon_t + \theta_{12}\eta_t \quad (8)$$

$$\pi_t = a_{21}Y_{t-1} + a_{22}\pi_{t-1} + a_{23}i_{t-1} + \theta_{21}\varepsilon_t + \theta_{22}\eta_t \quad (9)$$

$$i_t = a_{31}Y_{t-1} + a_{32}\pi_{t-1} + a_{33}i_{t-1} + \theta_{31}\varepsilon_t + \theta_{32}\eta_t + \theta_{33}\zeta_t \quad (10)$$

სტრუქტურული შოკების ტრაექტორიის შეფასება საშუალებას გვაძლევს, მივიღოთ იმპულსური გამოძახილების ფუნქცია – რეგრესია, რომელიც აღწერს დამოკიდებულებას ცვლადებისას შესაბამისი შოკების ლაგებთან. იდენტიფიკაციის ზემოთ აღწერილი სქემა რეკურსიულია იმ თვალსაზრისით, რომ ჯერ იდენტიფიცირდება ერთი შოკი, შემდეგ მეორე და ა.შ. ყოველი შემდგომი შოკის იდენტიფიკაციისთვის კი გამოიყენება წინა ნაბიჯზე იდენტიფიცირებული შოკის შესახებ ინფორმაცია.

მაკროეკონომიკური კვლევების მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესიის შეფასებული კოეფიციენტები (SVAR). ისინი წარმოადგენენ ფუნდამენტური პარამეტრების ფუნქციებს და შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს ერთგვარ ემპირიულ ორიენტირებად და ადეკვატურობის კრიტერიუმებად ალტერნატიული თეორიული მოდელებისათვის. ეკონომეტრიკული მოდელი ადეკვატურად უნდა ასახავდეს ადამიანთა ქცევას, რომლებიც განპირობებულია მოლოდინის, სახელმწიფოს მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ცვლილებებით. ეკონომეტრიკული მოდელი უნდა ითვალისწინებდეს შემთხვევით ფაქტორებსაც. მოდელში შესაძლებელია ეგზოგენურ მაკროეკონომიკურ ფაქტორთა ჩართვა, რომელთაც შოკებს უწოდებენ. ამგვარი მოდელი იძლევა იმ მაკრომაჩვენებლების გენერირების საშუალებას, რომელთაც შემთხვევითი ხასიათი აქვთ.

სარჯენტისა და სიმსის მოდელების მეშვეობით შესაძლებელია უფრო სიღრმისეულად იქნეს შესწავლილი ფულადი პოლიტიკის გავლენა ეკონომიკაზე. ნებისმიერი თეორიული დებულებისა თუ პოსტულატის შეფასებისათვის აუცილებელია ემპირიული შემფასებელი.

მათი მთავარი დამსახურება, გარდა იმისა, რომ შეიმუშავეს მეთოდოლოგია, ისაა რომ მათ მოახდინეს იმის დემონსტრირება თუ როგორ არ უნდა აღვიქვათ ემპირიული კანონზომიერებები. მათ დაასაბუთეს, რომ აუცილებელია ემპირიული კანონზომიერებების არა მხოლოდ გამოვლენა, არამედ მათი სწორი ინტერპრეტაცია, სწორი მიზეზშედგობრივი კავშირების გამოვლენა.

ტომას სარჯენტის რეკლუციური იდეის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ მაკრომოდელებს უნდა ჰქონდეს მიკროეკონომიკური საფუძველი. ამგვარი მოდელის მიხედვით ნათლად იყოფა საბაზო სტრუქტურული ფაქტორები და სახელმწიფო პოლიტიკა.

უმარტივესი მოდელი უნდა შეიცავდეს მთავარ სტრუქტურულ ფაქტორს – რაციონალური აგენტების ქცევას. სტრუქტურული განტოლებები იგება თეორიული დებულებების საფუძველზე. პოლიტიკის ცვლილება შესაძლებელია სისტემატური ან მოულოდნელი იყოს, მაგრამ, რაც მნიშვნელოვანია, ისინი ზემოქმედებენ აგენტების ქცევაზე მხოლოდ მოლოდინის ცვლილებით. მაგალითად, „ტილორის წესის“ სახელით ცნობილ განტოლებაში საბაზო საპროცენტო განაკვეთი წრფივად დაამოკიდებული ინფლაციისა და მშპ-ს ფაქტობრივ ტემპებზე, ასევე შემთხვევით ფაქტორებზე.

სარჯენტმა რაციონალური მოლოდინი ჩართო სტრუქტურულ მაკრომოდელში, უდიდესი ყურადღება მიაქცია რა პოლიტიკის სისტემატური ძვრების შედეგების ანალიზს. ამგვარი მიდგომის გამოყენების საფუძველზე მან განახორციელა აშშ-ში დასაქმების ბუნებრივი დონის ჰიპოთეზის ტესტირება და დაასაბუთა აქტიური მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის არაეფექტიანობა. პოლიტიკის სისტემური ეფექტები გაითვალისწინება წინდაწინ ბაზრის მოლოდინის სახით, მაშინ, როცა გაუთვალისწინებელი ეფექტები აიძულებს მონაწილეებს, მოერგონ, ამას კი შეუძლია გამოიწვიოს მაკრომაჩვენებლების მნიშვნელოვანი ცვლილება. სტრუქტურული მაკროეკონომეტრიკული მოდელები საშუალებას იძლევა, განვასხვავოთ პირველი მეორისაგან. სწორედ ამ მიდგომის რეალიზაცია მოახდინა კრისტოფერ სიმსმა. მისთვის მთავარი საკითხი იყო მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე შოკური ზემოქმედებების და მათი გავრცელების იდენტიფიკაცია.

სიმსის, ისევე, როგორც სარჯენტის მოტივაცია მდგომარეობდა არსებული მაკროეკონომეტრიკული მოდელების სრულყოფაში. სიმსი თვლიდა, რომ ისინი არ იძლევიან საიმედო პროგნოზებს და ვერ ავლენენ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს. ალტერნატივის სახით მან შეიმუშავა ვექტორული ავტორეგრესიის (VAR) გამოყენების მეთოდოლოგია. ესაა რეგრესია განსაზღვრული ენდოგენური ცვლადებისა მათივე ლაგური მნიშვნელობების მიმართ. ამგვარი მიდგომის გამოყენებით მნიშვნელოვანია, სწორად იქნეს შერჩეული ეკონომიკური ცვლადები, რომლებიც საკმაოდ სრულყოფილად აღწერენ ეკონომიკურ დინამიკას. ვექტორული ავტორეგრესიის მოდელების ძირითადი უპირატესობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი არ არიან მიბმული სტრუქტურული მოდელების რაიმე კლასზე. ამ მიზეზით VAR მოდელები უფრო გამოსაყენებელია რეალური მონაცემების აღწერისათვის, და, რაც მთავარია, ისინი საშუალებას იძლევა, გამოვლინდეს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები თეორიული შეზღუდვების გარეშე.

ამავდროულად უნდა აღინიშნოს, რომ VAR მოდელებისთვისაც გადაუჭრელია ე.წ. ფუნდამენტური შოკების იდენტიფიკაციის პრობლემა, რომლებიც თითოეულ ენდოგენურ ცვლადზე ცალ-ცალკე მოქმედებენ. ეს შოკები ურთიერთდამოკიდებული უნდა იყოს, ამიტომ არ ემთხვევა რეგრესიის შეცდომებს. სიმსმა ამ პრობლემის გადაჭრაც მოახერხა – მან აჩვენა, რომ ფუნდამენტური შოკები გამოითვლება მოცემული სქემის დახმარებით ავტორეგრესიის შეცდომებიდან, შემდეგ კი გამოიყენება ე. წ. იმპულსზე გამოძახილის ფუნქციის ასაგებად. ეს ძალიან სასარგებლო ინსტრუმენტია შემოთავაზებული სიმსის მიერ, ვიზუალური ანალიზისათვის, თუ როგორ ვრცელდება შოკები მაკროცვლადებზე. ვექტორული ავტორეგრესია (VAR) წარმოადგენს მინიმალისტურ მიდგომას და საშუალებას იძლევა, დადგინდეს მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა ქცევის ემპირიული კანონზომიერებები მათი იმპულსური გამოძახილების ჩათვლით, როგორც იდენტიფიცირებად სტრუქტურულ შოკებზე პასუხი. ეს იმპულსური გამოძახილები, როგორც წესი, თეორიული (სტრუქტურული) მაკრომოდელების ადეკვატურობის კრიტერიუმად გვევლინება.

სიმსმა და სარჯენტმა ფაქტობრივად ორი ურთიერთშემავსებელი მიდგომა შემოგვთავაზეს ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტების ანალიზისათვის. ვინაიდან ვექტორული ავტორეგრესია წარმოადგენს მაკრომოდელის დაყვანილ ფორმას რაციონალური მოლოდინებით, ფუნდამენტური შოკების იდენტიფიკაცია მჭიდროდაა დაკავშირებული სტრუქტურული პარამეტრების იდენტიფიკაციასთან. გარდა ამისა, ორივე მიდგომა აფუძნება მცირე ზომის მოდელების გამოყენებას, რაც აადვილებს შეფასების შედეგების ინტერპრეტაციას და მიზეზშედეგობრივი კავშირების გაგებას.

გარკვეულწილად, ამ მიზეზის გამო, მაკროეკონომეტრიკის მეთოდები ფართოდ გამოყენებადია სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებისას (განსაკუთრებით მონეტარული პოლიტიკის). ისინი იძლევა მიზეზშედეგობრივი კავშირების სრულ სურათს მოკლე და საშუალოვადიანი პერიოდისათვის. მოცემული მეთოდი საშუალებას იძლევა, შეფასდეს აქტიური ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის ღონისძიებების პოტენციური ინფლაციური ეფექტებიც.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. Замулин О., Стырин К. Как различать причину и следствие. ж. Вопросы экономики. 2012. №1.
2. [http://www.nobelprize.org/nobel\\_prizes/economics/laureates/2011/press.html](http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2011/press.html)
3. [http://www.minneapolisfed.org/publications\\_papers/pub\\_display.cfm?id=3168](http://www.minneapolisfed.org/publications_papers/pub_display.cfm?id=3168)
4. <http://www.businessweek.com/news/2011-10-10/nyu-s-sargent-princeton-s-sims-win-nobel-prize-in-economics.html>
5. [http://www.sfu.ca/~kkasa/sargent\\_84.pdf](http://www.sfu.ca/~kkasa/sargent_84.pdf)
6. [http://www.ekonometria.wne.uw.edu.pl/uploads/Main/macroeconomics\\_and\\_reality.pdf](http://www.ekonometria.wne.uw.edu.pl/uploads/Main/macroeconomics_and_reality.pdf)

*Totladze Lia*

### **VECTOR AUTOREGRESSION MODEL (NOBEL PRIZE IN ECONOMIC SCIENCES IN 2011) SUMMARY**

The Americans Thomas Sargent and Christopher Sims have won the Nobel economics prize for modern empirical macroeconomic analysis methodology. They had enhanced the understanding of cause and effect in macro-economic modeling, allowing policymakers to better estimate the effect of their own policies and other influences. In the work special place is given for the vector auto-regression models.

*მარიამ კაპანაძე  
ვალიდა სესაძე  
ლიანა ლაჭყევიანი*

### **თვითორგანიზაცია და თერმოდინამიკის კანონები ეკონომიკაში**

თანამედროვე პირობებში ძალიან ძნელია გამოყენებულ იქნას ეკონომიკური პროცესების ანალიზის ტრადიციული მეთოდები, რადგანაც დღევანდელი ეკონომიკა ატარებს არაწრფივ ხასიათს. ეკონომიკური გარემოსათვის დამახასიათებელია სწრაფი ცვალებადობა, არააქტუალური ხდება გრძელვადიანი პროგნოზები [2].

სინერგეტიკა - სინთეზური მეცნიერებაა, რომელიც ეფუძნება სხვადასხვა ბუნების დინამიკური სისტემების თვითორგანიზაციის ზოგად კონცეფციას. მისი კანონები ზოგადი ფიზიკური იდეებისა და მათემატიკური მეთოდების ერთობლიობა კი არ არის, არამედ ახალი კონცეპტუალური ხედვაა მეცნიერებაზე. სინერგეტიკული მიდგომა მეცნიერებაში

მოვგავონებს სისტემურ მიდგომას. სინერგეტიკას გააჩნია მნიშვნელოვანი შეხების წერტილები სისტემების ზოგად თეორიასთან. მისთვის, ისევე როგორც სისტემების თეორიისათვის, მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ბუნების მქონე მოვლენებს შორის არა მხოლოდ ზედაპირული ანალოგიები, არამედ განსახილველი სისტემის შემადგენელ კომპონენტებს შორის საკმაოდ მკაცრი შესაბამისობები. სინერგეტიკულ მიდგომაში ზოგადი სისტემური მიდგომისაგან განსხვავებით შეისწავლება ბუნებრივი და ტექნიკური სისტემების თვითკონსტრუირების კონკრეტული პრინციპები და მექანიზმები. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სისტემების ზოგადი თეორიისაგან განსხვავებით, სინერგეტიკა ამხვილებს ყურადღებას რთულ არაწრფივ სისტემებში წარმოშობილ კოოპერატიულ, კოგერენტულ და თვითშეთანხმებულ პროცესებზე. თვითორგანიზებად პროცესებს საფუძვლად უდევს დაქვემდებარების სინერგეტიკული პრინციპი, რომლის თანახმადაც საწყისი რთული სისტემა შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს იერარქიული სისტემების სახით, რომელიც შედგება დინამიკური ქვესისტემების ერთობლობისაგან, რომლებიც ექვემდებარებიან ერთმანეთს და იმყოფებიან გარკვეულ დინამიკურ ურთიერთკავშირში. სინერგეტიკას რთულ წრფივ დინამიკურ სისტემებში საფუძვლად უდევს თვითორგანიზაციის ფუნდამენტალური მოვლენა. თუმცა სინერგეტიკაში ჯერ არ შეუქმნიათ ზოგადი და ერთიანი თვითორგანიზაციის თეორია, რომელიც სამართლიანი იქნება ყველა სახის ბუნებრივი და ტექნიკური სისტემებისათვის, ამიტომ, სინერგეტიკული მიდგომა იძენს განმასხვავებელ თავისებურებებს და შინაარსს [1, 2].

საერთაშორისო ბიზნესში, მიზნის გლობალური თვალთახედვიდან გამომდინარე, აუცილებელია მისი შესაბამისობის გათვალისწინება ცვალებად საერთაშორისო და საშინაო გარემოსთან. ეს ცვალებადობა უკავშირდება გლობალიზაციას, რომელიც მსოფლიოს ეკონომიკას ხდის სულ უფრო განუჭვრეტელს და არაპროგნოზირებადს. ნებისმიერი კომპანია ცვლის თანაფარდობას გლობალურ და ლოკალურ სტრატეგიებს შორის პროდუქციის სახის, მიზნის, ქვეყნის გათვალისწინებით. ერთის მხრივ, გლობალური სტრატეგია უნდა იყოს საკმარისად მოქნილი, რათა რეაგირება მოახდინოს ახალ შესაძლებლობებზე, მეორე მხრივ კი - უარყოფილ იქნას ნაკლებად მომგებიანი საქმიანობები. საწყის ეტაპზე კომპანიას ვერ ჰყოფნის გამოცდილება უცხოური ბაზრების ათვისების ოპტიმალური სტრატეგიის შემუშავებისათვის. კომპანია უბრალოდ ახერხებს რეაგირებას შექმნილ შესაძლებლობებზე, რომელთა დიდი ნაწილი ხელსაყრელი ხდება.

თანამედროვე პირობებში ეკონომიკურმა თეორიამ მიაღწია შთამბეჭდავ პროგრესს, მაგრამ ავტორიტეტული მკვლევარები მის თანამედროვე დონეს ახასიათებენ როგორც კრიზისულს. ეკონომიკური თეორიის საფუძველია წონასწორობის პრინციპი, რომელიც ეკონომიკური წონასწორობის ზოგადი თეორიის საფუძველს წარმოადგენს. კლასიკური თეორიის ფუძემდებელმა ადამ სმიტმა ნაშრომში “ხალხთა სიმდიდრე” წონასწორობის პრინციპი წარმოადგინა “უჩინარი ხელის” მეტაფორის სახით, რომელიც მოქმედებს იდეალური კონკურენციის პირობებში. ლ. ვალრასის მიწოდება-მოთხოვნის ბალანსირების საბაზრო მექანიზმში წონასწორობის პრინციპს წარმოადგენს ფასი. წონასწორული მდგომარეობიდან გადახრა განაპირობებს ისეთი ძალების წარმოშობას, რომლებიც იწვევენ სისტემის დაბრუნებას საწყის მდგომარეობაში.

ეკონომიკური წონასწორობის მათემატიკური მოდელის დამუშავებასთან ერთად წონასწორობის პრინციპი პოსტულატებიდან გადაიქცა მკაცრად მტკიცებად დებულებებად. სარგებლიანობის ფუნქციის მაქსიმიზაცია წარმოადგენს დინამიკური სისტემის პოტენციალის ანალოგს. ეკონომისტებისათვის სარგებლიანობის ფუნქცია არ არის ცხადი სახით წარმოდგენილი განსხვავებით მექანიკაში ლაგრანჟის ფუნქციისაგან. ხშირ შემთხვევაში, საერთო ეკონომიკური წონასწორობის მოდელები ადექვატურნი არიან რეალურ ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესებისა. გამონაკლისს წარმოადგენს სფეროები,

როგორებიცაა: საფონდო და ფინანსური ბაზრები, ფულადი მიმოქცევა და კრედიტი, რადგანაც ამ ტიპის ეკონომიკური სისტემები შეიძლება განუსაზღვრელი დროის განმავლობაში არაწონასწორულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ [3, 4].

სარგებლიანობის ფუნქციის მაქსიმიზაციის პრინციპი შესაძლოა განხილულ იქნას არა მარტო როგორც ჰამილტონის პრინციპის ანალოგი მექანიკაში, არამედ როგორც ენტროპიის მაქსიმიზაცია თერმოდინამიკაში: მექანიკურ და თერმოდინამიკურ მიდგომებს შორის განსხვავების მიუხედავად, „აბსტრაქტული თვალსაზრისით, ნებისმიერი წონასწორობის თეორია იგივეა, რაც კრიტიკული წერტილების ასახვის თეორია, ე.ი. წარმოადგენს დიფერენციალური ტოპოლოგიის ნაწილს“.

ამრიგად, თერმოდინამიკური მეტაფორა აღმოჩნდა მისაღები, რადგანაც შესაძლებელია იგი გამოყენებულ იქნას სისტემის შესახებ ინფორმაციის არასრული ცოდნის პირობებში. მექანიკური მეტაფორისგან განსხვავებით, თერმოდინამიკურ მეტაფორაში წონასწორობა ნიშნავს არა დიფერენციალური განტოლებათა სისტემის განსაკუთრებული წერტილის ანუ პოტენციალური ფუნქციის ექსტრემუმის არსებობას, არამედ პფაფის განტოლების ინტეგრალურ ზედაპირზე (მდგომარეობის განტოლებათა ზედაპირზე) გადაადგილებას. წონასწორობის თერმოდინამიკურ მეტაფორაზე დაყრდნობილ მიდგომებს გააჩნიათ შეზღუდვები. ამასთან, შესაძლებელი აღმოჩნდა შეიქმნას ეკონომიკური წონასწორობის მათემატიკური თეორია სარგებლიანობის ცნებაზე დაყრდნობის გარეშე. ეკონომიკური თეორია, რომელიც ემყარება წონასწორობის პრინციპს (როგორც მექანიკურის, ისე თერმოდინამიკურის), აღმოჩნდა არაადექვატური თვითორგანიზების ეკონომიკური პროცესების აღწერის მცდელობისას. ეკონომიკურ სისტემათა თვითორგანიზების პროცესში კლასიკური თეორია უსუსურია წინასწარ განჭვრიტოს, აღწეროს მიმდინარე ცვლილებები. დისციპლინათა შორის მიმართულება, რომელიც იწოდება თვითორგანიზაციის თეორიად, ჩამოყალიბდა შემდეგ მიმართულებათა ბაზაზე: კიბერნეტიკა, შეუქცევადი პროცესების თერმოდინამიკა, ქიმიური რეაქციების კინემატიკური თეორია, ეკოლოგია, ფაზური გადასვლების ფიზიკური თეორია, ფრაქტალური გეომეტრია. აღმოჩნდა, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ სფეროებში, მათი მრავალფეროვნების მიუხედავად, არატრივიალური სივრცობრივი ან დროითი სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესები თვისობრივად აღიწერება მსგავს განტოლებათა სისტემებით. სწორედაც სინერგეტიკა გადმოგვცემს მათემატიკურ ფორმალიზმს უფრო მაღალ დონეზე, ვიდრე ეს ხდება კონკრეტული სფეროებში. უკანასკნელ პერიოდში სინერგეტიკის, როგორც მულტიდისციპლინალური მეცნიერების წარმატებამ განაპირობა მისი გამოყენება საბუნებისმეტყველო, საზოგადოებრივ მეცნიერებებში, მათ შორის ეკონომიკაშიც.

კლასიკურ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში სისტემის მდგომარეობის ცვლილების მიზეზი იძებნება სისტემის გარეთ, თვითორგანიზაციის თეორია კი მიზეზებს ეძებს სისტემის იმანენტურ თვისებებში. კლასიკური მსოფლმხედველობით სისტემა შედგება მარტივი ელემენტებისაგან. თვითორგანიზაციის თეორიის მიხედვით სისტემა წარმოადგენს იერარქიულ ქსელში მოწესრიგებულ ავტონომიურ ქვესისტემათა ერთობლიობას, რომელიც ღიაა რეორგანიზაციისათვის. კლასიკური მოსაზრებით რთული პროცესების ანალიზი დაიყვანება ცალსახა მიზეზ-შედეგობრიობაზე, ხოლო თვითორგანიზაციის ჩარჩოებში კი მიზეზები და შედეგები დამოკიდებულნი არიან ერთმანეთთან ციკლში, რაც იწვევს ინდეტერმინიზმს ან ალბათურ დეტერმინიზმს.

კლასიკურ შემთხვევებში არსებობს ერთი აბსოლუტური დრო, ხოლო თვითორგანიზაციის შემთხვევაში სისტემა საკუთარი შიდა პროცესების კოორდინაციას ახდენს საკუთარი დროის შესაბამისად (სისტემური დროის რელატივიზმი). ამიტომაც სინერგეტიკის იდეების გამოყენება ეკონომიკაში არ დაიყვანება მხოლოდ ჩვეულებრივი



კვლევის მეთოდების ფრაქტალური ანალიზით შევსებაზე, არამედ მოიცავს მკვლევართა პარადიგმალური წარმოდგენების ცვლილებას, ანუ მიმდინარეობს ახალი პრინციპების შერჩევა, რომელთა საფუძველზეც მომავალში განვითარდება ეკონომიკური თეორიის ახალი ვარიანტები.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ სინერგეტიკული და თერმოდინამიკური მიდგომა გამოიყენება განსხვავებული ხასიათის სისტემებისთვის. თერმოდინამიკური მიდგომა კორექტულია იმ შემთხვევებში, როდესაც სისტემა შედგება ერთგვარი ელემენტებისაგან, რომელთა შორისაც არსებობს თვისობრივად მსგავსი კავშირები. ამ ტიპის სისტემებისთვის ჭეშმარიტია თერმოდინამიკის მეორე კანონი (მსგავსი სისტემის მაგალითს წარმოადგენს იდეალური გაზი). მაგრამ რთული ფიზიკური, მათ შორის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემებისთვის მოწესრიგებულობის დონის განსაზღვრა შენონის ცნობილი ფორმულის გამოყენებით უაზროა ან ატარებს ფორმალურ ხასიათს.

განვიხილოთ სინერგეტიკული სისტემა, რომელიც აღწერილია შემდეგი დიფერენციალური განტოლებით [4]:

$$\partial u / \partial t = F(U) + D \Delta U \quad (1)$$

სადაც:

U- ელემენტალური მოცულობის მდგომარეობის ვექტორია (საწარმოთა, ფულის, რესურსების, აქციების რაოდენობაა ფართობის ერთეულზე);

D - გადატანის კოეფიციენტების მატრიცა (ენერჯის, ინფორმაციის, ფინანსების);

F(U) - ურთიერთქმედების სიჩქარის არაწრფივი ფუნქცია (კონკურენციის, ქიმიური რეაქციების, რესურსების) ელემენტალურ მოცულობაში.

აღნიშნულ პირობათა არარსებობის შემთხვევაში არ მოხდება არავითარი თვითორგანიზაცია და პირიქით.

მნიშვნელოვანია განვსაზღვროთ ეკონომიკური თვითორგანიზაციის ცნება. ტრადიციული აზროვნების მიხედვით თვითორგანიზაციას ზოგადად უწოდებენ ფასების საბაზრო დაბალანსების პროცესს. სინერგეტიკული მიდგომის მიხედვით კი ეს პროცესი განიხილება არა როგორც თვითორგანიზაცია, არამედ ეკონომიკური სისტემის მიერ წონასწორული მდგომარეობის მიღწევა მასზე უკუკავშირის მოქმედების შედეგად. სინამდვილეში “ბაზრის უჩინარი ხელი” ვერ ქმნის სივრცობრივ-დროით სტრუქტურებს (განსხვავება ფასებში, მოგების ნორმაში და სხვ.). პირიქით, მათ იგი უგულვებელყოფს. მკაცრი განმარტებით თვითორგანიზაცია ეკონომიკაში საბაზრო რეგულაციის თვითნებური რღვევის პროცესია რომელსაც თან ახლავს ეკონომიკური სისტემის სხვადასხვა ნაწილებში ამა თუ იმ პარამეტრებს შორის მდგრადი სხვაობის წარმოქმნა. მსგავს მოვლენებს მიეკუთვნება საქმიანი კონიუქტურის ციკლები (რყევის რეჟიმი), თეორიულწონასწორული მნიშვნელობიდან ვალუტის გაცვლითი კურსის მდგრადი გადახრა, საბირჟო პანიკები (ქაოსური რეჟიმი) და ა.შ. მსგავსი სინერგეტიკული ეფექტები ტრადიციული თვალთახედვით წარმოადგენს არასასურველს საზოგადოებისათვის (ფასების ცვლილებით გამოწვეული ინფორმაციის დამახინჯება). იმისათვის, რომ აღმოიფხვრას ეს მოვლენები, უნდა გაირკვეს, თუ რა უდევს ამ პროცესს საფუძველად. ნეოკლასიკური მიკროეკონომიკური თეორია აქ უძლურია პრობლემის გადაჭრისათვის მისი პარადიგმალური შეზღუდვების გამო. უნდა აღვნიშნოს, რომ სინერგეტიკული ეფექტები ეკონომიკურ სისტემას სძენს ისეთ თვისებებს, როგორცაა ეკონომიკური ტრანსაქციების გაშლადობა დროსა და სივრცეში.

რამდენადაც სინერგეტიკული ეკონომიკა იკვლევს ეკონომიკის ევოლუციას, იგი წარმოადგენს ეკონომიკური დინამიკის თეორიის ნაწილს, რომელიც მოიცავს აგრეთვე საქმიანი ციკლების თეორიას, ეკონომიკური ზრდის თეორიას და სხვა ანალიზურ

მეთოდებს. ყველა ეს მეთოდი მიეკუთვნება ეკონომიკური დინამიკის ტრადიციულ თეორიებს. სინერგეტიკული ეკონომიკა კი განაზოგადებს ეკონომიკური დინამიკის ტრადიციული თეორიას.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ სინერგეტიკული თეორია ეკონომიკაში შესაძლებელს ქმნის არა მარტო განმარტოს, არამედ წინასწარ განჭვრიტოს დინამიკური ეკონომიკური პროცესები, რომლებიც ვერ აიხსნება ტრადიციული თეორიითა და მეთოდებით. სინერგეტიკული ეკონომიკა ახალი იმედისმომცემი მიმართულებაა რთული ეკონომიკური მოვლენების ანალიზში.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. ა. გუგუშვილი. მართვის სისტემები, მესამე ნაწილი. სინერგეტიკა. სტუ. თბილისი. 690 გ., 2004.
2. Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. М.: СИНТЕГ, 2000. – С. 528
3. Пугачева Е.Г., Соловьев К.Н. Самоорганизация социально-экономических систем. Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2003. <http://spkurdyumov.narod.ru/Obrazo.htm>
4. ვ. სესაძე, ვ. კეკელიძე, ნ. სესაძე. სინერგეტიკა, არაწრფივი სისტემების სინთეზი. მონოგრაფია, სტუ.თბილისი. 275 გ., 2009.

*Kapanadze Mariam  
Sesadze Valida  
Lachkebiani Diana*

### **SELF-ORGANIZATION AND THERMODYNAMIC LAWS IN ECONOMY SUMMARY**

In this article there are discussed non-traditional methods of analyzing economic processes, namely synergetic and thermodynamic approaches which are used for analysing different systems. It is shown that in a world of globalization it is impossible to study the economic processes with traditional methods, because the modern economy is nonlinear, economic environment changes very fast and long-term forecasting is not actual. The existence of synergetic effects in economy requires forecasting, planning and searching for new approaches of regulation in economics from the level of individual firms, up to the economy of the country.

*გიორგი კვინიკაძე  
ნათია ღვინჯილია*

### **გლობალური ეკონომიკური სივრცის ასიმეტრიულობის გეოეკონომიკური მოდელები**

თანამედროვე პოლიტეკონომიკურ, საზოგადოებრივ-გეოგრაფიულ და გეოეკონომიკურ კვლევებში აქცენტი კეთდება სივრცისა და ეკონომიკის ურთიერთკავშირზე. თანამედროვე გეოეკონომიკისათვის მნიშვნელოვანია სივრცის პოლიტეკონომიკური ასპექტების ურთიერთკავშირის შესწავლა. ამ მხრივ თანამედროვე გეოეკონომიკურ კვლევებში აშკარად შეიმჩნევა ოთხ ძირითად გეოეკონომიკურ მოდელზე ფოკუსირება. ეს მოდელებია:

- ლიბერალურ-გეოეკონომიკური მოდელი;
- კონსერვატულ-რადიკალური მოდელი;
- „შერეულ“-ემპირიული მოდელი;
- „გლობალური კარების“ მოდელი.

ის ლიბერალური და კონსერვატულ-რადიკალური მოდელები, რომლითაც ხდება თანამედროვე მსოფლიოს სტრუქტურის აღწერა, მსოფლიო ეკონომიკური პროცესების გააზრების კუთხით, გარკვეულწილად უპირისპირდებიან ერთმანეთს. ამასთან, ეს ორივე მოდელი ატარებს მძლავრ ნორმატიულ-იდეოლოგიურ მუხტს. ლიბერალების აზრით, ეკონომიკური აქტივობა უკავშირდება მსოფლიოს სივრცობრივი სტრუქტურის ხარისხობრივად ერთგვაროვნებისაკენ სწრაფვას. კონსერვატულ-რადიკალური მოდელის მიხედვით კი, მსოფლიო ეკონომიკა შეუძლებელია სოციალურ-ეკონომიკური სივრცის ხარისხობრივი არაერთგვაროვნების გარეშე, ანუ ერთის მეორეზე გავლენის გარეშე.

„შერეული“ მოდელი ატარებს ემპირიულ ხასითს. იგი აერთიანებს ეკონომიკური ერთგვაროვნებისა და არაერთგვაროვნების იდეებს. ამასთან, სხვადასხვა ტიპის აქტორთა სტრუქტურაშემქმნელი საქმიანობა განსაზღვრავს მასში კომპოგენიზაციისა და იერარქიზაციის ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენციების თანაფარდობას. ამ მოდელში საუბარი უკვე აღარაა იმ თანაბარ სარგებლიანობაზე ან ექსპლუატაციაზე, რომელიც მეტაფიზიკურადაა ჩამჯდარი შრომის გლობალური დანაწილების ბუნებაში. მიგვანია, რომ თვით ისტორია ქმნის ისეთ სტრუქტურებს, რომლებიც ხასიათდებიან ეკონომიკური შესაძლებლობების განაწილების უთანაბრობით.

ინგლისელი პოლიტეკონომის კლასიკოსის, ადამ სმიტის თეორიის თანახმად, ქვეყნებს შორის გაცვლები ურთიერთსასარგებლოა ნებისმიერ შემთხვევაში, ვინაიდან მას მიყვარათ შრომის განაწილების ეფექტურობამდე და შედარებითი უპირატესობის გამოყენებამდე. თუმცა, მან თავის კვლევებში საერთოდ არ გაამახვილა ყურადღება პრობლემის ტერიტორიულ (გეოგრაფიულ, გეოეკონომიკურ) ასპექტზე. მთლიანობაში ადამ სმიტისთვის სოციალურ-ეკონომიკური სივრცე ერთგვაროვანია, არაერთგვაროვნება არსებობს მხოლოდ ბუნებრივი ხასიათის შედარებითი უპირატესობის განაწილებაში.

შემდგომში, ემპირიულად შემჩნეული ყველა მხარის უთანაბრობას ეკონომისტი ლიბერალები ჩვეულებრივ ხსნიდნენ მოდერნიზაციის უთანაბრობით. ამასთან, ფაქტია, რომ მსოფლიო ვაჭრობა ხელს უწყობს ღარიბი ქვეყნების განვითარებას, რითაც პოლიტიკური სტრუქტურების სივრცობრივი არაერთგვაროვნება „დროებითი“ ფაქტორით შეიძლება აიხსნას. ზოგიერთმა ტერიტორიებმა „გაასწრეს“ დროს, ხოლო „ჩამორჩენილი“ ტერიტორიები მოწინავე ტერიტორიებთან ინტენსიური ურთიერთკავშირის ხარჯზე ცდილობენ შეამცირონ ეს ჩამორჩენა.

მსოფლიო, როგორც არაერთგვაროვანი სოციალურ-ეკონომიკური სივრცე, გამოვლენილია „გლობალური“ სოფლის მოდელში (Mc. Luhan: 1989), რომლის მიხედვითაც გლობალიზაციის პროცესის განვითარების კვალობაზე ხდება მსოფლიოს სოციალურ-კულტურული ინტეგრაცია და კომპოგენიზაცია. ზოგიერთი მეცნიერი და პუბლიცისტი ემხრობა მსოფლიო ეკონომიკაზე მონეტარულ შესხედულებებს (მ. ფრიდმენი). ისინი ვარაუდობენ, რომ სწორედ გლობალური ეკონომიკაა ის ფენომენი, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთკავშირების ისეთ მეტ-ნაკლებად თანაბარ განაწილებას, რომელიც გლობალური ეკონომიკის ყველა აქტორისათვის უზრუნველყოფს თანაბარ შესაძლებლობებსა და (იდეალში) სტაბილურ განვითარებას.

კონსერვატულ-რადიკალური მოდელი გულისხმობს კლასიკური ინგლისური პოლიტეკონომის რადიკალურად საპირისპიროს. ამ მოდელში კონტინენტალური ევროპის, როგორც კონსერვატული, ასევე რადიკალურ-სოციალისტური მიმართულების მოაზროვნეები ხაზს უსვამენ სივრცის სოციალურ-ეკონომიკური ერთგვაროვნების აუცილებლობას. ამასთან, საუბარია მათ შორის შრომის არა უბრალო დანაწილებაზე, არამედ მსოფლიოს ერთი ტერიტორიის მიერ მეორე ტერიტორიის გეოეკონომიკურ კონტროლზე.

გერმანულ ეკონომიკურ სკოლაში ეკონომიკური სივრცის ხარისხობრივი არაერთგვაროვნების პრობლემის კვლევა ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან მომდინარეობს. კერძოდ, ქალაქების გარშემო სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური იერარქიის პრობლემა დააყენა ჰენრიხ ფონ ტიუნენმა თავის ნაშრომში „იზოლირებული სახელმწიფო“. მსგავს იდეებს სახელმწიფოთა ეკონომიკურ სისტემაზე დაყრდნობით ავითარებდა ისტორიკოს-გეოეკონომისტი ფრიდრიხ ლისტი. ინგლისური ფრიტრედეროების<sup>93</sup> საპირისპიროდ, იგი მუთითებდა საგარეო ვაჭრობის შეზღუდვის აუცილებლობაზე, რათა განვითარებულიყო ქვეყნის საწარმოო ძალები. მისი აზრით, ეკონომიკურად ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისათვის თავისუფალ ვაჭრობას მიყვავრთ ძლიერი ეკონომიკის ქვეყნების მხრიდან მათ ეკონომიკურ „კოლონიზაციამდე“.

რაც შეეხება კლასიკურ მარქსიზმს, მან აქცენტი გააკეთა კაპიტალისტური ეკონომიკური სივრცის შიგნით არსებულ ექსპლუატაციაზე. ამასთან, მარქსისა და ენგელსის პროლეტარები და ბურჟუაზია, უპირველეს ყოვლისა, ცხოვრობდნენ ევროპაში. პრაქტიკულად ამის იქით ისინი არ წასულან. თუმცა, მარქსისტების შემდეგი თაობა ხაზს უსვამდა კოლონიების როლს კაპიტალისტური სისტემის ჩამოყალიბებაში. შედარებით გვიან მარქსიზმისთვის მეტროპოლიებსა და კოლონიებს შორის სივრცობრივი დიფერენციაცია გახდა გარკვეული პარალელის გავლების საფუძველი მუშებსა და კაპიტალისტებს შორის ანტაგონისტური დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში.

მსგავსი იდეები, ფ. ბროდელზე დაყრდნობით, განავითარა იმანუელ ვალერშტაინმა (Wallerstein I.: 1974; 1979; 1980; 1989) „მსოფლიო სისტემების“ თეორიაში. ამ თეორიის თანახმად, მსოფლიო წარმოადგენს იერარქიულ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემას. ამასთან, საუბარია შრომის არა მარტივ დანაწილებაზე, არამედ სისტემაზე, სადაც ხდება ბირთვის სახელმწიფოების მიერ პერიფერიული ტერიტორიების ექსპლუატაცია. მსგავსი ინტერპრეტაციები დამახასიათებელია, უპირველეს ყოვლისა, იმ ქვეყნების ნაციონალისტურად განწყობილი პოლიტიკური და ინტელექტუალური წრეებისათვის, რომლებიც არ შედიან ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული ქვეყნების რიგში (განსაკუთრებით რუსეთში, ჩრდილოეთ კორეასა და კუბაში).

გლობალიზაციის ერთ-ერთ თანამედროვე მოდელში, რომელიც ცნობილია, როგორც „ოქროს მილიარდის“ თეორია, ასევე ხაზგასმულია თანამედროვე მსოფლიოში ეკონომიკური პოტენციალის არათანაბარი განაწილება.

რაც შეეხება „შერეულ“-ემპირიულ მოდელს, იგი, უპირველეს ყოვლისა, სათავეს იღებს ფ. ბროდელის შრომებიდან. მისი შეხედულებების თანახმად, ისტორიულად არსებობდა განსაკუთრებული სტრუქტურები: ეკონომიკის – სამყარო, რომელიც შედარებით ჩაკეტილი იყო სხვა ეკონომიკის – სამყაროთა მიმართ. მათი საზღვრები კი საკმაოდ მყარი იყო. ამჟამად, ჩვენ ვცხოვრობთ გლობალური ეკონომიკური სამყაროს პირობებში, რომელიც შეიქმნა დასავლეთევროპული ეკონომიკის სამყაროს ექსპანსიით და სათავეს იღებს დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების ეპოქიდან. ამჟამინდელი ეკონომიკის სამყაროთა სტრუქტურა ძლიერ არასტაბილურია. იგი სიმჭიდროვეს და „სიღრმეს“ ფლობს მხოლოდ ცენტრალურ ზონაში.

თანამედროვე მსოფლიოს გეოეკონომიკური სტრუქტურისა და ფ. ბროდელის მსგავსი მოდელი დამუშავებული იქნა „გლობალური კარების“ თეორიის ჩარჩოებში (Casey T., 2004; Casson M., 2002; Ansell C., 2000; Sassen S., 1991; Trigilia C., 2001 და სხვა). ამ თეორიის ფორმატში მსოფლიო კონომიკა განიხილება, როგორც მრავალსაფეხურიანი სისტემა, რომლის „ხედა“ სართულს შეადგენს ე.წ. „გლობალური სამყაროს კარების“ ქსელი (ჩვენი

<sup>93</sup> მიმართულება ეკონომიკურ თეორიასა და პოლიტიკაში, რომლის მიხედვითაც, აუცილებელია ვაჭრობის თავისუფლება და სახელმწიფოს ჩაურევლობა კერძო მეწარმეთა საქმიანობაში.

აზრით, ის არის თანამედროვე გეოეკონომიკური მოდელი). მასში მოიაზრება იმ მეგაპოლისების კომპაქტური ტერიტორიები, რომლებიც თავის თავში ითავსებს სატრანსპორტო კვანძების, ფინანსური ცენტრების, ასევე განათლების, მეცნიერების და პოლიტიკური გავლენის ფუნქციებს.

„გლობალური სამყაროს კარები“ უზრუნველყოფს იმ ფართო ტერიტორიების შესვლას გლობალურ ეკონომიკაში, რომლებიც შედიან მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზიდულობის სფეროში. რასაკვირველია, ყველა ქვეყანას არ გააჩნია ასეთი „კარები“. ამიტომ მან შეიძლება მოიცვას არა ერთი, არამედ რამდენიმე სახელმწიფოს ტერიტორია, ამდენად, „გლობალური კარების“ თეორიაში გამოვყოფთ: **„გლობალურ კარებს“ (პირველი რიგის), „რეგიონულ კარებს“ (მეორე რიგის), „გლოკალურ კარებს“ (მესამე რიგის) და „ლოკალურ კარებს“ (მეოთხე რიგის).** (კურსივი ჩვენია გ.კ.; ნ.დ.).

„გლობალური კარების“ ფორმირებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს ტრანსაქციული ეკონომიკა (სხვადასხვა მაღალსპეციალიზებული ფინანსური და მენეჯერული მომსახურება), ცოდნის ეკონომიკა (განათლების, მეცნიერებისა და კვლევების სფეროში საქმიანობა), ასევე თანამედროვე სატრანსპორტო და კომუნიკაციების ინფრასტრუქტურა, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის დიდი დინების სწრაფ გადაცემას და ადამიანური კონტაქტების მედიაციის უნარს (აეროპორტები, სასტუმროები, საკონფერენციო დარბაზები და ა.შ.). „კარებების“ ტერიტორიებზე თავმოყრილია იმ აზრებისა და ტექსტის სახეები (სემიოტიკური აზრით), რომელთა ტირაჟირება ხდება გლობალურ დონეზე (კინოწარმოების ცენტრები, საინფორმაციო სააგენტოები, გლობალური ტელეკომუნიკაციების საშუალებები, მაღალი მოდა, საგამომცემლო ინდუსტრია, გლობალური რეკლამა და გლობალური პიარი).

„გლობალური კარებები“ იქმნება ერთ გეოგრაფიულ წერტილში სოციალური ქსელების უკიდურესად მაღალი კონცენტრაციით, უპირველეს ყოვლისა კი, ნდობის ქსელებით. სხვადასხვა ტიპის სოციალური ქსელების კონცენტრაცია ერთ წერტილში უზრუნველყოფს ტრანსაქციული დანახარჯების მკვეთრ შემცირებას, რის შედეგადაც უდიდეს ტერიტორიებზე ხდება შუამავალი ცენტრების აღმოცენება ურთიერთქმედების ყველა ტიპისათვის.

ეკონომიკურ მოსაზრებებს (მაგ., საზღვაო ქვეყნების სავაჭრო ეკონომიკის თანაფარდობა ხმელეთის ქვეყნების ნატურალურ ეკონომიკასთან) დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ტრადიციულ გეოეკონომიკაში. გეოეკონომიკა, როგორც სამეცნიერო დისციპლინა, ჩამოყალიბდა მე-20 საუკუნის მიწურულს. ბოლო წლებში იგი საკმაოდ სწრაფად ვითარდება მთელ მსოფლიოში, ვინაიდან ძალიან არის გაზრდილი ეკონომიკური პროცესების როლი გლობალური სივრცის პოლიტიკურ სტრუქტურისაში (Attal S., 1990; Luttwak E. N., 1990; Luttwak E. N., 1999; Luttwak E. N., 1998; Krugman P., 1991; Porter M., 1990; Jean C., 1995; Vernon R., 1993, 1994; Prucker P. F., 1994 და ა.შ.).

ამ იდეის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო გამომხატველია ედვარდ ლუტვაკი. სტატიაში „გეოპოლიტიკიდან გეოეკონომიკისაკენ: კონფლიქტის ლოგიკა, ვაჭრობის გრამატიკა“ ის უპირისპირებს საგარეო გეოპოლიტიკურ მიზნებს გეოეკონომიკას, როგორც სტრატეგიას, რომელიც ორიენტირებულია ეკონომიკურ შეჯიბრში გამარჯვებაზე (გ. კვინიკაძე, 2008).

გეოეკონომიკის მეორე ფუნდამენტური იდეაა წარმოდგენები თანამედროვე მსოფლიოს სამ წამყვან ეკონომიკურ ზონაში უპირატესი გეოპოლიტიკური როლის შესახებ: ჩრდილოეთ ამერიკის სივრცე აშშ-ს ირგვლივ, ევროპის ტერიტორია, რომელიც ინტეგრირებულია ევროკავშირის შიგნით და აზიური წყნაროკეანური რეგიონი, რომელსაც გააჩნია რამდენიმე ერთმანეთთან კონკურენციაში მყოფი ცენტრი (ტოკიო, შანხაი, ტაივანი, ჰონკონგი, სინგაპური).

ამდენად, თანამედროვე გეოეკონომიკური კვლევები ეხება რიგ ურთიერთდაკავშირებულ პრობლემებს, რომელიც მულტიდისციპლინური ხასიათისაა (ტერიტორია, ეკონომიკა, გეოპოლიტიკა) და რომლის გადაჭრაც მოუწევს ახალ დისციპლინას – გეოეკონომიკას. ეს პრობლემებია:

ა) მსოფლიოში ეკონომიკური აქტივობის სივრცობრივი სტრუქტურების მეთოდებით თანამედროვე ეკონომიკური პროცესების ურთიერთკავშირების შესწავლა გეოპოლიტიკურ, სამხედრო, გეოცივილიზაციურ სფეროებთან;

ბ) მსოფლიოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური ორგანიზაციის ახალი სტრუქტურების (ტნკ, ეკონომიკური რეგიონები, ქალაქები, ქსელური და არაფორმალური სტრუქტურები) გავლენა მსოფლიოს ახალ წესრიგზე (რომელსაც ჩვენ გლობალურ გეოეკონომიკურ წესრიგს ვუწოდებთ, სადაც სახელმწიფოს ეკონომიკური საზღვარი უკვე აღარ ემთხვევა მის პოლიტიკურ საზღვარს);

გ) იმ წინააღმდეგობებს, რომლებიც არსებობს ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუციური სტრუქტურის იმ ნაწილში, რომლებიც არეგულირებენ გლობალურ გაცვლებსა და ინვესტიციებს მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებში სხვადასხვა დონეზე;

დ) გლობალური ეკონომიკის სხვადასხვა აქტორთა თანაფარდობის კვლევა შრომის ახალი გეოეკონომიკური დანაწილების საფუძველზე (მაგ., ახალი მაღალტექნოლოგიური, სანედლეულო და ა.შ.);

ე) გლობალური ეკონომიკის განვითარება და კრიზისის რეგულირების გეოეკონომიკური ტექნოლოგიების შექმნა სახელმწიფოთა დონეზე.

#### ბამოყენებული ლიტერატურა

1. Mc. Luhan H.M., Powers B.R. The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21<sup>st</sup> Century. Oxford University Press, 1989;
2. Wallersterin I. The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. N.Y.,L., 1974;
3. Wallersterin I. The Capitalist World-Economy. Cambridge., 1979;
4. Wallerstein I. The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750. N.Y.,1980;
5. Wallerstein I. The Modern World-System III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy , 1730-1840's. San Diego, 1989;
6. Casey T. Social Capital and Regional Economies in Britain. – Political Studies, vol. 25. №1., 2004;
7. Casson M. Analyzing Regional Business Networks: An Economic Perspective. University of Reading, Department of Economics Working Paper., 2002;
8. Ansell C. The Networked Polity: Regional Development in Western Europe, - Governance, vol. 13, №2., 2000;
9. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo, Princeton. 1991;
10. Trigilia C. Social Capital and Local Development. – European Journal of Social Theory, №4, 2001;
11. Attali J. Lignes d'horizon. Paris, 1990;
12. Luttwak E. N. From Geopolitics to Geo-economics. Logic of Conflict, Grammar of Commerce. //The National Interest. Summer 1990. p. 17-23;
13. Luttwak E. N. The Endangered American Dream., New York: Simon and Schuster, 1993;
14. Luttwak E. N. Turbo-Capitalism. Winners and Losers in the Global Economy. L., 1998;
15. Paul Krugman (ed.). Geography and Trade. Cambridge (Mass.): Mit, Cambridge University Press, 1991;

16. Porter Michael. The Competitive Advantage of Nations, London: macMillan, 1990;
17. Carlo Jean, Geopolitica, Laterza. Roma, Bari, 1995;
18. Vernon R. Geo-Economics // The National Interest, Winter 1991/1994;
19. Drucker P.F. Trade Lessons from the World Economy // Foreign Affairs, jan./feb. 1994. p. 99-108.
20. კვინიკაძე გ. გეოეკონომიკა. თბილისი, 2008.

*Kvinikadze Giorgi  
Ghvinjilia Natia*

## GEO-ECONOMICAL MODELS OF THE ASYMMETRY OF GLOBAL ECONOMIC SPACE SUMMARY

In the last two decades, political-economic, human-geographical and geo-economic research focus on the relationship of space and economy. It is going the process of economization of policy. A new direction of social sciences – geo-economics is forming, which starts its function into the new global economic space clearly expressed in terms of asymmetry. Authors separated four major geo-economical models of the global economical space (liberal-geo-economic, conservative-radical, “mixed”-empirical, “global door”). Are assessed the strengths and weaknesses of these models from the position of Geo-economics. The future Geo-economic researches major orients in the context of asymmetry of the global economic space is defined by the authors.

*ელგუჯა კონჯარია*

### ეკონომიკის გლობალიზაციის არსის ბაზებისათვის

დღევანდელი ეკონომიკა განუყოფელია გლობალიზაციისაგან. გლობალიზაციის თემის პოპულარობა 90-იანი წლებიდან მომდინარეობს. ბევრი სწავლული ცდილობდა, ეპოვა თანამედროვე გლობალიზაციისა და მისი ისტორიული ანალოგების საერთო ძირები.

გლობალიზაციის ისტორიული პრეცედენტები შეგვიძლია ვეძებოთ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის იმპერიული სახელმწიფოების დაპირისპირების ხანაში. თუმცა გლობალიზაციის ადრეული ფორმები არსებობდა ძველ მსოფლიოშიც, ამის მაგალითია რომის იმპერია, ხანის დინასტია. ამ უკანასკნელის მმართველობის პერიოდში დაიწყო „აბრეშუმის გზის“ მშენებლობა. ასევე შეგვიძლია დავასახელოთ „ისლამის ოქროს ხანა“. მუსულმანმა ვაჭრებმა მოახდინეს პროდუქციისა და ცოდნის გლობალიზება. მონღოლთა იმპერიაში კი აბრეშუმის გზამ უდიდესი მნიშვნელობა შეიძინა. 1850 წელს ინდუსტრიული რევოლუციის მხარდმა აღმავლობამ მოითხოვა მეტი რესურსები და გლობალური ბაზარი. ასეთ პირობებში ტრადიციული პროტექციონიზმი „გამოუსადგარი“ გახდა. ყველაფერმა ამან ხელი შეუწყო თავისუფალი ვაჭრობის განვითარებას.

გლობალიზაცია არ გულისხმობს მხოლოდ ეკონომიკურ პროცესებს. იან შოლტეს განმარტებით, „გლობალიზაცია აღნიშნავს პროცესებს, რომელთა მეოხებითაც სოციალურ ურთიერთობებს შედარებით ნაკლებად აფერხებს მანძილი და საზღვრები“. შოლტე ასევე გამოყოფს გლობალიზაციის ასპექტებს.

კომუნიკაციების სფეროში გლობალიზაციას ციფრულმა ტექნოლოგიებმა, სატელეფონო კავშირმა, ელექტრონულმა მასმედია და სხვა საშუალებებმა შეუწყო ხელი.

ორგანიზაციების სფეროში გლობალიზაცია გამოიხატება კომპანიების, ასოციაციების და მარეგულირებელი უწყებების ზრდით.

ეკოლოგიურად გლობალიზაცია გამოიხატა ისეთ ფენომენში, როგორცაა პლანეტის ჰავის ცვლილება, ცალკეული ბუნებრივი რესურსის შესაძლო ამოწურვა და დედამიწის ბუნებრივი მრავალფეროვნების შემცირება. ამ მოვლენის იზოლირება შეუძლებელია.

წარმოების სფეროში იზრდება „გლობალური ფაბრიკები“, რომლებმაც მოიცვეს ისეთი სექტორები, როგორცაა საავტომობილო მრეწველობა და მიკროელექტრონიკა. რამდენიმე ქვეყანა ერთ საწარმოო ხაზად ერთიანდება. გაჩნდა საფონდო ბირჟები, რომლებიც მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ოცდაოთხი საათი მუშაობენ. გლობალიზაციას უკავშირდება დედამიწის ყველა კუთხეში აღიარებული საკრედიტო ბარათების გავრცელება და ზოგიერთი ვალუტის მზარდი გამოყენება.

სამხედრო სფეროში თვალსაჩინო გახდა გლობალური შეიარაღების ეპოქის დადგომა. კონტინენტაშორისი ბალისტიკური რაკეტების, საჯაშუშო თანამგზავრებისა და მსგავსი ტექნოლოგიების დანერგვის შედეგად მთელი მსოფლიო ერთ სტრატეგიულ არეალად გადაიქცა.

რა კავშირშია ეკონომიკა და გლობალიზაცია ერთმანეთთან?

ეკონომიკა ადამიანების სამეურნეო ურთიერთობების სფეროა, სადაც ზოგი ქმნის პროდუქციას ან მომსახურებას და ზოგიც მოიხმარს მათ. პროდუქციის შექმნა რთული პროცესია.

ეკონომიკური გლობალიზაცია, ანუ სამეურნეო და გაცვლითი ურთიერთ-თანამშრომლობა ქვეყნების გარეთ მსოფლიოში დიდი ხანია დაწყებულია. ეს, სულ მცირე, მას შემდეგ ხდება, რაც მეფეები ყველა მიმართულებით გზავნიდნენ მოგზაურებს, რათა გაერკვიათ სხვა ქვეყნების შესახებ ინფორმაცია.

გლობალიზაცია, როგორც კაცობრიობის ცივილიზაციის განვითარების ობიექტური ტენდენცია, დამატებით შესაძლებლობებს ქმნის და მნიშვნელოვან სარგებლობას ჰპირდება ცალკეულ ქვეყანათა ეკონომიკას. ამ ობიექტური პროცესის შედეგად მიიღწევა ეკონომია წარმოების დანახარჯებში, ოპტიმალურად განთავსდება რესურსები მსოფლიო მასშტაბით, ფართოვდება საქონელთა ასორტიმენტი და მადლდება მისი ხარისხი ეროვნულ ბაზრებზე.

გლობალიზაციის პროცესი მე-20-21-ე სს. მიჯნაზე, ისეთი თვისებრივად ახალი მომენტებით აღინიშნება, როგორცაა სისწრაფე, მასშტაბურობა, მრავალფეროვნება. ამასთან წარმოების ინტერნაციონალიზაციის ახალი, თანამედროვე ეტაპი სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის პირშია, მის განვითარებასა და შედეგებს აქვს მსოფლიო ხასიათის რიგი ნიშან-თვისება, რაც განპირობებულია ერთობლივი საერთაშორისო ძალისხმევით. თანამედროვე, უწყვეტი და განახლებადი მეცნიერება, ტექნიკა და ტექნოლოგია იმდენად მასშტაბური და ყოველმხრივია, რომ მათი გამოყენება და მართვა შეუძლებელია მხოლოდ ერთი, თუნდაც დიდი და ძლიერი ქვეყნისათვის.

გლობალური ეკონომიკის შემდგომი განვითარების ინსტიტუციურ საფუძველს ეროვნული ეკონომიკა და ეროვნული სახელმწიფო წარმოადგენს. გლობალური ეკონომიკის შემდგომი განვითარება დამოკიდებულია განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაზე, რომელიც უმთავრესად მიმართულია ეკონომიკური განვითარების არსებული დონის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ამაღლებსაკენ.

იმისათვის, რომ ეკონომიკის გლობალიზაციისაგან მაღალი ეფექტიანობა მივიღოთ, აუცილებელია მაღალი საერთაშორისო ქცევის განსაზღვრული ნორმების დაცვა, ჯერ ერთი უნდა მივაღწიოთ ინფორმაციის გახსნილობას და გამჭვირვალობას და, მეორე, ლიკვიდირებული უნდა იქნეს მფარველობა, კორუფცია და სხვა. სახელმწიფოთა მთავრობებმა დროულად უნდა აღიარონ და გამოასწორონ დაშვებული შეცდომები.

ეკონომიკური გლობალიზაცია შეიძლება ვუწოდოთ მსოფლიო მეურნეობის მასშტაბით მიმდინარე იმ პროცესს, რომელიც გამუდმებით აძლიერებს ეროვნულ მეურნეობათა ურთიერთგავლენას და ურთიერთდამოკიდებულებას. ეკონომიკური



გლობალიზაცია ვლინდება საგარეო ვაჭრობის და კაპიტალების საერთაშორისო მოძრაობის მასშტაბის და მნიშვნელობის ზრდაში, ეკონომიკური ინტეგრაციისა და კოოპერაციის გაძლიერებაში როგორც სახელმწიფოთაშორისი, ასევე ცალკეული კომპანიების დონეზე, აგრეთვე ქვეყნებს შორის ინფორმაციის გაცვლის ზრდაში.

გლობალური ეკონომიკა შეგვიძლია ერთგვარად დავახასიათოთ მისი შემდეგი სამი პოსტულატის მეშვეობით: პირველი, ესაა ეკონომიკურ ურთიერთობათა პრინციპულად ახალი სისტემა, რომელიც ეროვნულ მეურნეობათა სტრუქტურასა და დინამიკას განსაზღვრავს; მეორე, მისი მთავარი შემოქმედია ტრანსნაციონალური კორპორაციები, ეროვნული მეურნეობები და ლოკალური ცივილიზაცია; მესამე, მის, ერთიანობას უზრუნველყოფს სამომხმარებლო ბაზრის, კვლავწარმოებითი პროცესების, ტექნოლოგიური დინამიზმის ეკოლოგიური პრობლემებისა და ფასეულობითი მექანიზმების ერთიანობა. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის გარემოება, რომ თანამედროვე გლობალურ ეკონომიკაში საქონლისა და ნედლეულის ბაზრები მსოფლიო ფინანსური ბაზრის მიერ ნებისმიერი ქვეყნის ძლიერი და სუსტი მხარეების კონტროლის ელემენტარულ საშუალებასაც არ იძლევა. სახელმწიფოს ეკონომიკური ძლიერების შესაფასებლად მსოფლიო პრაქტიკაში გამოყენებულია სამეურნეო სისტემის ეკონომიკური პოტენციალის მაჩვენებელი.

„ეკონომიკური პოტენციალის“ კატეგორია მჭიდრო კავშირში ურთიერთობაშია ისეთ კატეგორიებთან, როგორიცაა: „ეროვნული სიმდიდრე“, „ეკონომიკური ძლიერება“, „რესურსები“ და ა.შ.

„ეროვნული სიმდიდრე“ – ეს არის მატერიალური კეთილდღეობის ერთობლიობა, რომელიც შექმნილია წინამორბედი და ახლანდელი თაობების მიერ და ჩართულია ბუნებრივი რესურსების კვლავწარმოების პროცესში. მოკლედ „ეროვნული სიმდიდრე“, ეს არის ბუნებრივი რესურსები, შექმნილი წარმოების საშუალებების, მატერიალური დოვლათის და სხვა ფაქტორთა ერთობლიობით, რომელსაც ქვეყანა ფლობს.

ეკონომიკური პოტენციალის არსის გასარკვევად შეიძლება გამოვყოთ 4 მიდგომა:

1. ეკონომიკური პოტენციალი, როგორც ეროვნული მეურნეობის დარგთა ერთობლივი შესაძლებლობა;
2. ეკონომიკური პოტენციალი, როგორც არსებული რესურსების ერთობლიობა;
3. ტერმინების: „ეკონომიკური პოტენციალის“, „ეკონომიკური ძლიერების“, „სახალხო მეურნეობრივი პოტენციალის“ გაიგივება;
4. ეკონომიკური პოტენციალი, როგორც სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტებს შორის ეკონომიკური და წარმოებით ურთიერთობათა შედეგი.

რა იყო ის პრობლემები, რომლებიც ხელს უშლიდა საქართველოს ეროვნული ეკონომიკის აღმასვლას?

ეკონომიკური კავშირების მოშლა, რუსეთის ხელისუფლების იმპერიული ზრახვებისაკენ კვლავინდებური ღტოლვა, ეროვნებათაშორისი შუღლი, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა და ადმინისტრაციულ-მხრძანებლური სისტემის გადმონაშთების არსებობა, 400-ათასიან ლტოლვილთა შენახვა, აი პრობლემათა წრე, რომლებიც ართულებდა საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის წარმატებით განხორციელებას.

ამას ისიც დაემატა, რომ გასული საუკუნის 90-იან წლებში გამოცდილების არარსებობისა და ყოველგვარი მომზადების გარეშე დაწყებულმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა შედეგი ვერ მოგვცა და ეს გაგრძელდა 2004 წლამდე.

დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობის საწყის ეტაპზე ეკონომიკური ცხოვრების მოშლამ, ჰიპერინფლაციამ, კორუფციის ფართო მასშტაბებმა, სუსტმა საგადასახადო ადმინისტრირებამ გამოიწვია სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების გაუგონარ დონემდე შემცირება. ამასთან, ქვეყანას 1995 წლამდე დამტკიცებული ბიუჯეტი არ გააჩნდა.

ეკონომიკასა და განსაკუთრებით ფინანსების გლობალიზაციის ობიექტურმა გარემოებებმა განაპირობა ევროკავშირის ქვეყნების მიერ ვალუტათა კურსის მერყეობით შექმნილი პრობლემებიდან თავის დაღწევის მიზნით ერთიანი ვალუტის – ევროს შემოღება. სწორედ ევროპული ვარიანტი იძლეოდა საშუალებას, ლიკვიდირებული ყოფილიყო სავალუტო კურსების გაურკვეველობა მხოლოდ იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც შეერთდნენ ევროპის სავალუტო კავშირში. სავალუტო კურსების მერყეობა ევროპის და სხვა ქვეყნებს შორის კვლავაც შენარჩუნდა.

გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო მსოფლიოში კონფლიქტების მასშტაბების შემცირებას და საერთაშორისო კოორდინაციის გაძლიერებას. გლობალიზაციას შეუძლია ნებისმიერ ქვეყანას სარგებლობა მოუტანოს, თუმცა ზოგს მეტი, ზოგს ნაკლები იმისდა მიხედვით, თუ ისინი როგორი ეფექტიანობით გამოიყენებენ გლობალიზაციის საგნობრივ რეალურ შესაძლებლობებს. ამასთან, გლობალიზაციას შინაგანად გააჩნია რისკის მრავალმხრივი შესაძლებლობა, რომელიც დაკავშირებულია ეკონომიკის არასტაბილურობასა და უთანაბრო განვითარებასთან. გლობალიზაცია ეკონომიკის არასტაბილურობის გაძლიერებას იმის გამო იწვევს, რომ ადგილი აქვს კაპიტალის უფრო სწრაფ მოძრაობას, ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებას, მცდარი გადაწყვეტილებების ნეგატიური შედეგების გაძლიერებას.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი მთავარი ეკონომიკური შედეგი შეგვიძლია ვნახოთ სავალუტო სფეროში – პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში შესაძლებელია ვნახოთ სხვადასხვა ქვეყნების ფულადი ერთეულების გადამცვლელი პუნქტები და ბანკები, რომლებიც სრულიად ადვილად ახდენენ ადგილობრივი ფულის ნიშნებში გადაყვანას. ეს შესაძლებელს ხდის, გამოძრაოთ ფინანსური რესურსები განსაკუთრებული წინააღმდეგობების გარეშე. ამ სფეროში გლობალიზაციის შედეგები კიდევ უფრო კარგად ჩანს სავალუტო, საფინანსო ან საქონლის ბირჟების ყოველ საათობრივ ინფორმაციაში მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში; ნიუ-ორკის, ლონდონისა და ტოკიოს ბირჟებზე დოლარის კურსი სხვა ვალუტებთან ან საქონლის ფასები ერთი და იმავე დროს პრაქტიკულად ერთნაირია, რაც მიიღწევა გაცვლების ინფორმაციის სწრაფი გავრცელებითა და თანამედროვე ტექნოლოგიებით. გლობალიზაციის პირობებში რესურსების გამოყენება გაცილებით უფრო გამარტივდა და ხელმისაწვდომი გახდა.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი ასპექტი ასევე დაკავშირებულია ინფორმაციის გავრცელების ხარისხთან. ინფორმაციის გავრცელების სიჩქარემ დღეს მანამდე წარუდგენელ დონეს მიაღწია. კომუნიკაციები დღეს კარდინალურად განსხვავდება არა მარტო ერთი საუკუნის წინანდელი მდგომარეობისაგან, არამედ 10 წლის წინანდელისაგან. ფასები 20 წელიწადში 20-ჯერ და მეტჯერ დაეცა.

ინტერნეტმა გლობალიზაცია ახალ ეტაპზე გაიყვანა. დღევანდელ პერიოდში ყოველდღიურად 300-400 მლნ ადამიანი უკავშირდება ინფორმაციის გლობალურ ბანკებს.

გლობალიზაციამ შექმნა პირობები უფრო ინტენსიური კავშირებისა და თანამშრომლობისათვის. ბოლო 50 წელიწადმა მსოფლიო უფრო გახსნილი გახადა, რამაც გაზარდა ვაჭრობის შესაძლებლობები. სულ უფრო მეტი და მეტი ინვესტირება ხდება განვითარებად სამყაროში.

გლობალიზაციის ეკონომიკური შედეგები შესაძლებელია მხოლოდ დადებითად შეფასდეს. მეტი გლობალიზაცია, ანუ ეკონომიკური კარგახსნილობა და თანამშრომლობა გაცილებით მეტ განვითარებას გვპირდება, განსაკუთრებით კი ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყნებს. გლობალიზაცია კარგი სკოლაა მათთვის, რათა შეეგუონ მსოფლიო ბაზრის წესრიგს და კონკურენციას და ისწავლონ წარმატებების მიღწევა. გლობალიზაცია ამსხვრევს ხელოვნურად შექმნილ პოლიტიკურ ბარიერებს და მეტ ეკონომიკურ თავისუფლებას აძლევს უბრალო ადამიანებს, რათა მათ საკუთარი ტალანტები და

უნარები უკეთ გამოიყენონ. გლობალიზაცია ერთმანეთთან მჭიდროდ აკავშირებს ინდივიდებსა და საწარმოებს, სხვადასხვა ქვეყნების ამომრჩეველებს, რომელნიც წინააღმდეგობას უწევენ დაპირისპირებას და მხარს უჭერენ მშვიდობას. გლობალიზაციის პროცესი უაღრესად წინააღმდეგობრივია და მას, პოზიტიურთან ერთად, ნეგატიური მოვლენებიც ახლავს თან. მათ შორის ერთ-ერთი მთავარია ის, რომ „გლობალიზაცია პოზიციებს უმაგრებს და აყვავებას უქადის წამყვანი ქვეყნების ეკონომიკას, ხოლო დეპრესიაში აგდებს სუსტ და კონკურენტუნარიან მეურნეობებს; უზარმაზარ სიმდიდრეს აგროვებს მსოფლიო სამეურნეო კავშირურთიერთობების სისტემის ერთ პოლუსზე, არასტაბილურობასა და სიღატაკეს კი – მეორეზე“.

*Konjaria Elguja*

## **CONCERNING COMPREHENSION OF THE ESSENCE OF GLOBALIZATION OF ECONOMY SUMMARY**

The world economy is indivisible from globalization today. Globalization could be explained as a process that breaks national borders, brings together national economies, cultures, technologies, enterprises.

The global economy connects the fate of countries and the failure of one country is chained to another and when its scale grows, it becomes dangerous to regulate it.

The most important form of the globalization of the world economy is the globalization of the manufacturing processes. Out of all its forms, the most essential and large-scaled is the functioning of transnational capital.

It looks that it is home how separated from the country today and it is equally vital phenomenon with organizational structure and internal interests and tasks.

The main point of the globalization of economy lies in its liberalization and joining the countries in the world economic cooperation, trade investments and other directions.

Any country of the world sooner or later will have to join international or regional economic organizations to work out the proper strategy and politics of globalization.

Globalization causes the reinforcement of non-stability of economy, because the movement of capital speeds up and it increases the advance effects of wrong decisions

For functioning the methods of globalization effectively in developing countries, it is necessary to set up rules defining international relationships. It is about imposing the restrictions in the functioning sphere of globalization.

*რამაზ ნამიჭეიშვილი*

**საქართველოს ევროპიზაცია, ანუ ეკონომიკური დამოუკიდებლობის დასასრული**

*ღვთისა გემინოდეს და დაიცავი მცნებანი  
მისნი, რადგან ეს არის კაცის თავი და თავი  
ეკლესიასტე*

დასავლეთ ევროპის დასასრული მეოცე საუკუნის მიჯნაზე წარმოაჩინა ოსვალდ შპენგლერმა<sup>94</sup> იმავე საუკუნის დასაწყისს, რომელიც გაიზიარა ნიკოლაი ბერდიაევმა<sup>95</sup>.

<sup>94</sup> ოსვალდ შპენგლერი – გერმანელი იდეალისტი, სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენელი, კონსერვატორულ-ნაციონალისტური მიმართულების პუბლიცისტი. მხედველობაში მაქვს მისი გახმაურებული შრომა “ევროპის დასასრული”, ტ. 1 და 2.

<sup>95</sup> ნიკოლაი ბერდიაევი – რელიგიისა და პოლიტიკის ფილოსოფოსი, ეგზისტენციალიზმის წარმომადგენელი.

შპენგლერი ევროპის დასასრულს იმით ხსნიდა, რომ ევროპამ სულიერ და მატერიალურ განვითარებას შორის არჩევანი უკანასკნელზე შეაჩერა. სულიერებას, მისი აზრით, კულტურა ავითარებს. კულტურა კულტისაგან წარმოსდგება და პირდაპირ უკავშირდება წინაპრების ტრადიციებს, წმინდა წერილებისადმი თაყვანისცემას. ამდენად, იგი რელიგიურია. მატერიალურზე ორიენტაციას ცივილიზაცია ქმნის, რომელიც სრულიად გულგრილია კოლექტიური სულიერებისადმი, ხელოვნებისა და რელიგიისადმი.

ცივილიზაცია ქმნის ტექნიკურ პროგრესს, იგი კულტურის ბედისწერაა, ვინაიდან იწვევს ზნეობრივი ინსტიტუტების დავიწყებას, ოჯახის მოშლას, უშიშრობას (უნაყოფობას) და ერის გადაშენებას. შპენგლერის მაშინდელი შორეული ხედვები ახლა ფაქტობრივია – ევროპა იღუპება და თავის თავს ვერაფრით შეველის, ყველაფერი იმ სცენარით მიდის, როგორც შპენგლერმა დაწერა: ჩვენ მოვკვდებით შეგნებულად, გამოცდილი ექიმის თვალს გაგაყოლებთ ჩვენი გახრწნის თითოეულ სტადიას.

ევროპული წარმოშობის ადამიანები 1960 წელს მსოფლიო მოსახლეობის მეოთხედს შეადგენდა, 2000 წელს – მეექვსედს, 2050 წელს მეთექვსედი იქნება, ანუ 10 აქტიურ მუშაკს 7 პენსიონერი “ჩამოეკიდება“. ავადმყოფობა ყველაფერს ემართება, კატასტროფას იწვევს, როცა ეპიდემიის ხასიათს მიიღებს. მართალია, ევროპის ცხოვრების მაღალი სტანდარტები სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის გაგრძელების საშუალებაა, მაგრამ მან, იმავდროულად, მოსახლეობის ბუნებრივი მატების შემცირება და დაბერების საშუალო ასაკის მატება გამოიწვია. 2050 წელს ევროკავშირის ქვეყნების ეკონომიკურად აქტიური ნაწილი 52 მლნ ადამიანით ნაკლები იქნება, ხოლო 65 წლისა და უფრო მაღალი ასაკის ადამიანების რიცხვი მათი მოსახლეობის მესამედი გახდება. ამის საბოლოო შედეგი იქნება ის, რომ ევროკავშირის ქვეყნებში მოსახლეობის სიკვდილიანობა მოხუცებულობის გამო გადააჭარბებს სიკვდილიანობას.

ევროკავშირში შობადობა, საშუალოდ, ერთ ქალზე 1,5 ბავშვს არ აღემატება, მაშინ, როცა მოსახლეობის ბუნებრივი კვლავწარმოებისათვის ერთ ქალზე შობადობა 2,1 ბავშვი უნდა იყოს. გერმანიაში, იტალიაში, საბერძნეთში, პოლონეთში, დიდ ბრიტანეთში, ავსტრიაში, ფინეთში, ბელგიაში, რუმინეთსა და ბულგარეთში, ბალტიის ქვეყნებში მოსახლეობის ბუნებრივი მატება უარყოფითი სიდიდისაა – ნულზე დაბალია. ეროვნული თვითმყოფადობის შეხსენებად ისმის პ. ბიუკენენის სიტყვები: გერმანიაში კუბოები უფრო მეტად სჭირდებათ, ვიდრე ბავშვის საწოლები<sup>96</sup>. ასეთი დემოგრაფიული სიტუაციის გაგრძელება, როგორც ეს ევროპის დემოგრაფიული საბჭოს მოხსენებიდან ჩანს, გამოიწვევს იმას, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიიდან წამოსულები ინგლისის უძველესი ქალაქების მოსახლეობის უმრავლესობა გახდება. პარიზის ელისეის მინდვრებზე არაბული ენა იმძლავრებს, თურქული ენა გერმანიაში სახელმწიფო ენის სტატუსს მოიპოვებს, ალბანელები აავსებენ რომის ქუჩებს, რუსეთი “გაყვითლდება” ურალიდან ვლადივოსტოკამდე...

ევროპაში დეპოპულაციის ტენდენცია მაშინ გაჩნდა, როცა სულიერი კულტურის ტრადიციას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მატერიალური მოტივაციები შეენაცვლა. შეიქმნა ყალბი ლიბერალური დოქტრინა და მისგან გამომდინარე პოლიტიკა, რომლის თანახმად, ადამიანი, როგორც ინდივიდი, თავისუფალია და დამოკიდებულია სოციალურ აღზრდაზე, მეორეხარისხოვანია ეთნიკური, კულტურული, რელიგიური, რასობრივი და იდენტობის ფენომენები. ამოქმედდა ფსევდოპოლიტიკური დოქტრინა, რომლის თანახმად, ადამიანი ერთნაირია რელიგიური აღმსარებლობის, ადგილმდებარეობისა და კანის ფერის მიუხედავად, რომ ევროპულ სახელმწიფოებში სხვა ქვეყნების მოქალაქეების მიგრაცია,

<sup>96</sup> პატრიკ ბიუკენენი – ამერიკელი პოლიტიკოსი და ტელეკომენტატორი, რიჩარდ ნიქსონისა და რონალდ რეიგანის მრჩეველი. ავტორი ბესტსელერისა “დასავლეთის სიკვდილი”.

რომელიც მათ დემოგრაფიული სიტუაციის გასაუმჯობესებლად სჭირდებოდათ, ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ასიმილაციას გამოიწვევდა. ამ სოციალურ დოქტრინას ფრანკფურტის სკოლა ავითარებდა<sup>97</sup>. მისი წარმომადგენლები დ. ლუკაჩი, ა. გრამში, ჩ. რაიხი, ე. ბერკი, ჰ. მარკუზე იდეოლოგიური მტრები არიან დასავლეთ ევროპის კულტურისა, ქრისტიანობისა, ოჯახის ავტორიტეტისა, პატრიარქატისა, ტრადიციებისა, რწმენისა, პატრიოტიზმისა, ნაციონალიზმისა, ეთნოცენტრიზმისა, კონფორმიზმისა და კონსერვატიულობისა. მათი აზრით, ტრადიციული ოჯახის განადგურება იოლად შეიძლება დაწყებითი სკოლის პროგრამებში სექსუალური აღზრდის გაკვეთილების შემოღებით. ეს უბედური – სექსის, ფუფუნების, გართობის თეორია, არაქრისტიანულად და არაადამიანურად სწორია.

აღზრდის პრინციპები შეზღუდვებს გულისხმობს, ბავშვები ხომ სიღრმისეულად არ აზროვნებენ, შორეული მიზნები არ გააჩნიათ, მათ ქმედებებში ცხოველური ინსტინქტები ჭარბობს. “როცა მოსწავლეები გარკვეულ ასაკს აღწევენ, ბუნებრივად იძენენ ინსტინქტებს, რომლებიც ცუდ გავლენას ახდენს მათ გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებაზე, თუ მას არ ალაგმავენ აღზრდის სწორი და მიზანმიმართული სისტემით. ამ სისტემის ალაგმვა, ახალგაზრდის გონებრივი განვითარების წარმართვა ისე, რომ ამ ინსტინქტებს დრომდე უმწიკვლოდ ეძინოთ, აღზრდის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა როგორც სახლში, ასევე სკოლაში”<sup>98</sup>. საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ აიძულა ადამიანი ბავშვობიდანვე ესწავლა ინსტინქტების მართვა, შემოელო აკრძალვები და პასუხისმგებლობრივი პრინციპები, რომელიც, საბოლოოდ, ინსტიტუტის ფორმას იღებს. ეს ინსტიტუტები ბავშვობის ასაკში მუშაობს რწმუნებებისა და აკრძალვების (აკრძალვები აღზრდის მიმმართველებია) რეჟიმებით. რელიგია აკრძალვებით ქმნის ადამიანის თავისუფლებას, სხვანაირად თავისუფლების ფილოსოფია გაუგებარი იქნებოდა. ახლა ხილული სინამდვილეა – ევროპა თავიკვე დაეშვა და ეს მის უმრავლესობას არც აღეღებს, ვინაიდან ეროვნული პასუხისმგებლობა დაკარგული აქვს და არც აინტერესებს რა საჭიროა იგი.

ბიუკენენი დასახელებულ წიგნში არ ხსნის იმას, თუ რამ მისცა ასეთი მასობრივი ხასიათი ფრანკფურტის სკოლას, რომლის ადამიანის გამხრწნელი თეორია ევროპიდან მთელი განვითარებული მსოფლიოს ცხოვრების წესად იქცა. იგი ამ თეორიის საფუძველს მარქსის მოძღვრებაში ხედავს, რაც, ჩემი აზრით, მთლად სწორი არ არის. მარქსის დოქტრინა პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ თეორიად ვერ იქცა, სამაგიეროდ მისმა დოქტრინამ შექმნა აზრი უღმერთო ადამიანის მოვლენადობაზე ფსევდოთეორიის კონსტრუირების გზით. თუკი მარქსის დოქტრინამ მასობრიობა ვერ პოვა (მარქსის სოციალისტურ დოქტრინასა და სოციალისტურ სისტემას შორის პრინციპული სხვაობაა), მასებს ვერ დაეუფლა, მაშინ რამ განაპირობა უღმერთობისა და მომხმარებლობის თეორიის ასეთი აპოკალიფსური მასშტაბები? არც ამ კითხვაზე იძლევა ბიუკენენი პასუხს.

მარქსი პროლეტარიატს მიიხნევდა სოციალური მოძრაობის ძალად, რომელიც მაშინ მოსახლეობის უმრავლესობას არ შეადგენდა. მისმა კრიტიკოსმა ფრანკფურტელებმა, თავიანთი დოქტრინის ობიექტად, მოსახლეობის საშუალო ფენა აირჩიეს, რომელიც მზა სახით მაშინ არ არსებობდა, მაგრამ გამოყვანა შეიძლებოდა მათი დოქტრინის ამოქმედებით – დაწყებითი სკოლის სასწავლო პროგრამებში სექსუალური აღზრდის შემოღება, ღმერთსა და კაცობრიობაზე შეხედულებების შეცვლა, ცხოვრებისა და

<sup>97</sup> ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის გერმანული სკოლა. დააფუძნა უნგრელმა ებრაელმა დ. ლუკაჩმა და რამდენიმე გერმანელმა კომუნისტმა 1923 წ. ფრანკფურტის უნივერსიტეტში სოციალური კვლევების ინსტიტუტის სახით, რომელსაც შემდგომ ფრანკფურტის სკოლა ეწოდა. რადგან მათი თანამშრომლების უმეტესი ნაწილი ებრაელი იყო, ჰიტლერის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ისინი აშშ გადაბარდნენ და ნიუ-იორკში დაფუძნდნენ.

<sup>98</sup> ნიკოლაე ნ. თანამედროვე აღზრდის აქილევსის ქუსლი. გვ. 472. თხზ. ტ. 4. თბ., 1964.

შემოქმედების მიზნობრივი ორიენტაცია სიმდიდრის მოპოვებაზე, ტარდიციების უზრუნველყოფა, საზოგადოებრივი მესხიერების მოშლა, რომლის ტექნიკური უზრუნველყოფა არის ტელევიზია, რასაც სამართლიანად უწოდებენ ტელეკრატიას და რომელსაც ახლა სწარფად ენაცვლება კომპიუტეროკრატია.

ადამიანს ბევრი უხეირო და ბოროტი განზრახვა მოსვლია მიზნად, მაგრამ ეს სხეულისთვის მიბაძვად არ ქცეულა. ამის გაკეთება უზნეო განათლების ფართო მასშტაბური აზროვნების ადამიანთა ჯგუფს შეუძლია, რასაც რელიგია სატანას უწოდებს. ფრანკფურტის სკოლა მარქსის დოქტრინის ბედს ვერ გასცდებოდა მის გვერდით დაინტერესებული, დიდი ფულის ადამიანები რომ არ გაჩენილიყვნენ. დოქტრინა რომ თეორიად აქციო, სასწავლო პროგრამებში შეიტანო, სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა უნდა გქონდეს. გასაგებია: უღმერთო, უზნეო, ფულზე დაგეშილი საზოგადოება ადვილად მართვადია. მას არც მშობლების დარდი აქვს, არც რაიმე პასუხისმგებლობას გრძნობს ტრადიციებისა და ოჯახის წინაშე, არც ქორწინებისადმი სიწმინდე აწუხებს. ოჯახი მისთვის ტვირთია, სულით ფულზე არის ჩამოკიდებული, ფული მისი ღმერთია, მერე თვითონ არის და რასაც უნდა იმას აკეთებს: კონტრაცეპცია, სტერილიზაცია, აბორტი და ევთანაზია. ამ უბედურების ყველა გზა პოლიტიკურ ელიტასთან მიდის. მან დაუჭირა მხარი და იარაღად აქცია უღმერთობისა და უპასუხისმგებლობის ფრანკფურტული დოქტრინა ლიბერალურ თეორიად, ხოლო პოლიტიკური პარტიები – მსოფლიო კლასებად და კასტებად. მსოფლიოში 1226 მილიარდერია, რომელიც 4,6 ტრლ დოლარის ქონებას ფლობს, რაც ჩინეთის მთლიანი ნაციონალური პროდუქტის მოცულობას უახლოვდება. 358 მილიარდერი იმდენივე სიმდიდრის პატრონია, რამდენიც აქვს მსოფლიოს 2,5 მლრდ ადამიანს. განვითარებული ქვეყნების 20% განაგებს მსოფლიოს მთლიანი ნაციონალური პროდუქტის 84,7%, მათი მოქალაქეების წილად მოდის მსოფლიო ვაჭრობის 84,2% და საბანკო დანაზოგების 85,5%. მსოფლიო მოსახლეობის 5% აკონტროლებს ყველა რესურსის 80%.

ევროპის დემოგრაფიული აღმავლობისაკენ მიბრუნების გზებს დემოგრაფები ვერ პოულობენ. ცივი ომის სტრატეგის ჯ. ვერნემის აზრით, გაჩნდა ევროპული აზროვნების ტიპი, რომელიც შეგუებულია მის აღსასრულს. ამ აზროვნების საზოგადოებაში გაგრძელებას მან “დასავლური თვითმკვლევლობის იდეოლოგია” უწოდა. ბიუკენენმა ევროპას მოსიარულე სიკვდილი შეარქვა. ევროპა თვითგადაშენების გზაზეა, რომელსაც ახლა მოწყალეების თვალი აღმოსავლეთ ევროპისკენ აქვს მიდრეკილი. ბალტიისპირელები, ბელორუსები, ქართველები, რუსები, უკრაინელები მათი დეფიციტის შევსების რეზერვები არიან. ამ ქვეყნების მოსახლეები თავქუდმოგლეჯილი გარბიან ევროპისაკენ ეკონომიკური სიდუხჭირისაგან შეწუხებულები. ცალსახაა ის, რომ დასავლეთ ევროპას აზიის, არაბეთის, აფრიკის და საერთოდ მუსულმანურ ემიგრანტებს აღმოსავლეთ ევროპის ქრისტიანები ურჩევნია. ჟურნალ „Prospect“-ის შეკვეთით MORI ინსტიტუტმა ჩაატარა გამოკითხვა, რომლის თანახმად, ბრიტანელთა 39% უპირატესობას ანიჭებს იცხოვროს იმავე ან ანალოგიური ეთნიკური ჯგუფების რაიონში, რომელსაც თვითონ ეკუთვნს (სულ უფრო მეტი ბრიტანელი ცდილობს, იცხოვროს ფერადკანიანებისაგან მოშორებით). აქედან გამომდინარე, გასაგებია დასავლეთ ევროპელებისა – აღმოსავლეთ ევროპელებისაგან დემოგრაფიული პრობლემები არ გაუჩნდებათ. ეს თვალხილული სინამდვილეა: ევროკავშირის გაფართოება, სავიზო რეჟიმების გამარტივება, სასწავლო პროგრამების, პროფესიული დიპლომების ყოველადობა (აღიარებითობა) და სხვა.

ევროპა საქართველოში თავის საქმეს აკეთებს და ხელისუფლებაც მეტ-ნაკლებად ევროპულია და არაქართული. დავიწყებას ეძლევა უძველესი ტრადიციები, მონოგამიური ქორწინება, ოჯახის სიმტკიცე, ერთგულება, ენის სიწმინდის დაცვა, სირცხვილი, ნაშუსი,

პატიოსნება. ვაგინებთ და წყალს ვატანთ წარსულს, აღზევდა პორნოგრაფია, ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა ტელეეკრანებიდან დედის გინება და ლანძღვა, აღვირახსნილი ცხოვრების ამსახველი ფილმების ჩვენება, პირუტყვიული სექსის პროპაგანდა, ადამიანური ღირსებების შელახვა, უფროსი თაობისადმი უპატივცემულობა, იმიგრაციისადმი მხარდაჭერა. ჩვენნი ირი გაჭირვებული ქვეყანა მთლიანად დაკავებული უნდა იყოს ეკონომიკის აღმავლობის პროგრამების შემუშავებაზე, მასში ჩართული იყოს სამეცნიერო დაწესებულებები, უმაღლესი სასწავლებლები, უწყებრივი დაწესებულებები, მოსახლეობის აქტიური ნაწილი. ის, რაც ახლა კეთდება, ვიდაცას სჭირდება “ზემოთ” ან ევროპულ “მამა და მარჩენალებს”. რას ნიშნავს განათლების რეფორმა საქართველოში!

სასწავლებლის გაუქმება ბუნებრივი მოვლენაა, თუ იგი სწავლების სათანადო ხარისხს ვერ უზრუნველყოფს და მსმენელებს დაკარგავს. რატომ ვუშლით ხელს ბუნებრიობას. განათლება ფუნდამენტია, რაზეც ქვეყანა დგას. ამიტომ არ შეიძლება მისი ბიზნესის სფეროში შეტანა. ეს მას საფუძვლებს მოუშლის. მთავარი, სახელმწიფოებრივ ზედამხედველობასთან ერთად, სასწავლებლისადმი მზრუნველობა და მეთოდური ხელშეწყობაა. მიუტევებელი შეცდომაა სასწავლებლის შემოწმება ნაკლოვანების აღმოჩენის მიზნით და იქიდან ვერდიქტი მის გასაუქმებლად. ასევე მიუტევებელია ყველანაირი ნაწერის სამეცნიერო შრომად და სახელმძღვანელო წიგნად გასაღება, რასაც ახლა აქვს ადგილი. არავის აინტერესებს რამდენად შესაბამისია წერილობითი ფაქტურა მეცნიერულ ღირებულებასთან, სტუდენტის სახელმძღვანელო წიგნის ძირითად პრინციპებთან. ბოლოდროინდელი სადისერტაციო მართონი აკადემიკოს ტიმირიაზევის იმ შეფასებას მახსენებს, თავის დისერტანტს რომ მისცა: თქვენს დისერტაციაში ძალიან ბევრი სიახლეა და ძალიან ბევრი სიმართლე. ის, რაც ახალია, მართალი არ არის, ხოლო რაც მართალია – ახალი არ არის. რამდენად პრესტიჟულია მეცნიერების დოქტორის სტატუსი და რამდენად აღმაშფოთებელია, როცა მას ანიჭებენ პირს, რომელმაც თვითონ გადაწერა ვიდაცის ნაშრომი ან სხვამ გადაუწერა იგი გასამრჯელოს ფასად.

ოჯახი ურთულესი ინსტიტუტია და მის შესაქმნელად ახალგაზრდებს არა მარტო იმის შეგნება სჭირდებათ, რომ ოჯახი სახელმწიფოებრივი უჯრედი, გვაროვნული და ტარდიციული პასუხისმგებლობრივი სისტემაა, არამედ იმის გაცნობიერებაც, რომ ოჯახი თანაცხოვრებაა და ამიტომ ადაპტაციურია, დროში გაშლილი მოვლენაა, თაობათა თანაცხოვრების მშენებლობაა, ორგანიზაციული მთლიანობაა. ოჯახი წყვილისაგან ურთიერთდათმობას, ურთიერთპატივისცემას მოითხოვს, როგორც ერთმანეთისადმი, ასევე იმ ადამიანებისადმი, რომლებიც გვაროვნულ-ნათესაურ ერთიანობას შეადგენენ. ბევრ ჩვენგანს ახსოვს – ოჯახური კონფლიქტის დროს როგორ ოპერატიულად შეიკრიბებოდნენ მეუღლეთა ოჯახის ახლობლები, ნათესავეები და ყველაფერს იღონებდნენ უთანხმოების მოსაგვარებლად. განქორწინება უკიდურესი ფორმა იყო. ახლა ყოფილი ცოლების კლუბი ეძებს თუ სადმე რაიმე კონფლიქტია და ქმარგაცილებულთა “სამყაროს” ქმნიან. ხელს უწვდიან სამუშაოზე მოწიბებაში, ბინის მოძებნაში ან თავშესაფარის პოვნაში. განა ოჯახის დანგრევისაგან გადარჩენა უკეთესი საქმე არ არის? – არის, მაგრამ ამ საქმეში ფულს არ იძლევიან, ფულს ოჯახის მოშლაში გიხდიან. საკუთარი ხელით გვანგრევიან მშობლიურ კერას. უკეთილშობილესი საქმეა მიუსაფარი, უმწეოდ დარჩენილი მარტოხლა დედის ან ბედის ანაბრად მიტოვებული ახალგაზრდა ქალისადმი მზრუნველობა, მაგრამ დანაშაულია ამის პროპაგანდა რაღაც ჯგუფების მიერ, რომელთაც წარმოდგენა არა აქვთ იმაზე, რასაც აკეთებენ. პროპაგანდა მრავალშვილიან ტრადიციულ ოჯახებს უნდა გაუწიოთ, ქვეყანამ რომ ეროვნული თვითმყოფადობა შეინარჩუნოს. მათი ადგილების შეცვლა ხელს უწყობს ოჯახის ზნეობრივ დეგრადაციას, რომელიც ახლა სექსუალური თავისუფლების ცეცხლზე დგას და სულს უბერავენ, რათა უფრო გაღვივდეს და უნიკალური ქართული ზნე-ჩვეულებები აქაფგაფებულ მღუღარეში მოხარშონ და მერე

საკანალიზაციო არხში გადაღვარონ, სიყვარული სულის სიღრმიდან ამოაფრინონ სექსის ჩასახსნებლად, რომელიც ადამიანს ღმერთს მოაშორებს და სიცოცხლის გაგრძელების ინტერესს ჩაუქრობს. “მოელი საინფორმაციო-გასართობი ინდუსტრია ქალების ჟურნალიდან პოლიგუდის ფილმების ჩათვლით ერთი და იგივეთი ბურღავდა ტვინს: ქალის ჭეშმარიტი მოწოდება დედობა და ოჯახური ბედნიერება კი არ არის, არამედ კარიერა, სექსუალური კმაყოფილება და მამაკაცისაგან (რაც არ უნდა დაჯდეს) დამოუკიდებლობა” [8].

სიყვარული ადამიანის კეთილშობილური ფენომენია, რომლისგანაც ოჯახი შენდება. სექსი ინსტინქტია, მოთხოვნილებაა, ადამიანის საქონლური მოხმარებაა. ბუნებრივია, ლეგალურ სექსს ვგულისხმობ და ისეთ საზოგადოებას, სადაც ცხოვრების მაღალი დონეა. ასეთ შემთხვევაში კი არსებითია კასტრაცია, ევთანაზია... ცხოვრების მობეზრება და მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ნულოვანი ნიშნულიდან დაშვება.

ენა ქვეყნის მოსახლეობის სისხლძარღვოვანი სისტემაა. ეროვნულ უმცირესობებს არ შეიძლება აეკრძალოს თავიანთი ენა, ხელყონ მათი ცხოვრების წესი, მაგრამ ეროვნულმა უმცირესობებმა არ ისწავლონ იმ ქვეყნის სახელმწიფო ენა, სადაც მოსახლეობენ, ნიშნავს მათ არსებობას სეპარატიზმის პოტენციურ კერებად, რომელიც შესაბამის სიტუაციებში სიგნალზე აფეთქდება. ბიუკენენი აღშფოთებას ვერ მალავს აშშ ორენოვანი სწავლის მიზანშეუწონლობის გამო. მან არ იცის, რომ მაგალითი ჩვენი ქვეყნიდან უნდა აიღოს. აფხაზი, ოსი და საქართველოს სხვა ეროვნული უმცირესობანი ამისი ფაქტობრივი მასალებია. ჩვენ ამ უმცირესობებს ჩვენივე ქვეყანაში რუსულ ენაზე ვესაუბრებოდით და ახლაც ასე ვაგრძელებთ. ამას ქვეყნის პოლიტიკური დოცტრინა კჰქვია. შენს მიწა-წყალზე მოსული და გაზრდილი, რომელიც შენი ქვეყნის ყველა სიკეთით სარგებლობს, იმდენად თავხედიან, რომ ქართულად ლაპარაკს არ სწავლობს. საქართველოში ებრაელები 26 საუკუნეა რაც მოსახლეობენ, ქართულსაც ჩვენზე ნაკლებად არ სწავლობენ და არც თავისი ენა დავიწყებიათ. ენის სიწმინდის, მისი ცოდნის საყოველთაო ვალდებულება ქვეყნის ეროვნული თვითმყოფადობის წესია. პასუხისმგებლობა რელიგიური ფენომენია. უზენაესმა ზნეობრივი ცხოვრების დასაცავად მოაგლინა მაცხოვარი, რომელმაც იქადაგა ოჯახის, ქორწინების სიწმინდე, დედისა და მამის, მტრის სიყვარულიც კი. არ უსმინა დასავლეთ ევროპამ მაცხოვარს: “ნუ ზრუნავთ თქვენი სულისთვის, რა ჭამოთ და სვათ. ნურც თქვენი სხეულისთვის, თუ რითი შეიმოსოთ”. ევროპამ ხვალინდელი დღეც ამიტომ შეიზარა. “დასავლეთი დიდი ბორდელია. რაგინდ რა უნდა იყოს, ბორდელის მოსახლეობა არ მრავლდება, მაგრამ მუდმივად ივსება სხვა ქვეყნის ადამიანებით”[9].

ქართველი ღმერთს მიუბრუნდა. ახლა სჭირდება ქვეყანას რუის-ურბნისის ტოლფასი საეკლესიო კრება. ეკლესია უნდა გათავისუფლდეს მიტმასნილთაგან და ფარისეველთაგან. აქედან დაიწყება ქართული ეროვნულობის ახალი სულიერი აღმავლობა.

### ბამოყენებული ლიტერატურა

1. Освальд Шпенглер и закат Европы. [magister.msk.ru/ocr/philos/shpng104.htm](http://magister.msk.ru/ocr/philos/shpng104.htm).
2. Бердяев Н. Судьба России. II Проблема национальности. Конец Европы. [kratov.info/library/02-b/berdyayev/1918\\_15\\_13.htm](http://kratov.info/library/02-b/berdyayev/1918_15_13.htm).
3. Бьюкенен П. Смерть Запада. [lib.rus.ec/Книги/4577/read](http://lib.rus.ec/Книги/4577/read).
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. [lib.ru.POLITOLOG/FUKUYAMA/KONEC\\_istorii.txt](http://lib.ru/POLITOLOG/FUKUYAMA/KONEC_istorii.txt)
5. Малашиха Г. Экономика человечная. Экономико-философские суждения. Санкт-Петербург-Тбилиси, 2009, с. 250.
6. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия. [chin.run.pass/management/roof-3/10shim](http://chin.run.pass/management/roof-3/10shim).



7. Электронная версия бюллетеня Население и общество. № 249-250 (19 января -1 февраля 2009)
8. [www.htt.planeta.by/artikle/47](http://www.htt.planeta.by/artikle/47)
9. Неведимов Д. Религия денег или лекарство от рыночной экономики. с. 490. [www.koob.ru](http://www.koob.ru)

*Namicheishvili Ramaz*

## **EUROPIZATION OF GEORGIA AND THE END OF ITS ECONOMIC INDEPENDENCE SUMMARY**

The conception of the end of Europe was put forward by German scientist O. Spengler in his work in 1918 as the main reason which he believed the choice of material substance of Europe at the expenses of the spiritual. Over the past 50 years, the demographic situation in Europe was not going for the better. The influx of people from African, Arab and Asian countries has caused a sharp conflict with the local population. A more reliable source of improving the demographic situation is the Europeanization of the eastern part including Georgia. Based on the high living standards of Western countries and the economic situation in Georgia, Europeanization will make effort and high rates of migration of the Georgian population in Europe and the end Georgian nationality in the nearest future. Leading blocking factor in the reduction of migration is the Orthodox clergy, which in recent years acquired enormous authority among the population.

*იულია ონიანი*

### **საცხოვრებელი მომსახურების ღირებულების შეფასების ახალი მეთოდოლოგია ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში**

ბოლო წლებში ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია იძლევა ახალ მეთოდურ მითითებებსა და რეკომენდაციებს საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებასთან დაკავშირებით მომსახურების ღირებულების შეფასებისათვის. ამ პრობლემის მნიშვნელობა ძალიან დიდია, რამდენადაც იგი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მშპ-ს სიდიდეზე, შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების მოცულობასა და სტრუქტურაზე. გარდა ამისა, ამ მომსახურების არაზუსტი აღრიცხვა ართულებს მშპ-ს საერთაშორისო შესადარისობას.

საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასების პრობლემა საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ ქვეყნებში ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის (ეას-ის) დანერგვის პირველსავე ეტაპზე არსებობდა. რადგან ეას-ის მიერ შემოთავაზებული საკუთარ სახლში ცხოვრებისათვის პირობითი რენტის შეფასების მეთოდოლოგია ორიენტირებული იყო განვითარებული საბაზრო ურთიერთობისათვის, რომელიც არსებითად განსხვავდება საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალი ეკონომიკისაგან, სადაც, ჯერ კიდევ, საცხოვრებელზე საკუთრებითი ურთიერთობა შეიცვალა იურიდიულად, ხოლო ფაქტობრივად ეკონომიკური ურთიერთობა ამ სფეროში ისევ იგივე რჩებოდა.

ბოლო პერიოდში, საცხოვრებლების პრივატიზაციის შედეგად, გაჩნდა კერძო მრავალბინიანი სახლები, შესამჩნევად გაიზარდა ფართო მასშტაბის როგორც მრავალბინიანი, ისე კერძო სახლების ინდივიდუალური ბინათმშენებლობები, რომლებიც შინამეურნეობების საკუთრებას წარმოადგენს. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია სახელმწიფოს მხრიდან მომსახურების მწარმოებლების (საბინაო-საექსპლუატაციო კომპანიები და სხვა ამგვარი სამსახურები) საცხოვრებელი მომსახურებისათვის სუბსიდირება. ეს არის კომპენსაცია, რომელიც ეძლევათ ამ

მომსახურების მწარმოებლებს ეკონომიკურად დადგენილ ტარიფებსა და მოცემულ პერიოდში ბაზარზე მოქმედ ტარიფებს შორის სხვაობის გამო.

საცხოვრებლით მომსახურების მწარმოებლების სუბსიდირების გარდა, ფართო გავრცელება პოვა მოსახლეობის საცხოვრებლით მომსახურების ხარჯებისათვის სახელმწიფოს სოციალურმა დახმარებამ. ეს დახმარება მოიცავს მოქალაქეებზე გაცემულ სუბსიდიებს საცხოვრებლით მომსახურებისათვის. ამგვარი სუბსიდიების სიდიდე დამოკიდებულია ოჯახის ერთობლივ შემოსავალზე და აგრეთვე იმ შეღავათებზე, რომელიც აქვთ სოციალურად დაუცველი სტატუსის მქონე პირებს ამ მომსახურების მიხედვით. ამასთან, მოსახლეობისათვის ამ მიმართულებით სოციალური დახმარების აღმოჩენა არ არის დამოკიდებული იმ საცხოვრებელი ფონდის საკუთრების ფორმაზე, რომელშიც ის ცხოვრობს.

საცხოვრებლით მომსახურების სუბსიდირებულობის მაღალი ხარისხი და სახელმწიფოს მხრიდან მოსახლეობისათვის მნიშვნელოვანი სოციალური მხარდაჭერა არ შეესაბამება ამ მომსახურების საბაზრო გამოშვების შეფასების საერთაშორისო სტანდარტებს. თუმცა, საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასების საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენება შეუძლებელია, როცა არ არსებობს მონაცემები საცხოვრებელი ფონდის საბაზრო ღირებულების შესახებ.

ეას-ის მიხედვით ჯერჯერობით მიღებულია, რომ საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასება მოხდეს ორი ინსტიტუციური სექტორის მიხედვით. კერძოდ, საცხოვრებელი ფონდის მართვითა და ექსპლუატაციით დაკავებული ორგანიზაციებისა და შინამეურნეობების მიხედვით. პირველის მთლიანი გამოშვება მოიცავს შემოსავლებს, რომელიც მიიღება საცხოვრებელი ფონდის მომსახურების რეალიზაციის შედეგად და სუბსიდიებს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. გამოშვების გაანგარიშება ხდება მრავალბინიანი სახლების მთელი საცხოვრებელი ფონდის მიხედვით, იმის მიუხედავად, პრივატიზებულია თუ არა მოცემული საცხოვრებელი ფართობი.

შინამეურნეობების მიხედვით ამ მომსახურების მთლიან გამოშვებაში შედის საკუთარ სახლში ცხოვრებისათვის პირობითი რენტის ღირებულება, დანახარჯები სამშენებლო მასალების შესყიდვასა და მიმდინარე რემონტზე, საცხოვრისის შენახვაზე, სადაზღვეო მომსახურებაზე, გადასახადებზე, აგრეთვე მასში შეიტანება ძირითადი კაპიტალის მოხმარება.

გაეროს ევროპის ეკონომიკური კომისია (ეეკ) რეკომენდაციას უწევს საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასების ორ მეთოდს: 1. სტრატეგიკაციის მეთოდი (ეკვივალენტური რენტა) და 2. საცხოვრებლის გამოძყენებელთა დანახარჯების მეთოდი.

ეკვივალენტური რენტის მეთოდის მიხედვით რეკომენდებულია საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ხარჯები შეფასდეს იმ გადასახდელით, რომელსაც ფაქტობრივად უხდიან გამქირავებელს ანალოგიური ხარისხის საცხოვრებლისათვის. ეს მეთოდი იძლევა უფრო ზუსტ შედეგებს, მაგრამ მისი გამოყენების დროს საჭიროა რიგი პირობების შესრულება:

- ქვეყანაში უნდა არსებობდეს საცხოვრებლის კომერციული არენდის განვითარებული ბაზარი;
- კომერციული არენდის ღირებულება 3-ჯერ უფრო მეტად არ უნდა აღემატებოდეს საცხოვრებლის სხვა სახის გადასახდელს;
- არენდირებული საცხოვრებლის წილი უნდა იყოს თანაბარი ქვეყნის მთელი ტერიტორიის მიხედვით.

საცხოვრებლის გამომყენებელთა დანახარჯების მეთოდი გულისხმობს სახლის მესაკუთრის მიერ შენობის მიმდინარე შენახვაზე (მიმდინარე რემონტი, დაზღვევა, გადასახადები და ა.შ.) გაწეული ფაქტობრივი დანახარჯების და აგრეთვე იმ პირობითი მოგების შეფასების, რომელსაც პირი საცხოვრებლის მფლობელობისათვის მიიღებდა.

საცხოვრებლის გამომყენებლის დანახარჯების მეთოდის გამოყენება რეკომენდებულია, მაშინ, როცა არენდით გაცემულია საცხოვრებლის არაუმეტეს 10%-ისა და განსხვავება კომერციული არენდის ფასსა და სხვა სახის გაქირავების (სოციალური ქირა, სამსახურებრივი საცხოვრებელი და ა.შ.) ფასს შორის სამჯერ უფრო მეტია. ორივე ამ პირობის შესახებ ინფორმაცია მიიღება შინამეურნეობების საბიუჯეტო გამოკვლევების, აგრეთვე მოსახლეობის აღწერის მონაცემებიდან.

ზემოთ მოცემული მეთოდებიდან ჩვენი ქვეყნისათვის უფრო მისაღებია საცხოვრებლის გამომყენებლის დანახარჯების მეთოდი. ამ მეთოდის პრაქტიკული რეალიზაციის ძირითად პრობლემას წარმოადგენს საცხოვრებლის მფლობელობისათვის მოგების შეფასება, რომლის გაანგარიშება უნდა მოხდეს საცხოვრებელი ფონდის საბაზრო ღირებულების საფუძველზე.

საცხოვრებლის გამომყენებელთა დანახარჯების მეთოდის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ შინამეურნეობა, რომელიც ცხოვრობს მის საკუთრებაში არსებულ საცხოვრებელში, განიხილება, როგორც არაკორპორაციული საწარმოს მფლობელი, ხოლო ამ საწარმოს მთლიანი გამოშვება შეფასდება შემდეგი კომპონენტების შეჯამების გზით: შუალედური მოხმარება, გადასახადები წარმოებაზე, ძირითადი კაპიტალის მოხმარება და წმინდა მოგება. შუალედურ მოხმარებაში შედის ხარჯები საცხოვრებლის მიმდინარე შენახვაზე და წმინდა სადაზღვეო მოგება.

საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასებით გაეროს ევროპის ეკონომიკური კომისიის (ეეკ-ის) რეკომენდაციებმა ასახვა პოვა ეას-ის ახალ ვერსიაში - „ეას-2008“, რომლის მიხედვითაც, საცხოვრებლის მიმდინარე შენახვაზე ხარჯების შეფასებისათვის გამოყენებული უნდა იყოს შინამეურნეობათა საბიუჯეტო გამოკვლევის მონაცემები. წმინდა სადაზღვეო პრემია, რომელიც წარმოადგენს საცხოვრებლის დაზღვევისათვის მომსახურების საზღაურს, განისაზღვრება სადაზღვეო კომპანიებიდან მიღებული მონაცემებით.

სხვა გადასახადები წარმოებაზე - ეს არის გადასახადები ფიზიკური პირების ქონებაზე, რომელსაც იხდიან საცხოვრებელი სახლის და ბინის მფლობელები.

საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებით მოსალოდნელი მთლიანი მოგების შეფასებისათვის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის რეკომენდაციებში შემოთავაზებულია შემდეგი ფორმულა

$$U_t = [(I + S_t)r_t + d_t]W_t$$

სადაც,  $U_t$  არის მთლიანი მოგება;

$W_t$  - საცხოვრებელი ფონდის საშუალო წლიური საბაზრო ღირებულება;

$r_t$  - რეალური შემოსავლიანობის წლიური განაკვეთი;

$d_t$  - ძირითადი კაპიტალის მოხმარების კოეფიციენტი;

$(I = S_t)$  - ინფლაციის მაჩვენებელი საანგარიშო წლისათვის.

ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის წევრი ქვეყნების უმრავლესობა, რომლებიც იყენებენ საცხოვრებლის გამომყენებელთა დანახარჯების მეთოდს, სარგებლობენ მოგების პირობითი ფიქსირებული ნორმით, რომელიც 2,5%-ს შეადგენს და რეკომენდებულია, როგორც რეალური საპროცენტო განაკვეთი. ამასთან, შემოთავაზებულია ალტერნატივები - მიმდინარე წელს გაცემული საცხოვრებლისათვის აღებული კრედიტით სარგებლობისათვის საპროცენტო განაკვეთი; მიმდინარე წელს

გაცემული გრძელვადიანი სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობა. ნებისმიერ შემთხვევაში, საპროცენტო განაკვეთი საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში სტაბილური უნდა იყოს. სწორედ ამასთან დაკავშირებით გამოიყენება ექსპერიმენტულ გაანგარიშებებში მოგების ფიქსირებული ნორმის პირობითი განაკვეთი, ხოლო ინფლაციის გავლენის კორექტირებისათვის გამოიყენება სამომხმარებლო ფასების ინდექსი.

ვას-ის რეკომენდაციით, საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასება გამოყენებულთა დანახარჯების მეთოდით, შესაძლებელია, საცხოვრებელი ფონდის მიმდინარე საბაზრო ღირებულების ექსპერიმენტული გაანგარიშების საფუძველზე.

თანამედროვე პირობებში საცხოვრებელი უძრავი ქონების ბაზრის განვითარება და მისი შესაბამისი სტატისტიკური დაკვირვების ორგანიზება შესაძლებელს ხდის, ჩატარდეს საცხოვრებელი სახლების მიმდინარე საბაზრო ღირებულების ექსპერიმენტული გაანგარიშება. ამისთვის გამოყენებული უნდა იყოს შედარების მეთოდი, რომელიც დაფუძნებულია საცხოვრებლის მეორად ბაზარზე ფასების შესახებ მონაცემების გამოყენებაზე.

გაანგარიშებისათვის გამოიყენება ტექნიკური აღრიცხვისა და ტექნიკური ინვენტარიზაციის ორგანიზაციების მიერ წარდგენილი საცხოვრებელი ფონდისა და საცხოვრებელი ფონდის ბაზარზე ფასების დონის შესახებ შერჩევითი გამოკვლევის მონაცემები. ასეთ გამოკვლევებს ატარებენ იურიდიული და ის ინდივიდუალური მეწარმეები, რომლებიც ახორციელებენ ოპერაციებს უძრავი ქონებით.

ინდივიდუალური სახლის საშუალო ფასი როგორც ქალაქად, ისე სოფლად დადგინდება დაკვირვების გზით შესწორების კოეფიციენტის გათვალისწინებით. თავის დროზე ეს ფასი იანგარიშებოდა 1 კვ. მეტრი საცხოვრებელი ფართობის მშენებლობის ღირებულების მიხედვით, რომლის შესახებ მონაცემები აიღებოდა იურიდიული და ფიზიკური პირებიდან, როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. საცხოვრებელი შენობების საბაზრო ღირებულების გაანგარიშებებით მიღებული შედეგები კორექტირდება ავარიული და დაძველებული საცხოვრებელი ფონდის ღირებულების მიხედვით.

შინამეურნეობების საკუთრებაში არსებული საცხოვრებელი ფონდის საბაზრო ღირებულების გაანგარიშების ასეთნაირად წარმოება მნიშვნელოვნად გაზრდის მათი საბაღანსო ღირებულების მაჩვენებლის ანალიტიკურ შესაძლებლობებს.

საცხოვრებლის გამოყენებულთა დანახარჯების მეთოდის გამოყენება საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების გაანგარიშებისათვის არსებით გავლენას ახდენს მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სიდიდეზე.

ცხრილ 1-ში მოყვანილია მონაცემები მშპ-ში საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების წილის შესახებ. შეფასებები ჩატარებულია საცხოვრებლის გამოყენებლის დანახარჯების მეთოდის საფუძველზე ევროკავშირის ათი ახალი წევრი ქვეყნის მიხედვით.

**ცხრილი 1**

**საკუთარ საცხოვრებელში საცხოვრისის მომსახურების წილი მშპ-ში (პროცენტებში)**

ქვეყნები	წილი მშპ-ში
ბულგარეთი	11,2
ჩეხეთის რესპუბლიკა	4,9
უნგრეთი	6,2
ესტონეთი	9,6
ლატვია	8,2
ლიტვა	5,7
პოლონეთი	4,7

სლოვაკეთი	5,3
რუმინეთი	7,3
სლოვენია	6,5

გარდა ამისა, ახალი მეთოდოლოგია არ ზემოქმედებს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების დაბალანსებულობაზე, მაგრამ არსებითად ცვლის მის სტრუქტურას.

პერსპექტივაში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

- ქვეყნის ეროვნულ ანგარიშებში საკუთარ საცხოვრებელში ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შესაფასებლად დაინერგოს საცხოვრებლის გამოყენებულთა დანახარჯების მეთოდი;

- მნიშვნელოვანია, უზრუნველყოთ სხვადასხვა სახის საკუთრების საცხოვრებელი ფონდის მიხედვით ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების შეფასების მეთოდოლოგიური შეთანხმებულობა;

- ცხოვრებისათვის მომსახურების ღირებულების გაანგარიშება გამოყენებულთა დანახარჯების მიხედვით უნდა მოხდეს არანაკლებ 70-80 სუბიექტის მიხედვით.

- გაანალიზდეს მისი გავლენა მშპ-ზე და გაკეთდეს დასკვნები რეგიონულ დონეზე არსებული ინფორმაციული ბაზიდან გამომდინარე, ამ მეთოდის შეფარდებითი გამოყენების შესახებ;

- მომავალში, მნიშვნელოვანია, დამუშავდეს მოსახლეობის საკუთრებაში არსებული აგარაკებისა და სხვა დროებითი საცხოვრებლების კლასიფიკაციის მეთოდოლოგიური მიდგომები, რათა მოხდეს საცხოვრებლით მომსახურების მთლიან გამოშვებაში მათი ჩართვა.

საცხოვრებელით მომსახურების ღირებულების შეფასების ახალ მეთოდოლოგიაზე გადასვლა, უდვოდ მოითხოვს მშპ, შინამეურნეობების შემოსავლებისა და გასავლების სტრუქტურის და სხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ახლებურ გააზრებას, მაგრამ არ შეიძლება არ ვიცოდეთ, რომ ეს სამუშაო იქნება კიდევ ერთი ნაბიჯი ქვეყნის ეას-ის საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობის, განვითარებული ქვეყნების სტატისტიკის შესადარისობის უზრუნველყოფის გზაზე.

#### გამოყენებული ლიტერატურა

1. ქ. მარშავა, მ. მინდორაშვილი – ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა. თსუ-ს გამომცემლობა, თბ., 2008.
2. Кулагина Г. Д. Национальное счетоводство; Учебник. М. «Финансы и статистика», 1997.

*Oniani Iulia*

### NEW METHODOLOGY FOR CONDITIONAL RENT EVALUATION TO LIVE IN AN OWN DWELLING SUMMARY

Last years organization of economic collaboration and development gives a new methodic directions and recommendation related to service fee (rent) for living in an own dwelling. The meaning of the problem is wide as it will make significant influence upon size of national produce, volume of revenues and expenses and structure. Besides, inexact calculation of service complicates international comparability of national produce.

In the work is discussed two methods for calculation of service fee to live in an own dwelling: 1. Stratification method (equivalent rent) and, 2. Method of expenses of users of the dwelling. The mentioned methods are recommended by UNO European Economic Committee.

There is made a conclusion on introduction of the method of expenses of users of the dwelling to evaluate service fee in Georgian national accounts for living in the dwelling.

**კონფლიქტების ობიექტური და სუბიექტური ბუნების შეფასების შესახებ**

საზოგადოება, პირველ რიგში, კოლექტიურ წარმოდგენებზე დაფუძნებული სულიერი რეალობაა, რომელიც ინდივიდზე მაღლა დგას; ყოველ ადამიანს, დაბადებისას, მზა სახით ხვდება საზოგადოება და მისი მდგენელები. ის, რაც რაიმენაირად ამთლიანებს ადამიანებს, არის სწორედ სოლიდარობა. იგი შეიძლება იყოს ან მექანიკური, რომელიც გამოხატავს ინდივიდების ერთნაირ დამოკიდებულებას საზოგადოებისადმი, ან ორგანული, რომელიც აფიქსირებს თვით ინდივიდთა არაერთგვაროვნებას, განსხვავებას მათ შორის, რაც განსაკუთრებით ცხადად ვლინდება შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაში.

ადამიანთა დაახლოებაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა ინტერესს, (რადგან ინტერესთა ყოველი ჰარმონია შეიცავს ფარულ და მომავლისთვის გადადებულ კონფლიქტს), არამედ ზნეობრივ თვითშეგნებას, ადამიანის მიერ თავისი უფლებამოვალეობების გაცნობიერებას. სწორედ ზნეობრიობა, როგორც ადამიანთა რეალურ ქცევაზე მოქმედი ნორმების კონკრეტული ერთობლიობა, არეგულირებს კონფლიქტებს. „ერთადერთი ძალა, რომელსაც ძალუძს ინდივიდუალური ეგოიზმის განელება, – აღნიშნავდა დიურკჰაიმი, – ეს არის ჯგუფის ძალა; ერთადერთი ძალა, რომელსაც ძალუძს ჯგუფის ეგოიზმის განელება, – ეს არის მათი ჯგუფების გამაერთიანებელი სხვა ძალა“.

გერმანელი სოციოლოგიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, მაქს ვებერისათვის სოციალური ქმედების სუბიექტს მთლიანად საზოგადოება კი არ წარმოადგენს, არამედ ინდივიდი, რომლის მდგომარეობა დაკავშირებულია გარკვეულ სოციალურ სტატუსთან. მისი შეხედულებით, საზოგადოება – ეს არის ადამიანთა ურთიერთქმედება, რომელიც წარმოადგენს სოციალური, ანუ სხვა ადამიანებზე ორიენტირებული ქმედებების პროდუქტს; ეს არის არენა, სადაც მოქმედებს პოზიტიურად და ნეგატიურად პრივილეგირებული სტატუსის მქონე ჯგუფები. ისინი ზრუნავენ იმაზე, რომ მატერიალური და იდეალური ინტერესების კონფლიქტის პირობებში შეინარჩუნონ და განიმტკიცონ თავიანთი ეკონომიკური პოზიციები, ასევე ამბიციები და ცხოვრებისეული ორიენტირები.

პრაქტიკამ თვალნათლივ დაგვანახა იდეალური მოდელის შეხედულობა და არსებითი ხარვეზები. ეს მოდელი იმეორებდა მოთხოვნებს ორგანიზაციის ფუნქციონირების, როგორც ჩვეულებრივი ტექნოლოგიური პროცესის რეჟიმისადმი. რეალობაში, საწარმოს კომპონენტები არც ისე მკაცრად დაკავშირებული ერთმანეთთან, მისი ცალკეული ნაწილები უფრო პასუხისმგებლობით, ავტონომიურად ფუნქციონირებენ, მიუხედავად იმისა, რომ ემსახურებიან სხვადასხვა მიზანს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ორგანიზაციის ნებისმიერი ტიპის დროს კონფლიქტებისათვის სახეზეა ნოყიერი ნიადაგი.

სოციალური – ეს, უწინარეს ყოვლისა და უმთავრესად, ინდივიდთაშორისი ურთიერთობებია. ამ პრიზმაში უნდა გაანალიზდეს როგორც საზოგადოების დიფერენციაცია, ისე ადამიანურ გარემოში განმეორებადი პროცესები – მაგალითად, სოციალური ფორმები, როგორცაა: კონტაქტი და ხელშეკრულება, კონფლიქტი და თანამშრომლობა, ბატონობა და მორჩილება, ავტორიტეტი, ადაპტაცია და ა.შ. მიუხედავად იმისა, რომ კონფლიქტი უთანხმოების ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს, იმავედროულად იგი გამოდის, როგორც ინტეგრაციული ძალა, რომელიც აერთიანებს მოწინააღმდეგეებსაც, ხელს უწყობს საზოგადოების სტაბილიზაციას, განამტკიცებს კონკრეტულ ორგანიზაციებს.

ფირმის ხელმძღვანელები და სპეციალისტები საჭირო მნიშვნელობას ანიჭებენ ფიზიოლოგიურ, ფსიქოფიზიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ თავსებადობას კოლექტივის წევრებში, ითვალისწინებენ სქესობრივ და ასაკობრივ განსხვავებებს ერთად მომუშავე

ადამიანებში, მათ ტემპერამენტსა და ხასიათს. ეს ყოველივე მხედველობაში მიიღება კონფლიქტური სიტუაციების პროფილაქტიკაში, შესაბამისი რეკომენდაციებისა და წინადადებების შეთავაზებაში. მაგალითად, ასაკობრივი თავისებურების გათვალისწინებისას სამუშაო კოლექტივში, ყველა დონის ხელმძღვანელმა უნდა აჩვენოს პირადი მაგალითი, ასაკით უფროსი ადამიანისადმი პატივისცემა, ახალგაზრდა თანამშრომლების აღზრდის პროცესში მონაწილეობა, ხელმძღვანელმა ასევე უნდა ჩაატაროს მცირედი ტესტირებები ამა თუ იმ ადამიანთა ერთობლივად მუშაობის გამოსაკვლევად.

ამასთანავე, ხელმძღვანელობის ყურადღების ქვეშ ექცევა კონსტრუქციული ქცევის სტიმულირება კონფლიქტურ სიტუაციაში. იმის გათვალისწინებით, კონფლიქტი პიროვნულია თუ საქმიანი დღის წესრიგში დგება საკითხი – მიეცეს კონფლიქტს ან პროზიტიური მიმართულება, ან მოხდეს მისი საფუძვლის აღმოფხვრა. ამასთან ერთად გამოიყენება სხვადასხვა საშუალებები: ხელის შეწყობა, დარწმუნება, ასევე საყვედური. მსგავსი ქცევები ხელს უწყობს ეფექტურობის ამაღლებას საერთო საქმიანობაში.

სშირად კონფლიქტი აღმოჩნდება არა მარტო გარდაუვალი, არამედ მისაღები „გამოსავალი“ შექმნილი სიტუაციიდან, ადამიანთა შორის დარღვეული ურთიერთობის აღდგენის ერთადერთი საშუალება. ის ასევე შესაძლოა განვიხილოთ როგორც ერთობლივ საქმიანობაში, ისე კერძო და საერთო ინტერესებში, ქცევის ნორმებში შეთანხმების მიღწევის შესაძლებლობაც.

საქმის ამგვარი ვითარებისას საჭიროა კონფლიქტების ობიექტური და სუბიექტური ბუნების შემეცნების, მათი უშუალო მიზეზებისა და მოტივების შესწავლა, ორიენტირება იმაში, თუ რა ფორმით მიმდინარეობს კონფლიქტები და როგორი გზებითაა შესაძლებელი მათი გადაჭრა, მათი მართვის ხელოვნების დაუფლება. ეს ამოცანა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნებისმიერი დონის მენეჯერებისა და ხელმძღვანელებისათვის.

კონფლიქტების ძირითადი პრინციპების ცოდნა აუცილებელია მმართველობითი საქმიანობის ყველა სახეობისათვის. მენეჯმენტთან მიმართებით მისი ძირითადი დანიშნულება მდგომარეობს იმაში, რომ აიძულოს ხელმძღვანელი, რეალურად შეხედოს კონფლიქტურ სიტუაციებს, არ დაკმაყოფილდეს მხოლოდ ინტუიციითა და ჯანსაღი აზრით, არამედ ადამიანებთან მუშაობაში დაიცვას კონფლიქტების მართვის განსაზღვრული, მეცნიერულად დადგენილი წესები და ხერხები.

მეცნიერული მიდგომა გულისხმობს სისტემურად ორგანიზებულ, პრინციპულად სტრუქტურირებულ, მეთოდოლოგიურად ზუსტ ცოდნას საგნის (მოცემულ შემთხვევაში კონფლიქტების) შესახებ, ორიენტაციას რეალური სამყაროს კანონზომიერებებისა და ობიექტური ჭეშმარიტების შესამეცნებლად. ნებისმიერი მეცნიერება, კონფლიქტოლოგიის ჩათვლით, კონსტრუქციულია, გათვლილია მიღებული ცოდნის პრაქტიკულად გამოყენების, ახალი პროექტების შემუშავებისა და დანერგვის შესაძლებლობაზე. სოციალური პროცესების მეცნიერული ხელმძღვანელობა, მათ შორის კონფლიქტების რეგულირება, როგორც წესი, ხორციელდება ანალიტიკური გაანგარიშების, სოციალური კავშირებისა და ურთიერთქმედების მონაწილეებზე გეგმაზომიერი და მრავალმხრივი გავლენის, მეცნიერულად შემოწმებული რეკომენდაციების პრაქტიკული გამოყენების საფუძველზე.

ჩვეულებრივი ცოდნა, რამდენადაც ფართო არ უნდა იყოს იგი, ჩამორჩება მეცნიერულს. კონფლიქტების შესახებ ამგვარი ცოდნა ჩვენი საგნის შესახებ სხვადასხვაგვარი, მაგრამ ზედაპირული ცნობების ნაკრებია და ვერ აღწევს სოციალური ცხოვრების მოვლენათა სიღრმეში, იგი მხოლოდ ფაქტებისა და წინამორბედი გამოცდილების კონსტატაციას ახდენს. ამიტომაცაა, რომ ალღოსა და გამჭრიახობაზე დაფუძნებული ჯანსაღი აზრი და ინტუიცია შეზღუდულია თავის შესაძლებლობებში. თუმცა, შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს კონფლიქტური სიტუაციების გაცნობიერების,

თავიდან აცილებისა და მოგვარებისას, ჯანსაღი აზრი და ინტუიცია შესაძლოა დაგვეხმაროს გარემოებებთან პრაგმატულ მისადაგებაში და თუ კონფლიქტი მაინც გარდაუვალია, იპოვოს მისგან თავის დაღწევის საუკეთესო გამოსავალი.

რასაკვირველია, კონფლიქტური შეჯახებების სხვადასხვა ტიპები, გადამეტებული სოციალური დაძაბულობის გამოვლინებები მათში შეისწავლება არა ცნობისმოყვარეობისა და ცხოვრების პერიპეტეიების შესახებ ცოდნის უბრალო გამდიდრების გამო, არამედ იმისათვის, რომ მოხდეს კონფლიქტების პროფილაქტიკისა და რეგულირების მეთოდების (ხერხებისა და წესების) შესწავლა, რათა კონკრეტული წარმოდგენა შევიქმნათ შერიგების პროცედურებზე, რომლებიც შესაძლებელს ხდის შრომითი, ქონებრივი დაკავების, სხვა სოციალური კონფლიქტის მონაწილეთა მიყვანას შეთანხმებად. მნიშვნელოვანია მზადყოფნა კონფლიქტური ქცევის შესაბამისი სტილის დახასიათება-შეფასებისათვის, ადამიანთა შორის ურთიერთდამოკიდებულებებში ურთიერთობის მაღალი კულტურის შექმნა-შენარჩუნებისათვის, ურთიერთგაგების, თანამშრომლობის, ფუნქციონალური და სოციალური პარტნიორობისათვის.

მთავარი ის კი არაა, რომ ვისწავლოთ კონფლიქტების ამოცნობა, ვიწინასწარმეტყველოთ მათი შედეგები, არამედ ვისწავლოთ მათი მართვა, გვექონდეს ნათელი წარმოდგენა ამგვარი მართვის ამოცანებსა და ფუნქციებზე. იმავდროულად, უპირობოდ, გამოსაყოფია კონფლიქტურ სიტუაციებში ხელმძღვანელის როლი, მისი ინტელექტუალური, ნებელობითი და ემოციონალური თვისებები, რომლებიც საჭიროა კონფლიქტების პროფილაქტიკისა და გადაწყვეტისათვის.

ადამიანთა დაახლოებაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა ინტერესს (რადგან ინტერესთა ყოველი ჰარმონია შეიცავს ფარულ და მომავლისთვის გადადებულ კონფლიქტს), არამედ ზნეობრივ თვითშეგნებას, ადამიანის მიერ თავისი უფლება-მოვალეობების გაცნობიერებას. სწორედ ზნეობრიობა, როგორც ადამიანთა რეალურ ქცევაზე მოქმედი ნორმების კონკრეტული ერთობლიობა, არეგულირებს კონფლიქტებს. „ერთადერთი ძალა, რომელსაც ძალუძს ინდივიდუალური ეგოიზმის განელება, – აღნიშნავდა დიურკჰაიმი, – ეს არის ჯგუფის ძალა; ერთადერთი ძალა, რომელსაც ძალუძს ჯგუფის ეგოიზმის განელება, – ეს არის მათი ჯგუფების გამაერთიანებელი სხვა ძალა“.

იმ საზოგადოებისა და კულტურის ცოდნის გარეშე, რომელშიც იბადება და იზრდება მოცემული ინდივიდი, მისი ვერანაირი პირადი თვისება – რწმენა, იდეები, შეხედულებები, გემოვნება, მიდრეკილებები და ისიც, რაც მტრობას იწვევს, – ვერ იქნება გაგებელი. ამგვარი ცოდნის გარეშე გაუგებარია ადამიანის ქცევა, მისი აზროვნების სტილი, მანერა და ზნეობა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კონფლიქტი უცილობლად არის დაკავშირებული ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან, მისი წყაროა ადამიანის განმსაზღვრელი, უპირატესად საბაზო მოთხოვნილებათა ჩახშობა.

რა თქმა უნდა, ეროვნული ხასიათის გარკვეული თვისებებიც მათ მიეკუთვნება. ფაქტობრივად, ყოველი ხალხი ინდივიდუალურია. მისთვის დამახასიათებელია თავისი განსაკუთრებული თვისება, ბუნების, ისტორიის, სულის გამოვლინება.

მეცნიერები კონფლიქტს უკვე აღიარებდნენ ნორმალურ სოციალურ მოვლენად, მიუთითებდნენ კონფლიქტის გამომწვევ მთელ რიგ ბიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და სხვა ფაქტორებზე. მკვლევარები აღნიშნავდნენ, რომ კონფლიქტებს, თავის მხრივ, შეუძლიათ შეასრულონ პოზიტიური როლი და მათი მეშვეობით ხერხდება სოციალური ჯგუფებისა და საზოგადოებრივი ძალების შეუთავსებელი ინტერესების დაბალანსება. საზოგადოების, როგორც ადამიანთა შორის ურთიერთობების სისტემის, შემაკავშირებელ რგოლს ნორმები და ღირებულებები წარმოადგენს. მეცნიერი პარსონსის მიხედვით, ჩვენც შეგვიძლია ვიხელმძღვანელოთ შემდეგი დებულებებით:

ა) ნებისმიერი სოციალური სისტემა შედარებით მყარ, სტაბილურ და კარგად



ინტეგრირებულ სტრუქტურას წარმოადგენს;

ბ) ამ სისტემის ყოველ ელემენტს განსაზღვრული ფუნქცია გააჩნია და ამით მის სიმყარეში გარკვეული წვლილი შეაქვს;

გ) სოციალური სტრუქტურის ფუნქციონირება ეფუძნება საზოგადოების წევრთა ღირებულებით თანხმობას, რომელიც უზრუნველყოფს აუცილებელ სტაბილურობასა და ინტეგრაციას.

კონფლიქტის შესაძლებლობა ჩადებულია თავად სოციალიზაციის პროცესში, რომლის მსვლელობისას ადამიანი ეზიარება არა მარტო სოციალური სისტემის ფუნქციონირების ხერხებს, არამედ შესაბამისი კულტურის ნორმებსა და ღირებულებებს. კონფლიქტში შეიძლება გადაიზარდოს ორგანიზმის შინაგან ფიზიოლოგიურ მოთხოვნებსა და სოციალურ ურთიერთობებში ადამიანის მოთხოვნებს შორის სოციალიზაციის დროს ჩამოყალიბებული შეუსაბამობა, გარკვეული დაძაბულობა.

სოციალურ სისტემაში იგულისხმება ერთგვარი კოლექტიურობა ოთხი ფუნქციონალური მოთხოვნით: გარეგანი ობიექტებისადმი ადაპტაცია, მიზნის მიღწევა, ქვესისტემების ინტეგრაცია, ნორმატიულ-ღირებულებითი ნიმუშის სტრუქტურული ფორმების განახლება. ამასთან, მიიჩნეოდა, რომ ადაპტაციას უზრუნველყოფს ეკონომიკური ურთიერთობები, მიზნის მიღწევას – პოლიტიკური პირობები, ინტეგრაციას – სამართლებრივი ნორმები და ჩვეულებები, სტრუქტურის განახლებას – სოციალური ინსტიტუტები, რწმენა და მორალი.

ძალზე არსებითია სოციალური სისტემის შიდა წინააღმდეგობრიობის აღიარება და, მაშასადამე, კონფლიქტების წარმოქმნის რეალურობა. მაგრამ, მთლიანობაში, მთელი რიგი მეცნიერები მხარს უჭერენ სისტემის ელემენტებს შორის „ჰარმონიულ“, ე.ი. უკონფლიქტო ურთიერთობას. კონფლიქტი მათ წარმოედგინათ სოციალურ ანომალიად, ერთგვარ ავადმყოფობად, რომლის დაძლევა აუცილებელია.

სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერებმა ყურადღება გაამახვილეს იმაზე, რომ კონფლიქტები უცვლელად წარმოიქმნება ისეთ ორგანიზაციებშიც კი, რომლებიც უნაკლოდ იმართება და ფუნქციონირებს. ეს გარემოება კვლავ და კვლავ ეჭვქვეშ აყენებდა იმას, რომ სოციალური სისტემის რომელიმე მოდელს შეუძლია უზრუნველყოს სტაბილური კონსენსუსი (ერთსულოვნება, ერთპირობა). ამასთანავე, მტკიცდებოდა კონფლიქტში გადაზრდილი სოციალური წინააღმდეგობების გათვალისწინების აუცილებლობის გაგება და კანონზომიერი ხასიათი.

ნებისმიერ კონფლიქტურ დაპირისპირებაში ჩადებულია პოზიტიური პოტენციალი. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ კონფლიქტი ხელს უწყობს ინდივიდების სპეციალიზაციას და სოციალური ჯგუფების წარმოქმნას, შიდაჯგუფური და ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების შედარებით სტაბილური სტრუქტურის შენარჩუნებას, ძალთა ბალანსის შექმნასა და დაცვას, ამა თუ იმ სოციალური პრობლემებისა და ნაკლოვანებების სიგნალიზაციას.

*Paresashvili Nino*

## **ON COGNITION OF OBJECTIVE AND SUBJECTIVE NATURE OF ORGANIZATION CONFLICTS SUMMARY**

In the article the author acknowledges internal opposition feature of the social system and therefore reality of eruption of conflicts. Though, as a whole they support “harmonic” that is conflict-free relation between the system elements. Like other scientists they consider conflicts as social anomaly, so-called sickness which should be overcome by all means. Within any confrontation lies positive potential. This is

connected with the fact that the conflict facilitates specialization of individuals and creation of social groups, retention of comparatively stable structures for relations within groups and between groups, creation and protection of powers balance, alarm for any social problems and setbacks.

## ნანა ფირცხელავა

### PR და ინტერნეტი

PR – სპეციალისტების მიერ ინტერნეტის გამოყენება შემდგომში კიდევ უფრო გაძლიერდება და ეს გამოწვეული იქნება სამი მიზეზით:

1. განათლებაზე მოთხოვნა გაყიდვების მოთხოვნის წინააღმდეგ. დღევანდელი მომხმარებლები უფრო ჭკვიანები, განათლებულები და საზრიანები არიან. მათ ადვილად შეუძლიათ გამოავლინონ წამქეზებლები და თაღლითები. ამგვარად, საინფორმაციო პროგრამები უნდა ემყარებოდეს საგანმანათლებლო ინფორმაციას და არა უბრალოდ საქონლის წინ წაწევას და მომსახურებას. შესაძლოა ითქვას, რომ ინტერნეტი ასეთი ინფორმაციის უმსხვილეს მსოფლიო მიმწოდებელს წარმოადგენს.

2. მოცემულ დროში სამუშაოზე მოთხოვნა. მსოფლიო იცვლება ძალიან სწრაფად, ყველაფერი ხდება წამიერად, თვალის დახამხამებაში, როგორც Маклюэн-მა იწინასწარმეტყველა, 21-ე საუკუნეში მსოფლიო გახდა „დიდი სოფელი“, რომელსაც დასჭირდა წამიერი ურთიერთობები. PR-სპეციალისტებს შეუძლიათ, ეს თავიანთი მოგებისათვის გამოიყენონ, ინფორმაციის სტრუქტურირება რომ მოახდინონ წამიერი რეაქციისათვის წარმოშობილ პრობლემებსა და ბაზრის ცვლილებებზე.

3. მოთხოვნა კლიენტების მოთხოვნილების შესაბამისად. ადრე არსებობდა სამი ძირითადი სატელევიზიო არხი. დღეს 500-ზე მეტი არხია. თანამედროვე მომხმარებლები ელოდებიან უფრო ფოკუსირებულ, მიზნობრივ, ინდივიდუალურ ურთიერთობებს. ყველა ორგანიზაციას იძულებით დაჰყავს თავისი შეტყობინება ყველა უწვრილეს საზოგადოებრივ სეგმენტზე. რეპორტიორების, ანალიტიკოსების, საზოგადოებრივი აზრის ლიდერებისა და მომხმარებლებისათვის ინტერნეტი ასეთ სეგმენტაციას გვთავაზობს:

- *ელექტრონული ფოსტა.* ის გახდა ყველაზე უფრო გავრცელებული საკომუნიკაციო ინსტრუმენტი. ორგანიზაციების უმრავლესობისათვის ელექტრონულმა ფოსტამ შეცვალა ტრადიციული ბეჭდვითი გამომცემლობა, ფაქსის ტექნოლოგია, რადგან ეს არის ინფორმაციის მიწოდების წამიერი გზა. ელექტრონული ფოსტის მრავალსახეობა – ინტრანეტი და შიდა ვებსაიტები წარმოადგენს კიდევ უფრო განვითარებად ფენომენს.

- *ინტერნეტ-საიტი.* PR-სპეციალისტებით ინტერნეტის გამოყენების სხვა სწრაფად განვითარებად მიმართულებას წარმოადგენს თვითონ ორგანიზაციების შექმნა და შენარჩუნება, ასევე მათი პროდუქციის.

- *ონლაინ კავშირები მედიასთან.* გარდა საიტის შექმნისა, მედიასთან ურთიერთობისთვის, PR-სპეციალისტები იყენებენ ინტერნეტს. ჟურნალისტების უმრავლესობა მიმართავს ინტერნეტს, როგორც ორგანიზაციისათვის ინფორმაციის შექმნის ძირითად წყაროს. ბევრი ჟურნალისტი ურთიერთობს თავიანთ PR-ინფორმატორებთან ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით. ეს განსაკუთრებით აქტუალურია მაღალი ტექნოლოგიის სფეროებისათვის და ბოლოს, მთავარი ბეჭდვითი გამოცემების ონლაინ ვერსიების მზარდი რიცხვი და ელექტრონული ჟურნალების განვითარება აფართოებს მასში PR-სპეციალისტების როლს და პოპულარიზაციის შესაძლებლობას.

- *ონლაინ მონიტორინგი.* ინტერნეტში ადვილი შედწევა PR-სპეციალისტებისათვის ზოგიერთ პრობლემა ქმნის, რომელიც დაკავშირებულია მეტვალყურეობის სიძნელებთან,

უარყოფით კომენტარებთან და მუქარასთანაც კი, რომელიც მიმართულია მათი ორგანიზაციებისკენ, რაც PR-სპეციალისტებს აიძულებს, მუდმივად თვალყური ადევნონ ამ საიტს.

- *საქონლის წინ წაწევა.* მომხმარებლებთან პირდაპირი კავშირის შესაძლებლობა კიდევ ერთ-ერთი უპირატესობაა ინტერნეტის უპირატესობათა შორის. ამ სფეროში PR მხარს უჭერს ინტერნეტის ინტეგრირებულ მარკეტინგულ ძალისხმევას.

- *ინვესტორებთან კავშირი.* პირდაპირი კავშირი ინვესტორებთან და პოტენციურ ინვესტორთან კიდევ ერთ-ერთი სირთულეა PR-სპეციალისტებისათვის. საქმე ისაა, რომ ინტერნეტი საშუალებას აძლევს ინვესტორებს, ყოველდღიურად შეამოწმონ ორგანიზაციის საქმიანობა, რომ აიძულოს კომპანია, განამტკიცოს თავისი საქმიანობა საკუთარ აქციონერებთან ურთიერთობის სფეროში.

**ელექტრონული ფოსტა.** ორგანიზაციებთან ურთიერთობის ყველაზე უფრო გავრცელებული საშუალება გახდა ელექტრონული ფოსტა. ორგანიზაციების უმეტესობისათვის ელექტრონული ფოსტა უკვე ემსახურება შიდა საინფორმაციო წერილების გავრცელებას.

ელექტრონული საინფორმაციო წერილები გარეშე მომხმარებლების, კლიენტების, ინვესტორების ან მედიის წარმომადგენლებისათვის ასევე პოპულარული და ღირებულია. ის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტით ხასიათდება, რომელიც განასხვავებს მას თავისი ბეჭდვითი ნათესავებისაგან.

- *არაუმეტეს ერთი გვერდისა.* პერსონალი არ დაიწყებს გრძელი ინფორმაციის კითხვას კომპიუტერის ეკრანიდან. ამიტომ საინფორმაციო ელექტრონული შეტყობინებების ტექსტი უნდა იყოს მოკლე.

- *ბმულები.* ინფორმაცია მომზადებული უნდა იყოს ბმულებით სხვა მასალებზე, ისეთები, როგორცაა: სტატიის ანონსები და შეთავაზებული პროდუქტები.

- *რეგულარული გავრცელება.* ასევე ძალიან მნიშვნელოვანია გამოვუშვათ ელექტრონული საინფორმაციო შეტყობინება რეგულარული ინტერვალით, რათა მიმღები ელოდებოდეს მას.

- *უკუკავშირის წახალისება.* აუცილებელია ვთხოვოთ საიტის მომხმარებლებს, დატოვონ თავინთი სახელი, ელექტრონული ფოსტის მისამართი, საწარმოს დასახელება და რჩევები კორესპონდენციის ფორმატთან დაკავშირებით.

**ევექტური საიტის შექმნა.** არც ერთ კომპანიას, პროფესიულ ასოციაციას, არაკომერციულ სააგენტოებს, პოლიტიკურ კანდიდატებს და ბიზნესმენებს, დღეს არ შეუძლიათ წარმოაჩინონ თავიანთი არსებობა საკუთარი საიტის გარეშე ინტერნეტში. როგორც კი წარმოიშვა ინტერნეტსაიტების ხარისხის გაუმჯობესების აუცილებლობა, წარმოიშვა დავა იმის შესახებ, ვინ უნდა აკონტროლოს საიტი, ოპერატორებმა, სისტემის ანალიტიკოსებმა, მარკეტინგმა თუ PR-სპეციალისტებმა. ბევრ ორგანიზაციაში PR-სპეციალისტები იბრძვიან იმისათვის, რომ გააფართოონ საიტის მოცვის სფეროს მიღმა პროდუქტებისა და მომსახურების ზღვარი. კომპანიის უმრავლესობა შეიმუშავებს გარეშე ქსელებს, რომელიც მოწოდებულია „სიახლეების კორპორაციულ განყოფილებად“, რომელსაც იყენებს მხოლოდ მედია.

როგორი უნდა იყოს ევექტური საიტი? პირველ რიგში აუცილებელია ვუპასუხოთ რამდენიმე სტრატეგიულ კითხვას.

1) როგორია ჩვენი ამოცანა? გავაფართოოთ ბიზნესი? გავყიდოთ მეტი პროდუქტი? გამოვიმუშაოთ მეტი ფული? ისევე, როგორც PR-საქმიანობის ნებისმიერი მიმართულების, აუცილებელია განისაზღვროს მიზანი.

2) როგორი შინაარსით შევავსებთ საიტს? მიზეზი, რის გამოც ბევრი საიტი ითვლება მოსაწყენად და შემაწუხებლად, იმაში მდგომარეობს, რომ საიტის შინაარსი ყურადღებით არ იყო მოფიქრებული.

3) რამდენად ხშირად მოვახდინოთ საიტის რედაქტირება? მოძველებული სიახლე და სიახლეების არასაკმარისობა ინტერნეტსაიტების საერთო პრობლემაა. საიტი აუცილებელია განვაახლოთ რეგულარულად, მეორე პრობლემაა საიტების ინფორმაციით გადატვირთვა.

4) როგორ შეგვიძლია გავაუმჯობესოთ დიზაინი? საიტის სტილი არის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ფაქტორი. თუ საიტის მთავარი გვერდი არ არის მიმზიდველი, ის ვერ მოიზიდავს მნახველების საჭირო რაოდენობას.

5) რამდენად ინტერაქტიული იქნება საიტი? ტრადიციული კომუნიკაცია ცალმხრივია. ინტერნეტის მიმზიდველობა მდგომარეობს იმაში, რომ ის შეიძლება იყოს ორმხრივი.

6) როგორ შევძლებთ მოხმარების კონტროლს? როგორც ნებისმიერი კომუნიკაციის პროექტში, საიტის მოხმარება უნდა გაიზომოს, რომელიც შესაძლებელია საიტზე შესვლის შეფასებით. შედეგიანობა შეიძლება იყოს მრავალმხრივი და შეიცავდეს მოცულობის ანალიზს დღის გარკვეულ მონაკვეთში. შედწვევის ტიპები, კონკრეტული გვერდები, რომელშიც მნახველები პირველ რიგში შედიან და შემდგომი მოქმედებები, რომელსაც შემდეგ ახორციელებენ.

7) ვინ იქნება პასუხისმგებელი საიტზე? საიტის მართვა, ამოცანის სწორი დაყენების შემთხვევაში, უნდა იყოს სპეციალურად გამოყოფილი საშტატო თანამშრომლის მოვალეობა.

**საიტის მართვა.** ორგანიზაციის საიტი წარმოადგენს ყველაზე მარტივ და ხელულ საკომუნიკაციო საშუალებას, რომელშიც შედწვევა შეუძლია ნებისმიერ მსურველს. 21-ე საუკუნეში ყველაზე მნიშვნელოვან საკომუნიკაციო საშუალებას წარმოადგენს ვებგვერდი. ამასთან დაკავშირებით საიტის პროფესიული მართვისათვის PR-სპეციალისტებმა ვებგვერდის ექვსი წესი უნდა დაიცვან.

1. არავითარი „მკედარი“ ბმულები. ყველა ბმული უნდა მუშაობდეს. ისინი დაკავშირებულნი უნდა იყვნენ შეპირებულ ინფორმაციასთან.

2. საკონტროლო ინფორმაცია. თუ მნახველს სურს დამატებითი ინფორმაცია, უნდა შევძლოთ ვუთხრათ, როგორ შეუძლიათ მომხმარებლებს ამის მიღება.

3. ინფორმაციის განთავსება. რამდენადაც ჩვენ ვკითხულობთ მარცხნიდან მარჯვნივ, ამდენად ყველაზე მნიშვნელოვანი ინფორმაცია განლაგებული უნდა იყოს ეკრანის მარცხენა მხარეს, იმისათვის, რომ მომხმარებელმა პირველ რიგში წაიკითხოს.

4. ფერების გამოყენება. ფერები მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც ისინი არა მარტო გავლენას ახდენენ ინფორმაციის ჩატვირთვაზე, არამედ წარმოაჩენენ კომპანიას.

5. გამოყენების სიმარტივე. ინფორმაცია უნდა იყოს ადვილად ხელმისაწვდომი და ლოგიკური თანმიმდევრობით დალაგებული. ჰიპერბმულები უნდა იყოს ზუსტი და მკაფიოდ გამოყოფილი. ყოველი დონე, საიტის შიგნით, საშუალებას უნდა აძლევდეს მომხმარებელს, დაუბრუნდეს წინა დონეს ან გადავიდეს შემდეგზე.

6. მიზანი. საიტის მიზანს განსაზღვრავს ხარისხი და განლაგებული ინფორმაციის სახე. საიტი სამ კატეგორიად შეიძლება დავეყოთ:

- დასწრების ფორმა. გათვლილია იმაზე, რომ ინტერნეტში ყოფნა დაფიქსირდეს, რომელიც ხელს შეუწყობს ორგანიზაციის, მისი პროდუქციისა და მომსახურების წინ წაწევას.

- საინფორმაციო ფორმა. დატვირთულია მასალებით, რომელიც მოიცავს პუბლიკაციებს და განკუთვნილია იმისათვის, რომ ორგანიზაციის სრული სურათი შეიქმნას.

• ელექტრონული კომერციის ფორმა. გათვლილია გაყიდვების შექმნასა და გაყიდვების წინ წაწევაზე.

**მედიასთან კავშირი.** ძირითადად, მედიასთან ონლაინ-კავშირებში შედის შემდეგი:

*სიახლეების განყოფილება.* ყველა მოწინავე ორგანიზაცია ქმნის გარეშე ქსელს, რომელიც განკუთვნილია მხოლოდ მედიასთვის და წარმოადგენს მათი ინტერნეტ-საიტების მწარმოებელს. ეს არის „სიახლეების კორპორაციული განყოფილება“, რომელიც მოიცავს ყველა ტრადიციულ მასალას, რომელსაც მოითხოვს მედია.

*პრეს-რელიზები.* ყოველი საიტი იწყება პრეს-რელიზით, ორგანიზებული ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

*ხელმძღვანელის გამოსვლა.* ყველა ხელმძღვანელის გამოსვლა და სიტყვა უნდა იყოს შესული სიახლეების განყოფილებაში. საუკეთესო საიტებს აქვთ საშუალება, გამოსვლის ტექსტი გაუზზავნონ ყველა მსურველს ელექტრონული ფოსტით.

*წლიური ან კვარტალური ანგარიშები.* ყველა ორგანიზაცია ვალდებულია, წელიწადში ოთხჯერ ჩააბაროს ანგარიში თავის აქციონერებს მიღებულ შემოსავლებთან დაკავშირებით, ამიტომ კომპანიების უმრავლესობა უშვებს სამკვარტალურ ანგარიშს და ერთწლიურს. ეს ანგარიშები ასევე აუცილებელია გამოჩნდეს სიახლეების კორპორაციულ გვერდზე.

*ყოველწლიური შეკრება.* ბევრმა კომპანიამ დაიწყო აქციონერებთან ყოველწლიური შეხვედრების ვიდეოზე ჩაწერა ან მისი გადმოცემა ინტერნეტის საშუალებით იმისათვის, რომ ვისაც არ ჰქონდა შესაძლებლობა, პირადად დასწრებოდა შეხვედრას ამის გაკეთება შესაძლებელია ელექტრონული ფორმით.

*ინტერვიუ.* ონლაინ-პრესკონფერენციები და ინტერვიუ ასევე გახდა სტანდარტული პროცედურა. ამით კომპანიები ინფორმაციას აძლევენ ჟურნალისტებს დროსა და პაროლზე, რომელიც აუცილებელია შეღწევისათვის კონკრეტული ორგანიზაციის ხელმძღვანელისათვის, ინტერვიუსათვის.

*ფოტოები.* ხელმძღვანელის ბიოგრაფია, სარეკლამო მასალები და სხვა. ეს ყველაფერი წარმოადგენს სტანდარტული შინაარსის სიახლის განყოფილებას.

*ციფრული პრეს-ნაკრები.* ყველა მასალა, მათ შორის პრეს-ნაკრები, პრეს-რელიზები, ფოტოები, დამატებითი ინფორმაცია დუბლირებულია ინტერნეტში ისე, რომ ჟურნალისტებმა შეძლონ მისი გადმოქაჩვა.

*პრეს-რელიზები საინფორმაციო სააგენტოებიდან.* ღია საზოგადოების აქციონერებისათვის მნიშვნელოვანი გახდა გამოუშვან პრეს-რელიზები საინფორმაციო სააგენტოების მეშვეობით. საინფორმაციო სერვერები შეიძლება იყოს ონლაინ მონაცემთა ბაზაში, როგორცაა: Yahoo, lexis Nexis და სხვები. თუ კომპანიებს აქვთ სურვილი, მისმა აქციონერებმა და პოტენციურმა ინვესტორებმა გაიგონ მათი საქმიანობის შესახებ ონლაინ რეჟიმში, მაშინ კომპანიის პრეს-რელიზები წარმოდგენილი უნდა იყოს საინფორმაციო მომსახურებით.

*ონლაინის პოპულარიზაცია.* როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უმსხვილესი პერიოდული გამომცემლობის ონლაინ ვერსიების გამოჩენამ Chccago და New ork Tines-დან business week და World Report-მდე გახსნეს პოპულარიზაციის ახალი არხები PR-პროფესიონალებისათვის. ამ ონლაინ ვერსიების უმრავლესობის ძველ გამოცემებში მუშაობენ ჟურნალისტები, რომლებიც დაკავებულნი არიან მხოლოდ ინტერნეტ-გამოშვებით.

და, ბოლოს, ინტერნეტი გვთავაზობს პოპულიზებული მასალების მიღების შესაძლებლობას პირდაპირ მიზნობრივ სეგმენტზე.

**ონლაინ მონიტორინგი.** ინტერნეტი გადავსებულია ყალბი საიტებით და უკმაყოფილო კლიენტებით, აქციონერებით, რომლებიც ლანძღავენ ხელმძღვანელობას.

სადისკუსიო ჯგუფები (ფორუმები) და ჩატები. ეს არის უკმაყოფილო აქციონერების და მომხმარებლების განყოფილება. მცირე კომპანიები უნდა ყოველთვის საქმის კურსში იყვნენ, რას ამბობენ მათზე ონლაინ ფორუმებში. ასეთნაირად საინფორმაციო ჯგუფები მუდმივად უნდა იყვნენ სამუშაო მდგომარეობაში მათი PR-სპეციალისტებისათვის.

ყალბი საიტები უნდა კონტროლდებოდეს ორგანიზაციებიდან, რომელსაც ისინი ესხმიან თავს. იმდენად, რამდენადაც სასამართლო პროცესი მინიმალურ გავლენას ახდენს ყალბი საიტების მფლობელებზე, ამდენად უკეთესია, უბრალოდ, ფრთხილად მივხედოთ მათზე გავრცელებულ ინფორმაციას. ეს უნდა იყოს რუტინული სამუშაო PR-სპეციალისტებისათვის.

**პროდუქციის წინ წაწევა.** ინტერნეტი წარმოგვიდგება, როგორც ვირტუალური ლაბორატორია PR გამოყენებისათვის, სარეკლამო და მარკეტინგული მეთოდებით პროდუქციის წინ წაწევისათვის. დადებითად ითვლება ის, რომ მომხმარებლებს შეუძლიათ მიიღონ თქვენს ინფორმაციაში შეღწევის შესაძლებლობა. უარყოფითია ის, რომ თქვენ, ყურადღების მიპყრობაში, კონკურენციას უწევთ ათასობით სხვა ინფორმაციის მატარებელ მომხმარებლებს.

საქონლის წინ წაწევის ერთ-ერთ პოპულარულ საშუალებას წარმოადგენს სარეკლამო გზავნილები. ჩვეულებრივ საქონლის წინ წაწევისათვის გამოიყენება მაცდური მასალები და დამაინტრიგებელი ნახატები. სარეკლამო გზავნილს შეუძლია მნახველი დააკავშიროს ჰიპერგზავნილთან და საიტთან.

ონლაინ სადისკუსიო ჯგუფები – ეს არის პროდუქციის წინ წაწევის კიდევ ერთი წყარო. მოხერხებული კომპანიები ყურადღებას აქცევენ საინფორმაციო ჯგუფების მუშაობას იმისათვის, რომ გაიგონ ხომ არ არის ნახსენები სხვა კომპანიის სახელები, პროდუქცია ან სპეციალიზაცია.

მარკეტინგი, ინტერნეტის საშუალებით, საშუალებას იძლევა, გადავიდეთ კლიენტთან ურთიერთობის ახალ დონეზე. კარგი საიტები არა მარტო ყიდნიან პროდუქციას, არამედ იძლევიან ინფორმაციას და ასწავლიან მომხმარებლებს. აქ თამაშში ერთგვებია PR-სპეციალისტები. მაგალითად, მუსიკალური ჩანაწერის პოტენციურ მომხმარებელს შეიძლება განუვითარდეს გემოვნება მუსიკის მიმართ. საიტის კონსულტანტი სთავაზობს მოდელის არჩევას. მომხმარებელს შეუძლია მოუსმინოს ალბომს და რომელიც სურს შეიძინოს.

ყველა ეს შესაძლებლობა, საქონლის წინ წაწევისათვის, წარმოადგენს კლიენტებთან პირდაპირი კავშირის საშუალებას და ფლობს უდიდეს პოტენციალს PR-პრაქტიკისათვის.

**ინვესტორებთან კავშირი ინტერნეტით.** იგივე ეხება ინვესტორებთან კავშირს PR-საქმიანობის სფეროში, რომელიც დაკავშირებულია კომპანიის აქციონერებსა და საზოგადოებასთან, ბროკერებთან, ანალიტიკოსებთან და სხვა. წვრილ ინვესტორებთან, რომლებიც თვალყურს ადევნებენ ინფორმაციის უდიდეს ნაკადს, რომელიც მიმართულია ანალიტიკოსებზე, ბროკერებსა და დიდ ორგანიზაციებზე, ინტერნეტი გახდა ინფორმაციული სიკეთე. ინვესტორებს აქვთ შესაძლებლობა, მიმდინარე დროის რეჟიმში თვალყური ადევნონ თავიანთ საინვესტიციო ბაზრებს ინფორმაციული შუამავლების გარეშე.

**ინტრანეტი (შიდა ქსელი), ექსტრანეტი (გარე ქსელი) და CD-ROM.** ინტრანეტი წარმოადგენს კიდევ უფრო სწრაფად განვითარებულ ფენომენს ამერიკულ კომპანიებს შორის. კომპანიების უმრავლესობას უკვე აქვს ორგანიზაციული ინტრანეტი ან აპირებენ ამის გაკეთებას უახლოეს მომავალში.

ინტრანეტი – ეს არის შიდა მექანიზმი, რომელიც ინტეგრირებას უკეთებს შეტყობინებების ნაკადის მუშაობას, მართვას, პროცესებს, ინფრასტრუქტურას და საქმიანობის

სხვა ასპექტებს. ინტრანეტი საშუალებას აძლევს კომუნიკატორებს, ხელმძღვანელებს და თანამშრომლებს, ჩქარა და ეფექტურად გაცვალონ ინფორმაცია. სხვა სიტყვებით, ინტრანეტი არის კონკრეტული ორგანიზაციის ინტერნეტი, რომელიც გათვალისწინებულია აუცილებელი ინფორმაციის მისაწოდებლად მწარმოებლურობის ამალგების მიზნით.

ექსტრანეტი საშუალებას იძლევა, ინტერნეტი გამოვიყენოთ ინფორმაციის გაცვლის მიზნით მიზნობრივ აუდიტორიაზე, როგორცაა მედია, ინვესტორები, მიმწოდებლები, მთავარი კლიენტები. ინფორმაციის ასეთი სეგმენტების და მისი გავრცელების დაცვით, მიზნობრივ აუდიტორიას შეუძლია იყოს დარწმუნებული, რომ ინფორმაციის კონფიდენციალურობა დაცული იქნება.

CD-ROM გახდა PR-საქმიანობის ინსტრუმენტი, რომელსაც PR-სპეციალისტები ავრცელებენ ბეჭდვით და ვიდეოჩანაწერების ნაცვლად.

*Pirtskhelava Nana*

## PR AND INTERNET SUMMARY

Today PR changes form of the internet; as for the internet, it changes the practice of PR. Promotion and public perception is such important for differentiation of internet firms as engineering of their products. According to large number of firms, which aspire for recognition and have limited finances, new internet companies have to depend on PR and more exactly they depend on promotion, which should help them to enter in the market in order to be in front of public. They produce press releases continuously but the great demand for internet companies and PR - proved their superiority but they have problems: unnecessary and false releases, sometimes false report of research for preventing companies.

The primary requirement for PR specialist became to get to know with Internet technologies and their adaptation.

*გიული ქეშელაშვილი*

### ორგანიზაციული განვითარების ეკონომიკური ასპექტები

გლობალიზაციის პროცესმა დღის წესრიგში დააყენა ქართულ კომპანიათა შიდა ურთიერთობების გადახედვის საკითხი. გაძლიერდა კონკურენცია საერთაშორისო ბაზრებზე. თანამედროვე მენეჯერებმა, რომლებიც კომპანიათა წინსვლით არიან დაინტერესებულნი, უნდა შეძლონ მათ წინაშე მდგარი პრობლემების აღქმა და პერსპექტივათა სწორი განსაზღვრა. ჩნდება კითხვა: „როგორ გამოვიყენოთ პოტენციური შესაძლებლობანი კრიტიკულ სიტუაციაში?“

დღეს, როდესაც მუდმივად იცვლება კომპანიათა კონფიგურაცია, ქრება ორგანიზაციული სტრუქტურების არა მხოლოდ ტრადიციული, იერარქიული ელემენტები, არამედ თვით ბიზნეს-პროცესებიც, ადგილი აქვს თანამშრომელთა მასიურ დათხოვნებს, აქცენტის გადატანა ხდება სამუშაოს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მხარეზე, მნიშვნელოვანია ამ ნეგატიური მოვლენების კომპენსირება ისეთი სოციალური პოლიტიკით, რომელიც მიმართული იქნება უმუშევრობის წინააღმდეგ.

ჩვენ განვიხილავთ ორგანიზაციულ ცვლილებებს, როგორც ორგანიზაციული ეფექტიანობის ამალგების მიზნით სასურველ მომავალ მდგომარეობაში ორგანიზაციის გადაყვანის დინამიკურ პროცესს. აუცილებლად მიგვაჩნია ორგანიზაციული

შეხედულებების ფუნდამენტური გადახედვა და ბიზნეს-პროცესების რადიკალური ცვლილებების განხორციელება ისეთი მაჩვენებლების გაუმჯობესებისათვის, როგორცაა დანახარჯების სტრუქტურა, ხარისხი, მომსახურება და ქმედებათა ოპერატიულობა. საინტერესოა მათი განხილვა ორგანიზაციული კულტურის ზოგიერთ ელემენტთან მიმართებაში. ანალიზის პროცესში გამოყენებული იქნება ორგანიზაციული კულტურის ტრადიციული განმარტება, რომლის თანახმადაც კომპანიის კულტურა უნიტარულია, ისტორიულია, ასრულებს ორგანიზაციის მართვის ინსტრუმენტის როლს, დამოკიდებულია ტოპ-მენეჯმენტის, ან ბიზნესის დამფუძნებლის ქცევაზე. ამოსავალ განმარტებას წარმოადგენს ორგანიზაციული კულტურის განმარტება, შემოთავაზებული ო.ს. ვიხანსკისა და ა.ი. ნაუმოვის მიერ: ორგანიზაციული კულტურა არის ორგანიზაციის უდიდესი ნაწილის მიერ აღიარებული მართვის ფილოსოფია და იდეოლოგია, მოსახრებები, ფასეულობებზე დაფუძნებული მიმართულებები, წარმოდგენები, მოლოდინი, დადგენილებები და ნორმები, რომელთა საფუძველზეც იმართება ურთიერთობები და ურთიერთქმედება როგორც ორგანიზაციაში, ისე მის ფარგლებს გარეთ.

ანალიზი დაიწყო ორგანიზაციული კულტურის ადგილისა და როლის შესწავლით რეინჟინირინგის ღონისძიებების მიღების პროცესში. როგორც მ. ჰამერი და ჯ. ჩამპი წერენ, რეინჟინირინგი წარმოადგენს ბიზნეს-პროცესების ფუნდამენტურ გადაფასებასა და რადიკალურ რეორგანიზაციას თანამედროვე ბიზნესის ისეთი საკვანძო მაჩვენებლების არსებითი გაუმჯობესების მიზნით, როგორცაა დანახარჯები, ხარისხი, მომსახურების დონე და ოპერატიულობა. მოცემულ განსახილველში ოთხი საკვანძო სიტყვა გვხვდება: ფუნდამენტური, რადიკალური, არსებითი და პროცესები. ტექნოლოგიური თვალსაზრისით, ეს ნიშნავს შემდეგს: 1) ფირმის განკარგულებაში არსებული მატერიალური რესურსების უფრო ეფექტურ გამოყენებას; 2) წარმოების უფრო დახვეწილი საშუალებების გამოყენების შესაძლებლობას; 3) ფირმის „მიახლოებას“ საბოლოო მომხმარებელთან. აღნიშნულის მიღწევა შესაძლებელია ტექნოლოგიური სტრუქტურული ერთეულებიდან ეკონომიკურ ერთეულებზე გადასვლით. თვით ერთეულების გარდაქმნის შედეგად იცვლება ორგანიზაციული სტრუქტურები, ხდება იერარქიული ბიუროკრატიული ორგანიზაციის გარდაქმნა მარტივ, ჰორიზონტალურ, ქსელურ, ან სხვა სახის სტრუქტურად, სადაც ნაწილების ურთიერთშეთანხმებისა და მათი ერთ მთელად გაერთიანების განსხვავებული პრინციპები მოქმედებს<sup>99</sup>. ამის გარდა, რეინჟინირინგი შეიძლება განხორციელდეს როგორც მთელი ორგანიზაციის, ისე მისი ცალკეული ქვედანაყოფების მასშტაბით. სარგებელი, რომელიც ორგანიზაციამ შეიძლება მიიღოს რეინჟინირინგის ხარჯზე, შემდეგია<sup>100</sup>: იხვეწება მართვის სისტემები; იზრდება ეკონომიკური ეფექტიანობა; იზრდება საწარმოს სოციალური მნიშვნელობა და საწარმოს მიერ ინერგება მართვის ავტომატიზირებული სისტემა.

რა სახის კავშირი არსებობს რეინჟინირინგსა და ორგანიზაციულ კულტურას შორის?

ორგანიზაციული კულტურა – უპირველეს ყოვლისა, კომპანიის სოციალური ორგანიზმის სულია. ამ სულის მატარებლებად და შემქმნელებად ორგანიზაციის თანამშრომლები გვევლინებიან.

რეინჟინირინგის ღონისძიებათა წარმატებით განსახორციელებლად საჭიროა:

- ორგანიზაციის საქმიანობით დაინტერესებული მხარეების ინტერესთა დაბალანსება. ორგანიზაციაში უნდა არსებობდეს კულტურა, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა ძირითადი ჯგუფის ინტერესთა დაკმაყოფილებას, იქნება ეს მენეჯერი, აქციონერი, მომხმარებელი თუ

<sup>99</sup> Акулов Б. В., Теория организации, Петрозаводск, 1999. С. 230.

<sup>100</sup> Бородин А. И., Методология и инструментальные средства для проведения реинжиниринга // Менеджмент в России и за рубежом. 2003. №3. С. 45.



რიგითი თანამშრომელი. ინტერესების გადაწონვა რომელიმე ჯგუფის სასარგებლოდ შეიძლება რეინჟინირინგის წარუმატებლობის მიზეზი გახდეს.

- მარკეტინგული, ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და ორგანიზაციული სტრუქტურის გარდაქმნასთან დაკავშირებული ტექნოლოგიების დაბალანსება. ორგანიზაციული კულტურა უნდა იყოს ისეთი სახის, რომ ხელს უწყობდეს მენეჯერული პოლიტიკის გატარებას რეინჟინირინგის ღონისძიებათა ხარჯზე.

- ბალანსის მიღწევა ორგანიზაციული კულტურის სხვადასხვა დონეებს შორის.

- ბალანსის მიღწევა ორგანიზაციული კულტურის ერთი და იგივე დონის სხვადასხვა ელემენტებს შორის.

1960-70-იან წლებში სამსახურიდან ძირითადად დაბალკვალიფიციურ მუშაკებს ითხოვდნენ, დღეს სამსახურიდან ძირითადად კვალიფიციურ პერსონალს, დაბალი და საშუალო დონის მენეჯერებს ითხოვენ. მმართველობითი ცვლილება უშუალოდ უკავშირდება ეკონომიკურ კრიზისს და ეროვნული, ან მსოფლიო ეკონომიკის მასშტაბების შემცირებას.

1980-იან წლებში ამერიკის ეკონომიკას დარტყმა მიაყენა იაპონურის შემოჭრამ. ასეთ პირობებში აუცილებელი გახდა ამერიკელი საქონელმწარმოებლების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ღონისძიებების გამოძებნა. გამოსავალი მოიძებნა, რომელსაც უილიამ ოუნიმ სრულიად ლაკონურად „თეორია Z“ უწოდა. „თეორია Z“-ის თანახმად ბიზნესის ეფექტიანობის ზრდის პროცესში ძირითადი აქცენტი უნდა გაკეთდეს რიგითი მუშაკის დაინტერესებასა და მის ხანგრძლივ დასაქმებაზე. სწორედ ეს ახალი შეხედულება მუშაკის შესახებ გახდა ფსიქოლოგიური კონტრაქტის საფუძველი: ბიზნესი ყოველმხრივ ზრუნავს დაქირავებულ თანამშრომლებზე, რომლებიც თავის მხრივ თავდაუზოგავად ემსახურებიან კომპანიის ინტერესებს. ფსიქოლოგიური კონტრაქტი დიდი ხნის მანძილზე ამართლებდა, რაზეც აშკარად მეტყველებდა მრავალი ამერიკული კომპანიის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

1990-იან წლებში ამერიკულ კომპანიებს სამსახურებიდან მასიური დათხოვნის ტალღამ გადაუარა. თუმცა, ამერიკულმა კომპანიებმა ნაცვლად 40 მილიონი ძველი სამუშაო ადგილისა შექმნეს 70 მილიონი ახალი სამუშაო ადგილი. ამასთან, სამსახურიდან დათხოვნილი მუშაკების მხოლოდ 35% შოულობდა სამსახურს იგივე ანაზღაურებით. ყველა სხვა შემთხვევაში მათ სამსახურში იღებდნენ უფრო დაბალი ხელფასით წინა სამუშაო ადგილთან შედარებით. როგორც წესი, ეს იყო დროებითი, ან ნახევარგანაკვეთიანი სამუშაო. ანალოგიურ ღონისძიებებს სახელმწიფო მართვის სექტორშიც იყენებენ ისეთი იდეოლოგიური დევიზებით, როგორცაა მაგალითად, „ყოველი თანამშრომელი მეწარმეა!“, „შევუმცირეთ სახელმწიფო გადასახადები გადასახადის გადამხდელებს!“.

ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც კლინტონის ადმინისტრაციამ 272 400 ფედერალური სამუშაო ადგილი გააუქმა, სამსახურებიდან მასიური დათხოვნა საზოგადოებაში პესიმისტური განწყობილების მიზეზი გახდა, რაც აისახა როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო ორგანიზაციების თანამშრომელთა მორალურ მდგომარეობაში. ამის გარდა, გატარებულმა ღონისძიებებმა მრავალი კომპანიის იმედი ვერ გაამართლა: ბიზნესის რენტაბელობა უმნიშვნელოდ გაიზარდა.

საწარმოთა ხელმძღვანელები ცდილობენ გაატარონ აქტიური სტრატეგიული პოლიტიკა და ამ გზით შეცვალონ სტეოკჰოლდერების ინტერესთა ბალანსი. ფსიქოლოგიური კონტრაქტის რღვევა იწვევს ორგანიზაციის ტოპ-მენეჯმენტისა და აქციონერების ინტერესების აშკარა გადაწონვას რიგითი თანამშრომლების ინტერესებთან შედარებით, რასაც ცხადყოფს შრომის ანაზღაურების ის კოლოსალური განსხვავება, რომელიც არსებობს დღეს მმართველობითი პირამიდის წვერსა და მის ძირში მყოფ რიგით

თანამშრომლებს შორის. მაღალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების შემცირების გზით ტოპ-მენეჯმენტი ზოგავს კორპორაციის იმ ფინანსურ რესურსებს, რომლებიც იხარჯება ხელმძღვანელობის პრემიებისა და აქციონერების მაღალი დივიდენდების დასაფარად.

ამგვარად, გასატარებელ ღონისძიებათა ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით აუცილებელია არა მხოლოდ ფირმის საქმიანობაზე მოქმედი შიგა ფაქტორების, არამედ გარე ფაქტორების გათვალისწინებაც. შიგა ფაქტორებს მიეკუთვნება ისეთი ორგანიზაციული კულტურის არსებობა, რომელიც მოგვცემს თანამშრომელთა უმეტესობისათვის მენეჯერული ცვლილებების უმტკივნეულოდ განხორციელების საშუალებას. გარე ფაქტორებს შეიძლება მივაკუთვნოთ უპირველეს ყოვლისა, სოციალური პოლიტიკის ის თავისებურებანი უმუშევრებთან მიმართებაში, რომელიც ტარდება ამა თუ იმ ქვეყანაში.

ამჟამად, მაღალი კონკურენციის პირობებში, წარმატებას აღწევენ ის კომპანიები, რომლებიც აკმაყოფილებენ მომხმარებელთა მოთხოვნებს ხარისხთან, მომსახურებასთან და ფასებთან მიმართებაში. ეს ფაქტი მოასწავებს ტოტალური ხარისხის მენეჯმენტის ეპოქის დადგომას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ორგანიზაციისა და მისი ყველა წევრის ზრუნვა მაღალ ხარისხზე, მუდმივ გაუმჯობესებაზე და მომხმარებელთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე.

მოცემულ მიდგომას შეესაბამება მომხმარებელზე ორიენტირებული ორგანიზაციების შექმნა, რომლებიც მთელ თავიანთ ძალისხმევას წარმართავენ მომსახურების ხარისხის ამაღლებაზე. ამ იდეის წარმოდგენა შესაძლებელია გადაბრუნებული ორგანიზაციული პირამიდის სახით, სადაც ძირითადი ყურადღება დაეთმობა მომხმარებლებისა და კლიენტების მომსახურების ხარისხს, რომლებიც განლაგებულნი იქნებიან ორგანიზაციის მწვერვალზე.

ამგვარად განხორციელებული მენეჯმენტი მოითხოვს, რომ მუშაკები უშუალო გავლენას ახდენდნენ მომხმარებლებზე, საშუალო დონის მენეჯერთა და ოსტატთა ქმედებანი მიმართული იყოს მუშაკთა მხარდასაჭერად, ტოპ-მენეჯერებმა კი მკაფიოდ ჩამოაყალიბონ ორგანიზაციის მისია, მიზნები, ამოცანები, დასახონ სტრატეგია და ეფექტიანად გამოიყენონ რესურსები.

ჩვენ ვცხოვრობთ მუდმივი ცვლილებების ეპოქაში, სადაც ხდება ორგანიზაციული პროცესების ახლებური გააზრება და დაგეგმვა, ეს პროცესები მიმართული უნდა იყოს ინოვაციათა დანერგვასა და ეფექტიანობის ზრდაზე და უნდა უზრუნველყოფდეს ორგანიზაციის მიზნის მიღწევას საქმიანობის მოდერნიზაციისა და რეკონფიგურაციის განხორციელების შედეგად. საქართველოში იქმნება და ვითარდება ელექტრონული კორპორაციები, რომლებიც იყენებენ ინტერნეტსა და საინფორმაციო ტექნოლოგიებს იმისათვის, რომ განახორციელონ საქმიანობის კომპიუტერული ინტეგრაცია, ანუ იქმნება „ეკონომიკა აგენტების გარეშე“. ეს ხელს უწყობს ადამიანში საუკეთესო შესაძლებლობების გამოვლენას, რადგან იგი ადამიანს მიიჩნევს მაღალი ორგანიზაციული შედეგის მიღწევის მთავარ რესურსად.

*Keshelashvili Giuli*

## **ECONOMIC ASPECTS OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT SUMMARY**

Work provides analysis of dramatical reorganization of the business processes for improvement of such key indicators of business as costs, quality, service level and operability. This could be achieved via transformation from technological structural units to the economic units. This requires transformation of the bureaucratic organizational structures into such simple, horizontal, network or other structures, where the

different principles of harmonization of its components and unifying into one whole will apply. In Georgian companies, for successful implementation of transformations the interests of the parties interested in their activities should be balanced; as well as balancing of the marketing, IT and technologies related to transformation of organizational structure; achievement of balance between different levels of organizational culture; achievement of balance between different elements of one and the same level and achievement of such level of development of the organizational ideology, where the efforts of the personnel and innovations will be implemented at fullest possible extent.

## *რევაზ ჯავახიშვილი*

### **გლობალიზაციის ისტორიული წინამძღვრები**

გლობალიზაცია თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურებაა, რომელიც არსებით გავლენას ახდენს ეროვნული სახელმწიფოებისა და მსოფლიოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებაზე. თანამედროვე ეპოქა უდიდეს მოსაბრუნს წარმოადგენს ცივილიზაციის განვითარების ისტორიაში, რაც მრავალი ფაქტორითაა განპირობებული, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია პირველი გლობალური რეკოლუცია, რომელიც დაიწყო გასული საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან და რომლის ზეგავლენა მსოფლიო საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაზე დღითიდღე ძლიერდება.

ეტიმოლოგიურად, ცნება “გლობალიზაცია” წარმოსდგება ინგლისური სიტყვისაგან (Globe), რაც დედამიწის, გლობუსის აღმნიშვნელია, ხოლო “გლობალური” ნიშნავს საყოველთაოს, მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენას. ტერმინი “გლობალიზაცია” ფრაგმენტაციის (დაყოფა, დანაწევრება) საპირისპიროდ გაჩნდა გასული საუკუნის 80-იანი წლებში, როცა პირველად ამერიკელმა მეცნიერმა თ. ლევიტმა გამოიყენა იგი ცალკეული ბაზრების ურთიერთშერწყმის ასახსნელად. ფართო გაგებით კი ეს ცნება გამოიყენება მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან, მას შემდეგ, რაც ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის იაპონელმა კონსულტანტმა კ. ომემ გამოაქვეყნა ნაშრომი “მსოფლიო საზღვრების გარეშე” და როცა მისივე რედაქტირებით გამოიცა ნაშრომების კრებული “გლობალიზაცია: შემეცნება და საზოგადოება” [3; 10]. ეს ტერმინი თავდაპირველად წმინდა ეკონომიკურ შინაარსს ატარებდა, სულ მალე კი მან საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა. ამ თვალსაზრისით ეს ტერმინი ერთ-ერთმა პირველმა მ. ელბროუმ გამოიყენა მსოფლიო ქვეყნებისა და ხალხების სხვადასხვა კულტურისა და ცივილიზაციის ერთიანობის გამოსახატავად [4; 30].

თანამედროვე გლობალიზაციის არსის სწორი გაგებისათვის საჭიროა მისი წარმოშობის ისტორიული წინამძღვრების სათანადო ანალიზი და შესწავლა. ამ მხრივ სავსებით სწორად მიგვაჩნია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ გლობალიზაცია უნდა განიხილოს როგორც ზოგადპლანეტარული მეურნეობრივი სისტემის ეტაპობრივი ჩამოყალიბების ხანგრძლივი ისტორიული პროცესი, რომელსაც საკუთარი პრეისტორია გააჩნია. ეკონომიკის გლობალიზაციის პრეისტორია გაცილებით უფრო ფართო და ზოგადია, ვიდრე საკუთრივ ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების ისტორია, რომელიც მოიცავს პოლიტიკურ, რელიგიურ, ფილოსოფიურ-ეკოლოგიურ და სხვა ასპექტებს [3; 19].

თანამედროვე ეკონომიკური გლობალიზაციის წარმოშობის ისტორიული წინამძღვრები შორეული წარსულიდან იღებს სათავეებს, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება მსოფლიო მეურნეობის წარმოშობას, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოებასა და გაღრმავებას. თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობა არის გლობალური

ეკონომიკური ორგანიზმი, მუდმივ მოძრაობაში, განვითარებასა და მჭიდრო ურთიერთკავშირში მყოფ ეროვნულ ეკონომიკათა ერთობლიობა, რომლებიც ექვემდებარება საბაზრო ეკონომიკის ობიექტური კანონების მოქმედებასა და მთლიანობაში ქმნის ერთიან მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემას. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები კი გულისხმობს ისეთ ეკონომიკურ ურთიერთობებს, რომლებიც გვიხასიათებენ ეკონომიკური თანამშრომლობის სფეროში მსოფლიოს ქვეყნების ურთიერთმიმართებას, ურთიერთკავშირსა და ურთიერთზემოქმედებას, სავაჭრო, საწარმო-ტექნოლოგიურ, საინვესტიციო, სავალუტო-საკრედიტო და კორპორაციული კავშირების განვითარებასა და გაღრმავებას.

თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობამ, როგორც ეკონომიკური გლობალიზაციის მნიშვნელოვანმა წინამძღვარმა, თავისი ჩამოყალიბების პროცესში საკმაოდ ხანგრძლივი და რთული გზა განვლო. ზოგიერთი მკვლევარი მსოფლიო მეურნეობის წარმოშობის საწყის ეტაპად რომის იმპერიას მიიჩნევს, რამდენადაც იგი იყო პირველი მსოფლიო იმპერია, რომელსაც საფუძვლად ედო კერძო საკუთრებაზე დამყარებული ეკონომიკური სისტემა.

მკვლევართა მეორე ნაწილი მსოფლიო მეურნეობის ჩამოყალიბებას უკავშირებს მე-15-16 სს-ის დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ძვირფასი ნაკეთობებით, კეთილშობილი მეტალებით, ფუფუნების საგნებითა და მონებით საგარეო ვაჭრობის გაფართოებასა და ამ ნიადაგზე ქვეყნებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების განვითარებასა და გაღრმავებას.

ერთიანი მსოფლიო მეურნეობის წარმოშობა, როგორც თანამედროვე ეკონომიკური გლობალიზაციის ძირითადი წინამძღვარი, რეალურად უკავშირდება სამრეწველო გადატრიალების ეპოქას, კერძოდ, თავისუფალი კონკურენციიდან კაპიტალიზმის განვითარების მონოპოლისტურ სტადიაში გადაზრდას, მსოფლიო კაპიტალისტური მეურნეობის სისტემის შექმნას. საქმე ისაა, რომ მანამდე არსებული მსოფლიო იმპერიების ეკონომიკური და პოლიტიკური მთლიანობა, უმეტესწილად, ეფუძნებოდა ზედნაშენური კატეგორიების მოქმედებას, უწინარეს ყოვლისა, სამხედრო ძლიერებასა და შედარებით ნაკლები იყო ეკონომიკური ფაქტორების მოქმედება და მნიშვნელობა. შუა საუკუნეების გეოგრაფიული აღმოჩენებიც უფრო მეტად სპონტანურ ხასიათს ატარებდა და ვერ ქმნიდა მსოფლიო მასშტაბით ერთიანი ეკონომიკური სისტემის ფორმირებისათვის საჭირო პირობებს.

სრულიად საპირისპირო მდგომარეობაა კაპიტალიზმის განვითარების ეპოქაში, როცა მსოფლიო მეურნეობის ფუნქციონირებასა და საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში წინა პლანზე გამოდის ეკონომიკური ფაქტორები – ვაჭრობა, კაპიტალის გატანა, საკრედიტო-სავალუტო ურთიერთობები და ა.შ. ამასთან, კაპიტალისტური განვითარების ეპოქაშიც მსოფლიო მეურნეობის განვითარებასა და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმირებაში შეიმჩნევა მნიშვნელოვანი განსხვავება. მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში მსოფლიო მეურნეობა ეფრო მეტად ეფუძნებოდა გარეშე ეკონომიკურ იძულებას, იმპერიალისტური ძალების გავლენას, ვიდრე “კაპიტალის ძალას”. ამ პერიოდში მსოფლიო მეურნეობა და ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობები შეიცავდა მწვავე პრობლემებსა და წინააღმდეგობებს, რამაც ჩვენი პლანეტა შეიყვანა ჩიხში, რასაც შედეგად მოჰყვა ორი დამანგრეველი მსოფლიო ომი.

გასული საუკუნის შუა პერიოდში მსოფლიო მეურნეობა გაიყო ორ ნაწილად – მსოფლიო კაპიტალისტურ და სოციალურ სისტემებად, სადაც გადამწყვეტი ადგილი ეჭირა მსოფლიო მეურნეობის კაპიტალისტურ სისტემას, რომლის წილად მოდიოდა მსოფლიო ვაჭრობის ბრუნვის 90 პროცენტი. გასული საუკუნის 80-იან წლებში სოციალისტური სისტემის ქვეყნები აწარმოებდნენ მსოფლიო ნაციონალური შემოსავლის მხოლოდ 1/3-ს.

მე-20 საუკუნის 60-იანი წლებიდან მეურნეობის მსოფლიო სისტემაში შევიდნენ განვითარებადი ქვეყნები. ცოტა მოგვიანებით კი, 70-იანი წლების შუა პერიოდიდან, მათგან თვალნათლივ წარმოჩინდნენ ე.წ. “ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები” – სამხრეთ კორეა, ტაივანი, ჰონკონგი, სინგაპური, უფრო მოგვიანებით – ლათინური ამერიკის ქვეყნები: ბრაზილია, არგენტინა და მექსიკა.

ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებისა და ეკონომიკური გლობალიზაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინამძღვარს წარმოადგენს მსოფლიო ქვეყნების დიდი ნაწილის ჩაკეტილი ნაციონალური მეურნეობიდან ღია ტიპის ეკონომიკაზე გადასვლა და მსოფლიო ბაზარში ჩართვა. ომის შემდგომი პერიოდიდან მოყოლებული, დასავლეთის სახელმწიფოები სულ უფრო აქტიურად თავისუფლდებიან ჩაკეტილი, ავტარკიული მეურნეობის ჩარჩოებიდან და ერთგვრიან მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ აშშ-მ წამოაყენა თეზისი “ვაჭრობის თავისუფლებისა” და “ღია ეკონომიკის” შესახებ, რაც შემდგომ საფუძვლად დაედო წარმოების ინტერნაციონალიზაციისა და ინტეგრაციის პროცესების გაღრმავებას. ეს პროცესი გახდა შეუქცევადი, რაზედაც მრავალი ფაქტორი ახდენს გავლენას, რომელთაგან გადამწყვეტია სახელმწიფოებისა და მათი მთავრობების მიერ საექსპორტო წარმოების სტიმულირება, საქონლისა და მომსახურების გატანის წახალისება, უცხოეთის ფირმებთან თანამშრომლობა, აგრეთვე, საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ მტკიცე სამართლებრივი ბაზის ფორმირება, რამაც ხელსაყრელი პირობები შექმნა უცხოური ინვესტიციების, ახალი ტექნოლოგიების, სამუშაო ძალისა და ინფორმაციის მოზიდვისათვის.

ღია ეკონომიკაზე გადასვლისა და ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესი საგრძნობლად დააჩქარა ტრანსნაციონალური კორპორაციების შექმნამ. ისწრაფოდნენ რა მსოფლიო ბაზრების დაპყრობისაკენ, ისინი მოხერხებულად უვლიდნენ გვერდს უცხო სახელმწიფოთა პროტექციონისტულ ბარიერებს, რითაც მნიშვნელოვნად უწყობდნენ ხელს საერთაშორისო ეკონომიკური გაცვლის ინტერნაციონალიზაციის პროცესის დაჩქარებას. ამ მხრივ დიდი როლი შეასრულა, აგრეთვე, სატრანსპორტო და საინფორმაციო საშუალებების არნახულმა პროგრესმა, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა მოსახლეობის მობილურობა, დააჩქარა ქვეყნებს შორის სამუშაო ძალისა და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობა და მათი მსოფლიო ბაზრების ფორმირება. მსოფლიოში თანდათანობით იმსხვრეოდა სავაჭრო-ეკონომიკური და სავალუტო-საფინანსო ბარიერები, რამაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესის დაჩქარება.

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში განხორციელებული რევოლუციური გარდაქმნების შემდეგ მსოფლიო მეურნეობა იძენს ერთიანი, მთლიანი წარმონაქმნის ნიშნებს. თანამედროვე ეტაპზე სწრაფად ხორციელდება ერთიანი გლობალური ეკონომიკის ფორმირება, რომელიც, რა თქმა უნდა, არაა ერთტიპური და თავის თავში შეიცავს სამრეწველო დონის მიხედვით განვითარებულ ქვეყნებს, განვითარებადი ქვეყნებისა და გარდამავალი ტიპის ეკონომიკური სისტემის მქონე ქვეყნების ნაციონალურ მეურნეობებს.

ზემოთაღნიშნულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ძირითად ტენდენციას წარმოადგენს კაპიტალის, საქონლისა და მომსახურების ერთიანი მსოფლიო ბაზრის შექმნა, ქვეყნების ეკონომიკური დაახლოება და გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფორმირება. სამომავლოდ ამას შედეგად მოჰყვება ჰუმანური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ჩამოყალიბება, სადაც ქვეყნებს შორის ურთიერთობა დამყარებული იქნება არა ძალის პოზიციებზე, არამედ ურთიერთგაგებასა და ურთიერთთანამშრომლობაზე, ადამიანთა უფლებების დაცვაზე, ჰუმანურ მიზნებსა და დემოკრატიული ინსტიტუტების მოქმედებაზე, ეკონომიკის,

კულტურისა და პოლიტიკის სფეროში თავისუფალ, თანასწორუფლებიან და შეუზღუდავ თანამშრომლობაზე.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. აბრალავა ა. ეროვნული ეკონომიკა და გლობალიზაცია, თბილისი, 2005.
2. ასათიანი რ. გლობალიზაცია: ეკონომიკური თეორია და საქართველო, თბილისი, 2011.
3. მექვაბიშვილი ე. ეკონომიკის გლობალიზაცია: მიმართულებები, გამოწვევები, პერსპექტივები, თბილისი, 2009.
4. შენგელია თ. გლობალური ბიზნესი, თბილისი, 2010.
5. ჩიქავა ლ. ინოვაციური ეკონომიკა, თბილისი, 2006.

*Javakhishvili Revaz*

### **HISTORICAL PRECONDITIONS OF GLOBALIZATION SUMMARY**

The most important for the determinant factors of the modern globalization is the creation of a single system of the World Economy, which is associated with the epoch of capitalism development. On the way of the economic globalization, the great role played transition from the closed National Economic System to the Open Economy and the process of deepening the economic integration between countries. In this process the determinant role were played by the transnational corporations, modern information, transport and communication facilities and by the international financial-economic organizations by building up and entry into force the appropriate legislative base for the doing regular business in the global economic expanse.

ელექტრონული მთავრობა და გლობალიზაცია

მსოფლიო საზოგადოების ინტენსიურმა კომპიუტერიზაციამ და ინტერნეტიზაციამ მრავალმხრივი ზეგავლენა იქონია ადამიანის საქმიანობის მრავალ ასპექტზე (განსაკუთრებით ეკონომიკის, პოლიტიკის, სახელმწიფო მართვის, კულტურის, ცოდნისა და განათლების სფეროში) და მოიტანა გლობალური და ლოკალური ინფორმაციული სივრცის ფორმირება, მსოფლიო ცივილიზაციის მოთხოვნების ცვლილება და გლობალიზაციის თანმდევი პროცესების დიფუზია.

გლობალური ინფორმაციული სივრცე (გლობალური კიბერსივრცე) განიხილება, როგორც ინფორმაციული რესურსებისა და ინფრასტრუქტურის ინფორმაციის გადაცემის არხების, სატელეკომუნიკაციო სისტემებისა და საერთო მოხმარების ქსელის [1] ერთობლიობა (რომლითაც შედგება სახელმწიფოებისა და სახელმწიფოთაშორისი ქსელი), რაც წარმოადგენს გლობალიზაციის ტექნიკურ-სოციალურ საფუძველს.

გლობალიზაცია, როგორც ინტეგრაციისა და უნიფიკაციის პროცესი, აღწევს ეკონომიკის, პოლიტიკის, სახელმწიფო მართვის, კულტურის, კომუნიკაციის და ცხოვრების ყველა სფეროში. დღეისათვის გლობალიზაციის ერთ-ერთ ყველაზე შესამჩნევ და მნიშვნელოვან გამოვლინებას წარმოადგენს მედიანაკადების სტანდარტიზაცია [2]; ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტების განვითარება, კულტურული ღირებულებების უნიფიკაცია; მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელების საფუძველზე უსაფრთხოების ახალი მოდელის შექმნა [3]; კიბერდაცვის სტრუქტურის სტანდარტიზაცია და სრულყოფა ძირითადი ობიექტების დაცვის მიზნით [4], ელექტრონული მთავრობის სტრატეგიაში საინფორმაციო საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების სტრუქტურირება და სტანდარტიზაცია [5].

გლობალიზაცია არ არის ავტომატური ან თვითმწარმოებლური პროცესი. პირიქით, თანამედროვე გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელია პოლიტიკური რეგულირება, ინსტიტუციონალიზაცია ყველა დონეზე და ერთიანი საზოგადოებრივი ძალა, რომელიც ახდენს განსაზღვრული გლობალური პროექტების რეალიზებას გლობალურ ბაზრებზე. გლობალიზაციამ ეკონომიკურ სფეროში გამოიწვია ურთიერთობების გარდაქმნა სახელმწიფოსა და ბაზარს შორის, ადმინისტრაციული მართვის სფეროში – სახელმწიფო უწყებებსა და მოქალაქეებს, ასევე ბიზნესორგანიზაციებს შორის. შეცვალა სახელმწიფოს ძალაუფლების გამოვლინების პირობები და წესები, შეასუსტა ძალაუფლება და მოქმედებისა და ზეგავლენის სფეროები და, მთლიანობაში, წარმოადგენს ღრმა სტრუქტურული ტრანსფორმაციის ძალას. გლობალიზაცია არ წარმოადგენს ჰომოგენიზირებულ ძალას<sup>101</sup>, მისი გავლენა ძირითადად მიმართულია მსოფლიოს პოლიტიკის, სამხედრო და ეკონომიკური იერარქიის, მის შიდა ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრუქტურის, საინფორმაციო გარემოს, განსაკუთრებით სახელმწიფოების რეჟიმისკენ [6].

გლობალიზაცია განსაზღვრულია, როგორც ტრანსნაციონალური ძალა, რომელიც მოიცავს ისეთ ტრანსნაციონალურ ინფორმაციულ სტრუქტურას, როგორცაა ინტერნეტი. იგი გადაწყვეტილების მიღებისათვის ქმნის ახალ კონტექსტსა და ახალ საფრთხეებს (კიბერტერორიზმი) და გლობალიზაციის გამოწვევებზე ეძებს პოლიტიკურ პასუხებს [7]. გლობალიზაციის პროცესის მძლავრი ინსტრუმენტი ინფორმაციული ტექნოლოგიები,

<sup>101</sup> თვისებებით ერთგვარი.

განპირობებული გლობალური კომპიუტერული ქსელის – ინტერნეტის წარმოშობითა და მძაფრი განვითარებით.

გლობალიზაცია პროცესების ერთობლიობით საერთო პლანეტარული ტრანსფორმაციისა და მსოფლიოს ერთიანი სისტემის სახე გახდა საინფორმაციო-საკომუნიკაციო, ტექნოლოგიურ, ეკონომიკურ, ფინანსურ, პოლიტიკურ-სამართლებრივ სფეროში [6]. დღევანდელ სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ სისტემაში ინფორმატიზაციამ და გლობალიზაციამ გამოიწვია სახელმწიფოს მიერ ინფორმაციული ტექნოლოგიებით მართვის ახალი მოდელის შექმნის აუცილებლობა.

სახელმწიფოების მდგრადი მომავლის უზრუნველსაყოფად გლობალიზაციის ეფექტური მიმართულებებია ელექტრონული მთავრობის რეჟიმის ჩამოყალიბება და განვითარების ნორმების მიღწევა, ხოლო თვით გლობალიზაცია არის ელექტრონული მთავრობის პროგრესის ხელშემწყობი ძალა.

გლობალიზაციის პროცესის განვითარება ელექტრონული მთავრობის მიმართულებით იწვევს გლობალიზაციის პროცესის სწრაფ გაძლიერებასა და მის ტრანსფორმირებასთან კავშირში საინფორმაციო საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებთან და ინტერნეტქსელთან ურთიერთქმედებით მძაფრ განვითარებას.

გლობალიზაციის სპექტრში ელექტრონული მთავრობა წარმოადგენს ნაციონალური და ფედერალური ორგანოების, მოქალაქეებისა და ბიზნესორგანიზაციებს შორის ინტერნეტისა და ტელეკომუნიკაციის სხვა ქსელების მეშვეობით გლობალურ ქსელურ, რთულად ორგანიზებულ მრავალდონიანი ურთიერთქმედების სტრუქტურას, რომელიც ვითარდება თავისი სპეციფიკური მიზნებისა და ეფექტურობის კრიტერიუმების შესაბამისად.

გლობალიზაციის პირობებში მომსახურების/პროდუქტებისა და ინფორმაციის გაცვლის აქტივიზირებით არსებითად იზრდება სამთავრობო უწყებებს, მოქალაქეებსა და ბიზნესორგანიზაციებს შორის ელექტრონული მთავრობის ამოცანებისა და ფუნქციების მნიშვნელობა, რომელიც ადვილად რეალიზდება ინტერნეტქსელთან ეფექტური ინტეგრაციის პირობებში.

გლობალიზაციის განვითარებასთან ერთად ელექტრონული მთავრობა განიცდის სხვადასხვა ცვლილებებს და შეიმუშავებს არსებობის ახალ საშუალებებს, გამოიმუშავებს კრიზისთან და სოციალურ ძვრებთან ადაპტაციის ახალ ფორმებს, ამგვარად გლობალიზაციის მზარდ ტალღას წარმოადგენს როგორც სხვადასხვა სახელმწიფოს, ასევე სამთავრობო უწყებებს შორის ურთიერთობებისა და საბაზო ფასეულობების ცვლილება, რომლის შემადგენელია ინფორმაციული ტექნოლოგიების, კერძოდ ინტერნეტის გამოყენება ამ პროცესში.

დღეისათვის გლობალიზაციის დიდი ბენეფიციარებია: მედიაიმპერიები, ფედერალური და ადგილობრივი ე-მმართველობა, ინტერნეტორგანიზაციები და ინფორმაციული საზოგადოება, არასამთავრობო ორგანიზაციები, რელიგიური ჯგუფები და სხვა ინსტიტუტები, რომელთაც აქვთ გავრცელების ფართო პოტენციალი.

გლობალიზაცია ითვალისწინებს საკომუნიკაციო სისტემის განვითარებას და გლობალური სივრცის გამოყენებას ინფორმაციის გადაცემისათვის, გლობალური ინფორმაციული სისტემის სწრაფ ზრდას, კაცობრიობის ცხოველმოქმედი პროცესების კომპიუტერიზაციას, ბიზნესისა და ფინანსების მართვისათვის გლობალური სისტემის შექმნას, საწარმოო პროცესების მართვას ინფორმაციულ-კომუნიკაციური ტექნოლოგიების ბაზაზე და სხვა.

ნაწილობრივ გლობალიზაციის პროცესის შედეგია “დემოკრატიული მართვა”, რომლის კონცეფცია მოიცავს ეფექტური მომსახურების მართვის საჯარო სექტორს, განვითარებულ გარემოს, ადამიანის უფლებების დაცვას, ფუნდამენტურ თავისუფლებას და



სხვა [8]. თავის მხრივ, სახელმწიფოს მმართველობა განვითარების ყველა სტადიაზე გლობალიზაციის გამოწვევების წინაშეა.

ინტერნეტმა მოიცვა გლობალური სოციუმის კომუნიკაციური გარემო და დაადგინა ახალი პრინციპები. ინტერნეტის ფასეულობა პროპორციულად ზრდის გლობალიზაციის სარგებელს.

ინტერნეტის საფუძველზე პოლიტიკის გლობალიზაციამ ძლიერ შეამცირა ცალკეული ქვეყნების იზოლაცია და საჭიროებს ძლიერ კომპლექსურ და თანამიმდევრულ რეზოლუციებს (გადაწყვეტილებებს) ნაციონალური პოლიტიკის ზეგავლენისათვის. საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოები გლობალური ქსელის საკანონმდებლო ორგანოებთან თანამშრომლობით, უნდა ჩაერთონ მსოფლიოს ე-გარემოს წინაშე მდგარი მნიშვნელოვანი საკითხების გადაჭრაში [9], რადგან ინტერნეტის ტექნიკურ და უნივერსალურ სტანდარტებს თანაბრად ინაწილებს მსოფლიოს ყველა ერი.

თუ მთავრობა განვითარების ყველა ეტაპზე გლობალიზაციის პრობლემების გამო „ახდენს სახელმწიფო მართვისა და საჯარო ადმინისტრაციის სრულყოფას“, ელექტრონული მთავრობა ხელს უწყობს გლობალიზაციის პრობლემების გადაჭრას. რადგან ელექტრონული მთავრობის პოლიტიკური სტრუქტურის ჩამოყალიბება იწვევს ახალი პოლიტიკისა და კანონმდებლობის შექმნას, დემოკრატიის ზრდას, მეტი მოქალაქის ჩართვას მართველობით პროცესებში, უზრუნველყოფს ორგანიზაციების რესტრუქტურისა და ნაციონალური და ადგილობრივი ელექტრონული მთავრობის მზადყოფნას [10]. თუმცა გლობალიზაციის გამოწვევების გამო ელექტრონული სახელმწიფო სექტორს მდგრადი განვითარებისათვის ისეთივე უწყვეტი განვითარების გამოწვევის მიღება სჭირდება, როგორც ამას ბიზნესსექტორი აკეთებს.

გლობალიზაცია ამაღლებს ნაციონალური პოლიტიკის მოთხოვნებს ელექტრონული მთავრობის დანერგვის მიმართულებით, და ამასთანავე ამცირებს ტრადიციული მთავრობის შესაძლებლობებს. გლობალიზაციის გამოწვევებისა და შეუქცევადი საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარების ფონზე მთავრობა საჭიროებს თავისი როლის ტრანსფორმაციას ელექტრონული მთავრობის ფორმატში.

ელექტრონულ მთავრობას ტრადიციულ მთავრობასთან შედარებით ადვილად და ეფექტურად შეუძლია დაძლიოს გლობალიზაციის ნეგატიური ტენდენციები, აამაღლოს მოქალაქეების პოლიტიკური ჩართვის დონე, და გაამარტივოს მოქალაქესა და მთავრობას შორის პირდაპირი კონტაქტი. პოტენციურად ინტერნეტ-მოქალაქე თვითონ შეიძლება იყოს საკუთარი შიდა ვირტუალური სამყაროს შემოქმედი.

მსოფლიო გლობალიზაციის ეპოქაში საერთაშორისო საზოგადოება განსაკუთრებით სერიოზულად უდგება სამთავრობო უწყებებსა და მეორე მხრივ მოქალაქეებსა და ბიზნესორგანიზაციებს შორის მაქსიმალურად ეფექტური თანამშრომლობის უზრუნველყოფას. მსოფლიოში მთავრობის წინაშე დგას გრანდიოზული ამოცანა: მოქალაქეებს სურთ მიიღონ მაღალი ხარისხის მომსახურება და ეფექტური საგადასახადო გარემოს მომსახურება [11], რაც ელექტრონული მთავრობის სტრატეგიის ხერხემალია.

გლობალიზაციის თანამედროვე პროცესები პლანეტარული მასშტაბით განიხილება, როგორც მუდმივად მზარდი კავშირურთიერთობა და ურთიერთდამოკიდებულება სამეურნეო და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ასპექტში, ასეთ პლანეტარულ მასშტაბის პროცესებს ხელს უწყობს ინფორმაციული ტექნოლოგიების რევოლუცია და ციფროვიზაცია[1].

მსოფლიოში კრიზისული სიტუაციის პირობებში, ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური გარდაქმნის შედეგად, გლობალიზაციის განვითარების პროცესმა დაიწყო პირდაპირი და არაპირდაპირი ურთიერთქმედება ელექტრონული მთავრობის განვითარებასთან. სხვადასხვა ქვეყანაში ეს პროცესი მიედინება სხვადასხვაგვარად, ზოგან

ეს ხდება ძალიან მტკივნეულად, პირდაპირ ახდენს გავლენას ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებზე.

გლობალიზაციის გამო წინა პლანზე გამოდის ისეთი საკითხები, როგორცაა: ინფორმაციული აგრესია, ინფორმაციული ოკუპაცია, ინფორმაციული გენოციდი. ამ გამოწვევების პასუხები ჯერ კიდევ ნათელი არ არის.

გლობალური ინფორმაციული სივრცის ფორმირებზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ელექტრონული მთავრობის სტრატეგიული მიმართულებები და ელექტრონული მთავრობის მომსახურების სახეები.

გლობალიზაციის გამო გლობალური მასშტაბით ფორმირდება ინტეგრირებული სოციოკულტურული და ინტერნეტკულტურული წყობილება, რომლის პირობებშიც ინტერნეტკულტურის ფუნქციონირება წარმოადგენს საკმაოდ რთულ და წინააღმდეგობრივ პროცესს, სადაც ერთდროულად წარმოებს აზროვნებისა და ენის გამდიდრება და გაერთიანება, გლობალურ დონეზე ნაციონალური და რეგიონული შემოქმედებითი ფასეულობითა და ტრადიციებით ფორმირდება ადამიანური კულტურული ფასეულობები და შეხედულებები. ადგილი აქვს გლობალიზაციის ციფროვიზაციას, მსოფლიო განვითარების კანონზომიერ ეტაპს [12].

გლობალიზაციის პირობებში ძლიერდება საგარეო ეკონომიკური და საგარეო პოლიტიკური ფაქტორების მოდიფიკაცია და ტრანსფორმაცია, სამრეწველო წარმოებიდან სამეცნიერო-კვლევითი და ინოვაციურ წარმოებაზე გადასვლა, საზოგადოებრივი აზროვნებისა და ქვეყნის მართვაში მოქალაქეთა ჩართულობის როლი, სახელმწიფო მართვის ავტომატიზაცია (ელექტრონული მართვა, ელექტრონული მთავრობა) და სხვა [13].

ელექტრონული მთავრობის დიფუზიის შედეგები წარმოადგენს გლობალიზაციის პროცესების, დემოკრატიის, მოქალაქესა და ბიზნესზე ორიენტირებული, ეფექტური, გამჭვირვალე და ანგარიშვალდებული მთავრობის, ქსელურ ეკონომიკასთან კავშირში მზარდი საერთაშორისო კონკურენციის ინდიკატორს.

გლობალიზაციის ტენდენციებიდან გამომდინარე, გლობალიზაციის პროცესების განვითარება ქართული ელექტრონული რეჟიმის მიერ ქართულ ბიზნესთან კოორდინირებული ღონისძიებებით საჭიროებს “პრობლემების გადაჭრას” და ელექტრონული მთავრობის განვითარებისა და ინფორმაციული საზოგადოების მიღწევის სტრატეგიულ გეგმაში შემდეგ საკითხებზე ფოკუსირებას (მოკლევადიან პერიოდში საშუალოდ 3-5 წელი):

- ინტერნეტიზაცია და კომპიუტერიზაცია მოსახლეობის 50%-ში;
- დისტანციური სამუშაო ადგილების რაოდენობის გაორმაგება;
- IT სპეციალისტების მოზიდვა/ განათლების სრულყოფა;
- ახალი ინფორმაციულ-ნაციონალური პოლიტიკის გატარება;
- ახალი კორპორატიული და ინტერნეტსაზოგადოების ეთიკური ქცევის სტანდარტების შემუშავება;
- ტექნოლოგიური მიღწევებისა და თანამშრომლობის ახალი ფორმების ინიცირება;
- ე-კომერციის ათვისებისათვის რესტრუქტურის პოლიტიკის მომზადება, რომლითაც კომპანიები ტრანსფორმირებულნი იქნებიან ინტერნეტეკონომიკაში;
- აქტიური ინფორმაციული პოლიტიკის გატარება, სატელეკომუნიკაციო მომსახურების ხარისხის რეგულირება და მომხმარებელთა უფლებების დაცვა, სამართლებრივი ბაზის ცვლილება, IT ტრენინგებისა და ინოვაციების სტიმულირება, ელექტრონული მთავრობის მომსახურებისა და ციფრული ეკონომიკის განვითარების ხელშეწყობა [14].

▪ გლობალიზაციის ციფროვიზაციის პირობებში ინტერნეტგარემოს ფორმირება, მოსახლეობის განათლება, ინფრასტრუქტურასთან მისაწვდომობა, კომპიუტერიზაციისა და ინტერნეტიზაციის ტემპების ზრდა, რაც ელექტრონული მთავრობის წარმატების მთავარი ინდიკატორია.

#### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. <http://old.nlb.by/mba/docs/4.pdf>
2. <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/fil/10/image/10-081.pdf>
3. <http://www.guliyev.org/news/a-357.html>
4. Johnson A., Spector K. Deterring Cyber War: A U.S.-Led Cybersecurity Summit. The National Security Program. October 2010.  
[http://content.thirdway.org/publications/343/Third\\_Way\\_Idea\\_Brief\\_-\\_Deterring\\_Cyber\\_War-A\\_US-Led\\_Cybersecurity\\_Summit.pdf](http://content.thirdway.org/publications/343/Third_Way_Idea_Brief_-_Deterring_Cyber_War-A_US-Led_Cybersecurity_Summit.pdf)
5. Maheshwari B., et al. / E-Government Portal Effectiveness : Managerial Considerations for Design and Development. <http://www.iceg.net/2007/books/1/27.pdf>
6. <http://zsfrap.tom.ru/index.php/publikatsii/103-2011-04-12-04-33-01>
7. [http://www.bestdisser.com/work/work\\_36050.html](http://www.bestdisser.com/work/work_36050.html)
8. [http://www.undp.org/governance/focus\\_access\\_information.shtml](http://www.undp.org/governance/focus_access_information.shtml)
9. [http://www.europarl.europa.eu/pdf/oppd/Page\\_8/ICT\\_FINAL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/pdf/oppd/Page_8/ICT_FINAL.pdf)
10. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=8812&Cr=internet&Cr1=government>
11. [ftp://lib.herzen.spb.ru/text/sultanov\\_104\\_66\\_76.pdf](ftp://lib.herzen.spb.ru/text/sultanov_104_66_76.pdf)
12. [http://www.bestdisser.com/work/work\\_36050.html](http://www.bestdisser.com/work/work_36050.html)
13. <http://www.cyberpolitics.ru/content/view/395/34/>
14. Brousseau E., Kraemer. K.L. Globalization and E-Commerce III: The French Environment and Policy. Communications of the Association for Information Systems (Volume 10, 2003)73-128 .  
<http://perso.univ-rennes1.fr/thierry.penard/projetman/brousseaukraemer2003.pdf>

*Abuladze Rati*

#### **E-GOVERNMENT AND GLOBALIZATION SUMMARY**

Globalization, which is reaching the process of integration and unification in all the fields of state administering politics, communication, economics and live.

Globalization, which became the unified face of planet transformation and the world system, caused the requirement of creating of a new model of state administering by information technologies, transformation of relationships in the field of administration managing and transformation of the role of Government in the format of E-government.

Globalization is increasing the requirements of national politics in trends of implementation of E-government and is reducing the opportunities of traditional government.

On the background of calling the globalization and development of irrevocable information technologies, E-government is under the different changes and works out the new opportunities of existence, works out the new forms of adaptation with crisis and social initiations.

Internet and cultural structure and information society is formed because of globalization, there is strengthened the automation of state management, the role of engaging of the citizens in social thinking and E-government.

The results of diffusion of E-government is indicator of increasing international competence of the process of globalization, efficient, transparent and responsible government oriented on democracy, citizen and business in relation with network economics.

*ნაწილი არევაძე*

**გლობალიზაციის გავლენა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე  
კოსტორმუნისტურ ქვეყნებში**

გლობალიზაცია, ანუ მსოფლიო მეურნეობის გადაქცევა საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალისა და ცოდნის ერთიან ბაზრად, თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში წამყვან ტენდენციას წარმოადგენს, რამდენადაც მისი გავლენა შეიმჩნევა თვით ყველაზე ჩამორჩენილ ქვეყნებზეც კი. მართალია, ეს ქვეყნები სუსტად მონაწილეობენ ტრანსნაციონალიზაციის, ინტეგრაციისა და პოსტინდუსტრიალიზაციის პროცესებში, მაგრამ დიდად არიან დამოკიდებულნი საქონლის, მომსახურების, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის ბაზრებზე, რამდენადაც იღებენ დახმარებებს, ახდენენ საკუთარი ჭარბი სამუშაო ძალის ექსპორტს და სხვადასხვა საქონლისა და ცოდნის იმპორტს.

გლობალიზაცია არის საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიული ეტაპი, ობიექტური და მრავალმხრივი პროცესი, რომელიც ადეკვატურად ასახავს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების საზღვრებს, მოიცავს პოლიტიკას, იდეოლოგიას, მორალს, რელიგიას, აჩქარებს ადამიანებს, ასევე სახელმწიფოებს, მათ ეკონომიკებს შორის ურთიერთკავშირებს, ერთიანი ინფორმაციული სივრცის, საქონლის, კაპიტალის, სამუშაო ძალის მსოფლიო ბაზრების ფორმირება-განვითარებას, აღრმავებს ეკოლოგიური და სოციალური პრობლემების ინტერნაციონალიზაციას, ხელს უწყობს მდგრადი განვითარების წანამძღვრების შექმნას.

თანამედროვე გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელია საზღვრების წაშლა ეროვნულ და მეზობელ საქონლისა და მომსახურების ბაზრებს შორის (განსაკუთრებით ინტეგრაციულ გაერთიანებებში) და გარედან შემოსული და შიგნით არსებული ეკონომიკური რესურსების (სამუშაო ძალა, კაპიტალი, ცოდნა) ურთიერთ შესადარისობის გაძლიერების ტენდენცია, რასაც ძლიერ უწყობს ხელს უცხოური და საკუთარი ტექსაქმიანობა და ეროვნული ეკონომიკების საგარეო ეკონომიკური ლიბერალიზაცია.

გლობალიზაციის ძირითად შედეგებად შეიძლება მივიჩნიოთ მასში აქტიურად ჩართული ქვეყნების ეკონომიკების ზრდის დაჩქარება და მსოფლიო მეურნეობის ყველა მონაწილის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდა. გლობალიზაციის აქტიური მონაწილეები მთლიანად იყენებენ საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალისა და ცოდნის, ანუ წარმოების ფაქტორების საკუთარ უპირატესობებს და ცდილობენ ისეთი საქონლისა და მომსახურების წარმოებას, რომელთაც ყველაზე ეფექტიანად აწარმოებენ, ახდენენ ქვეყნის შიგნით არსებული ეკონომიკური რესურსების ექსპორტს და არასაკმარისი რესურსების იმპორტს. ამ პროცესიდან მოგებას იღებს მასში ჩართული ყველა მხარე, თუმცა ყველაზე უფრო მეტს განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, ქვეყნები, რომელთაც აქვთ უკეთესი ცოდნა, იაფი კაპიტალი და ფართო სამეწარმეო რესურსები.

გლობალიზაციაში ჩართული ყველა მონაწილის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდის პოზიტიურ შედეგებად შეიძლება ჩაითვალოს გარე ბაზრებისა და გარე რესურსების ხელმისაწვდომობის ზრდა, რაც ქვეყნების მაღალკონკურენტულ დარგებს ეხმარება ბევრი სხვა ქვეყნის ბაზრებზე იოლად შეღწევაში. ბუნებრივი რესურსების, კაპიტალისა და

ცოდნის უკმარისობის შერბილება კი ზოგიერთ ქვეყანაში შესაძლებელია მისი სხვა ქვეყნიდან აქტიური იმპორტით.

გლობალიზაციის ყველაზე ნეგატიურ შედეგებად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს კონკურენციის გაძლიერება შიდა ბაზრებზე, ეროვნული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების შესაძლებლობების შემცირება და მსოფლიო მეურნეობის კონიუნქტურაზე ეროვნული ეკონომიკების დამოკიდებულების ზრდა. სწორედ ამიტომ, ბევრ ქვეყანაში არაკონკურენტული დარგები ამცირებენ თავიანთ საქმიანობას ან სულაც იხურებიან საზღვარგარეთის ანალოგიური საქონლის ზეწოლის გამო (მაგალითად, მსუბუქი მრეწველობის ზოგიერთი ქვედარგის საწარმოები საქართველოში), რაც იწვევს საწარმოო სიმძლავრეებისა და სამუშაო ადგილების დიდ დანაკარგს, ხოლო როცა ქვეყანაში ძლიერდება გარეგანი ფაქტორების ზეგავლენა, სახელმწიფოს ხელში სულ უფრო ნაკლები ბერკეტები რჩება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაზე ზემოქმედებისათვის; ამასთან, გლობალიზაციის გაღრმავების პირობებში, ცალკეულ ქვეყანაში წარმოქმნილი კრიზისი სხვა, ადრე მასთან სუსტად დაკავშირებულ ქვეყნებამდე ძალზე სწრაფად აღწევს, როგორც ეს მოხდა 1997 – 1998 წლებში, როცა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში წარმოქმნილი კრიზისი თითქმის მთელ მსოფლიოზე გავრცელდა. 2008 წელს ამერიკაში აღმოცენებული კრიზისი კი, სწორედ მისი გლობალური ხასიათის გამო, გავრცელდა მთელ მსოფლიოში, მთლიანად ეკონომიკაში და მის ყველა სფეროში. ამასთან, ახლაც, 2012 წელს, მის დასაძლევად გაღებული უდიდესი ღონისძიებებისა და სახსრების მიუხედავად, ჯერაც არ არის სრულად დაძლეული. **მაშასადამე, შეიძლება ვთქვათ, რომ გლობალიზაციის ზეგავლენა არა მარტო ზრდის ციკლური კრიზისის გავრცელების მასშტაბებს, არამედ მნიშვნელოვნად ართულებს და ახანგრძლივებს მისი დაძლევის ვადებს და, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო გაახანგრძლივებს მომავალში, შედეგად კი შეამცირებს პერიოდებს ციკლებს შორის.** რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის გლობალურ კრიზისთან ბრძოლის გაძლიერების საკითხს.

უნდა ითქვას, რომ მსოფლიოს ახალი ფინანსური არქიტექტურის მომხრეები დიდი ხანია აყენებენ მსოფლიო ფინანსური სისტემის გაძლიერების პროექტებს კრიზისების თავიდან აცილების მიზნით, რომელიც ძირითადად უკავშირდება მსფ ბოლო ინსტანციის კრედიტორად გადაქცევას. ამ პროექტების მიხედვით მსფ-მა კრიზისებით განპირობებული ცალკეული ქვეყნების დეფოლტი ძირითადად სამი საშუალებით უნდა აღკვეთოს: განახორციელოს კრიზისების პროფილაქტიკა, მისცეს ქვეყნებს საკმარისი კრედიტები კრიზისების დროს, შექმნას ისეთი საერთაშორისო წესები, რომელიც გაითვალისწინებს კრედიტორების პრეტენზიების მიხედვით გადასახადების გადავადებას და გააჯანსაღებს ბანკროტი ქვეყნების ფინანსებს და სხვა.

უნდა ითქვას, რომ კრედიტების გაცემა მსფ პრაქტიკაში უკვე დიდი ხანია გამოიყენება, რამდენადაც ფონდი წინა ათწლეულებშიც ცალკეულ ქვეყნებს რამდენიმე ათეულ მილიარდ დოლარს აძლევდა მათი ფინანსური კრიზისების სალიკვიდაციოდ (მაგალითად 50 მლრდ დოლარი მექსიკას – 1995 წ., 57 მლრდ დოლარი სამხრეთ კორეას 1997 წ. 22 მლრდ არგენტინას 2000 წ. და ა.შ.), რაც, ჩვეულებრივ, ეხმარებოდა კრიზისში მყოფ ქვეყნებს. მაგრამ საქმე რთულდება, როცა კრიზისი ერთდროულად რამდენიმე ქვეყანაშია ხდება და საჭირო ხდება არა ათეულობით, არამედ ასეულობით მილიარდი დოლარი, რაც ძალზე ბევრია თვით მსფ-ისთვისაც კი.

2008 წ. გლობალურ კრიზისთან საბრძოლველად მსფ გამოეყო ბელორუსიას – 1,6 მლრდ სსუ<sup>102</sup>, უკრაინას – 11 მლრდ (ანუ 16,5 აშშ დოლარი) ლატვიას – 1,5 მლრდ, სომხეთს – 368 მლნ სსუ და ა.შ.

გლობალიზაცია, როგორც პროცესი და ტენდენცია, უშუალოდ ზემოქმედებს ეროვნული ეკონომიკების განვითარებაზე, თუმცა გლობალიზაციის გავლენა ყოველი ქვეყნის მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე განსაკუთრებით ძლიერად იმ ქვეყნებზე შეიმჩნევა, რომელთაც დიდი ეკონომიკა აქვთ და ღრმად არიან ჩართულნი მსოფლიოს ინტეგრაციულ პროცესებში. სწორედ ამიტომ, მიმდინარე გლობალურ კრიზისთან საბრძოლველად მათ ძალზე დიდი მოცულობის თანხები დასჭირდათ, რის შედეგადაც გლობალურ კრიზისთან ბრძოლის მოტივით მსოფლიოში საგარეო ვალის მოცულობა 7 ტრილიონი დოლარით გაიზარდა და ახლა 37 ტრილიონ დოლარზე მეტია, მ.შ. აშშ სახელმწიფო დავალიანების მოცულობამ 15 ტრილიონ დოლარს გადააჭარბა.

მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ზეგავლენა საქართველოზე შედარებით სუსტია, რამდენადაც ქვეყანას მცირემასშტაბიანი ეკონომიკა აქვს და გლობალურ ეკონომიკაშიც ღრმად ინტეგრირებული არ არის, რაც ნათლად ჩანს გლობალიზაციის ხარისხის მაჩვენებლებიდან, რომლის კვლევას შვეიცარიის ეკონომიკის ინსტიტუტი 2002 წლიდან ახორციელებს და აქვეყნებს ე.წ. KOF-ის ინდექსებს, რომელიც სამი ძირითადი მაჩვენებლით ხასიათდება, ანუ პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური გლობალიზაციით, მათგან **ეკონომიკური** გლობალიზაციის ინდექსი მოიცავს – საქონლის, კაპიტალის, სამომხმარებლო სფეროს პროდუქციასა და ინფორმაციას; საზღვარგარეთ გატანის მონაცემებს, უცხოური ინვესტიციის მოცულობას ქვეყანაში, საერთაშორისო ვაჭრობაში საბაჟო პოლიტიკის სიმკაცრის ხარისხს და ა.შ.

**პოლიტიკური გლობალიზაციის ინდექსში** შედის: საერთაშორისო ორგანიზაციების წევრობა, საელჩოების რაოდენობა ქვეყანაში, საერთაშორისო ხელშეკრულებები, გაეროს უშიშროების საბჭოში მონაწილეობა და ა.შ.

სოციალური გლობალიზაციის ინდექსი აერთიანებს ისეთ მაჩვენებლებს, როგორცაა პერსონალური კონტაქტების რაოდენობა (საერთაშორისო ტურიზმი, სატელეფონო კავშირები, საერთაშორისო მიმღწერა), ინფორმაციული ნაკადები (ინტერნეტის, ტელევიზორების, გაზეთების მომხმარებლების მიხედვით), კულტურული სიახლოვე და სხვა. ამ მაჩვენებლის მიხედვით საქართველო 2006 წლის მონაცემებით 158 ქვეყანას შორის ასე გამოიყურებოდა (ინდექსი 0-დან 100-მდე მერყეობს):

საერთო ინდექსი – 90-ე ადგილი, 66,42 ქულა

ეკონომიკური ინდექსი – 51-ე ადგილი, 69,43 ქულა

სოციალური ინდექსი – 83-ე ადგილი, 58,94 ქულა

პოლიტიკური ინდექსი – 138-ე ადგილი, 46,08 ქულა.

ამ წელს მოწინავე პოზიციები ეკავათ **საერთო ინდექსის მიხედვით** – ბელგიას – 91,51 ქ. (I ადგილი), ირლანდიას – 91,02 ქ. (II ადგილი), ჰოლანდიას – 89,92 ქ. (III ადგილი).

**ეკონომიკური ინდექსის მიხედვით** – სინგაპურს – 96,67 ქულა (I ადგილი), ლუქსემბურგს – 93,43 (II ადგილი), ირლანდიას – 92,63 (III ადგილი).

**სოციალური ინდექსის მიხედვით** – ლუქსემბურგს, შვეიცარიას, ირლანდიას.

**პოლიტიკური ინდექსის მიხედვით** – საფრანგეთს, იტალიას, ბელგიას.

2010 წლის მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მაჩვენებლებმა გარკვეული ცვლილებები განიცადა 156 ქვეყანას შორის და შეადგინა:

საერთო ინდექსმა – 69-ე ადგილი, 61,29 ქულა (-4,13 ქ.)

<sup>102</sup> სესხების სპეციალური უფლება, ანუ სპეციალური საერთაშორისო ვალუტა ქვეყნებს შორის ანგარიშსწორებისათვის, რაც დოლარზე მეტია.

ეკონომიკურმა ინდექსმა – 30-ე ადგილი, 79,89 ქულა (+10,46 ქ.)  
 სოციალურმა ინდექსმა – 94-ე ადგილი, 51,35 ქულა (-7,59 ქ.)  
 პოლიტიკურმა ინდექსმა – 138-ე ადგილი, 49,21 ქულა (+3,03 ქ.)  
 მაშასადამე, გაუარესდა სამი, ხოლო გაუმჯობესდა ორი მაჩვენებელი.

როგორც ვხედავთ, საქართველო გლობალიზაციის ხარისხის მაღალი მაჩვენებლებით არ გამოირჩევა. აქვე იმის აღნიშვნაც აუცილებელია რომ გლობალური კრიზისის გავლენა საქართველოზე გადაჯაჭვულია რუსეთთან 2008 წლის აგვისტოს ომის შედეგებთან და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევასთან, რაც მდგომარეობას კიდევ უფრო ამძიმებს, აგრეთვე სხვა უარყოფით მოვლენებთან, მათ შორის შიგა და გარე პოლიტიკურ არასტაბილურობასთან, სამოქალაქო დაპირისპირებებთან, ეკონომიკური და პოლიტიკური საქმიანობის ხარვეზებთან, რაც შესაძლოა კიდევ უფრო მეტი ხიფათისა და ზიანის მომტანი იყოს. მხედველობაში ისიც არის მისაღები, რომ ჯერაც არ არის დაძლეული ტრანსფორმაციული პერიოდის არაციკლური კრიზისის – ეკონომიკური დაქვეითების შედეგები, რომელთა დაძლევაც ქვეყანამ დამოუკიდებლობის აღდგენიდან განვლილ ოცი წლის მერეც ვერ მოახერხა (მხედველობაში გვაქვს მშპ წარმოების მოცულობა 1990 წლის დონეზე). მაშინ, როცა ბევრმა პოსტსაბჭოთა სახელმწიფომ ეს რამდენიმე წლის წინ შეძლო. საქართველოს ეკონომიკაში სახეზეა სხვადასხვა სახის კრიზისების ურთიერთგადაჯაჭვით განპირობებული ვითარება. მთლიანად საქართველოს ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობა წარმოდგენილია №1 ცხრილში.

**ცხრილი 1**

წლები	მშპ-ს ზრდა %-ში	მშპ მუდ. ფასებით 1 სულ მოსახლეზე, ლარი	მშპ (მიმდ. ფ.) 1 სულ მოსახლ., დოლარი	ექსპორტი, მლნ. დოლარი	იმპორტი, მლნ. დოლარი	წმინდა ექსპორტი, მლნ. დოლარი	სავაჭრო ბრუნვა	პირდაპირი უცხო. ინვესტიცია, მლნ. დოლარი
2005	9.6	2689.1	1483.5	866.7	2490.9	-1624	3357.6	449.8
2006	9.4	3133.1	1763.5	993.1	3681.2	-2688	4674.3	1190.4
2007	12.3	3866.9	2314.6	1232.4	5214.9	-3983	6447.3	2014.8
2008	2.3	4352.9	2921.1	1496.1	6304.6	-4809	7800.7	1564.0
2009	-3.8	4101.3	2455.2	1134.9	4378.1	-3243	5513.0	759.1
2010	6.3	4675.7	2623.0	1583	5095	-3512	6678	814.5
2011	7.0	5421.4	3215.4	2189.1	7057.8	-4868.7	9246.9	980.6

წყარო: <http://geostat.ge>

ცხრილიდან (1) ირკვევა, რომ საქართველოს ეკონომიკაში მშპ ზრდა შეფერხდა 2008 წელს, ხოლო 2009 წ. უკვე უარყოფითი სიდიდე გახდა. 2010 წელს ეს მაჩვენებელი გაუმჯობესდა (6.3%), მაგრამ ომის წინა 2007 წლის ტემპს (12.3%) 2011 წელსაც ვერ მიაღწია. მშპ-ის (მუდმივი ფასებით) მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე 2005 – 2011 წლებში 2-ჯერზე მეტად გაიზარდა. ექსპორტი – 2,5-ჯერ, იმპორტი – 2,8-ჯერ. სავაჭრო

ბრუნვა მთლიანად – 2,75-ჯერ. წმინდა ექსპორტი მთელი ამ ხნის განმავლობაში უარყოფითი სიდიდე იყო, რომელიც, ამავე დროს, ზრდის ტენდენციითაც ხასიათდებოდა (თითქმის 3-ჯერ).

პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა თავის მაქსიმუმს 2007 წელს მიაღწია, შემდგომ წლებში მცირდებოდა და 2011 წელს წინა წლის მიმართ ზრდა მხოლოდ 20% იყო, 2007 წლის დონის მიმართ კი ჩამორჩენამ 51,4 პროცენტული პუნქტი შეადგინა.

უნდა ითქვას იმაზეც, რომ ომისა და კრიზისის უარყოფითი შედეგების დაძლევა საქართველოსათვის ბევრად უფრო რთული იქნებოდა, რომ არ ყოფილიყო ის დიდი მორალური და მატერიალური მხარდაჭერა, რომელიც მსოფლიო თანამეგობრობამ საქართველოს 4,5 მლრდ დოლარის სახით გამოუყო, და საზღვარგარეთ სამუშაოდ მყოფი ჩვენი თანამოქალაქეების აქტიური დახმარება.

უნდა აღინიშნოს, რომ მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპი მსოფლიოში 2006 – 2011 წლებში მაქსიმალური 2006 წელს იყო, როცა ის წინა წლის მიმართ 4,0%-ით გაიზარდა, მომდევნო წელს ოდნავ შემცირდა, კრიზისის დასაწყისში (2008 წ.) ზრდამ მხოლოდ 1,6% შეადგინა. 2009 წელს ეს მაჩვენებელი უკვე უარყოფითი სიდიდე გახდა – 2,0%. ამ წელს გლობალური ეკონომიკური კრიზისის გავლენით მშპ ზრდას ადგილი აღარ ჰქონია მსოფლიოს ქვეყნების უმეტესობაში, მ.შ. მშპ ზრდა წინა წლის მიმართ შემცირდა ევროკავშირში 4,1%-ით, დიდ ბრიტანეთში – 4,9%-ით, იაპონიაში – 5,2%-ით, აშშ-ში – 2,6%, რუსეთში – 7,9%, ლათინური ამერიკისა და კარიბის ზღვის ქვეყნებში – 2,1%, გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში – 6,7%, მექსიკაში – 6,5%, სამხრეთ აფრიკის ქვეყნებში – 1,8%, დასავლეთ აზიის – 1,0%, თურქეთში – 4,7%-ით და ა.შ. ზრდას ადგილი ჰქონდა მხოლოდ ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად ჩინეთში – 9,1%-ით, თუმცა 0,5%-ით შემცირდა წინა წლის მიმართ. ყოფილი პოსტკომუნისტური ქვეყნებიდან მშპ ზრდის მსოფლიოში ყველაზე უარესი მაჩვენებელი ლატვიაში აღინიშნა, სადაც შემცირებამ 17,8% შეადგინა, ლიტვაში – 16,8%, უკრაინაში – 14,1%, ესტონეთში – 13,7%.

როგორც განხილული მონაცემებით ირკვევა, გლობალური კრიზისი მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანას შეეხო, მათ შორის საქართველოსაც, თუმცა, როგორც უკვე ვთქვით, შედარებით მცირე ზომით. ამჟამად საქართველოსთვის მთავარ საფრთხედ რჩება საგარეო და შიგა პოლიტიკური არასტაბილურობა და დაპირისპირება, რასაც შეუძლია ეკონომიკისათვის, მთლიანად ქვეყნისა და ცხოვრების ყველა მხარისათვის უდიდესი ზიანის მიყენება თუ ის მოქმედებაში გადაიზარდა. ამიტომ უპირველესი ამოცანა, გლობალური ეკონომიკური კრიზისის შემცირებასთან ერთად, ამგვარ პროცესთა თავიდან აცილებას ენიჭება.

მხედველობაშია მისაღები ზოგიერთი სხვა პრობლემაც, მაგალითად ეკონომიკის მართვაში დაშვებული შეცდომები, რომელიც ხშირ შემთხვევაში საერთაშორისო სტრუქტურების რჩევებს ეყრდნობა და არ ითვალისწინებს ადგილობრივ პირობებს. შეიძლება ზოგიერთი სხვა პრობლემის დასახელებაც, რომელიც შესაძლოა გამოუცდელობის შედეგიც იყოს, მაგალითად ქვეყანაში ანტიმონოპოლიური სამსახურისა და შესაბამისი კანონმდებლობის უქონლობა, რომლის არარსებობა ხელს უწყობს მონოპოლიების წარმოქმნას, ფასების უკონტროლო ზრდას და კარტელური შეთანხმებების ხელშემწყობი პირობების წარმოქმნას. ასევე, ძალზე პრობლემატური შეიძლება გახდეს ქვეყნის საერთო დავალიანების, განსაკუთრებით საგარეო ვალის ზრდა, რომელიც 11,2 მლრდ დოლარის, ანუ 18,6 მლრდ ლარის ტოლია 2011 წ. 31. XII. მონაცემებით.

უნდა აღინიშნოს საკუთრებითი უფლებების დაუცველობის შემთხვევებზეც, უმუშევრობის მაღალ დონეზე, სიღარიბეზე და ა.შ., რაც შეიძლება სიტუაციის კიდევ უფრო დამამძიმებელი და სოციალური დაძაბულობის გაღრმავების პირობა გახდეს.



### გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. აბესაძე, რ. სარჩიშვილი, ნ. არევაძე, მ. მელაშვილი, ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები, „უნივერსალი“, თბ., 2004.
2. რ. აბესაძე, ნ. ბიბილაშვილი, ც. თეთრაული, მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა დინამიკის კანონზომიერებები საქართველოში, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, IV. თბ. პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.
3. ნ. არევაძე, თ. ჩხეიძე, გლობალიზაცია და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი პრობლემა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში, სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. IV, „მეცნიერება“, თბ., 2004.
4. მაღაშხია გ., კრიზისი და განვითარება, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, 8, „სიახლე“, თბ., 2010.
5. მიქიაშვილი ნ., გლობალიზაციის პროცესი, გლობალიზაციის ინდექსი და საქართველო. ჟ. „ეკონომისტი“, 2009, №2.
6. მესხია ი., ფინანსური დავალიანების ზრდა – ეროვნული უზრუნველყოფის მუქარა, საქ. ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, 8, „სიახლე“, თბ., 2010.
7. ჭითანავა ნ., გლობალიზაცია და საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები, საქ. ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, 8, „სიახლე“, თბ., 2010.
8. Мировая экономика, 2-е издание, М., экономистъ, 2007.
9. <http://globalizacion.kof.enthr.ch/static>

*Arevadze Nanuli*

### EFFECTS OF GLOBALIZATION ON THE MACROECONOMIC INDICATORS OF POST-COMMUNIST COUNTRIES SUMMARY

The aim of the article is to show the links between the process of globalization and economic performance of the countries in the world. According to the conducted research it is evident that globalization effects are deeper in the big economy countries. At the same time the influence of globalization is especially evident in cyclical process of the economic development with the inclusion of the small economy countries, among them is Georgia as well. But in latter case economic crises are tied with the political ones, namely the war with Russia in the August of 2008 and with its accompanied results: abrogating of the territorial integrity and some other subjective and objective reasons. It is widespread and agreed view that without the moral and financial support of 4, 5 billion dollars for Georgia the situation would had been more difficult.

*Arnania-Kepuladze Tamila*

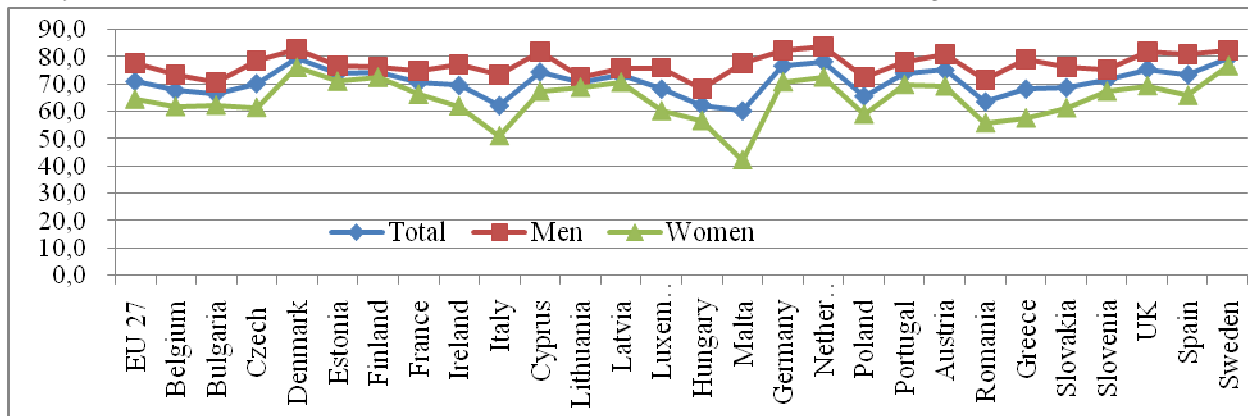
### GENDER DISPARITY IN EMPLOYMENT: GEORGIAN-CZECH CONTEXT

#### 1. Gender features of labour force partisipation.

One of the fundamental notions of labour market is the economically active population, economic activity rate and employment rate. The economically active population or labour force or shortened to the active population, includes both employed and unemployed people, but not the economically inactive, such

as pre-school children, school children, students and pensioners [3]. Economic activity rate is defined as the ratio between the labour force and the working age population.

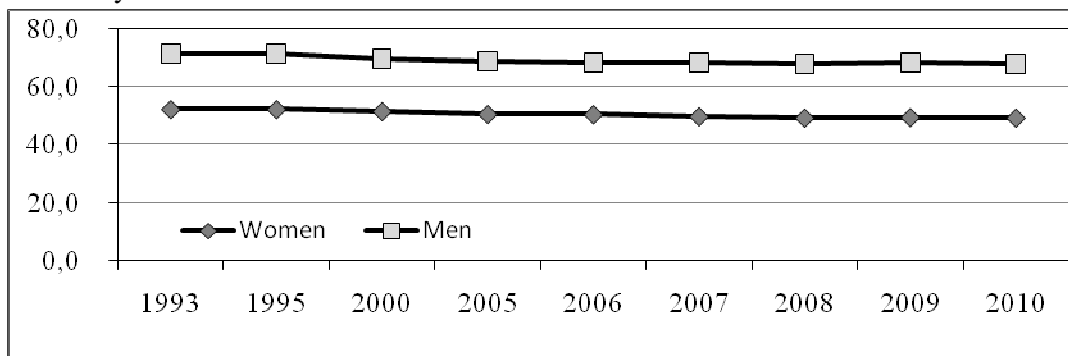
**1.1. Gender features of economic activity in EU 27.** As the figure below illustrate the economic activity rate of women is lower that of men in all countries within EU 27 (see Figure 1).



**Figure 1.** Economic activity rate (%), EU 27, 2010. *Source:* Eurostat

The small gender gap in economic activity rate within EU 27 is observed in Denmark (82.7% men and 76.1% for women), in Estonia (respectively 76.8% and 71.0%) and the smallest gap is in Finland (76,4% for men versus 72.5% for women) and Sweden (respectively 82.3% for men vs. 76.6% for women).

**1.2. Gender features of economic activity in Czech Republic.** As the figure bellow (Figure 2) shows the economic activity rate in Czech Republic after 1995 slightly and steadily decreasing. In 1993 and 1995 the economic activity rate of women was 52.3% and the rate falls till 49.3% in 2010.



**Figure 2.** Economic activity rate (%), Czech Republic. *Source:* Eurostat

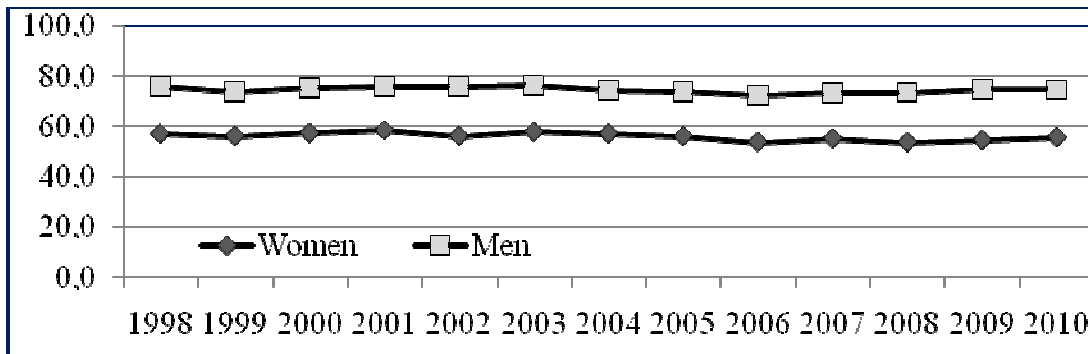
The same goes to men. If in 1993 the economic activity rate for men was 71.3%, after small increase in 1995 (the activity rate was 71.5%), the index falls till 68.0% in 2010.

But in all period from 1993 to 2010 the economic active rate of female was lower than that of male and the gender gap of economic active rate fluctuated within maximal gap of 19.2% in 1995 and minimal gap of 18.1% in 2005 and 2006.

So, the labour force participation rate in Czech to both men and women experienced a consistently decrease in the period of 1993-2010. Furthermore, there was vast gender gap in the labour market participation and women’s economic activity rate always was lower than that of men during the period.

**1.3. Gender features of economic activity in Georgia.** The characteristics of male and female economic activity in Georgia are illustrated by the Figure 3.

The dynamic of economic activity rate in Georgia in the period 1998-2010 is not well-defined: there were periods with increasing of economic activity rate (1999-2001) and periods with falling of economic activity rate (2003-2006).



**Figure 3.** Economic activity rate (%), Georgia. *Source:* GeoStat

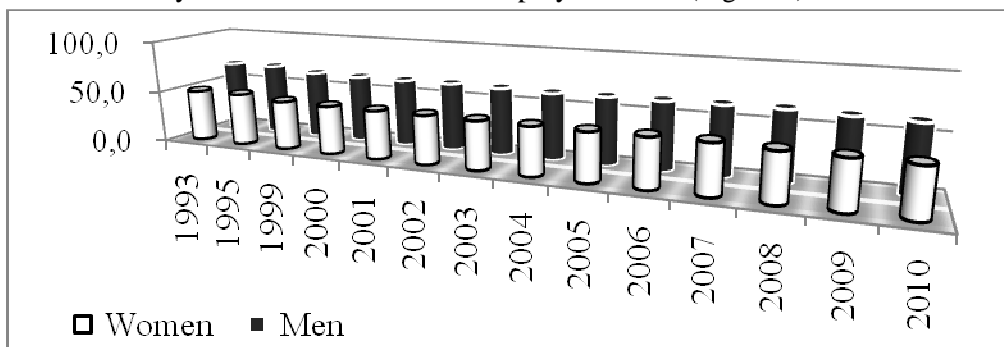
During all period from 1999 to 2010 female’s economic activity rate was below that that male’s economic activity rate. The largest gender gap in economic activity rate of 20.3% was registered in 2009 and smallest gap of 17.4% was in 2004.

As it was shown, in all countries within EU27, including Czech Republic and in Georgia too, the economic activity rate of women is lower than that of men.

**2. Gender disparities in employment rate**

How the employment rate is defined? According to Eurostat, employment rate represent persons in employment as a percentage of the population of working age (15- 64 years).

**2.1. Gender Disparity in Employment Rate in Czech Republic.** The figure below (Figure 4) shows the dynamic of employment rate of men and women in Czech Republic from 1993 to 2010. As it is viewed, the employment rate of women as well as of men constantly was decreasing during the period. If the employment rate of men in 1993 was 68.9%, in 2010 it fell till 63.7%. The same goes to women. In 1993 the employment rate of women was 49.5% but to 2010 the index equaled to 45.1%. In addition, women’s employment rate has always been lower than men’s employment rate (Figure 4).



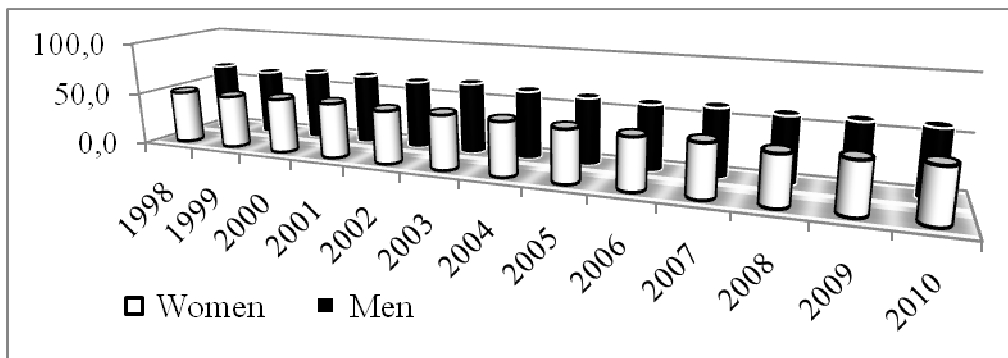
**Figure 4.** Employment rate (%), Czech Republic. *Source:* Eurostat

During the given period the largest gap in male-female employment rate (19.4%) was found in 1993 and 2008. The lowest gender employment rate gap of 18.1% was noted in 2004. So, over the period of 1993-2010 the gender employment rate gap fluctuated within the bounds of 18.1%-19.4%. The lowest employment rate of men (63.6%) was found in 2004 and the lowest employment rate of women was in 2010 and equaled 44.2%.

The average employment rate of men was 65.3% and of women – 46.2 % or women’s employment rate always was on about quarter less than that to men.

The analogical situation is characterized to Georgia.

**2.2. Gender Disparity in Employment Rate in Georgia.** The Figure 5 illustrates the dynamic of gender features of the employment rate of men and women in Georgia for the period from 1998 to 2010.



**Figure 5.** Employment rate (%), Georgia. *Source:* GeoStat

During the period of 1999-2003 the employment rate of men increased from 63.4% to 67.5% but in 2004-2005 the employment rate was significantly dropping and touched bottom of 63.1%. Such position remained unchangeable till 2010. The lowest employment rate of women was noted in 2008 and was coincident with year of beginning of World financial crisis. In this year the employment rate of women equaled 44.9%. The highest level (52%) of employment rate within women was noted in 2001.

During the period 1998-2010 the fluctuation of employment rate of men equaled 4.4 per cent points and for women – 7.1 per cent points. It means that women were to a greater degree touched by dropping of employment rate. In Georgia in the period of 1998-2010 the average employment rate of men equaled 63.9 % and of women - 49 %. The gender employment rate gap in Georgia fluctuated from minimal of 13.6% in 1999 to maximum of 16.5% in 2003.

As it was found, the average employment rate of men in Georgia was below of same index in Czech Republic (respectively 63.9 % and 65.3%) but the average employment rate of women in Georgia was above than in Czech (respectively 49 % and 46.2 %).

Despite of small differences the common tendency of gender disparities of employment rate was similar to Georgia and Czech Republic.

### 3. GENDER-BASED EMPLOYMENT SEGREGATION

Does the investigation of employment segregation matter? The answer should be yes as much as the segregation involves unequal results of similar efforts and might obstacles to functioning of labour marker and economic system as whole. “Economists have shown that the gender division of labour allocation...has implications for the effectiveness of economic policy aimed at altering output” [1]. Employment sphere gender division means the allocation of men and women by different types of work.

Gender-based employment segregation is given in terms of vertical and horizontal segregation.

*Horizontal segregation* is understood as under- (over-) representation of given group in occupations or sectors, not ordered by any criterion, and is often referred to as segregation *tout court* [2, p.7].

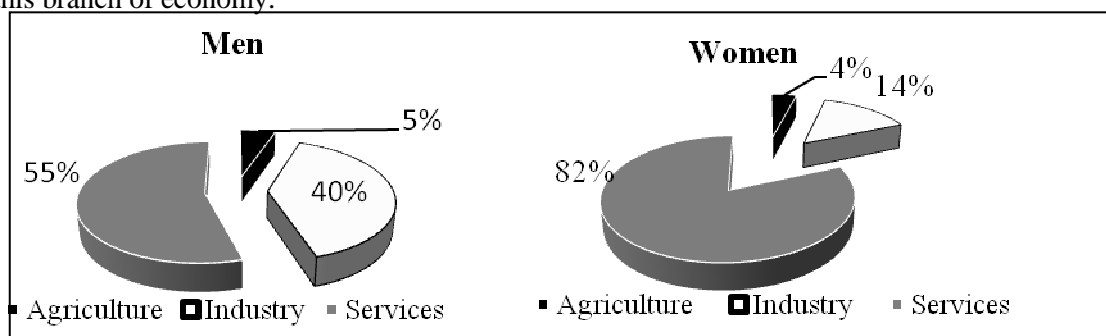
*Vertical segregation* denotes the under- (over-) representation of given group in occupations or sectors at the top of an ordering based on “desirable” attributes – income, prestige, job stability, etc [2, p.7].

*Hierarchical segregation* stands for under- (over-) representation of given group at the top of occupation-specific ladders [2, p.7].

There are some semantic disagreement persists in the literature regarding hierarchical and vertical segregation [2, p. 30] and the discussion below is focused on the dimensions of ‘vertical’ and ‘horizontal’ segregation.

**3.1. Gender labour division by selected branches in EU27.** As the figure below illustrate the significant gender differences in the distribution of male and female between branches of economy within EU27 (Figure 6).

The data, presented in the Figure 6, provides that both men and women predominantly employed in agriculture. But there are certain differences in the male-female division in agriculture: 82% of all employed women and 55% of all employed men are working in agriculture. It means that women more frequently are working in this branch of economy.



**Figure 6.** Employment by selected branches (%). EU27, 2010. *Source:* EuroStat

The second large branch of employment is industry. There are working about three times more men than women or in industry works 14% of all working women and 40% of all working men. Industry presents the branch of economy with predominantly men's employment.

In respect to service, there works relatively negligible amount of employees. There are not significant differences in male-female employment in service: there works 5% of women and 4% of men.

**3.2. Employment Gender Division by Kind of Activity.** There are significant gender differences in men's and women's employment by kinds of activity. Women are predominant work in underpaid sectors such as education, healthcare, social services, accommodation and food service, and households. What differences and what similarities exist in division of men and women employment in Czech Republic and Georgia?

There are short odds in gender disproportions by the kind of activities such as financial and insurance activities, real estate activities, accommodation and food service activities, public administration. According to analysis of available data, in education sphere there are 3.2 times more women than men in Czech Republic and 4.8 times more in Georgia.

The gender disparity in labour division by kind of activities is more significant in healthcare and social services to Czech Republic as well as to Georgia. In Czech Republic there are 3.9 times more women than men are working in healthcare and social services. For Georgia the index is vaster and equals 5.4.

Greater disparity in male-female division by kinds of activities was found in the households activities. The data calculation shows that there are 6.3 times as much women-employed that men-employed in the households in Czech Republic and 7.0 times – in Georgia. Those kinds of activities are female-dominated sphere. The sectors are less attractive to men because of low pay and men are less concentrated there. Conversely, men are more often employed in the highly-paid sectors of economy.

Construction, mining and quarrying, transport and storage, electricity, gas and water supply are biggest employers, providing jobs for men in work in all of them. So, in Czech Republic the highest disparities in the concentration of female's-male's employment are in construction where works 12.2 times more men than women. Large gender gap exists also in mining and quarrying where men's employment in 4.9 times exceeds women's employment. Analogical situation is characterized to electricity, gas and water supply where works 3.6 times more men than women, to transportation and storage where men are 2.8 times more than women.

The same goes to Georgia but disparity in male-female distribution by kinds of activities is more significant there. Specifically, in construction there works 14.4 times more men than women, in transportation and storage as well as in mining and quarrying men are 10.9 and 10.7 times more than women respectively.

As the data analysis show the employment sphere is significantly gender-segregated and there is large gender gap between kinds of activities. Moreover, the employment sphere is more segregated in Georgia and the men-women disparity is more significant there. Women are concentrated predominantly in low-pay sectors while the men-dominant sectors are highly-paid.

**3.3. Employment Gender Division by Occupation.** There is large difference between the occupations which men and women have or male and female vary in the jobs that they do.

One of occupation group in which men work in relatively to women in a large number is “Legislators, senior officials and managers”. It is the most prestigious occupational group with high qualified employees. The ratio between men and women in this occupation position is 66.8% and 33.2%. Other prestigious occupational position is “Professionals”. Despite that 11.19% of all working women and 9.36% of all working men are employed in the “Professionals” position, within the occupation group the ratio between men and women is 50% / 50%.

Other occupation groups in which men work in large number are “Craft and related trades workers” and “Plant and machine operators and assemblers”. In the occupation position “Craft and related trades workers” work 89% of men and 11% of women. In respect to “Plant and machine operators and assemblers” occupation group there work 75% of men and 25% of women.

Women are more likely than men to work in the occupational group “Clerks”, “Service and market sales workers” and “Elementary occupations”. The ratio between men and women in those occupation positions are respectively 76% and 24%; 65% and 35%; 61% and 39%.

The analogical disproportion in occupation faced the employed male and female in Georgia.

As statistical data illustrates, 132.6 thousand women were expert with higher qualification while 71.4 thousand men had the same qualification; 61.4 thousand women and 48.1 thousand men were experts with mid-qualification. It means that there were 1.86 times more expert women than men with higher qualification and 1.28 times more women with mid-qualification. But among the heads of management there are at 2.64 times more men than women. By other words the ratio between men and women in top managerial position is 73% and 27%.

Women in both countries often face the “glass ceiling” problem in their career advancement and there is low number of women in top position management.

**3.4. Employed by Employment Status.** Gender segregation in employment is linked to the status of employment. As the table bellow (Table 1) shows, among all hired workers there are 55% of men and 45% of women in Georgia. Very similar situation is in Czech Republic: the ratio between hired men and women is 54% men versus 46% women. Women in both countries are less likely that than men to be employed as own-account workers and there is 1.8 times more men than the women among own-account workers in Georgia and the male-female ratio for this status of employment is 64% versus 36% in favour to men.

**Table 1.** Employed by Employment Status. Czech Republic, Georgia.

	Georgia			Czech Republic		
	Total	Men	Women	Total	Men	Women
<b>Hired workers</b>	<b>572.3</b>	313.1	259.2	<b>3999.5</b>	2169.3	1830.2
<b>Employers</b>	<b>16.8</b>	11.7	5.2	<b>178.0</b>	140.6	37.4
<b>Own-account workers</b>	<b>560.9</b>	361.8	199.2	<b>658.3</b>	463.8	194.5
<b>Family workers</b>	<b>447.6</b>	165.9	281.6	<b>29.5</b>	7.6	21.9

*Source:* Eurostat and *Labour Market in Georgia; Statistical Yearbook of Georgia: 2010*

With respect to Czech Republic the gender disparity by employed status “Own-account workers” is more significant there. There are 2.4 times more men than women among own-account workers and ratio between men and women is 70% men versus 30% women.

The employment sphere disproportion in more degree is reflected in gender employed differences by status “Employers”. Women’s number in this employed category is lowest and there is the biggest

disproportion between working men and women. In case to Georgia, there is 2.3 times more male than female. The male-female proportion in the “Employers” status is 69% of men versus 31% of women.

As to Czech Republic, analogically to previous case, the gender disparity by status “Employers” is more critical there. Among employers there are 3.8 times more male than female and the proportion between men and women is 79% men and 21% women.

In Czech Republic as well as in Georgia women continue to fill “family workers” status. In Georgia there are 1.7 times more women than men among “family workers”. In Czech Republic the disproportion is more significant and there are 2.9 times more women than men among “family workers”. The ratio between women and men in Georgia in status of “family workers” is 63% women and 37% men and in Czech Republic – 74% female and 26% male.

Therefore, as the analysis of statistical data shows there is significant employment segregation across Czech Republic and Georgia as well as in EU27 in whole. Everywhere man and women may differ in the labour force entry, in proportion of male-female economic activity rate and employment rate. Employment sphere segregation is given in terms of differences of gender labour division by selected branches, kinds of economic activities, in occupation, in employed by employment status etc.

### **BIBLIOGRAPHY**

1. An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment, COM (2010) 682 final, Strasbourg, 23.11.2010.
2. Gender segregation in the labour market, ISBN 978-92-79-12435-8, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.
3. Glossary: Economically active population - Eurostat – Europa.
4. Statistical Yearbook of Georgia: 2010 / National Statistics Office of Georgia. – Tbilisi, 2011.
5. The life of women and men in Europe, A statistical portrait. ISBN 978-92-79-07069-3, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008.

*Arnania-Kepuladze Tamila*

### **GENDER DISPARITY IN EMPLOYMENT: GEORGIAN-CZECH CONTEXT SUMMARY**

Despite of passage of the legislation guaranteeing equal employment opportunities and equal pay for women and men, despite some progress in the achieving of gender equality in different sphere of life, the employment sphere remains highly gender-segregated.

Employment gender segregation and gender stratification refer to the overrepresentation of women in certain types of jobs and their under-representation in others. Employment gender disparities can be given in terms of labour market participation, occupation, employment sectors, and income.

The present paper addresses to demonstrate the evidence of gender gap in an employment sphere and its common analyses within different social, economical and cultural environment - Czech Republic and Georgia.

*Библиашвили Нана  
Какулия Етер*

### **БЕЗРАБОТИЦА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

В настоящее время в мире происходит сложный и противоречивый процесс глобализации экономики, в рамках которого осуществляются глубокие преобразования во всей системе мирового

хозяйства и в национальных экономиках. Рынок труда является важнейшей подсистемой экономики и служит одним из наиболее достоверных индикаторов изменений. Проблему глобализации и современных форм безработицы, как одной из её последствий, ставят в своих работах многие ученые. Правительства развитых стран имеют комплексные программы борьбы с безработицей, но в условиях усиления процесса глобализации, эти программы во многом остаются невыполнимыми.

При интеграции работников в глобальный рынок труда усиливаются риски оказаться в положении бедности для многих из них.

Проблему безработицы в условиях глобализации мы видим в появлении новых условий для её преодоления и одновременно для усиления и появления новых форм.

Решением данной проблемы являются программы борьбы правительств различных государств с безработицей, опирающиеся на те условия, которые ведут к резкому её сокращению, а это, прежде всего, коллективные усилия по созданию новых рынков труда. Эта основная гипотеза имеет ряд выводных имеющих отношение к тем или иным конкретным условиям политической и экономической деятельности правительств. Одной из выводных гипотез является предположение о том, что усиление роли профсоюзов и совершенствование системы образования будет способствовать снижению уровня безработицы в условиях глобализации.

Многие сферы общественной жизни находятся в критическом состоянии. Экономика, политика, социальная сфера, культурная сфера являются нестабильными. Одной из проблемных сфер общественной жизни является рынок труда. Эта категория относительна, если учесть тот фактор, что она включает в себя политические, экономические и социальные аспекты. Под рынком труда, мы понимаем сферу формирования спроса и предложения на рабочую силу. Через рынок труда осуществляется продажа рабочей силы на определенный срок.

Основными компонентами рынка труда являются: спрос на рабочую силу и предложение рабочей силы; стоимость рабочей силы; цена рабочей силы; конкуренция между работодателями и работополучателями, работодателями и наемными работниками.

Субъектами рынка труда выступают: работодатели и их представители (союзы); работники и их представители (профсоюзы); государство и его органы: министерство труда и социальной защиты населения, департаменты, комитеты и департаменты по труду и занятости и т.д.

На рынке труда мы имеем дело с колоссальным количеством различных проблем, в том числе с нелегальной миграцией, безработицей, а также проблемой социальной защиты безработного и работающего населения.

Одной из главных проблем является безработица. Безработица - это такое состояние индивида или группы людей, при котором они не могут реализовать своего права на труд и справедливую его оплату, статус чего закреплён на бирже труда по их месту жительства.

Существует несколько типов безработицы: фрикционная, сезонная, скрытая и структурная. Каждая имеет свои характеристики и особенности. Ввиду того, что проблема безработицы захватывает всё новые и новые страны - она начинает принимать глобальный характер. Правительство каждой из стран имеет в качестве своих приоритетных задач задачу снижения уровня безработицы до минимальных размеров, но решать её в условиях глобализации всё чаще приходится коллективными усилиями на наднациональном уровне.

Термин глобализация появился относительно недавно, но уже стал камнем преткновения в речах главных лиц крупнейших мировых держав. Практически в каждом выступлении затрагивается проблема в различных её аспектах: социальном, экономическом, политическом, а также культурном и экологическом. Аспектов много, проблема одна, - её последствия, одной из которых является современная безработица.

Сам термин появился в XX веке, что вероятно, связано с расширением рынка сбыта транснациональных корпораций и всё большем поглощением местных предприятий.



Одним из основных разработчиков глобализации является Ульрих Бек. В своей книге он пишет о том, что «глобализация имеет в виду процессы, в которых национальные государства и их суверенитет вплетаются в паутину транснациональных акторов и подчиняются их властным возможностям, их ориентации и идентичности» [1, стр.26]. Процесс глобализации предполагает глобальность, то есть «понимание того, что мы живём в мировом обществе, в том смысле, что представление о замкнутых пространствах превратилось в фикцию» [1, стр.25]. Другими словами, Бек подразумевает под понятием «транснациональные акторы» тех боссов, сидящих в советах директоров транснациональных корпораций, которые действуют в интересах компании. При этом каждое их решение может кардинальным образом изменить политический, экономический суверенитет правительства. Получается, что государства теряют контроль над основными сферами жизнедеятельности общества. Своими намерениями «транснациональные акторы» имеют возможность изменить уровень безработицы в одних районах, и соответственно увеличивая его в других.

Часто именно они и определяют тренд будущего развития или деградации того или иного региона. Потому возникает резкое столкновение интересов: с одной стороны, действуют транснациональные корпорации с их интересом получить большую выгоду, с другой стороны, восседает правительство, которое тоже не хочет потерять свой суверенитет. И уже возникает следующая ситуация, что государства развиваются в интересах транснациональных корпораций, а не наоборот, что было бы логичнее. При этом эти предприятия имеют также возможность «наказывать» государства с высокими налогами, и различными другими преградами, лишая тем самым своих граждан рабочих мест. Таковы законы глобализации. Не хотите - заставим, не можете - научим. Не все ещё имеют представление о будущем таких отношений между бизнесом и властью. К чему это может привести? Вопрос остаётся открытым. При этом все эти отношения отражаются на уровне жизни населения стран. Имея на территории транснациональные предприятия, государства получают с них налоги, рабочие места, но крайне ограничивают возможность развития местных предприятий.

Формируется новое глобальное мировое общество без всемирного государства и без всемирного правительства, управляемого на самом низком уровне - уровне работодателей и работников.

Современные исследователи рассматривают безработицу как естественную и неотъемлемую часть рыночного хозяйства. В этой связи большое внимание уделяется анализу типов безработицы. Критерием разграничения видов безработицы, как правило, служит причина её возникновения и продолжительность, а основными видами безработицы считаются структурная, фрикционная и циклическая.

С течением времени в структуре потребительского спроса происходят важные изменения, которые, в свою очередь, изменяют структуру общего спроса на работников. В стране создаются новые, более современные товары и услуги, требующие внедрения прогрессивных технологий, соответственно осуществляется структурная перестройка производства с сокращением старых и развитие новых хозяйственных объектов. В этой связи осуществляется набор и обучение кадров, повышение квалификации имеющихся работников, причём часть сотрудников может быть высвобождена. Высвобождаемые кадры не сразу могут решить свои проблемы на рынке труда, и некоторые из них попадают в состав безработных. Это происходит потому, что люди, как правило, медленно реагируют на появление новых профессий, в результате чего структура предложений труда не отвечает структуре рабочих мест и оказывается, что у некоторых работников нет таких навыков, которые нужны работодателям, и эти граждане становятся безработными. Данная разновидность безработицы именуется **структурной**. В этой ситуации инициатором увольнения выступает работодатель.

Ряд западных экономистов выделяют особую разновидность структурной безработицы - **безработицу ожидания**, которая возникает вследствие значительных перепадов в уровне заработной

платы на различных предприятиях. Так, некоторые работники, уволившись с одних предприятий, сознательно ожидают появления свободных рабочих мест по своей профессии в других фирмах с более высокой оплатой труда.

Если человеку предоставляется свобода выбора рода деятельности и места работы, то в каждой определённый момент часть работников оказывается в положении, когда они уже оставили прежнюю работу, но ещё не поступили на новую работу. Часть людей, ищущих подходящую работу, трудоустраиваются, другие - временно оставляют работу, но, в целом, этот тип безработицы остаётся. В таком случае рынок труда функционирует неповоротливо, пытаясь привести в соответствие количество и качество работников и имеющихся рабочих мест. Подобную безработицу называют **фрикционной**. Поскольку инициатива увольнения в данном случае исходит от самого человека, то фрикционная безработица считается неизбежной и, как утверждают некоторые исследователи, желательной. Многие работники, добровольно оставшиеся без работы, переходят с низкооплачиваемой и малоэффективной работы на более высокооплачиваемую и продуктивную работу. Это, в свою очередь, означает повышение благосостояния граждан и более рациональное распределение ресурсов для труда. По существу фрикционная безработица является добровольной, а возникающая при этом временная незанятость гражданина не носит принудительного характера. В промышленно развитых странах фрикционной безработицей охвачено 2-3% экономически активного населения. Фрикционная безработица считается неизбежной, так как обусловлена естественным ходом жизни.

Надо иметь в виду определённую разницу между структурной и фрикционной безработицей. Так, «фрикционные» безработные имеют все навыки для того, чтобы трудоустроиться, тогда как «структурные» безработные нуждаются в обязательной дополнительной подготовке или переобучении. Совокупность структурной и фрикционной безработицы определяет, по мнению большинства исследователей, уровень естественной безработицы. Фрикционная безработица есть результат динамичности труда, а структурная - возникает из-за территориального или профессионального несоответствия спроса и предложения на рынке труда. Таким образом, уровень естественной безработицы есть тот общественно минимальный уровень, ниже которого невозможно опуститься и который соответствует понятию полной занятости.

Изменение ситуации на рынке товаров и услуг, усиление конкуренции между товаропроизводителями ведут к тому, что часть производства уменьшается или даже прекращается выпуск продукции, увольняется при этом часть работающих, порождаются серьёзные проблемы на рынке труда. В условиях экономического спада, когда совокупный спрос на товары и услуги уменьшается, занятость сокращается, а безработица растёт, появляется значительная армия безработных, которая именуется **циклической**. Для сглаживания негативных последствий такого вида безработицы необходимы разработка и принятие специальных программ обеспечения занятости населения, субсидируемых государством. По оценкам западных специалистов, в периоды экономических подъёмов и спадов величина циклической безработицы может колебаться от 0 до 8-10% и более, значительно увеличивая тем самым уровень безработицы.

Отсутствие циклической безработицы в стране определяет естественный уровень безработицы. Занятость в этом случае определяется как полная.

Ещё один вид безработицы - **сезонная безработица**, которая порождается временным характером выполнения тех или иных видов деятельности и функционирования отраслей хозяйства. К ним относят сельскохозяйственные работы, рыболовство, сбор ягод, сплав леса, охота, частично строительство и некоторые другие виды деятельности. В этом случае отдельные граждане и даже целые предприятия могут интенсивно работать несколько недель или месяцев в год, резко сокращая свою деятельность в остальное время. В период напряжённой работы происходит массовый набор кадров, а в период свёртывания работ - массовое увеличение. Этот вид безработицы по отдельным характеристикам соответствует циклической безработице, по другим - фрикционной, так как она

носит добровольный характер. Прогноз показателей сезонной безработицы можно определить с большой степенью точности, поскольку она повторяется из года в год и, соответственно, есть возможность подготовиться к решению проблем, вызванных ею.

Одной из разновидностей безработицы является **частичная безработица**, которая возникает в результате снижения спроса на продукцию предприятия. В этом случае возможны два варианта поведения предпринимателя: либо он сохраняет возможность трудиться для части персонала полное рабочее время, а другая часть увольняется, либо без увольнения даёт возможность работать всем неполное рабочее время, что и ведёт к возникновению частичной безработицы.

Анализ экономических показателей данного социального явления даёт возможность оценить издержки безработицы. Считается, что при каждом увеличении реального объёма производства на 2%, норма безработицы имеет тенденцию к снижению на 1%, и наоборот.

Ещё один вид безработицы - **застойная безработица**. Она характеризует ту часть населения, которая постоянно лишена работы или перебивается случайными заработками. Эта часть людей, потерявшая законный источник существования, как правило, пополняет ряды преступного мира.

Согласно необходимости учёта безработных и принятия соответствующих государственных мер по обеспечению работой всех желающих, различают: зарегистрированную безработицу, которая отражает количество незанятых граждан, ищущих работу, готовых приступить к ней и взятых на учёт в государственной службе занятости; скрытую безработицу, к которой относятся работники, занятые на производстве, но в действительности являются «лишними». Они, как правило, либо трудятся не по своей вине неполный рабочий день или неделю, либо отправлены в административные отпуска.

К причинам возникновения безработицы исследователи относят:

- *Высокую цену рабочей силы* (зарплата), которую требуют ее продавец или профсоюз.

Поведение покупателя рабочей силы (работодателя) на рынке труда определяется соотношением затрат на покупку рабочей силы и дохода, который получит работодатель от ее использования в течение определенного периода времени, с теми затратами, которые он понесет на покупку машины, заменяющей рабочую силу и того результата, который принесет ему эта машина. Если такое сопоставление будет в пользу машины, то предприниматель откажется от покупки рабочей силы и отдаст предпочтение машине. Рабочая сила человека будет непроданной, а сам он окажется в роли безработного. Научно-технический прогресс и повышение технического строения производства есть одна из причин роста безработицы в современных условиях.

- *Низкую цену рабочей силы* (зарплата), которую устанавливает покупатель (работодатель).

В этом случае продавец (наемный рабочий) отказывается продавать за бесценок свою рабочую силу и ищет другого покупателя. В течение определенного времени он может оставаться без работы и относиться к категории безработных.

- *Отсутствие стоимости, а соответственно и цены рабочей силы.*

В обществе всегда есть люди, которые не могут быть вовлечены в процесс производства по причине отсутствия у них рабочей силы как таковой или наличия рабочей силы настолько низкого качества, что покупатель (работодатель) не желает ее приобретать. Это бродяги, деклассированные элементы, инвалиды и т.п. Эта категория граждан, как правило, навсегда теряет работу и надежду ее найти и попадает в разряд застойных безработных.

Глобализация влияет определённым образом на причины безработицы, а, следовательно, на соотношение перечисленных видов безработицы. Термин глобализации был впервые употреблён сравнительно недавно в 80-ые года прошлого века, поэтому последствия этого процесса, только начинают изучаться. У.Бек анализирует эти последствия в определённых аспектах. Так политический аспект заключается в том, что государство теряет контроль над своим экономическим и политическим суверенитетом. И, как уже сказано было выше, расшатывается его основа. На первый план выходят транснациональные акторы, которые являются ключевым компонентом всей новой системы. Теперь и государства, и граждане подчинены воли главам транснациональных корпораций.

«Взимание налогов - не просто один из принципов авторитета национального государства, а его главный принцип. Суверенное распоряжение налогами связано с контролем над хозяйственной деятельностью в пределах определённой территории. Но расширение возможностей хозяйствования в рамках мирового общества делает предпосылку контроля над ним фиктивной возможностью. Предприятия могут производить продукцию в одной стране платить налоги в другой, а требовать государственных субсидий в форме мероприятия по созданию инфраструктуры - в третьей» [1,стр.15]. Новая магическая формула гласит: капитализм без труда плюс капитализм без налогов. Всё это является следствием создания транснационального географического пространства, а, следовательно, рано или поздно создаётся и глобальный рынок труда, на котором будет всего два главных компонента: работник и работодатель. Имея такой инструмент как налоги, они имеют возможность зарегистрировать предприятия в одной стране, а производить во второй и т. д. Многие предприятия не хотят вообще платить налоги и уходят в оффшоры, то есть безналоговое пространство, где вряд ли, кто-либо, кого-нибудь, когда-нибудь контролирует. А что дают налоги? Они дают поступления в государственную казну от физических и юридических лиц, с помощью которых и осуществляется оплата всех социальных пособий, государственных нужд и т.д. В некоторых странах они являются, чуть ли ни единственным источником государственного дохода. И, обрезав этот канал, мы получим, то что государства будут объявлять себя банкротами, а люди просто будут гибнуть от бедности.

В заключение необходимо добавить, что без кардинальной реформы во многих сферах общественной жизни не обойтись. Это необходимо, для того чтобы оптимизировать и направить рынок в правильном направлении, отвечающем вызовам эпохи глобализации. Это и образование, и профсоюзы, политическая среда и т.д. Наступление новой эры неминуемо. И в тех странах, которые будут подготовлены к появлению новых формаций, сложится правильно организованная структура, которая будет способствовать уменьшению числа безработных и всё более полной интеграции уже работающих граждан в глобальный рынок труда. Но для этого необходимы грамотные методы развития политических, экономических, производственных отношений. Задача поставлена не из лёгких, но она уже начинает решаться в цивилизованно-развитых странах. Создаются разные объединения по защите прав рабочих на самом высоком уровне (уровне межгосударственных взаимоотношений). Также всё больше начинают формироваться «центры знаний», которые способствуют накоплению, обработке и дальнейшей передаче информации различным индивидам, для их дальнейшей реализации её на практике. Тем самым, порождается информационный кругооборот, который только способствует улучшению качества жизни граждан, параллельно создавая стабильность на рынке труда.

#### **ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА**

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию. М. Прогресс-Традиция, 2001.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.- Прогресс-Традиция, 2000.
3. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. М.- Весь мир, 2004.
4. Буланова В. Ц., Волгина Н.А. Рынок труда. Москва, "ЭКЗАМЕН", 2000.
5. Менкью Г. Принципы экономики. Тбилиси, "Диогене", 2000 ( на груз. языке ).
6. Мартин Г.П., Шуман Х. Западня глобализации. Атака на процветание и демократию. М.- Альпина, 2001.
7. Пигу А. Теория безработицы. Москва, 1994.
8. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. Москва, ИНФРА-М, 2008.

## **UNEMPLOYMENT UNDER GLOBALIZATION SUMMARY**

At present world globalization processes of economy are complex and antagonistic in the context of which are implemented deep changes in the system of world and national economies as a whole.

The given article is dedicated to the study of unemployment definition under the globalization. There are considered modern forms of unemployment and stated principle causes of its origin.

Governments of developed counties have complex programs of struggle against unemployment but in the conditions of strengthening the globalization process these programs are often unfulfilled.

In this article there are worked out systems of necessary measures to reduce unemployment level under the globalization.

*Гелашвили Мадона*

## **ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЯМЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ**

*Прямые зарубежные инвестиции* (ПЗИ) играют чрезвычайно важную роль в быстрорастущем международном бизнесе. Такого рода инвестиции могут помочь компании проникнуть на новые рынки, задействовать новые каналы сбыта, приобрести более дешёвое оборудование, дать возможность купить новую технологию, товар, рабочую силу и просто профинансировать компанию. Для той страны, куда придут инвестиции, или для компании этой страны это означает новые технологии, дополнительные капиталы, увеличение объёма производства, количества производимых товаров, приобретение новых организационных технологий или улучшение менеджмента, и в этом качестве инвестиции могут дать сильнейший толчок экономическим преобразованиям. Прямые зарубежные инвестиции, в своём классическом определении, звучат так: «вложение денег в зарубежную компанию с тем, чтобы последняя смогла построить новый завод в своей стране». Таким образом, прямые инвестиции, направленные на покупку зданий или оборудования, отличаются от непрямых, которые называются «портфельными». За последние годы, когда различного рода инвестиции по всему миру значительно увеличились и утратили свою былую чёткость, определение «прямых зарубежных инвестиций» было расширено до следующего толкования: ПЗИ стали называться любого рода приобретения контролирующего пакета в бизнесе зарубежной компании. Поэтому-то ПЗИ стали иметь множество форм, к примеру, прямые покупки зарубежной компании, приобретение завода или оборудования, инвестиции в совместное предприятие или в стратегический альянс компаний, при котором зарубежная компания получает от партнёра новые технологии, лицензии на интеллектуальную собственность. За последнее десятилетие ПЗИ стали играть главенствующую роль в интернационализации бизнеса. Как ответ на появление новых технологий, растущую либерализацию в законодательствах стран по поводу инвестиций, а также на изменение рынков капитала, ПЗИ также значительно изменились: изменились их величины, размеры, пропорции и методы работы с ними. Новые информационные технологии, удешевление международной связи сделали организацию ПЗИ несравнимо более лёгкой, нежели это было в прошлом. Громадные изменения в международной коммерции, инвестиционной политике, включая вопросы торговой политики и либерализации тарифов, смягчение ограничений на зарубежные инвестиции и приобретения собственности за рубежом, а также проведённая приватизация во многих сферах промышленности, придали за последнее десятилетие новый импульс и новую роль прямым зарубежным инвестициям по всему миру.

Самые глубокие изменения произошли в **развивающихся** странах: за последние тридцать лет вал инвестиций нарастал в геометрической прогрессии. В 1970-х гг. ПЗИ составляли в среднем менее 10 млрд в год, в 1980-х гг. — чуть менее 20 млрд, а в 1990-х гг. произошёл прямо-таки взрыв: от 26,7 млрд в 1990 до 179 млрд в 1998. И цифры эти растут. Слияния, поглощения, приобретения и интернационализация производства продукции в ряде индустрий — вот что обеспечивает рост ПЗИ. Рост прямых зарубежных инвестиций в **развитые** страны вырос до 636 млрд в 1999 году, а ещё год назад составлял 481 млрд. Поборники увеличения зарубежных инвестиций указывают на то, что обмен между инвестиционными потоками выгоден и стране, куда приходят инвестиции, и стране, откуда они поступают. Противники же ПЗИ отмечают, что международные конгломераты всё больше и больше забирают экономическую власть над слабыми и неразвитыми экономиками и, тем самым, вытесняют и подавляют здоровую конкуренцию на местных рынках. Нисматря на эта всеже главной проблемой остаётся инвестиционный климат в стране. А Инвестиционный климат — весьма сложное и многомерное понятие. Как правило, под инвестиционным климатом понимают обобщающую характеристику совокупности социальных, экономических, организационных, правовых, политических и иных условий, определяющих привлекательность и целесообразность инвестирования в экономику страны (региона).

Оценка инвестиционного климата предполагает учет:

- ✓ экономических условий (состояния макроэкономической среды, динамики ВВП, национального дохода, объемов производства промышленной продукции, инфляции, развития высокотехнологичных производств, положения на рынке труда, ситуации в денежно-кредитной, финансовой, бюджетной, налоговой, валютной системах и т.п.);

- ✓ государственной инвестиционной политики (степени государственной поддержки иностранных инвестиций, возможности национализации иностранного имущества, участия в международных договорах, соблюдения соглашений, преемственности политической власти, устойчивости государственных институтов и эффективности их деятельности и т.д.);

- ✓ нормативно-правовой базы инвестиционной деятельности (статуса регламентирующих документов и порядка их корректировки, параметров ввода и вывода инвестиций из страны, налогового, валютного и таможенного режима, порядка создания, регистрации, деятельности, отчетности, слияния и ликвидации фирм, мер регулирования и контроля над их деятельностью, урегулирования споров);

- ✓ информационного, фактологического, статистического материала о состоянии различных факторов, определяющих инвестиционный климат.

Оценка различных составляющих инвестиционного климата позволяет определить уровень инвестиционного риска, целесообразность и привлекательность осуществления вложений. Методики оценки инвестиционного климата весьма разнообразны. Так, в Японии используются описательные характеристики инвестиционного климата без количественных оценок. В США методика оценки инвестиционного климата предполагает определение четырех агрегированных показателей, характеризующих деловую активность, потенциал развития хозяйственной системы, экономическую эффективность инвестиций и основные составляющие налоговой политики. Результаты оценок публикуются в «Ежегодной статистической карте». Наибольшую известность в настоящее время получили комплексные рейтинги инвестиционной привлекательности, публикуемые ведущими экономическими журналами: «Euromoney», «Fortune», «The Economist» и др.).

В этом плане наиболее важен вопрос государственного регулирования инвестиционной деятельности. Под этим понимаются определенные в законодательном порядке формы и методы административного и экономического характера, используемые органами управления всех уровней для осуществления инвестиционной политики, обеспечивающей государственные задачи социально-экономического развития страны и её регионов, повышения эффективности инвестиций, обеспечения безопасных условий для вложений в различные инвестиционные объекты.

Инвестиционная деятельность в Грузии регулируется как общим государственным законодательством, так и системой специальных нормативных актов.

Принципиальное значение имеют такие законы, как Конституция Грузии, Гражданский и Налоговый кодексы, законы об акционерных обществах, о собственности, о приватизации, о внешнеэкономической деятельности, о тарифном контроле и валютном регулировании и др.

В нашей стране также приняты специальные законы, постановления, нормативные акты, которые регулируют непосредственно инвестиционный процесс. К ним следует отнести Закон «Об государственной поддержке инвестиции» от 30.06.2006 года. Данный закон определяет правовые, экономические и социальные условия инвестиционной деятельности; объекты и субъекты инвестиционной деятельности, защиту прав, интересов и имущества субъектов инвестиционной деятельности вне зависимости от формы собственности. Государственную поддержку инвестиции и инвестиционной деятельности оказывает Национальное инвестиционное агенство. Оно является представителем государства в отношениях с инвесторами.

Суть создания агенства направлена на повышение роли государственной инвестиционной и структурной политики, стимулирование процесса привлечения иностранных инвестиции, создание благоприятного инвестиционного климата и дальнейшего развития инициативы частных инвесторов по реализации высокоэффективных инвестиционных проектов.

В целом, государственное регулирование осуществляется:

- В соответствии с государственными инвестиционными программами;
- Введением системы налогов с дифференцированием налоговых ставок и льгот;
- Предоставлением финансовой помощи и различных льгот на развитие отдельных территорий и регионов страны;
- Проведением финансовой и кредитной политики, политики ценообразования;
- Контролем за соблюдении государственных норм и стандартов и др.

За последние годы правительство Грузии делает довольно внушительные шаги для улучшения бизнес среды в стране. В 2005 году был принят новый налоговый кодекс, что позволило резко сократить количество налогов, которым облагались как бизнес, так и отдельные индивиды; с помощью нового налогового кодекса сократились категории и тарифные ставки экспорт-импорта, что естественно способствует развитию торговли. Широко применяется данная практика либерализации при лицензирований, выдачи разрешения и в сферах трудового регулирования. На сегодняшний день в сфере торговли и трудового регулирования в мировом масштабе Грузия имеет довольно либеральную законодательную базу.

Судя по проведенным инвестиционным масштабам за последний период, можно предполагать, что Грузия для инвесторов является всё больше привлекательным. В структуре отраслевого инвестирования доминирует сфера обслуживания. Для правильного определения инвестиционного потенциала и разработки адекватной политики для привлечения большего количества капитала, очень важным является анализ мотивации тех компаний, которые инвестируют свой капитал в страну, т. е. должны изучить основные причины прямых иностранных инвестиции. Например, нужно отметить, что начиная с 2003 года большая часть капитала инвестировалась в нефтедобывающей – Бако-Тбилиси-Джейхан, позднее в строительстве Юго – Закавказского газопровода. В 2005 году удельный вес международных консорциумов в инвестиционные потоки в страну составил – 75%-ов, в 2006 году – 60%, а в 2007 году – 50%. За 2000-2007 годы удельный вес в прямые иностранные инвестиции различные страны имеют следующую последовательность:

**Таблица 1.**

**Удельный вес в прямые иностранные инвестиции (2000-2007 гг)**

страны	Объем (между делом)	уделеный вес %
США	319	22
Объединенное королевство	298	20
Азербайджан	172	12
Россия	146	10

Турция	140	9
Острова Вирджиний	62	4

После серьезного инвестиционного спада (военная ситуация 2008 года), с 2009 года основные инвестиционные потоки направлены в недвижимость (строительство гостиниц), в добывающую промышленность, в сетевую индустрию. За 2009 год объем иностранных инвестиции составил 1 миллиард 563 миллион долларов. Также нужно отметить, что значительный объем инвестиции приходит за счет осуществления приватизации. А как известно приватизационные потоки имеют одноразовый эффект, если не последует за ними инвестиционная активность.

Инвестиционная активность определяет темпы и динамику инвестиционной деятельности и зависит от экономических, политических и социальных процессов, протекающих в стране. При помощи этой экономической категории можно судить как об инвестиционном климате страны в целом, так и об условиях инвестирования.

В условиях рыночной экономики основное требование инвестиционной политики заключается в обеспечении связи всех интересов участников инвестиционного проекта с рыночными условиями с учетом потребительского спроса. Для этого, кроме государственных инвестиций, нужно использовать и все остальные формы финансирования.

Для привлечения международного капитала в обязательном порядке необходимо:

- Создать в стране политически и экономически стабильный инвестиционный климат, чего нужно достичь за счет устранения политической нестабильности, экономического кризиса, коррупции, бюрократизма и т. д.
- Привести в соответствие с мировыми стандартами юридические и законодательные акты процесса инвестирования; создать прочную законодательную базу, которая обеспечит определенные гарантии и стимулы привлечения международного капитала. В улучшении инвестиционного климата большую роль играет частое изменение «правил игры», чем отсутствие каких-либо льгот;
- Привести в соответствие банковскую и денежно-кредитную систему, осуществить концентрацию банковского дела, большое значение при этом имеет создание инвестиционных фондов, сети лизинговых компаний. Для приведения инвестиционных потребностей в соответствие с конкретной социально-экономической ситуацией надо внести либо высокий налоговый тариф, либо, наоборот – низкий, либо установить дифференцированный налог с инвестиции, либо определить условия освобождения от его уплаты.

#### **ЛИТЕРАТУРА**

1. Гелашвили М. Р. «Макроэкономическая эффективность инвестиций». Тб., 2006.
2. Squire I. Tak H. G. "Economic Analysis of project". World Bank, Baltimor, London. 2001.
3. Сборник статистических данных. Тб., 2009.
4. <http://www.bea.doc.gov>
5. UNCTAD — [www.intracen.org](http://www.intracen.org)

*Gelashvili Madona*

#### **STATE REGULATION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ACTIVITIES SUMMARY**

At the modern stage of reformation of economic relations working out and realization of proper investment policy is actual. For the purpose of rising of effectively of the investment policy it is needed: rational division of investments according to the branches, sectors, economy priorities, holding proper investment cycle, raising investment activities, also interconnection of investment and innovative processes and etc. In this sphere, abilities of economic effectiveness are little by now, but they are growing, especially at the expense of attracting the foreign capital. Investments as other economic resources are limited. That's why satisfaction of economic demands is one of the most difficult problem to be solved for any economic



system, all the economic subjects. From this point of view it is very important to discuss the state regulation questions of investment activities and formation of uninterrupted investment climate and its support.

Investment activity determines tempos and dynamics of investment activities and it depends on the economic, political and social processes taking place in the country and by which we can discuss as the investment climate as the conditions of investing in the country.

*ბადრი გეჩბაია  
ანზორ დევაძე*

**საქართველოს გლობალური კონკურენტუნარიანობა  
თანამედროვე პირობებში**

გლობალიზაცია იწვევს სახელმწიფოს ტრანსფორმაციას, ზრდის კონკურენციას, მასშტაბებსა და სიჩქარეს. იგი აგრეთვე ასოცირდება გლობალური სტრატეგიკაციის ახალ მოდელებთან, სადაც ზოგიერთი სახელმწიფო და საზოგადოება კარგად ახდენს ადაპტირებას, ზოგიერთი კი იზოლირებული რჩება. ეკონომიკური ასიმეტრიულობა იწვევს უთანაბრობას, რის შედეგადაც სუსტი ქვეყნები გლობალური თამაშიდან გარიყულნი რჩებიან და განიცდიან მარგინალიზაციას. ამიტომ განვითარებადი ქვეყნებისათვის აუცილებელი ხდება პრობლემებისადმი ახლებულად მიდგომა, მათი ინტერდისციპლინარულ ჭრილში გაანალიზება და გადაჭრის კომპლექსური გზების ძიება. საჭიროა ახალი რეფორმები, ახალი ინიციატივები, რომლებსაც მაღალი რანგის პროფესიონალები განახორციელებენ და არა პირადი სარგებლის მაძიებელი უმეცარი ჩინოვნიკები. ქვეყანამ უნდა მონახოს თავისი ნიშა გლობალურ სივრცეში და ჩამოაყალიბოს მდგრად პერსპექტივებზე ორიენტირებული კონკურენტუნარიანობის სტრატეგია.

ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას განსაზღვრავს ეკონომიკური მაჩვენებლები, კერძოდ, ექსპორტის მოცულობა, მსოფლიო ბაზრის წილი, მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა, ინვესტიციები. უფრო ნათლად იგი გამოიხატება შრომის მწარმოებლურობის ზრდაში, რომელიც გრძელვადიან პერიოდში უზრუნველყოფს ეკონომიკის მყარ ზრდასა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებას, რაც ეკონომიკური პოლიტიკის საბოლოო მიზანია.

კონკურენტუნარიანობის ანალიზი მაკრო და მიკროეკონომიკური ანალიზის ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს. დაბალი ინფლაცია, პროგნოზირებადი სავალუტო კურსი, დაბალანსებული სახელმწიფო ფინანსების სექტორი, რეზერვების მაღალი დონე ეკონომიკის მყარი განვითარების აუცილებელი პირობებია. თუმცა, თავის მხრივ, მაკროეკონომიკური სტაბილურობა არ არის საკმარისი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად, რადგან ის მხოლოდ პროდუქტის შექმნას განაპირობებს. ეს უკანასკნელი კი მიკროდონეზე იქმნება. ამიტომაც, ეკონომიკური ზრდის ახსნისას, კონკურენტუნარიანობის კონცეფციის ფარგლებში ტრადიციულ ანალიზს მიკროეკონომიკური სფეროს ღრმა შესწავლა ემატება. აქ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბიზნესგარემოს შესწავლა, მოთხოვნისა და ახალი წარმოების ფაქტორების თავისებურებების, ტექნოლოგიების, მენეჯმენტისა და წარმოების ორგანიზაციის დონეზე ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ურთიერთობების ანალიზი.

გასული საუკუნის ბოლო მეოთხედში განსაკუთრებით გაძლიერდა ინტერესი კონკურენციის კატეგორიების, ეროვნული კონკურენტუნარიანობის და ეკონომიკური ზრდის შესწავლის მიმართ. აღნიშნული კი დაკავშირებულია სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის ზრდასთან, სხვადასხვა ქვეყნების ფირმებისა და კომპანიების ურთიერთკავშირებისა და ურთიერთდამოკიდებულებების გართულებასთან. სწორედ სამეურნეო ინტერნაციონალიზაცია, რომელიც იჭრება სამეურნეო პოცესების სიღრმეში,

ასევე, არცთუ იშვიათად, მათი წინმსწრები მეცნიერული კვლევები და მათი შედეგები მნიშვნელოვნად ართულებს ურთიერთკავშირებს კონკურენტულ კომპანიებს და განსაკუთრებით ცალკეულ ქვეყნებს შორის, რაც მოითხოვს ახალი სიტუაციის და, უპირველეს ყოვლისა, პრობლემების სერიოზულ ანალიზს, რომელიც დაკავშირებულია ცნებების “კონკურენციის”, “ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის”, “ეკონომიკური ზრდის” და “გლობალიზაციის” ურთიერთკავშირების გახსნასთან.

ქვეყნის სიმდიდრეს ქმნის არა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, არამედ ინოვაციებზე დაფუძნებული ეროვნული წარმოება და ბიზნესი. ეროვნული კონკურენტუნარიანობის სტრატეგია დამოკიდებულია დამატებითი ღირებულების შემცველ გადამამუშავებულ პროდუქციაზე, თანამედროვე ტექნოლოგიებზე, ინოვაციებზე, ექსპორტის მოცულობის გაფართოებაზე, მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდაზე. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2011 წელს საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელი მიმდინარე ფასებში 24 229,1 მლნ ლარი შეადგინა, ხოლო მშპ-ს რეალური ზრდა 7,0%-ს გაუტოლდა. 2011 წელს, მშპ-მ ერთ სულ მოსახლეზე 5 421,4 ლარი შეადგინა. 2011 წელს, საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის დარგობრივ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი წილები შემდეგ კომპონენტებს უკავია: მრეწველობა – 17,3%, ვაჭრობა – 17,3%, ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა – 10,6%, სოფლის მეურნეობა, მეთევზეობა – 9,3% და ა.შ.

2011 წელს საქართველოს ეკონომიკის ყველაზე სწრაფად მზარდ დარგებს შორისაა საფინანსო შუამავლობა, რომლის რეალური ზრდის მაჩვენებელი 24,3%-ს შეადგენს, დამამუშავებელი მრეწველობა (14,3%), ელექტროენერჯის, ბუნებრივი აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება (8,9%), სასტუმროები და რესტორნები (8,4%), კავშირგაბმულობა (8,0%), ვაჭრობა (7,4%), მშენებლობა (7,3%). ზრდა დაფიქსირდა, ასევე, შემდეგ სექტორებში: სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევა (6,9%), ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა (6,0%), სოფლის მეურნეობა, მეტყვეობა, თევზჭერა (5,5%), შინამეურნეობების მიერ პროდუქციის გადამამუშავება (5,3%), ტრანსპორტი (5,1%).

კონკურენტუნარიანობის საკითხი მთელ მსოფლიოში, და მათ შორის საქართველოშიც, განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს. ის შემდეგი გარემოებებით არის განპირობებული: გლობალური კონკურენტუნარიანობის საკითხს იკვლევენ საერთაშორისო ორგანიზაციები – მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი, მსოფლიო ბანკი, განვითარებისა და მენეჯმენტის საერთაშორისო ინსტიტუტი, ჰარვარდის უნივერსიტეტთან არსებული სტრატეგიისა და კონკურენტუნარიანობის ინსტიტუტი. ამ ორგანიზაციებისადმი საზოგადოების ნდობის ფაქტორი დღითი დღე იზრდება იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მათ მიერ გაკეთებული დასკვნები ეფუძნება რეალურ ინფორმაციას (პოლიტიკაში, ეკონომიკაში და სოციალურ სფეროში), გამოირჩევა საიმედოობის მაღალი ხარისხით, ატარებს სარეკომენდაციო ხასიათს და ეროვნული სახელმწიფოები წარმატებით იყენებენ ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების პროცესში.

საქართველოსათვის განსაკუთრებით მწვავედ დგას მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტული პოზიციის შენარჩუნების პრობლემა, ვინაიდან თანამედროვე პირობებში მნიშვნელოვანი დონით ეცემა იმ ფაქტორების როლი, რომლებსაც შეეძლოთ, ხელი შეეწყუთ მომავალში კონკურენტუნარიანობის ზრდისათვის. მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტულ ბრძოლაში სრულფასოვნად მონაწილეობისათვის აუცილებელია კონკურენტუნარიანი წარმოების შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფდა ეკონომიკურ ზრდას და დაჩქარებულ განვითარებას. აღნიშნული პრობლემები და კონკურენციის, კონკურენტუნარიანობისა და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთკავშირი გლობალიზაციის პირობებში პრიორიტეტულ მნიშვნელობას იძენს როგორც საქართველოს, ასევე

ნებისმიერი ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკისათვის, რაც განაპირობებს ჩვენი კვლევის აქტუალობას.

2011-2012 წლის ანგარიშის „გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსის“ მიხედვით, საქართველოს რეიტინგი 5 ადგილით გაუმჯობესდა და 93-ე პოზიციიდან 88-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა. აღნიშნულ რეიტინგში საქართველოს პოზიციის გაუმჯობესებაზე გავლენა იქონია შემდეგმა კომპონენტებმა და ქვეინდექსებმა.

**კომპონენტები:**

**ძირითადი მოთხოვნები** – საქართველოს პოზიცია გაუმჯობესდა 9 ადგილით და 95-ე პოზიციიდან 86-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა. აღნიშნულ კომპონენტზე გავლენა იქონია საქართველოს პოზიციის გაუმჯობესებამ შემდეგ ქვეინდექსებში:

- ინსტიტუციური მშენებლობა – გაუმჯობესდა 6 ადგილით და 69-ე პოზიციიდან მე-60 პოზიციაზე გადმოინაცვლა;

- ინფრასტრუქტურა – გაუმჯობესდა 5 ადგილით და 73-ე პოზიციიდან 68-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა

- ეფექტიანობის მასტიმულირებელი ფაქტორები – გაუმჯობესდა 5 ადგილით და 94-ე პოზიციიდან 89-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა. კომპონენტზე გავლენა იქონია საქართველოს პოზიციის გაუმჯობესებამ შემდეგ ქვეინდექსებში:

- უმაღლესი განათლება და ტრენინგები – გაუმჯობესდა 2 ადგილით და 90-ე პოზიციიდან 88-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა;

- საფინანსო ბაზრის განვითარება – გაუმჯობესდა 9 ადგილით და 108-ე პოზიციიდან 99-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა;

- ბაზრის სიდიდე – გაუმჯობესდა 1 ადგილით და 107-ე პოზიციიდან 106-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა;

**ინოვაციები და განვითარება** – გაუმჯობესდა 4 ადგილით და 121-ე პოზიციიდან 117-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა. აღნიშნულ კომპონენტზე გავლენა იქონია საქართველოს პოზიციის გაუმჯობესებამ შემდეგ ქვეინდექსებში:

- ბაზრის განვითარება – გაუმჯობესდა 1 ადგილით და 111-ე პოზიციიდან 110-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა;

- ინოვაცია – გაუმჯობესდა 7 ადგილით და 125-ე პოზიციიდან 118-ე პოზიციაზე გადმოინაცვლა.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის რეკომენდაციით, გარდამავალი ეკონომიკის სტატუსის მქონე ქვეყნებმა, მ.შ. საქართველომაც, საწარმოს დონეზე უნდა გააუმჯობესოს საწარმოო პროცესები ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის, მარკეტინგული კვლევების გააქტიურებისა და გრძელვადიანი დაგეგმვის სრულყოფის გზით; მაკროდონეზე კი საქართველოს სჭირდება ეკონომიკური პოლიტიკისა და ინფრასტრუქტურის სრულყოფა.

კვლევა აჩვენებს, რომ ტექნოლოგიური მზაობის, ბაზრის ზომის, ბიზნესის ტექნოლოგიური განვითარებისა და ინოვაციის კუთხით, საქართველოს გლობალური კონკურენტუნარიანობის არენაზე უპირატესობანი არ აქვს. მეორე მხრივ, ყველა ეს პრობლემური სფერო ერთმანეთს უკავშირდება და მათი გაუმჯობესება შესაძლებელია, თუ საქართველო ბაზარს კიდევ უფრო გააფართოებს. ადგილობრივი ბაზრის ინვესტირებისთვის გახსნით ქვეყანა მიიღებს არა მხოლოდ მეტ ფულს, არამედ მათ გამოცდილებას და ექსპერტიზას, ტექნოლოგიებში გაცნობიერებულობას, რაც მომავალში ინოვაციისა და მზარდი კონკურენტუნარიანობის საწინდარი შეიძლება გახდეს.

საქართველოს გლობალურ კონკურენტუნარიანობაში ჩართვა და ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვანი პირობაა მსოფლიო ეკონომიკაში განუხრელი ინტეგრაცია, ამავე დროს, საგარეო ეკონომიკური კავშირების გააქტიურება დაეხმარება საქართველოს აღორძინებას, მისი ეკონომიკის მოდერნიზაციას, მაგრამ ეს მოითხოვს მსოფლიო ეკონომიკაში ქვეყნის

ოპტიმალური ჩართვის სტრატეგიის შემუშავებას და მის თანმიმდევრულ რეალიზაციას, ექსპორტის მხარდაჭერის ღონისძიებების განხორციელებას, პერსპექტიული დარგების დაცვას და იმპორტშემცველი წარმოების განვითარებას. ქვეყანამ კიდევ უფრო უნდა აიმაღლოს კონკურენტუნარიანობა მსოფლიო ბაზარზე, დაეყრდნოს იმ დარგებსა და წარმოებებს, რომელთაც ამისათვის კარგი წინაპირობები აქვთ.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. ბარათაშვილი ე., გეჩბაია ბ., ღლონტი ვლ. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობა: თანამედროვე გამოწვევები. მონოგრაფია. თბ., 2012.
2. გეჩბაია ბ. რეგიონული კონკურენტუნარიანობა: ანალიზის თეორიული ასპექტები. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. XVI–XVII. 2012. გვ. 73-75.
3. მესხია ი. საქართველოს გლობალური კონკურენტუნარიანობის თანამედროვე პრობლემები. ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“ XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები, №2(14), 2010.
4. ხარაიშვილი ე., გეჩბაია ბ. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორები. ჟურნალი ბიზნესი და მენეჯმენტი. №2. 2010 წ.
5. ხადური ნ. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ანალიზი და პერსპექტივები. თბ., 2010.
6. ნათელაური ი., ნათელაური ნ. საქართველოს საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობა. ჟურნალი „ეკონომისტი“, №4, 2010.
7. The Global Competitiveness Report 2010-2011 @ World Economik. Forum.www.Weforum.org
8. Porter, Michael L., The Competitive Advantage of Nations. The Free Press, New York, 1990
9. <http://www.economy.ge/?category=4&lang=geo&dn=1157> (28.04.2012)

***Gechbaia Badri***

***Devadze Anzor***

### **GLOBAL COMPETITIVENESS OF GEORGIA IN CURRENT CONDITIONS SUMMARY**

The article states the urgency and significance of the competitive problems of Georgian economy. On the basis of the works of classical authors and conclusions of experts the article estimates the facts defining the competitiveness within the country.

According to the modern theory the article gives the analysis of the natural and developed advantages of Georgia. On the basis of this analysis we can make the conclusion that Georgia has got the natural advantages while the developed advantages are far more backward from the leading world positions.

The facts defining competitiveness are estimated at the macro and micro levels, and the correlative links between them are also analyzed.

***შალვა გოგიაშვილი***

***სლავა ფეტელავა***

### **დემონოპოლიზაცია და კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა**

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში დემონოპოლიზაცია წარმოადგენს ქვეყნის კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვან მიმართულებას, რომელიც შედარებით ეფექტურად და მარტივად ხორციელდება, თუ დროში ემთხვევა ან წინ უსწრებს მონოპოლისტ საწარმოთა პრივატიზაციის პროცესს. დემონოპოლიზაცია ნიშნავს

ერთი საწარმოს დაყოფას ორ ან მეტ საწარმოდ, რომლებსაც გამოცალკევებული საკუთრება და მმართველობა ექნებათ, რათა წარმოქმნან და განავითარონ კონკურენცია. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული გამოცდილება ცალსახად აჩვენებს, რომ სახელმწიფოს კუთვნილი და მართვადი საწარმოების გარდაქმნას კერძო საწარმოებად (თუ შეიქმნება კერძო მონოპოლიები, რომლებიც დაინტერესებულნი იქნებიან ფასების მომატებით თავიანთ პროდუქციაზე და მყიდველების კანონიერი მოთხოვნების იგნორირებით) არ მოჰყვება ეკონომიკის ეფექტიანი განვითარება და კეთილდღეობის ზრდა. მხოლოდ კონკურენციულ გარემოში მოქმედი კონკურენტუნარიანი კერძო საწარმოები არიან მიმართულნი მომხმარებლების მოთხოვნების მაქსიმალურ დაკმაყოფილებაზე, მაღალი ხარისხის საქონლისა და მომსახურების ეფექტურ წარმოებასა და ზღვრულ ფასებთან დაახლოებული ფასებით მათ რეალიზაციაზე.

დემონოპოლიზაციის პროცესის დაყოვნება უარყოფითად აისახება ეკონომიკის განვითარებაზე; დემონოპოლიზაცია მნიშვნელოვნად გართულებს, თუ იგი პრივატიზაციას მოჰყვება, რადგან პრივატიზაციის შედეგად ჩამოყალიბებული ახალი საწარმოები წინააღმდეგობის ძალას შეიძენენ. ამასთან, თავად პრივატიზაცია შეიძლება გართულებს მისი შემდგომი დემონოპოლიზაციის პერსპექტივით, ვინაიდან შეიქმნება გაურკვეველობა განსახელმწიფოებრიობას დაქვემდებარებული საკუთრების შეფასებისას; გარდა ამისა, შესაძლოა საკუთრება იმათ ხელში აღმოჩნდეს, ვისგანაც დემონოპოლიზაციისადმი ყველაზე სასტიკი წინააღმდეგობაა მოსალოდნელი.

ასევე არსებობს დემონოპოლიზაციის პროცესის შენელების ანდა დაჩქარების ცდუნება იმის იმედით, რომ სახელმწიფომ მეტი სარგებელი ნახოს; ეკონომიკური გამოცდილება გვეკარნახობს, რომ ეს ცდუნება დაძლეული უნდა იქნეს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ განხორციელებული დემონოპოლიზაცია გაზრდის სახელმწიფოს შემოსავლებს პრივატიზაციის შედეგად; უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური ფაქტორი კი ის აღმოჩნდება, რომ შემოსავლების ზრდას მნიშვნელოვნად გადააჭარბებს სოციალური უკუგების ზრდა, რაც განპირობებულია მონოპოლიური საბაზრო სტრუქტურიდან კონკურენციულზე გადასვლით. თუ დემონოპოლიზაცია დროში ჩამორჩება პრივატიზაციას და იგი განხორციელდება პრივატიზაციის შემდეგ, მაშინ საკუთრების მიღების პრეტენდენტები იმედგაცრუებულნი აღმოჩნდებიან და დემონოპოლიზაციის ზომებისა და პირობების გაურკვეველობის გამო შეამცირებენ თავიანთ მოთხოვნას. თუ პრივატიზაციის დროს ეს ფაქტორი ნათელი არ იქნება, მაშინ მიღებული შედეგი მხოლოდ გააღრმავებს გაურკვეველობას და კონკურენციის განვითარების მსურველების იმედების გაქარწყლებას გამოიწვევს. შესაბამისად, ცალსახად უნდა იქნეს აღიარებული პრივატიზაციამდე დემონოპოლიზაციის განხორციელების უპირატესობა და ეს თანამიმდევრობა წესად უნდა იყოს დანერგილი.

დემონოპოლიზაციის მიმართულებით გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში პირველ ნაბიჯს წარმოადგენს „შეზღუდული ბაზრის“ განსაზღვრა (ანუ სხვადასხვა საქონლის წარმოებისა და გასაღების რეგიონის მიხედვით დაჯგუფება, რომელთა ფარგლებშიც ფასდება, თუ როგორ ზემოქმედებს საწარმოების არსებული სტრუქტურა კონკურენციის პოლიტიკაზე), რის შემდეგ უნდა გაირკვეს, მოცემულ ბაზარზე კონკურენციის ხელშეწყობისათვის აუცილებელია თუ არა დემონოპოლიზაცია და თუ საჭიროა, მაშინ მას უნდა მოჰყვეს ურთიერთდაკავშირებული ანალიტიკური კვლევები, რომლებიც გამოავლენს მიზანშეწონილ ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ კვებებს საწარმოს სტრუქტურაში, რათა გამოიყოს ცალკეული დამოუკიდებელი წარმონაქმნები.

ცნობილია, რომ შეზღუდული ბაზარი ხასიათდება ორი მნიშვნელოვანი განზომილებით – საქონლითა და გეოგრაფიით. საწყის პარამეტრებს წარმოადგენს საქონლის (მომსახურების) ასორტიმენტი (რომლის რეალიზაციასაც საწარმო ახდენს) და

პროდუქციის გამოშვების ადგილები. თითოეული პროდუქტისათვის შეზღუდული ბაზარი ივსება ამ პროდუქტთან ახლოს მდგომი ანალოგებითა და შემცველებით, რომლებსაც ითვალისწინებს მყიდველი. თითოეული საქონლის ბაზარი უკავშირდება შესაბამის გეოგრაფიულ ბაზარს და საწარმოო პუნქტებს სხვა რაიონებში, რომელთა პროდუქცია შეიძლება ალტერნატივად იქცეს მომხმარებლისათვის.

ნებისმიერი დამოუკიდებელი ეკონომიკური აგენტი, რომელიც ყიდის საქონელს შეზღუდულ ბაზარზე შესაბამის გეოგრაფიულ ზონაში არსებული პუნქტიდან, მყიდველებს სთავაზობს საქონლის კარგ ალტერნატივას ან მის შემცველს და, ამდენად, საწარმოს კონკურენტის როლში გამოდის. ეკონომიკური აგენტები, რომელთა საქონელი ან ადგილმდებარეობა სცილდება შეზღუდული ბაზრის ფარგლებს, არ ან/და ვერ სთავაზობენ მყიდველებს მისაღებ ალტერნატივებს და ასეთი საწარმოსათვის კონკურენციის აქტიურ წყაროს არ წარმოადგენენ.

ანალიზის მომდევნო ეტაპზე გადასვლამდე აუცილებელია, იმის გააზრება, თუ რომელი პროდუქტებია საწარმოს მიერ რეალიზებადი საქონლის შემცველები, რაც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია პროდუქტების ფასებზე. დემონოპოლიზაციის ანალიზში სექტორულად დახურული შეზღუდული ბაზრის კონცეფტუალური პრობლემის ერთ-ერთ გადაწყვეტას წარმოადგენს მყიდველების სტიმულირების წინააღმდეგობრივი ხასიათი, რომ პროდუქტის ფუნქციონალური, ხარისხობრივი მახასიათებლებისა და საწარმოო დანახარჯების ურთიერთშედარების საფუძველზე გადაერთონ იმავე ფასით რეალიზებად შემცველებზე. საქონლის ფუნქციონალური მსგავსების შესახებ მყიდველისათვის შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, როდესაც პროდუქტის ჰიპოთეტური ფასი ახლოსაა მის საწარმოო ხარჯებთან.

შეზღუდული ბაზრების განსაზღვრა უნდა ითვალისწინებდეს მათ სამომავლო სავარაუდო დონის ფასებს. აშკარაა, რომ განვითარების საწყის ეტაპზე მყოფ საბაზრო ეკონომიკაში შეუძლებელია ზუსტი პროგნოზების გაკეთება. პოზიციის დაფიქსირებისას, უმჯობესია მკვლევარი შეცდეს შეზღუდული ბაზრის სივიწროვის სასარგებლოდ, რათა თავიდან იქნეს აცილებული კონკურენციისაკენ მიმართული საფრთხეები.

დემონოპოლიზაციის ანალიზში მეორე მნიშვნელოვანი ნაბიჯია გადაწყვეტილების მიღება – საჭიროა თუ არა განსახილველი საწარმოს დემონოპოლიზაცია. რამდენადაც შესაბამისი შეზღუდული ბაზრები უკვე განსაზღვრულია, თითოეული მათგანის მიმართ უნდა დაისვას კითხვა – საჭიროა თუ არა დემონოპოლიზაცია კონკურენციის განვითარებისათვის. კონკურენციის დონე შეიძლება მნიშვნელოვნად არც ამაღლდეს საწარმოს დაყოფის შედეგად, რადგან ასეთი საწარმო ისედაც განიცდის საკმაო კონკურენციას უცხოელი მომწოდებლების ან ბაზრის ახალი სუბიექტების მხრიდან. მეორე მხრივ, შეიძლება, რომ საწარმო იყოს ერთადერთი მონოპოლისტი თავის ბაზარზე. მაშინ, მისი დემონოპოლიზაცია გამოიწვევს საწარმოო ხარჯების გაზრდას საწყის საწარმოო ხარჯებთან შედარებით. ასეთ შემთხვევებში, როდესაც მონოპოლისტს იცავს ბაზარზე შესვლის ბარიერები, უნდა განიხილოს მათი რეგულირების ღონისძიებები, როგორც დემონოპოლიზაციის ალტერნატივა.

აღსანიშნავია, რომ თუ სატრანსპორტო ხარჯები არ არის მაღალი და სატრანსპორტო ბარიერებიც დაბალია, საერთაშორისო ვაჭრობას შეუძლია შეზღუდოს ეფექტი, რომელიც ნაციონალური დარგის დემონოპოლიზაციამ შეიძლება იქონიოს კონკურენციის ხარისხზე შეზღუდულ ბაზარზე; ამ დროს უცხოელი ეკონომიკური აგენტები წარმატებით კონკურირებენ ადგილობრივ ბაზარზე, ამიტომ დემონოპოლიზაცია არსებითად ვერ გაზრდის კონკურენციას ამ ბაზარზე.

საერთაშორისო ვაჭრობაში არსებული ბარიერები შეიძლება სხვადასხვა ფორმებით ვლინდებოდეს. საიმპორტო ბარიერები მოიცავს არა მხოლოდ ტარიფებსა და კვოტებს; ამა

თუ იმ კანონმდებლობას შეუძლია შეამსუბუქოს ან გაართულოს ვაჭრობა. მაგალითად, უცხოელი მოვაჭრეები, ვაჭრობის წინაპირობად, ჩვეულებრივ, ითხოვენ ანგარიშსწორებას კონვერტირებად ვალუტაში და მოგების თავისუფალი გადარიცხვის უფლებას. ისეთი საქონლის უცხოელი მწარმოებლები, რომელიც განაწილების სისტემას ან შესაძლოა – ტექნიკური მომსახურების უზრუნველყოფას საჭიროებდეს, საკონტრაქტო კანონმდებლობას ითხოვენ იურიდიულ სისტემაშიც, რაც მათ ხელს შეუწყობდა მოქმედი კონტრაქტების რეალიზებაში ადგილობრივ დისტრიბუტორებთან. კანონს უცხოური ინვესტიციების შესახებ, შეუძლია აკრძალოს გარკვეული საწარმოების უცხოური მფლობელობა ან დაიცვას მათი საკუთრება კონფისკაციისაგან. ლიცენზიების უცხოელი მფლობელები ნაკლები ხალისით გადასცემენ ლიცენზიებს ადგილობრივ მწარმოებლებს, თუ ლიცენზია ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების შესახებ საკმარისი ხარისხით არ არის დაცული. თუ ასეთი კანონები და სხვა ნორმატიული აქტები არასაკმარისია, მაშინ უცხოელი მწარმოებლების მხრიდან კონკურენცია სათანადოდ ეფექტური არ იქნება კონკურენციული გარემოს შესაქმნელად ნაციონალურ მონოპოლიებს შორის.

„დროებითი პროტექციონიზმი“, რომელიც შეიძლება მიმზიდველად გვესახებოდეს ქვეყნებისათვის, რომლებიც რადიკალურ ეკონომიკურ ცვლილებებს ახორციელებენ, გაგლენას ახდენს დემონოპოლიზაციის გადაწყვეტილებაზე. დემონოპოლიზაცია შეიძლება არ იყოს მიზანშეწონილი, თუ მონოპოლიის ნეგატიური ეფექტი არაა დიდი, საიმპორტო ბარიერები კი მოკლევადიანია. მაგრამ, პრივატიზაცია დემონოპოლიზაციის გარეშე, იწყებს საერთო ინტერესების მქონე ახალი მძლავრი ჯგუფის წარმოშობას, რომელსაც ღია ვაჭრობისათვის ხელის შეშლის სერიოზული განზრახვები ექნება.

როდესაც საიმპორტო ბარიერები და სატრანსპორტო განაკვეთები დაბალია, უცხოელი მიმწოდებლები შეძლებენ კონკურენცია გაუწიონ ადგილობრივ საწარმოებს. და თუ ეს კონკურენცია ადგილობრივი მწარმოებლების ან საქონლის მიმართ სერიოზულია, მაშინ ბაზრის მომმარაგებელი ადგილობრივი საწარმოების დემონოპოლიზაცია არ გააძლიერებს კონკურენციას. თუ საქონელი ადვილად არ იყიდება ან არსებობს თავისუფალი იმპორტის დამაბრკოლებელი სხვა ბარიერები, მაშინ დემონოპოლიზაცია შეიძლება სასურველი აღმოჩნდეს, რადგან, საწარმოები, რომლებიც ასეთ საქონელს ჰყიდიან, ვერ შეძლებენ წინ აღუდგნენ კონკურენციას უცხოელი მწარმოებლების მხრიდან. მაგალითად, საცალო ვაჭრობა და მრავალი სახის მომსახურება. ამდენად, მათი მიმწოდებლები არ უნდა იყოს გამორიცხული დემონოპოლიზაციიდან უცხოური ფირმების მხრიდან ეფექტური კონკურენციის საბაბით.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ დემონოპოლიზაცია მომავალში უშუალოდ არ გააძლიერებს კონკურენციას იმ ბაზრებზე, რომლებზე შესვლაც შედარებით ადვილია.

ბაზარზე შესვლისა და ხანგრძლივი კონკურენციული ურთიერთობების შენარჩუნების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია სამი პირობის დაცვა: ბაზარზე შესვლა უნდა იყოს დროული, მასშტაბური და უნდა მოხდეს მაშინ, როდესაც იგრძნობა კონკურენციული საწყისების ნაკლებობა. ბაზარზე შესვლა შეიძლება ნიშნავდეს ახალი საწარმოს შექმნას შეზღუდულ ბაზარზე ფუნქციონირებისათვის, ან უკვე არსებული საწარმოს საქმიანობის გაფართოებას ასეთი ბაზრის ფარგლებს გარეთ, ამ ბაზრისათვის ახალი წარმოების შექმნის მიზნით.

იმ ქვეყნების ბაზრები, რომლებიც რადიკალური ეკონომიკური რეფორმების პროცესში იმყოფებიან, შედარებით ნაკლებად პასუხობენ ამ პირობებს, ვიდრე ტრადიციული, მომწიფებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების ბაზრები. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ კონკრეტული საქონელი წარმოებაში ჩაშვების საკმარისი სიმარტივით ხასიათდება და მისი რეალიზაციაც არაა ძნელი (საწყისი დანახარჯების დაბალი დონე, საკმარისი კომერციული ეფექტიანობა მცირემასშტაბიანი წარმოების შემთხვევაში), მაინც

აუცილებელია „ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის“ არსებობა; კერძოდ, უნდა არსებობდეს მდგრადი ბაზრები შუალედური და საბაზისო ინვესტიციებისათვის, აგრეთვე ეფექტური კანონმდებლობა საკუთრების შესახებ და სახელშეკრულებო სამართალი. თუ ეს პირობები დაცული არ არის, რასაც ხშირად აქვს ადგილი გარდამავალი ეკონომიკის ბევრ ქვეყანაში, მაშინ არ უნდა გვქონდეს იმედი, რომ ბაზარზე შესვლა საკმარისად შეზღუდავს მონოპოლიურ ტენდენციებს საიმისოდ, რომ დემონოპოლიზაცია არ განხორციელდეს.

ერთ-ერთ ფაქტორს, რომელსაც შეუძლია გადაფაროს ბაზარზე შესვლის სირთულეები გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში, წარმოადგენს ტექნოლოგიური ძვრები. შეფარდებითი საწარმოო ხარჯები მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია ბაზარზე შესვლის შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად. თუ ყველა სხვა პირობა თანაბარია, მაშინ ბაზარზე შესვლა სავარაუდოა იმ შემთხვევაში, როდესაც შემსვლელი პირი იყენებს უფრო დაბალი ხარჯებით წარმოების მეთოდს და არა ტრადიციულ მეთოდებს. თუ არსებული მონოპოლიები მოძველებულ და ძვირადღირებულ ტექნოლოგიებს ფლობენ, ხოლო გარდამავალ პერიოდში ჩამოყალიბებული ახალი კონკურენტები მზად არიან, განახორციელონ მაღალეფექტიანი ადჰურვილობისა და ტექნოლოგიის იმპორტი სხვა ქვეყნებიდან, მაშინ ბაზარზე შესვლა შეიძლება ადვილი იყოს, და ასეთ შემთხვევაში დემონოპოლიზაცია აუცილებელი არ არის.

ზოგიერთი დარგი შეზღუდულ ბაზრებზე მოთხოვნის მქონე პროდუქციის ასორტიმენტის იმდენად მასშტაბურ ეკონომიკურ მოცვას ახორციელებს, რომ იქმნება ბუნებრივი მონოპოლიის მდგომარეობა, სადაც მხოლოდ ერთ საწარმოს შეუძლია ბაზრის ეფექტურად უზრუნველყოფა, წვრილ მწარმოებლებს კი იმდენად დიდი ხარჯები წარმოექმნებათ, რომ მათი საქმიანობა წამგებიანი ხდება. ასეთმა დარგებმა შეიძლება მოიცვას ელექტროენერჯისა და ბუნებრივი გაზის ადგილობრივი განაწილება, აგრეთვე ტელეკომუნიკაციების ზოგიერთი სფერო. თუ მწარმოებლების დიდ რაოდენობას არ შეუძლია ეფექტიანი წარმოება მაღალი დანახარჯების გამო, მაშინ, დემონოპოლიზაციასთან ერთად, საჭიროა, არაეფექტიანი ან არაკონკურენციული საქმიანობის შეზღუდვის სხვა საშუალებები გამოიძებნოს. ერთ-ერთ ასეთ გამოსავალს წარმოადგენს მონოპოლიური მდგომარეობის მქონე სუბიექტის პრივატიზაცია და მისი რეგულირება.

პრაქტიკაში, დემონოპოლიზაციის ღონისძიებების არჩევანი შემოიფარგლება საწყისი ინვესტიციებით. მაგალითად, თუ მოწყობილობების პარკი ერთ ქარხანაშია კონცენტრირებული, მაშინ ამ პარკის გადანაწილება სხვადასხვა საწარმოებში, მოითხოვს ან დაზგების გადაადგილებას, ან ხანგრძლივ მოლაპარაკებებს დაყოფილ საწარმოებს შორის, მართვაში, უძრავ ქონებასა და კომუნალურ მომსახურებებში (წყალმომარაგება, კანალიზაცია, ელექტროენერჯია) ერთობლივი ინვესტიციების ჩადების შესახებ. თუ ასეთი დამატებითი დანახარჯები დიდია, მაშინ დემონოპოლიზაციის განმახორციელებელი სახელმწიფო ორგანოების გადაწყვეტილების საფუძველზე მოწყობილობები შენარჩუნებული უნდა იქნეს იმავე საწარმოში.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. გოგიაშვილი შ. კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა და საკანონმდებლო პრაქტიკა საქართველოში. გამ-ბა “ინოვაცია”, თბ., 2009.
2. გოგიაშვილი შ., ფეტელავა ს. კონკურენცია და ანტიმონოპოლიური რეგულირება (ლექციების კურსი). გამ-ბა “ლოი”, თბ., 2007.
3. ფეტელავა ს. კონკურენციის თეორია და ანტიმონოპოლიური რეგულირება საქართველოში. თბ., გამ-ბა “ლოი”, თბ., 2007.
4. ფეტელავა ს., გოგიაშვილი შ. ეკონომიკური კონკურენცია (ბაზრის



*Gogiashvili Shalva  
Petelava Slava*

**DEMONOPOLIZATION AND ECONOMIC POLICY OF COMPETITION  
SUMMARY**

During transition period to the market economy, the demonopolization constitutes an important aspect of economic policy of the competition, which is implemented relatively efficiently and easily, if falls in the same time interval or precede the privatization process of monopolist enterprises.

Any delay of the process of demonopolization negatively affects the economic development. The demonopolization may be substantially complicated, if drop behind the privatization, since any and all new enterprises resulting from the privatization would gain the counteracting force.

There is a sore temptation of slow down and/or speed up of the demonopolization process with a view to being rather beneficial for a state. As shown by the experience, the demonopolization boosts proceeds of a state gained through the privatization substantially exceeded by the social benefits, which growth is caused by transition from the monopolistic market structure to the competitive one.

*Грущинская Наталия Николаевна*

**ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ  
КАК ОСНОВА ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ**

Развитие современности обуславливается процессами глобализации, интернационализации, постиндустриальным развитием, интеграционными процессами. Подходя к определению глобализации как многоаспектного явления, можно согласиться с высказыванием Новицкого В.Е.: «Глобализация является формой экспансионизма, которая отражает современный уровень коммуникаций и постиндустриальных, информационных технологий, реалий социокультурного и экономического, воспроизводственного процесса, политической жизни»[7, 5].

Процесс глобализации повлиял на изменение социально-экономической ориентации государств, произошли серьезные изменения в функционировании хозяйственных механизмов этих стран. Глобализация открывает перед человечеством огромные возможности для расширения масштабов обмена товарами, услугами, информацией, технологиями и капиталом, взаимодействия в гуманитарной сфере и духовного обогащения личности. Вместе с тем для значительной части людей она несет в себе существенные угрозы, вызывая разделение стран на «цивилизационный центр» и «периферийную зону», углубляя их дифференциацию в социально-экономическом и научно-техническому развитию. Рассматривая процессы, происходящие в условиях глобализации, следует учитывать изменения и ее самой, ее трансформацию, катализаторами которой можно считать, в первую очередь, технологические изменения в обществе, ведут за собой изменения в экономической, политической, социальной, культурной сферах жизни. Технологические уклады является проводником современных процессов постиндустриального общества

Структурированный анализ технологических укладов осуществлен в научных трудах украинских и российских ученых, таких как Филипенко А.С. [12], Чухно А.А. [14], Юхименко П.И. [14], Леоненко П.М. [14], Лукьяненко Д.Г. [7], Бревдо Т.В. [4], Миронова О.А. [4]. В недавнее время появилось несколько теорий о том, что одним из важнейших, если не главных факторов перехода на новые уровни развития во всех сферах общественной жизни является совершенствование

информационной структуры общества. Дальнейшее развитие общества описывался в трудах ряда ученых, среди них работы Белла [1], Р.Фостера [13].

Мысли о том, что основой информационной экономики являются знания и развитие технологий, придерживается В. Колонтай, О. Михайловська. В теориях постиндустриализма приобретают специфический характер трактовки вопроса сущности, содержания, путей и методов социально-экономических преобразований в национальном и глобальном масштабах, системных трансформаций в странах переходного периода к новой экономической системы и др. Среди наиболее известных представителей данных теорий можно отметить П.Дракера, Белла, М.Кастельса, Ж.Эллюля, Т.Сакайя. Среди украинских ученых Ю.М.Пахомова, О.Г.Белоруса и других.

Учение о технологических укладах имеет большое не только теоретическое, но и практическое значение. Оно дает возможность значительно углубить понимание структуры экономики, тенденций ее развития путем учета изменений соотношения между технологическими укладами. Анализ социально-экономической структуры экономики показывает, что технологическая составляющая данной структуры является основой ее развития. Технологическое развитие является неотъемлемой частью современного развития стран мира. Государства, которые не включаются в данный процесс остаются в стороне от мировых экономических процессов и рискуют исчезнуть как самостоятельные.

Теоретическая основа технологических укладов тесно связана с теориями «длинных волн», которые сопровождали становление и развитие капиталистического способа производства. Фундаментальный вклад в создание указанных теорий сделал М.Д. Кондратьев. Он утверждал, что научно-технический прогресс развивается волнообразно, и каждый цикл длится примерно 45-60 лет. В течение последних веков в истории технологической эволюции изменили друг друга пять волн и сложилось пять технологических укладов [6, 80]. М. Кондратьев ввел понятие «техническая революция как тягловая сила» цикла, разработал теорию «инновационных» пакетов и показал, что нововведения распределяются по времени неравномерно и появляются группами. Современные экономические методы способствовали выделению 1380 видов циклов, касающихся экономики. Однако только три из них имеют практическое и теоретическое значение. Это - циклы товарно-материальных запасов Дж. Китчина (с периодом до 3 лет) циклы инвестиций в оборудование и оборудование К. Жугляра (период 7-11 лет) строительные циклы С. Кузнеца (период 18 - 22 года). По мнению многих исследователей [10,12,14] экономического кризиса 80-х годов, мир переживает завершение цикла роста, поскольку нововведения, которые породили этот цикл, достигли стадии зрелости.

Возникли новые проблемы, в частности, такие: быстрое уменьшение запасов минерального и энергетического сырья; истощения культурного слоя земли; накопления отходов и токсичных продуктов жизнедеятельности, перегрев атмосферы, изменение воздушных потоков; утрата способности окружающей среды (природы) к воспроизведению и саморегуляции. Рождалась новая эпоха, переход к которой означает прерывность непрерывности или период кризиса может быть роковым как для фирм, которые не смогут адаптироваться к новым условиям, так и для общества в целом.

Фазы изобретений и нововведений имеют тенденцию к ускорению, что особенно наглядно видно на примере некоторых важных изобретений, которые реализовались в течение последних 250 лет и волновой динамики больших циклов. Чем ближе к нашему времени, тем больше сокращается разрыв между изобретением и его воплощением в производство [10, 62].

Мировой опыт подтверждает, что длительное развитие в долгосрочном периоде зависит не столько от ресурсных возможностей, сколько от инновационного характера производства в конкретной среде. Большинство экономистов-аналитиков [12, 15] приходят к выводу, что выход из кризиса будет связан с возникновением новой волны новшеств, которая даст длительный стимул следующему периоду роста, что сейчас проявляется в: бурном развитии науки; исчезновении или

радикальной перестройке традиционных отраслей хозяйства; преобразовании сельского хозяйства на научную и капиталоемкую отрасль; развитие сферы услуг; индустриализации развивающихся стран; тенденции к децентрализации модели жизни населения, моделирование производственного процесса и принятия решений; изменениях окружающей среды и необходимости его защиты; возникновении новых концепций организационного развития.

Переходные процессы от одного технологического уклада к другому характеризуется благоприятной конъюнктурой и высокими темпами экономического роста. Переход от одной технологии к другой не является постепенным и непрерывным. По мнению американского исследователя Р. Фостера [13, 156], новые технологии это внезапность, а не запрогнозированный процесс, это разрыв, а не постепенность. Р. Фостер вводит понятие технологического разрыва, который знаменует переход от одной технологии к другой, а развитие каждой технологии характеризуется с помощью логистической S-образной кривой, которая выступает как основной аналитический способ состояния технологического обновления. S-образная кривая отражает зависимость между затратами, связанными с разработкой новой технологии или нового продукта, и результатами, полученными от заключенных средств. Как показывают прогнозы ученых [8; 312], в пятом технологическом укладе, начало которого приходится на 80-е годы XX ст., и ядром которого, как уже отмечалось, является электронная промышленность, волоконно-оптическая техника, биотехнология, геновая инженерия, космонавтика, предполагается индивидуализация производства, императив удовлетворения потребностей и желаний отдельного человека наряду с обществом в целом, полное понимание феномена духовной жизни, которое будет функционировать на базе так называемой психонетики. Это откроет двери в новую эпоху «натурального, природного» неконтролируемого общества, где навсегда исчезнет борьба за выживание и господство над себе подобными.

Такое предсказание дает модель технологий под названием SINIC2 [3, 176]. По своей сути эта модель показывает историю развития человечества в виде двух циклических связей между наукой, технологией и обществом. Первый цикл начинается с прорыва в области научных знаний. В результате «высеиваются» зерна (семена) новых технологий, что, в свою очередь, влияет на жизнь общества и является фактором социальных трансформаций. Второй цикл направлен в обратном направлении и вытекает из потребности общества. Острая необходимость в новой технологии со временем удовлетворяется посредством технических инноваций, которые, в свою очередь, стимулируют дальнейшую научную эволюцию. Таким образом, развитие науки, технологии и общества взаимосвязаны. Изменение в одной из этих сфер является либо причиной, либо следствием изменения другой. А движущей силой этих изменений являются законы эволюционного развития.

Согласно теории SINIC в истории человечества с древнейших времен до наших дней произошло десять главных инновационных сдвигов. Это - переход от примитивного к коллективному обществу, вслед за этим пришли стадии земледелия и ремесленного общества, следующие три - индустриализация, механизация и автоматизация - вместе создали индустриальное общество. Следующая эпоха информатики, оптимизации и автономности является основой возникновения «натурального» общества [3, 207]. Анализ современного инновационного развития свидетельствует об ускорении изменений в промышленности - технологии, структуре, масштабах, территориальном размещении и организации производства, а также в сотрудничестве стран, общей формой которого становится международный трансфер технологий. Следует отметить, что в этих условиях произошла принципиальная переоценка роли «человеческого фактора». Именно современные инновационные изменения связаны с творчеством, интеллектом, знаниями, новаторством человека как основного носителя инновационных идей.

Сейчас в Украине начался новый этап экономической трансформации, точкой отсчета которого стало подключение страны к процессам глобализации. При таких условиях догоняющего и мобилизационной стратегии экономического роста, которые доминируют во втором и третьем

укладах, стали неэффективными. Возникла необходимость переформулировки основных задач развития с целью адаптации национальной специфики страны в новых глобальных условиях. То есть, для пятого технологического уклада мы должны найти принципиально новую модель национального экономического роста - инновационную стратегию. Основной проблемой конструирования основ нового экономического уклада в современных условиях становится фактор адаптации его внутренних характеристик до национального характера индустриальной экономики. Новые отрасли являются специфическими по своим признакам элементами национальной экономики, поскольку они непосредственно подчиняются законам глобальных экономических потоков. Проблемы и перспективы их функционирования - это складноструктурный комплекс глобальной и национальной экономик. Основным проблемным узлом постиндустриального дизайна, который был концептуально определен в последнее время, стала необходимость разработки модели развития постиндустриальной гуманитарной экономики в отдельной стране.

Всего на фоне стремительного роста значимости информационной составляющей уменьшается значимость индустриальных форм организации экономики. Новейшие технологии дают уникальную возможность странам с ограниченными ресурсами «перепрыгнуть» целые циклы промышленного развития, которые еще несколько лет назад надо было пройти, чтобы достичь сегодняшнего уровня экономического развития западного общества.

Если XX ст. было эпохой отраслей, основанных на использовании природных ресурсов и эффективных технологий, то в XXI царят «искусственные интеллектуальные отрасли», экономика интеллектуальных активов, главным фактором развития которых является не производство и внедрение, а наличие идеи, проекта, программы. Для Украины необходимо не только утверждение отраслей глобальной экономики как доминирующих сегментов национального развития, но и определение оптимальной долгосрочной стратегии экономического развития государства. Технологическое развитие экономики предполагает развитие экономики путем прогрессивных сдвигов, привлечение инвестиций, последовательного роста научно - технологического сектора, экономики знаний. Отставание разработки теории технологических укладов, неиспользование ее в процессе государственного прогнозирования и управления приводят к искажениям в развитии страны.

Технология как элемент производительных сил всегда существует в определенной общественно-экономической форме, которая определяется господствующими производственными отношениями. Поэтому, при всем единстве технологической и экономической составляющих общественного производства, между ними неизбежно возникают несоответствия и противоречия. Накопление капитала и научно - технический прогресс меняют структуру капитала, растет техническая вооруженность труда, а следовательно меняется техническое стоимостное строение капитала, определяющих тенденции нормы прибыли к понижению, на этой основе выведены законы убывающей производительности капитала и др.[14, 506].

В Украине серьезная потребность в модернизации экономики назрела уже с первых лет независимости. Именно исчерпание жизненного цикла продуктов и технологий вызывает депрессию и необходимость системного внедрения продуктовых, технологических и организационно-экономических нововведений. Неудовлетворительное состояние научно-инновационной сферы негативно сказывается на технико-экономическом уровне производства и состоянии международного научно-технологического сотрудничества Украины. Формирование новых технологических укладов на Украине происходит медленными темпами, причинами чего являются не только внутренние нестабильные процессы, но и мировая экономическая ситуация. В зависимости от фаз жизненного цикла ТУ меняются и движущие силы экономического роста. В период становления нового ТУ ведущую роль играют страны-инноваторы, которые первыми осваивают базовые нововведения. Сейчас в развитых странах новый (шестой) ТУ выходит из начальной фазы и разворачивается процесс постепенного замещения им предыдущего, что провоцирует как конкурентную борьбу за

технологическое лидерство ТНК и в целом национальных экономик, так и вызывает определенную нестабильность финансовой системы и структурный кризис экономик развитых стран. Для его преодоления недостаточно мер только по спасению банковской системы или реанимации финансового рынка. Необходимы программы стимулирования развития нового ТУ, подъем которого создаст новую длинную волну экономического роста. Политика государства должна быть направлена на приоритетную поддержку высокотехнологичных отраслей, экономика будет двигаться не по спирали, а по замкнутому кругу, и качественный уровень жизни, как страны, так и отдельно взятых людей, будет оставаться на порядок ниже технологически более развитых стран мира. Современный мир меняется достаточно быстро, и даже ориентированные ранее на свою сырьевую мощь страны форсированными темпами начинают перестраивать свои экономики на новый технологический уклад, чтобы обеспечить долгосрочную устойчивость и конкурентоспособность.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Пер. с англ. / Под.ред. В.Л. Иноземцева. - М., 1999 - с. 602
2. Белорус О.Г. Глобальные трансформации торговли: Монография / ИМЭМО НАН Украины - К. - 2008. - С.226
3. Глазьев А. Теория долгосрочного технико-экономического развития. М.: Властелин, 1993. - С. 310
4. Глобализация мировой экономики / Т.В.Бревдо, Ю.Г.Волков, О.А.Миронова. - Ростов - н / Дону: Феникс, - 2008г. - 211с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура Под ред. О.И. Шкаратан. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. - С.608
6. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения - избранные труды. - М., «Экономика», 2002.
7. Новицкий В.Е. Инновационная парадигма в контексте регулятивных задач / Наук. журн. «Стратегия развития Украины (экономика, социология, право)». - № 1-2, 2008. - С.5 – 8
8. Пахомов Ю.Н., Лукьяненко Д.Г., Губский Б.В. Глобальные трансформации и стратегии экономического развития. Монография. - К.: Украина. - 1998 г.
9. Сакс Дж. Рыночная экономика и Россия. М.: Экономика, 1994. - С. 331
10. Стиглер Дж. Глобализация: тревожные тенденции. - М., 2003. - С. 300
11. Тоффлер, Э. Третья волна - The Third Wave - М.: АСТ, 2010. - 784 с.
12. Филипенко А.С. Глобальные формы экономического развития: история и современность. - М., 2007 - С.670
13. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. Перевод с английского / - 2002 г.
14. Чухно А.А., Юхименко П.И., Леоненко П.М. Современные экономические теории: Учебник / Под ред .. А.А Чухно. - М., 2007. - С. 878
15. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1983. - С.212
16. Fisher I. The Nature of Capital and Income. - London, 1927. - P.5, 51 - 52, 68-69
17. World Economic Forum. <http://www.weforum.org>

**PROCESS COMPONENT OF THE NATIONAL ECONOMY  
AS A BASIS FOR ITS COMPETITIVENESS  
SUMMARY**

Globalization trends of modern civilization are caused by processes of transformation, which are under the influence of new factors of the economy, primarily in the technological development of national economies. Technological way occupy a special place in the study of contemporary processes of globalization, along with the integration of information.

*დეალიზილი ღია*

**გლობალური ეკონომიკური პრობლემები და  
მათი ბაზენა მდგრად ეკონომიკურ ბანკოთარებაზე**

მსოფლიო საზოგადოების ერთ-ერთ უპირველეს გლობალურ პრობლემად ეკონომისტები მსოფლიო ეკოლოგიურ პრობლემას მიიჩნევენ. პრობლემა უნივერსალურია, რადგანაც ბიოსფერო, ატმოსფერო, ჰიდროსფერო და ლიტოსფერო მთელი პლანეტისათვის ერთია.

მსოფლიო მოსახლეობის ზრდამ, ბუნებრივი რესურსების ინტენსიურმა გამოყენებამ, გარემო პირობების დაბინძურებამ და გაღარიბებამ არსებითი ცვლილებები გამოიწვია კაცობრიობის ცხოვრებაში. ბუნებრივი წიაღისეულის არასწორმა ექსპლუატაციამ, ატმოსფეროში მავნე აირებისა და ნივთიერებების გამოფრქვევამ, ატმოსფერო და სხვა მავნე ნარჩენების ზრდამ მთელი მსოფლიო მოიცვა, რამაც მსოფლიო მასშტაბით გააუარესა ეკოლოგიური მდგომარეობა. აღნიშნულმა და სხვა მსგავსმა მოვლენებმა მეოცე საუკუნეში გაანადგურა 1/4 მსოფლიო მიწის სავარგული, – 2/3 ტყის მასივი. არასასურველი სამრეწველო ნარჩენების მოცულობამ ბოლო ოცდაათი წლის მანძილზე მოიმატა 2,5-ჯერ. წყლის დაბინძურება ამავე პერიოდში გაიზარდა 10-ჯერ.

სხვადასხვა წყაროებიდან გამოყოფილი ატმოსფეროს გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებები გადაიტანება ჰაერის მასების მიერ და ვრცელდება საკმაოდ დიდ მანძილებზე. ასეთი გზით წარმოიქმნება ატმოსფეროს გლობალური დაჭუჭყიანება.

განსაკუთრებით მძაფრ გლობალურ ეკოლოგიურ პრობლემებს წარმოადგენს კლიმატის დათბობა, ოზონის ფენის ნგრევა, ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შემცირება და გარემოს დაბინძურება.

გარემოს დაბინძურება, სამკვიდრებელი გარემოს მდგრადობის გაუარესება უდავოდ იწვევს ცხოვრების ხარისხის გაუარესებას და საზოგადოების სოციალური ჯგუფებისა და ფენების ინტერესებს პირდაპირ ეხება.

ნებისმიერი მსხვილი ეკონომიკური გადაწყვეტილება, თავისთავად, უცილობლად იწვევს ეკოლოგიურ შედეგებს, რომლებიც გულდასმით უნდა იქნეს გაანალიზებული მისი მიღების წინ.

ეკონომიკურ განვითარებაზე უარყოფითად მოქმედებს ატმოსფეროში დაგროვილი ნახშირორჟანგის გაზი, ოზონის ფენის გაღარიბება, სითბური ეფექტები, რომლებიც იწვევს კლიმატის ცვლილებებს, ამცირებს ბუნებრივი სამეურნეო რესურსების ოპტიმალური გამოყენების შესაძლებლობებს, მოქმედებს ადამიანთა ჯანმრთელობასა და ცხოვრებაზე, რომელიც, დროთა ვითარებაში, შეიძლება სტიქიურ კატაკლიზმებში გადაიზარდოს.

გლობალური დათბობის მკვეთრად გამოხატულმა ტენდენციამ უახლოეს მომავალში შეიძლება მიგვიყვანოს ეკოსისტემათა მდგომარეობისათვის სერიოზულ შედეგებამდე, ასევე აისახოს სამეურნეო წარმოებაზე, მსოფლიო ოკეანის დონეზე, სანაპირო ზოლის მთელი სიგრძის მდგომარეობაზე და მრავალ სხვაში.

გლობალური კლიმატური ცვლილებები უდავოდ ყველა ქვეყანას შეეხება, თუმცა ერთნაირად არა. მაგალითად, რუსეთისათვის კლიმატური ცვლილებები შეიძლება ხელსაყრელი აღმოჩნდეს, ზამთარი გახდება თბილი, გვალვა შემცირდება გაზაფხულის ბოლოსა და ზაფხულის დამდეგს. კლიმატი ნაკლებ კონტინენტური გახდება, რაც ხელსაყრელი იქნება სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის მრავალი დარგისათვის.

ოზონს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დედამიწაზე სიცოცხლის შესანარჩუნებლად და მისი კლიმატის ჩამოსაყალიბებლად. ატმოსფეროს ზედა ფენებში ოზონის ფენის შემცირებასთან დაკავშირებით შემოფოტებამ საყოველთაო ყურადღება მიიპყრო 80-იანი წლების დამდეგსა და მის შუა ხანებში. ოზონის პრობლემის გადაწყვეტაში საერთაშორისო თანამეგობრობამ უეჭველ წარმატებებს მიაღწია.

იმის დამადასტურებელი საბუთი, რომ ჩვენ ვკარგავთ ბიოლოგიურ სახეობათა მრავალფეროვნებას, სულ უფრო და უფრო მეტია. გაეროს გარემოს დაცვის პროგრამის მონაცემთა თანახმად, XX საუკუნის ბოლოს, დედამიწაზე ითვლება 22 მლნ სახეობა. მათგან დაახლოებით 1,5 მლნ მეცნიერების მიერაა აღწერილი, დაახლოებით 7 მლნ, ე.ი. 4-ჯერ მეტი, შეიძლება დედამიწის პირისაგან აღიგავოს უახლოეს ოცდაათ წელიწადში. უმაღლეს ცხოველთა შორის 3/4 სახეობის ფრინველი პოპულაციის რაოდენობას კარგავს და ზოგიერთი დამკვირვებლის მტკიცებით, ძუძუმწოვართა რაოდენობის 1/4 გაქრობის საფრთხის წინაშეა. ყოველწლიურად ქრება სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა ჯიშები და მხოლოდ ზოგიერთი მათგანია წარმოდგენილი გენეტიკური მასალის მსოფლიო კოლექციებში. ველური ჯიშების საქმე კიდევ უფრო უარესადაა.

ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაკარგვის ძირითადი მიზეზია: თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგია, გავლურება, საცხოვრებელი გარემოს დარღვევა, ყველა ამ ფაქტორს უშუალო კავშირი აქვს ეკონომიკურ განვითარებასთან. მსოფლიოს ყველა ქვეყნიდან სწორედ განვითარებადი ქვეყნებია ყველაზე მდიდარი ბიოლოგიური მრავალფეროვნების თვალსაზრისით, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ მრავალი მათგანი ტროპიკებშია. ამ ქვეყნებზე მძლავრი ზემოქმედება ხორციელდება ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაცვის მიზნით. დედამიწის პირველქმნილი ტყეების მხოლოდ 20% არის მსხვილ, შედარებით ბუნებრივ ეკოსისტემათა ტერიტორიაზე ანდა სასაზღვრო ტყეების კატეგორიაში შედის. 76-მა ქვეყანამ სავსებით დაკარგა თავისი სასაზღვრო ტყეები, ხოლო შენარჩუნებული სასაზღვრო ტყეების 70% მხოლოდ სამ ქვეყანაშია – ბრაზილიაში, კანადასა და რუსეთში. მცენარეთა დანარჩენი სახეობის 30% აფრიკაში, აზიასა და ლათინურ ამერიკაშია. მიუხედავად ამ სახიფათო ტენდენციებისა, საერთაშორისო შეთანხმება ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შენარჩუნების შესახებ მხოლოდ ახლა ყალიბდება და, მაინც, კონვენცია ბიოლოგიურ მრავალფეროვნებაზე და გლობალური ეკოლოგიური ფონდი თავისთავად პირველ მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენს ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შენარჩუნების საქმეში.

მეორე მნიშვნელოვან პრობლემას ატმოსფეროს, წყლის, ნიადაგისა და ა.შ. სხვადასხვაგვარი დაბინძურება წარმოადგენს.

ეკოლოგთა ცნობილი ფრაზა: “არც ერთ ცოცხალ სახეობას არ შეუძლია არსებობა საკუთარი ნარჩენებისაგან შექმნილ გარემოში”, რეალურ და სახიფათო შინაარსს იძენს. სხვადასხვა წარმოშობის ნარჩენების რაოდენობა ელვის სისწრაფით იზრდება, განსაკუთრებით ქალაქებში. ნაგვისდამწველი ქარხნები არ ჭრის პრობლემას, ვინაიდან დედამიწის ზედაპირიდან დაბინძურება გადადის ატმოსფეროში. მდინარეები ჩასადენ

ხრილებად იქცევა ხოლმე, სასმელი წყალი პლანეტის მრავალ რეგიონში არ კმარა და სხვა. როგორც ჩანს, ამ პრობლემებს კარდინალური ტექნიკური გადაწყვეტა არ გააჩნია: ახალი ტექნოლოგიები, რამდენადაც აუცილებელი არ უნდა იყოს, მხოლოდ ამსუბუქებს ავადმყოფობას, გადასწევს რა ლეტალურ დასასრულს.

გარემოს დაბინძურება ადამიანური ცხოველქმედების ნარჩენებით (განსაკუთრებით ქიმიურით და რადიაციულით) დღეს უკვე საკმაოდ მნიშვნელოვნად მოქმედებს მთელ პლანეტარულ ვითარებაზე. უპირველეს ყოვლისა, იგი შესამჩნევ გავლენას ახდენს მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში და კატასტროფულად ამცირებს იმ ადგილებს, რომლებიც ცხოვრებისა და დასვენებისათვის სასურველია.

დღესდღეობით დედამიწის ეკოლოგიურად ხელსაყრელი რაიონები განსაკუთრებულ ფასეულობას იძენს და მნიშვნელოვანი რესურსი ხდება იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც მათ ფლობენ.

განვითარებული ქვეყნები ისწრაფიან, გათავისუფლდნენ დამაბინძურებელი ნივთიერებებისაგან, ამიტომ ნარჩენებს ღარიბ ქვეყნებში მარხავენ, რითაც მათ თავისებურ სანაგვეებად აქცევენ. პლანეტის გადაქცევა ერთიან ეკონომიურ სისტემად, რომელიც მხოლოდ საერთო საბაზრო პრინციპებით, ანუ მყისიერი მოგებებით იმართება, მსგავს პროცედურას იოლად განსახორციელებელსა და ხელსაყრელს (განვითარებული ქვეყნებისათვის) ხდის.

განვითარებული ქვეყნები ისწრაფიან, გადავიდნენ ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიებზე, მაგრამ შავი მეტალურგიის, ქიმიური წარმოებების, სასარგებლო წიაღისეულის და სხვა ეკოლოგიურად სახიფათო წარმოებებისაგან თავის დაღწევას არც ახლა, არც უახლოეს მომავალში კაცობრიობა ვერ შეძლებს – მათ გარეშე განვითარებული ქვეყნები და ყველა სხვა დანარჩენი უბრალოდ ვერ იარსებებს! მაშასადამე, მდიდარი ქვეყნები შეეცდებიან (და უკვე ისწრაფიან კიდევ) გადაიტანონ ეს წარმოებები სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში. ღარიბი ქვეყნები სამუშაო ადგილებსა და ფულს საკუთარი მოქალაქეების სიცოცხლის შემოკლების ხარჯზე მიიღებენ.

დღესდღეობით სხვადასხვა ქვეყნის მიერ ატმოსფეროს და ოკეანის დაბინძურებაში შეტანილი წვლილი ძალზე განსხვავდება. მაგალითად, ნახშირბადის გამონაბოლქვი წიაღისეული სათბობის დაწვით ერთ სულ მოსახლეზე მერყეობს 5,3 ტ-დან აშშ-ში, 2,4 ტ-მდე იაპონიაში და 0,3 ტ-მდე – ინდოეთში. შესაბამისად განვითარებული ქვეყნები პრაქტიკულად თავისთვის ისაკუთრებენ საერთო პლანეტარული რესურსების დიდი ნაწილის გამოყენებისა და სარგებლობის უფლებებს.

ადამიანი თავისი სამეურნეო საქმიანობის შედეგად აჭუჭყიანებს ატმოსფერულ ჰაერს, რაც, თავის მხრივ, უარყოფითად უბრუნდება თვით ადამიანს. გარემოს დაბინძურების წყაროებს შორის პირველ ადგილზეა ნახშირბადის წიაღისეული. მათ მიეკუთვნება ნახშირი, ნავთობი და გაზი. მათი წვის შედეგად გამოყოფილი ნარჩენები აჭუჭყიანებს ატმოსფეროს და უარყოფით გავლენას ახდენს ადამიანის ორგანიზმზე. ატმოსფეროს გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებები ადამიანის ორგანიზმზე მოქმედების თვალსაზრისით ახდენენ ფიზიკურ და ქიმიურ ზემოქმედებას. ფიზიკურ ზემოქმედებას ახდენს რადიაქტიული ნივთიერებები, სითბური გაჭუჭყიანება, ხმაური და დაბალსიხშირიანი ვიბრაციები, ქიმიურ ზემოქმედებას ახდენს თხევადი ნახშირწყლები, სარეცხი საშუალებები, პლასტმასები, პესტიციდები და სხვა სინთეტიკური ნივთიერებები, აზოტის და გოგირდის ნარჩენები, მძიმე მეტალები, ფტორის შენაერთები, მყარი მინარეგები, ორგანული ნივთიერებები.

წარმოშობის მიხედვით ატმოსფერული ჰაერის გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებები იყოფა ბუნებრივი და ხელოვნური (ანტროპოგენური) წარმოშობის მინარეგებად. ბუნებრივი წარმოშობის მინარეგები ატმოსფეროში ხვდება ვულკანური მოქმედების, ნიადაგისა და



მთის ქანების გამოფიტვის, ტყეების ხანძრის, მეტეორიტების წვის შედეგად. ანტროპოგენური წარმოშობის მინარეები წარმოიქმნება, უპირველეს ყოვლისა, საწვავის წვის პროცესში – შიდა წვის ძრავებში, თბოელექტროსადგურებში, გამათბობელ სისტემებში და აგრეთვე სამრეწველო და ყოფითი ნარჩენების წვის, ბირთვული აფეთქებების და სხვ. შედეგად.

ატმოსფეროს ყველაზე გავრცელებული გაზია ნახშირბადის ოქსიდი (CO). მისი ძირითადი მასა წარმოიქმნება სათბობის წვის შედეგად, ხოლო ძირითადი წყარო შიდა წვის ძრავაა. CO ნახშირბადის ოქსიდის მაღალი კონცენტრაცია, რომელიც აღემატება დასაშვებ ზღვარს, ადამიანის ორგანიზმში იწვევს ფიზიოლოგიურ ცვლილებებს, ხოლო ზოგჯერ სიკვდილსაც. ეს აისახება იმით, რომ CO ადვილად უერთდება ჰემოგლობინს. შედეგად ვითარდება მხედველობის დაქვეითება, გულის და ფილტვების მოქმედების გაუარესება, თავის ტკივილი, სპაზმები, სუნთქვის დარღვევა და სიკვდილი. CO-ს გავლენა ორგანიზმზე ფასდება არა მხოლოდ მისი კონცენტრაციით, არამედ მისი მოქმედების ხანგძლივობით.

განსაკუთრებით მავნე გავლენას ადამიანებზე და ცოცხალ ორგანიზმებზე ახდენს SO<sub>2</sub> და SO<sub>3</sub>. მათი მოქმედებით აღინიშნება დაავადებულთა და სიკვდილიანობის სწრაფი ზრდა, მცენარეთა ფოთლების დაზიანება და სხვა.

ატმოსფეროს ძირითადი გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებებია: ნახშირბადის ოქსიდი, ნახშირწყალბადები და აზოტის ოქსიდები. ნახშირწყალბადებისა და ნახშირბადის ოქსიდის უდიდესი გამონაბოლქვი აღინიშნება ავტოტრანსპორტის დამუხრუჭებისა და თავისუფალი სვლის დროს, ხოლო აზოტის ოქსიდისა შეესაბამება დიდ სიჩქარეებს. დიზელის ძრავები შედარებით ეკონომიურია და გამოაბოლქვებენ ზოგიერთი ნივთიერების შედარებით ნაკლებ რაოდენობას, მაგრამ დიზელის ძრავა დიდი რაოდენობით გამოაბოლქვებს დაუწვავ ნახშირბადს, ამიტომ ისინი უფრო მეტად აჭუჭყიანებენ გარემოს და უფრო ცუდად მოქმედებენ ადამიანის ჯანმრთელობაზე.

ატმოსფეროს მავნე გამჭუჭყიანებელთა რიცხვს მიეკუთვნება აგრეთვე ხმაური, ადამიანებზე განსაკუთრებით მოქმედებს ხმაური 3000-5000 ჰერცი სიხშირის დიაპაზონით – იგი დამღუპველად მოქმედებს სასმენ აპარატზე, ცენტრალურ და ვეგეტატიურ ნერვულ სისტემასა და გულის მუშაობაზე.

დადგენილია საკმაოდ კარგი სტატისტიკური კავშირი ჰაერის დაჭუჭყიანების დონესა და ისეთ დაავადებათა შორის, როგორებიც არის: ზედა სასუნთქი ორგანოების დაავადება, გულის უკმარისობა, ბრონქიტი, ასთმა, პნემონია, ფილტვების ემფიზემა და სხვა.

ატმოსფეროს გლობალურ გაჭუჭყიანებაში განსაკუთრებული ადგილი მიეკუთვნება რადიაქტიულ მინარეებს, რამდენადაც სწორედ ისინი წარმოადგენენ უდიდეს საშიშროებას. ატმოსფეროს რადიაქტიული გაჭუჭყიანება განსაკუთრებით გააქტიურდა მე-20 საუკუნის 50-60-იან წლებში, რაც დაკავშირებული იყო ბირთვული იარაღის მასობრივ გამოცდებთან. 1963 წელს ბირთვული იარაღის გამოცდა ატმოსფეროსა და კოსმოსში აიკრძალა თუმცა ზოგიერთი ქვეყანა არ შეუერთდა ამ კონცეფციას და განაგრძო იარაღის გამოცდა. სწორედ ამიტომ, ატმოსფეროს რადიაქტიული გაჭუჭყიანების პრობლემა დღესაც ინარჩუნებს აქტუალობას.

გამოთვლების თანახმად დადგენილია, რომ ბირთვული აფეთქებები იწვევს არა მხოლოდ ლოკალური მასშტაბის შედეგებს, არამედ სერიოზულ, გლობალურ დარღვევებს, რამაც შესაძლოა მიგვიყვანოს ჰავის შეუქცევად ცვლილებამდე, დედამიწის ოზონის ფენის გარღვევამდე და ბიოსფეროს არსებით გარდაქმნამდე.

გარემოს დაბინძურების პრობლემა, სამრეწველო წარმოების შემდგომ განვითარებასა და მზარდი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების აუცილებლობასთან ერთად, ერთ-ერთ

ფაქტორს წარმოადგენს, რომელიც ახალი პლანეტარული წესრიგის ჩამოყალიბების სტიმულირებას ახდენს.

განხილულიდან ანალიზის გარეშეც ნათლად ჩანს საერთაშორისო ეკოლოგიური პრობლემების უარყოფითი ზეგავლენა ეკონომიკაზე, მისი მასშტაბურობა და გარკვეული სამომავლო საფრთხე. საერთაშორისო გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების დასაძლევად მრავალი ღონისძიება ტარდება როგორც ცალკეულ ქვეყნების, ისე საერთაშორისო საზოგადოების ხარჯზე. 2000 წელს მხოლოდ ბუნების დაცვაზე გამოყოფილი სახსრები 205 მლრდ დოლარი იყო, რამაც მსოფლიო ერთობლივი შიდა პროდუქტის 0.8% შეადგინა. რა თქმა უნდა, ხარჯების ეს სიდიდე პრობლემის საბოლოო მოგვარებას ვერ უზრუნველყოფს.

მსოფლიო ბანკმა, რომელიც ყოველწლიურად განვითარებადი ქვეყნებისათვის დაახლოებით 20 მლრდ დოლარს გამოყოფს, დიდი წვლილი შეიტანა მსოფლიოში გარემოს დაცვის პრობლემის გადასაჭრელად. რიო-დე-ჟანეიროში ჩატარებული შეხვედრის შემდეგ მსოფლიო ბანკმა დიდი ყურადღება მიაპყრო ბუნების დაცვის საკითხებს და რიგი მაღალშემოსავლიანი პროექტების მხარდაჭერა შეწყვიტა, რომლებიც, კრიტიკოსთა აზრით, განმფლანგველი ან დესტრუქციული იყო. ჯეიმს ვულფერსონმა, რომელიც 1995 წელს 50 წლიანი ისტორიის მქონე ბანკის (იგულისხმება მსოფლიო ბანკი) პრეზიდენტი გახდა, საქვეყნოდ აღიარა მდგრადი განვითარების აუცილებლობა.

ბუნების დაცვის გლობალური ტენდენციები მხოლოდ რვა ქვეყანაში (ოთხ განვითარებულსა და ოთხ განვითარებადში) დომინირებს, რომლებიც აერთიანებენ დედამიწის მთელი მოსახლეობის 56%-სა და მსოფლიო სატყეო მეურნეობის 53%-ს. რვა ეკოლოგიური სახელმწიფო მოიცავს ქვეყანას ყველაზე დიდი მოსახლეობით – ჩინეთს, ქვეყანას ყველაზე მძლავრი ეკონომიკითა და ნახშირბადის ყველაზე დიდი გამონაბოლქვით აშშ-ს, აგრეთვე ბიოლოგიურ სახეობათა ყველაზე დიდი მრავალფეროვნებით გამორჩეულ ქვეყანას – ბრაზილიას. ეს ქვეყნები გერმანიასთან, იაპონიასთან, ინდოეთთან, ინდონეზიასთან და რუსეთთან ერთად შედიან თანამეგობრობაში, რომელსაც ეწოდება „E-8“, რვა ქვეყანა, რომელიც, ძირითადად, ეკოლოგიურ ტენდენციებს ასახავს.

გლობალური ეკოლოგიური პრობლემების დარეგულირების საქმეში ერთ-ერთი მძლავრი ბერკეტი სხვადასხვა სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობაა. ამასთან ერთად, ნებისმიერმა ეკონომიკურმა აგენტმა უნდა გაითავისოს, რომ დედამიწა ყველა ადამიანის საერთო საცხოვრებელი ოჯახია და მისი ნებისმიერი დაუშვებელი დაბინძურება ყველასათვის საზიანო იქნება.

მდგრადი ეკოლოგიური განვითარება გულისხმობს ისეთი ეკონომიკური მექანიზმის შექმნას, რომელიც განაპირობებს მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების სრულყოფას, ინოვაციური საქმიანობის ეკოლოგიურ-ეკონომიკური მექანიზმების შექმნას და ეკონომიკური ზემოქმედების სისტემის ფორმირებას წარმოების ეკოლოგიზაციაზე.

ყოველი ეკონომიკური პროექტი წინასწარ უნდა შეფასდეს, მისი ეკონომიკური სარგებლობისა და ბუნებაზე მიყენებული ზიანის გათვალისწინებით, მხოლოდ და მხოლოდ მდგრადი განვითარების არსის და პრინციპების დაცვის ფარგლებში.

ეკონომიკის მდგრადი განვითარების სტრატეგიული გეგმა უნდა ითვალისწინებდეს მთავარი პრიორიტეტების გამოყოფას, მის ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ დასაბუთებას და საბოლოო შედეგებზე ორიენტირებული განხორციელების ოპტიმალური გზების ძიებას.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. დვალიშვილი ლ. მდგრადი განვითარების გლობალური რეგულირება და კონცეფცია. ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში. ა.

გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის კრებული. თბილისი, 2011.

2. დვალისვილი ლ. მდგრადი ეკონომიკური განვითარების კონცეფციულური საფუძვლები. სამეცნიერო შრომების კრებული ტ. IV. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2011.

3. ვეშაპიძე შ., გრიშიაშვილი ა., დეკაშვილი ე., ასლამაზიშვილი ნ., მსოფლიო ეკონომიკა. თბილისი, 2008.

4. ჭინჭარაული გ. ეკონომიკური თეორია (ეკონომიკის ასპექტი). თბილისი, 2006.

5. Булатов А. С. Мировая экономика Москва, Экономост, 2007.

6. [www.wikipedia.org.ge](http://www.wikipedia.org.ge)

*Dvalishvili Lia*

## **GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND THEIR INFLUENCE ON SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT SUMMARY**

Humans are polluting the environment through its economic activities. Polluted environment and atmospheric air have negative effects on human beings itself.

Emitted dirty remains are transmitted by the air and by this way we get global pollution of the atmosphere.

Warming of the climate represents a global ecological problem; also among them are depletion of ozone layer, reducing biodiversity and the pollution of the environment.

Pollution of the environment and reducing the sustainability of the living environment without any doubt causes the deterioration of then living standards and is directly connected with the interests of the different social classes.

That is why every economic project should be assessed in advance according to its economic benefits and based on the affects that it would bring to environment. All these should be based only on the concept of the sustainable development and the protection of the environment.

*Ельшина Вера Викторовна*

## **ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО И АДЕКВАТНАЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ТРУДОВОЙ ЗАНЯТОСТИ В РОССИИ – ОСНОВА ЕЕ ДОЛГОСРОЧНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА**

В заголовке статьи нами обозначены две категории, на первый взгляд не связанные друг с другом. Однако при дальнейшем рассмотрении становится ясно, что они не просто взаимосвязаны, но и взаимообуславливают развитие друг друга. Доказательство этого положения является целью нашей публикации.

Последнее десятилетие XX века прошло под знаком интеграционного процесса в мировой экономике и было вызвано распадом социалистической системы, и формированием постиндустриальной экономики, в которой основной производственной силой является информация и знания. Тем самым был ознаменован переход с начала XXI века к постиндустриальному обществу или обществу знаний. Условием эффективной интеграции России в этот процесс является построение гражданского общества на постсоветском (частично тоталитарном) пространстве. Тем самым, мы можем сказать, что построение гражданского общества в РФ является гарантом инновационного развития экономики современной России.

Гражданское общество К.С. Гаджиевым определяется как система независимых от государства общественных институтов и отношений, призванных обеспечить условия для самореализации отдельных индивидов и коллективов, реализации частных интересов и потребностей [1]. Выразителями интересов гражданского общества и основными участниками отношений, реализующихся в современной экономике, является население работоспособного возраста.

В связи с тем, что условием возникновения гражданского общества является появление у всех граждан общества экономической самостоятельности на базе частной собственности, мы можем сказать, что формирование зрелых отношений гражданского общества, без сомнения, зависит от возможностей самореализации населения в сфере трудовой занятости. И здесь возникает проблема - определяя возможности инновационного развития экономики современной России, почти все эксперты в качестве одной из основных причин «пробуксовки» реформ, называют несоответствие рабочей силы запросам реформаторов.

Действительно, косвенно о соответствии или несоответствии рабочей силы мы можем судить по тому, какому уровню технологического уклада (ТУ) соответствует российское производство, т.е. в каком ТУ создано наибольшее количество рабочих мест. Инновационный бизнес, в своем большинстве, формируется в видах экономической деятельности, связанных со сменой ТУ с третьего и четвертого уклада – на пятый и шестой, на новых для российской экономики технологиях, которые в свою очередь, предъявляют требования к формированию современного менеджмента, инициированного процессом глобализации, начавшейся в 90-е годы XX века.

Увы, инновационное производство 6-го ТУ в РФ пока только формируется (связано с информационными технологиями), доля 5-го уклада составляет примерно 10% (передовое производство в ВПК и в авиакосмической отрасли), 4-го – свыше 50%, 3-го ТУ – около 30%. Очевидно, что современный менеджмент формируется в 5-6 ТУ, и наблюдается только на предприятиях использующих информационно-инновационные технологии, но ВПК, имеющий большинство рабочих мест в этой категории ТУ, остается на позициях традиционного менеджмента. Кроме того, большинство работодателей недовольны работниками, в т.ч. молодыми специалистами, которые не оправдывают их ожиданий в профессиональной подготовке, отсутствием навыков общения и неумением самостоятельно принимать решения, что как раз и является признаком гражданской зрелости.

Таким образом, мы можем констатировать: для устойчивого долгосрочного роста экономики России (и любого государства постсоветского пространства) требуется профессионально подготовленная рабочая сила, имеющая сформированные навыки общения и умения самостоятельно принимать решения в различных ситуациях, т.е. рабочая сила высокой гражданской зрелости. Неслучайно гражданское общество характеризуют как общество цивилизованных рыночных отношений. Только такие работники обеспечат переход к современному менеджменту.

Но таких работников не хватает! Современная организация к работникам предъявляет новые требования, не просто соответствие названным уже компетенциям рабочего места, которые определяются как сумма: 1) знаний, 2) профессиональных навыков и 3) навыков работы в команде; а также дополнительные компетенции. Это показывают опросы руководителей пермских предприятий всех форм собственности, и контент-анализ экономической периодической печати. Основные требования работодателей на современном этапе:

- наличие базового и специального образования, учитывающего специфику производства;
- умение работать в группе и формировать команду;
- овладение практикой диалога, дискуссии и публичного выступления;
- сформированные навыки решения конкретных задач и умение принимать и брать на себя ответственность за управленческие решения;

- быть стабильной личностью в условиях, когда быстро меняется не только стратегия, но часто и ценности, которые позиционирует предприятие, и которые на данном этапе могут отличаться от ценностных установок самого работника.

В отношении двух последних пунктов проблема осложняется тем, что в условиях нестабильной экономики и трудности формирования стратегии предприятия (часто из-за недостаточной квалифицированности работодателя), перспективы дальнейшего развития не ясны не только работникам, но и самому руководителю. Поэтому управленческие решения принимаются часто спонтанно, необдуманно, под впечатлением успешности другого производства, что ведет к нервозности в отношениях, когда ответственным за неудачи объявляется исполнитель (в том числе и МС). А это все усиливает *моббинг* и усугубляет *кризис психологической идентичности*.

Аналогично новые требования предъявляются и к руководителю. Он должен иметь четкое представление о стратегии и тактике развития организации в целом, конечную цель развития руководитель должен постоянно озвучивать перед работниками, способствуя их постоянному личностному росту; стимулировать коллектив к созданию и внедрению инноваций, заботиться о предпринимательском доходе, развивать лидерские качества в подчиненных и т.д. Тем самым, руководитель должен быть харизматической личностью. Такие параметры современного менеджмента определяют его идеологи (П. Сенге, Н. Луман, Р. Штайнер, А. Клейнер и др.).

А практика современных предприятий говорит о том, что современные руководители не соответствуют запросам современного менеджмента, обеспечивающего устойчивый рост производства. Доказательством этому являются интервью руководителей первичных профсоюзных организаций предприятий оборонно-промышленного комплекса, проведенное нами в июне 2008 г. (участники всероссийского семинара в г. Перми), а также исследования, проведенные нами в 2007 и 2009 гг. в ОАО «Пермский моторный завод». Те факты, что знания и новации обеспечивают конкурентные преимущества организации перед другими, то, что формирование системы нового менеджмента является гарантией эффективности и для предприятий, и для территорий (муниципалитетов и регионов в целом) - не является аксиомой для руководителей профсоюзных организаций предприятий ВПК в городах Пермь, Нытва, Нижний Новгород, Дзержинский, Кемерово, Челябинск и др.

А большинство крупных промышленных предприятий Урала (в том числе и ВПК) до сих пор остаются районо- и градообразующими, именно они обеспечивают стабильность в небольших городах, от эффективности их развития зависит судьба муниципалитетов. В Пермском крае это гг. Чусовой, Лысьва, Нытва, Очер, Чермоз, пос. Павловское, Вильва, Уральский и другие.

Тот факт, что знания и новации обеспечивают конкурентные преимущества организации перед другими, не является очевидным для большинства руководителей и специалистов пермских предприятий ВПК. Основные их проблемы, которые выявил опрос в 2010 и в 2011 гг.:

- средний возраст специалистов и руководителей среднего и высшего уровня «помолодел» – составляет 53 года, однако наиболее перспективные молодые специалисты не задерживаются на предприятиях, уходят в сферу предпринимательства, в государственное и муниципальное управление;

- утрачена и не сформирована на современном этапе преемственность поколений (наставничество). На ОАО «Пермские моторы» для закрепления молодежи осуществляют дополнительные выплаты к заработной плате, что делает ее выше, чем у опытных специалистов, такие мероприятия, к сожалению, не способствуют укреплению взаимосвязи между поколениями;

- сохраняется высокий показатель сменяемости персонала;

- повышенная заболеваемость и социальная напряженность среди работников (в Пермском крае уровень заболеваемости за последние 10 лет повысился на 35%);

- являются актуальными потери экономического характера и снижение конкурентоспособности предприятия.

Тем самым, мы можем констатировать, что ни специалисты, ни руководители большинства предприятий, в т.ч. предприятий ВПК, на которых работает наиболее квалифицированная рабочая сила Пермского края, не соответствуют в полной мере требованиям современных организаций и менеджмента. Правда, производство в советское время формировалось с большим «запасом прочности», что позволяет ему сохранять свои позиции в условиях отсутствия конкуренции, но очевидно, что этот «колосс» может рухнуть в ближайшее время, если появится на российском рынке конкурентная продукция. В связи с этим очень остро встает необходимость формирования рабочей силы, адекватной современной экономике знаний, с высокой гражданской зрелостью, а это в свою очередь, возможно только при выявлении причин «несоответствия» рабочей силы.

Очевидно, что причины имеют корни в советском прошлом, и знание причин необходимо для осознания механизма устранения проблем несоответствия рабочей силы, современным требованиям. В 1995 г. большинство российских экономистов, а также специалисты МВФ констатировали: переход России на рыночный механизм хозяйствования. В основе системы рыночного хозяйствования, естественно должна лежать система рыночных (равноправных) взаимоотношений работников и работодателей, а само становление рынка труда (как и любого другого) сопровождается сменой парадигмы деятельности – у нас занятости. В советское время утверждался социалистический закон народонаселения, в соответствии с которым, декларировалась полная занятость во всех отраслях народного хозяйства. Полная занятость достигалась планированием рабочей силы, созданием ее баланса. Для обеспечения баланса избыточной рабочей силы (фактически на 1 рабочем месте было занято 1,5 чел.) в СССР в 80-е годы XX в. использовались следующие пути:

1) работа по декадам (производственный план) в соответствии с принципом: «первая декада – спячка, вторая – раскочка, третья – скачка», при этом часто без выходных дней, в результате качество продукции было низким;

2) работников принудительно отправляли в отпуска в течение года. От этого страдали семьи работников, которые не имели возможности планировать совместный отпуск;

3) с 50-х гг. XX века начали нарезать и раздавать работникам садовые участки (решали проблему нехватки сельскохозяйственной продукции). В результате – работники выходные дни с высокой интенсивностью труда проводили на огородах, в понедельник отдыхали, с четверга – готовились к труду на «даче». С конца 80-х – огороды становятся источником дополнительных доходов семьи;

4) сохранялась масса рабочих мест, имитирующих работу (в т.ч. многочисленные НИИ);

5) избыточная рабочая сила предприятия использовалась на разнообразных сельскохозяйственных и общественных работах в течение всего года. С конца 80-х годов подсобные хозяйства обеспечивали столовые и работников сельхозпродукцией.

Избыточность рабочей силы и дефицит товаров потребления породили теневую занятость в подпольных цехах. Под воздействием данной парадигмы были сформированы институты и, соответствующая им, институциональная среда (общественно принятые правила, ценности и нормы, проявляющиеся в стереотипах поведения). Институциональный подход в изучении рынка труда и занятости весьма продуктивным направлением. В рамках институционального и близкого к нему анализа раскрывается влияние различных «экзогенных» и «эндогенных» факторов на поведение объектов управления, коллективов и рыночных систем.

Регулирование соответствующей парадигмы осуществлялось с помощью институтов, сформированных основными субъектами трудовой занятости – предприятиями, с одной стороны, и органами централизованной занятости – с другой.

А) Институты внутрипроизводственной занятости, сформированные предприятиями (эндогенные факторы):

- *институты производственной инфраструктуры предприятия* (отделы кадров, обучения, технической информации, ТБ и охраны труда, учебные центры и др.);
- *институты социальной инфраструктуры предприятия* (здравпункт, система общепита, отдел соцкультбыта);
- *общественные институты занятости* - общественные организации предприятия (совет молодежи, ветеранов, женсовет, спортивные общества и др.).

Б) Институты централизованной занятости(экзогенные факторы) :

- *ВЦСПС - общественный институт профессиональных союзов* – профсоюз в предприятии представлен первичной общественной организацией, образует проф.ячейки в подразделениях, их профактив является резервом для лидерского состава в профсоюзах. Функции: следит за удовлетворением основных потребностей работников – достойные условия труда и заработная плата, обеспечение жильем, медицинским обслуживанием, пенсионное обеспечение и др. услугами;

- *КПСС – общественный и хозяйственный институт* - первичная партийная организация предприятия, партийные ячейки в подразделениях, партактив – резерв общественного и хозяйствующего руководства предприятия. Функции: управление предприятием, людьми, обеспечение карьерного продвижения работников;

- *ВЛКСМ - общественный институт* - первичная комсомольская организация в предприятии, ячейки в подразделениях, обеспечивает формирование лидерских качеств у персонала, формирует резерв общественного и хозяйственного актива, обеспечивает карьерное продвижения и др.;

- *институты профессионального образования* - профессиональные начальные, средние и высшие учебные заведения;

- *институты общественной инфраструктуры* - обеспечение воспроизводства рабочей силы. К ним относятся: детские сады и ясли, медицинские учреждения, амбулатории и др. лечебные организации, торговые организации, служба быта и другие;

- *институты культуры и спорта* – в советское время их основной задачей являлось формирование общественного сознания, принимающее и создающее благоприятный образ современного работника. К этим институтам относились: театр, библиотеки, музеи трудовой славы на предприятиях, краеведческие музеи, искусство и кино, спортивные организации при крупных предприятиях («Динамо», «Трактор», «Локомотив», «Зенит» и др.), спортивные учреждения, учреждения и дома культуры и др.

Система взаимосвязи между названными субъектами-институтами логично формировалась насильственным (декларативным - извне) и естественным (внутри организации) образом в течение всего советского периода. Логика взаимодействия-дополнения друг друга в какой-то мере обеспечивала развитие и сохранение «иллюзии» демократических ценностей для большинства населения. Многие из того, что было названо, Западная Европа в 30-е годы была вынуждена перенять для решения социально-экономических проблем в своем обществе.

Переход к социально-рыночной модели экономики - к декларированному Конституцией РФ социальному государству, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека [2, ст. 7] с рыночным механизмом [2, ст.8 и 9], потребовал адекватной модели занятости, т.е. смешанной. В соответствии с новой парадигмой труд предусматривает сочетание коммерциализации и социализации занятости. Коммерциализованная занятость становится основной, она предусматривает рыночную модель взаимоотношений, основанную на конкуренции и действии законов спроса и предложения в сфере труда. Социализованная занятость – вспомогательная, она нормативно гарантируется отдельным категориям населения и соответствует централизованной занятости советского периода.

В соответствие с современной парадигмой занятости, обусловленной переходом на рыночные отношения, отвергла старые институты трудовой занятости, сформированные предприятиями и органами централизованной занятости. Старые институты перестали выполнять функции по обеспечению эффективной занятости, а новые сформированы не были.

Так, среди институтов внутрипроизводственной занятости, институтом занятости остался только отдел кадров – служба управления персоналом, которая часто абстрагируется от работника,

занимаясь только получением и обработкой информации о персонале. Например, оценка деятельности работника, нужна руководителю для определения источников и способов снижения затрат; формирование резерва – для экономии на найме новых работников, поэтому оно часто осуществляется так, что работника не ставят в известность о включение в список резерва; для мотивации выбираются преимущественно материальные способы, интересы работников не учитываются и т.д.

Профсоюзы хотя номинально и сохранились на крупных предприятиях, но вопросами занятости, оплаты и безопасности труда, в своем большинстве не занимаются, перейдя на решение социальных проблем, касающихся ветеранов, детей работников, не рассматривают вопросы эффективной занятости, так как материально зависят от руководителя. Аналогично закрылись общественные институты (совет ветеранов, женсовет, спортивные общества и др.), частично сохранились только на крупных предприятиях, если в существовании их заинтересованы руководители высшего звена. Таким образом, на современных предприятиях в своем большинстве, отсутствуют эффективные институты занятости.

Большинство институтов централизованной занятости или исчезли, или перешли на рыночное обслуживание клиентов без какого-либо учета особенностей и специфики производства. Это касается и института профессионального образования (перед большинством учебных заведений стоит проблема прохождения студентами производственной практики и получения опыта работы), касается и институтов общественной инфраструктуры, и институтов культуры и спорта.

К современным органам централизованной занятости относятся: а) Государственная служба занятости населения РФ, служба получившая статус федеральной только потому, что угроза безработицы является угрозой существования государства в целом; б) представители государственных (региональных) и муниципальных органов власти (в Пермском крае – Министерство здравоохранения и развития человеческого потенциала); в) отраслевые территориальные профсоюзы и г) представители работодателей (в Пермском крае – Региональное объединение работодателей «Сотрудничество»). Взаимодействие между ними осуществляется по принципу трехстороннего социального партнерства [совместно а)-б), в) и г)], результатом их совместной деятельности является Трудовое соглашение сторон.

Проблема состоит в том, что каждая из сторон считает приоритетными свои интересы и то, что она не полностью представляет интересы своей стороны. Так, в РОП «Сотрудничество» входят только крупные работодатели, а интересы мелких и средних предпринимателей никто не представляет, аналогично профсоюзы не охватывают проблемы труда сферы мелкого бизнеса, а представители государства вообще ратуют за экономию средств. Таким образом, или сговор, или оппортунизм поведения является естественным в совместной деятельности трех сторон.

Кадровые агентства – новый институт являются рыночными посредниками на рынке труда и не регулируются государством.

Оценить эффективность деятельности в структуре централизованного управления занятостью, можно посредством анализа динамики показателей экономической активности населения (ЭАН), к которым относится численность занятых и безработных, в пост- и перестроечный периоды до наших дней на основе российской статистики, тем самым, мы можем охарактеризовать соответствие рабочей силы инновационной экономике [3, 4].

В России с 1989 г. начинается циклический спад, сопровождающийся безработицей, которая официально начала фиксироваться с 1993 г. К 1995 г. можно говорить об относительной стабилизации спада и о начале увеличения (восстановления) числа рабочих мест, утраченных в период перестройки. Этот процесс характеризуется следующими цифрами:

- с 1995 г. к началу 2010 г. количество женщин в составе ЭАН увеличилось на 4780 тыс.чел., мужчин в тоже время увеличилось только на 2134 тыс.чел., т.е. в 2,2 раза меньше, чем женщин [3];



- в целом же, начиная с 1992 г. (глубокий циклический спад) до 2010 г. количество рабочих мест для мужчин (занятые) сократилось на 1млн.276 тыс.! Именно столько мужчин выпало из экономической деятельности за годы перестройки, а женская занятость, наоборот, увеличилась на 739 тыс. рабочих мест [3, 4]. Это связано с тем, что современная экономика в большей мере ориентирована на женщин, чем на мужчин. Благодаря информационным технологиям основным видом трудовой деятельности становится обработка и систематизация информации.

Другая сторона экономической активности – безработица:

- максимальный уровень безработицы трудоспособного населения, после стабилизации в 1995 г на уровне 9,6%, наблюдался в 2000 г. – 10%, затем – снижение до 7,0% в 2007 г. - и снова рост с 2008 г., число безработных выросло за год на 1 млн. 43 человека и составило к 2009 г. -5289 тыс.чел;

- среди безработных на начало 2009 г. - 55 % мужчины (или 2901 тыс.чел.), из них обращаются в СЗН только 20%, женщины – в 2 раза чаще, почти 40%. При этом надо иметь в виду, что по разным оценкам количество незанятых рабочих мест составляет от 1,5 до 2,5 млн. И эти места преимущественно для мужчин, но это чаще всего малоквалифицированный труд в строительстве, рабочие специальности в добывающей и обрабатывающей промышленности малопривлекательные для молодежи, которая выходит на рынок труда;

- самое большое количество безработных в 2008 г. было в возрастной группе от 20 до 24 лет (20,2% - каждый пятый), на втором месте – группа 25-29 лет (12,2%) и на третьем – 30-34 года, их 11,8%. Первые две группы характеризуют молодежь, их безработица самая высокая – 34% (одна треть всех безработных), а в третья группа входит в самый продуктивный возраст от 30 до 39 лет, безработица в этой группе составляет 11,8% + 9,9% (35-39), т.е.21,7% - пятая часть всех безработных;

- в сумме безработные от 20 до 39 лет – самый перспективный и продуктивный возраст в 2008 г. составили 54,1%! Эти цифры мало менялись с начала перестройки: в 1995 г. безработица в этой группе составляла 60,3%! Вследствие этого наиболее квалифицированная молодежь уезжает из страны. Такая же тенденция в Пермском крае;

- в профессиональном разрезе наибольшее количество безработных среди неквалифицированных рабочих и лиц, не имеющих профессии. В целом безработных, претендующих на рабочие вакансии в 2008 г. было 67,6%, в 2000 г. – 60,5%. Основной рост безработных этой категории наблюдается за счет лиц, не имеющих профессии: в 2000 г. их было в общем числе безработных 10,%, в 2008 г. стало 27,0%. Эта группа растет, на наш взгляд, за счет бездомных детей, которые ничему нигде не учились, имеют эпизодические доходы и могут в перспективе вообще потерять экономическую активность, они не обращаются в СЗН за помощью, это своеобразный «брак перестройки», за который несет ответственность государство. Кроме того, необходимо отметить, что основная масса вакансий – на рабочие специальности!

Другим проявлением эффективности трудовой занятости являются благоприятные условия труда и производственный травматизм:

- удельный вес работников, занятых во вредных и опасных условиях труда растет в течение всех последних лет (включая 2008 г.) во всех видах экономической деятельности, находящихся под влиянием производственных факторов (21 позиция). Исключение составляет производство резиновых и пластмассовых изделий, где удельный вес рабочих мест, не отвечающих требованиям, сократился с 21,2% (в 2007 г.) до 20,4% - в 2008 г. [3];

- самые неблагоприятные условия труда в металлургическом производстве и производстве металлических изделий – 47,4% работников заняты во вредных условиях труда. На втором месте – добыча полезных ископаемых, кроме топливно-энергетических – 43,6%, на третьем месте – целлюлозно-бумажное производство – 40,1%;

- хотя условия труда работников сохраняются неблагоприятными или даже ухудшаются, количество людей, выражающих свое недовольство, незначительно – 1,2 тыс. чел. в 2006 г., 2,9 – в 2007 г. и 1,2 тысячи в 2008 г. (против 489,4 тыс. чел. в 1995 г.).

Таким образом, мы можем констатировать следующие явления: массовой безработицы пока нет, но уже имеющийся ее уровень почти в 2 раза выше естественного уровня безработицы; структурной перестройки экономики в массовом порядке не наблюдается; незанятые рабочие места заполняются за счет мало- и неквалифицированных трудовых мигрантов из ближайшего зарубежья и наоборот, наблюдается отток молодой квалифицированной рабочей силы. Тем самым мы можем сделать заключение, что социальная политика в сфере труда, которую осуществляет государство (централизованная занятость) неэффективна.

В отношении доходов от трудовой деятельности – 1) да, зарплата действительно является основным источником доходов населения: в 2007 г. – 83,8% от суммарного дохода [5]; 2) но, к сожалению, *не является стимулом* развития производства и повышения трудовой активности работников. Если по первому положению ясно, то второе нужно пояснить.

Для повышения трудовой активности работников зарплата должна выполнять следующие функции: во-первых, восстановление сил работника утраченных в процессе труда (отдых, лечение и др.); во-вторых, обеспечить воспроизводство рабочей силы, т.е. воспитать детей, дать им образование и достойную профессию; и в-третьих - повышение квалификации работника для того, чтобы иметь больше средств для выполнения двух первых функций.

Статистика фиксирует [5]:

1. Среднедушевые денежные доходы населения к 2009 г. выросли в 2,3 раза с 2004 г. (с 6410,3 руб. до 14939,2), только за 2008 г. на 23,6%. Однако, необходимо заметить: этот рост во многом связан с выходом зарплаты из «тени», а не с ее ростом. Просто предпринимателю стало выгодно показывать рост зарплаты, что для него снижает налоговые платежи. Этот факт подтверждают и работники, и работодатели предприятий различных форм собственности.

2. Растет величина прожиточного минимума и с ним вместе в 2009 г. выросла минимальная гарантированная зарплата – здорово! Однако для выполнения функции воспроизводства рабочей силы этот минимум должен, самое малое, превышать МРОТ в 2 раза. Это связано с тем, что дети находятся на содержании родителей, а их прожиточный минимум соотносится с затратами на взрослого человека трудоспособного возраста, но не включает затраты на воспитание, обучение ребенка и получение им профессии. Поэтому показатель «численность населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума» ни о чем не говорит.

3. Точно также коэффициент дифференциации доходов, определяющий разрыв в доходах 10% самых богатых и 10% самых бедных граждан в 16,9 раз (по статистике), никак не соотносится с действительностью (по расчетам специалистов института экономики РАН этот показатель более 60 раз).

Из сказанного следует, что зарплата на нынешнем уровне не может стимулировать работников к повышению трудовой активности – к росту производительности труда, отсюда и низкая лояльность работников к предприятиям. С другой стороны, низкая зарплата точно также не является стимулом развития производства и *для работодателей*, т.к. при таком уровне заработной платы им проще и дешевле взять двух-трех работников низкой квалификации вместо одного высококвалифицированного, а это не требует никаких затрат на повышение квалификации работников, и управлять такими специалистами проще.

Кроме того, другим фактом, выявляющим проблемы становления инновационной экономики в РФ, является то, что по итогам 2009 г. большая часть инвестиций направляется в производства 3-4-го ТУ, в то время как на долю производств 5-6 ТУ приходится менее 1% инвестиций [6]. То есть, в соответствии с указанными приоритетами, наша страна формирует структуру экономики преимущественно третьего и четвертого ТУ. А определяют приоритеты руководители экономики. Причины такого «несовременного» мышления кроются, на наш взгляд, в несоответствии рынка труда и его институциональной сферы, которая не меняется с доперестроечного периода.

Тем самым мы можем констатировать, что ни работники, ни их работодатели не соответствуют параметрам современной экономики. И более того, в настоящий момент сложилась парадоксальная ситуация – в инновационном развитии экономики не заинтересована ни одна из сторон. Таким образом, в модернизации не заинтересован никто, кроме Правительства РФ. А инновационное развитие России в настоящий момент озвучивается почти как национальная идея! Проблема усложняется тем, что в течение одного-полутора лет государство намерено войти в ВТО, и тогда необходимость конкурировать с другими предприятиями встанет очень остро. А это грозит крахом всей российской экономике.

Рассмотренные факты позволили нам зафиксировать отсутствие в России сформированного гражданского общества, выявить проблемы и причины «несоответствия» рабочей силы требованиям современной инновационной экономики и обосновать роль и значение институциональной среды трудовой занятости для формирования зрелого гражданского общества и обеспечения возможности долгосрочного экономического роста России. Механизм же формирования такой среды – тема для следующей публикации.

Учебные заведения смогут занять свое место в системе научно-производственных кластеров в регионах, что обеспечит эффективное развитие территории и формирование *гражданского общества*, в котором будут созданы условия для самореализации отдельных индивидов и коллективов, реализации частных интересов и потребностей.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Гаджиев К.С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования // Вопросы философии, 1991, №7, с.30.
2. Конституция Российской Федерации. СПб.: ООО «Полиграфуслуги», 2006.
3. Раздел «Занятость и безработица» // Российский статистический ежегодник. М.: Госкомстат России, 2010.
4. Раздел «Занятость» // Женщины и мужчины России. М.: Госкомстат России, 2005, 2006, 2008, 2010.
5. Раздел «Уровень жизни населения» // Российский статистический ежегодник. М.: Госкомстат России, 2010.
6. Структура инвестиций в основной капитал по ВЭД. Госкомстат России, официальный сайт. <http://www.gks.ru/wps>

*Elshina Vera*

#### **CIVIL SOCIETY AND ADEQUATE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF EMPLOYMENT IN RUSSIA IS A BASIS OF ITS LONG-RUN ECONOMIC GROWTH SUMMARY**

The presence of a civil society in Russia is a precondition for its effective integration into the post-industrial society which is a precondition for Russia's transfer to innovative development. The interests of a civil society are expressed by the young and also society members having reached the employable age who are also the main participants of the relationship implemented in the modern economy. The formation of mature relationship in a civil society depends on an adequate institutional environment of employment. The identification of problems and, mainly, reasons of what our economy and society have to face in the area of employment while performing the transfer to innovative development is the target of our publication.

მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში  
ეკონომიკური ზრდის ტემპების ცვლილების მიზეზები

განვითარებულ ქვეყნებში მე-20 საუკუნის ბოლოსთვის, ამავე საუკუნის დასაწყისთან შედარებით, არსებითად გაიზარდა ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით მიღებული შემოსავლების მოცულობა. მიუხედავად ამისა, შეუძლებელია იმის თქმა, რომ აღნიშნულ ქვეყნებში მთელი მე-20 საუკუნის მანძილზე ჰქონდა ადგილი შეუფერხებელ ეკონომიკურ ზრდას. ასე მაგალითად, 1970-იანი წლების დასაწყისიდან განვითარებულ ქვეყნებში აღინიშნა ეკონომიკური ზრდის შენელება, ანუ ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირება. 1948-2000 წლებში ეკონომიკური ზრდის ტემპების ცვლილების ტენდენცია ქვემოთ გამოსახულია ცხრილის დახმარებით.

ეკონომიკური ზრდის ტემპების ცვლილება მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში

	წარმოების მოცულობის ზრდა ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით (% წელიწადში)		
	1948-1972	1972-1995	1995-2000
კანადა	2,9	1,8	2,7
საფრანგეთი	4,3	1,6	2,2
დასავლეთ გერმანია გერმანია	5,7	2,0	1,7
იტალია	4,9	2,3	4,7
იაპონია	8,2	2,6	1,1
გაერთიანებული სამეფო	2,4	1,8	2,5
აშშ	2,2	1,5	2,9

(წყარო: Mankiw N. G. macroeconomics, fifth edition, 2001, p. 217)

ეკონომისტების ერთი ნაწილი 1948-1972 წლებში ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირების მიზეზად მიიჩნევს წარმოების ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის შენელებას [1, გვ. 216-217].

ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის წვლილი ეკონომიკურ ზრდაში განისაზღვრება ირიბად, ანუ ნარჩენი პრინციპით, როგორც სხვაობა წარმოების მოცულობის ზრდის ტემპსა და მის იმ შემადგენლებს შორის, რომელიც მოდის კაპიტალისა და შრომის წილად [1, გვ. 232]:

$$\frac{\Delta T}{T} = \frac{\Delta Y}{Y} - \alpha \times \frac{\Delta K}{K} - (1 - \alpha) \times \frac{\Delta L}{L} \quad (1)$$

სადაც,  $\frac{\Delta Y}{Y}$  არის წარმოების მოცულობის ცვლილების ტემპი,  $\frac{\Delta K}{K}$  – კაპიტალის გამოყენების ცვლილების ტემპი,  $\frac{\Delta L}{L}$  – შრომის გამოყენების ცვლილების ტემპი, ხოლო  $\frac{\Delta T}{T}$  კი – ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ცვლილების ტემპი, ანუ რაც იგივეა, ეკონომიკურ ზრდაში ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის წვლილი. მას აგრეთვე უწოდებენ სოლოუს ნაშთს. ამასთან,  $\alpha$  არის კაპიტალზე შემოსავლის, ხოლო  $(1 - \alpha)$  კი – შრომითი შემოსავლების წილი საერთო შემოსავლებში.

ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ცვლილების გამომწვევ მიზეზებს შორის უმნიშვნელოვანესია წარმოების მეთოდების შესახებ ცოდნის პერმანენტული სრულყოფა. შესაბამისად, სოლოუს ნაშთი ხშირად განიხილება ტექნოლოგიური პროგრესის საზომად.

ამასთან, ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ცვლილება შეძლება განპირობებული იყოს სხვა მიზეზებითაც, მაგალითად სახელმწიფო რეგულირების მასშტაბებისა და ხასიათის ცვლილებით, აგრეთვე სწავლების დონის გაუმჯობესების შედეგად ადამიანი კაპიტალის ხარისხის ამაღლებით. ამიტომ ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ცვლილებაში აისახება იმ ფაქტორების (ტექნოლოგიური პროგრესის, სახელმწიფო უნარის და ა. შ.) ცვლილების შედეგები, რომლებიც განაპირობებს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას [1, გვ. 232-233].

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკურ ზრდაში ტექნოლოგიური პროგრესის წვლილის უფრო მკაცრი განსაზღვრის მიზნით, მიზანშეწონილია (1) განტოლებაში შრომისა და კაპიტალის დამატებით ჩავრთოთ წარმოების ისეთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, როგორცაა სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი<sup>103</sup>. შესაბამისად, (1) განტოლება მიიღებს შემდეგ სახეს:

$$\frac{\Delta T_1}{T_1} = \frac{\Delta Y}{Y} - \alpha_1 \times \frac{\Delta K}{K} - \beta_1 \times \frac{\Delta L}{L} - (1 - \alpha_1 - \beta_1) \times \frac{\Delta G_1}{G_1} \quad (2)$$

სადაც,  $\alpha_1$  კაპიტალზე შემოსავლებიდან შესაბამისი პირდაპირი გადასახადების გადახდის შემდეგ დარჩენილი შემოსავლების წილია ერთობლივ შემოსავლებში,  $\beta_1$  არის შრომითი შემოსავლებიდან შესაბამისი პირდაპირი გადასახადების გადახდის შემდეგ დარჩენილი შემოსავლების წილი იმავე შემოსავლებში, ხოლო  $1 - \alpha_1 - \beta_1$  არის სახელმწიფო შემოსავლების, ანუ როგორც ბიზნესზე ირიბი გადასახადებისგან, აგრეთვე პირდაპირი გადასახადებისგან სახელმწიფოს მიერ მიღებული შემოსავლების წილი ერთობლივ შემოსავლებში<sup>104</sup>.  $\frac{\Delta G_1}{G_1}$  არის სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის „მოცულობის“ ცვლილების ტემპი, რომელიც შეფასებულია ირიბად – სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკური უნარის განხორციელების შედეგად მიღებული შემოსავლების, ანუ ბიზნესზე ირიბი გადასახადებისა და პირდაპირი გადასახადების მთლიანი მოცულობის ცვლილების ტემპის მიხედვით.  $\frac{\Delta T_1}{T_1}$  კი არის ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ცვლილების წვლილი ეკონომიკური ზრდის ტემპში.

მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტემპის შემცირება, რომელიც დაიწყო 1972 წლიდან და გაგრძელდა 1995 წლამდე, გარკვეულწილად უკავშირდება 1970 წლიდან ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის დაახლოებით 1%-იან ყოველწლიურ შემცირებას. მრავალი წლის მანძილზე დაგროვილმა ასეთმა მცირე ცვლილებამ, 1948-1972 წლებთან შედარებით, არსებითად შეამცირა საშუალო წლიური ეკონომიკური ზრდის ტემპი 1972-1995 წლებში. ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ასეთი არასასურველი ცვლილების მიზეზებად ეკონომისტები თვლიან: სამუშაო ძალის სტრუქტურის ცვლილებას; სახელმწიფო რეგულირების ზრდას, მაგალითად გარემოს დაცვის სფეროში და მასთან დაკავშირებულ წარმოების ნაკლებად ეფექტიანი მეთოდების გამოყენებას; 1970-იან წლებში ნავთობზე ფასების ზრდას; პროდუქციის წარმოების შესახებ ახალი იდეების შემცირებას, ანუ ტექნოლოგიური პროგრესის შეფერხების სტადიაში შესვლას. ამასთან, ამ მიზეზთაგან რომელიმესთვის

<sup>103</sup> ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი სტატია: „სოლოუს ნაშთის მოდიფიკაცია სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარის გათვალისწინებით“ განიხილა ჟურნალ: „ეკონომიკა და ბიზნესის“ სარედაქციო კოლეჯიამ და დაიბეჭდა 2012 წლის მე-3 ნომერში.

<sup>104</sup>  $\alpha$  და  $\beta$  კოეფიციენტებთან ინდექსები იმიტომ გვაქვს გამოყენებული, რომ ზემოთ ნახსენებ სტატიაში ტექნოლოგიური პროგრესის წვლილის გაანგარიშებისას თავდაპირველად მხედველობაში ვიღებთ მხოლოდ ბიზნესზე ირიბ გადასახადებს, ხოლო პირდაპირ გადასახადებს ვითვალისწინებთ სტატის ბოლოში. შესაბამისად, პირდაპირი გადასახადების გადახდამდე და გადახდის შემდეგ, კაპიტალსა და შრომაზე შემოსავლების წილების განსხვავების აღნიშვნის მიზნით, მათ გადახდამდე (გათვალისწინებამდე)  $\alpha$  და  $\beta$  კოეფიციენტები მოცემულია ინდექსების გარეშე, ხოლო გადახდის შემდეგ ინდექსებით.

უპირატესობის მინიჭება ძნელია, ვინაიდან თითოეული მათგანი შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს [1, გვ. 216-217].

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, 1970 წლიდან ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის ყოველწლიური შემცირების ერთ-ერთ მიზეზად მიჩნეულია სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქციის ზრდა. ცხადია, მე-20 საუკუნის 70-იან წლებში საბაზრო სისტემის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს როლი მანამდე არნახულ მასშტაბებს აღწევს, რაშიც არსებითი როლი შეასრულა იმ ფაქტმა, რომ ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში გაბატონებული პოზიცია მოიპოვა კეინზურმა თეორიამ. საბაზრო სისტემის ფუნქციონირებაში და, შესაბამისად, ეკონომიკურ ზრდაში სახელმწიფოს წვლილის ამადლებამ, საბოლოო ანგარიშით, განაპირობა ეკონომიკის ეფექტიანობისა და ეკონომიკური ზრდის ტემპის შემცირება. მე-2 განტოლებაც ადასტურებს, რომ სახელმწიფოს წვლილის ამადლება, რომელსაც თან არ ახლავს ეკონომიკური ზრდის ტემპის შესაბამისი ცვლილება, განაპირობებს ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის შენელებას, ანუ ტექნოლოგიური პროგრესის წვლილის შემცირებას. 80-იანი წლების დასაწყისიდან, განვითარებულ ქვეყნებში, მაგ., დიდ ბრიტანეთსა და აშშ-ში, ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის შემცირებისკენ მიმართულმა პოლიტიკამ ვერ უზრუნველყო სასურველი შედეგების სწრაფი მიღება, რაც, როგორც ჩანს, განაპირობა ეკონომიკური პროცესების ინერციულმა ხასიათმა, რის შედეგადაც კერძო სექტორმა ვერ ისარგებლა სახელმწიფოს როლის შემცირებით წარმოქმნილი შესაძლებლობებით. ე. ი. მიუხედავად სახელმწიფოს როლის შემცირების მიზნით გატარებული პოლიტიკისა, გარკვეული პერიოდის მანძილზე მაინც შენარჩუნდა ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის შემცირების ნეგატიური ტენდენცია.

ამასთან, 1972-1995 წლებში, მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში საწარმოო ფუნქციის გაუმჯობესების ტემპის შენელების, ანუ ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის ტემპის შემცირების (ტექნოლოგიური პროგრესის შენელების) ერთ-ერთ მიზეზად აგრეთვე შეიძლება მივიჩნიოთ რეგულაციური ცვლილებები მშპ-ს სტრუქტურაში, რაც გამოიხატა 70-იანი წლებიდან მომსახურების წილის მკვეთრ ამადლებაში. აღნიშნულმა ცვლილებამ შეამცირა ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის ტემპი, რაც გამოწვეულია იმით, რომ მრეწველობის სექტორთან შედარებით, მომსახურების სფეროში მკვეთრად დაბალია მაღალმწარმოებლური ტექნოლოგიების გამოყენების შესაძლებლობა, შესაბამისად კი წარმოების ფაქტორების ეფექტიანობა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ 1920-1970 წლებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინდუსტრიალიზაციის მაღალმა ტემპებმა და ამ სფეროში წარმოების ფაქტორების ეფექტიანობის ამადლებამ, ანუ საწარმოო ფუნქციის გაუმჯობესებამ, განაპირობა ამ სექტორში დასაქმებულთა წილის მკვეთრი შემცირება და მრეწველობაში დასაქმებულთა წილის შესაბამისი ზრდა ეკონომიკაში დასაქმებულთა მთლიან რიცხოვნობაში. 1920-1970 წლებში დასაქმებულთა დარგობრივი სტრუქტურის აღნიშნულმა ცვლილებამ შესაძლებელი გახადა მათი შრომის უფრო ეფექტიანი გამოყენება, რაც დადებითად აისახა მთელი ეკონომიკის მასშტაბით ფაქტორთა ერთობლივ მწარმოებლურობაზე და, შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის საშუალო წლიურ ტემპებზე.

განვითარებულ ქვეყნებში, იაპონიისა და გერმანიის გამოკლებით, 1995-2000 წლებში საშუალო წლიური ეკონომიკური ზრდის ტემპების ამადლება (ეკონომიკური ზრდის აღნიშნული პროცესი შენარჩუნდა 2008 წლამდე), როგორც მოვლენების განვითარება, გვიჩვენებს, რომ გამოწვეულია ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის გაუმჯობესებით, რაც, ერთი მხრივ, წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკის დაგვიანებულ რეაქციას მეტისმეტად გაზრდილი სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქციის შემცირების

მიმართ, რომელიც განხორციელდა 80-იან წლებში, მეორე მხრივ კი დაკავშირებულია სოციალისტური ბანაკის დაშლასა და მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციასთან.

უპირველეს ყოვლისა, ცივი ომის დასრულებამ და მასთან დაკავშირებული მუდმივი დაძაბულობის (რაც განპირობებული იყო სხვადასხვა ქვეყნებში გაველენის მოსაპოვებლად ორივე ბანაკის სპეციალური სტრუქტურების დაუნდობელი ბრძოლით) მოხსნამ, განვითარებული ქვეყნების ფირმებისათვის უფრო უსაფრთხო და ნაკლებ სარისკო გახადა ბიზნესის წარმოება მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, მ. შ. მათთვის ტრადიციულ ბაზრებზეც. მეორე მხრივ, აღნიშნულმა პროცესმა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში დაფუძნებულ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს იაფი რესურსებისა და მზა პროდუქციის გასაღების ახალ ბაზრების ათვისებისა და წარმოების იქ გადატანის შესაძლებლობა მისცა. ამან, საბოლოო ანგარიშით, განვითარებულ ქვეყნებში ხელი შეუწყო არსებული წარმოების ფაქტორების (კერძოდ, საუბარი შეეხება კაპიტალსა და სამეწარმეო უნარს) უფრო ეფექტიან გამოყენებას, ეკონომიკის უფრო პროგრესული სტრუქტურის ჩამოყალიბებას (მაგალითად, მაღალტექნოლოგიური და მაღალპროდუქტიული დარგების განვითარების ხარჯზე) და ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების უზრუნველყოფას.

2008 წლიდან დღემდე კი, მსოფლიოს მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში თავი იჩინა საწინააღმდეგო პროცესმა, ანუ ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებამ, რომლის მიზეზებს შორისაც შეიძლება დასახელდეს:

– ეკონომიკის დერეგულირების ისეთი დონის მიღწევა, რომელიც იმანენტურად გულისხმობს უთანასწორობის მკვეთრ გაღრმავებას და სოციალური დაძაბულობის ზრდას. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ეკონომიკის ტოტალური დერეგულირების პოლიტიკის გატარების შედეგად პოლიტიკურ მმართველობას, როგორც ჩანს, არ გააჩნია ეფექტიანი ბერკეტები მზარდი მონოპოლისტური ბაზრების (მ. შ. ფინანსური ბაზრების) უარყოფითი ეფექტების თავიდან ასაცილებლად ან გასანეიტრალებლად;

– ეკონომიკის სხვა სექტორებთან შედარებით საფინანსო სექტორის სწრაფი ტემპებით ზრდა და მათ შორის არსებული გონივრული ბალანსის დარღვევა, რაც არასტაბილურობისა და ეკონომიკური კრიზისების ერთ-ერთი მთავარი წყაროა. ეკონომიკის დანარჩენ დარგებთან შედარებით არაადეკვატურად სწრაფი ტემპებით მზარდი ფინანსური სექტორი, საკუთარი მოგების გადიდების მიზნით გამოყენებული ფინანსური ტექნოლოგიების სარისკო ხასიათიდან გამომდინარე, რომელიც ძირითადად მიმართულია სამომხმარებლო-საკეულაციური ხარჯების გაუმართლებელი წახალისებისაკენ, საბოლოო ანგარიშით, სახელმწიფოსაგან და, შესაბამისად, გადამხდელებისაგან სულ უფრო მეტ რესურსებს ითხოვს საკუთარი ქმედუნარიანობის შესანარჩუნებლად. სახელმწიფოც აღნიშნულ მოთხოვნას ყოველთვის აკმაყოფილებს, ვინაიდან ფინანსური სექტორის კრახის შემთხვევაში ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა უტოპიაა;

– იაფი რესურსებისა და მზა პროდუქციის გასაღების ახალი ბაზრების ათვისება და წარმოების იქ გადატანა, ანუ ინვესტორის მიერ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უცნობ გარემოში განხორციელება, რომ არაფერი ვთქვათ პორტფელურ ინვესტიციებზე, ყოველთვის დაკავშირებულია რისკის ფაქტორთან, რაც განაპირობებს ასეთი ინვესტორების, ანუ ტრანსნაციონალური კომპანიების ორიენტაციას ძირითადად **მოკლევადიან სტრატეგიაზე**. ასეთ სტრატეგიას, საბოლოო ანგარიშით, უარყოფითი შედეგები მოაქვს თვით მსოფლიოს მაღალგანვითარებული ქვეყნებისათვისაც. **ჯერ ერთი**, ტრანსნაციონალური კომპანიები უცხოეთში მათ მიერ ფართოდ აპრობირებულ აღნიშნულ სტრატეგიას ხშირად მიმართავენ მშობლიურ ქვეყანაშიც. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის გაღრმავება და მსოფლიო ბაზრების განვითარება განპირობებს ახალი გამოწვევებისა და პერსპექტივების წარმოშობას. ასეთ პირობებში მოკლევადიან სტრატეგიაზე ტოტალური ორიენტაცია მათ მეტი ლავირების შესაძლებლობას აძლევს

გრძელვადიან პერსპექტივაში. მეორე მხრივ, უცხოური ინვესტიციების მიმდებ ქვეყნებში, ასეთი სტრატეგიის განხორციელებით, ტრანსნაციონალური კომპანიები, მათდა უნებურად, ხელს უწყობენ ამ ქვეყნებში ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისების ინიცირებას, რაც, საბოლოო ანგარიშით, „ჯაჭვური რეაქციის მეთოდის“ შესაბამისად, ხშირად უარყოფითად აისახება მათ მშობლიურ ქვეყნებზეც.

აღნიშნული მიზეზები, ბოლო პერიოდში, ამა თუ იმ გზით, ხელს უწყობს ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის ტემპის შემცირებას, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელებას.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. Mankiw N. G. Macroeconomics. Fifth edition, 2001.

*Kvaratskhelia Demna*

### **CAUSES OF CHANGE OF THE ECONOMIC GROWTH RATES IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD SUMMARY**

Article provides discussion of the causes of change of economic growth rates in the developed countries from 20-ies of the 20<sup>th</sup> century up to present on the basis of analysis of the nature of change of aggregate productivity of the factors.

Respectively the article argues that:

- In the period of 1920-1970 the high pace of industrialization of agricultural production allowed more effective use of the labor positively impacting aggregate productivity of the factors at the economy scale, and average annual rate of economic growth within the mentioned period;

- Large-scale increase of the state role in the operation of market economy in the 70-ies of 20<sup>th</sup> century, as well as dramatic changes in GDP structure, in particular, drastic increase of the share of services conditioned deceleration of the aggregate productivity growth, i.e. reduction of contribution of technological progress in economic growth in 1972-1995;

- Increase of the average annual economic growth rate in 1995-2007 period is caused by improvement of aggregate productivity of the factors, being, on one hand, the delayed response of market economy to reduction of the state regulatory function in 80-ies and on the other hand, this is associated with decomposition of the socialistic camp and globalization of world economy;

- From 2008, deceleration of the rate of growth of aggregate productivity of factors and reduction of the economic growth rates was caused by increase of inequality in result of expansion of economy regulation scale and growth of social strain; rapid growth of finance sector compared with the other sectors of economy and violation of the reasonable balance among them; orientation of the investors i.e. transnational companies towards the short-term strategies.

*მურმან კვარაცხელია*

### **გლობალიზაცია და ეროვნული ეკონომიკის პრობლემები საქართველოში**

ოცდამეერთე საუკუნეში მსოფლიო ეკონომიკამ, როგორც ეროვნული ეკონომიკების ერთობლიობამ, სრულიად ახალი ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების ხარისხი შეიძინა. მისი მთავარი ორიენტირი და მთავარი ფორმა ხდება გლობალიზაცია და ამავედროულად სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის სრულიად ახალი ეტაპი. იგი მოიცავს მსოფლიოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უმთავრეს პროცესებს,



ამავე დროს ხელს უწყობს ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებასა და მოდერნიზაციას. ამასთან ერთად გლობალიზაცია თვითონ წარმოშობს ახალ წინააღმდეგობებსა და პრობლემებს მსოფლიო ეკონომიკაში. გლობალიზაციის ასეთი მაშტაბები ქმნის იმის აუცილებლობას, რომ დღევანდელ პირობებში მსოფლიოს ყველა ქვეყნები სხვადასხვა ხარისხით ჩართულია გლობალიზაციის პროცესში.

გლობალიზაცია ესაა მსოფლიო გლობალური სისტემის ფორმირების, ორგანიზაციის, ფუნქციონირებისა და განვითარების პრინციპულად ახალი ობიექტური პროცესი საერთაშორისო საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში.

ცნება “გლობალიზაცია” მრავალწახნაგოვანია. უფრო ფართო გაგებით ესაა ეროვნული და რეგიონული პრობლემების გადაზრდა საერთო მსოფლიო პრობლემად და ახალი სამეურნეო, სოციალური და ბუნებრივ-ბიოლოგიური გლობალური გარემოს ფორმირება. უფრო კონკრეტულად კი - ეკონომიკური და სამეურნეო სტრუქტურების ტრანსფორმაციის ერთიანი მსოფლიო გეოეკონომიკური რეალობის დადგენის პროცესი. გლობალიზაციის კონკრეტულ სფეროებს წარმოადგენს ასევე მეცნიერულ-ტექნიკური ტექნოლოგიები, ზნეობრივ-ეთიკური ფასეულობები (გლობალური ეთიკა), საერთაშორისო უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე ახალი მუქარა, საერთაშორისო ტერორიზმი, ტრანსნაციონალური დანაშაული, მასიური მოსაპობის იარაღის უკონტროლო გავრცელების გაფართოება.

“გლობალიზაცია” და “თანამედროვე გლობალური პრობლემები” არაა იდენტური ცნებები. პირველ შემთხვევაში საუბარია პროცესზე, მეორე შემთხვევაში კი – პრობლემაზე, რომელიც ამ პროცესებს მოიცავს. თუ “გლობალიზაცია” გამოხატავს ობიექტურ პროცესს, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ჩვენს გარეშე მიმდინარეობს, მეორე ტერმინი – “გლობალიზმი” ახასიათებს ცვლილებას სუბიექტურ სფეროში.

გლობალიზაცია თანამედროვე მსოფლიო ინტეგრაციული პროცესების უმაღლეს ფაზად შეიძლება წარმოვიდგინოთ. იგი მოიცავს ბუნების, ტექნოლოგიების, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარებად პროცესთა ერთობლიობას, რომელშიც იგულისხმება სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული, მეცნიერ-ტექნოლოგიური და სხვა კომპონენტები. ის პროცესები ერთიან სისტემაში ექცევიან ანუ ხდება მათი უნიფიკაცია. დღეს გლობალიზაცია, უნდა განვიხილოთ როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობათა განვითარების ისტორიული ეტაპი, რომელიც გამოხატავს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების თანამედროვე ტენდენციებს და თავისებურებებს, სცილდება ეკონომიკური ურთიერთობების საზღვრებს, სხვა პრობლემებთან ერთობლიობაში აღრმავებს ეკოლოგიური და სოციალური პრობლემების ინტერნაციონალიზაციის პროცესს, ხელს უწყობს მსოფლიო განვითარების ახალახალი ექტორების წარმოქმნას.

გლობალიზაციის ერთერთ გამოკვეთილ მიმართულებად განიხილება ეკონომიკის გლობალიზაცია (ფინანსების კონცენტრაცია, ტრანსნაციონალური კორპორაციები, მსოფლიო ვაჭრობის ინტენსიფიკაცია, რეგიონალური ალიანსები, სამუშაო ძალის, კაპიტალის მოძრაობის ტემპები და სხვა), რომელიც მსოფლიო მეურნეობის ფუნქციონირების ახალი თვისებრივი მდგომარეობა და ისტორიული განვითარების ობიექტური პროცესია, რომელიც საბოლოოდ მთლიანობით და ერთიანი სისტემის ფორმირებას ისახავს მიზნად. იგი წინააღმდეგობრივი პროცესი-მოვლენაა, თავისი პოზიტიური და ნეგატიური ნიშან-თვისებებით, განვითარების ეტაპების თავისებურებებითა და ტენდენციებით. ცნობილია, რომ გლობალიზაცია აჩქარებს ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას, მეცნიერების პროგრესს, კომუნიკაციების გაფართოებას. ამასთან ეკონომიკის სოციალიზაციის ხელშემწყობი ფაქტორიც გახდა.

ამასთან, როგორც პოსტკომუნისტური ქვეყნების განვითარების თანამედროვე ტენდენციები გვიჩვენებს გლობალიზაცია ეროვნულ-ისტორიული ტრადიციების, კერძოდ ეროვნული კულტურის სფეროში გარკვეული ზეწოლით “საკუთარი ხელწერის” დამკვიდრებას იწვევს, რასაც მტკივნეულად განიცდიან ახალი სუვერენული სახელმწიფოები. განსაკუთრებით ეს ეხება განვითარებად ქვეყნებს. ამიტომაც, რომ ანტიგლობალიზტები აქტიურობენ და წინააღმდეგობის სხვადასხვა ფორმებს მიმართავენ.

გლობალური პროცესების ერთ-ერთ ნეგატიურ მხარედ მოიაზრება ეკონომიკური კრიზისების სწრაფად გავრცელება ერთი რეგიონიდან მეორეში. თუმცა ამავდროულად უფრო ეფექტიანად (ე.ი. გლობალურად) ხდება ანტიკრიზისული ღონისძიებების გატარებაც.

უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალიზაციამ როგორც პროცესმა სისტემურად მოიცვა ცხოვრების ყველა მხარე. არ დარჩენილა არც ერთი ნაწილი ყოფიერებისა თუ ცნობიერებისა, სადაც მან არ შეაღწია და თავისი გავლენა არ მოეხდინოს. მარტო ინტერნეტის ქსელის ფუნქციონირება საკმარისია გლობალიზაციის, როგორც კაცობრიობის განვითარების უკვე განმსაზღვრელი ფაქტორის როლისა და მნიშვნელობის შეფასებისათვის.

ამ მხრივ, ბუნებრივია, არც საქართველო ასცდებოდა ამ პროცესს. მითუმეტეს ძველი სისტემის მოულოდნელად და შედეგზე გაუთვლელი მსხვერვის შემდეგ არც ისე ადვილი იყო სწორი ორიენტირის განსაზღვრა, მითუმეტეს მსოფლიოში არანაირი გამოცდილება არ არსებობდა ახალ საბაზრო სისტემაზე გადასვლისათვის. ჩვენი ქვეყანა დადგა დილემის წინაშე, ან ხარკი უნდა ეხადა ძველი სისტემისათვის და ნელნელა გადასულიყო ახალ გაუთვითცნობიერებელ სისტემაზე ან უარი ეთქვა ყველაფერ წარსულზე და დაეწყო ახალი სისტემის დაჩქარებული ფორმირება.

ამ შემთხვევაში საქართველომ სწორად აღიარა მსოფლიოში საუკუნეების განმავლობაში აპრობირებულ საბაზრო პრინციპები, ერთის მხრივ, და მეორეს მხრივ, ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია. ეს, სწორი სტრატეგიული მიდგომა იყო.

ტრანსფორმაციის პროცესი მეტად მტკივნეული იყო და წინააღმდეგობაში აღმოჩნდა სოციუმში წლების განმავლობაში ჩაკირულ მენტალიტეტთან. ეს პროცესი ჯერ არ დამთავრებულა, იგი გრძელდება, მაგრამ უკვე სულ სხვა ფორმითა და შინაარსით.

ქვეყანა სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე დადგა. ამ შემთხვევაში ყველაზე რთული აღმოჩნდა განვითარების სტრატეგიის სწორად განსაზღვრა. ეს გასაკებიც იყო. ქვეყანაში ორი ისტორიული პროცესი ერთდროულად დაიწყო: პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვება-განმტკიცება და ეროვნული ეკონომიკის კაპიტალისტურ მეურნეობად გარდაქმნა. ასეთ შემთხვევას ისტორიული ანალოგი არა აქვს. თავად ფორმირებადი სახელმწიფო ვერ აღმოჩნდა მზად ყველაფერი თავის თავზე აეღო და პროცესები სწორი მიმართულებით წარემართა. ამ შემთხვევაში გამოჩნდა ე.წ. “რევოლუციონერთა ძალები”, ძირითადად ქუჩიდან მოსულნი, რომლებსაც არც ინტელექტი ჰქონდა და არც გამოცდილება. ამიტომ თანდათანობით მაგრამ სწრაფად დაიწყო არასწორ კონცეპტუალურ და მეთოდოლოგიურ მიდგომებზე ჩამოყალიბებული “პოლიტიკის” განხორციელება. სახელმწიფო იმდენად სუსტი იყო, რომ იგი ჩამოცილდა ქვეყნის გარდაქმნების პროცესს. დამანგრეველი როლი ითამაშა გარედან შემოთავაზებულმა დოქტრინამ – “შოკურმა თერაპიამ”. თერაპიის ნაცვლად მივიღეთ ნგრევის პროცესი. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ობიექტური პროცესი დამანგრეველი ფაქტორი გახდა. აი, მაგალითებიც. 1994 წელს რეფორმამდელ პერიოდთან შედარებით მთლიანი შიგა პროდუქტი დაეცა 28%-მდე. სამრეწველო პროდუქციის წარმოება-14%-მდე. ინვესტიციები-2,3%-მდე. 1993 წელს სახელმწიფოს დამტკიცებული ბიუჯეტი არ ჰქონია. ჰიპერინფლაციამ მიაღწია 7500%-ს.

1993-1994 წლებში პენსია შეადგენდა 10 აშშ ცენტის ეკვივალენტს, საშუალო ხელფასი კი – 1,5 დოლარს. ამ პერიოდში ეკონომიკა შევიდა სისტემურ კრიზისში<sup>105</sup>.

ერთი თავისებურებაც. 2010-2011 წლებში მთლიანი შიგა პროდუქტის ზრდა დაფიქსირდა 6%-ს დონეზე. ერთი შეხედვით ამჟამად მსოფლიოში მიმდინარე კრიზისის ფონზე, ეს ურიგო მაჩვენებელი როდია. მაგრამ ასეთი ტემპებით ზრდა მთავარ მიზანს – მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებას და ვერც სისტემური კრიზისიდან გამოსვლის დაჩქარებას ვერ უზრუნველყოფს. რატომ? იმიტომ, რომ შედარებით მაღალი ტემპები, მაღალი მაჩვენებლები ფაქტობრივად ეროვნული ეკონომიკის აღდგენითი-საკომპენსაციო ზრდის პროცესს ასახავს და განისაზღვრება დაბალი საწყისი დონით. მთლიანი შიგა პროდუქტის მაჩვენებელთა შედარება რეფორმამდელ დონესთან ობიექტურად გვაჩვენებს მიღწეული დონის რეალურ მნიშვნელობას. ასე მაგალითად, 1990 წლის მიმართ მშპ-ის წარმოება დაეცა: 1994 წელს – 27,8 %-მდე, 2000 წელს ამ მაჩვენებელმა შეადგინა 1990 წლის მოცულობის – 38,1%, 2008 წელს – 71%. 2010 წელს მშპ-ს წარმოების რეფორმამდელი დონე გადალახული არ იყო.

საქართველოში გლობალიზაციის გავლენა სოციალურ-ეკონომიკურ სიტუაციაზე თანდათანობით მკვეთრად გამოიკვეთა. მისი გამოვლენის ფორმები მრავალმხრივია, რომელთაგან მნიშვნელოვანია საგარეო ეკონომიკური ფაქტორების გავლენა და მათი მზარდი როლი. ამ მხრივ პოზიტიური მოვლენაა “ტრასეკასა” და ენერგეტიკული დერეფნის განსაკუთრებული პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობა. მალე ექსპლუატაციაში შედის ყარსი-ახალქალაქის რკინისგზა. ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველო საზღვაო, საავტომობილო, სარკინიგზო ტრანსპორტით და მილსადენებით ერთმანეთთან აკავშირებს ევროპისა და აზიის ქვეყნების ეკონომიკებს. ქვეყანამ შეიძინა გეოეკონომიკური სივრცის რეგულირების საერთაშორისო ფუნქცია.

გლობალიზაციის პროცესს ასახავს ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტურა. საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირები 140 ქვეყანასთან აქვს. ქვეყანა რამდენიმე რეგიონული ალიანსის წევრია. იგი ევროკავშირში შესასვლელად ემზადება. დიდ როლს ასრულებს ევროპა-აზიის ქვეყნების ეკონომიკური ინტერესების დაბალანსებაში. შემთხვევითი არ არის, რომ დღეს საქართველოს აქვს მსოფლიო თანამეგობრობის დიდი მხარდაჭერა.

გლობალიზაციის დღევანდელ ეტაპზე მსოფლიო რუკაზე ნაკლებად მოიპოვება ქვეყანა, რომელსაც საგარეო ვალი არ ჰქონდეს. ამ მხრივ არც საქართველოა გამონაკლისი. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის მთავარია ეკონომიკის მაშტაბები და წარმოების პოტენციური შესაძლებლობები. ამ მხრივ საქართველო არ წარმოადგენს “დიდი ეკონომიკის” ქვეყანას და საგარეო ვალის ფაქტორს განსაკუთრებით დიდი სიფრთხილით უნდა მოპყრობა. ამ მხრივ მისი დინამიკა საშიშ ტენდენციებზე მეტყველებს. ასე მაგალითად, 1995 წელს ქვეყნის საგარეო ვალმა შეადგინა 1149,7 მლნ აშშ დოლარი, 2000 წელს – 1556,1 მლნ დოლარი, 2003 წელს – 1753,8 მლნ დოლარი. 2009 წლის მაისში საგარეო ვალმა შეადგინა 2,9 მლრდ დოლარი. 2011 წლის დაუზუსტებელი მონაცემებით საგარეო ვალის მოცულობა 8 მლრდ დოლარამდე გაიზარდა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ 2008 წლის კრიზისის დროს მსოფლიო თანამეგობრობიდან საქართველოს გამოეყო 4,5 მლრდ დოლარი, სადაც 3 მლრდ კრედიტია. აქედან ნათლად ჩანს, რომ ქვეყანა არსებითადაა დამოკიდებული უცხოურ კაპიტალზე, შესაბამისად, სხვადასხვა ეკონომიკურ და ფინანსურ სტრუქტურებზე და მათ მიერ შემოთავაზებულ სხვადასხვა სახის რეკომენდაციებზე, რომელიც პოლიტიკური ზეგავლენის სერიოზულ მექანიზმებს წარმოადგენს.

<sup>105</sup> ყველა ციფრობლივი მონაცემები აღებულია “საქსტატის” მასალებიდან.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბაქო-თბილისი ჯეიჰანის ნავთობსადენი წელიწადში ატარებს 50 მლნ ტონა ნავთობს, ბაქო-თბილისი-ერზრუმის გაზსადენი კი – 30 მლრდ კუბურ მეტრ გაზს. ესეც გლობალიზაციის გავლენის სერიოზული საერთაშორისო ფაქტორია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე.

პოზიტიურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ზრდის ტემპი არაა მაღალი. ასე მაგალითად, თუ სახელმწიფო ბიუჯეტის მოცულობა 2003 წელს შეადგენდა 905 მლნ ლარს, 2010 წლისათვის მართალია მისი მოცულობა გაიზარდა 6773,4 მლნ ლარით, მაგრამ 2012 წლის დამტკიცებული ბიუჯეტის მოცულობა 7 მლრდ ლარამდეა გაზრდილი.

გვაქვს საფუძველი ვთქვათ, რომ განხორციელებული რეფორმების შედეგად საქართველოში ჩამოყალიბდა და ფუნქციონირებს ჯერ-ჯერობით არაეფექტიანი საბაზრო ეკონომიკა, რომელიც თავისი აგებულებით მრავალწილობიანია, სადაც პირობითად შეიძლება გამოვყოთ 3 ძირითადი წილი. ესენია: 1.კერძო კაპიტალისტური წილი, 2.სახელმწიფო სექტორი, და 3.წვრილსასაქონლო წილი. მათი სტრუქტურა შემდეგნაირად ხასიათდება: პირველზე მოდის საწარმოთა 95,7%, მეორეზე – 4,3%, მესამეზე ჯერ-ჯერობით მონაცემები არ მოიპოვება.

საქართველოს ეკონომიკისათვის ტრანსფორმაციის პროცესი ხანგრძლივი აღმოჩნდა. ჩვენი აზრით, ეს გამოიწვია ამ პროცესში დაშვებული თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტების შეცდომებმა.

პირველი, თეორიულ-პოლიტიკური ხასიათის შეცდომა იყო ის, რომ მესამე სამყაროს ქვეყნების ეკონომიკის გაჯანსაღებით დოქტრინა “შოკური თერაპია” – გამოყენებულ იქნა ტოტალიტარულ ეკონომიკური სისტემიდან საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლისათვის.

მეორე, თეორიულ-ეკონომიკური ხასიათის შეცდომა იყო ის, რომ ობიექტურად ვერ განისაზღვრა ქვეყნის ეკონომიკის ახალ თვისობრიობაში გადასვლის სასტარტო გარემო და სოციალისტური სისტემის პოტენციალი. არ იქნა გათვალისწინებული ისიც, რომ კაპიტალისტურ ურთიერთობებზე გადასვლა იწყებოდა სულ სხვა სატარტო პირობებიდან, ვიდრე ეს ისტორიულად განხორციელდა კაპიტალიზმის განვითარების პერიოდში. ამიტომ მივიღეთ XIX საუკუნის “ველური კაპიტალიზმის” მოდერნიზებული სისტემა. სწორედ ამიტომ გარდამავალი ეტაპი დამანგრეველი ფაქტორი გახდა.

მესამე, თეორიული და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ხასიათის შეცდომა იყო არსებული სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტიქიურად, შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის გარეშე დაშლა, ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მიზანშეწონილობის უგულებელყოფა.

მეოთხე, დაშვებულ იქნა სტრატეგიული ხასიათის მეთოდოლოგიური შეცდომებიც. რეფორმები ეკონომიკის დარგებში სხვადასხვა კონცეპტუალური მიდგომებით განხორციელდა. პროცესს არ ჰქონდა კომპლექსური ხასიათი და არათანმიმდევრულად განვითარდა.

*Kvaratskhelia Murman*

## **GLOBALIZATION AND NATIONAL ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIA**

### **SUMMARY**

The article discusses the current state-building processes. Is thoroughly studied system of local government aims, which include structural reform of the executive authorities, local fiscal - budgetary policies to overcome the organizational difficulties.

Issue considerably analyzes Georgia's geopolitical situation in contemporary terms, which suggests an active involvement in international relations. The article focuses on the politics of the Caucasus and the "peaceful Caucasus" well-known idea, that is an important part of a variety of problems of the Eurasian integration.

*თეა ლაზარაშვილი*

**სახელმწიფო სექტორის ბანკითარებაზე გლობალიზაციის ბავშვის  
თეორიული ასპექტები**

გლობალიზაციის პირობებში საჭირო ხდება ყურადღების გამახვილება იმ ცვლილებებზე, რომელებიც წარმოიშობა საზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ სფეროში. ეს ცვლილებები განსაკუთრებით ეხება ისეთ მნიშვნელოვან სფეროს, როგორცაა სახელმწიფო სექტორი. სახელმწიფო სექტორის როლისა და მნიშვნელობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში ძალიან ბევრი იწერება. ჩვენთვის ძალზე მნიშვნელოვანია სახელმწიფო სექტორის როლის გააზრება გლობალიზაციის პირობებში. კერძოდ, თუ რომელ სფეროებშია შესაძლებელი და აუცილებელი სახელმწიფო სექტორი, რომელიც, ერთი მხრივ, არ დაარღვევს საბაზრო მეურნეობის თავისუფლებას და, მეორე მხრივ, შექმნის პირობებს ქვეყნისა და რეგიონების სპეციალიზაციის გადრმავევისათვის მთლიანობაში და ამით ხელს შეუწყობს გლობალიზაციის პროცესის გადრმავებას. ამისათვის აუცილებელია ჩატარდეს ანალიზი შემდეგ მიმართულებებში:

1. რაში მდგომარეობს ქვეყნის კონკურენტული უპირატესობა;
2. როგორი უნდა იყოს სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც ხელს შეუწყობს კონკურენტული უპირატესობების გამოვლენას;
3. რაში ვლინდება ბაზრის არასრულყოფილება გლობალიზაციის პირობებში, რომელიც უნდა აღმოფხვრას სახელმწიფო სექტორმა.

დღესდღეობით რეგიონისა თუ ქვეყნის კონკურენტული უპირატესობების განსაზღვრის უამრავი მიდგომა არსებობს, მათგან შეიძლება გამოვყოთ საერთო პრინციპები, რომელებიც კომპანიების წარმატებას იწვევენ. ასეთ პრინციპებს შეგვიძლია მივაკუთვნოთ:

1. კონკურენტული უპირატესობის უზრუნველსაყოფად წარმოების ფაქტორების შექმნა. თანამედროვე ეტაპის თავისებურებას წარმოადგენს იმ ფაქტორების შექმნა, რომლითაც თითოეულ ქვეყანას გააჩნია შესაძლებლობა, აქტიური ზემოქმედება მოახდინოს კონკურენტული უპირატესობის უზრუნველყოფის პროცესებზე. ლაპარაკია, უპირველეს ყოვლისა, სპეციალიზებულ ფაქტორებზე, რომელებიც კონკურენტულ უპირატესობას ქმნიან.
2. შიდა მოთხოვნის თავისებურებები. შეიძლება ითქვას, რომ კონკურენციის გლობალიზაცია ამცირებს შიდა მოთხოვნის მნიშვნელობას მწარმოებლებისათვის, თუმცა პრაქტიკულად ასე არ ხდება. სწორედ შიდა მოთხოვნა უზრუნველყოფს მწარმოებლებს იმ ინფორმაციით, რომელიც წარმოშობს მოთხოვნას, სტიმულს აძლევს ინოვაციების დანერგვას და ხელს უწყობს კონკურენტული უპირატესობის შექმნას.
3. მოცემულ ქვეყანაში კონკურენტუნარიანი (მსოფლიო დონეზე) დარგი – მიმწოდებლების ან სხვა დარგების არსებობა ან არარსებობა.
4. ქვეყანაში არსებული კომპანიის მართვისა და ორგანიზაციის პირობების შექმნისა და შიდა კონკურენციის ხასიათი. დღემდე არსებული მართვის სისტემებიდან არც ერთი არ წარმოადგენს უნივერსალურს. განსაზღვრულ დარგში კონკურენტუნარიანობა წარმოადგენს მართვის პრაქტიკასთან შერწყმის შედეგს, რომელიც ჩამოყალიბებულია მოცემულ ქვეყანაში დარგში წარმოების თავისებურებების გათვალისწინებით.

მნიშვნელოვანია აგრეთვე ადგილობრივი ძლიერი კონკურენცია, რომელიც მასტიმულირებელ ზემოქმედებას ახდენს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ ელემენტზე კონკურენტუნარიანი დარგის ფორმირებით.

კონკურენტუნარიანი დარგისათვის აუცილებელი პირობების შექმნა მხოლოდ საბაზრო პროცესების საქმე არ არის, ძალზე მნიშვნელოვანია თუ განვითარების როგორი ეკონომიკური მიზნები აქვთ დასახული სახელმწიფო სტრუქტურებს და როგორი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას აპირებენ. მნიშვნელოვანია, თუ რომელი დარგები აირჩევა, როგორც მეტად პრესტიჟული, კაპიტალისა და ადამიანური რესურსების ჩადებისათვის. დიდ როლს თამაშობს აგრეთვე გეოგრაფიული განლაგება და კონცენტრაცია, რომლებიც აძლიერებენ შიდა კონკურენციას, ახდენენ რესურსების სპეციალიზებას და ხელს უწყობენ მათ შედარებით მწარმოებლურ გამოყენებას, ქმნიან რა ამით მასშტაბებს საგარეო ეკონომიკისათვის.

კონკურენტული უპირატესობის შექმნის საჭიროებას ახალი ელემენტები შეაქვს სახელმწიფო რეგულირების ტრადიციულ მიმართულებებში და ქმნის ახალ მიმართულებებს, რომელთაგან შეიძლება გამოეყოთ:

1. მაკროეკონომიკური და პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა;
2. საერთო მწარმოებლურობის გაზრდა მაკროეკონომიკურ დონეზე;
3. საერთო წესებისა და აღმძვრელი მოტივების დადგენა, რომლებიც წარმართავს კონკურენტულ ბრძოლას იმ სახით, რომ ხელი შეუწყოს მწარმოებლურობის ზრდას და კონკურენტული უპირატესობების განვითარებას.

თანამედროვე პირობებში შეიძლება მეოთხე მიმართულებაც გამოიყოს, რომელიც კონკურენტუნარიანი რეგიონების განვითარებისათვის შესაძლებლობების უზრუნველყოფას გულისხმობს.

რეგიონის დონეზე სახელმწიფო პოლიტიკა ორი სახის შეიძლება იყოს: 1. ტრადიციული სამრეწველო პოლიტიკა, რომელიც გულისხმობს საწარმოო დარგების სახეების განვითარებას; 2. პოლიტიკა, მიმართული რეგიონის ეკონომიკური განვითარებისაკენ.

რეგიონული სამრეწველო პოლიტიკა გულისხმობს საერთაშორისო კონკურენციის თვალსაზრისით ყველაზე პერსპექტიული დარგის მხარდაჭერასა და განვითარებას.

სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელებისას განსაკუთრებული ამოცანები დგას ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორის წინაშე. ამ შემთხვევაში იგი მოწოდებულია, შექმნას გამორჩეული პრიორიტეტული დარგების დანქარებული განვითარების პირობები, უზრუნველყოს მათი კონკურენტული უპირატესობა სახელმწიფო საწარმოების ინფრასტრუქტურული მიმართულებების შექმნის გზით, შექმნას შეღავათიანი პირობები ეროვნული წარმოებისათვის უცხოურთან შედარებით.

ასეთ სიტუაციაში იცვლება სახელმწიფო სექტორის საწარმოების როლიც: სახელმწიფო საწარმოების არჩეული დარგები უნდა გადაიქცეს ისეთ სექტორად, რომელიც უზრუნველყოფს ხელსაყრელ პირობებს მთლიანად რეგიონის ეკონომიკის განვითარებისათვის, სადაც, ეროვნულთან ერთად, არსებობს უცხოური საწარმოები და ამგვარად გახდნენ მწარმოებლურობის გაზრდის ფაქტორი წარმოების ფაქტორების გამოყენებით.

თანამედროვე ეკონომიკის გლობალიზაციის პირობებში პრიორიტეტები უნდა ემთხვეოდეს რეგიონის კომპლექსურ განვითარებას და კონკურენციის სტიმულირებას კონკურენტული უპირატესობების სპეციფიკური ფაქტორების შექმნის საფუძველზე.

დღესდღეობით ეკონომიკაში სახელმწიფო სექტორის როლისა და აუცილებლობის შესახებ არსებობს ორი საპირისპირო თვალსაზრისი. ერთი მხრივ, ეკონომიკაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის მომხრენი თვლიან, რომ სახელმწიფო საკუთრების მეშვეობით შექმნან და მხარი დაუჭირონ კონკურენტულ პრიორიტეტულ დარგებს. თუმცა ამ ზომების ხანგრძლივმა გამოყენებამ შეიძლება ეკონომიკას მხოლოდ ზიანი მიაყენოს. მეორე მხრივ,

თავისუფალი ბაზრის მომხრენი ფაქტობრივად უარყოფენ იმ დიდ როლს, რომელიც მთავრობას გააჩნია კომპანიის სტიმულირების სფეროში, კონკურენტული უპირატესობის მიღწევასას სახელმწიფო არ ქმნის დარგებს სახელმწიფო სექტორის მეშვეობით – ეს კერძო კომპანიების ამოცანაა. და ეს ამოცანა წარმატებულად გადაწყდება, თუკი მთავრობა სახელმწიფო სექტორის მეშვეობით შექმნის გარემოს, რომლებშიც კომპანიები შეძლებენ, მიაღწიონ კონკურენტულ უპირატესობებს.

კონკურენტული გარემოს განვითარების მხარდაჭერისას სახელმწიფო სექტორმა უნდა გადაწყვიტოს კონკრეტული ამოცანები. მათ მიეკუთვნება:

- პროგრესულ პროდუქციაზე მოთხოვნის ჩამოყალიბების სტიმულირება;
- მრეწველობაში მოწინავე ტექნოლოგიური პროგრესის გამოყენება კერძო სექტორის საწარმოებთან უბრალო კოოპერირების გზით;
- სპეციალიზებული ფაქტორების შექმნისათვის უცილებელი პირობების ფორმირება.

გლობალიზაციამ შეიძლება გაცილებით დიდ მასშტაბებს მიაღწიოს თუკი ამის საშუალებას მისცემენ მას სახელმწიფოები. თუმცა მათ შეუძლიათ დაიცვან თავი გლობალიზაციის პროცესში მონაწილეობისაგან, მაგრამ მსოფლიოში მისი შეჩერება არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია.

ყოველთვის შეიძლება ისეთი ქვეყნების მოძებნა, რომლებიც თავიანთი პოზიციები გასამყარებლად დაინტერესებული იქნებიან საერთაშორისო თანამშრომლობაში. ამის გამო სახელმწიფოები დგებიან არჩევნის წინაშე: ან მხარი დაუჭირონ გლობალიზაციის პროცესს, დაეხმარონ მას და ეცადონ მიიღონ მისგან სარგებელი თავიანთი ქვეყნისათვის, ანდა წინააღმდეგობა გაუწიონ მას და ამით შეზღუდონ თავიანთი მონაწილეობა საერთაშორისო თანამშრომლობაში და შრომის დანაწილებაში, აღმართონ ბარიერები ახალი ტექნოლოგიებისა და ინვესტიციების მოდინების წინააღმდეგ.

მომავალში ძირითადი პრობლემა გლობალიზაციისა და სახელმწიფოების იმ ეროვნულ ინსტიტუტებს შორის ურთიერთობების პროცესში იქნება, რომლებიც არსებობენ და იარსებებენ კიდევ. გლობალიზაციის პირობებში დღის წესრიგში დგება ისეთი საკითხები, როგორცაა: იცვლება თუ არა ეროვნული სახელმწიფოს როლი და მნიშვნელობა “გლობალურ” სამყაროში; რაში მგომარეობს სახელმწიფოს ამოცანებისა და ფუნქციების შესაძლო ტრანსფორმაცია, შეცვლის თუ არა გლობალიზაცია არსებულ წარმოდგენებს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის შესახებ?

ერთნი მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოები გლობალიზაციის პირობებში კვლავ დარჩებიან დომინირებად მოთამაშეებად, თუმცა სულ უფრო მეტად შესუსტდება მთავრობების როლი. მეორენი თვლიან, რომ გლობალიზაცია ნელ-ნელა დაიწყებს სახელმწიფოს უფლებების შესუსტებას და ხელს შეუწყობს ეროვნული სახელმწიფოს თანდათანობით დაშლას მათ საბოლოო კვდომამდე.

ეროვნული სახელმწიფოები და მათი მთავრობები, როგორც აღვნიშნეთ შეიძლება სხვადასხვანაირად იყვნენ განწყობილი გლობალიზაციის მიმართ: ამ პროცესში აქტიური მონაწილეობიდან – მისგან სრულ იზოლაციამდე.

მიიღებს თუ არა სახელმწიფო გლობალიზაციის პროცესში მონაწილეობას – ეს მისი არჩევანია. თითქმის ყველა ქვეყანაში მოიძებნებიან პოლიტიკოსები, რომლებიც მოიყვანენ გლობალიზაციის პროცესებში მონაწილეობაზე უარის თქმის სასარგებლო არგუმენტებს, მაგრამ მათი ქმედების მოტივი ერთი იქნება – დაიცვან თავისი არაკონკურენტუნარიანი მწარმოებლები ძლიერი ბაზრის კანონებისაგან. ასეთი მიდგომები ხშირად თავის ხორცშესხმას პოულობს სახელმწიფოს პროტექციონისტურ პოლიტიკაში და ცალკეულ შემთხვევებში ეს შეიძლება გამართლებულიც კი იყოს. თუმცა, აკეთებს რა ასეთ არჩევანს, სახელმწიფო თითქოსდა იზოლირებას უკეთებს თავის ეკონომიკას მსოფლიო პროგრესისაგან.

ამგვარად, მონაწილეობა გლობალიზაციის პროცესში ირჩევა თავად სახელმწიფოების მიერ დამოუკიდებლად და ეს არჩევანი პირველ რიგში კეთდება ეროვნული ეკონომიკის პოზიციის გამყარების მიზნით. არსებული გამოცდილება მეტყველებს იმაზე, რომ სავაჭრო და ფინანსური ნაკადების თავისუფლება ხელს უწყობს ეკონომიკის ტექნოლოგიურ გარდატეხას, მაგრამ სახელმწიფოებმა პირველ რიგში დამოკიდებული ის, რომ გლობალიზაციის პროცესში მონაწილეობამ სარგებელი მოუტანოს არა მარტო ცალკეულ მოქალაქეებს, კორპორაციებს და ა.შ., არამედ მთელ საზოგადოებას. შესაბამისად, გლობალიზაციას არ შეუძლია თავისთავად შეასუსტოს სახელმწიფო, მას შეუძლია მხოლოდ გაამყაროს სახელმწიფო, რომელიც აქტიურად მონაწილეობს მასში, მაგრამ სახელმწიფოს სიძლიერე დამოკიდებულია არა მარტო მის არჩევანზე, არამედ თუ როგორ გამოიყენებს იგი გლობალიზაციიდან შემოთავაზებულ შესაძლებლობებს.

გლობალიზაციის განვითარების პირობებში სახელმწიფოს მომავალი ძირითადად დამოკიდებულია არა მარტო მსოფლიო სამეურნეო კავშირების განვითარებაზე, არამედ, პირველ რიგში, მისი ეკონომიკის მდგომარეობაზე. სწორედ ეროვნული ეკონომიკური უნარყ, ეფექტიანად იმუშაოს ინტერნაციონალიზაციის პირობებში, თავის სასიკეთოდ გამოიყენოს ბაზრების გლობალიზაცია, კაპიტალის ტრანსნაციონალური კონცენტრაცია, საწარმოო ფაქტორებისა და პროდუქტების მობილობა, განსაზღვრავს მომავალში “გლობალიზებულ” მსოფლიოში ეროვნული სახელმწიფოს მდგომარეობას.

სახელმწიფოს პოლიტიკური სტაბილურობა, მისი მკაფიო და ცხადი მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, ბაზრების ლიბერალიზაცია და კონტროლირებადი პრივატიზაცია – აუცილებელი, თუმცა არასაკმარისი პირობაა წარმატებული ეკონომიკური განვითარებისათვის. ეროვნული სახელმწიფოს კეთილდღეობა უმეტესად განისაზღვრება მისი ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობით, მის მიერ გატარებული მაკრო და მიკროეკონომიკური პოლიტიკით, რომელიც ეროვნული კომპანიების წარმატებულობის პირობებს ქმნის.

ბუნებრივია, გლობალიზაციის პროცესებში აქტიური მონაწილეობა ტრანსნაციონალური პრობლემების გადაწყვეტისას ეროვნული სახელმწიფოებისაგან მოითხოვს საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოებას და, აგრეთვე, გარკვეულ შეზღუდვებს სახელმწიფოს ქმედებებში. ეს არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს უნარი, შეასრულოს მასზე დაკისრებული ფუნქციები, შეიზღუდება. საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაცია მხოლოდ დააჩქარებს ბაზრის რეაქციას სახელმწიფოს მიერ არჩეულ კურსზე. ერთ-ერთ საკამათო საკითხს, რომელიც დაკავშირებულია ინტეგრაციასთან, ეხება სახელმწიფოს უნარს, მის პირობებში შეასრულოს თავისი მარეგულირებელი ფუნქციები და განახორციელოს კონტროლი ეკონომიკის განვითარებაზე. ზოგიერთი მკვლევარი თვლის, რომ უკვე დღეს ტრანსნაციონალური კომპანიებისა და უმსხვილესი ბანკების ბატონობა, ფინანსური კაპიტალის უკონტროლო მოძრაობა საშუალებას გვაძლევს, ვილაპარაკოთ სახელმწიფო სუვერენიტეტის გაქრობაზე, სახელმწიფოს უუნარიანობაზე, ეფექტიანად იმოქმედოს ეკონომიკასა და სოციალურ პროცესებზე და აკონტროლოს მათი დენა.

სახელმწიფოს როლის შესახებ კითხვა გლობალიზაციის პირობებში აქტიურად განიხილება სამეცნიერო და საქმიან წრეებში. მონოგრაფიების უმეტესობაში და სტატიებში გვხვდება მოსაზრება, რომ, გლობალიზაციის განვითარებასთან ერთად, სახელმწიფო თანდათანობით კარგავს თავის შესაძლებლობებს, იყოს სრული პატრონი საკუთარ ეკონომიკურ სივრცეში. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოებს გააჩნიათ ეფექტიანი ინსტრუმენტები ეროვნული ინტერესების დაცვისათვის როგორც საკუთარი ძალებით, ისე სხვა სახელმწიფოებთან მოქმედების კოორდინაციის მეშვეობით საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციებისა და ინტეგრაციული გაერთიანებების ჩარჩოებში. ამაზე მიუთითებს, მაგალითად, ევროკავშირის ქვეყნების გამოცდილება, რომლებმაც მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს სწორედ სავალუტო-საფინანსო სფეროს რეგულირებაში.



თუმცა, იმისდა მიუხედავად, რომ სახელმწიფოები ახლო მომავალში თავიანთ მნიშვნელობას უცვლელად შეინარჩუნებენ, მცდარია. გლობალიზაცია, რა თქმა უნდა, გარკვეულ ზემოქმედებას მოახდენს მათ ფუნქციონირებაზე. ეს განპირობებულია შემდეგით:

გლობალიზაციის პირობებში იზრდება ეროვნული ეკონომიკების ურთიერთ-დამოკიდებულება, რის შედეგადაც მკვეთრად მძაფრდება მათი სუსტი მხარეები გარე ფაქტორების ქმედების შედეგად. ასეთი სისუსტის მიზეზი იმალება ეროვნულ სახელმწიფოთა და ზენაციონალური ორგნოების შესაძლებლობებს შორის შეუსაბამობის ზრდაში.

ერთი მხრივ, გლობალიზაცია ხელს უწყობს სამეურნეო საქმიანობის ლიბერალიზაციას, რის შედეგადაც სახელმწიფო კარგავს თავისი მარეგულირებელი ფუნქციის გარკვეულ ნაწილს. ფინანსური ბაზრების გლობალიზაცია მკვეთრად განსაზღვრავს სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო და ფისკალური პოლიტიკის ხასიათს, რომელიც, ტრადიციულად, განიხილება ეკონომიკაზე ზემოქმედების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტის სახით. მეორე მხრივ, წარმოიშობა სიტუაცია, როდესაც შემორჩენილ ეროვნულ ინსტიტუტებს არ შეუძლიათ ეფექტიანად რეგულირება ეროვნული პოლიტიკის საშუალებებით.

ამ პირობებში ეკონომიკური განვითარების დესტაბილიზაცია შეიძლება სხვადასხვა მიზეზით იყოს გამოწვეული.

დესტაბილიზაციის თავიდან ასაცილებლად სახელმწიფოებს მოეთხოვებათ განსაკუთრებული ძალისხმევა, საკანონმდებლო სისტემისა და ნორმების და აგრეთვე მათი შესრულებისათვის იძულების მექანიზმების გარდაქმნაც კი. ქვეყნების უმეტესობაში ხორციელდება ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ჩამოყალიბებული მექანიზმების გარდაქმნა მათი ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით. პირველ რიგში, ლაპარაკია ეროვნული კანონმდებლობის დაახლოებისა შესაბამის სფეროებსა და სხვა ქვეყნებთან.

იმ ქვეყნებმა, რომელთაც არ აქვთ გარე სამყაროსთან ღია ფინანსური ბაზრები, პირველ რიგში ჯერ უნდა გადაწყვიტონ თავიანთი ფინანსური ბაზრების გახსნილობის დასაშვები ხარისხი უცხოური კაპიტალისათვის და მხოლოდ შემდგომ მიმართონ თავიანთი ძალისხმევა შიდა გარდაქმნებისაკენ: ეროვნული საბანკო კანონმდებლობის განვითარება, ინფრასტრუქტურის შექმნა, რომელიც პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს, ეროვნული ფინანსური სისტემის სახელმწიფო რეგულირების ეფექტიანი ინსტრუმენტების შემუშავება და ა.შ.

სახელმწიფოს მიერ თავისი ფუნქციების შესრულების ეფექტიანობაზე არა მარტო შიდა პრობლემები ახდენს ზემოქმედებას არამედ გარე ფაქტორებიც, რომლებიც დაკავშირებულია სახელმწიფოს მსოფლიო მეურნეობასთან ურთიერთკავშირის გაღრმავებასთან. გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფო ფუნქციების შიდა რეგულირების წესმა უფრო მკაფიოდ უნდა მოახდინოს რეაგირება მსოფლიო ეკონომიკის პარამეტრების ცვლილებაზე. ზოგი სახელმწიფოების მთავრობათა პოლიტიკა გლობალიზაციის პირობებში მჭიდრო კავშირში უნდა იმყოფებოდეს სხვა ქვეყნების მთავრობებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ქვეყნებთან. აქედან გამომდინარეობს ცალკეულ ქვეყნებში მარეგულირებელი ღონისძიებების უნიფიკაციისა და შეთანხმებების აუცილებლობა.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. Стиллиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора. - М., ИНФРА-М, 1997. - 720 с.
2. Лоуг Дж., Гоголева Т. Государственный сектор экономики в условиях глобализации. М. 2009.
3. [http://www.macro\\_econom.ru/economists-233-1.html](http://www.macro_econom.ru/economists-233-1.html)

**THE THEORETICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION IMPACT  
ON PUBLIC SECTOR DEVELOPMENT  
SUMMARY**

In the article there is analyzed the theoretical aspects of globalization impact on public sector development. In particular, there are taken into account the changes originated in every sphere of society's life, especially in public sector.

The role and significance of public sector under globalization are considered and the main trends taking place in these conditions are identified.

Two main state policy approaches to globalization process are also considered. Public sector should protect itself from globalization or it should create the conditions to intensify the specialization of a country or region, thereby contributing to globalization processes.

But it should be noticed that no country all over the world can stop globalization processes.

*დალი მაგრაქველიძე*

**საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის რისკის ანალიზის მნიშვნელობა**

საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის რისკის ანალიზის მიზანია ზუსტი წარმოდგენის ფორმირება როგორც საერთოდ პროექტის, ისე ცალკეული სამუშაოების, ეტაპების და ფაზების წარმატებული შესრულების რეალური რისკის შესახებ.

ანალიზის ჩატარებისათვის არსებობს და შეიძლება შემუშავდეს სხვადასხვა მეთოდები, რომლებიც ეფუძნება *ექსპერტთა შეფასების* გამოყენებას. აქ მკაცრად უნდა შევთანხმდეთ, რომ ამ მიზნებისათვის მითითებული ანალიზის მეთოდის გამოყენებას, რომელიც ეფუძნება ანალიტიკურ ან საცდელ-სტატისტიკურ მეთოდს, ამ დროისათვის პერსპექტივა არ აქვს. ძალიან მცირეა საინვესტიციო პროექტები პრაქტიკული რეალიზაციის გამოცდილების შესახებ დაზუსტებული საინფორმაციო ბაზა. ძნელია მოიძებნოს დასაწყები პროექტების უკვე დამთავრებული ანალოგები. ამიტომ მეთოდების სხვადასხვა ვარიანტები, რომლებიც ეფუძნება *ექსპერტთა მოსაზრებების* მიღებას და დამუშავებას – ჯერჯერობით ერთადერთი საშუალებაა, რომელიც რეალურად შეიძლება იქნეს გამოყენებული პრაქტიკული მიზნებისათვის. ამასთან, წინასწარ გვიხდება შეთანხმება იმ შედეგების სიზუსტეზე, რომლებიც, შეიძლება, *ექსპერტთა შეფასების* ბაზაზე იქნეს მიღებული.

საინვესტიციო პროექტების რეალიზაციის რისკის ანალიზის მიზნის მისაღწევად აუცილებლად უნდა გადაწყდეს შემდეგი ამოცანები:

1) ინფორმაციის მიღება, რომელიც შეიცავს დაზუსტებულ მონაცემებს საინვესტიციო პროექტის, მიღებული გადაწყვეტილებების, სამუშაოების შესრულების, და მისი შემდგომი პრაქტიკული რეალიზაციის გეგმების შესახებ.

2) ანალიზისათვის შეირჩეს და მიიზიდოს კვალიფიციური *ექსპერტები*.

3) დაწვრილებით მოხდეს ანალიზის ტექნოლოგიის გააზრება და შემუშავდეს მის შესრულებასთან დაკავშირებული ყველა პროცედურა.

4) შემუშავდეს სპეციალური ფორმები, რომლებიც უნდა შეივსოს *ექსპერტების* მიერ.

5) *ექსპერტთა*თვის შემუშავდეს იმ მოთხოვნების შემცველი მკაფიო ინსტრუქცია, რომელიც უნდა დაიცვან *ექსპერტების* პროცესში.

ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა ამოცანა შეიძლება გადაწყდეს პარალელურად. ამ ამოცანების წარმატებით გადასაწყვეტად უცილებელია შესრულდეს მოსამზადებელი სამუშაოები გარკვეული მოთხოვნის დაცვით.

*პირველი ამოცანა* საუკეთესოდ შესრულდება, თუ პროექტის რეალიზაციის რისკის ანალიზისათვის ძირითად დოკუმენტად ავიღებთ ბიზნესგეგმას. თუმცა პრაქტიკა გვჩვენებს, რომ რეალურ ბიზნესგეგმებში ხშირად არ არის საჭირო ინფორმაცია. ამიტომ, თუ არ მივაგნებთ დამატებითი ინფორმაციის წყაროს, პროექტის რეალიზაციის რეალურად არსებული რისკი ექსპერტების მიერ შეიძლება მნიშვნელოვნად გადამეტებულად იქნეს შეფასებული. ხშირად ინფორმაცია, რომელსაც ბიზნეს-გეგმა შეიცავს, არასწორად ასახავს პროექტის განმახორციელებელ საწარმოში რეალურად არსებულ სიტუაციას. ეს ასევე შეიძლება დადგინდეს დამატებითი ინფორმაციის საშუალებით. რატომ ხდება ასე? სამწუხაროდ, ასეთ ფაქტს ხშირად აქვს ადგილი, განსაკუთრებით მაშინ, თუ პროექტის რეალიზაციის ბიზნესგეგმის შემმუშავებლებად გარეშე სპეციალისტებს იწვევენ, რომლებიც ცუდად იცნობენ საწარმოს.

*მეორე ამოცანის* გადაჭრა არცთუ ისე ადვილია. ძნელია გქონდეს იმის იმედი, რომ შესაძლებელი იქნება იდეალური ექსპერტების მოწვევა. ძნელია მოიძებნოს ნამდვილად დამოუკიდებელი და ობიექტური სპეციალისტი, რომელიც შეიძლება მიიწვიო კონკრეტული შემთხვევებისთვის. მაგრამ არსებობს კონკრეტული მოთხოვნები, რომელთა დაცვაც აუცილებელია. ექსპერტებმა, რომლებიც მოწვეულნი არიან რისკების შესაფასებლად, უნდა შეასრულონ შემდეგი:

- ხელი მიუწვდებოდეთ პროექტის შესახებ შემმუშავებლების ხელთ არსებულ ყველა ინფორმაციაზე;
- ჰქონდეთ მაღალი ანალიტიკური აზროვნება;
- ჰქონდეთ სფეროს შესაბამისი აუცილებელი ცოდნის დონე;
- პროექტის მიმართ არ იყვნენ პირადად დაინტერესებულნი;
- ჰქონდეთ საშუალება, შეაფასონ ნებისმიერი რაოდენობის იდენტიფიცირებული რისკი.

*მესამე ამოცანის* გადაწყვეტისას უნდა ვეცადოთ, რომ ზოგადად ტექნოლოგიამ და მისი განხორციელებისათვის შემუშავებულმა პროცედურებმა შეუქმნან ექსპერტებს მუშაობისათვის ხელსაყრელი გარემო, რომელიც უზრუნველყოფს მათი შეფასებების ობიექტურობას და დამოუკიდებლობას.

*მეოთხე ამოცანის* გადაწყვეტა ითვალისწინებს სპეციალური ფორმის შემუშავებას, რომელშიც ექსპერტებს შეაქვთ ინფორმაცია ანალიზის ჩატარების პროცესში. ეს ფორმები, ერთი მხრივ, უნდა იყოს მარტივი და მოხერხებული, ხოლო მეორე მხრივ, უზრუნველყოს ინფორმაციის თვალსაჩინოება, რომელიც მისი ხარისხიან გადამუშავების და სისტემიზაციის საშუალებას იძლევა. გარდა ამისა შეიძლება შემუშავდეს ფორმები ექსპერტების მიერ მიღებული შედეგების დამუშავებისათვის და განზოგადებისათვის.

*მეხუთე ამოცანა* მდგომარეობს საწარმოს მიერ ან სტანდარტით გათვალისწინებული ინსტრუქციების სახით სპეციალურ დოკუმენტში ანალიზის პროცესში შესასრულებელი ყველა პროცედურის ორგანიზაციულ გაწერასა და რეგლამენტაციაში. მოცემული დოკუმენტი შემუშავდება პროექტის რეალიზაციის რისკის ხარისხიანი ანალიზით დაინტერესებული ხელმძღვანელების მიერ. თუ ანალიზი ხდება რამდენიმე მონაწილის, ინვესტორის ან სახელშეკრებულ ურთიერთობის სხვადასხვა მხარის ინტერესებიდან გამომდინარე, მაშინ სასურველია დოკუმენტის მათთან შეთანხმება.

ყველა ამოცანა მნიშვნელოვანია, მაგრამ ანალიზის ჩატარების ხარისხზე გადამწყვეტ გავლენას მესამე ამოცანის – ანალიზის ტექნოლოგიის შემუშავება- შესრულება ახდენს.

არსებობს საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის რისკის ანალიზის ჩატარების სხვადასხვა მეთოდიკა, რომლებიც განსხვავდება როგორც შესასრულებელი პროცედურების ერთობლიობით, ისე შედეგნილობით. ფაქტობრივად, თითოეული ასეთი მეთოდიკა წარმოადგენს ავტორთა კონცეფციის ანარეკლს როგორც არსებული რისკების სისტემის მიმართ, ისე პროექტის რეალიზაციის შედეგზე მათი გავლენის ხასიათისადმი. გარდა ამისა, ასეთი მეთოდების შემმუშავებლები სხვადასხვანაირად აფასებენ ექსპერტიზაზე მიწვეული, სპეციალისტების შეფასებების მიცემის შესაძლებლობებს, რომლებიც შეესაბამება პროექტის რეალიზაციისა და პერსპექტივის ადეკვატურ შედეგს.

**ცხრილი 1.**

**ფორმა №1 რისკის ექსპერტული ანალიზისათვის**

№	რისკის დასახელება	საშიშროება	ალბათობა	მნიშვნელობა
1	2	3	4	უჯრ.5 = უჯრ.3 x უჯრ.4

**ცხრილი 2**

**ფორმა №2 რისკის ექსპერტული ანალიზისათვის, რისკის დასათაურება**

№	ექსპერტის სახელი და გვარი	ექსპერტის კომპეტენტურობის დონე	რისკის მნიშვნელობა	რისკის ინტეგრალური დონე
1	2	3	4	უჯრ.5 = უჯრ.3 x უჯრ.4
	.....	.....	.....	.....
	სულ:	$\sum$ მე-3 უჯრ.	–	$\sum$ მე-5 უჯრ.

**ცხრილი 3**

**ფორმა №3 რისკის ექსპერტული ანალიზისათვის**

№	რისკის დასახელება	რისკის ინტეგრალური დონე (ცხრ.6.2-ის შედეგი)	რისკის ზღვრული დონე	დასკვნა (მისაღებია/მიუღებელია)
1	2	3	4	5

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ, მიუხედავად პროექტის წარმატებულად რეალიზაციის საერთო ინტერესისა, პროექტის მონაწილეებს და ინვესტორებს განსხვავებული ინტერესები აქვთ, თუ უფრო ზუსტად განემარტავთ, მაშინ უნდა ვილაპარაკოთ განსხვავებულ ინტერესთა სისტემის არსებობაზე. შესაბამისად, განსხვავებულ რისკებს ან მათ ფაქტორებს მონაწილეთათვის და ინვესტორებისათვის უფრო ხშირად ერთნაირი მნიშვნელობა არ აქვს. ეს მნიშვნელოვანწილად იმითაა განპირობებული, რომ, თუ პროექტის მონაწილეებისა უნდა გამოავლინონ რისკები მათი გავლენისა და ხასიათის გათვალისწინებით, ასევე შეეცადონ შეამცირონ ისინი იმისათვის, რომ მიიღონ ინვესტორისგან სახსრები სასურველ პირობებში, ინვესტორისათვის მნიშვნელოვანია ჰქონდეს შესაძლებლობა, გამოავლინოს არსებული რისკები და შეუსაბამოს ჩადებული სახსრების მოსალოდნელ შემოსავლიანობას. თუ სახსრების ჩადების რისკიანობა გადააჭარბებს გარკვეულ დონეს, მაშინ ინვესტორმა შეიძლება უარი თქვას პროექტის

დაფინანსებაზე ან მონაწილეებს შესთავაზოს სხვა, მათთვის უფრო ნაკლებად ხელსაყრელი პირობა.

შესაბამისად, რისკის ანალიზის მეთოდოლოგია და მათში შესაფასებელი ფაქტორები შეიძლება განსხვავდებოდეს იქიდან გამომდინარე, თუ ვის ინტერესებში ხდება ანალიზი, ინვესტორის თუ პროექტის მონაწილის.

პროექტის მონაწილეთათვის რისკის ექსპერტული ანალიზის აღგორითმს შეიძლება ასეთი თანმიმდევრობა ჰქონდეს:

- რისკის თითოეული სახისათვის განისაზღვრება მოცემული პროექტის განმახორციელებელი ორგანიზაციისთვის მისაღები ზღვრული დონე. რისკის ზღვრული დონე განისაზღვრება ასბალიანი სკალით;

- აუცილებლობის შემთხვევაში დგინდება ექსპერტთა კომპეტენტურობის დონის დიფერენცირებული შეფასება, რომელიც კონფიდენციალურია. შეფასება ხდება ათბალიანი სკალით;

- ექსპერტების მიერ რისკი ფასდება სარისკო ხდომილობის დადგენის ალბათობის კუთხით (ერთის ნაწილებში) და პროექტის წარმატებით დამთავრებაში მოცემული რისკის საშიშროებით (სტაბილური სკალით). ფორმა, რომელიც უნდა შეავსოს თითოეულმა ექსპერტმა, მოცემულია ცხრილ 1-ში;

- ექსპერტების მიერ წარმოდგენილი თითოეული სახის რისკის შეფასება პროექტის მონაწილეების მიერ იკრიბება ცხრილში, რომლის ფორმაც მოყვანილია ცხრილ 2-ში. მასში თითოეული რისკის სახისთვის განსაზღვრულია ინტეგრალური დონე;

- მოცემული რისკისათვის ერთმანეთს ედარება რისკის ინტეგრალური დონე, ექსპერტთა გამოკითხვის შედეგები და ზღვრული დონე (ცხრილი 3) და კეთდება დასკვნა პროექტის შემმუშავებლებისათვის მოცემული სახის რისკის მისაღებლობის შესახებ;

- იმ შემთხვევაში თუ ერთი ან რამდენიმე სახის რისკის მიღებული ზღვრული დონე მიღებულ ინტეგრალურ მნიშვნელობაზე დაბალია, მუშავდება ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც მიმართულია პროექტის წარმატებულ რეალიზაციაზე მოქმედი გამოვლენილი რისკების დაწვევაზე და ხდება რისკის განმეორებითი ანალიზი.

ზემოთ მოყვანილი აღგორითმი წარმოადგენს რისკის საექსპერტო ანალიზის ერთ-ერთ შესაძლო ვარიანტს, რომელიც ტარდება პროექტის მონაწილის ინტერესებში. იმისათვის, რომ რისკის ანალიზის შედეგებმა დააკმაყოფილოს ინვესტორი, მიზანშეწონილია რამდენადმე სხვა მიდგომა, რომელიც ითვალისწინებს მის ინტერესებს.

საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციაში მონაწილეობის გადაწყვეტილების მიღებისას პროფესიონალი ინვესტორი უნდა ხელმძღვანელობდეს მოქმედების გონივრული აღგორითმით, რომელშიც შერწყმულია პროექტის დაფინანსებაში მონაწილეობით მიღებული პრემიალური სარგებელი და რეალურად შეფასებული რისკების სისტემის მისაღებლობა. სწორედ ამაში მდგომარეობს ინვესტორის ინტერესების დაცვა, რომელიც უნდა აიგოს პროფესიონალი ინვესტორის ფსიქოლოგიის და საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის კონკრეტულად შექმნილი სიტუაციის გათვალისწინებით.

ამრიგად, ინვესტორის მხრიდან გადაწყვეტილების მიღება ყოველთვის უნდა ეფუძნებოდეს საინვესტიციო პროექტის ბიზნესგეგმის პირადად ჩატარებული ანალიზის შედეგებს. ეს ნიშნავს, რომ პროფესიონალ ინვესტორს შეუძლია, ბიზნესგეგმის ანალიზისათვის მოწვიოს ნებისმიერი ექსპერტი და კონსულტანტი, მაგრამ, მათი აზრის გათვალისწინებასთან ერთად, მას უნდა ჰქონდეს საკუთარი შთაბეჭდილება, რომელიც ექმნება მოცემული დოკუმენტების პირადად გაცნობის შედეგად. გამოცდილი ინვესტორისათვის საკუთარი შთაბეჭდილებები უნდა იყოს ის ფუნდამენტი, რომელზედაც, როგორც აგურები, ლაგდება არგუმენტები და ფაქტები, რომლებსაც ინვესტორს წარუდგენენ ექსპერტები და კონსულტანტები. აიგება თუ არა ამ საძირკველზე სწორი გადაწყვეტილებები, დამოკიდებულია მრავალ გარემოებაზე, მაგრამ ფუნდამენტის ხარისხს არანაკლები მნიშვნელობა აქვს.

**THE IMPORTANCE OF RISK ANALYSIS IN THE INVESTMENT PROJECTS  
SUMMARY**

The paper shows that the aim of the analysis of the risk of the investment projects is to form an exact representation about project real risks for those who carry out such an assessment.

There are various methods existing for conducting the analysis and they can be developed based on expert assessment of the application. For these purposes the usage of mentioned methods of the analysis, that is based on analytical or experimental - statistical method, have no perspective. There is a very little information on experience of practical realization of investment projects. It is difficult to find analogies for starting projects in the projects that are already completed. Thus, different options of the methods, that are based on experts opinions and treatments, so far, is the only tool which can actually be used for practical purposes. In addition, we have to agree in advance on the accuracy of the results, which may be obtained on the basis of expert assessment.

*იოსებ მასურაშვილი*  
**სახელმწიფოს როლი ინოვაციების მენეჯმენტში**

ინოვაციური სფერო, როგორც ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ფენომენი, მიეკუთვნება არა მარტო საზოგადოებრივი სიკეთის მომხმარებელს, არამედ მის მწარმოებელსაც. ინოვაციურ სფეროში სახელმწიფო ორგანოების მართვის მიზანმიმართული მოქმედებით ხორციელდება ინოვაციური ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირება და სახელმწიფო მართვის ორგანო ხდება მარეგულირებელი ზემოქმედების სუბიექტი. მან უნდა ჩამოაყალიბოს საკუთარი მიზნები მართვის ობიექტის სასურველი მდგომარეობის ან მისი საქმიანობის სასურველი შედეგების სახით.

ფორმულირებული მიზნების მისაღწევად სახელმწიფო მართვის ორგანო ირჩევს ზემოქმედების კონკრეტულ საშუალებებს, რომლებიც შეესაბამება შიდა მიზნებს. ამ უკანასკნელთა ინიცირება ხდება განსაზღვრული მმართველობითი გადაწყვეტილებების გამოქვეყნებისთვის, ხოლო შემდგომში – რეალიზაციისათვის, რაც ცვლის ინოვაციური ორგანიზაციის ეკონომიკურ ქცევას ინოვაციური პროდუქციის შექმნის პროცესში ან ინოვაციის ბაზარზე.

სახელმწიფო რეგულირებას შეუძლია ინოვაციური ორგანიზაციების მიზნების რეალიზაციის შესაძლებლობის გაფართოება. ორგანიზაცია შეასრულებს იმას, რაც სახელმწიფო ორგანოს სურს იმ შემთხვევაში, თუ იგი მისცემს შესაძლებლობების წარმოჩენის საშუალებას. მეორე მხრივ, ორგანიზაციამ შეიძლება არ შეცვალოს თავისი ქმედება იმ შემთხვევაშიც კი, როცა მას არ ეძლევა შესაძლებლობების წარმოჩენის საშუალება; დასასრულ, ორგანიზაციის საშუალებების შემცირებისას იგი შეეცდება, გვერდი აუაროს ამ წინააღმდეგობას, ან შეეცდება კომპენსირება მოახდინოს სხვა საშუალებების გაზრდის საფუძველზე<sup>106</sup>.

ორგანიზაციის სავარაუდო რეაქცია სახელმწიფო რეგულირების საშუალებებზე შეიძლება იყოს შემდგენიანი: ახალი ბაზრების ათვისება, კოოპერაცია სხვა

<sup>106</sup> Giselle Rampersad. Innovation Management. 2009.p.112.

ორგანიზაციებთან, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება, პარტნიორებისა და კრედიტების ძებნა.

შესაძლებლობების შემცირებისას ორგანიზაციის რეაქცია შეიძლება იყოს შემდეგი სახის: არსებული პოტენციალის „ზეექსპლუატაცია“, სარესურსო პოტენციალის შემცირება, რისკის დონისა და ინვესტიციების შემცირება, გაკოტრება და თვითლიკვიდაცია.

სხვადასხვა ქვეყანაში სახელმწიფო არეგულირებს ინოვაციურ ბიზნესს საბაზრო რეგულირებასთან ერთად. საქონელმწარმოებელთა კონკურენტული ბრძოლა უფრო ხშირად მიბმულია ხანმოკლე ფინანსურ ეფექტთან. ბაზრის თვითრეგულირებას არ შეუძლია მაღალი დონის რისკთან დაკავშირებული პერსპექტიული გამოკვლევებისა და დამუშავების უზრუნველყოფა. კერძო მეწარმეები არ არიან ვალდებული, მონაწილეობა მიიღონ ეროვნული სამეურნეო საქმიანობის ინოვაციათა პროექტში.

ცალკეული საწარმოო სუბიექტები, უპირველეს ყოვლისა მცირე საწარმოები, საკმაოდ ცუდ მდგომარეობაში ვარდებიან, ვიდრე მსხვილი საწარმოები ინოვაციის რეალიზაციის მიხედვით, რადგან მათ აქვთ უფრო მაღალი დანახარჯები, აგრეთვე არ შესწევთ ფინანსური სახსრების აკუმულირების უნარი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის გასაუმჯობესებლად. ამიტომ სახელმწიფოს მთავარი ამოცანაა, მცირე ინოვაციური ბიზნესისთვის ხელის შეწყობა ინფორმაციული უზრუნველყოფით, კადრების მომზადებით, მარკეტინგული კვლევების ჩატარებით<sup>107</sup>.

როდესაც მაღალია გაურკვეველობა ინოვაციური პროექტის კომერციული წარმატებისა, ასევე დიდია ფინანსური რესურსების ხარჯვის ალბათობა; ასეთ შემთხვევაში კერძო სექტორი ამჯობინებს ორიენტაციას არა პერსპექტიულ, არამედ არსებულ მოთხოვნასა და წინადადებებზე. სახელმწიფოს აქტიურობა ხელს უწყობს ინოვაციური პროექტების რეალიზაციისა და საზოგადოების ინტერესების განვითარებას. სახელმწიფო სექტორში, მათ შორის სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსში, შექმნილი სიახლეების გადაცემა კერძო სამამულო საქონელ-მწარმოებლებისათვის მათი მასობრივი გამოშვების მიზნით, ზრდის პროექტის კონკურენტუნარიანობას საშინაო და საგარეო ბაზარზე, უზრუნველყოფს სავაჭრო ბრუნვის აქტიურ საღლოს, რაც იწვევს სახელმწიფოს შემოსავლის ზრდას საწარმოდან შემოსული გაზრდილი გადასახადების სახით. ამავე დროს, სამეურნეო სუბიექტების, მმართველობის სახელმწიფო ორგანოებისა და საწარმოების მიერ ინოვაციური პროექტირების ერთობლივი შესრულება სახელმწიფოს მოუტანს ერთობლივ შემოსავალს, რომელიც შეიძლება მიმართული იყოს სოციალური, ეკონომიკური პრობლემების გადასაწყვეტად, რათა ქვეყანაში ამაღლდეს სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური პოტენციალი.

სახელმწიფოს მიზანმიმართული ზემოქმედება მეცნიერულ-ტექნიკურ, ინოვაციურ და ეკონომიკურ სფეროზე, საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, ორიენტირებულია ინოვაციური აქტიურობის გაზრდაზე; ეს პროცესი ნაციონალურ ეკონომიკაში მიეკუთვნება არა მმართველობით, არამედ მარეგულირებელ პროცესებს. სახელმწიფო რეგულირება წარმოადგენს სახელმწიფოს მიზანმიმართულ ზემოქმედებას ეკონომიკურ სისტემებზე, განსაზღვრული პროცესების და ეკონომიკური მოვლენების ცვლილებების უზრუნველყოფას ან ხელშეწყობას, ეკონომიკური საქმიანობის კოორდინაციას კერძო და საზოგადოებრივ ინტერესებში.

სახელმწიფო ორგანიზაციების ძირითად ფუნქციებს ინოვაციურ სფეროში წარმოადგენს შემდეგი: რესურსების აკუმულირება სამეცნიერო-ტექნიკურ და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებსა და ინოვაციებში; ინოვაციური საქმიანობის კოორდინაცია;

<sup>107</sup> John Storey. The management of innovation. 2004. p.97.

ინოვაციის სტიმულირება, ინოვაციური რისკების დაზღვევა; მოძველებულ პროდუქციაზე სახელმწიფო სანქციების ამუშავება; ინოვაციურ პროცესებში სამართლებრივი ბაზის შექმნა, მათ შორის საავტორო უფლებების დაცვა, ინოვატორების და ინტელექტუალური საკუთრების დაცვა; ინოვაციური საქმიანობის კადრებით უზრუნველყოფა; ინოვაციური ინფრასტრუქტურის ფორმირება; დარგობრივი საზოგადოებრივი სექტორის ინოვაციური პროცესების ინსტიტუციური უზრუნველყოფა; ინოვაციათა მიმართულების სოციალურ-ეკონომიკური უზრუნველყოფა; ინოვაციური საქმიანობის სტატუსის ამაღლება საზოგადოებაში; ინოვაციური პროცესების რეგიონული რეგულირება.

სახელმწიფო რეგულირება ემყარება პრიორიტეტების არჩევას, გენერალური სტრატეგიული მიმართულების, მეცნიერულ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ეფექტურ ორიენტაციას. სახელმწიფო რეგულირების ერთ-ერთი ამოცანაა კომპლექსური მეთოდების გატარება, ორგანიზაციულ-ნორმატიული და სახელმწიფო საფინანსო-სარესურსო დახმარება ინოვაციურად აქტიური მეურნეობისათვის<sup>108</sup>.

სახელმწიფოებრივი რეგულირება რეალიზდება იმ ფორმებითა და მეთოდებით, რომლებსაც ქმნის საბაზრო ურთიერთობები პოტენციური შესაძლებლობების შესაბამისად და ხელს უშლის ნაციონალური ეკონომიკისათვის ნეგატიური მოვლენების განვითარებას. გერმანიასა და იაპონიაში, სადაც, ტრადიციულად, განსაკუთრებულ როლს ანიჭებენ სახელმწიფოს ზემოქმედებას საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე, პროტექციონიზმის ზომებს იყენებენ, სტიქიური კონკურენციის შესაკავებლად, მაშინ, როდესაც ეს ხელსაყრელია ნაციონალური ეკონომიკის სუბიექტებისათვის.

მეცნიერულ-ტექნიკური პოლიტიკა – ეს არის მიზანმიმართულ საშუალებათა სისტემა, რომელიც ხელს უწყობს მეცნიერებისა და ტექნიკის კომპლექსურ განვითარებას. სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკა – ეს არის ეფექტური ინოვაციური ბაზრის საქმიანობის ფორმირება და დახმარება, ეკონომიკურად მომგებიანი პირობების შექმნა კრიტიკულად მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიის ასათვისებლად, ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტური და მტკიცე პოზიციის დასაფიქსირებლად მსოფლიო ბაზარზე.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის შემუშავების ორგანიზაციულ ფორმად შეიძლება მივიღოთ იმ სამინისტროებისა და უწყებების ურთიერთმოქმედი ერთობლიობა, რომელიც პასუხისმგებელია სამეცნიერო-ტექნიკური, ინოვაციური და ეკონომიკური პოტენციალის სხვადასხვა სფეროებისა და შემადგენელ ნაწილებზე, ასევე სამეცნიერო საქმიანობის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების სუბიექტები და ინოვაციური პროდუქციის მომხმარებლები – წარმოების სფეროს სუბიექტები. ინოვაციური სფეროს ფაქტობრივ მდგომარეობაზე მონაცემების მიღება შეიძლება სტატისტიკური ანგარიშგების სისტემით, ხოლო კონფლიქტური სიტუაციების შესახებ მონაცემების – სასამართლო სისტემით და საარბიტრაჟო სასამართლოებით.

ინოვაციური სფეროს ფაქტობრივი მდგომარეობის სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის მიზნებთან შესაბამისობაში მოყვანა შეიძლება მოხდეს სახელმწიფო მართვის ორგანოებით, ხოლო განხორციელება – ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებით.

სახელმწიფოს ინოვაციური პოლიტიკის შეუსაბამობა მიზნებთან პრობლემას წარმოადგენს და საჭიროებს სპეციალურ ანალიზს, რომელიც უნდა შეასრულოს სახელმწიფო მმართველმა ორგანოებმა და ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებმა, ან ცალკეულმა კვლევითმა ორგანიზაციებმა. პრობლემური სიტუაციების გამორიცხვა მთავრდება მისი მიკუთვნებით არსებული ინსტიტუციური საშუალებების გამოყენებისადმი (კანონი, ორგანიზაცია, ინსტიტუციური გარიგებები).

<sup>108</sup> Joseph Tidd, J. R. Bessant, Keith Pavitt. Managing Innovation. 2005. p. 118.



პრობლემური სიტუაციის გადაწყვეტისათვის მიზნების კონკრეტიზაცია ინოვაციურ პოლიტიკაში, შესაძლებელია განხორციელდეს სახელმწიფო ინოვაციური სუბიექტების მიერ. პრობლემური სიტუაციის გადაწყვეტის ვარიანტების დამუშავება უნდა მოხდეს სტრატეგიისა და კანონის ფარგლებში. ამ საქმიანობის რეალიზება შესაძლებელია როგორც სახელმწიფო ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების ან დროებითი სამუშაო ორგანოების, ისე მოზიდული ორგანიზაციების მიერ. გადაწყვეტის ეტაპის ოპტიმალური ვარიანტის არჩევანი ხორციელდება პროცედურების საფუძველზე, რომელსაც აქვს შემდეგი სახეები: მოლაპარაკებები, საქმიანობის შინაგანი ნორმები, დანიშნულება.

გადაწყვეტილება, რომელსაც აქვს სტრატეგიული ხასიათი, გარდაიქმნება კერძო გადაწყვეტილებათა სისტემად. გადაწყვეტილების კონკრეტიზაციაში მონაწილეობას იღებს სახელმწიფო ორგანოები, ისინი ახორციელებენ ცვლილებებს სუბიექტთა საქმიანობის პირობებში, რომელთა ურთიერთქმედებისგანაც წარმოიქმნა პრობლემური სიტუაცია.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის რეალიზაციის შედეგების განსაზღვრა ხორციელდება ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტთა ქმედებების მონაცემების მიღების მსგეველობის პერიოდში, შემდეგ ხდება მიღებული მონაცემების შეპირისპირება სახელმწიფო პოლიტიკის მიზნებთან, რამაც შეიძლება მიგვიყვანოს ფაქტობრივ და სასურველ შედეგებს შორის გადახრების გამოვლენამდე.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის ობიექტებად გვევლინება ინოვაციური საქმიანობის მრავალი სუბიექტი, წარმოდგენილი სხვადასხვა ორგანიზაციების სახით (სახელმწიფო და არასახელმწიფო), დაკავშირებული მოლაპარაკებებითა და კოოპერაციული გარიგებებით, რომლებიც გამოიმუშავებს თავისი და სახელმწიფოს ურთიერთქმედების წესებს. ინოვაციური პოტენციალის განვითარება შესაძლებელია ნორმალურად ფუნქციონირებადი ეკონომიკის დროს, როდესაც გრძელვადიანი ინვესტირება არის მომგებიანი, ასევე არსებობს კონკურენტული სფერო. ინოვაციური საქმიანობა ძირითადი ფაქტორია კონკურენციაში წარმატების მისაღწევად.

პრინციპების შინაარსი დამოკიდებულია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაზე ეკონომიკურ საქმიანობასთან მიმართებაში, ინსტიტუტების ზემოქმედების სიღრმეზე. სამეცნიერო და ინოვაციურ საქმიანობაში სახელმწიფოს ძირითად პრინციპებს განეკუთვნება: სამეცნიერო და სამეცნიერო-ტექნიკური შემოქმედების თავისუფლება, ინტელექტუალური საკუთრების სამართლებრივი დაცვა, სამეცნიერო, სამეცნიერო-ტექნიკური მოღვაწეობის და განათლების ინტეგრაცია, მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში მხარდაჭერა, რესურსების კონცენტრაცია სამეცნიერო განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებით, სამეცნიერო, სამეცნიერო-ტექნიკურ და ინოვაციურ საქმიანობაში მოქმედების აქტიურობის სტიმულირება, საერთაშორისო მეცნიერებაში ინოვაციური თანამშრომლობის განვითარება.

საერთაშორისო თანამეგობრობის ქვეყნებში სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური პოლიტიკის ფორმირებისა და რეალიზაციის მექანიზმი განსხვავებულია, რადგან სხვადასხვა ქვეყნებში სახელმწიფოს და ბაზრის ფუნქციების, ცენტრალიზაციისა და თავისუფალი მეწარმეობის პრინციპების გამოყენება სამეურნეო საქმიანობაში, მათი ურთიერთმიმართება განსხვავებულია. თუმცა საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში წარმოების განვითარების კანონზომიერებები მსგავსია და ინოვაციური საქმიანობისადმი, კერძოდ, მისი გრძელვადიანი ტენდენციებისა და შედეგების აღრიცხვისადმი, მიდგომა ერთნაირია.

სხვადასხვა ქვეყნების სამეცნიერო და ინოვაციური პოლიტიკის განხორციელებაზე იხარჯება სხვადასხვა რაოდენობის ფინანსური სახსრები, რაც მშპ-ს გარკვეული პროცენტული წილით გამოიხატება ბიუჯეტში. ამ მხრივ ლიდერებად გვევლინებიან შვეიცარია, გერმანია, იაპონია, შვედეთი, სამხრეთ კორეა და აშშ. სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების დაფინანსების მოცულობით ლიდერობენ

მსოფლიოს ისეთი მოწინავე ქვეყნები, როგორებიცაა: იაპონია, გერმანია, შვედეთი, შვეიცარია, სამხრეთ კორეა და აშშ. მეორე ჯგუფს (მაღალი ტექნოლოგიის ქვეყნები) განეკუთვნება დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იტალია და სხვა ევროპული ქვეყნები, ასევე ტაივანი.

კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით, თითქმის ყველა განვითარებული ქვეყანა (გერმანია, ბელგია, დანია, ფინეთი, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, ირლანდია, იტალია, იაპონია, კანადა, კორეა, ჰოლანდია, ავსტრია, შვედეთი, შვეიცარია, ესპანეთი და აშშ) სადღეისოდ ინდიკატორთა ერთიან სისტემას იყენებს, რომლის შემუშავებაც აგრეგირების რამდენიმე ეტაპის გავლის შემდეგ მოხერხდა. ამ სისტემამ გააიოლა მასში ჩართული ქვეყნების ინოვაციური პოტენციალის საერთაშორისო შედარება. მოქმედი ელემენტებისა და სისტემური კომპონენტების დიფერენცირებამ შესაძლებელი გახდა ცალკეული ქვეყნების მონაცემთა სისტემატიზება და საერთო მონაცემთა სისტემაში ჩართვა. ამ გზით მოხდა „ინოვაციური ბალანსის“ გამოყვანა, მაგალითად, გერმანიისთვის, რომელმაც, სხვა ქვეყნების მსგავსად, სააშკარაოზე გამოიტანა თავისი სუსტი და ძლიერი ინოვაციური მხარეები. ეს კონცეფცია არის საფუძველი პროექტის საბოლოო მიზნის მისაღწევად: მეთოდურად გაიმართოს ინოვაციებისა და ინოვაცია-უნარიანობის კომპლექსურობა და მოხერხდეს ფართო საზოგადოებისათვის გასაგები შედეგების გამოყვანა და წარდგენა<sup>1</sup>.

მსოფლიო პრაქტიკაში დახმარების დონისა და ფორმის მიხედვით გამოყოფენ სახელმწიფო ჩარევის აქტიურ სტრატეგიებს, დეცენტრირებულ რეგულირებასა და შერეულს. როცა ხორციელდება აქტიური ჩარევის სტრატეგია, სახელმწიფო აღიარებს, რომ ეროვნული ეკონომიკის ზრდაში სამეცნიერო, სამეცნიერო-ტექნიკურ და ინოვაციურ საქმიანობას აქვს მთავარი და განმსაზღვრელი როლი. როგორც წესი, ამ სტრატეგიის ამორჩევა ითვალისწინებს არსებით ცვლილებებს კანონმდებლობასა და სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკაში.

იაპონიაში, რომელიც ხელმძღვანელობს ამ სტრატეგიით, შეიმჩნევა მჭიდრო კავშირი სახელმწიფოს მართვის ორგანოებსა და საქონელმწარმოებლებს შორის. ისინი ერთიანი ფრონტით გამოდიან მსოფლიო სამეურნეო სივრცეში. სახელმწიფო ასრულებს არა მარტო საორიენტაციო ფუნქციას, არამედ აქტიურ როლს თამაშობს იმ მრავალი მნიშვნელოვანი პროგრამის, პროექტის ორგანიზაციასა და დაფინანსებაში, რომელთა განხორციელებასაც ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს.

აქტიური ჩარევის სტრატეგია, უმაღლესი სკოლის დაფინანსებასა და მნიშვნელოვან შეღავათებთან ერთად იმ კომერციული ორგანიზაციებისათვის, რომლებიც ახორციელებენ სამეცნიერო-ტექნიკურ და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებს, ააქტიურებს ინოვაციურ საქმიანობას იაპონიაში, საფრანგეთში, ნიდერლანდებსა და სხვა ქვეყნებში.

სახელმწიფო ზემოქმედება სამეცნიერო და ინოვაციურ საქმიანობაზე ხორციელდება უშუალოდ, სახელმწიფო ეკონომიკურ სფეროს სთავაზობს სამეცნიერო-ტექნიკური სიახლეებისა და ინფრასტრუქტურის შექმნას ინოვაციურ სფეროში; ქმნის პირობებს ყველა იმ მონაწილის ინოვაციური აქტიურობის ასამაღლებლად, რომელიც საქმიანობას ეწევა ინოვაციურ სფეროში; გამოყოფს სახელმწიფო რესურსებს სიახლეებზე პირველადი მოთხოვნილების შესაქმნელად, რაც ფართო გავრცელებას პოვებს ეროვნულ ეკონომიკაში. ასეთი სტრატეგიის გამოყენებისას, სახელმწიფო იყენებს საგადასახადო შეღავათებსა და მეცნიერულ-ინოვაციურ სტიმულებს. ასეთი სტრატეგია ხორციელდება აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთსა და სხვა ქვეყნებში.

<sup>1</sup> Welfens Paul J.J., and Heise Michael. 50 Years of EU Economic Dynamics: Integration, Financial Markets and Innovations by Richard Tilly. Springer Education. Nov 12, 2007.

საქართველოში ათეული წლის წინ არსებული ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკისაგან განსხვავებით, რომლის დროსაც წამყვანი როლი მეცნიერულ-ტექნიკური პრიორიტეტების არჩევაში ეკუთვნოდა სახელმწიფოს, დეცენტრალიზებული რეგულირების სტრატეგიის დროს მეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური საქმიანობის წარმმართველად გამოდიან სამეურნეო სუბიექტები, და, საქართველოში ეკონომიკური ინტეგრირების პერსპექტივებიდან გამომდინარე, სახელმწიფო უნდა ისწრაფოდეს, სამართლებრივი, ეკონომიკური და სხვა პირობები შეუქმნას მათ საქმიანობისათვის.

საქართველოში ინოვაციურ საქმიანობაზე სახელმწიფოს ზემოქმედების მეთოდები შეიძლება დავეყთ ორ ნაწილად: ადმინისტრაციული და ეკონომიკური. მათი თანაფარდობა უნდა განისაზღვროს ინტეგრირებადი ქვეყნების ეკონომიკური სიტუაციით და სახელმწიფოთა მიერ არჩეული რეგულირების კონცეფციით, ბაზარზე ან ცენტრალურ ზემოქმედებაზე დაყრდნობით.

საქართველოსთვის, როგორც ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკაში შემავალი ქვეყნისთვის განსახორციელებელი ინოვაციური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებად უნდა იქცეს: ერთიანი ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა, მოწყობილობების დაჩქარებული ამორტიზაციის სისტემა, სამეცნიერო-ტექნიკური და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების შეღავათიანი დაბეგვრა, მცირე მეცნიერებატევადი ბიზნესის წახალისება, ინოვაციურ საწარმოთა პირდაპირი დაფინანსება.

ყოველივე ეს საშუალებას იძლევა, ინოვაციური პოლიტიკა მჭიდროდ იყოს დაკავშირებული ბაზრის განვითარებასა და იმ ობიექტურ პროცესებთან, რომელიც მიმდინარეობს საქართველოს ევროპასთან ეკონომიკურ ინტეგრაციაში.

*Masurashvili Ioseb*

## **GOVERNMENT ROLE IN MANAGEMENT OF INNOVATION SUMMARY**

The state regulation of innovative activity realised by means of purposeful influence of state bodies on economic interests of institutes of innovative sphere, assumes as a condition of the efficiency a prediction reaction of these institutes to actions of the state organisations. The state body, becoming the subject of regulating influence, should formulate own purposes in the form of a desirable condition of object of management or desirable results of its activity. For the achievement of the formulated purposes the state body selects concrete measures of the influence, which perception objects of regulation, being correlated with their own (internal) purposes, initiates the last to development, and in a consequence and realisation of the certain administrative decisions changing economic behaviour of the innovative organisations in the course of creation of an innovative product, or in the market of innovations.

*ეკატერინე მეყანწიშვილი  
თამარ როსტიაშვილი  
მაია სოსელია*

### **გლობალიზაცია და სახელმწიფოს როლი ეკონომიკის რეგულირებაში**

სანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მიაჩნდათ, რომ სახელმწიფოებს, ეროვნული ეკონომიკის გარე სამყაროსთან იზოლირებითა და სხვა ქვეყნებთან მხოლოდ მინიმალური ეკონომიკური კონტაქტების დამყარებით, შეუძლიათ, საკუთარი მოსახლეობისთვის ნორმალური ცხოვრების დონე უზრუნველყონ. მე-20 საუკუნის 40-იან წლებში, ფართო

განვითარება პოვა ქვეყნებს შორის ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა. სულ უფრო მასობრივი ხასიათი მიიღო ეკონომიკურმა ინტეგრაციამ. ქვეყნებს შორის ეკონომიკური კავშირების დაჩქარებული ტემპებით განვითარების ერთ-ერთი მამოძრავებელი ფაქტორი გახდა სახელმწიფოთა ტექნოლოგიური განვითარების ამოცანების გადაწყვეტის აუცილებლობა, რომელიც უნდა განხორციელდებოდა ერთიანი ძალისხმევით, სხვა გამოსავალი არც ერთ დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყანას არ გააჩნდა.

სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი საზოგადოების განვითარების კვალობაზე, მნიშვნელოვანი ცვლილებებით ხასიათდებოდა, იგი მუდმივად ადეკვატური იყო ცალკეული ეპოქისთვის დამახასიათებელი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესებისა, მისი არსენალი მუდმივად ივსებოდა ახალი მეთოდებით, ინსტრუმენტებითა და მექანიზმებით. რაც შეეხება სახელმწიფოებრივი რეგულირების განხილვას ისტორიულ ასპექტში, ყველაზე გავრცელებული მიდგომით მიღებულია ხუთი ეტაპის გამოყოფა [2, გვ. 7].

პირველი ეტაპი ხასიათდებოდა სახელმწიფოს მხრიდან საბაზრო ეკონომიკის განვითარებისათვის შესაბამისი პირობების ფორმირებით. მეორე ეტაპიდან სახელმწიფო უფრო ფართოდ ერთვება სამეურნეო საქმიანობაში. იგი, საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების კვალობაზე, საკუთარი ეკონომიკური მიზნებიდან და სამრეწველო პოლიტიკიდან გამომდინარე, უფრო გამოკვეთილად იღებს საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთი სამეურნეო სუბიექტის სახეს. მესამე ეტაპზე სახელმწიფო რეგულირების პროცესში აქცენტს შედარებით დამოუკიდებელ სფეროებზე (სამრეწველო, სოციალური, აგრარული, საბაჟო) აკეთებს. ამ ეტაპის მთავარ მახასიათებლად მიიჩნევა ის, რომ საერთაშორისო ბაზარზე ექსპორტის წახალისებისა და კაპიტალის გატანის პოლიტიკამ მსოფლიოს ტერიტორიულ-ეკონომიკური დაყოფა გამოიწვია. რაც შეეხება მეოთხე ეტაპს, მას მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდი მიეკუთვნება. მის მთავარ ნიშნად მიიჩნევა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევისადმი უფრო ფართო ხასიათის მინიჭება. მეხუთე ეტაპზე უკვე მიმდინარეობს ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მეთოდთა ტრანსფორმაცია გლობალიზაციის მიმდინარე ეტაპის სპეციფიკის შესაბამისად. ხორციელდება განვითარების საშუალოვადიანი პროგრამების მიზნებისა და ამოცანების შეთანხმება გარკვეული ინტეგრაციული კავშირების ჩარჩოებში. მსოფლიო ცივილიზაციამ მნიშვნელოვანი საფუძვლები შექმნა პოსტინდუსტრიული საზოგადოების ფორმირებისათვის. მსოფლიო ცივილიზაციის ტენდენციებმა გლობალიზაციისაკენ, განაპირობა რადიკალური ცვლილებები ქვეყნის პოლიტიკურ, სოციალ-ეკონომიკურ და ინოვაციურ-ტექნოლოგიურ განვითარებაში.

თანამედროვე ეკონომიკა, ისევე, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა უამრავი სფერო, უნდა გავაანალიზოთ გლობალიზაციის კონტექსტში და განვიხილოთ, როგორც გლობალური ეკონომიკა. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესი წარმოადგენს წარმოებისა და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის კანონზომიერ შედეგს. გლობალური ეკონომიკის მახასიათებელია ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების ზრდა. შედეგად, ერთ ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკურ ცვლილებებს (განსაკუთრებით პოლიტიკურად და ეკონომიკურად წამყვან ქვეყნებში) შეუძლია მკვეთრი ზეგავლენის მოხდენა სხვა ქვეყნების ეკონომიკაზე.

გლობალიზაციის პროცესი შეუქცევადია. სულ უფრო იზრდება ქვეყნების ეკონომიკების ურთიერთდამოკიდებულება, საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, ინფორმაციის გაცვლის მასშტაბები. გლობალიზაცია პირველ რიგში ამყარებს ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების პოზიციებს, აძლევს მათ დამატებით შესაძლებლობებსა და უპირატესობებს.

გლობალიზაციის განვითარების კანონზომიერებიდან გამომდინარე, რამდენიმე ფაქტორია, რომლებიც უბიძგებს ეროვნული ეკონომიკის ჩართვას გლობალიზაციის პროცესში, ესენია: საქონლისა და მომსახურების მოძრაობა ქვეყნებსა და ეკონომიკის სექტორებს შორის; ადამიანების გადაადგილება ქვეყნებს შორის, რომელიც გამოწვეულია ეკონომიკური ფუნქციონირების საჭიროებიდან გამომდინარე; ინტელექტუალური პროდუქციისა და იდეების მოძრაობა საკვლევ და სასწავლო ცენტრებს შორის.

იმის გამო, რომ 21-ე საუკუნის მიჯნაზე ქვეყნები ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა სტადიაზე იმყოფებიან, მათ არ შეუძლიათ და არც უნდა განახორციელონ თანაბარზომიერად ღია კარის პოლიტიკა. ამასთან, არ შეიძლება გლობალიზაციის პროცესისგან იზოლირება. აუცილებელია თანდათანობით, ეტაპობრივად წარმართოს აღნიშნულ პროცესში ეროვნული ეკონომიკის ჩართვა. მით უმეტეს თანამედროვე მსოფლიოს გააჩნია გლობალიზაციაზე გადასვლის უმნიშვნელოვანესი ტექნიკური არსენალი.

გლობალიზაციის გავლენა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების მეთოდების ტრანსფორმაციაზე ორი ძირითადი მიმართულებით ხორციელდება: პირველი – ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობისადმი მზარდი მოთხოვნა. შესაბამისად, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტად ქვეყნის ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ზრდისათვის პირობების შექმნის დასახვა; მეორე – ქვეყნების ურთიერთდამოკიდებულების ზრდა. აქედან გამომდინარე, ქვეყნის მთავრობის მოქმედებები დაკავშირებულია არა მარტო ქვეყნის შიგნით არსებულ სიტუაციასთან, არამედ პარტნიორი ქვეყნების კონკრეტულ ნაბიჯებთანაც, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების მოქმედებებთან. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ მთავრობის თავისუფლების ხარისხი მცირდება, მაგრამ იზრდება ეკონომიკური პოლიტიკის უნიფიცირებისა და შეთანხმებულობის აუცილებლობა. უფრო მეტიც, მიმდინარეობს სახელმწიფოს სუვერენული ფუნქციების გარკვეული შეზღუდვა, მისი ნაწილი გადაეცემა რეგულირების ზეეროვნულ და რეგიონულ ორგანიზაციებს.

გლობალური ტენდენციების გაძლიერების კვალობაზე, ადამიანის მდგომარეობა ეროვნულ სახელმწიფოზე მეტად ტრანსნაციონალური სტრუქტურების მოქმედებაზეა დამოკიდებული. მნიშვნელოვნად იზრდება ტრანსნაციონალური ძალების როლი ქვეყნის შიგნით მიმდინარე პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური პროცესების მართვაში. თავის მხრივ, სახელმწიფო ბერკეტები ვერ უზრუნველყოფს ლოკალური ეკონომიკური სისტემის ფარგლებში სამართლიანობის, ეფექტიანობისა და სტაბილურობის ფუნქციების ოპტიმალურ განხორციელებას. ეროვნული სახელმწიფოებისთვის უკვე ცხადია, რომ მათი ეკონომიკური სისტემის კოორდინაციის, დამოუკიდებელი კვლავწარმოების უნარი მხოლოდ საკუთარ წიაღში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა, რის გამოც ცდილობენ, განვითარება მსოფლიო მეურნეობის სივრცეში უზრუნველყონ. ამით კი გარკვეული იმუნინგტი გამოიქმნა გლობალური პროცესების არასასურველ ზეგავლენაზე და ღირსეული ადგილი დაიკავეს მსოფლიო მეურნეობაში. ყოველივე ცხადყოფს, რომ სუვერენული სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაციაა მოსალოდნელი, რადგანაც, ერთი მხრივ, გლობალური პროცესების გამო ტრადიციული მეთოდებით ეკონომიკაში ჩარევა, ხშირ შემთხვევაში, კონტრეფექტიანია, მეორე მხრივ, ახალი პირობების გათვალისწინებით აუცილებელი ხდება გლობალიზაციისა და საერთაშორისო ორგანიზაციებში მონაწილეობის კოორდინაციის, ეროვნული ინტერესების დაცვის მნიშვნელოვანწილად ახალი ფუნქციების შესრულება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ მკვეთრად იკლებს სუვერენული სახელმწიფოს თავისუფლების ხარისხი – წარმართოს ეკონომიკური პროცესები და ასევე მკვეთრად იზრდება იმ მარეგულირებელ ღონისძიებათა არეალი, რომლებიც მიმართულია საერთაშორისო მოთხოვნებისადმი

უნიფიკაციისა და შეთანხმებისაკენ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ გლობალიზაციის პროცესი ერთი მხრივ ასუსტებს ეროვნული სუვერენული სახელმწიფოების როლს საერთაშორისო სისტემაში, მეორე მხრივ მათ ახალ ფუნქციას უმატებს. თუ საგარეო პოლიტიკა განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფოს განსაკუთრებული ეროვნული ფუნქცია, როცა იგი დამოუკიდებლად წყვეტდა თავდაცვისა და უსაფრთხოების პრობლემებს, დღეს სახელმწიფო მოკლებულია ქვეყნის პრობლემებზე სწრაფი რეაგირებისა და საკუთარი ძალებით გადაწყვეტის შესაძლებლობებს. მისი უფლებების რეალიზაციაზე გავლენას ახდენს საერთაშორისო ორგანიზაციები, ამიტომ ეროვნულ მთავრობათა ძალისხმევა იმგვარადაა განსახორციელებელი, რომ გარკვეული ქვეყნის განვითარების ან გავლენის დონემ სხვათა ინტერესების გაუთვალისწინებლობა ან იგნორირება არ გამოიწვიოს.

განვითარების დისპროპორციები ქვეყნებს შორის ისეთი მწვავე, როგორც ამჟამადაა, არ ყოფილა ცივილიზაციის არც ერთ ეტაპზე. ცხადია, გლობალიზაცია რეალურად იწვევს საზოგადოების სოციალური პოლარიზაციის პროცესის გაძლიერებას, სუვერენული სახელმწიფოს ეკონომიკური საზღვრების რღვევას. ამასთანავე, ფართოა შესაძლებლობები და მექანიზმები, რომლის საშუალებითაც ლიდერებს შეუძლიათ, ზეგავლენა მოახდინონ ევოლუციური ეკონომიკის ქვეყნებზე. მაშინ, როცა განვითარებული ქვეყნებისთვის მისაღებია არ დაირღვეს განვითარების ამჟამად არსებული ტენდენცია და ბალანსი, განვითარება განხორციელდეს მათი მოდელით, რაც მათი მხრიდან სახელმწიფოებრივი რეგულირების მრავალფეროვანი და უაღრესად დახვეწილი მეთოდების გამოყენებითაა შესაძლებელი, განვითარებადი ქვეყნების წინაშე უპირველეს ამოცანად დგას, მიიღონ გლობალიზაციის გამოწვევა და ღირსეული ადგილი დაიკავონ მიმდინარე პროცესებში, რომელიც ასევე სახელმწიფოს როლის მნიშვნელოვანი გაძლიერებითაა შესაძლებელი.

გლობალიზაციასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა არ იქნება სრულყოფილი თუ არ შევხებით იმ მკვეთრ განსხვავებულობას, რომელიც არსებობს კონიუნქტურის არამდგრადობასა და ეკონომიკურ არასტაბილურობას შორის. ჩვეულებრივ, არასტაბილურობა ასოცირდება საფინანსო-საბიუჯეტო სტაბილიზაციისა და ინფლაციის შემცირების პრობლემასთან, არამდგრადობა დაკავშირებულია ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრების (მშპ, სავალუტო კურსი, საპროცენტო განაკვეთი, ვაჭრობის პირობები და ა.შ) გაუთვალისწინებელ და მოულოდნელ ცვალებადობასთან. თუ ამ ცვლილებებს თან არ ახლავს განსაზღვრული მოდელი, ეკონომიკური აგენტები უძღურნი არიან განვითარების ტენდენციის პროგნოზირებაში, რაც ეკონომიკაში გაურკვეველობას იწვევს. ასეთ პირობებში მცირდება ინვესტიციები და საფრთხეში ვარდება გრძელვადიანი ზრდის შესაძლებლობები. გლობალიზაციით გამოწვეული ეკონომიკის არამდგრადობის მიზეზებია: კაპიტალის უფრო სწრაფი მოძრაობა, ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება, მცდარი გადაწყვეტილებების ნეგატიური შედეგების გაძლიერება.

რაც შეეხება განვითარების უთანაბრობას, იგი გამოწვეულია ინდუსტრიულად ნაკლებგანვითარებული ქვეყნების არაადაპტაციული მონაწილეობით საერთაშორისო ეკონომიკურ კავშირებში. ამას თავისი ობიექტური და სუბიექტური პირობები გააჩნია. კერძოდ, სუსტია ან სრულებითაც არ არსებობს გლობალიზაციისათვის აუცილებელი ინსტიტუტები, ეკონომიკა დახურულია და არსებობს პროტექციონიზმი. აღნიშნული პრობლემის გადასაჭრელად მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა და ეფექტიანი გამოყენება. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აღნიშნულ ქვეყნებში შეწონილი მაკროეკონომიკური პროგრამისა და სტაბილური ეკონომიკური ზრდის პირობებში შემოდის უცხოური ინვესტორი. სწორედ ასეთი პირობების დაცვით გათავისუფლებული კაპიტალი არის ეფექტიანი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, როდესაც გვეყავს კრედიტორები და არა პარტნიორები, ქვეყანა ვერ გამოვა

სილატაკიდან და ვალებიდან. მსოფლიო ეკონომიკა ურთულეს პერიოდს განიცდის. ჩვენ ვცხოვრობთ მაღალი რისკისა და გაურკვევლობის ხანაში. ბანკები, საფინანსო დაწესებულებები და ინვესტორები შეწუხებულები არიან იმით, რომ, ერთი მხრივ, გაძნელებულია ფინანსური რესურსების მობილიზაცია, ხოლო მეორე მხრივ, მათი გამოყენების რისკი მეტად საშიშ ნიშნულამდეა მისული. სწორედ გლობალიზაციას გააჩნია სარგებლიანობის მნიშვნელოვანი რეზერვები, რომელთა რაციონალური გამოყენება შესაბამის უკუგებას მისცემს მსოფლიო ეკონომიკას.

ამგვარად, როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნებისათვის მიმდინარე პროცესებში სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობის აუცილებლობა სახეზეა. ამასთანავე, პირველ რიგში, მათი განსხვავებული მიზნებიდან გამომდინარე, განვითარებული ქვეყნებისთვის სასურველი არ არის ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების აქტიური ხასიათი განვითარებად ქვეყნებში, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში გართულდება განვითარების შესაბამისი მოდელის თავზე მოხვევა. სუვერენული სახელმწიფოს როლი შემცირდება დამოუკიდებელი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებაში, მაგრამ მის ფუნქციად დარჩება განვითარების ადეკვატური ღონისძიებების მუდმივი განხორციელება, რაც, პირველ რიგში, საერთაშორისო მიდგომებთან უნიციფირებასა და ეროვნული ეკონომიკური ინტერესების დაცვაში აისახება.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. „გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკის მდგრადი განვითარების პერსპექტივები“, II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თსუ, 2009.
2. Петров А. Государственное регулирование экономики. Ч.1. СПб, 1999, ст. 7
3. Орешин В. Государственное регулирование национальной экономики. Москва, «ИНФРА-М», 2001.
4. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики. Москва, «ИЕРАН», 1997.

*Mekantsishvili Ekaterine*

*Rostiashvili Tamar*

*Soselia Maia*

### **GLOBALIZATION AND THE ROLE OF A STATE IN THE REGULATION OF AN ECONOMY SUMMARY**

XXI century is a globalization epoch. Globalization is a dynamic process aiming at political, economical, ecological and social stabilization. Globalization can be seen to a certain extent as a component of managerial process of a system which creates foundations for the new society and universal capitalism.

Yet globalization does not represent a conceptual basis defining national economic policies of the most of countries. Attention is focused on the national interest-oriented strategy due to the objective needs of independent states.

Economic results of globalization can be evaluated as positive, taking into consideration general principles and negative and positive sides. Globalization will contribute to higher levels of development, especially for the developing countries. Globalization demolishes artificial political barriers and gives more economic liberty to common people in order to make a better use of their abilities. It brings together individuals and enterprises so that they can plan and lead economies in the right direction and overcome problems in various industries.

## ЛОГИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Главной отличительной чертой социально-экономических систем с точки зрения кибернетического подхода является присутствие в этих системах сознательно действующего человека, который выполняет функции управления, принятия управленческих решений и контроля за выполнением данных решений. В процессе выполнения этих многоплановых функций должна быть реализована задача обеспечения оптимального роста с учетом соблюдения общих приоритетов макроэкономической системы в рассматриваемой пространственно – временной среде. При этом должны быть учтены как внутренние, так и внешние воздействия на изучаемую экономическую систему.

Народное хозяйство как кибернетическая система является совокупностью всех своих систем и подсистем. Следовательно, определение пространственных и временных условий экономического развития приобретает особую значимость.

Под экономическим пространством подразумевается представление свойств экономики – кибернетической системы в пространстве ее развития. Поэтому пространство народного хозяйства является полной и целостной кибернетической системой, трактуется как пространство ее возможных движений в рамках прогнозируемого развития. Данное пространство обладает такими кибернетическими характеристиками как целостность и неделимость.

Изучение тех процессов макроэкономического пространства, которые органически связаны с экономическим ростом в экономико-кибернетических системах показывает, что динамика и плотность во времени социально-экономических процессов могут быть описаны посредством экономического времени. Пусть  $x$  – пространство входов экономико–кибернетической системы,  $Z$  – пространство параметров состояния, а  $y$  – пространство выходов этой системы. Тогда макроэкономическое пространство будет отображено множеством  $\{x, Z, y\}$ , которое будет адекватным отображением совокупности процессов, протекающих в каждом отдельно взятом сегменте макроэкономической системы и динамики их поведения в условиях экономического роста.

Описание динамики развития требует отображения данного развития с помощью пространственных и временных координат. Поэтому возникает необходимость математической формулировки количественных зависимостей траекторий развития кибернетических систем.

Первоначально определяется временной интервал  $T$ , в пределах которого и будет определяться траектория экономического роста, а затем на базе особенности экономического роста выбирается единица измерения экономического времени, называемой также «тактом» модели. Для описания пространственных координат, отображающих процесс оптимального развития экономико–кибернетической системы, введем следующие обозначения:

$x$  – вектор входа экономико–кибернетической системы, являющийся упорядоченным набором входных величин системы ( $x \in X$ );

$y$  – вектор выхода экономико–кибернетической системы, являющийся упорядоченным набором выходных величин системы ( $y \in Y$ );

$z$  – вектор координат состояний системы, отображающий состав элементов этой системы и способ их соединения ( $z \in Z$ );

$u$  – вектор параметров решений об экономическом росте экономико–кибернетической системы ( $u \in U$ );

$w$  – вектор выходных величин, поступающих в систему управления по каналу обратной связи (здесь  $w = \beta y$  ( $\beta \leq 1$ ), где  $\beta$  – коэффициент обратной связи)



Составим экономико-математическую модель экономического развития экономико-кибернетической системы:

$$Z_{t+1} = F_t(Z_1, Z_{t-1}, \dots, Z_{t-\theta_1}; X_t, X_{t-1}, \dots, X_{t-\theta_2}; u_t, u_{t-1}, \dots, u_{t-\theta_3})$$

$$\sum_{t=0}^T H_t(Z_t, Z_{t-1}, \dots, Z_{t-\theta_1}; X_t, X_{t-1}, \dots, X_{t-\theta_2}; u_t, u_{t-1}, \dots, u_{t-\theta_3}) \leq \hat{H}_t$$

$$w_t = u(Z_t, X_t, u_t)$$

$$y_t = S(Z_t, X_t, u_t)$$

В данной модели первое выражение отображает пространственно-временную динамику вектора внутреннего состояния экономико-кибернетической системы. Оно отображает внутреннее поведение системы в рассматриваемом пространственно – временном контексте. Иными словами, данное выражение аппроксимируется как вид зависимости векторов  $x$  и  $u$  системы в момент времени  $(t+1)$  с учетом продолжительности их взаимодействия  $\theta_1$ . Функция  $H_t$  представляет собой количественную характеристику пространственно-временной динамики изучаемой экономико-кибернетической системы и определяется на основе системного анализа поведения этой системы в временном интервале  $T$ . Оно отображает ограниченность по  $\hat{H}_t$ , то есть тех условий экономического пространства, которые должны быть обязательно учтены в процессе экономического развития (ограничения по материальным и трудовым затратам, по объему и структуре продукции, по качеству продукции и т.д.). Последние системы ограничений данной модели связаны с движением информации в изучаемой экономической системе и пространственно-временной динамикой вектора  $u$ , то есть выходного канала экономической системы. Отметим, что нередки случаи, когда параметры состояния системы в момент  $(t+1)$  зависят как от параметров состояния этой системы в момент  $t$ , так и от параметров более ранних состояний (фактически имеет место процесс с последствиями, являющиеся противоположностью Марковских процессов без последствий). Следовательно, возможно появление некоторых параметров запаздывания. Так, например, прирост в момент  $t$  находится в зависимости от инвестиций как в период  $t$ , так и в предыдущие периоды, однако материализуются только в основных фондов момента  $t$ .

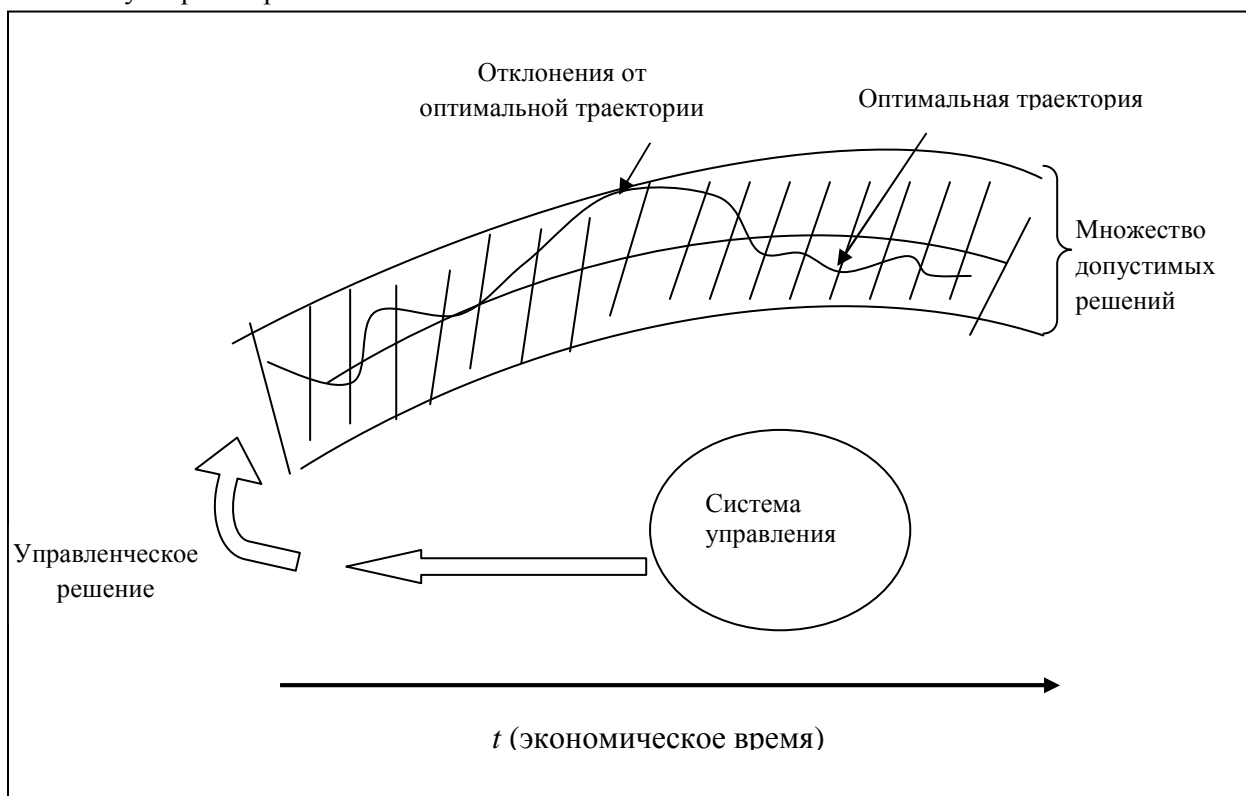
Рассмотрим логистические аспекты динамики экономического роста. Будем рассматривать данную проблему более расширенно с позиции обеспечения оптимального развития экономико-кибернетической системы. Если будем исходить из быстродействия процессов в рамках экономического пространства, то можно сформировать новый механизм отыскания оптимума – метод динамического оптимума.

Сущность данного подхода заключается в том, что здесь основная цель экономического роста определяется как отыскание оптимальных траекторий роста как в экономико-кибернетической системах, так и в ее подсистемах. Следовательно, экономическая логистика подходит к понятию оптимума с позиции полной макроэкономической кибернетической системы.

Предлагаемый экономической логистикой подход к понятию оптимума требует исследования соотношений макроэкономического и микроэкономического оптимума. Учитывая, что как между отдельными составными частями макроэкономической кибернетической системы, так и между областями ее роста присутствуют тесные, прямые и обратные, моноиерархические и полииерархические связи, то оптимальное развитие каждой из этих систем может быть решена только в рамках общего оптимального развития.

Задача обеспечения роста в экономических системах по оптимальной траектории осуществляется на базе специфического инструментария, являющегося синтезом таких функций, как управление, контроль и решение.

В начальный момент экономическая система выводится на оптимальную траекторию, параметры которой определяются исходя из национальных приоритетов, стоящих перед обществом. Далее начинает действовать канал обратной связи и система управления осуществляет контроль над тем, соответствует ли поведение составных частей макроэкономики той траектории, которая определена программой экономического развития. Если обнаружатся отклонения от программы, то принимается управленческое решение, которое направлено на устранение этих отклонений, то есть возвращают экономико-кибернетическую систему или же ее конкретную подсистему на оптимальную траекторию.



**Рисунок 1.** Блок-схема динамического оптимума

Одной из приоритетных задач в условиях рыночной экономики является интеграция в мировую систему хозяйствования и участие в международной торговле. Поэтому траектория оптимального роста страны должна быть определена таким образом, чтобы она обеспечивала экономическую безопасность и доверительную защиту национальной экономики от катаклизмов мировой экономики, которые проявляются сейчас как мировой финансовый кризис. Это, в свою очередь, требует определения условий динамического равновесия экономико-кибернетических систем. Иными словами, проблема определения условий динамического равновесия непосредственно связана с обеспечением оптимального развития экономико-кибернетических систем. Согласно логистическому подходу под динамическим равновесием (устойчивостью) экономико-кибернетических систем понимается такое их свойство, когда ее отклонение от реального экономического развития находится внутри области допустимых решений.

Системный анализ динамической устойчивости экономико-кибернетических систем способствует созданию эффективных методов, на базе которых возможно сохранение оптимальной траектории роста этих систем. Создание этих методов предполагает наличия достаточной информации о специфических свойствах каждой экономической системы и подсистемы и о кибернетическом поведении данных систем в экономическом пространстве. Создание же генеральной стратегии экономического и социального развития страны должно быть достоверно

определено как структурно-топологические характеристика макроэкономического пространства, так и области роста каждой ее составной части.

Как было отмечено выше, применение метода экономической логистики позволяет рационально создать методы и алгоритмы проектирования оптимального экономического роста в макроэкономическом пространстве.

Рассмотрим математические условия обеспечения экономического роста. Предварительно перечислим пять начальных положений экономической логистики:

- динамика переменных состояния системы;
- начальные условия;
- экономическая цель;
- область экономического роста;
- эффективность системы;

Динамика тех переменных, которые отображают состояние системы, определяется следующим образом:

$$Z_{t+1} = F_t(Z_1, Z_{t-1}, \dots, Z_{t-\tau_1}; x_t, x_{t-1}, \dots, x_{t-\tau_1}; y_t, y_{t-1}, \dots, y_{t-\tau_3})$$

Представим данное выражение в упрощенном виде:

$$Z_{t+1} = f_t(Z_1, Z_{t-1}, \dots, Z_{t-S}; x_t, x_{t-1}, \dots, x_{t-S}; b),$$

где  $S$  – самый продолжительный период запаздывания, порождаемый переменными модели. То есть:

$$S = \max(T_1, T_2).$$

Начальными условиями экономического роста можно считать следующие условия:

- $t_0$  – начальный момент оптимизации системы;
- $Z_{t_0-i} = a_{t_0-i}$  ( $i = 0, 1, \dots, S$ ) – начальное состояние системы;
- $x_{t_0-i} = r_{t_0-i}$  ( $i = 0, 1, \dots, S$ ) – начальные управляющие воздействия на систему;

Здесь

$a_{t_0-i}$  – количественная оценка уровня экономического роста;

$r_{t_0-i}$  – решения, принятые в прошлых периодах, которые еще не потеряли своих управленческих воздействий;

Параметры  $a_{t_0-i}$  и  $r_{t_0-i}$  отображают преимущество управленческих решений, принимаемых по динамике экономических систем. Допустим, что принимается управленческое решение по инвестициям. При этом инвестиционные мероприятия, начатые в одном временном отрезке, получают свое продолжение в последующих периодах и существенно влияют на решения, принимаемые в таких областях, как производство, накопление и т.д.

Что же касается начального состояния экономика–кибернетической системы, то лицо принимающее решение может встретиться со следующими ситуациями:

- Заданы точки, соответствующие начальному состоянию экономика–кибернетической системы в микроэкономическом пространстве, то есть известны  $Z_{t_0-i} = a_{t_0-i}$  ( $i = 0, 1, \dots, S$ ).
- Заданы стартовые плоскости экономического пространства, на которой расположено начальное состояние.

В отличие от плановой экономики, для которой характерен второй случай, для рыночной экономики более характерен первый случай, когда фиксированы только точки пространства. В данных условиях по второму варианту можно определить стратегию развития крупных корпораций.

Экономическая цель, стоящая перед функционированием экономико–кибернетической системы, отображается в виде следующей функции:

$$Z_t = \omega (b)$$

Согласно данной функции, при проектировании экономического роста учитываются ряд важных элементов стратегии экономического и социального развития страны. Компоненты же функции  $\omega (b)$  отображают тот экономический уровень, который будет достигнут в конце горизонта планирования. Область роста системы же определяется ограничениями, которые складываются при развитии экономико–кибернетической системы как результат обеспечения равновесия во внутреннем рынке страны.

Математическими формулировками этих ограничений являются следующие:

$$\begin{cases} J_y(x, b) \leq 0 & (y = 1, 2, \dots, p) \\ I_y(x, y) = 0 & (y = p^1 = 1, p^1 + 2, \dots, p) \end{cases}$$

Область развития экономико–кибернетической системы в макроэкономическом пространстве определяется исходя из данных уравнений и неравенств, а также из цели, определяемой как  $Z_t = \omega (b)$ . При этом будет исходить из того, что область допустимых управленческих воздействий на экономическую систему  $X$  и  $x_t \in X$  известны.

Эффективность системы выступает как решающий элемент определения оптимальности траектории роста экономико-кибернетической системы в макроэкономическом пространстве.

Другим важным элементом в определении оптимальных критериев экономического роста служат критерии оптимальности, которые конструируются путем согласования с общей стратегией реализации национальных приоритетов страны.

Итак, нами рассмотрены исходные положения экономической логики как метода проектирования траектории оптимального роста экономико–кибернетических систем в макроэкономическом пространстве. Введем еще два понятия- допустимого управления и оптимального управления.

С точки зрения развития экономико–кибернетических систем под допустимым управлением понимается такое управление, которая определяется как  $\{x_t, b\}$  и  $x \in X$ . Здесь  $X$  – область допустимых значений управленческих реакции  $x_t$  (иными словами допустимая область управления), а  $b$  – цель управляющих воздействий на экономико–кибернетическую систему. При этом, с учетом состояния системы  $Z_t$ , управление этой системой может характеризоваться и контролироваться множеством  $\{x_t, b, Z_t\}$ . Что же касается вопроса оптимальности допустимого управления, то оно будет считаться таковым лишь тогда, когда цель управления будет достигаться при минимальных затратах.

Математической основой оптимизации управления в динамических системах является математический принцип максимума.

Условия обеспечения оптимальных траекторий оптимального экономического роста в экономико–кибернетических системах определяется именно на основе данного принципа.

Пусть перед исследованием поставлена задача выявления логистических характеристик траекторий роста экономико–кибернетических систем. Рассмотрим области роста некоторой абстрактной системы  $S$ . Будем считать, что задан вектор состоящий системы  $Z_t = (Z_1, Z_2, \dots, Z_T)$ . Здесь последовательность  $Z_1, Z_2, \dots, Z_T$  компонент данного вектора отображает траекторию роста изучаемой системы  $S$ :

$$\{Z_t\}_t^T = 0 \text{ или просто } \{Z_t\}_0^T$$

Выявление и точное отображение тех процессов, которые наблюдаются в экономическом пространстве реализуются посредством наиболее полного выявления структурно-топологических свойств области роста. Ниже приведена экономико - математическая модель данных свойств:

$$Z_{t+1} = f_t(Z_t, x_t), x_t \in X$$

Далее, исходя из начального состояния  $Z_0$ , определяется множество траекторий роста для временного отрезка от 0 до  $T$ . Отметим что/, все эти траектории роста имеют направленности к состоянию  $Z_T$ .

Тогда возникает другая проблема, связанная с оценкой каждой траектории роста из множества частных траекторий роста  $Z_{(0,T)}$ .

Если обозначить пространство состояний экономико–кибернетических систем через  $Z$ , а пространство выходных величин этой системы через  $U$ , то эффективность данной системы можно количественно оценить следующим образом:

$$U : Z \rightarrow y.$$

Где  $U$  – функции эффективности поведения экономико–кибернетической системы.

Итак, если в конце временного  $t$  ( $t \in T$ ) выполняется условие  $U(Z_{1t}) > U(Z_{2t})$ , то траектория  $\{Z_{1t}\}_0^T$  считается более эффективной, чем траектория  $\{Z_{2t}\}_0^T$ .

Обобщая данное отношение относительно всех компонентов вектора состояний экономико–кибернетической системы, получим:

$$U(Z_{1t}) \geq U(Z_{2t}) \quad (i = 1, 2, \dots, q)$$

Следовательно, траектория  $\{Z_{1t}\}_0^T$  считается более эффективной, чем траектория  $\{Z_{2t}\}_0^T$  лишь в том случае, если данная траектория обеспечивает сравнительно больших значений всех рассматриваемых параметров эффективности  $i$ .

Таким образом, приходим к понятию упорядоченности в пространстве входных величин. Тогда основной проблемой будет определение такого множества траекторий экономического роста, которые приводят к максимальным результатам по заданной упорядоченности. При этом при нулевом значении траектории роста,  $\{Z_t\}_0^T$  она считается более эффективной, ибо траектории роста, с более значимыми значениями всех параметров эффективности, не существует.

Совокупность эффективных траекторий образуют множество максимальных точек. Так, как во всех случаях существует несколько точек максимума, необходимо выбрать критерий, который наилучшим образом соответствует поставленным стратегическим целям. Выявление логистических характеристик оптимального экономического роста способствует как оптимальному управлению рыночными структурами, так и доверительному прогнозированию их будущих состояний.

*Mirzoev Asad*

## IDENTIFICATION OF TRENDS IN ECONOMIC GROWTH SUMMARY

This paper gives a logistical approach to the problem of determining the optimal trajectory of economic growth in a market economy. Here, economic growth considered from the perspective of systems analysis, it is assumed that economic growth has all the characteristics of a cybernetic system, that is a

complex, dynamic, probabilistic system. The paper presents the mathematical apparatus of optimizing economic growth, which is formulated as a problem of dynamic optimum.

*მარინა მუჩიაშვილი*

### **ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის რეზორმები საქართველოში**

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ძირითადი მიზანია საშუალოვადიან პერიოდში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევა. კერძოდ, მისი ძირითადი ამოცანაა ბიუჯეტის ხარჯების მთლიან შიდა პროდუქტთან და ბიუჯეტის დეფიციტის მთლიან შიდა პროდუქტთან შეფარდების ზღვრული მოცულობების მიზნობრივი პარამეტრების დაცვისა და ასევე, საბიუჯეტო მდგრადობის ხელშეწყობა, რაც გრძელვადიანი ეკონომიკური სტაბილურობისათვის, სახელმწიფოს მიერ ვალდებულებების სათანადო დონეზე შესრულებისა და ინვესტორთა ნდობის შესანარჩუნებლად, მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. მაქსიმალურად დაბალანსებული ბიუჯეტი უზრუნველყოფს ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებასა და გლობალური ეკონომიკური გამოწვევების შემთხვევაში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნებას. ამ მიზნის მიღწევას ემსახურებოდა 2011 წელს “ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ” საქართველოს ორგანული კანონის მიღება, რითაც განისაზღვრა ბიუჯეტის დეფიციტის მშპ-თან შეფარდება (მიღებული კანონის მიხედვით 2014 წლისათვის ამ პარამეტრმა არ უნდა გადააჭარბოს მშპ-ს 3%-ს), ასევე, ამ კანონით დგინდება მშპ-თან სახელმწიფო ვალის შეფარდების ზღვრული 60%-ანი სიდიდე.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა საბიუჯეტო პროცესს უფრო სტრატეგიულ ხასიათს ანიჭებს და მას მთავრობის პრიორიტეტების მიმართ უფრო მისადაგებულს ხდის. BDD-ის პირველი დოკუმენტი მოიცავდა 2006-2009 წწ. პერიოდს. მეორე დოკუმენტი – 2007-2010 წწ. პერიოდს და ა. შ. ბოლო დოკუმენტი მოიცავს 2012-2015 წლების პერიოდს. თავდაპირველად საშუალოვადიანი გეგმები დგებოდა საპილოტე სამინისტროებისათვის, რომელთა რიცხვი ეტაპობრივად იზრდებოდა. თანდათანობით იხვეწებოდა დოკუმენტის ფორმაც.

საქართველოში 2011 წელი სახელმწიფო ფინანსების რეფორმისთვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო, ვინაიდან პირველად განხორციელდა სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მომზადება პროგრამული ბიუჯეტის პრინციპების გათვალისწინებით, რამაც გააძეარა კავშირი ხარჯების საშუალოვადიან დაგეგმვასა (MTEF) და წლიურ ბიუჯეტს შორის.

2012-2015 წლის BDD დოკუმენტი თავსებადია ბიუჯეტის დაგეგმვის ახალ – პროგრამულ ფორმატთან. ამასთან, საქართველოს საბიუჯეტო სფეროში მიმდინარე რეფორმები ითვალისწინებს 2013 წლიდან ადგილობრივი ბიუჯეტების შედგენის პროგრამულ ფორმატზე გადასვლასაც.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის სფეროში სხვა ქვეყნების მიერ გატარებული რეფორმების ანალიზი მოწმობს, რომ მისი დანერგვის გზით მიღებული შედეგები არ არის ერთგვაროვანი. წარმატებული ქვეყნების შემთხვევაში ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა მოიცავს:

1. საშუალოვადიან ფისკალურ ჩარჩოს (MTFF), რომელიც ადგენს: აგრეგირებულ ფისკალურ მიზნებს, აგრეგირებული ხარჯების ჭერებსა და მათ საშუალოვადიან პროგნოზებს;
2. საბიუჯეტო ჭერებსა და პროგნოზებს ცალკეული სამინისტროებისა და ორგანიზაციებისათვის;

3. რესურსებზე არსებული სერვისების გაწვევისათვის საჭირო მოთხოვნების სიდიდესა (ღირებულებით გამოსახულებაში) და ახალი პოლიტიკის გასატარებლად საჭირო ხარჯების, ან, პოლიტიკის ცვლილების შემთხვევაში, საჭირო ხარჯების ბიუჯეტის მთლიან ხარჯებზე ზემოქმედების შეფასებებს.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ძირითადი მიზნებია ცენტრალური და ადგილობრივი მთავრობების ბიუჯეტების მართვაში ფისკალური დისციპლინის გაძლიერება; საბიუჯეტო სახსრების განაწილების რეგულირების გაძლიერება ხარჯების მთავრობის პოლიტიკასა და პრიორიტეტებთან უფრო მჭიდროდ დაკავშირების გზით, დარგობრივ სამინისტროებში საბიუჯეტო პროცესებისა და საბიუჯეტო რესურსების მართვის გაუმჯობესება, რათა, მათ მიერ სახელმწიფო მომსახურებების მიწოდებისას, მიღწეულ იქნეს სახელმწიფო რესურსების ეფექტიანი და ეფექტური გამოყენება.

ამ მიზნის მისაღწევად საშუალოვადიანი ბიუჯეტი აერთანებს ორ კომპონენტს:

1. სტრატეგიულ, ანუ “ზემოდან-ქვემოთ” კომპონენტს, რაც გულისხმობს სახელმწიფო ბიუჯეტის რესურსების მართვის გაძლიერებას და საბიუჯეტო რესურსების განაწილებას დარგობრივი სამინისტროებისათვის სახელმწიფო პოლიტიკისა და პრიორიტეტების საფუძველზე და

2. საშუალოვადიანი დაგეგმვის “ქვემოდან-ზემოთ” კომპონენტს, რომელიც გულისხმობს ბიუჯეტის მართვის გაუმჯობესებას დარგობრივი სამინისტროების დონეზე.

ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის პოტენციური სარგებელი ევროპის ბევრ ქვეყანაში ცხადი სახითაა მიღებული. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის კარგად შედეგნილმა და კარგად მართულმა ჩარჩომ ხელი უნდა შეუწყოს გაუმჯობესებულ ფისკალურ დისციპლინას და კონტროლს, მომსახურების მიწოდების ეფექტიანობის ზრდას, რაც მიიღწევა პოლიტიკის მიზნების ზუსტად განსაზღვრის, საბიუჯეტო სახსრების განაწილებაში პროგნოზირების უფრო მაღალი დონის, საბიუჯეტო ინფორმაციის საიმედოობის ზრდისა და რესურსების გამოყენებაში უფრო მაღალი ანგარიშვალდებულებებისა და გამჭვირვალობის დონის ამაღლების გზით.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილების შესწავლა მოწმობს, რომ ბევრ ქვეყანაში ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვით სათანადო შედეგები ვერ იქნა მიღწეული. ამის მიზეზები ძირითადად შემდეგი იყო: ამ ქვეყნებში ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა განიხილებოდა, როგორც რიტუალი, რომელსაც დაბალი პრაქტიკული ღირებულება გააჩნდა და ის სრულიად გამოყოფილი იყო ყოველწლიური ბიუჯეტის მომზადების პროცესისაგან. გარდა ამისა, საბიუჯეტო ორგანიზაციები აგრეგირებული ხარჯების მაჩვენებლებს, ანუ “ჭერებს” არ განიხილავდნენ როგორ შემზღუდავ ფაქტორს საბიუჯეტო მოლაპარაკებების დროს, რაც ამცირებდა ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის პროცესის “ზემოდან-ქვემოთ” ელემენტის შესაძლებლობებს, კერძოდ, რაც გამოიხატება საბიუჯეტო ორგანიზაციების წახალისებაში, შეზღუდული რაოდენობის რესურსების პირობებში, მათი ხარჯების მიმართულებების პრიორიტეტიზაციისა და მათთვის გამოყოფილი რესურსების განაწილების ეფექტიანობის ამაღლებაში. შედეგად, ამ ორგანიზაციების ხარჯები ნაკლებად იყო ფოკუსირებული სახელმწიფოს პრიორიტეტების მიღწევაზე. ასევე, სხვა სახის საერთო პრობლემა ამ ქვეყნებებში არის სუსტი კოორდინაცია ეროვნულ ან სექტორულ სტრატეგიებს შორის. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის წარუმატებლობის მიზეზი ხშირად ისიც იყო, რომ სათანადოდ არ ფასდებოდა წლიური ბიუჯეტის რეალისტურ დონეზე შედეგისა და დაგეგმვის შესაძლებლობები და ის, თუ რამდენად იძლეოდა ის ბიუჯეტის საშუალოვადიან დაგეგმვაზე გადასვლის შესაძლებლობებს. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის სფეროში სხვა ქვეყნების ამ სუსტი მხარეების გათვალისწინება საქართველოს საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფისათვის მეტად მნიშვნელოვანი საკითხია.

განვიხილოთ ბიუჯეტის საშუალოვადიანი გეგმის – BDD დოკუმენტის – შედგენის პროცესი საქართველოში. დოკუმენტის შედგენას უზრუნველყოფს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო საქართველოს ეროვნული ბანკისა და სხვა სახელმწიფო ორგანოებისგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე. საქართველოს მთავრობა უზრუნველყოფს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტისა და BDD დოკუმენტის შემდგომ შესაბამისობას. ბიუჯეტის საშუალოვადიან გეგმაზე მუშაობა საქართველოში იწყება ყოველი წლის 1 მარტიდან და ის საბოლოო სახის მიღებამდე თითქმის ათვიან პერიოდს გაივლის. კერძოდ, 1 ივნისამდე მთავრობა პარლამენტში წარადგენს BDD-ის თავდაპირველ დოკუმენტს, რომელშიც მაკროეკონომიკური პროგნოზებისა და საქართველოს სამინისტროების ძირითადი მიმართულებების შესახებ ინფორმაციაა ასახული. პარლამენტის კომიტეტები დარგების მიხედვით იხილავენ BDD დოკუმენტს და მომზადებულ შენიშვნებს 21 ივნისამდე უგზავნიან მთავრობას. 1 ოქტომბერს, ბიუჯეტის პროექტთან ერთად, მთავრობა პარლამენტში წარადგენს გადამუშავებულ BDD დოკუმენტს; საქართველოს პარლამენტში კანონით დადგენილი პროცესის გავლისა და წლის ბოლოს მომავალი წლის სახელმწიფო ბიუჯეტისა და ადგილობრივი ბიუჯეტების დამტკიცების შემდეგ, ფინანსთა სამინისტრო საქართველოს პარლამენტს 1 თვის ვადაში დოკუმენტის საბოლოო ვარიანტს წარუდგენს. საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტი პარლამენტში მიიღება ერთი მოსმენით, თუმცა, სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი პარლამენტსა და მთავრობას შორის სამეტაპიანი შეთანხმების პროცესს გადის.

BDD დოკუმენტის მომზადებაში მონაწილეობენ: საქართველოს მთავრობა, რომელიც განსაზღვრავს წარსადგენი ინფორმაციის ნუსხას და ვადებს; ფინანსთა სამინისტრო, რომელიც ადგენს აღნიშნულ დოკუმენტს; ეროვნული ბანკი; დარგობრივი სამინისტროები; ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოები; სხვა მხარჯავი დაწესებულებები.

BDD დოკუმენტით განისაზღვრება: ქვეყნის ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორები საშუალოვადიანი პერიოდისათვის (ნომინალური და რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი, ეკონომიკური ზრდა, ინფლაცია, ინვესტიციები და სხვა); სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები და ხარჯები; მასში მოცემულია: გასული საბიუჯეტო წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების საბოლოო შედეგების ანალიზი; მთავრობის მიერ განსაზღვრული პრიორიტეტები, პროგრამები და მათი დაფინანსების ოდენობები; თითოეული მხარჯავი დაწესებულებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებებისა და დასაქმებულთა საორიენტაციო ზღვრული მოცულობები.

დოკუმენტის პარლამენტთან შეთანხმების შემდეგ დაწესებულებისათვის გათვალისწინებულ ასიგნებებისა და დასაქმებულთა საორიენტაციო ზღვრულ მოცულობებს განსაზღვრავს მთავრობა, ხოლო პარლამენტის და კონტროლის პალატისათვის გათვალისწინებულ ასიგნებებისა და დასაქმებულთა საორიენტაციო ზღვრულ მოცულობებს – საქართველოს პარლამენტი.

**ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტი (BDD დოკუმენტი) -** წარმოადგენს საშუალოვადიან პერიოდში ქვეყნის განვითარების ძირითად გეგმას, რომელიც ასახავს მთავრობის საშუალოვადიან სტრატეგიას, ინფორმაციას საშუალოვადიანი მაკროეკონომიკური და ფისკალური პროგნოზების და საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების განვითარების ძირითადი მიმართულებების შესახებ. დოკუმენტი განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. ის, ერთი მხრივ, წარმოადგენს წლიური ბიუჯეტის კანონის პროექტის მომზადების ჩარჩო-საფუძველს და, მეორე მხრივ, მოიცავს იმაზე უფრო ფართო სპექტრის ინფორმაციას ქვეყნის ხელისუფლების ზოგადი პრიორიტეტების შესახებ, ვიდრე ეს სახელმწიფო ბიუჯეტშია ასახული. აღნიშნულ დოკუმენტში ერთიანდება არა მარტო



თითოეული მხარჯავი დაწესებულების მიერ მთავრობის პრიორიტეტების ფარგლებში დაგეგმილი პროგრამები, არამედ ის ღონისძიებებიც, რაც ამ პრიორიტეტების ფარგლებში ხორციელდება კერძო სექტორის მონაწილეობითა და სახელმწიფოს ხელშეწყობით. დოკუმენტი, როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მომზადების საფუძველი, მოიცავს როგორც საშუალოვადიან პერიოდში სახელმწიფო ბიუჯეტის მხარჯავი დაწესებულებებისათვის განსაზღვრული ასიგნებებისა და მომუშავეთა რიცხოვნობის ზღვრული მოცულობების შესახებ ინფორმაციას, ასევე მონაცემებს პრიორიტეტების ფარგლებში მათ მიერ განსახორციელებელი პროგრამების დაფინანსების მოცულობისა და წყაროების შესახებ.

2012-2015 წწ. დოკუმენტში აისახა:

**I.** საქართველოს მთავრობის საშუალოვადიანი სამოქმედო გეგმა, რომელიც მოიცავს ათ პუნქტს: ეს პუნქტებია: 1. მაკროეკონომიკური სტაბილურობა; 2. მიმდინარე ანგარიშის ბალანსის გაუმჯობესება; 3. საუკეთესო საინვესტიციო და ბიზნესგარემოს შექმნა/შენარჩუნება; 4. რეგიონულ სავაჭრო და ლოჯისტიკურ ცენტრად ჩამოყალიბება; 5. ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება; 6. სოფლის მეურნეობის განვითარება; 7. განათლების სისტემის გაუმჯობესება; 8. სოციალური პოლიტიკის დახვეწა; 9. ხელმისაწვდომი, მაღალხარისხიანი ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის ჩამოყალიბება; 10. ურბანული და რეგიონული განვითარება.

**II.** 2010 და 2011 წლების ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრები.

**III.** 2012-2015 წლებში მხარჯავი დაწესებულებებისათვის განსაზღვრული ასიგნებების და რიცხოვნობის ზღვრული მოცულობები.

**IV.** საქართველოს მთავრობის სამოქმედო გეგმის ფარგლებში მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამების აღწერები და ამ პროგრამებზე მიმართული სახსრების მოცულობები და წყაროები.

იმის გამო, რომ ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულების დოკუმენტი მომდევნო წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ერთგვარ ჩარჩო-საფუძველს წარმოადგენს, მას განსაკუთრებული როლი უჭირავს საბიუჯეტო პროცესში. პროგრამულ ბიუჯეტზე გადასვლასთან დაკავშირებით პირველად მოხდა ქვეყნის პრიორიტეტების და მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამების ერთმანეთთან დაკავშირება. ამ დოკუმენტში პირველად აისახა არა მხარჯავი დაწესებულებების პრიორიტეტული მიმართულებები, არამედ კონკრეტული პროგრამები, რომლებიც გამომდინარეობს საქართველოს მთავრობის ათპუნქტიანი გეგმიდან და რომლის მიხედვითაც ხდება წლიური ბიუჯეტის პროექტში ასიგნებების გადანაწილება თითოეულ მხარჯავ დაწესებულებაზე. ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტის ახალმა ფორმატმა და პროგრამული პრინციპებით დაგეგმილმა წლიურმა ბიუჯეტმა კიდევ უფრო ნათელი და მჭიდრო გახადა კავშირი საშუალოვადიან დაგეგმვასა (MTEF) და წლიურ ბიუჯეტს შორის.

**ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტის (BDD დოკუმენტი) სტრუქტურა:**

1 ნაწილი. საქართველოს მთავრობის სამოქმედო გეგმა – 2012-2015 წწ. ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტში წარმოდგენილია საქართველოს მთავრობის ათპუნქტიანი გეგმა.

2 ნაწილი. ქვეყანაში არსებული მაკროეკონომიკური სიტუაციის მოკლე ანალიზი, ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორების ფაქტობრივი და საპროგნოზო მაჩვენებლები.

3 ნაწილი. გასული ორი წლის ბიუჯეტის შესრულების საბოლოო შედეგები, შემოსულობების ფაქტობრივი მაჩვენებლები და ბიუჯეტიდან დაფინანსებული მნიშვნელოვანი ღონისძიებები.

4 ნაწილი. მიმდინარე საბიუჯეტო წლის და დასაგეგმი წლების ნაერთი და სახელმწიფო ბიუჯეტების აგრეგირებული მაჩვენებლები და საფინანსო რესურსის პროგნოზები

5 ნაწილი. დასაგეგმი წლებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტის დაფინანსებაზე მყოფი მხარჯავი დაწესებულებების რიცხოვნობისა და ასიგნებების საორიენტაციო ზღვრული მოცულობები.

6 ნაწილი. დასახული მიზნების მისაღწევად დაგეგმილი მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამები, მათი მოკლე აღწერა.

7 ნაწილი. პრიორიტეტების ფარგლებში მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამები დაფინანსების წყაროებისა და მოცულობების მითითებით.

8 ნაწილი. ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების პრიორიტეტები (BDD დოკუმენტის საბოლოო ვარიანტში საინფორმაციო მიზნებისათვის).

2011 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემუშავების პროცესში განსაკუთრებულ გამოწვევას წარმოადგენდა ის ფაქტი, რომ პირველად დაიგეგმა სახელმწიფო ბიუჯეტი – პროგრამული პრინციპებით. ვინაიდან პროგრამული ბიუჯეტი უფრო ინფორმაციულია და მოიცავს ინფორმაციას არა მარტო პროგრამების დაფინანსების, არამედ მათი შინაარსის, მოსალოდნელი შედეგებისა და შესრულების შეფასების ინდიკატორების შესახებ, შემუშავდა ბიუჯეტის კანონის ახალი სტრუქტურა და იმ დანართების (პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტების დანართები) ფორმატი, რასაც წინა წლების ბიუჯეტები არ ითვალისწინებდა.

2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტში პირველად მოხდა ქვეყნის ფინანსური რესურსების გადანაწილება არა მხოლოდ მხარჯავი დაწესებულებების, არამედ სახელმწიფოს განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებების მიხედვითაც. ათპუნქტიანი გეგმიდან გამომდინარე განისაზღვრა 12 ძირითადი პრიორიტეტი, რომელთა ფარგლებში დაიგეგმა სხვადასხვა მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამები. თუმცა, ხარჯების ყველა მიმართულება პრიორიტეტულ მიმართულებად არ უნდა იქნეს წარმოდგენილი და შემდგომი წლების სახელმწიფო ბიუჯეტებში საჭიროა პრიორიტეტების გამსხვილება, სავარაუდოდ, უნდა გამოიყოს 4-5 პრიორიტეტული მიმართულება.

გლობალური ეკონომიკის არასახარბიელო მდგომარეობის ფონზე საქართველოსათვის უმნიშვნელოვანესია ჯანსაღი მაკროეკონომიკური გარემოსა და პარამეტრების შენარჩუნება და რიგ შემთხვევაში გაუმჯობესებაც კი. აქ მხედველობაშია მისაღები, რომ ბევრ ევროპულ ქვეყანაში კრიზისი სწორედ მაკროპარამეტრების პრობლემურობის გამო წარმოიშვა. ზოგიერთ მათგანში ამის მიზეზი იყო მაღალი საბიუჯეტო დეფიციტი ან მაღალი ვალის მაჩვენებელი, ან დაბალი ეკონომიკური ზრდა. შედეგად შეჩერდა ინვესტიციები, გაკოტრდნენ კომპანიები, სახელმწიფოებს მოუწიათ ხარჯების (მათ შორის, ხელფასებისა და პენსიების) შემცირება, რამაც, საბოლოო ჯამში, სამუშაო ადგილების დაკარგვა და უმუშევრობის გაზრდა გამოიწვია. იმის გამო, რომ საქართველოს ეკონომიკა სრულად არის ინტეგრირებული მსოფლიო ეკონომიკაში, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი საქართველოზეც აისახა. კერძოდ, მსოფლიოს შემცირებულმა ეკონომიკურმა ზრდამ გამოიწვია შემცირებული მოთხოვნა საქართველოს საექსპორტო პროდუქტებზე, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემცირება, კაპიტალის გადინება ქვეყნიდან. ამ ფონზე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფისათვის ქვეყნის შიგნით არსებული რესურსებისა და ბერკეტების, მათ შორის ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის ეფექტიანი გამოყენება.

**ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის სფეროში არსებული პრობლემები საქართველოში მდგომარეობს იმაში, რომ 1. სუსტია კავშირი საშუალოვადიანი**

განვითარების გეგმას - BDD- დოკუმენტსა და ყოველწლიურ ბიუჯეტებს შორის, რომლის დასაძლევად საჭიროა ამაღლდეს ყოველწლიური ბიუჯეტის პროექტის რეალისტურად მომზადების დონე. **2.** ხშირად ირღვევა BDD-ში საშუალოვადიანი პერიოდისათვის დადგენილი ხარჯების „აგრეგირებული ხარჯების ჭერის“ მშპ-თან თანაფარდობისა და ბიუჯეტის დეფიციტის მშპ-სთან თანაფარდობის კრიტერიუმები, რითაც ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის როლი მნიშვნელოვნად სუსტდება. **3.** სუსტია კონტროლის პალატის როლი ეფექტური გარე აუდიტის, სახელმწიფო ფინანსების ხარჯვის გამჭვირვალობის დონის ამაღლების თვალსაზრისით. **4.** სახელმწიფო ფინანსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით საჭიროა დარგობრივ სამინისტროებს მიენიჭოს მეტი დამოუკიდებლობა. **5.** საჭიროა შიდა აუდიტის როლის ზრდა ფინანსური რესურსების ხარჯვის ეფექტიანობის ამაღლებაში. **6.** საშუალოვადიანი დაგეგმვის უმთავრეს პრობლემას საქართველოში წარმოადგენს ის, რომ არ არსებობს მეკეთრი ზღვარი ე. წ. “საბაზო ხარჯებსა” და ახალი პოლიტიკური გეგმების განსახორციელებლად საჭირო ფინანსურ რესურსებს შორის. ამიტომ, საშუალოვადიანი პერიოდის თითოეული წლისათვის გეგმაში საბიუჯეტო ხარჯების აგრეგირებულ მანვენებლებში ამ პერიოდში განსახორციელებელი ახალ პოლიტიკასთან ასოცირებული ხარჯებიც ზუსტად არ არის იდენტიფიცირებული. ამით მნიშვნელოვნად სუსტდება საშუალოვადიანი დაგეგმვის როლი მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიზნის მიღწევაში. **7.** მიუხედავად იმისა, რომ BDD დოკუმენტში საქართველოს მთავრობა ცდილობს ასახოს ყველა სახის ფისკალური რისკები (როგორც ცხადი, ისე არაცხადი), პროგნოზების სიზუსტის ხარისხი ხშირად არ არის დამაკმაყოფილებელი. როგორც წესი, ფისკალური პროგნოზები განიცდის მნიშვნელოვანი ხასიათის ცვლილებებს და, შესაბამისად, ისინი არ წარმოადგენენ საშუალოვადიან პერიოდში სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და აგრეგირებული ხარჯების განსაზღვრისათვის ძალიან ზუსტ შემფასებლებს. აღნიშნულის გამო, 2004 წლის შემდგომ პერიოდში, სახელმწიფო ბიუჯეტის დამტკიცებულ გეგმებში ყოველწლიურად ხდებოდა მნიშვნელოვანი ხასიათის ცვლილებების შეტანა, რაც, ხშირ შემთხვევაში, მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის, მათ შორის ინფლაციის მაღალი დონის მნიშვნელოვან განმაპირობებელ ფაქტორს წარმოადგენდა.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის მიუხედავად, ბიუჯეტის საშუალოვადიან დაგეგმვაზე გადასვლამ გარკვეული ზომით დადებითი როლი ითამაშა ერთიანი საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფაში. უახლოეს წლებში საშუალოვადიანი დაგეგმვის შედეგების ეფექტიანობის ზრდის აუცილებელი პირობაა ყოველწლიურ ბიუჯეტთან მისი კავშირის დონის ამაღლება, ამასთან, აუცილებელი პირობაა ყოველწლიური ბიუჯეტების რეალისტური დაგეგმვა და განსაზღვრული ხარჯვითი პოლიტიკის თანმიმდევრული იმპლემენტაცია.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. მარინა მუჩიაშვილი, ნანული არევაძე. “ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა – ქვეყნის მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის ერთ-ერთი ინსტრუმენტი“. სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალები - ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში. თბილისი, 2011.
2. ვლადიმერ პაპავა. მაკროეკონომიკური პროგნოზირებისა და დაგეგმვის თავისებურებანი პოსტკომუნისტურ საქართველოში. სოციალური ეკონომიკა, № 6, 2007.
3. ვლადიმერ პაპავა. 2008 წლის კრიზისი საქართველოში: წინაპირობა, რეალობა, პერსპექტივა. თბილისი, დამოუკიდებელ ექსპერტთა კლუბი, 2009.
4. რ. აბესაძე, რ. სარჩიმელია, ნ. არევაძე, მ. მელაშვილი. “ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები”, უნივერსალი, თბილისი, 2004.

5. საქართველოს სამთავრობო პროგრამა “ერთიანი საქართველო სიღარიბის გარეშე”. 2011 წელი.
6. საქართველოს 2011 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი – “ეკონომიკური გაჯანსაღების გეგმა”, 2011.
7. “საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი”, 2010.
8. “პროგრამული ბიუჯეტის შედგენის მეთოდოლოგია”. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, თბილისი, 2011.
9. საქართველოს მთავრობის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები: 2011-2014 წლები. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, 2011.
10. Costa Ljungman. IMF Working Paper. Expenditure-Ceiling. A Survey. 2008.
11. Jim Brumby. Budgeting Reforms in OECD Member Countries. Paris, 2011.
12. Medium-Term Budgeting, Workshop materials. Center of Excellence in Finance, Ljubljana, Slovenia. May 17-19, 2011.
13. Medium-Term Budgeting, Workshop materials. Center of Excellence in Finance, Ljubljana, Slovenia, April 18-20, 2012.
14. Program Budgeting. Workshop materials. Center of Excellence in Finance, Ljubljana, Slovenia. June 1-3, 2011.

*Muchiashvili Marina*

## **MEDIUM-TERM BUDGETING REFORMS IN GEORGIA SUMMARY**

One of the main reasons of implementation of Medium-Term Budgeting (MTB) in Georgia is to achieve Macroeconomic Stability in the Long Run. MTB is a system for making the budget process more strategic and responsive to the priorities of the government, by introducing a medium term horizon to the budgetary process.

The principal objectives of the MTB are: further strengthen fiscal discipline in the management of the budget of the central government; strengthen the alignment of budgetary allocation and expenditures with the policies and priorities of the government, and strengthen the process of budgeting and budget resource management within the ministries so as to ensure efficiency and cost-effectiveness of the use of public sector resources by line ministries/divisions in the delivery of public services.

A well-designed and well-managed framework for MTB improves fiscal control, allocative efficiency and cost-effectiveness of service delivery, through increased clarity of policy objectives, greater predictability in budget allocation, increased comprehensiveness and validity of budget information and enhanced accountability and transparency in the use of resources.

In practice, however, many attempts to introduce MTB have failed to realize the potential benefits. Frequently, introduction of MTB process has resulted in a process of formal resource-consuming effort of little practical value and often divorced from the annual budget preparation process. In addition budget agencies frequently do not regard aggregate expenditure targets or ceiling as binding during negotiations. This reduces the effectiveness of top-down element of MTB process in challenging budget institutions to prioritize their expenditures and therefore improve the efficiency of their resource allocation within a constrained resource envelope. As a result, the spending plans become wish lists. The budget expenditures increases permanently and becomes main factor of macroeconomic instability.

Sharing the experiences of the different countries in MTB and Program Budgeting spheres will help Georgia to overcome above mentioned challenges and bottlenecks.

**სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში**

საქართველოში 2003 წლის შემდგომ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში, რაც აისახა მშპ-ში სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და, შესაბამისად, ხარჯების წილის ზრდაში. კერძოდ, 1996-2003 წწ-ში ხარჯების წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში 13-16,6%-ის ფარგლებში მერყეობდა, 2004 წელს ამ თანაფარდობამ მშპ-ის 19,6%-ს, 2005 წელს 22,6%-ს, 2006 წელს 27,7%-ს, 2007 წელს 30,6%-ს, 2008 წელს კი 33,8%-ს მიაღწია. 2008 წლის ხარჯები 1996 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით 8,8-ჯერ გაიზარდა. 2009 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებები 6754,1 მილიონ ლარს (მშპ-ს 37,7%-ს), 2010 წელს 6 972,3 მილიონ ლარს (მშპ-ს 33,5%-ს) შეადგენდა. 2010 წელს საქართველოს მშპ-მა ნომინალურ გამოსახულებაში კრიზისის წინა დონეს გადააჭარბა (რაც ძირითადად ფასების დონის ზრდით აიხსნებოდა). 2011 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებებმა 7459,3 მილიონი ლარი (მშპ-ს 30,8%) შეადგინა. “2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის“ ხარჯების შესახებ კანონის მიხედვით, ეს მაჩვენებელი 7915,4 მილიონ ლარს აღწევს, თუმცა მისი წილი მშპ-ში 29,9%-მდეა შემცირებული.

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების აღნიშნული ზრდა შესაძლებელი გახდა ძირითადად შემოსულობების ზრდის, ფართომასშტაბიანი პრივატიზაციის, ჩრდილოვანი ეკონომიკის სფეროს შეზღუდვის, საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაციის, გადასახადების აკრეფის ადმინისტრირების გაუმჯობესების და, ასევე, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებიდან მიღებული კრედიტებისა და გრანტების გამოყოფილი მოცულობების ზრდის ხარჯზე. 2008 და 2011 წლებში შემოსავლებისა და, შესაბამისად, ხარჯების ზრდის დამატებითი წყარო გახდა ამ წლებში 750 მილიონი ლარის ღირებულების ევროობლიგაციების გამოშვება და მათი რეალიზაციიდან შემოსავალის მიღება.

ბოლო ათწლეულში, ფისკალური პოლიტიკის ეფექტურობის შესწავლის მიზნით, ამ სფეროში ჩატარებული სამეცნიერო გამოკვლევების შედეგები მოწმობს, რომ მაღალი ეფექტურობით ხასიათდება ის სახელმწიფოები, სადაც სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში არის ზომიერი. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ეკონომიკური ზრდის წახალისებისათვის ცალკეული ქვეყნის მთავრობები გარკვეულ პოზიტიურ მნიშვნელობას ანიჭებენ სახელმწიფოს მიერ მასტიმულირებელი ფისკალური პოლიტიკის განხორციელებას, რაც უპირატესად გამოიხატება სახელმწიფო შესყიდვების ზრდაში. თუმცა, აქ მხედველობაშია მისაღები ის, რომ სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში, გარკვეულწილად, ზომიერებას საჭიროებს, ანუ ისეთი გონივრული საზღვრების დადგენას, რომლითაც თავიდან იქნება აცილებული ეკონომიკაში სახელმწიფოს ზედმეტად ჩარევის თანმდევი უარყოფითი შედეგები, რაც ძირითადად გამოიხატება ამ პოლიტიკის გატარების გამო კერძო სექტორიდან სახელმწიფო სექტორისაკენ რესურსების გადაჭარბებული ზომით გადადინებაში, რაც ამცირებს რესურსების გამოყენების ეფექტურობას.

სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდა ფუნქციონალურ ჭრილში 2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის მიხედვით განსაზღვრულია 7366,5 ათასი ლარის ოდენობით. უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მაჩვენებელი წინა წლის გეგმით გათვალისწინებულ ანალოგიურ მაჩვენებელს 362,7 მილიონი ლარით აღემატება. ფუნქციონალური კოდების მიხედვით, ხარჯების სტრუქტურა შემდეგი მონაცემებით ხასიათდება:

1. **საერთო დანიშნულების სახელმწიფო მომსახურების მუხლზე (კოდი 701)** - გეგმის მიხედვით გათვალისწინებულია 2034,5 მილიონი ლარის გამოყოფა, რაც მთლიანი ასიგნებების 25,7%-ს და ქვეყნის მშპ-ს 7,7%-ს შეადგინს. ამ მუხლის ხარჯები წინა წელთან შედარებით 218,2 მილიონი ლარით (12%-ით) არის გაზრდილი. მათ შორის: აღმასრულებელი და წარმომადგენლობითი ორგანოების საქმიანობის უზრუნველყოფის, ფინანსური და ფისკალური საქმიანობისა და საგარეო ურთიერთობისათვის გეგმით გათვალისწინებულია 398,1 მილიონი ლარი, რაც წინა წელთან შედარებით 4,6 მილიონი ლარით არის გაზრდილი; საერთო დანიშნულების მომსახურებისათვის გეგმით გათვალისწინებულია 49,7 მილიონი ლარი; ფუნდამენტური სამეცნიერო კვლევებისათვის გეგმით გათვალისწინებულია 28,5 მილიონი ლარი, რაც, წინა წელთან შედარებით, 5 მილიონი ლარითაა გაზრდილი; ვალთან დაკავშირებული ოპერაციებისათვის გათვალისწინებულია 335,4 მილიონი ლარი, ზრდა წინა წელთან შედარებით 50 მილიონ ლარს შეადგენს. სხვა არაკლასიფიცირებული საქმიანობის მუხლის მიხედვით გეგმა 55,8 მილიონი ლარით განისაზღვრა. ზრდა წინა წელთან შედარებით 39 მილიონ ლარს შეადგენს.

2. **თავდაცვის სფეროს ხარჯები (კოდი 702)** – პროექტით განისაზღვრა 651,1 მილიონი ლარის ოდენობით. აღნიშნული სფეროს დაფინანსების წილი წინა წელთან შედარებით მთლიანი ასიგნებების 8,8 %-დან 8,2%-მდე, ხოლო მშპ-ს 2,8-დან 2,5 %-მდე შემცირდა. შედარებისათვის, თავდაცვის ხარჯები 2008 წელს მთლიანი ასიგნებების 23%-ს და მშპ-ს 8,1%-ს შეადგენდა, ანუ მოცემული სფეროს ხარჯების წილი მშპ-ში 3,2-ჯერაა შემცირებული.

3. **საზოგადოებრივი წესრიგისა და უსაფრთხოების ხარჯები (კოდი 703)** 846 მილიონ ლარს შეადგენს. ამ მუხლის წილი მთლიან ასიგნებებში 10,7%-ს, ხოლო მშპ-ში 3,2%-ს შეადგენს. ამ კოდის უმსხვილესი მუხლია პოლიციის სამსახურისა და სახელმწიფო დაცვის ხარჯები, რომელიც წინა წელთან შედარებით 10,5 მილიონი ლარით, ხოლო 2010 წელთან შედარებით 40 მილიონი ლარითაა გაზრდილი. სასამართლოებისა და პროკურატურის ხარჯების გეგმა განისაზღვრა 67,5 მილიონი ლარით ამ მიმართულებაზე გასაწევი ხარჯები წინა წელთან შედარებით 4,5 ლარითაა გაზრდილი. სასჯელაღსრულების დაწესებულებების ხარჯები განისაზღვრა 102,6 მილიონი ლარის ოდენობით. ამ სფეროს დაფინანსება წინა წელთან შედარებით გაზრდილია დაახლოებით 5,5 მილიონი ლარით. სხვა არაკლასიფიცირებული საქმიანობის სფეროში 28,3 მილიონი ლარის გამოყოფაა გათვალისწინებული, რაც წინა წელთან შედარებით 18,3 მილიონი ლარითაა გაზრდილი.

4. **ეკონომიკური საქმიანობის (კოდი 704)** ხარჯები, გეგმის მიხედვით, 1009,9 მილიონ ლარს შეადგენს, რაც მთლიანი ასიგნებების 12,8%-სა მშპ-ს-3,8%-ს შეადგენს. უნდა აღინიშნოს, რომ ცალკეული მიმართულებების მიხედვით ხარჯების მოცულობებში არსებითი ცვლილებები შეინიშნება წინა წელთან შედარებით. კერძოდ, სოფლის მეურნეობის დაფინანსებისათვის გათვალისწინებულია 103,9 მილიონი ლარის გამოყოფა, რაც წინა წლის გეგმიურ მაჩვენებელზე 73,7 მილიონი ლარით მეტია. იზრდება სათბობისა და ენერგეტიკის ხარჯები წინა წლის 50,5 მილიონი ლარიდან 82,7 მილიონ ლარამდე. სამთომომპოვებელი და გადამამუშავებელი მრეწველობის, მშენებლობის დაფინანსებისათვის გათვალისწინებულია 0,7 მილიონი ლარი, რაც წინა წლის მაჩვენებელზე 2,9 მილიონი ლარით ნაკლებია; იზრდება ტრანსპორტის ხარჯები, წინა წლის 576,6 მილიონი ლარიდან 605 მილიონ ლარამდე, რაც თითქმის მთლიანად საავტომობილო ტრანსპორტისა და გზების დაფინანსებისაკენ წარიმართება. ეკონომიკის სხვა დარგების დაფინანსებისათვის გათვალისწინებულია 157,8 მილიონი ლარის გამოყოფა. აქედან, 83,7 მილიონი ლარი ტურიზმის სფეროს, ხოლო 74 მილიონი ლარი მრავალმიზნობრივი განვითარების პროექტების დაფინანსებას ითვალისწინებს.

5. **გარემოს დაცვის (კოდი 705)** – ხარჯები განისაზღვრა 22,5 მილიონი ლარით. მთლიან ასიგნებებში ამ სფეროს ხარჯების წილი 0,3%-ს, ხოლო მშპ-ში მხოლოდ 0,1%-ს შეადგენს.

6. **საბინაო-კომუნალური მეურნეობის (კოდი 706)** – ხარჯები განისაზღვრა 89 მილიონი ლარის ოდენობით. თანხები ძირითადად წარიმართება წყალმომარაგების სფეროს დასაფინანსებლად. დაახლოებით 6 მილიონი ლარი მოხმარდა კომუნალური მეურნეობის განვითარებას.

7. **ჯანმრთელობის დაცვის (კოდი 707)** – ხარჯები განისაზღვრა 393,7 მილიონი ლარის ოდენობით, რაც წინა წელთან შედარებით 12 მილიონი ლარითაა გაზრდილი. უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯანდაცვის სფეროს ხარჯების წილი სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიან ასიგნებებში 2004 წლიდან თანდათანობით იზრდებოდა, რაც განსაკუთრებით შესამჩნევია ბოლო წლებში. კერძოდ, ბიუჯეტის მთლიან ასიგნებებში ეს მაჩვენებელი 2008 წლის 4,2%-დან 2010 წელს 6%-მდე, ხოლო მშპ-ში-1,5%-დან 2%-მდე გაიზარდა. თუმცა 2011 წელს ეს მაჩვენებელი მშპ-ს 1,7%-ს, ხოლო 2012 წლის გეგმის მიხედვით მშპ-ს მხოლოდ 1,5%-ს შეადგენს.

8. **დასვენება, კულტურა, რელიგიის (კოდი 708)** – ხარჯები 164 მილიონი ლარით განისაზღვრა. ამ სფეროს წილი მთლიან ასიგნებებში წინა წლის 1,7 %-დან 2012 წლის გეგმის მიხედვით, 2,1%-მდე გაიზარდა. მშპ-ში მისი წილი მხოლოდ 0, 6%-ს შეადგენს. მომსახურება დასვენებისა და სპორტის სფეროში გათვალისწინებულია 44 მილიონი ლარი, რაც წინა წლის მაჩვენებელზე 6 მილიონი ლარით მეტია. მომსახურება კულტურის სფეროში – 67,8 მილიონი ლარი, რაც წინა წლის მაჩვენებელზე 17,7 მილიონი ლარით მეტია. ტელერადიო მაუწყებლობა და საგამომცემლო საქმიანობა – 46,5 მილიონი ლარი, რაც წინა წელთან შედარებით 1,2 მილიონი ლარით მეტია. რელიგიური და სხვა სახის საზოგადოებრივი საქმიანობისათვის გამოიყოფა დაახლოებით 2 მილიონი ლარი.

9. **განათლების (კოდი 709)** - ხარჯები განისაზღვრა 616,3 მილიონი ლარის ოდენობით. ზრდა წინა წელთან შედარებით 50 მილიონი ლარი. ამ სფეროს ხარჯების წილმა მთლიან ასიგნებებში 7,8%-ს (წინა წლის 7,5%-თან შედარებით) და მშპ-ში 2,3% შეადგინა (ანუ წინა წლის მშპ-ში იმავე დონეზე დარჩა). განათლების სფეროში ყველაზე მეტი თანხები გამოიყოფა ზოგადი განათლების დასაფინანსებლად – 422,7 მილიონი ლარი. პროფესიული განათლებისათვის 7,5 მილიონი ლარი, რაც წინა წლის მაჩვენებელზე 1,5 მილიონი ლარით ნაკლებია, უმაღლეს განათლებას გამოეყოფა 75,5 მილიონი ლარი, ზრდა წინა წელთან – 4,4 მილიონი ლარი.

10. **სოციალური დაცვის (კოდი 710)** ხარჯები 1536,5 მილიონი ლარის ოდენობით განისაზღვრა. აქედან, ხანდაზმულთა სოციალურ დაცვას მოხმარდება 1081,3 მილიონი ლარი, ზრდა წინა წელთან შედარებით – 93 მილიონი ლარი, ოჯახებისა და ბავშვების სოციალურ დაცვას – 288,4 მილიონი ლარი, ზრდა წინა წელთან – 51 მილიონი ლარი, სოციალური გაუცხოების მუხლის დაფინანსება – 2011 წლის 109,3 მილიონი ლარიდან გაზრდილია 123,7 მილიონ ლარამდე 2012 წელს. სხვა არაკლასიფიცირებული საქმიანობის ხარჯები წინა წლის 99,6 მილიონი ლარიდან შემცირებულია 34,4 მილიონ ლარამდე.

ზემოთ მოყვანილი მონაცემები მოწმობს, რომ საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების (ასიგნებების) ფუნქციონალურ სტრუქტურაშიც 1997-2011 წლებში ადგილი ჰქონდა მნიშვნელოვანი ხასიათის ცვლილებებს. კერძოდ, 1997-2008 წლებში შემცირდა სოციალური სფეროს დარგების (განათლების, ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის) დაფინანსების წილი მთლიან ხარჯებში 33,7%-დან 30,8%-მდე; ამასთან, 1997-2008 წწ. პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა თავდაცვისა და საზოგადოებრივი წესრიგისა და უშიშროების სფეროების წილი (ასიგნებების 38%-მდე) მთლიან ხარჯებში. 2009 წლიდან

კი ადგილი აქვს ამ მაჩვენებლის შემცირების ტენდენციას (2011 წლის შესრულების მიხედვით, დაახლოებით 21 %-მდე).

სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის დღეისათვის მოქმედი კლასიფიკაცია საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტში წარმოდგენილია 2008 წლიდან და, შესაბამისად, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სოციალური სფეროს დაფინანსებაში განხორციელებული ცვლილებები დეტალურად განვიხილოთ 2008-2012 წწ. პერიოდისათვის.

2008 წელს მთლიანად სოციალური სფეროს (განათლება, ჯანდაცვა, სოციალური დაცვა) დაფინანსებას მოხმარდა 1 851,3 მილიონი ლარი, ანუ მთლიანი ასიგნებების 27,4%. 2009 წელი - 2 040, 8 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 30,2%, 2010 წელი - 2 197,3 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 31,5%, 2011 წელი - 2375,3 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 33,2%, 2012 წლის გეგმის მიხედვით, 2550,3 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 32,2%, რაც მშპ-ს 9,6%-ს შეადგენს. მთლიანად ამ სფეროს დასაფინანსებლად ბიუჯეტიდან გაწეული ხარჯები მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით 2011 წლის ფაქტობრივი მდგომარეობით 527,8 ლარს შეადგენდა, ხოლო 2012 წლის გეგმით ხარჯების ზრდა გათვალისწინებულია 566 ლარამდე.

2008 წლის მონაცემებით, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან განათლების სფეროს დაფინანსებისათვის გამოიყო 419,2 მილიონი ლარი, რაც მთლიანი ასიგნებების 6,2%-ს და მშპ-ს 2,2%-ს შეადგენდა. 2009 წელი - 459,6 მილიონი ლარი, ასიგნებების 6,8%, 2010 წელი - 504 მილიონი ლარი, ასიგნებების 7,2%, 2011 წელი - 564,9 მილიონი ლარი, ასიგნებების 7,6%, რაც, ერთ სულზე გაანგარიშებით, 125,6 ლარს შეადგენს. 2012 წლის გეგმით გათვალისწინებულია 460 მილიონი ლარის, ასიგნებების 5,8%-ის გამოყოფა, რაც მშპ-ს მხოლოდ 1,7%-ს შეადგენს. აღნიშნული მაჩვენებელი ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის ქვეყნების შესაბამის საშუალო მაჩვენებელზე დაახლოებით 2,5-ჯერ ნაკლებია.

2008 წლიდან ეტაპობრივად იზრდებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ჯანდაცვის სფეროზე გამოყოფილი ასიგნებების მოცულობები. კერძოდ, 2008 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ამ სფეროს დაფინანსების მიზნით გამოიყო 286 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 4,2%, ანუ მშპ-ს 1,5%. 2009 წელს - 331,6 მილიონი ლარი, ასიგნებების 4,9 %, მშპ-ს 1,9 %, 2010 წელი - 415 მილიონი ლარი, ასიგნებების 6%, მშპ-ს 2%, 2011 წელი - 362,5 მილიონი ლარი, ასიგნებების 4,9%, მშპ-ს 1,5%. 2012 წელს გათვალისწინებულია მისი ზრდა 397 მილიონ ლარამდე, რაც ასიგნებების 5%-ს და მშპ-ს 2% გაუტოლდება.

სოციალური დაცვის მუხლზე 2008 წელს მოდიოდა 1 146 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 17%, მშპ-ს 6%, 2009 წელი - 1 250 მილიონი ლარი, ასიგნებების 18,5 %, მშპ-ს 7%, 2010 წელი - 1 278 მილიონი ლარი, ასიგნებების 18,3%, მშპ-ს 6,1%, 2011 წელი - 1 448 მილიონი ლარი, ასიგნებების 19,4%, მშპ-ს 6,1%. 2012 წლის გეგმის მიხედვით გათვალისწინებულია 1537 მილიონი ლარი, ასიგნებების 19,4%, მშპ-ს 5,8%. აღსანიშნავია, რომ 2008-2011 წწ. პერიოდში სოციალური სფეროს ასიგნებების მოცულობის 26 %-ით ზრდის მიუხედავად, ამ მუხლის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში საბაზისო წელთან შედარებით უცვლელი დარჩა.

საქართველოში სოციალური სფეროს დარგების დაფინანსების რეალური სურათის შეფასების მიზნით განვიხილოთ ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) ქვეყნების შემდეგი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები: ამ ქვეყნებში მსოფლიო ფინანსურ კრიზისამდე ეროვნული შემოსავალი საშუალოდ 24 ათას დოლარს (მიმდინარე ფასებში მსყიდველობითუნარიანობის პარიტეტის გათვალისწინებით), დასაქმების საშუალო მაჩვენებელი შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის 67%-ს, უმუშევრობის დონე კი 7%-ს შეადგენდა. ამ საერთაშორისო ორგანიზაციაში შემაჯავლი



ქვეყნების მიხედვით, სოციალურ სფეროზე გაწეული დანახარჯების წილი საშუალოდ ამ ქვეყნების მშპ-ს 21%-ს აღწევდა. მ.შ. ასაკობრივ პენსიაზე სახელმწიფო დანახარჯები მშპ-ს მიმართ დაახლოებით 7%-ს შეადგენდა. ამასთან, ჯანდაცვაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან საშუალოდ იხარჯებოდა მშპ-ის 6,4%, (ხოლო ამ სფეროზე გაწეული მთლიანი ხარჯების წილი – სახელმწიფო ხარჯებს დამატებული კერძო სექტორის დანახარჯები მშპ-ში 9%-ს აღწევდა). ევროსტატის 2009 წლის მონაცემებით, 2006 წელს ევროკავშირის 27 ქვეყანა საშუალოდ სოციალური დაცვის სფეროსაკენ წარმართავდა მათი მშპ-ის დაახლოებით 27 %-ს. სოციალური სფეროს ხარჯები სხვადასხვა ქვეყნების მიხედვით ასე გამოიყურება: ავსტრალია – მშპ-ს 20%, ავსტრია – 31%, ბელგია – 31%, კანადა – 25%, დანია – 35%, ფინეთი – 34%, საფრანგეთი – 33%, ერმანია – 31%, საბერძნეთი – 23%, იტალია – 28%, ნიდერლანდები – 30%, შვედეთი – 35%, დიდი ბრიტანეთი – 25%, აშშ – 25% (უნდა შევნიშნოთ, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ ქვეყნებში ამ მაჩვენებლებში შედის სოციალური სფეროს დაფინანსებაზე ყველა დონის ბიუჯეტებიდან გაწეული ხარჯებისა და კერძო დანახარჯების ჯამი, თუმცა, მასში საშუალოდ დაახლოებით 80%-ზე მეტი მოდის სახელმწიფო დაფინანსებაზე). ამ ქვეყნებში სოციალური სფეროს ხარჯებში მაღალია სოციალური დაზღვევის ხარჯების წილი. მაგალითად, საფრანგეთში ეს მაჩვენებელი მშპ-ს 31,1%-ს, შვედეთში 30,7%-ს, ბელგიაში 30,1%-ს შეადგენდა, თუმცა ის 15%-ზე დაბალი იყო ლატვიაში (12,2%), ესტონეთში (12,4%), ლიტვასა (13,2%) და რუმინეთში (14,0%), რაც იმით აიხსნება, რომ ეს მაჩვენებლები ასახავს სხვადასხვა ქვეყანაში ცხოვრების დონეებში არსებულ განსხვავებებს, ეროვნული სოციალური დაცვის სისტემების დივერსიფიკაციას და, ასევე, თითოეული წევრი ქვეყნის სპეციფიკურ დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ და ინსტიტუციურ სტრუქტურებს. ევროკავშირის 27 ქვეყანა საშუალოდ მოხუცებულობის პენსიებსა და შეზღუდული უნარების მქონე ადამიანების სოციალურ დაცვაზე ხარჯავენ სოციალური დაცვის მთლიანი მოცულობის 46%-ს, ავადმყოფების ჯანდაცვის მიმართულებებზე – 29%-ს, ინვალიდებსა და ოჯახისა და ბავშვთა დაცვაზე – 8%-ს, უმუშევრობის დახმარებაზე – 6%-ს, საბინაო უზრუნველყოფაზე – 4%-ს. კრიზისამდე პერიოდში აშშ-ის საბიუჯეტო ხარჯებში მხოლოდ სოციალურ დაცვაზე, მედიქასა და და მედიკინაზე (ძირითად ჯანდაცვის პროგრამებზე) მთლიანი ხარჯების 41,4% და ქვეყნის მშპ-ს 8,5% მოდიოდა. აშშ-ის კონგრესის საბიუჯეტო ოფისის მონაცემებით, 2017 წლისათვის გათვალისწინებულია ზემოთ აღნიშნული ხარჯების წილის მთლიან დანახარჯებში დაახლოებით 57%-მდე გაზრდა, რის შედეგად ის მშპ-ს მოცულობაში დაახლოებით 11%-ს მიაღწევს (რაც გათვალისწინებულია ხარჯების სტრუქტურის ოპტიმიზაციის, ძირითადად, თავდაცვის ხარჯების შემცირების გზით).

შედარებისათვის განვიხილოთ ზოგიერთი ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი საქართველოსათვის 2008-2011 წწ-ში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, 2008 წელს ქვეყნის ეროვნული შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე 1,7 ათას დოლარით, დასაქმების დონე 53,8%-ით, ხოლო უმუშევრობის დონე კი 13,6 პროცენტით განისაზღვრებოდა (თუმცა, ეს უკანასკნელი მაჩვენებელი ექსპერტული შეფასებების მიხედვით კიდევ უფრო მაღალი სიდიდე იყო). 2011 წლის მონაცემებით, უმუშევრობის დონე 16 პროცენტს აღემატება და, შესაბამისად, დღეისათვის საქართველოში ეს მაჩვენებელი დაახლოებით 2-ჯერ აღემატებოდა ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) ქვეყნების საშუალო მაჩვენებელს.

განვიხილოთ სოციალური სფეროს თითოეული დარგის დაფინანსების საკითხი 2008-2011 წლებში.

2008 წელს მთლიანად სოციალური სფეროს დაფინანსებას მოხმარდა 1 146,1 მილიონი ლარი, ანუ მთლიანი ასიგნებების 17%. 2009 წელს – 1 249,6 მილიონი ლარი,

მთლიანი ასიგნებების 18,5%, 2010 წელს – 1278,2 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 18,3%, 2011 წელს – 1447,9 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 19,4%. 2011 წელს მშპ-ს მანქანებელი (ნომინალურ გამოსახულებაში) 2008 წლის მანქანებელთან შედარებით გაიზარდა 8%-ით, მაშინ, როდესაც სოციალური სფეროს დაფინანსების ზრდა იმავე პერიოდში 26%-ს შეადგენდა. აღნიშნული ზრდის მიუხედავად, საქართველოში სოციალური სფეროს დარგების წილი მთლიან ასიგნებებში აშშ-ის შესაბამის მანქანებელზე დაახლოებით 2-ჯერ დაბალი რჩება.

2008 წლის მონაცემებით, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან **განათლების სფეროს** დაფინანსებისათვის გამოიყო 419,2 მილიონი ლარი, რაც მთლიანი ასიგნებების 6,2%-ს და მშპ-ს 2,2%-ს შეადგენდა. 2009 წელს განათლების სფეროს დაფინანსებას მოხმარდა 459,6 მილიონი ლარის, მშპ-ს 2,6 %-ის, ხოლო 2010 წელს - 504 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 7,2% და მშპ-ს 2,4%. 2011 წელი – 564,9 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 7,6%, რაც მშპ-ს 2,3%-ს შეადგენდა. 2011 წელს განათლების სფეროს დაფინანსება 2008 წელთან შედარებით 35%-ით გაიზარდა.

ანალოგიურად, ეტაპობრივად იზრდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან **ჯანდაცვის სფეროზე** გამოყოფილი დანახარჯების მოცულობები და მისი წილი მთლიან ხარჯებში. კერძოდ, 2008 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ამ სფეროს დაფინანსების მიზნით გამოიყო 286 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 4,2%, ანუ მშპ-ს 1,5%. 2009 წელს – 331,6 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 4,9% და მშპ-ს 1,9%. 2010 წელს – 415,0 მილიონი ლარი, რაც მთლიანი ასიგნებების 6,1%-ს და მშპ-ს 2,0%-ს აღწევს. 2011 წელს – 362,5 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების 4,9%, მშპ-ს 1,5%. 2011 წელს ჯანდაცვის ხარჯების ზრდამ 2008 წელთან შედარებით 26%-ს მიაღწია.

მაშასადამე, 2011 წელს მთლიანად სოციალური სფეროს დარგების დაფინანსებისათვის 2375 მილიონი ლარი, მთლიანი ასიგნებების დაახლოებით 31,8% და მშპ-ის 9,8% გამოიყო. შედარებისათვის, სომხეთში სოციალური სფეროს დარგების დანახარჯების წილი მთლიან ხარჯებში მშპ-ის დაახლოებით 11%-ს შეადგენს. მ.შ. განათლების-3,3%-ს, ჯანდაცვის-1,9%-ს, ხოლო სოციალური დაცვის 5,7%-ს.

მაშასადამე, საქართველოში სოციალური სფეროს დარგები ბიუჯეტიდან მოითხოვენ დაფინანსების დონეების მნიშვნელოვან ზრდას, რადგან ზემოთ აღნიშნულ ქვეყნების ბიუჯეტის ხარჯების სტრუქტურების შესწავლიდან ირკვევა, რომ თითქმის ყველა ქვეყანაში სოციალურ სფეროს დარგებზე გაწეული ხარჯები მნიშვნელოვნად აღემატება სხვა დანარჩენ სფეროებზე გაწეულ დანახარჯებს. საქართველოში 1996–2011 წლებში სოციალური სფეროს დარგებზე გაწეული დანახარჯები დაახლოებით 3-ჯერ ნაკლებით ჩამორჩებოდა სხვა დანარჩენი სფეროების დაფინანსებაზე გაწეულ დანახარჯებს. იმის გათვალისწინებით, რომ სოციალური სფეროს დარგების უპირატესი ზომით დაფინანსება წარმოადგენს ყველა ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნისა და ასევე, ეკონომიკური რეფორმების თვალსაზრისით წარმატებული შედეგების მქონე სხვა ქვეყნებისათვისაც საბიუჯეტო ხარჯების სტრუქტურაში პრიორიტეტულ და ძირითად მიმართულებას, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს ხარჯების არსებული ფუნქციონალური სტრუქტურა საჭიროებს მნიშვნელოვანი ხასიათის ცვლილებებს, რას შესაძლებელი გახდება ბიუჯეტის ხარჯების სხვა სფეროებიდან ამ სფეროსაკენ რესურსების გადანაწილების გზით.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. მუჩიაშვილი მ. სოციალური სფეროს დარგების დაფინანსების პრობლემები საქართველოში//ეკონომისტი, 2012, №1.

2. მუჩიაშვილი მ., კუსრაშვილი ე. 2005 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ანალიზი. ჟურნალი “სოციალური ეკონომიკა”. თბილისი, კერა XXII, № 6, 2004.
3. მუჩიაშვილი მ. საქართველოს ეკონომიკური ზრდა და სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და ხარჯების სრუქტურის სრულყოფის მიმართულებები. ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ტენდენციები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალები, თბილისი, გამომცემლობა მერიდიანი, 2007.
4. მუჩიაშვილი მ. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივების შეფასება გლობალური კონკურენციის ინდექსის მიხედვით //ეკონომისტი, 2011, №1 (გვ. 44-50).
5. მუჩიაშვილი მ. ეკონომიკური კრიზისების ზეგავლენა საპენსიო სისტემებზე (ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე) //ეკონომისტი, 2011, №2.
6. მუჩიაშვილი მ., არევაძე ნ. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა – მაკროეკონომიკური სტაბილურობის ინსტრუმენტი// საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის – “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”- მასალების კრებული. ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი. 2011 (21-22 ოქტომბერი) (გვ. 141-146).
7. მუჩიაშვილი მ. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის როლი საქართველოში გრძელვადიანი მაკროეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფაში //ეკონომისტი, 2011, №4.
8. OECD (2011), Education at a Glance, OECD Publishing.
9. OECD(2010), Trends Shaping Education, OECD Publishing.
10. OECD (2011), Health at a Glance, OECD Publishing.

*Muchiashvili Marina*

## MAIN DIRECTIONS OF STATE BUDGET EXPENDITURES IN GEORGIA SUMMARY

In the given article the Structure of Georgia’s State Budget expenditures for the period 2003-2012 years is analyzed. The recommendations regarding optimization of the Functional Structure of Georgia State Budget Expenditure on the basis of analyses of the comparative data of OECD, EU and other countries of the world have been given.

*ლაშა ნარსია*

### საქართველოს უსაფრთხოების ეკონომიკური ასპექტები

თანამედროვე პირობებში მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური და ტექტონიკური ხასიათის რყევები ცალკეულ ქვეყნებს მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე აყენებს. ქვეყნის კეთილდღეობის გარანტი, ხშირ შემთხვევაში, ეკონომიკური სიძლიერეა. ეკონომიკური უსაფრთხოება პოლიტიკური, სამხედრო თუ სოციალური უსაფრთხოების საფუძველია და ის დამყარებულია ეკონომიკურ სიძლიერეზე. ეკონომიკური სიძლიერე შეიძლება იყოს აქტიური და პასიური. აქტიური მოიცავს ქვეყნის უნარს, სხვადასხვა ეკონომიკური და ფინანსური ბერკეტის საშუალებით გააღწეოს მოახდინოს სხვა ქვეყნების ქმედებებზე მათთვის ზიანის მიყენების, ზიანის მიყენების დამუქრებით, დახმარების გაწვევის ან დახმარების გაწვევის შეპირებით.

პასიური გულისხმობს ქვეყნის უნარს, მაქსიმალურად შეზღუდოს მასზე სხვა ქვეყნების გავლენა, ანუ თავი დაიცვას სხვა ქვეყნების ძალისგან. ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა სახელმწიფოს ექსკლუზიური უფლებამოსილებაა და მსოფლიოს აბსოლუტურად ყველა განვითარებული ქვეყანა განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ამ საკითხს. ნებისმიერი სტრატეგიის შემქმნელს, ზოგადად, ორი მარტივი და იმავე დროს რთული ამოცანა აქვს გადასაწყვეტი: გაზარდოს საკუთარი ძლიერება, თავისუფლების, დამოუკიდებლობის ხარისხი და შეზღუდოს, დაასუსტოს, შეაკავოს, გააკონტროლოს მოწინააღმდეგე. თანამედროვე გაგებით, სტრატეგია, ასევე, ორი ძირითადი ელემენტისაგან შედგება, ესენია: ძალის ფორმირება და საჭირო დროს მისი გამოყენება. საყურადღებოა, რომ, როდესაც ძალის ფორმირებაზე საუბარი, დაპირისპირების მომენტი (მით უმეტეს საბრძოლო) ჯერ არ დამდგარა, ამიტომაც ეს პირველი ელემენტი შედარებით ადვილია მეორეზე. ფაქტობრივად, პირველ ეტაპზე, გარკვეულ, მეცნიერულად დასაბუთებულ მეთოდებზე დაყრდნობით, ჩვენ შეგვიძლია საკმაოდ გასაგებად ჩამოვყალიბოთ მიზნები, ავწონ-დავწონოთ საშუალებები და შევქმნათ კონცეფცია, რომელიც ქმნის არსებული საშუალებების გამოყენებით დასახული მიზნების მიღწევის შესაძლებლობას მისაღები რისკის ფარგლებში.

ეკონომიკური უსაფრთხოება არის ეკონომიკის ისეთი მდგომარეობა, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილია საკმაოდ მაღალი და მდგრადი ეკონომიკური ზრდა, ეკონომიკურ მოთხოვნილებათა ეფექტიანი დაკმაყოფილება, სახელმწიფო კონტროლი ეროვნული რესურსების მოძრაობასა და გამოყენებაზე, ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების დაცვა ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე. იგი არის სახელმწიფოს ეროვნული უსაფრთხოების შემადგენელი ნაწილი, მისი ფუნდამენტი და მატერიალური საფუძველი. ეკონომიკური უსაფრთხოების ობიექტად გამოდის როგორც მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკური სისტემა, ასევე მისი შემადგენელი ელემენტები: ბუნებრივი რესურსები, საწარმოო და არასაწარმოო ფონდები, უძრავი ქონება, ფინანსური რესურსები, ადამიანური რესურსები, სამეურნეო სტრუქტურები, ოჯახი, პიროვნება და ა.შ. ეროვნული ეკონომიკის ნიშნები გლობალურ კრიზისამდე გამოიკვეთა; რუსეთ-საქართველოს ომმა დააჩქარა და გააღრმავა ეკონომიკური კრიზისი. კრიზისმა ყველაზე მეტად დააზარალა სამშენებლო და ტურისტული სექტორები; საბანკო სექტორმა გამოავლინა შედარებითი მდგრადობა და სტაბილურობა, თუმცა მაინც ვერ უზრუნველყო ეკონომიკის დაკრედიტება, რამაც დააჩქარა რეცესიული პროცესები; დაუსაბუთებელმა პრივატიზაციამ და უცხოური ინვესტორების დაფრთხობამ წარმოშვა ახალი რისკები; ვერ მოხერხდა ანტიკრიზისული სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენა, რის გამოც საფრთხე შეექმნა მის შესრულებას; მთავრობამ დაგვიანებით მიიღო ეკონომიკის სტიმულირების პაკეტი, რომელიც ითვალისწინებს სამშენებლო და საბანკო სექტორების სახელმწიფო მხარდაჭერას, თუმცა დაგეგმილი ღონისძიებების რეალიზაციამ მოკლევადიანი ეფექტის პარალელურად გრძელვადიან პერიოდში შეიძლება წარმოშვას ახალი საფრთხეები; საგარეო ვალის დაუსაბუთებელმა ზრდამ შეიძლება შეასუსტოს ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოება; საგადასახადო შემოსავლების შეუსრულებლობის პირობებში, სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ზრდა შეიძლება გახდეს ახალი საფრთხეების წარმოშობის საფუძველი; საქართველოში ეკონომიკური კრიზისის შერბილებებისა და დაძლევის მთავარი ინდიკატორია დონორი ქვეყნების მიერ გამოყოფილი ფინანსური დახმარება.

პატარა ქვეყნებისათვის აქტიური ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, მათი შეზღუდული შესაძლებლობების გამო, ძალიან რთულია. შესაბამისად, საქართველომ მთავარი აქცენტი ეკონომიკური ძალის ჩამოყალიბებაზე უნდა გააკეთოს.

დღეისათვის საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად პრიორიტეტულად მიგვაჩნია:

ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური ზრდა, რითაც შესაძლებელია დინამიურად განვითარებადი ეკონომიკის ფორმირება და ეკონომიკური შოკების პრევენცია. არტურ მედისონმა (Arthur Maddison) – გამოკვლევის, „Dynamic Forces of Capitalist Development“-ის ავტორმა დაადგინა, რომ რაც მეტია ქვეყნის მოსახლეობაში განათლებულ ადამიანთა რაოდენობა, მით უფრო მაღალია ამავე სახელმწიფოს ეკონომიკის ზრდის ტემპები, მან ასევე გამოიყვანა დამოკიდებულება, რის მიხედვითაც განათლების ასიგნებათა 1%-ით გაზრდა იწვევს მთლიანი შიდა პროდუქტის მატებას 0,35%-ით.

– ქვეყნის საგარეო სავაჭრო ბრუნვის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან (მშპ). მიჩნეულია, რომ რაც უფრო ნაკლებია მშპ-თან მიმართებაში საგარეო ვაჭრობის პროცენტული მოცულობა, მით უფრო ძლიერია ქვეყნის ეკონომიკა.

– ინოვაციური პროდუქტებისა და სერვისების დანერგვა. მიუხედავად ინოვაციათა სასიცოცხლო აუცილებლობისა, ეკონომიკურად წარმატებულ ქვეყნებშიც კი პრობლემატური ხდება მეცნიერებაზე დანახარჯების გადიდება, ორი მთავარი მიზეზია ამ უკანასკნელის განმაპირობებელი; პირველი: ნებისმიერი ახალი იდეა ან პროდუქტი ახდენს უმნიშვნელოვანეს გავლენას საზოგადოებასა და ეკონომიკაზე, ამასთან, თავად გამომგონებლები, ხშირად ვერაფერს იღებენ და მოგება სხვებს რჩებათ, რის გამოც ითრგუნება “გამომგონებლობითი სტიმული”, – ახალი იდეების შექმნის ინტერესი ეკარგებათ არა მხოლოდ მეცნიერებს და ინოვატორებს, არამედ იმ ადამიანებს ან სტრუქტურებს, რომლებიც აფინანსებენ მეცნიერულ კვლევებს ადრეულ სტადიაზე; მეორე ფაქტორია: “ინფორმაციული ასიმეტრიის” გამოვლინება – გამომგონებელმა (იდეის ავტორმა) გაცილებით მეტი იცის საკუთარი გამომგონებისა და მისი პოტენციური გამოყენების შესახებ, ვიდრე იმ ფინანსისტმა, ვისაც გააჩნია შესაბამისი სახსრები იდეის ფინანსური უზრუნველყოფისათვის, მეცნიერთათვის ძალზე რთულია ადეკვატურად წარადგინონ საკუთარ პროექტთა ღირსებანი და დაამტკიცონ, რომ წარმოდგენილი იდეა სამრეწველო რეალიზაციისას მოგებას მოიტანს, ეს ყველაფერი იმიტომ ხდება, რომ მეცნიერები და ინვესტორები სხვადასხვა ენაზე საუბრობენ, რაც დაფინანსების პრობლემატურობას განაპირობებს.

საქართველოში ჯერ კიდევ შეუძლებელია ინტერნეტმაღაზიის ან სერვისების დაუყოვნებელი გადახდის ბიზნესის იმავე სიადვილით დაწყება, როგორც ეს განვითარებულ ქვეყნებში ხდება.

– იმპორტსა და ექსპორტზე მოთხოვნის ელასტიკურობა. ეკონომიკური ძალა უფრო დიდია, თუკი შენ მიერ ექსპორტირებულ პროდუქციასა და მომსახურებაზე მოთხოვნა არაელასტიკურია, ხოლო იმპორტზე – პირიქით.

– დიდი მოცულობის საგარეო ვალის აღება, რომელმაც უნდა შეარბილოს ეკონომიკური კრიზისის სიმწვავეს ხარისხი, თავის თავში შეიცავს ახალ ეკონომიკურ საფრთხეს, რომელიც გამოვლინდება გრძელვადიან პერიოდში. საუბარია სახელმწიფო საგარეო ვალის მოცულობის სწრაფი ტემპებით ზრდაზე.

– საბანკო სექტორის მიერ განხორციელებულმა ანექსიურმა საკრედიტო პოლიტიკამ სამომხმარებლო-სავაჭრო და სამშენებლო სფეროებში კომერციული ბანკების მდგრადობა მნიშვნელოვნად შეარყია. ბანკების უმეტესი ნაწილი ზარალით მუშაობს. პრობლემური სესხების მოცულობა იზრდება. ბანკები თანდათანობით ნდობას კარგავენ, რაზედაც მეტყველებს დეპოზიტების გადინების ტემპების ზრდა. მცირე და საშუალო მეწარმეობის დაკრედიტებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს მეწარმის საქმიანობის სფერო, დიფერენცირებული უნდა იქნეს ვაჭრობის, მომსახურებისა და წარმოების სფერო. მიზნობრივი სესხების გაცემით ბანკები უკეთ მოახერხებენ მეწარმის საქმიანობის სწორად შეფასებას, თავის მხრივ, ასეთი მეთოდი მეწარმეებსაც მისცემს საშუალებას, სწორად წარმართონ თავიანთი საქმიანობა.

- ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია სოციალური ფონის გაუმჯობესება. უმუშევრობა მხოლოდ როგორც არასასურველი ეკონომიკური კატეგორია კი არაა, არამედ ის მოსახლეობის მორალური და ფსიქოლოგიური რეგრესის მიზეზია. უსაფრთხო გარემო და დემოკრატიული პროცესების განვითარება საკმაოდ რთულია მიმდებარე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის პირობებში. ეკონომიკის მდგომარეობა, დასაქმება, თვითდასაქმება და მოსახლეობის ცხოვრების დონე ურთიერთდაკავშირებულია. წარმოების განვითარება ხელს უწყობს ცხოვრების დონის ამაღლებას. დასაქმება არის უპირველესი და ძირითადი პირობა მოსახლეობის ცხოვრების ნორმალური დონის უზრუნველსაყოფად. თავის მხრივ, დასაქმება უზრუნველყოფს რა გადახდისუნარიან მოთხოვნას, მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს ეკონომიკური აღმავლობისათვის. გარდა ამისა, მოსახლეობის გადახდისუნარიანი მოთხოვნის ზრდა და სამომხმარებლო ბაზრის მიწოდების მიმართ ბალანსის დამყარება ამაღლებს მოსახლეობის ეკონომიკურ აქტივობას, რაც ასევე ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას. საჭიროდ მიგვაჩნია სახელმწიფო სტიმულების გამოყენება და „უმუშევრობის დაძლევის ეროვნული პროგრამის ამოქმედება“. მასში ის კონკრეტული ქმედებები უნდა გაიწეროს რითაც შესაძლებელი იქნება უმუშევრობის პრობლემის დაძლევა. ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში საყოველთაოდ ცნობილია ოუკენის კანონი, რომლის თანახმად, 2 პროცენტთან ეკონომიკური ზრდა იწვევს დასაქმების ერთპროცენტთან ზრდას.

- ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფისათვის აუცილებელია ინვესტიციური ნაკადების მოზიდვა. მართალია ამ მიმართულებით ტარდება მნიშვნელოვანი ღონისძიებები, მაგრამ, ვფიქრობთ, ეს ჯერ კიდევ საკმარისი არაა. ეკონომიკური უსაფრთხოების განმტკიცების კუთხით წმინდა უცხოური ინვესტიცია პოზიტიურ რესურსად უნდა შეფასდეს, რადგან ისინი ხელს უწყობენ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას. საჭიროდ მიგვაჩნია ქვეყნის რეგიონებში ინვესტიციების მოზიდვისათვის „რეგიონული განვითარების ინვესტიციური აქტივობის პროგრამის განვითარება“. პროგრამაში დეტალურად უნდა იქნეს გაწერილი რეგიონში პოტენციური ინვესტიციური პროექტები. ინვესტიციების მოსაზიდად აუცილებელია ინვესტორებისათვის მნიშვნელოვანი საგადასახადო შეღავათების დაწესება. საქართველოს უზარმაზარი ინტელექტუალური პოტენციალი გააჩნია, მაგრამ, როგორც ყველა პოსტსოციალისტური ქვეყნისთვისაა დამახასიათებელი, ძალზე დაბალია ფუნდამენტური კვლევების გამოყენებითი ასპექტების წილი, ისედაც მიხერულ დანახარჯთა (ფუნდამენტურ კვლევებზე) უკუგება კი 0%-ის ფარგლებშია.

- ინოვაციური პროექტების მენეჯერთა გარეშე, რომელნიც მკვლევართა გუნდს დააკავშირებენ სარისკო („ვენჩურული“) კაპიტალის განმკარგავ ფინანსისტებთან და მრეწველებთან, მდგომარეობა უკეთესობისკენ (ეკონომიკაში) არ შეიცვლება. ერთი სიტყვით, ქვეყნის ეკონომიკისათვის, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ინოვაციური პროექტების მენეჯერთა მომზადებას მეცნიერულ კვლევათა კომერციალიზაციის პროცესის ინიცირებისა და განვითარებისათვის, რაც ფუნდამენტური ტიპის ინფორმაციულ-ტექნოლოგიური აღგორითმების გამოყენებით, მეცნიერული მიღწევების ფულში კონვერტაციის საშუალებას მოგვცემს. დღეისათვის უკვე შეინიშნება აღნიშნული სერვისის (მეცნიერულ კვლევათა შედეგების კომერციალიზაციის) მწვავე უკმარისობა. როგორ უნდა ჩამოყალიბდეს ინოვაციური პროექტის მენეჯერი კვალიფიციური დარგობრივი სპეციალისტისაგან, ცხადია, კონკრეტული ტექნოლოგიური ან საწარმოო რეალიზაციათა ცოდნა აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა მეცნიერული იდეის კომერციალიზაციისათვის, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს სპეციფიკურ მმართველობით განსწავლულობას.

გარდა დარგობრივი და დარგთაშორისი ცოდნისა, დამწყებ მენეჯერს უცილობლად ესაჭიროება სტაჟირება ბიზნესის იმგვარ წარმომადგენლებთან, რომლებიც ინოვაციურ

ბიზნეს გარემოში მოღვაწეობენ და გააჩნიათ გამოცდილება ინოვაციური სფეროს ინვესტირებაში, კონსალტინგურ და საინვესტიციო სტრუქტურების, სარისკო (“ვენჩურული”) კაპიტალის წარმომადგენლებთან ურთიერთობისა.

თუკი ქვეყანა გარკვეულ მნიშვნელოვან პროდუქტზე მიწოდების მონოპოლიას ან დიდ წილს ფლობს, მისი როგორც პასიური, ისე აქტიური ძალა იზრდება. ევროკავშირის მიმართ, ბუნებრივი აირის სახით, მსგავსი ტიპის ძლიერი ენერგეტიკული ბერკეტი გააჩნია რუსეთს. სწორედ ეს სიტუაცია განაპირობებს საქართველოს პერსპექტივას, ფლობდეს არა მარტო პასიურ, არამედ აქტიურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალას. რუსული გაზის ყველაზე რეალური ალტერნატივა „ნაბუქოს“ სახით სწორედ საქართველოს ტერიტორიაზე გამავალი პოტენციური გაზსადენია. სატრანზიტო პოტენციალს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური უსაფრთხოების მნიშვნელოვნად გაზრდა შეუძლია. მონოპოლიის მსგავსი უპირატესობების მოპოვება სპეციალური სავაჭრო შეღავათების მიღებითაც არის შესაძლებელი. აქედან გამომდინარე, ევროკავშირთან თავისუფალმა ვაჭრობამ საქართველოს შეიძლება მოუტანოს ეკონომიკური ძალის საგრძნობი გაზრდა, ექსპორტი-იმპორტისა და სავაჭრო პარტნიორების დივერსიფიკაცია. მიჩნეულია, რომ, რაც უფრო ბევრი სახეობის საქონლისა და მომსახურების ექსპორტს ან იმპორტს ახორციელებს ქვეყანა, ასევე, რაც უფრო მეტი სავაჭრო პარტნიორი ჰყავს, მით უფრო დიდია მისი პასიური ეკონომიკური ძალა. ვაჭრობისა და სავაჭრო პარტნიორების მრავალფეროვნება სხვა ქვეყნებს შენზე დიდი გავლენის მოპოვების საშუალებას არ აძლევს.

საერთაშორისო სავალუტო რეზერვები. რაც უფრო მეტ უცხოურ სავალუტო რეზერვს ფლობს ქვეყანა, მით უფრო ძლიერი ბერკეტი აქვს მას საგარეო შოკებისგან თავის დასაცავად.

ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა დებულების 100%-ით შესრულება ნებისმიერი სახელმწიფოსთვის, რა თქმა უნდა, შეუძლებელი იქნება, თუმცა, თუ გვსურს, გრძელვადიან ეკონომიკურ კეთილდღეობას მივაღწიოთ, მათი გათვალისწინება აუცილებელია. სტაბილური ეკონომიკური წინსვლა, ძლიერი და მდიდარი სახელმწიფოს მშენებლობა ეკონომიკური უსაფრთხოების გარეშე წარმოუდგენელია

ეკონომიკური უსაფრთხოების ინდიკატორებს წარმოადგენს შედარებით მნიშვნელოვანი პარამეტრები, რომლებიც წარმოდგენას იძლევა მთლიანად ეკონომიკური სისტემის მდგომარეობაზე, მის მდგრადობასა და მობილურობაზე, ესენია: მშპ-ს ზრდა, მოსახლეობის ცხოვრების დონე და ხარისხი; ინფლაციის ტემპები; უმუშევრობის დონე; მოსახლეობის ქონებრივი დაყოფა; ეკონომიკის კრიმინალიზაცია; მეურნეობის ტექნიკური ბაზის მდგომარეობა; დანახარჯები მეცნიერებასა და განათლებაზე; კონკურენტუნარიანობა; საომპორტო დამოკიდებულება; ეკონომიკის ღიაობა; სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ვალი და სხვა.

ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ღონისძიებები არის ხელისუფლების, ბიზნესის, არასამთავრობო სექტორის გააზრებული მოქმედებების და ხერხების ერთობლიობა, რომელიც მიმართულია საშინაო და საგარეო მუქარების აღმოფხვრისაკენ. ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების გარანტი სახელმწიფოა, ამიტომ მასზე პასუხისმგებლობა ეკისრება არა რომელიმე კონკრეტულ უწყებას, არამედ სახელმწიფო მენეჯმენტის მთელ სისტემას და, უპირველეს ყოვლისა, მთავრობას. განსაკუთრებით დიდია ეროვნული უშიშროების საბჭოს როლი და ფუნქციები მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების, მათ შორის ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვისა და განმტკიცების საქმეში. ვფიქრობთ, დაბალანსებული და ლოგიკურად გააზრებული ქმედებების ერთობლიობა საშუალებას მოგვცემს, გამოვკვეთოთ და პრიორიტეტულად ვმართოთ ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების პრიორიტეტები.

**THE ECONOMIC ASPECTS OF SECURITY  
SUMMARY**

For the national security and general welfare of Georgia it is very important to continue stable economic development. For this purpose it is crucial for Georgia to acquire its own decent place in the international economic system. The latest world financial and economic crisis has underlined the risks that accompany the globalized and interdependent world.

The possible deepening or repetition of the world economic crisis is a serious threat for the economic development of Georgia, realization of which would have a negative impact on the development of various sectors of economy and seriously hamper the nation's economic growth. In the case the crisis gets worse, it could especially hardly hit financial markets, which would have a negative impact on the Georgian rapidly developing banking sector.

The possible deepening of the world financial crisis would also influence the volume of the foreign investments. Flow of the private foreign capital into Georgia and productive capacities created by this capital are very important for the economic development of Georgia.

Generally in the case of deepening or repetition of the crisis, economic threats would emerge, such as decrease of the overall demand, decrease of foreign investment, crisis in the banking sector, lower budget income and others.

Effective management of energy threats is also important for the national security. During the last several years Georgia has achieved considerable progress in establishment of stable energy supplies. Despite this success, diversification of sources of energy supplies is still a priority for the national security policy of Georgia. Importance of such diversification is underlined by the incidents of use of energy resources for political pressure and blackmail that are becoming more frequent.

Demography is another important factor for the national development. In comparison with the tendencies of the last period, currently the birth rate and the number of Georgian nationals returning the country are growing. However, it is very important to make sure that these positive trends remain in place in the long-term perspective. Of particular importance is the depopulation process that is going on in some of the mountainous regions of Georgia. This process represents not only social, cultural and demographic problem, but also an important challenge for the national security of Georgia.

Besides the economic, energy and demographic challenges, important issue is protection from various contagious diseases that could cause epidemics. As a consequence of global interdependence and intensive communication between various states that characterizes the modern world it is extremely difficult to localize spread of highly contagious diseases. Such diseases spread very quickly, which even more developed nations than Georgia is find it hard to prevent. Considering position of Georgia as a transit state, such threats must always be taken into account.

*აკაკი პავლიაშვილი*

**სამრეწველო გადატრიალების შედეგები საქართველოში**

როგორც ცნობილია, საქართველოში გლეხის ოჯახისათვის დამახასიათებელი იყო შიდა მოხმარების საგნების, იარაღ-ინვენტარის დამზადების ტრადიცია, რამაც ცალკეულ პირობებში კიდევ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო სავაჭრო, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ზრდის პირველსავე ეტაპზე. ამასთან, თუ აქამდე შესაბამისი მასშტაბურობით გამოირჩეოდა მთელი რიგი შიდა მოთხოვნების ნაწარმის ფართოდ წარმოება, კერძოდ შალის, აბრეშუმის, მიწის დასამუშავებელი იარაღ-ინვენტარისა და



სხვათა გაფართოება და ხშირად მათი გარე ბაზარზეც გატანა, ახლა, შექმნილი პირობების გამო, როდესაც უცხოეთიდან შემოდის ეს და სხვა პროდუქცია, აგრეთვე ადგილობრივი, შედარებით მსხვილი საწარმოების შექმნის ტენდენცია, ბუნებრივია, შინამრეწველური დარგები მნიშვნელოვან დაცემას განიცდის.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოსათვის ფრიად დამახასიათებელია ხელოსნობის წვრილ საქონლურ წარმოებად გადაქცევის საკმაოდ ინტენსიური პროცესი. აღნიშნულ ვითარებაში, იგი შედარებით სწრაფად მიმდინარეობდა მსხვილი ქალაქების სინამდვილეში, რამდენადაც შესაბამისი მონაცემებით, თუ XIX ს. 80-იანი წლებისათვის ქალაქებში 4000-ზე მეტი სახელოსნო იყო, აქედან 2175, ანუ ნახევარზე მეტი თბილისზე მოდიოდა, ხოლო, რაც შეეხებოდა სოფელს, იქ იყო 1710 სახელოსნო, აქედან უწვრილესი 1 570.

საქართველოში, როგორც ცნობილია, შრომის დანაწილების პროცესი მიმდინარეობდა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში, განსაკუთრებით მის მეორე ნახევრიდან, უფრო განვითარდა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში და, ბუნებრივია, საზოგადოების განვითარებასთან ერთად, განსაკუთრებით კი ბურჟუაზიული რეფორმების წინ და თვით რეფორმის პერიოდში, ანუ 50–60-იანი წლების მანძილზე იგი განვითარების უმაღლეს დონეს აღწევს.

როდესაც შეიქმნა მეტ-ნაკლები ხელსაყრელი პირობები მშვიდობიანი შრომისათვის, შესაბამისად გაქანება მიეცა შედარებით მსხვილ მემამულეთა საქმიანობას; ოსმალო-ყიზილბაშობის შემდგომ პერიოდში ქვეყანაში წარმოიქმნა არაერთი მსხვილი მამული, შესამჩნევად მომრავლდა კერძო საბატონოების მფლობელთა რიცხვი, რომელთაც ხელი მიჰყვეს რაციონალური მეურნეობის, განსაკუთრებით ტრადიციული დარგების მაღალი გემოვნებით მოწყობას. ამ მიზნით, მათმა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ხელი მიჰყო წვრილ-წვრილი მამულების გამსხვილებას და დიდი ხოდაბუნებისა და ზვარ-ვენახების გაშენებას როგორც ადგილობრივი, ისე საზღვარგარეთული ცოდნა-გამოცდილების გათვალისწინებით.

თითქმის ამავე პერიოდიდან (XVIII ს. II-ნახ.), გამოცოცხლებას იწყებს ძველი ქალაქები, ჩნდება ახალ-ახალი სავაჭრო ადგილები. ამ მხრივ გამოცოცხლება და ფართომასშტაბურობა შეინიშნებოდა თბილისში, თელავში, გორში, ცხინვალში, ახლავორში და სხვ. დიდი გამოცოცხლება დაეცო აქამდე ფაქტობრივად ჩაკეტილ დარიალის ხეობას, რომელმაც ხელი შეუწყო ანანურის, დუშეთისა და სტეფანწმინდის ქალაქურ ყაიდაზე გადასვლას. ამავე პერიოდში ფრიად დაწინაურდა და მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრად იქცა სიღნაღი, ერთობ დიდი აღმავლობა დაეცო ქ. ქუთაისს და დას. საქართველოს სხვა მცირე ქალაქებს, ქალაქური მეურნეობა, ბუნებრივია, მოითხოვდა საზოგადოების ცხოვრების ახალ წესს და მასთან დაკავშირებული სოციალური და ეკონომიკური პირობების ახლებურ მოწყობას. გარდაუვალი გახდა ნაირ-ნაირი სავაჭრო დუქნებისა და ფარდულების მოწყობა, სეზონური სავაჭრო ცენტრების აღმოცენება, შესაბამისად სახელოსნოების გაფართოება, საქარავნო გზების მოწყობა-გააქტიურება და სხვ. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ხასიათს იღებს ხელოსნური წარმოება და მათი ურთიერთკავშირი. საფუძველი ეყრება ხელოსანთა დიფერენციაციას, ჩნდებიან შეძლებული, მდიდარი და დაბალი ფენის ხელოსნები, რომელთა გარკვეული ნაწილი დაქირავებულ შრომაზე გადადიან, ქირაობენ შავ მუშებს და სხვ. ქართლ-კახეთში XVIII ს. 70-იანი წლებისათვის უკვე ფუნქციონირებდა არაერთი შედარებით მსხვილი საწარმო-სარეწაო. განსაკუთრებით იწყება სამთამადნო დარგის წარმოება, რომლის აღდგენა-გაფართოების მიზნით სამეფო ხელისუფლებამ 60-იან წლებში საქართველოში ასეულობით ანატოლიელი ბერძენი დაასახლა და ამ გზით განაახლეს ვერცხლის საბადოთა დამუშავება ახტალაში, ხელი მიჰყვეს ალავერდის სპილენძის საბადოების დამუშავებას და

სხვ. ისე რომ, იყო პერიოდები, როდესაც ახტალის ვერცხლის საბადოებში და სარეწაოებში 700-დან 1000-მდე ბერძენი მუშაობდა [1, გვ. 377].

XVIII ს. 70-იანი წლებიდან საქართველოს თითქმის ყველა ქალაქში მეტ-ნაკლებად ჩნდება არაერთი მსხვილი სარეწაო, რომელნიც იმდროინდელი წყაროებით „ფაბრიკებად“ და „ქარხნებად“ იწოდება. ასეთთა რიცხვს განეკუთვნებოდა, მაგალითად, „თოფ-ზარბაზნების“ ქარხანა, სამეფო ზარაფხანა, სტამბა, მინის სარეწაო, მარილსახდელი, „საპნის ქარხანა“, „თოფის წამლის ქარხანა“, სამღებროები, ტყავის დამუშავების სადაბალო და სხვ. რომელთა უმრავლესობა მეფისა და მისი ახლობლების საკუთრებას წარმოადგენდა. აღნიშნული მაღალი საზოგადოების წარმომადგენლები ამა თუ იმ სარეწის იჯარით აძლევდნენ კერძო პირებს, დიდ ვაჭარ-მოქალაქეებს და შეძლებულ ოსტატ-ხელოსნებს. ამ შემთხვევაში, რაკი მოიჯარადრეებს საკუთარი ყმები არ გააჩნდათ, ბუნებრივია, მასში ხელოსან-ოსტატებისა და შავი მუშების დაქირავებულ შრომას იყენებდნენ. ამ და სხვა პროცესების მძლავრ ცენტრს კვლავინდებურად თბილისი წარმოადგენდა. მოვლენების დანქარებაში კი უდიდესი როლი ითამაშა დარიალის სავაჭრო გზის გახსნამ, რომლის მეშვეობითაც თბილისისა და საქართველოს სხვა ქალაქების ვაჭრებს საშუალება მიეცათ, კავშირურთიერთობა დაემყარებინათ არა მარტო ასტრახანთან, მოზდოკსა და ყიზლართან, არამედ ნიუნი-ნოვგოროდთან, მოსკოვთან და სხვა. ქალაქებთან. მიუხედავად ყველა ზემოაღნიშნული ვითარებისა, თბილისი ჯერ კიდევ ძირითადად აღმოსავლეთის ქალაქებთან ვაჭრობდა. აქ ყოველდღიურად მოედინებოდა ქარავანი განჯიდან, შემახიდან, ერევნიდან, თავრიზიდან, არზრუმიდან და სხვა ქალაქებიდან, თბილისიდან, როგორც ყველაზე მსხვილი სავაჭრო ცენტრიდან, XVIII ს. 50-60-იანი წლებისათვის ყოველთვიურად სხვადასხვა საქონლით დატვირთული 150-200 ურემი გადიოდა. თბილისელ ვაჭრებს ბევრეული გაჰქონდათ ირანისა და ოსმალეთის ქალაქებში. აქედანვე გადიოდა აბრეშუმის ნაწარმი, მატყლი, ტყავეული, ენდრო, ღვინო, თაფლი, ერბო და სხვ. თბილისური საქონელი განსაკუთრებით ფართოდ გაჰქონდათ აგრეთვე კავკასიის მთიანეთში, სადაც აქაური ნახელავი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა [2, გვ. 364].

ამ პერიოდის საქართველოს ქალაქებს შორის ერთ-ერთ უმსხვილეს სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა ქ. ქუთაისიც, რომელიც საგარეო ვაჭრობას აწარმოებდა უმთავრესად ოსმალეთის ქალაქებთან, საიდანაც ფართოდ შემოჰქონდათ ევროპული საქონელი.

როგორც ცნობილია, ქართლ-კახეთის ეკონომიკური აღორძინებისათვის, ერეკლე მეორემ, როგორც დიდმა სახელმწიფო მოღვაწემ, ქვეყნის სამომავლო განვითარების არაერთი საგულისხმო, სრულიად ახალი გზა დასახა და განახორციელა, რომელიც უმთავრესად ევროპისაკენ იყო ორიენტირებული. იგი სავსებით სამართლიანად მიისწრაფოდა დასავლეთისაკენ, საიდანაც მართლაც შესაძლებელი იყო ქვეყნის ძლიერების წყაროს პოტენციალის ზრდა, რაც გამოიხატებოდა ტექნიკისა და მეცნიერების განვითარებაში. ამიტომ, იგი ყოველნაირად ცდილობდა, რათა თავის ქვეყანაში მოემრავლებინა „კაცნი მეცნიერნი, ბრძენნი და ხელოვანნი“. ამ მიზნით იგი ცდილობდა უცხოეთიდან მოეზიდა სპეციალისტი-ოსტატები, ხოლო მეცნიერების დასაუფლებლად კი ახალგაზრდებს გზავნიდა რუსეთსა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ამასთან, იგი ერთობ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კაპიტალისტ-წამომწეებელთა მოწვევას, მსხვილ ხელოსნურ გაერთიანებებს და ამ მხრივაც სათანადო ნაბიჯებსაც დგამდა.

ყველა აღნიშნული პროცესი, ბუნებრივია, თანდათანობით კიდევ უფრო მასშტაბური ხდება და კარგად გამოკვეთილ სახეს იღებს XIX ს. II ნახევარში და, ამდენად, ზოგიერთ მანუფაქტურულ საწარმოში, სახელოსნოში კაპიტალისტები აერთიანებდნენ ერთი და იმავე სპეციალობის ხელოსნებს.

ასეთი ტიპის მანუფაქტურულ საწარმოებში საკმაოდ დიდი როლდენობით მზადდებოდა საქართველოს ადგილობრივი ბაზრისათვის საჭირო საქონელი, რომელთაგან

განსაკუთრებული მოთხოვნებით სარგებლობდა: ბამბის, აბრეშუმის, შალის, ნაბდის, ქუდების, ფეხსაცმელის, რკინის, იარაღ-ინვენტარის, სამშენებლო მასალის, თიხის, მინის, საღვინე კასრების, ხის ავეჯის, საპნის, ტყავისა და სხვ. ნაწარმი. ამდენად, მარტო თბილისის გუბერნიაში 60-იანი წლებისათვის ფუნქციონირებდა 450-მდე მანუფაქტურული საწარმო, სადაც 5 000-ზე მეტი დაქირავებული მუშა შრომობდა. ამ რიცხვში არ შედიოდა სოფლებში მოქმედი მრავალრიცხოვანი გლეხური საწარმოები – სარეწები, რომელნიც ხშირად მანუფაქტურული ტიპის სახელოსნოებს წარმოადგენდნენ.

XVIII ს. 50-60-იან წლებში თანდათან გამოიყო ცალკეული, დიდი საწარმოები, სადაც გაჩნდნენ პირველი მანქანური დანადგარები, თუმცა აქ ჯერ კიდევ ხელით შრომა სჭარბობდა, რაც, თავის მხრივ, მოასწავებდა მანუფაქტურული წარმოებიდან ინდუსტრიულ საწყის ეტაპზე გადასვლას. სწორედ ამ პროცესის ერთ-ერთი დამადასტურებელი იყო საქართველოში მინის წარმოების განვითარება, რომლის ინტენსიური წარმოება გარდაუვალი გახდა ღვინის საბაზრო დანიშნულების გაფართოებასთან ერთად. აღნიშნული პროცესი კი განსაკუთრებით გააქტიურდა XIX ს. პირველ ნახევარში.

XIX ს. 50-60-იან წლებში, გორის მაზრის სოფ. ღვარებში – ატენის ხეობაში უკვე არსებობდა მინის საკმაოდ დიდი მანუფაქტურული საწარმო, რომელიც მემამულე ელიზბარ ერისთავს ეკუთვნოდა და იგი 1843 წლიდან ფუნქციონირებდა. აღნიშნული საწარმო წელიწადში 100 ათასამდე ღვინის ბოთლს, აგრეთვე დიდი რაოდენობით სასარკე მინას და სააფთიაქო ჭურჭელს უშვებდა. აღნიშნულ საწარმოში მრავალი ათეული დაქირავებული მუშა მუშაობდა, სადაც სისტემატურად იყო განაწილებული შრომა. აღსანიშნავია, რომ იგივე ელიზბარ ერისთავი დიდი მემამულეც იყო, რომელიც ქართლის ცალკეულ რეგიონებში ევროპულ ყაიდაზე ადგილობრივი და შემოტანილი ხეხილის ჯიშების ბაზაზე, დიდ ბაღებს აშენებდა.

XIX ს. 80-იანი წლების შუახანებისათვის საქართველოში ფუნქციონირებდა 360-მდე წვრილი კაპიტალისტური საწარმო. ამასთან, აღნიშნული მონაცემები დაახლოებითია, რამდენადაც მთელი რიგი დარგებიდან ცნობები არაა შემორჩენილი (ფეხსაცმლის, ტანსაცმლისა და სხვ. დამზადება), სადაც მსგავსი საწარმოების არსებობა აუცილებლად სავარაუდებელია. იმ საწარმოებში კი, რომლებზედაც შესაბამისი ცნობებია, სულ 1560-მდე მუშა მუშაობდა, ხოლო პროდუქციის ღირებულება შეადგენდა 1200 ათას მანეთზე მეტს. ეს იყო ათობით ლითონდამმუშავებელი (საზეინკლო, სამჭედლო), სახერხი, საღურგლო, აგურისა და კრამიტის, ტყავის, არყის სახდელი, საპნის, სანთლის, ზეთსახდელი, საამკინძაო, მინერალური წყლების, საკონდიტრო თუ სხვა სახის საწარმოები [2, გვ. 213].

ბუნებრივია, ლითონდამმუშავებელი ქარხნის დიდი ნაწილი თავმოყრილი იყო თბილისში, სადაც 90-იანი წლების მიწურულს და 900-იანი წლების დასაწყისში გამოირჩეოდნენ იარაღოვის, კარაპეტოვის, ბერეჟანოვის, ანანოვის, პოპოვიჩისა და რუქსის მექანიკური და თუჯსასხმელი ქარხნები. მუშათა რაოდენობამ ამ საწარმოებში 300-ს გადააჭარბა, ხოლო პროდუქციის ღირებულებამ – 316 ათას მანეთს. ამავე დროს მექანიკური საწარმოები იყო აგრეთვე ბათუმშიც, სადაც 1900 წლისათვის აქ არსებულ 2 თუჯსასხმელ და მექანიკურ ქარხანაში 125-მდე მუშა შრომობდა და პროდუქციის ღირებულება 140 ათას მანეთს აღწევდა.

90-იანი წლებისათვის, თბილისის ლითონდამმუშავებელ საწარმოთა მასშტაბების ზრდასთან ერთად, მიმდინარეობს თვისებრივი ხასიათის ცვლილებები შიგნით წარმოებაში. გარდა იმისა, რომ გაბატონებულ მდგომარეობას აღწევს მანქანური წარმოება, აქ თანდათან ინერგება თვით მანქანების ან მათი ნაწილების დამზადებაც. ამ მხრივ ფრიად მნიშვნელოვანი ნაბიჯები იქნა გადადგმული 90-იანი წლებისათვის, რამდენადაც ორთქლის ქვაბების ნაწილი თბილისის ზოგიერთ საწარმოში რომ დაიდგა, დამზადებული იყო პოპოვიჩის ან სხვა თბილისელი კაპიტალისტების ქარხნებში [4, გვ. 58].

რამდენადაც კაპიტალისტური ფაბრიკა თავისი შინაარსით ისეთ მსხვილ წარმოებას წარმოადგენს, რომელიც დამყარებულია დაქირავებულ შრომაზე და ამზადებს პროდუქციას მანქანა-დანადგარების გამოყენებით, ამდენად ასეთი ფაბრიკა და ქარხანა, როგორც აღინიშნა, საქართველოში უპირატესად უცხოელმა მრეწველებმა ააშენეს. 1851 წ. კაპიტალისტმა სტრუშემ თბილისში ააშუშავა მექანიკური ქარხანა, რომელიც დამყარებული იყო ევროპიდან შემოტანილ მანქანებზე. იმავე ხანებში თბილისში გაიხსნა თუჯის ნაკეთობათა ჩამომსხმელი ქარხანა. 1863 წ. იმავე უცხოელმა კაპიტალისტმა ბოლნისის სოფ. ჩათახში არსებული რკინის მადნის ბაზაზე, რომლის დამუშავება ჯერ კიდევ XVIII ს. მიმდინარეობდა, ააშენა რკინის და თუჯის ჩამოსასხმელი ქარხანა, რომელიც წლიურად 65 000 ფუთ თუჯს უშვებდა. 1865 წ. ინგლისელმა კაპიტალისტმა რუქსმა თბილისში გახსნა მსხვილი მექანიკური ქარხანა და ა.შ. [5, გვ. 162].

ჯერ კიდევ 1862 წ. კავკასიის მეფის ნაცვალმა ბარიატინსკიმ მეფეს წარუდგინა თბილისისა და ფოთის შორის რკინიგზის გაყვანის პროექტი, რომელიც 1864 წელს დამტკიცდა და მისი მშენებლობა მიანდეს ინგლისელ კაპიტალისტებს, რომლებიც მალევე შეუდგნენ მუშაობას. 1877 წ. სადგურ რიონიდან გაყვანილი იქნა რკინიგზის ხაზი ქუთაისამდე და, ამდენად, ეს ორი მსხვილი ქალაქი დაუკავშირდა ერთმანეთს. ამიერიდან თბილისი მტკიცედ დაუკავშირდა შავ ზღვას, რაკი 1872 წლის მეორე ნახევარში დაიწყო მატარებლების რეგულარული მოძრაობა თბილისი-ფოთის რკინიგზის ხაზზე. 1883 წ. დამთავრდა რკინიგზის ხაზი – ბათუმი, სამტრედია, თბილისი, ბაქოს შორის და ამით რკინიგზის ხაზი გადაიჭიმა შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე. შემდგომში რკინიგზის ხაზი გაყვანილი იქნა ქუთაისიდან ტყიბულამდე (1886) და ამრიგად რკინიგზებმა დაახლოვა და ეკონომიკურად შეამჭიდროვა არა მარტო ქვეყნის შიგნით რეგიონები, არამედ მეზობელი სახელმწიფოებიც. აღნიშნულმა მოვლენებმა, ბუნებრივია, დიდად გამოაცოცხლა ადგილობრივი ვაჭრობა, წიაღისეული სიმდიდრეების დამუშავება და, საერთოდ, საზოგადოების ცხოვრების გააქტიურება. ეს ის პერიოდი იყო, როდესაც რკინიგზა ერთ-ერთ უდიდეს კაპიტალისტურ საწარმოდ წარმოდგა, რომელზეც იყო ძირითადად დაფუძნებული მრეწველობის ყველა დარგის განვითარება. ამ და სხვა არსებითი ხასიათის მოვლენებმა განაპირობა და დაახქარა 1862-1872 წლებში თბილისში, ხაშურში, სამტრედიასა და ფოთში მსხვილი მექანიკური სახელოსნოების გახსნა, რომლებიც სპეციალურად რკინიგზის მშენებლობას ემსახურებოდნენ. 1883 წელს თბილისში შეიქმნა ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარი სახელოსნო, რომელიც ერთ-ერთ მსხვილ კაპიტალისტურ საწარმოს წარმოადგენდა საქართველოში. ამ ყველაზე მსხვილ საწარმოში დასაქმებული იყო რამდენიმე ათასი მუშა. ამავე პროცესებს მოჰყვა სამთამადნო მრეწველობის სწრაფი განვითარება, კერძოდ ქვანახშირისა და მარგანეცის წარმოება და ა.შ.

ფაბრიკულ-ქარხნული მასშტაბებით და დიდმწარმოებლურობით ყურადღებას იქცევდა აგრეთვე ბათუმის მრეწველობა, რომელსაც განსაკუთრებით ეყრება საფუძველი 80-იანი წლებიდან, როდესაც დაიწყო ბაქოს ნავთობის ექსპორტის ამოქმედება. 1883 წ. ინჟინერმა ბუნგემ და პალაშკოვსკიმ დააარსეს „კასპია-შავი ზღვის ნავთის დამამუშავებელი და სავაჭრო საზოგადოება“, რომელიც 1886 წ. გადავიდა როტმილდის პარიზის ფირმის ხელში. ამ დროისათვის ნავთობის ექსპორტისათვის გათვალისწინებული თუნუქის ბიდონებისა და მათი ჩასაწყოები ხის ყუთების დამამზადებელ ქარხანაში, რომელიც ფირმას ეკუთვნოდა, მუშაობდა 469 მუშა. ეს ქარხანა წელიწადში უშვებდა 2800 ათას ცალ ნავთის ტარას. 1885 წ. გაიხსნა კიდევ ორი ქარხანა – სიდერიდისისა და რიხნერის, სადაც მარტო ამ უკანასკნელში მუშათა რაოდენობა 30 ადამატივობდა. ამ ქარხნებში ორთქლის ძრავიანი მოწყობილობა იყო დამონტაჟებული. 1887 წ. დაარსდა ხაჩატურიანცის, მანთაშევის, ძმები ცოვიანოვების ქარხნები და რამდენიმე სხვა წვრილი საწარმო. ამავე პერიოდისათვის ბათუმის ყველა მნიშვნელოვანი საწარმო მექანიზებული იყო. აქვე

მოქმედებდა ნავთის ტარის 5 მსხვილი ფირმის ქარხნები: კასპია-შავი ზღვის საზოგადოების – როტშილდის მანთაშევის, ხაჩატურიანცის, რომელიც ნობელის ფირმისათვის ამზადებდა ნავთის ტარას, ცოვიანოვებისა და სიდერიდისის საწარმოები და სხვ. ამავე საწარმოებს, გარდა თუნუქისა და ხის ყუთების საამქროებისა, ჰქონდათ აგრეთვე მექანიკური სახელოსნოები, სახერხი საწარმოები, სამანქანო და საქვაბე განყოფილებები. ამ საწარმოებში მუშათა რიცხვი 2 ათას აღემატებოდა. პროდუქციის ღირებულება დაახლოებით 7,4 მილიონ მანეთს აღწევდა. 1898 წლის მონაცემებით, ბათუმში დამზადდა სულ 22 მილიონ ცალზე მეტი თუნუქის ყუთი, რომელთა ჩასაწყობად 11 მილიონზე მეტი ხის ყუთი შეიკრა. ისე რომ, ბიდონების საშუალებით, აღნიშნული დროისათვის წლიურად გაჰქონდათ 20 მილიონამდე ფუთი ნავთი [6, გვ. 46].

ამასთან ერთად, 900-იანი წლებისათვის ბათუმის საწარმოებში, სადაც არამარტო ნავთის ტარა მზადდებოდა, არამედ ნავთის გადასხმაც წარმოებდა გემებზე შესაბამისი საქაჩავეების მეშვეობით, მოქმედებდა ორთქლის 17 მანქანა 653 ცხენისძალის სიმძლავრით. აქვე მუსაობდა 48 ორთქლის ქვაბი 1736 ცხენის ძალით. აგრეთვე დინამო მანქანა 13. ისე, რომ სხვადასხვა დაზგისა და აპარატის რაოდენობა ათასზე მეტს შეადგენდა, ხოლო ორთქლის საქაჩავეების რიცხვი 73-ს შეადგენდა. ამასთან, 172 რეზერვუარი და კასრი 17 მილიონ ფუთზე მეტ ნავთობს იტევდა. აღსანიშნავი იყო ის გარემოებაც, რომ აქ განლაგებულ ყველა ფირმას გააჩნია საკუთარი სარკინიგზო ხაზი, რიტაც ქარხნები რკინიგზის მაგისტრალს უკავშირდებოდნენ. [7, გვ. 213].

აღნიშნული პერიოდისათვის, თბილისის გუბერნიიდან გამოირჩეოდა საუფლისწულო უწყების ქარხანა ბორჯომის მამულში და ზეზემანის ქარხანა ატენში. ამ ორივე საწარმოში 70-მდე მუშა მუშაობდა, სადაც პროდუქციის ღირებულება 210 მანეთს შეადგენდა. ქუთაისის გუბერნიაში 1900 წელს არსებული სახერხი ქარხნებიდან გამოირჩეოდა სერებრიაკოვის ქარხანა სოფელ მარანში (სენაკის მაზრა) და მაქსიმოვის მემკვიდრეებისა სოფელ აძიუბუაში (სოსუმის ოლქი). ამ საწარმოებში მუშათა რაოდენობა 160 აღწევდა, ხოლო პროდუქციის ღირებულება 600 ათას მანეთს აღემატებოდა. ამავე პერიოდისათვის წარმოების ფაბრიკული ფორმა ფეხს იკიდებს აგურის წარმოებაშიც. აღნიშნული დროისათვის მარტო თბილისში ფუნქციონირებდა 4 მსხვილი აგურის ქარხანა, ამავე დროს ამოქმედდა ბერგმანის მინის ქარხანა ბორჯომში, მეორე ამ ტიპის ქარხანა მოქმედებდა ბორჩალოს მაზრაში, რომელიც თავდაპირველად კუჩენბახს ეკუთვნოდა. 70-იანი წლების დასაწყისში ამოქმედდა ერთ-ერთი მსხვილი საწარმო საქართველოში, გ. მირზოევის საფეიქრო ფაბრიკა თბილისში. ფართო მასშტაბით იწყება აგრეთვე ტყავის დამუშავება თბილისში 1875 წელს გრ. ადელხანოვის მიერ დაარსებული ქარხნით, სადაც თავდაპირველად ძირითადი საწარმოო პროცესები მექანიკური იყო. ტყავის მეორე მსხვილი საწარმო თბილისში იყო 1892 წელს ზარგარიანცისა და ვართაზარიანცის მიერ დაარსებული.

საქართველოში ფართო გაქანებით იწყება თამბაქოს გადამამუშავებელი საწარმოების მშენებლობაც, თუმცა აქ შედარებით გვიან დაიწყო ფართო მასშტაბური მანქანური ტექნიკის დანერგვა. თავდაპირველად აქ შემოდის თამბაქოს მექანიკური საჭრელი დაზგები, ხოლო უფრო გვიან, 90-იანი წლების მიწურულს, პაპიროსის მკეთებელი მანქანებიც. მიუხედავად ყოველივე ამისა, აღნიშნული დროისათვის ჯერ კიდევ არ ხერხდებოდა მთელი პროცესების მექანიზაცია და ხელით შრომა კვლავ ფართოდ გამოიყენებოდა. ამგვარად, 90-იანი წლებისათვის საქართველოში 7 შედარებით მსხვილი თამბაქოს ფაბრიკა ფუნქციონირებდა. აქედან 4 თბილისში, ერთი ქუთაისში და ორი ბათუმში.

რეფორმის შემდგომ პერიოდში საქართველოში ფართო მასშტაბურ ხასიათს იღებს სპირტიანი სასმელების წარმოებაც, რომელთაგან აღსანიშნავია ბორჯომთან ბახის მიერ

1877 წელს დაარსებული საწარმო, სადაც 29 მუშა მუშაობდა და პროდუქციის ღირებულება 161 ათას მანეთს უდრიდა, თუმცა მას დიდხანს ვერ უარსებია და, ამდენად, სპირტისა და საერთოდ სპირტიანი სასმელების ფაბრიკული წარმოება მყარ საფუძველზე მხოლოდ 1884-1885 წლებში გახდა შესაძლებელი. იგი უკავშირდება თბილისში დ. სარაჯიშვილის მიერ არეის სახდელი ქარხნის დაარსებას, ხოლო ქუთაისის გუბერნიაში კი ბოლქვაძის მიერ საქართველოში პირველად სპირტიანი სასმელების წარმოების დაწყებას. ამავე დროს, მრეწველობის კონცენტრაციის მაგალითს წარმოადგენდა აგრეთვე საპნის, სანთლისა და ზეთსახდელის წარმოება, რომელიც თავმოყრილი იყო თბილისში და მათ ბაზაზე შეიქმნა ერთიანი წარმოება. ფაბრიკული წარმოება ფეხს იკიდებს აგრეთვე ლუდის დამზადებაშიც. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ლუდის მსხვილი ქარხნები ადრიდანვე ეკუთვნოდათ ვეტცელსა და მადერს, სადაც 900-იანი წლებისათვის პირველში 50, ხოლო მეორეში 30-მდე მუშა მუშაობდა.

კაპიტალისტური საწარმოები გაჩნდა აგრეთვე ფეხსაცმლისა და ტანსაცმლის სამკერვალოებში, 90-იანი წლებისათვის ხდება პოლიგრაფიული საწარმოს სრული მექანიზაცია. ამ პერიოდისათვის თბილისში უკვე 6 მსხვილი სტამბა არსებობდა. გარდა ამისა, საქართველოში იყო ცალკეული სხვა საკმაოდ მსხვილი საწარმოებიც. ასეთთა რიცხვს განეკუთვნებოდა ასანთის ქარხანა, ცხენის რკინიგზა, აგრეთვე მათთან დაკავშირებული სახელოსნოები და სხვ. [8, გვ. 86].

#### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. V, 1970.
2. ნიკოლაძე ნ. რჩეული ნაწერები. ტ. I, 1931.
3. საქართველოს ისტორია. ტ. I (დამხმარე სახელმძღვანელო), 1962.
4. საქართველოს სახალხო მეურნეობა (1921-1967). პ. გეგეშიძის რედაქტორობით, 1967.
5. საქართველოს ისტორია. ტ. II, 1970.
6. პავლიაშვილი დ. კაპიტალისტური ურთიერთობის ჩასახვა-განვითარების ისტორია საქართველოში, 1998.
7. ხოშტარია ე. მრეწველობის განვითარება და მუშათა კლასის ჩამოყალიბება XIX ს. საქართველოში, 1966.
8. როდონაია ნ. თბილისის მრეწველობა XIX ს. II ნახ. თბილისი, 1961.

*Pavliashvili Akaki*

#### **RESULTS OF INDUSTRIAL REVOLUTION IN GEORGIA SUMMARY**

On the basis of generalization of actual data, the work "Results of Industrial Revolution in Georgia" studies drastic changes that took place in the second part of XVIII and in XIX century, caused by introduction-development of capitalist relations and its role in social-economic life of the country.

## საბარეო ვალის რისკი გლობალიზაციის პირობებში

ვალი, სესხად აღებულ ფულს, ნისიად წადებული საქონლის საფასურს და სხვა მსგავს თანხას ნიშნავს, რომელიც უნდა იქნეს გადახდილი<sup>109</sup>. რაც კონკრეტულად გარკვეულ რისკთან არის დაკავშირებული. იგი (რისკი) სესხის გადაუხდელობის შემთხვევაში მოსალოდნელი ზარალის აღბათობაა.

როცა მრავალმხრივ სირთულეებს ქვეყანაში პარადოქსული წინააღმდეგობებიც ახლავს (საწარმოო რესურსების დეფიციტები; მეწარმეობის განვითარების დაბალი დონე; კარგ ცხოვრებაზე მოსახლეობის მაღალი ინტელექტით გამოწვეული პრეტენზიები და ა.შ.), მაშინ თავისუფალ ეკონომიკაზე გადასვლის სურვილები ქვეყანას, რისკის გაუთვალისწინებლად ვალის აღების სიკეთეების გათვალისწინების წინა პლანზე წამოწევას აიძულებს.

**პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში დამკვიდრებულმა პარადიგმებმა და პოსტსაბჭოთა საქართველოში ჩატარებულმა აგრესიულმა პრივატიზაციამ ქვეყანას თავისი შესაძლებლობის ფარგლებში, საგარეო ვალის მასშტაბების ზრდის გარდა, სხვა გამოსავალი არ დაუტოვა.** მაგრამ გლობალიზაციის ფენომენი ამ შემთხვევისათვისაც საიმედო აღმოჩნდა.

ახლო წარსულში ქვეყნის მართვის პრობლემებზე გადაწყვეტილების მიღებისას სამთავრობო სტრუქტურებიდან მეცნიერებს ნაკლებად ეკითხებოდნენ, რაც მეტწილად უფრო ფორმალურ ხასიათს ატარებდა და შემდეგი მოთხოვნით იფარგლებოდა: მოგვეცით თქვენი წინადადებები ...

ამ მხრივ უკეთესი პირობები პოსტსაბჭოთა საქართველოშიც არ შექმნილა, რამაც მთავრობის მოკრძალებული გადაწყვეტილებების მოსალოდნელი უარყოფითი მხარეების უყურადღებოდ დატოვების პირობები შექმნა.

ვალის აღებაზე გადაწყვეტილების მიღებისას ეკონომიკური რისკის გათვალისწინება შესაბამისი საფრთხეებიდან თავის დაღწევის კარგი გამოსავალი შეიძლება იყოს, თუნდაც მისი მრავალმხრივი განუსაზღვრელობის პირობებში.

რამდენადაც მეცნიერთა შემოქმედებას აგრესიულობა არ ახასიათებს, ისინი მოსალოდნელი საფრთხეების აღსაკვეცად (ან, უკიდურეს შემთხვევაში, სიმწვავის შესასუსტებლად) დამცავ მექანიზმებს ქმნიან, მეცნიერთა შემოქმედება მეცნიერების გლობალიზაციის ერთ-ერთი შენაკადია და კეთილსინდისიერი იდეების სრულყოფას ემსახურება საგარეო ვალის სიკეთეების გონივრული გამოყენება, რომელიც უნდა ეყრდნობოდეს ვალის აღების ნიუანსებშიც გარკვევას, ქვეყანაში კრიზისის დაძლევის ერთ-ერთი საშუალება შეიძლება იყოს. მაგრამ მოსალოდნელია, რომ იგი შესაბამისი რისკის მეცნიერული ანალიზის გარეშე სახიფათო აღმოჩნდეს, რასაც ძირითადად ინფორმაციის შეზღუდულობა განაპირობებს.

(მომავლის იმედით მეცნიერები ყოველთვის იტანდნენ სიძნელეებს, რომლებიც მათ ბოლომდე დაუფასებელ შრომას ზოგჯერ თან ახლდა იმ ქვეყნებში, სადაც ისინი მოღვაწეობდნენ).

ამ მხრივ სავაჭრო ურთიერთობასთან დაკავშირებული პირველადი მონაცემები შედარებით ხელმისაწვდომია, თუმცა სირთულეები მისთვისაც არის დამახასიათებელი. ასეთ პირობებში მოსალოდნელია პოსტსაბჭოთა საქართველოს ეკონომიკა მსოფლიოს პროგრესისაგან იზოლირებული დარჩეს, რამდენადაც მისთვის ძნელი იქნება უძრაობისგან

<sup>109</sup> ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული. თბილისი, 1986, გვ. 226.

თავის დაღწევა. მაგრამ ესეც შედარებითია. იგი, როგორც განხერხებული ეკონომიკა, გარკვეულ წონასწორობაში ერთხანს შეიძლება დარჩეს, მაგრამ საიმედოა ქვეყნის ეკონომიკის ზრდის მაღალი ტემპებისა და სინერგიული დონის იმპულსების ზეგავლენა გლობალიზაციის პირობებში.

ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ დონორი სახელმწიფოები პოსტსაბჭოთა საქართველოს ეხმარებიან, მათ შორის საჭიროებისამებრ სესხსაც აძლევენ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის.

ვალს რომ გადახდა უნდა, ესეც რეალობაა, მით უფრო საგარეო ვალის შემთხვევაში, რომლებსაც რისკი, როგორც მოსალოდნელი ზარალის შიში, ახლავს. ამიტომ არსებითია ვალის გადახდის პირობებსა და გადამხდელის შესაძლებლობებში გარკვევა. მხოლოდ ამის საფუძველზეა მიზანშეწონილი პასუხისმგებლური გადაწყვეტილებით ვალის აღება, რომლის ძირითადი ელემენტი ოპტიმისტური და პესიმისტური პროგნოზებიც არის. მაგრამ ესეც არ არის საკმარისი, საჭიროა, საგარეო ვალის ეკონომიკა, რისკთან ერთად, გლობალიზაციის პირობებში, როგორც მიმართულება, ცალკე იქნეს შესწავლილი. ამას მრავალმხრივი შემთხვევებიც განაპირობებს. ასე მაგალითად, აშშ-ში მსოფლიოს დანარჩენი ქვეყნებიდან, განსაკუთრებით ევროპის სახელმწიფოებიდან, მაღალი დონის მეცნიერთა დამკვიდრება და იქ სამეცნიერო კვლევების ჩატარება საიმედოა დიდი პერსპექტივით მეცნიერული აღმოჩენებითა და გამოგონებებით.

ყურადსაღებია, შინაარსითა და მნიშვნელობით, გაფრთხილებები ვლადიმერ პაპავას მიერ „ნეკროეკონომიკისა“ და „ზომბირების“ საშიშროებებზე მსოფლიოში [1, გვ. 33-558], რაც რისკის საშიშროებასაც მოიცავს. ამ მხრივ ის შეიძლება განიხილოს, როგორც გლობალიზაციის ერთ-ერთი მაგალითი.

გლობალიზაციიდან პოსტსაბჭოთა ქვეყნები მრავალმხრივ სიკეთეებს მოეღიან. მაგრამ შევნიშნავთ იმასაც, რომ საგარეო ვალის აღება, შესაძლებელია, სესხის მომცემი სახელმწიფოს შორს გამიზნული აგრესიის გათვალისწინებით, სახიფათოც აღმოჩნდეს. ასე მაგალითად, რუსული მსხვილი კომპანიების მიზანი იყო, ხელში ჩაეგდოთ ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკების ტერიტორიაზე არსებული სტრატეგიული საწარმოები [2, გვ. 23-24].

პოსტსაბჭოთა საქართველოში საგარეო ვალის აღების მასშტაბებისა და იმპორტის ზრდამ მარკენტიგული სამსახურის გაუმჯობესება გამოიწვია. მაგრამ შექმნა ახალი საფრთხეებიც, რომელთანაც დაკავშირებულია რისკის ოპტიმიზაციის გამოვლენა და მეცნიერული ანალიზი, შესაბამისი მართვაც საიმედოა. მაგრამ, ამასთან, გასათვალისწინებელია გლობალიზაციის პირობებში წამოჭრილი სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც მეტწილად ბრმა რისკით ალაღბედზეა მიშვებული.

ეკონომიკაში არსებული ცალკეული წინააღმდეგობრივი პროცესების განმუხტვა რისკის საშუალებით შესაძლებელია, მაგრამ დაუშვებელია რთული პროცესების გამარტივებული წარმოდგენა, რამდენადაც მან შეიძლება მოსალოდნელი ხიფათის მასშტაბების ზრდა გამოიწვიოს. ამ მხრივ უკეთესია დივერსიფიკაციით სარგებლობა და ა.შ.

**საგარეო ვალის აღებაზე გადაწყვეტილების მიღებამდე მისი მიზანშეწონილობაში გარკვევა „ზოგადი მიდგომით“ შეუძლებელია. მოსალოდნელია დეტალიზებაც ვერც მოხერხდეს, მაშინ, როგორც წინაპირობა, უნდა გაირკვეს ვალის ამღების გადახდისუნარიანობა, რათა შეფასდეს მომგებიანობისა და ზარალის სავარაუდო ვარიანტები.**

ამასთან დაკავშირებით სესხის აღების მიზანშეწონილობის შესაფასებლად ნაშრომში [3, გვ. 189-192] დასმული ამოცანისათვის შედგენილია ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი და ჩატარებულია მისი პირველადი ანალიზი.



პოსტსაბჭოთა საქართველოს მაგალითზე მისი უშუალო გამოყენება, სარწმუნო მონაცემების არარსებობის გამო, სამწუხაროდ, ვერ ხერხდება. სხვა მიდგომების მოშველიება კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება განხორციელდეს.

ყველა შემთხვევაში რისკს „ვერ გავექცევით“, რადგან იმ რისკზე თუ არ წახვალ, რომელიც გამოავლინე, მაშინ ავტომატურად სხვა რისკის წინაშე აღმოჩნდები და ა.შ.

საერთოდ, რისკთან დაკავშირებული თუნდაც ზოგადი გაფრთხილება უყურადღებოდ არ უნდა დარჩეს. მომავალში სასურველია შეიქმნას ისეთი მსოფლიო წესრიგი, რომელიც შესაძლებელს გახდის ეროვნული სახელმწიფოსათვის გლობალიზაციის სიკეთეების „ხელმისაწვდომობას“ და, ამასთან, ისეთი მექანიზმების შემუშავებას, რომელიც შეამცირებს მისთვის თანმდევ რისკს, როგორც საფრთხეს – აღნიშნულია ნაწილი არევაძისა და თინა ჩხეიძის სტატიაში [4, გვ. 657].

ისიც გასათვალისწინებელია, რომ შეცდომის წინაშე აღმოჩნდებით, თუკი მხოლოდ რისკის რაოდენობრივ შეფასებაზე შეგნერდებით და არ გავითვალისწინებთ სხვა სახის მოსალოდნელ ზარალს. ეს, პირველ რიგში, ინფორმაციის დეფიციტს ეხება. ამიტომ მნიშვნელობა ენიჭება იმ მეცნიერის პრაქტიკულ გამოცდილებებსა და ვიზუალური ფილტრის ჩატარების უნარს, რომელიც კვლევას ატარებს და რომელიც ხშირად ამართლებს.

ამ მხრივ საქართველოში საგარეო მანველებელია ვალის კონკრეტული მონაცემები, რომელიც დაფიქსირებულია ნაშრომებში [1, გვ. 73-75; გვ. 89-90], სარწმუნოა, მაგრამ სრული არ არის და შემდგომ დაზუსტებას საჭიროებს.

როდესაც საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები იმპორტის უშუალო ჩამანაცვლებელი საწარმოების განვითარების საკითხებს უკავშირდება, რისკისადმი უნდობლობა დაზღვევის გააქტიურებასთან ერთად შეიძლება შეიცვალოს.

გარდა ამისა, შევნიშნავთ, რომ კერძო სექტორის რისკის მართვაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის პოლიტიკის აფიშირება საკმარისი არ არის რომ რისკმა და დაზღვევამ, ცალკეულ შემთხვევაში, ეფექტიანად იმუშაონ. ამას ისიც ემატება, რომ მოსახლეობა გამკაცრებულ გადასახადებს შეგუებულია, შეჩვეულია იძულებითი რისკით გადაწყვეტილებების მიღებას, ინფორმაციებს საგარეო ვალების მასშტაბების ზრდაზე და ა.შ. თუმცა მასზე სუსტ რეაქციას ავლენს. ამიტომ შეუძლებელია რისკისადმი მოსახლეობის დამოკიდებულებებში გარკვევა.

იაკობ მესხიას სტატიაში [1, გვ. 59-80] ეროვნულ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებით, დახასიათებულია ფინანსური დავალიანების ზრდა პოსტსაბჭოთა საქართველოში. გამოთქმულია სამართლიანი შენიშვნა საგარეო ვალის ზრდის თაობაზე და ისიც, რომ მონაცემები საგარეო ვალზე არის დაუზუსტებელი. საგარეო ვალებისადმი ზედაპირული მიდგომა, საქართველოს გარდა, სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვისაც არის დამახასიათებელი. მაგალითად, უკრაინის მთავრობას მიაჩნია, რომ საგარეო ვალი არანაირ საფრთხეს არ შეიცავს. ამის შესახებ იაკობ მესხიას აღნიშნული აქვს სტატიაში [1, გვ. 67]. რაც განპირობებულია იმით, რომ განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობა გლობალიზაციის გავლენას თავის სასარგებლოდ აღიქვამს. ამჟამინდელი ცივილიზებული მსოფლიოს სახელმწიფოები რელატიურობის პრინციპებით ერთმანეთზე ზემოქმედებენ და ნეგატიური მოქმედებების განეიტრალებით საერთაშორისო ფუნქციას იძენენ. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაშიც, ეკონომიკური კოლაფსის საშიშროებისაგან დამცავ მექანიზმად ეკონომიკური რისკი შეიძლება გამოვიყენოთ, რაც შესაბამისი ამოცანის დაკონკრეტებულად და გამარტივებული დასმითაც ყურადსაღები ხდება.

2005-2011 წლების საქართველოს საგარეო ვალზე მონაცემების მიხედვით<sup>110</sup> ჩვენ შეგვექმნა აზრი იმის შესახებ, რომ წლების განმავლობაში ეს მონაცემები ზუსტდება, რაც იწვევს ერთი და იგივე მაჩვენებლებზე განსხვავებული მონაცემებით გამოწვეულ გაუგებრობას; ცხადია, საგარეო ვალები დროში მეტწილად იზრდება, ხოლო მათი დამოკიდებულება ქვეყნის მშპ-თან უკუპროპორციულია; ის, რომ არ ჩანს საგარეო ვალების უშუალო ზემოქმედება საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაზე, ქვეყნის შინაგანი შესაძლებლობების პოტენციალის ინერტიულობის შედეგია, რომლის ამოქმედებას, რისკის მინიმიზაციით გლობალიზაციის პირობებში, მეტი ძალისხმევა სჭირდება.

რისკის ფაქტორით გამოწვეული პესიმისტური დასკვნებისაგან თავს შევიკავებთ და მაინც აღნიშნავთ, რომ „ცივი ომის“ „ცხელი პოლიტიკა“ დღეს მსოფლიოში გარკვეულწილად გამწვავებულია.

თანამედროვე თეორიები უკვე ვერ აკმაყოფილებს მრავალმხრივი განუსაზღვრელობის გავლენით მეტად გართულებული ეკონომიკური ურთიერთობების მკაცრ მოთხოვნებს. ჯერაც არ შექმნილა იმის პირობები, რომ სიდრმისეულად გარკვეულიყო ის ცვლილებები, რაც მსოფლიოში ხდება და რაც მომავალში მოხდება როგორც თვისებრივი, ისე რაოდენობრივი თვალსაზრისით. ეს, თავის მხრივ, პროგნოზირებასთან არის დაკავშირებული, რომელსაც რისკიც „მოსდევს“ და ა.შ.

რამაზ აბესაძეს ნაშრომებში [1, გვ. 241-242; 5] აღნიშნული აქვს, რომ მსოფლიო ეკონომიკა შედარებით მარტივი ერთგანზომილებიანი სისტემიდან გადადის მრავალგანზომილებიანი სისტემაში; ეკონომიკაზე, გარდა წმინდა ეკონომიკური ფაქტორებისა, მოქმედებს სოციალურ-პოლიტიკური, ტექნოლოგიური, საგანმანათლებლო, ინფორმაციული, გლობალური და ა.შ. ფაქტორები. ამასთან დაკავშირებით ქვეყნის ეკონომიკის მომავალი შეიძლება სახიფათო აღმოჩნდეს შესაბამისი სარისკო სიტუაციებითა და საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობებით. მაგრამ გლობალიზაციის სიკეთე და ეფექტიანობა შეიძლება საიმედო გახდეს ცოდნით, მეცნიერების განვითარებით, უმაღლესი ტექნოლოგიების შექმნითა და დანერგვით, კულტურის სრულყოფით, ადამიანების ინტელექტის ამაღლებით [1, გვ. 241], რაც, ჩვენი აზრითაც, ეკონომიკისა და ცხოვრების კუმანიზაციის შემდგომ საფეხურებზე მსოფლიოში თანამედროვე გლობალიზაციის სიკეთით გამოწვეული შედეგებით დამკვიდრდება.

ზემოთ აღნიშნულთან შესაბამისობაში, გლობალიზაცია ვალის ამდები ქვეყნის განვითარების ოპტიმიზაციის იმედს წინა პლანზე წამოწევს. ამასთან, ისიც არ უნდა იქნეს დავიწყებული, რომ სარისკო სიტუაციებში გაურკვეველობის შედეგად ქვეყნის მომავალი კრიზისულ მდგომარეობაში შეიძლება აღმოჩნდეს. ამიტომ, არსებითია იმის გათვალისწინებაც, რომ საგარეო ვალის აღების დასაბუთებას თან ახლდეს აღებული სესხის ხარჯვის მკაცრად ჩამოყალიბებული გეგმა-პროექტი ან ბიზნესგეგმა. უფრო უკეთესი იქნება თუ გავითვალისწინებთ ღონისძიებებს საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების გასაძლიერებლად და ინვესტიციების მოსაზიდად. რაც, თავის მხრივ, უკავშირდება ვალის გადახდის მოდელების [6, გვ. 174-185] ეფექტიან გამოყენებას. გაურკვეველობა შეიძლება გაირკვეს, ხოლო განუსაზღვრელობა შესაბამისი პროცესების დადგომამდე (რომლებისკენაც მიმართულია კვლევა) ვერ გაირკვევა. ისინი არ უნდა იქნეს გაიგივებულნი. რისკი არ არის ყველაფერი ის, რაც არ ვიცით სარისკო ობიექტების შესახებ. ჩვენი აზრით, რისკის მართვას მათგან მხოლოდ ნაწილი ემორჩილება.

<sup>110</sup> წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი. [www.nbg.gov.ge/index.php?m=306](http://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306)

### ბამოყენებული ლიტერატურა

1. შრომები VIII ტომი, საქართველოს ეკონომიკის მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010.
2. პაპავა ვ., თაფლაძე თ. „ლიბერალური იმპერიის“ რუსული მოდელი და პოსტრევეოლუციური საქართველოს გამოცდილება. ჟურნალი „ეკონომისტი“, №1, 2009, გვ. 23-26.
3. აბესაძე რ., სარჩიმელია რ., არევაძე ნ., მელაშვილი მ. ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები. თბილისი, „უნივერსალი“, 2004.
4. არევაძე ნ., ჩხეიძე თ. გლობალიზაცია და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი პრობლემა. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი. საბაზისო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. სამეცნიერო შრომების კრებული, ტომი IV. თბილისი. „მეცნიერება“, 2004, გვ. 649-659.
5. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება. თბილისი. „მერიდიანი“, 2006.
6. ქოქიაური ლ., ბებიაშვილი ნ. საინვესტიციო პროექტები, თეორია, ანალიზი, მართვა. თბილისი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2009.

*Sarchimelia Roland  
Tapladze Tamar*

### **RISK OF FOREIGN DEBT UNDER GLOBALIZATION SUMMARY**

The article analyzes the causes of putting the attractiveness of foreign debt risk on the first place in connection with globalization and separate cases of denying its expectable threat.

*მზია ტიკიშვილი  
ნინო მიქიაშვილი*

### **ინფორმაციზაცია, როგორც ეკონომიკური გლობალიზაციის აუცილებელი პირობა**

ინტეგრაციული პროცესების განვითარებამ და ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულებების არნახულმა ზრდამ წარმოშვა ახალი ფენომენი, გლობალიზაცია, რომელმაც ძირეულად შეცვალა სამყარო. გლობალიზაცია შეიჭრა საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში და მნიშვნელოვანი კორექტივებიც შეიტანა. გლობალიზაცია შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც საყოველთაო ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ინტეგრაციებისა და უნიფიკაციების პროცესი, რომლის ძირითად შედეგს წარმოადგენს შრომის მსოფლიო დანაწილება, მთელი პლანეტის მასშტაბით კაპიტალის, შრომითი და საწარმოო რესურსების მოძრაობა, კანონმდებლობის სტანდარტიზაცია, ეკონომიკური და ტექნოლოგიური პროცესების, აგრეთვე სხვადასხვა ქვეყნების კულტურათა დაახლოება.

გლობალური ეკონომიკა მზარდ გავლენას ახდენს როგორც კომპანიათა ეკონომიკურ მომავალზე, ასევე ეროვნული ეკონომიკის ეფექტიანობაზე. ეროვნული წარმოების გლობალიზაცია ადამიანთა კეთილდღეობას ამადლებს, თუ მათ ხელეწიფებათ ინფორმაციის მიღება და გადაამუშავება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალიზაციის პროცესი ამცირებს ადგილობრივ მთავრობათა მხრიდან საკუთარი ქვეყნის ეკონომიკაზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობას. მათ უჭირთ პროტექციონისტული ღონისძიებების გატარება სამამულო წარმოების დასაცავად. ამასთან, ტრანსნაციონალური კომპანიები

საზღვრების გახსნის გზით იაფად ყიდულობენ ნედლეულს. გლობალიზაციის შედეგად უკვე შესაძლებელია ერთი ქვეყნის (მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატები) ეკონომიკა<sup>111</sup> მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდეს სხვა ქვეყნების ეკონომიკაზე. ამ ზესახელმწიფოს ეროვნული ვალუტა საერთაშორისო ოპერაციების უდიდეს ნაწილში გამოიყენება და მისი კურსის ცვლილება პირდაპირ ზემოქმედებას ახდენს საერთაშორისო ვაჭრობაზე, აფართოებს ან ამცირებს მის მასშტაბებს. აღნიშნული პროცესების ჩამოყალიბება-განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინფორმაციული ინფრასტრუქტურა.

შეიძლება ითქვას, რომ გლობალიზაციის გამომწვევი უმთავრესი მიზეზი გახდა დინამიურად ცვალებადი და დღითი დღე გაუმჯობესებადი ინფორმაციული ტექნოლოგიები. ბოლო ათწლეულებში საზოგადოების სხვადასხვა ფენების მასობრივი ინფორმატიზაცია ფიქსირდება, რომელიც მოიცავს ინფორმაციულ ტექნოლოგიებსა და ინფორმაციულ რესურსებს. მოსახლეობის ინფორმატიზაცია გულისხმობს ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში მონაცემთა დამუშავების ავტომატიზაციას და დაგროვილი ცოდნის დაყვანას საზოგადოების თითოეულ წევრამდე ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელების, საკომუნიკაციო, ტექნიკური საშუალებებისა და ინფორმაციის დამუშავების ორგანიზაციული ფორმების ერთობლიობის საფუძველზე. ინფორმაციული საზოგადოების ფორმირება შეუძლებელია მისი საყოველთაო კომპიუტერიზაციის, კიბერნეტიზაციის და ელექტრონიზაციის გარეშე. ახალმა ტექნიკურმა საშუალებებმა: მაღალმწარმოებლურმა კომპიუტერებმა, ინფორმაციის მასობრივმა საშუალებებმა, მიკროელექტრონიკამ, ოპტოელექტრონიკამ, ლაზერულმა ტექნიკამ, თანამგზავრულმა ტექნიკურმა საშუალებებმა, ხელფონური ინტელექტის გამოყენებამ (ექსპერტული სისტემები), ნანოტექნოლოგიის განვითარებამ მოსახლეობის ინფორმატიზაციის საქმეში კატალიზატორის როლი შეასრულეს. თუმცა საკამათოა მათი უარყოფითი გავლენის მასშტაბები გლობალურ ეკონომიკაზე. მნიშვნელოვნად გამარტივდა ინფორმაციის გაცვლა, ელექტრონული ვაჭრობა, ვირტუალური საწარმოების შექმნა, ფინანსური ოპერაციების წარმოება. უკანასკნელ პერიოდში ინფორმაციულმა სისტემებმა და ტექნოლოგიებმა განუზომლად გაზარდეს ფინანსური კაპიტალის ბრუნვის სისწრაფე.

გლობალიზაციის ამჟამინდელი პროცესში გამოკვეთილია შემდეგი სამი ძირითადი კომპონენტი: 1) ტექნოლოგიები (რომელმაც მკვეთრად შეამცირა კომუნიკაციების და ტრანსპორტირების ხარჯები); 2) შრომის დანაწილების ზრდა; 3) თავისუფალ ვაჭრობაზე ორიენტირებული სამთავრობო პოლიტიკა. პრიორიტეტი ტექნოლოგიური სახის ცვლილებებს ენიჭება, რადგან მათი საშუალებით ხორციელდება სიბრტყის დანერგვის უზრუნველყოფა სხვადასხვა მიმართულებით.

საზოგადოების ინფორმატიზაციის გარეშე უკვე შეუძლებელია თანამედროვე ბიზნესის (ვაჭრობა, ტურიზმი, საბანკო სფერო, საფონდო ბირჟა) განვითარება. ინფორმატიზაცია კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ერთ-ერთი უმთავრესი ფაქტორია. ინფორმაციული მომსახურება ესაჭიროება ბაზრის ყველა მონაწილეს, როგორც საქონლის ან მომსახურების მწარმოებელს, ასევე მომხმარებელს. ინფორმაციული პროდუქტისა და მომსახურების ძირითად სახეს წარმოადგენს მონაცემთა ბაზები, რომლის საფუძველზეც აიგება Web-პორტალები (World Wide Web ანუ Web-მსოფლიო აბლაბუდა). მათში დაფიქსირებულია ინფორმაცია კომპანიის შესახებ, რომელიც შეიძლება ეხებოდეს: პროდუქციის მწარმოებელს, საქონლის ნომენკლატურას, ფასებს, ბირჟებს, სტატისტიკურ მონაცემებს, პარტნიორებს, ინვესტორებს და ა.შ. ასე რომ, თანამედროვე ინფორმაციული

<sup>111</sup> ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკას ხშირად განიხილავენ, როგორც მსოფლიო ეკონომიკის მამოძრავებელ ძალას.

ტექნოლოგიებით შესაძლებელია როგორც მონაცემებისა და ცოდნის ბაზების დისტანციური წვდომა, ასევე მათი დამუშავება. Web-პორტალების, საკონსულტაციო ცენტრების, Web-გვერდების, სარეკლამო საშუალებებისა და ინფორმაციულ-ანალიტიკური სისტემების საშუალებით კომპანიის მენეჯერი ეფექტურად წარმართავს კომპანიის საქმიანობას. იგი ბაზრის ანალიზის მიხედვით ერკვევა კონკრეტულ პროდუქციაზე რომელ ქვეყანაში როგორი მოთხოვნაა, სადაა შედარებით იაფი ნედლეული და სხვ., ამგვარი მიდგომით მენეჯერს გაცილებით ოპერატიულად შეუძლია: დაადგინოს ფასი, განსაზღვროს ახალი პროდუქციის (საქონლისა და მომსახურების) წარმოების ღირებულება, მოახდინოს ახალი ბაზრების ათვისების შეფასება, გააფართოოს საერთაშორისო ვაჭრობის მომსახურების სპექტრი, განსაზღვროს ვირტუალური ოფისების განლაგების ადგილები, დაადგენოს სარეკლამო ვებგვერდი, ვებვიტრინა, ელექტრონული მაღაზიები, მიიღოს შეკვეთები, აწარმოოს უნაღდო ანგარიშსწორება, ადგილების დაჯავშნა და ა.შ. თანაც ეს ყოველივე ხდება რეალური, კითხვა-პასუხის რეჟიმში დროისა და სივრცის საზღვრების გარეშე. აღნიშნული პროცესები ხელს უწყობს ტრანსნაციონალური კომპანიების ჩამოყალიბებას, საერთაშორისო ბიზნესის განვითარებას, ინვესტიციების სტიმულირებას, ტურიზმისა და მიგრაციის ზრდას, საფინანსო ოპერაციების შესრულებას, საკომუნიკაციო-სატრანსპორტო ხარჯების შემცირებას და სხვ. ამდენად, საინფორმაციო სისტემები და საინფორმაციო ტექნოლოგიები მენეჯერებს ეხმარება საჭირო ინფორმაციის მოძიებაში, მონაცემთა ანალიზსა და გადაწყვეტილების მიღებაში. ინფორმაციულ სისტემებს უკვე სტარატეგიული მნიშვნელობა ენიჭება და დღის წესრიგში დგება ციფრული კომპანიების მართვა. საინფორმაციო სისტემები შეუძლებელ ფუნქციას ასრულებენ კომპანიების ბიზნესპროცესებში, ელექტრონულ კომერციასა და ბიზნესში.

ნებისმიერი საინვესტიციო ან სტრატეგიული გადაწყვეტილება საჭიროებს შესაბამის და თანადროულ ინფორმაციას. საერთაშორისო ბაზარზე უმეტესი წილი ინფორმაციულ ტექნოლოგიებსა (IT) და ინფორმაციულ მომსახურებაზე მოდის. IT მომსახურების გლობალური ბაზარი განსაზღვრავს სწორედ ტრანსნაციონალურ კომპანიათა არსებით შესაძლებლობებს. მენეჯმენტისა და ფირმების მიხედვით ბაზრის კვლევების წამყვანი გლობალური კონსალტინგის მიერ ჩატარებული გამოკვლევების საპროგნოზო მაჩვენებლებით 2017 წელს IT მომსახურებაზე დანახარჯები სხვადასხვა სფეროს მიხედვით 5%-ით გაიზრდება 2012 წელთან შედარებით და მიაღწევს 1,147 მილიარდ დოლარს<sup>112</sup>. მნიშვნელოვნად გაიზრდება ინტერნეტის საშუალებით დადებულ ხელშეკრულებათა (e-contracts) რიცხვი, დაიხვეწება საერთაშორისო ბიზნესში ვირტუალური მოლაპარაკების წარმართვის მეთოდოლოგია და წესები, ფართო ასპარეზო მიეცემა ინტერნეტკონფერენციას (e-conference), როგორც მოლაპარაკების წარმართვის საშუალებას, ელექტრონულ ფოსტას (e-mail), როგორც გარიგების ოფერტასა და აქცეპტს, ელექტრონულ ვაჭრობას (e-commerce) და ა.შ.

თანდათანობით სტრუქტურული რეგიონული სივრცის სანაცვლოდ ხდება ეროვნული ეკონომიკების ინტეგრაცია ერთიანი ქსელური და ინფორმაციული საზოგადოების სახით. სხვადასხვა რელიგიის, კულტურის, ეროვნებისა და ქვეყნების ინდივიდთა გაერთიანებით მიმდინარეობს გლობალური ინფორმაციზაციის პროცესი. აუცილებელი ხდება ახალი მსოფლმხედველობისა და სოციალური შემეცნების გამომუშავება.

ინფორმაციზაციის პროცესს თან სდევს შრომის ორგანიზაციის ახალი ფორმების ჩამოყალიბება; შრომის დანაწილება (ცალკეული ქვეყანა სპეციალიზდება განსაზღვრული

<sup>112</sup> Global IT Services industry Analysis 2012-2017: Industry Trend, Profit, and Forecast Analysis, Market Publishers, Lucintel, Feb 2012.

სახის პროდუქციის წარმოებაზე. მაგალითად: შვეიცარია - ფინანსური მომსახურებასა და საათების წარმოებაზე, იაპონია – მანქანათმშენებლობაზე, კუბა – შაქრის წარმოებაზე, აზერბაიჯანი – ნავთობპროდუქტებზე და ა.შ.); სამუშაო ძალის დასაქმების სტრუქტურის შეცვლა; მატერიალური წარმოების დარგში დასაქმებულთა შემცირება და მომსახურე დარგებში პერსონალთა გაზრდა. ინტელექტუალური საქონლის (ინფორმაცია, ცოდნა) წარმოებასა და მომსახურებას პრიორიტეტი ენიჭება. ფაქტობრივად ხდება ინდუსტრიული ეკონომიკიდან ინფორმაციულ ეკონომიკაზე გადასვლა, მომსახურების სფეროზე აქცენტის გაკეთება. ასე მაგალითად, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ფაკულტეტზე არსებული ეკონომიკური კვლევებისა და კონსულტაციების ცენტრი საქართველოში საქსტატის მონაცემების დამუშავების საფუძველზე აქვეყნებს საქართველოს მოწინავე 50 კომპანიის ჩამონათვალს 2011 წლის ბრუნვის მიხედვით, სადაც კომპანიების მხოლოდ 30% მოხვდა წარმოების სფეროდან, 70% კი მომსახურებისა და საცალო ვაჭრობის სფეროდან<sup>113</sup>. რეიტინგით პირველი და მეორე ადგილები დაიკავეს კომპანიებმა, რომლებიც საქართველოში ნავთობის იმპორტს ახორციელებენ და გააჩნიათ ბენზინგასამართი სადგურების ქსელი ქვეყნის მასშტაბით („Socar Georgia Petroleum“ და “Wissol Petroleum Georgia”), რეიტინგით მესამე ადგილზე სახელდება საქართველოს რკინიგზა (Georgian Railway)<sup>114</sup>.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბოლო წლების მანძილზე საქართველოში განხორციელებული ცვლილებები ინფორმაციზაციის სფეროში. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი ძვრები შეინიშნება, რაც გამოიხატება:

- საზოგადოების კომპიუტერული განათლების დონის ამაღლებით, კერძოდ:
  - საგანმანათლებლო დაწესებულებების (სკოლები, კოლეჯები, პროფტექნიკური სასწავლებლები, უმაღლესი სკოლები) კომპიუტერიზაციით;
  - საზოგადოების კომპიუტერიზაციით (მერიის მხრიდან განხორციელებული ღონისძიებები კომპიუტერული კურსების შესწავლის მიმართულებით);
- სხვადასხვა დარგში სპეციალიზებულ პროგრამათა პაკეტების შექმნა-მოდერნიზაციით და გამოყენებით, დარგობრივი საქმიანობის ავტომატიზებული მართვით;
- მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებით.

ინფორმაციული ტექნოლოგიებიდან ინფორმაციული სივრცის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებულ როლს ერთიანი ქსელური ტექნოლოგიები თამაშობს, ხელს უწყობს რა იერარქიული ტერიტორიების ნაცვლად ე.წ. ქსელური ორგანიზაციის ჩამოყალიბებას, ის წარმოადგენს ერთდროულად საზოგადოების გლობალიზაციის როგორც საშუალებას, ისე შედეგს. ქსელურ სტრუქტურებზე დაფუძნებული საზოგადოება მოიცავს წინააღმდეგობრიობებს მსოფლიო გლობალიზაციასა და თვითმყოფად კონკრეტულ საზოგადოებას შორის. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ გლობალურ ეკონომიკაში არსებობს უამრავი პირად ურთიერთობებზე დაფუძნებული სამეურნეო კავშირი. ამ შემთხვევაში გლობალიზაცია და პერსონალიზაცია ერთდროულად მიმდინარეობს და ორივე პროცესი იდენტურობის სახის გამოსატყულებაა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ახალი ტექნოლოგიების სფეროში არსებულმა მიღწევებმა, რის საფუძველზეც ინფორმაციული საზოგადოება ვითარდება, გარკვეულწილად პოლიტიკური კომუნიკაციების ხასიათიც კი შეცვალა. ბაზრის საზღვრების გაფართოების გამო მეწარმეები ვეღარ შემოიფარგლებიან მხოლოდ ეროვნული ფასეულობებით, მათ ანგარიში უნდა გაუწიონ მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე პროცესებს. მოგების კანონმა შეარყია სახელმწიფოს „ეკონომიკური პოლიტიკა“. შესაბამისად, ფინანსური ნაკადები და მათი ცირკულაცია ნაკლებადაა დამოკიდებული

<sup>113</sup> ილიას უნივერსიტეტის ბიზნეს მიმოხილვა „iliauni business review“: <http://ibr.iliauni.edu.ge/index.php/ge/>

<sup>114</sup> Georgian Business&Political Insight: <http://www.bpi.ge>

როგორც ცალკეული ქვეყნის მთავრობასა და ეროვნულ ბანკზე, ასევე მთლიანად ეროვნულ ეკონომიკაზე.

ეკონომიკური გლობალიზაციის ინფორმაციული ასპექტი მოიცავს:

- არსებითად ახალ სატრანსპორტო, საბანკო, სადაზღვევო, საფინანსო ბაზრების ჩამოყალიბებას, რომლებიც უწყვეტ რეჟიმში მუშაობენ და იყენებენ უახლეს ინფორმაციულ ტექნოლოგიებს, საშუალებებსა და ინსტრუმენტებს;

- საერთაშორისო ურთიერთქმედების ახალი სუბიექტების – მრავალეროვნული კორპორაციების, საერთაშორისო სავაჭრო ორგანიზაციის, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციათა ქსელის ჩამოყალიბებას;

- ინფორმაციის სწრაფ გავრცელებას და მის ჩქარ მოძველებას;

მეცნიერული ანალიზით დგინდება, რომ რადიკალური ცვლილებები, რომლებიც გავლენას მოახდენს ცივილიზაციის შემდგომ ბედზე, მოხდება სწორედ ინფორმაციულ სფეროში. ინოვაციური საშუალებები და ტექნოლოგიები უფრო ღრმად და ფართოდ შეიჭრება ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში, რაც ძირეულად შეცვლის ცხოვრების სტანდარტულ სახეს და ადამიანთა პროფესიულ საქმიანობას მსოფლიოს ყველა კუთხეში. ამ პროცესების შედეგადაც კი კაცობრიობის ისტორიაში თვისებრივად ახალი შესაძლებლობები გაჩნდება.

დასკვნის სახით შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ამჟამად ეკონომიკის გლობალიზაცია მსოფლიო განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი ტენდენციაა. ეს არის რთული წინააღმდეგობრივი პროცესი იმდენად, რამდენადაც იგი მნიშვნელოვნად ამარტივებს ქვეყნებს შორის სამეურნეო ურთიერთქმედებებს, სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლებს ფართო შესაძლებლობებს უსახავს კაცობრიობის უახლოეს მიღწევებთან თანახიარობის მიმართულებით, უზრუნველყოფს რესურსების ყოველმხრივ ეკონომიას და ასტიმულირებს პროგრესულ ძვრებს. ერთ საზოგადოებად ქცევად ქვეყნებს აიძულებს კაცობრიობის მთავარი პრობლემები (გლობალური დათბობა, ბირთვული ომის საშიშროება) საერთო ძალისხმევით გადაჭრან. თუმცა გლობალიზაციას თან სდევს უარყოფითი შედეგიც, მაგალითად, ეკონომიკურად ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში ეროვნული რესურსების არარაციონალურად მოხმარება და ცხოვრების დონის დაცემა, მცირე და საშუალო ბიზნესის თანდათანობითი მოსპობა და ა. შ. ასე რომ, მსოფლიოს ყველა ქვეყნისთვის გლობალიზაციის საუკეთესო ნაყოფის მიღება ხელმისაწვდომი არ არის. შესაბამისად, საქართველოს მოსახლეობამ უნდა გაიცნობიეროს თავისი ფაქტობრივი და პოტენციური შესაძლებლობებიდან გამომდინარე რა პრიორიტეტული მიმართულებებით უნდა მოახდინოს გლობალურ ეკონომიკურ ურთიერთობებში ჩართვა, რომ სამომავლოდ მისი, როგორც ქვეყნისა და ერის ინტერესები დაცული იყოს.

დასასრულ, მხოლოდ ინფორმაციული ტექნოლოგიების შესწავლითა და გამოყენებითაა შესაძლებელი პროგნოზის გაკეთება იმის თაობაზე, თუ რა შედეგებამდე მიიყვანს გლობალიზაციის პროცესი როგორც მსოფლიოს, ასევე თითოეულ ქვეყანას.

*Tikishvili Mzia*

*Mikiashvili Nino*

## **INFORMATIZATION AS A NECESSARY CONDITION OF ECONOMIC GLOBALIZATION**

### **SUMMARY**

The article discusses the process of informatization, such as main cause of globalization of the economy. There is proved the formation of the informatization of the Global society, as the information includes:Automation of data processing in all areas of human activity and bringing the accumulated

knowledge to each member of the public based on the summaries of mathematical models, technical resources, communication tools and organization forms of data processing.

There is shown also the role of informatization of growth of modern business (such as: trade, tourism, business, banking business), the stock market development, reduced costs of communications and in the movement of financial flows.

The global process of informatization promotes new outlook, and form of social cognition.

Great importance is attached to the intellectual level. This article also examines the planned activities in Georgia in this directions. There is discussed also informational aspects of economic globalization.

Finally, the article shows that the formation of entire society is accompanied by resistance, with its advantages and disadvantages. And to answer the question “to what results will take us the globalization process” will be given by the Information technologies.

## *ნუნუ ქისტაური*

### **საგადამხდელო ბალანსზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებების განსაზღვრა**

ეკონომიკურ ლიტერატურაში საგადამხდელო ბალანსის პრობლემას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, განსაკუთრებით თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში.

სრულიად განსხვავებული მიდგომები არსებობს გლობალიზაციის პროცესის დაწყების, მისი არსისა თუ მნიშვნელობის შესახებ. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ გლობალიზაციის სათავეები საძიებელია იმ პერიოდში (დაახლოებით XV საუკუნე), როდესაც, უდიდესი გეოგრაფიული აღმოჩენების შედეგად, დედამიწის მცხოვრებლებმა ერთმანეთის გაცნობა დაიწყეს, ანუ საფუძველი ჩაეყარა მათ ურთიერთობებს; მეორე ნაწილი მიიჩნევს, რომ გლობალიზაციის პროცესის დასაწყისი ემთხვევა II მსოფლიო ომის დასასრულს, როცა მოხდა მსოფლიოს ე.წ. დიდი გადანაწილება; მკვლევართა უმრავლესობა კი მიიჩნევს, რომ გლობალიზაციის დაწყების თარიღი უშუალოდ არის დაკავშირებული საბჭოთა კავშირისა და სოციალიზმის მსოფლიო სისტემის დაშლასთან, ე.ი. 1993 წელთან, როდესაც პოსტსაბჭოური და პოსტსოციალისტური სივრცე ღია და მისაწვდომი გახდა დასავლური გლობალიზაციისათვის, კაპიტალის, საქონლის, შრომის რესურსებისა და იდეების თავისუფალი მიმოქცევისათვის. მათი აზრით, საყოველთაო გლობალიზაცია მხოლოდ 90-იანი წლების დასაწყისიდან შეიძლება მომხდარიყო, როცა სოციალიზმის კრახი და საბჭოთა კავშირის დაშლა ბიპოლარული საერთაშორისო სისტემის დასასრულის მაუწყებელი გახდა. მხოლოდ ახალ საერთაშორისო ვითარებაში გახდა შესაძლებელი გლობალიზაციის პროცესი განვითარებულიყო.

გლობალიზაციის პროცესთან დაკავშირებით, ზოგადად არსებობს ორი რადიკალურად განსხვავებული შეხედულება. I შეხედულების თანახმად, გლობალიზაცია წარმოადგენს პროგრესულ პროცესს, რომელიც ხელს შეუწყობს მთლიანად მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას. ხოლო II შეხედულებით, გლობალიზაცია არის ნეგატიური პროცესი, რომელიც ემუქრება არა მარტო ცალკეულ ეროვნულ სახელმწიფოს, ერებს, მათ კულტურულ თავისებურებებს, არამედ განიხილება, როგორც მთლიანად მსოფლიო მეურნეობის განვითარებისათვის საშიში ტენდენცია.

უხეშად კონცენტრირებული სახით პოპულარული წარმოდგენები გლობალიზაციის შესახებ შესაძლებელია დავიყვანოთ შემდეგ 5 თეზისამდე. გლობალიზაცია არის ა) ქვეყნებს შორის საზღვრების მოშლა; ბ) გლობალური, საერთო-საკაცობრიო პრობლემების აღმოცენება; გ) რამდენიმე ქვეყნის მიერ მსოფლიოზე ძალაუფლების ხელში ჩაგდება; დ) ნებისმიერი საზოგადოებრივი პროცესების გავრცელება მთელს მსოფლიოში; ე) ქვეყნების მიერ საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობის დაკარგვა.



დღეს, გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებიდან გამომდინარე, როდესაც ქვეყნების ეკონომიკებს შორის ასეთი მჭიდრო ურთიერთკავშირებია და დიდია განვითარებული ქვეყნების ზეგავლენა დანარჩენი ქვეყნების ეკონომიკებზე, მეტად რთულია აქტიური მონაწილეობა საერთაშორისო სავალუტო საფინანსო სისტემაში ან ქვეყნის განვითარების პროგნოზირება, თუ მკაფიოდ და რეალურად არარის დაბალანსებული საგადასახდლო ბალანსი. ეს უკანასკნელი ახორციელებს ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის სარკისებურ ასახვას. იგი წარმოადგენს განსაზღვრულ პერიოდში მოცემული ქვეყნის რეზიდენტების ყველა ეკონომიკური გარიგების სისტემატიზებულ ჩანაწერს დანარჩენ მსოფლიოსთან დროის მოცემულ პერიოდში.

საგადასახდლო ბალანსი, ამავე დროს, მაკროეკონომიკური ანალიზისა და პროგნოზირების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტიცაა. მისი საშუალებით ხდება საგარეო ვაჭრობის ტენდენციების შესწავლა, რაც უშუალო კავშირშია სავალუტო კურსთან, წარმოების დონესთან, დასაქმებასა და მოხმარებასთან.

საგადასახდლო ბალანსის მაკროეკონომიკური დანიშნულება იმაშიც მდგომარეობს, რომ ლაკონურად ასახოს მოცემული ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობათა მდგომარეობა მის უცხოელ პარტნიორებთან. ის აგრეთვე ასრულებს ინდიკატორის როლს ფულად-საკრედიტო, სავალუტო, საბიუჯეტო-საგადასახადო, საგარეო-სავაჭრო პოლიტიკის არჩევანში და სახელმწიფო დავალიანების მართვაში. ის დიდწილად განსაზღვრავს გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებებს ქვეყნის საგადასახდლო ბალანსზე. იგი შედგება ორი ძირითადი განყოფილებისაგან: მიმდინარე ანგარიშისა და კაპიტალის ანგარიშისაგან (თუმცა ეკონომისტთა ნაწილი მესამე განყოფილებად თვლის ოფიციალური რეზერვების ბალანსს). მიმდინარე ანგარიშის ძირითადი ნაწილია სავაჭრო ბალანსი, რომელიც ასახავს ქვეყნებს შორის მატერიალურ ფასეულობათა გადანაწილებას და რომელიც სხვა ქვეყნის მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაზე ზეგავლენის მოხდენის მნიშვნელოვანი არხია. ქვეყნებს შორის ფულადი ნაკადების მოძრაობა აისახება კაპიტალის ანგარიშში. ესაა ინვესტიციური კაპიტალის მოძრაობა (მაგ., ინვესტიციები აქციებსა და ობლიგაციებში). სავაჭრო ბალანსი წმინდა სხვაობაა ექსპორტსა და იმპორტს შორის, რომლის დადებითი სიდიდე, ანუ პროფიციტი ფასდება დადებით მოვლენად, მაშინ, როცა სავაჭრო ბალანსის დეფიციტური მდგომარეობა ითვლება არახელსაყრელად. სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი უარყოფითად მოქმედებს ეროვნული ვალუტის კურსზე, ვინაიდან ხდება ეროვნული ვალუტის გაღიზება ქვეყნიდან, რაც იწვევს ეროვნული ვალუტის კურსის დაცემას. სავაჭრო ბალანსის პროფიციტი კი, პირიქით, ზრდის ეროვნული ვალუტის ღირებულებას სხვა ვალუტასთან შედარებით. კაპიტალის ანგარიშში გვევლინება პირდაპირი და პორტფელური ინვესტიციების სახით, ანუ კაპიტალის მოძრაობაზე დიდ გავლენას ახდენს სხვა ქვეყნებში არსებული საფინანსო და ეკონომიკური კლიმატი. როგორც წესი, განვითარებულ ქვეყნებში უფრო დიდია აქციებისა და ობლიგაციების ხვედრითი წილი ფიქსირებული შემოსავლის მქონე ძლიერი საფონდო და ფასიანი ქაღალდების ბაზრებით. რაც შეეხება განვითარებად ქვეყნებს, აქ უფრო გავრცელებულია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და საბანკო სესხები.

საგადასახდლო ბალანსის წონასწორული მდგომარეობის მიღწევის პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედაა ღია ეკონომიკური სისტემის მქონე ქვეყნებში. აქ გარდა ისეთ ეკონომიკურ ამოცანათა ფართო სპექტრისა, როგორცაა ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა, უმუშევრობის დონის შემცირება და ინფლაციის ტემპების კონტროლი, დღის წესრიგში დგას საგადასახდლო ბალანსის წონასწორობის საკითხი.

პრაქტიკულად ყველა თანამედროვე ეკონომიკა ღიაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი მონაწილეობენ საქონლისა და მომსახურების საერთაშორისო ვაჭრობაში, საერთაშორისო სესხების მიღებასა და შეთავაზებაში. ეკონომიკის გახსნილობა ძალიან მომგებიანია

ჩვეულებრივი საშუალო მდგომარეობის ადამიანისათვის. იმასთან დაკავშირებით, რომ აშშ-ს ეკონომიკა ღიაა, ამერიკელი მომხმარებლებისათვის ხელმისაწვდომია საქონელი და მომსახურება მთელი მსოფლიოდან (მაგალითად, იაპონური MP3-ფლეიერები, იტალიური ფეხსაცმელები, მატყელისაგან დამზადებული ირლანდიური ნაწარმი და სხვ.). ამის მსგავსად, ფინანსური ბაზრების ინტერნაციონალიზაცია ნიშნავს იმას, რომ დანაზოვის მფლობელ ამერიკელ სუბიექტებს გააჩნიათ აგრეთვე შესაძლებლობა, შეიძინონ გერმანიის სახელმწიფო ობლიგაციები ან ტაივანური კომპანიების აქციები ისევე, როგორც სამამულო ფინანსური აქტივები, ხოლო აშშ-ს ფირმებს, რომელთაც სურთ მიიღონ თავიანთი საინვესტიციო პროექტების დაფინანსება, შეუძლიათ მიიღონ სესხები ლონდონში ან ტოკიოში ისევე იოლად, როგორც, ვთქვათ, ნიუ-იორკში. ესეც გლობალიზაციის გავლენის კიდევ ერთი თავისებურებათაგანია მოცემული ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსის მდგომარეობაზე.

თანამედროვე მსოფლიოსათვის დამახასიათებელი ტენდენციაა ის, რომ მსოფლიო მშპ-ში მაღალი შემოსავლების მქონე ქვეყნების წილი მცირდება, ხოლო დაბალი და საშუალო შემოსავლების მქონეთა წილი იზრდება. ეს აიხსნება იმით, რომ მრავალი ჩამორჩენილი ქვეყანა საერთაშორისო ბაზრებზე აქტიურად მონაწილეობს და ეკონომიკურ ზრდას და საგადამხდელო ბალანსის აქტიურ საღდოს აღწევს. აღნიშნული იმაზე მიუთითებს, რომ სახელმწიფოთა კეთილდღეობა მსოფლიო მეურნეობაში მათი მონაწილეობის ხარისხით განისაზღვრება, რასაც სწორედ გლობალიზაციის პროცესი განაპირობებს. მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში აქტიური მონაწილეობით ეს ქვეყნები მაღალ კონკურენტუნარიანობას აღწევენ და საგადამხდელო ბალანსის დადებითი საღდოთი ხასიათდებიან. ეს ეხება უპირატესად განვითარებულ და ახალინდუსტრიულ ქვეყნებს (ამ დროს პოსტსაბჭოთა და ჩამორჩენილ ქვეყნებს საგადამხდელო ბალანსის უარყოფითი საღდო გააჩნიათ). ე.ი. თანამედროვე პირობებში ქვეყნების კეთილდღეობა დამოკიდებულია მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში მათი მონაწილეობის ხარისხზე. მათი საგადამხდელო ბალანსის საღდო იცვლება ამ ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ხასიათის შესაბამისად. ამიტომ მოცემული ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსის თვისებრივი შეფასების ძირითად კრიტერიუმად შეიძლება ჩაითვალოს მსოფლიო ეკონომიკის ფუნქციონირებაში მისი მონაწილეობისა და მდგრადობის ხარისხი. მსოფლიო შემოსავლების განაწილებაში ქვეყნის ინტეგრაციაზე წარმოდგენას იძლევა შემდეგი მაჩვენებლები: მოცემული ქვეყნის მშპ-ის წილი მსოფლიო მეურნეობის მშპ-ში; ეკონომიკის გახსნილობის ხარისხი; საგადამხდელო ბალანსის მდგრადობის ხარისხი; ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა; სავალუტო რეზერვებისა და საგარეო ვალის მდგომარეობა, ანუ ამ ყველაფერში აისახება გლობალიზაციის გავლენის თავისებურება კონკრეტული ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსზე.

საგადამხდელო ბალანსის სახელმწიფოთაშორისო რეგულირების თეორია დაფუძნებულია კეინზიანიზმის, ნეოკეინზიანიზმის და მონეტარიზმის შეხამებაზე. იგი გამოიყენება საერთაშორისო სავალუტო სისტემის რეფორმის პროექტებში. აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საგადამხდელო ბალანსის კოლექტიურ რეგულირებას, რამაც გამოხატულება პოვა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (სსფ) წესდებაში. საგადამხდელო ბალანსის გაბატონებული მონეტარული კონცეფციების შესაბამისად, სსფ შეიმუშავებს „სტაბილიზაციის“ სტანდარტულ პროგრამებს მაკროეკონომიკური აგრეგატების, რაოდენობრივი ორიენტირების მეშვეობით. სსფ-ის „სტაბილიზაციური პროგრამები“ მოიცავს როგორც მოთხოვნაზე, ასევე მიწოდებაზე ზემოქმედების ღონისძიებებს. განახლებული აღნიშნული პროგრამები მოწმობს საგადამხდელო ბალანსის საერთაშორისო რეგულირების გაძლიერებას.

საგადამხდელო ბალანსს ნებისმიერი ქვეყნისათვის უდიდესი მნიშვნელობა გააჩნია. მით უმეტეს მას განსაკუთრებული როლი ენიჭება საქართველოსათვის, ვინაიდან იგი თანდათან ერთვება გლობალიზაციის პროცესებში და მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური ცვლილებები დიდ გავლენას ახდენს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკასა და მის განვითარებაზე. საქართველოს საგადამხდელო ბალანსი საკმაოდ მგრძობიარე აღმოჩნდა თავის უმსხვილეს პარტნიორ ქვეყნებში (რუსეთში 1998 წელს და თურქეთში 2000 წელს) მომხდარი კრიზისების მიმართ. საკმაო ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსზე ენერგომატარებლებზე ფასების ზრდა (ვინაიდან ენერგომატარებლებს რეგისტრირებული იმპორტის სასაქონლო სტრუქტურაში ერთი მეხუთედი უკავია). ამასთან, არანაკლები მნიშვნელობისაა თანამედროვე ეტაპზე ვირტუალური ფაქტორების გავლენა (ისეთების, როგორცაა იმიჯი, ნდობა, რწმენა და ა.შ.).

ბოლო წლებში საქართველოს საგადამხდელო ბალანსს დიდი უარყოფითი სალდო ახასიათებს. გარდა ამისა, ქვეყანა განიცდის ფინანსური სახსრების უკმარისობას, რაც გამოწვეულია ინვესტიციების შემცირებით, მასშტაბური საგარეო ვალის დაგროვებით. ამასთან, საფრთხე ექმნება ეროვნული ვალუტის – ლარის კურსის სიმყარის შენარჩუნებას. ყოველივე ამის გამო გარკვეულწილად ფერხდება ეკონომიკური ზრდა და ქვეყნის განვითარება.

საგადამხდელო ბალანსის უარყოფითი სალდოს ერთ-ერთ დამაბალანსებელ ელემენტად გვევლინება პირდაპირი ინვესტიციები (თუმცა 2009-2010 წლებში მათი შემცირების ტენდენცია შეინიშნება საქართველოში). უცხოური კერძო კაპიტალის შემოდინება ქვეყანაში უპირატესად პირდაპირი კერძო ინვესტიციებით ხორციელდება, რომელთა დაბანდება წარმოებს უპირატესად შრომატევად (და არა მეცნიერებატევად, კაპიტალტევად და ტექნოტევად) დარგებში. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, სწორად განისაზღვროს საინვესტიციო პოლიტიკის პრიორიტეტები. ეს საჭიროა იმიტომ, რომ მოკლევადიან პერიოდში მათმა დადებითმა ზემოქმედებამ (მაგალითად, დასაქმების ზრდა, დარგების რეაბილიტაცია, საგადამხდელო ბალანსის დადებითი სალდო), შესაძლოა, გრძელვადიან პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შეფერხება გამოიწვიოს (არაპრიორიტეტული დარგების განვითარების გამო).

ექსპორტის განვითარება საქართველოსთვის უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემაა, ვიდრე სავაჭრო დეფიციტის შემცირება. საქართველოში კი მეტად დაბალია ადგილობრივი წარმოების განვითარების ტემპი, დაბალი ხარისხის და, შესაბამისად, სუსტი კონკურენტუნარიანობის გამო გაძნელებულია მზა ნაწარმის რეალიზაცია. ამასთან, ექსპორტზე ორიენტირებული სავაჭრო კავშირების დამყარებას და მარკეტინგული გამოცდილების დაგროვებას დრო სჭირდება. ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს წარმოების იმ დარგების განვითარებას, რომელთაც მომავალში შეუძლიათ მნიშვნელოვანი საქსპორტო შემოსავლის მოტანა.

დღემდე საგადამხდელო ბალანსის რეგულირების მაკროეკონომიკური პოლიტიკა უპირატესად სავაჭრო, ფულად-საკრედიტო, საფინანსო-საგადასახადო პოლიტიკის გატარებას გულისხმობდა. მაგრამ თანამედროვე ეტაპზე წინა პლანზე გამოდის საგადამხდელო ბალანსზე სოციალური, ინსტიტუციური, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პოლიტიკის ზემოქმედების გათვალისწინება. ამისათვის მიზანშეწონილია ინვესტიციების უპირატესად სოციალურ და ინოვაციურ სფეროებში განხორციელება. ამასთან, მრავალი ქვეყნის გამოცდილებით, სწორედ განათლების, სავაჭრო ლიბერალიზაციის, ტელეკომუნიკაციების, ქვეყნის ინსტიტუციური განვითარებითაა შესაძლებელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა.

ამრიგად, გლობალიზაციის პროცესის გავლენის თავისებურება საგადამხდელო ბალანსზე იმაში აისახება, რომ იგი კარდინალურად ცვლის საგადამხდელო ბალანსის

არსს, ვინაიდან ეს უკანასკნელი უბრალო სტატისტიკურ მანკვებლად კი არ გვევლინება, არამედ საერთაშორისო ეკონომიკაში მოცემული ქვეყნის რეალური ინტეგრაციის ამსახველი ფენომენი ხდება.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. აბესაძე რ., არევაძე ნ., სარჩიმელია რ., მელაშვილი მ. „ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები“, თბილისი, „უნივერსალი“, 2004.
2. ვანიშვილი მ., ვაშაკიძე ზ., კიკაჩიშვილი ნ., ჯუღელი გ. საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის სტრუქტურისა და დინამიკის თავისებურებანი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი 2009.
3. კენსი მეინარდ ჯ. გლობალიზაციის არსის განსაზღვრისათვის, ჟ. „ახალი აზრი“ №2(8), 2003.
4. მელიქიძე ვ. მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია, სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი, თბილისი 2006.
5. ნადარაია ო. გლობალიზაციის მაკროეკონომიკური ინდექსი, ჟ. „ახალი აზრი“ №8 (14), დეკემბერი, 2003.
6. ძაგანია ი. კულტურათაშორისი კომუნიკაციები, №3, რედ. გამ-ბა „უნივერსალი“, თბილისი, 2008.

*Kistauri Nunu*

### **ESTIMATING THE INFLUENCE OF THE GLOBALIZATION ON THE TRADE BALANCE SUMMARY**

In economic literature the problems of trade balance regulation occupies an important part especially in terms of modern globalization. In today's world in terms of intensive external economic trade relations and the influential and transitional links between developed and developing countries it is quite difficult to implement active participation in international currency operations or make the forecasting assessment of the economic developments of the country, when the trade balance is not effectively regulated. Trade balance acts as the indicator for choosing the adequate money-credit, currency and fiscal, external trade policies and in the management of state debts.

Depending on the size of the country, the effects of globalization on the trade balance is revealed in the fact that trade balance structure reflects the inclusiveness of the country in the world economy.

*თინათინ ქურდაძე*

### **საქართველოს სახელმწიფო უსიკაალური პოლიტიკა და გლობალიზაცია**

საქართველოსათვის, როგორც დამოუკიდებელი ქვეყნისათვის, მნიშვნელოვანი მონაპოვარია ის ეკონომიკური რეფორმები, რაც გულისხმობს, რომ საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემა ვითარდება პარალელურ რეჟიმში აღმოსავლეთ ევროპის, რუსეთის, უკრაინისა და მსოფლიოს სხვა ქვეყნების მსგავსად. სწორედ მსგავსი მიდგომა გახდა საფუძველი იმისა, რომ შეიქმნა კონკურენტუნარიანი საინვესტიციო გარემო და რეგიონული მმართველობის სერიოზული სისტემა, გაუქმდა ზედმეტი ბიუროკრატიული რგოლები, დაიხვეწილა სტრუქტურული უფლებამოსილებანი სახელმწიფო ბიუჯეტისა და ცალკეული ადგილობრივი ბიუჯეტებისა, რომლებიც წარმოდგენილია შემოსავლებისა და ხარჯების ერთიანი ანგარიშთა გეგმის მეშვეობით. ამასთან, სახელმწიფო ბიუჯეტისა და

ტერიტორიული ბიუჯეტების ფორმირება, საგადასახადო შემოსავლების განაწილება ხორციელდება კანონით განსაზღვრული თითოეული მონაწილის საბიუჯეტო უფლებამოსილების განსაზღვრის საფუძველზე. მიუხედავად ამისა, არსებული ფისკალური პოლიტიკა კვლავ საჭიროებს წარმატებულ რეალიზაციასა და დახვეწას. ქართული ტრადიციული ეკონომიკის მოთხოვნათა გათვალისწინებით. იგი წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკას, განხორციელებულს სახელმწიფოს მიერ, ეკონომიკის რეგულირებისათვის, რაც ეფექტიანი საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის შექმნისა და ეკონომიკის სტაბილიზაციის ძირითადი გარანტიაა და საქართველოში მისი სწორად წარმართვის კონცეფცია უნდა ჩამოყალიბდეს ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნებისა და ამოცანების გათვალისწინებით მსოფლიოში მიღებული საერთო გლობალიზაციის მოთხოვნათა შესაბამისად.

საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფის პროცესი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად კარდინალურად შეიცვალა გადასახადების აგების საფუძვლები, საგადასახადო განაკვეთების განსაზღვრისა და გადასახადების ამოღების მეთოდოლოგია, წესები, ბიუჯეტური პროცესის სტადიები და მისი აღსრულების მექანიზმები, შემოსავლებისა და ხარჯების კლასიფიკაციის სტრუქტურა. ამის ნათელი მაგალითი იყო გასულ წელს მთავრობის ინიციატივით მიღებული ცვლილებები საგადასახადო ორგანოსთვის ახალი ფუნქციის მინიჭების შესახებ, რომელიც საგადასახადო კოდექსში შევიდა და გულისხმობდა, რომ საგადასახადო ორგანოს საშუალება აქვს, გადასახადის გადამხდელს, ეკონომიკური საქმიანობის ადგილმდებარეობის მიხედვით, უფლებამოსილი პირი ან პირები მიამაგროს და ასე განხორციელოს გადახდა.

ქვეყანაში არსებული საბიუჯეტო კრიზისი მეტ-ნაკლებად მიბმულია მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურ პროცესებზე ყველა კონტექსტში. იმის დასადგენად, თუ რა მოცულობით უნდა მოხდეს ბიუჯეტის შედგენა კონკრეტულ შემთხვევაში როგორც აბსოლუტურ თანხებში, ასევე მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში, რომ იგი ოპტიმალურად პასუხობდეს სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ფუნქციების განხორციელებას, აქ შეიძლება განვიხილოთ „საქსტატის“ ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ საქართველოში 2011 წლის სექტემბერში წინა წელთან შედარებით, შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი 10,4%-ით გაიზარდა და ამ მაჩვენებელმა 155,6 ლარი შეადგინა, როცა წინა წელს 140,9 ლარი იყო. აგვისტოში ეს მაჩვენებელი 155 ლარი იყო. აქ აღსანიშნავია ის, რომ ეს მაჩვენებელი წინა თვეებში იკლებდა, ხოლო წლის დასაწყისიდან მაისამდე განუწყვეტლივ იზრდებოდა. ასე რომ, 2011 წლის სექტემბერში საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი 137,8 ლარი იყო (ერთი წლით ადრე 124,8 ლარი იყო, ერთი თვით ადრე – 137,3 ლარი), ოთხსულიანი ოჯახის მინიმუმმა კი შეადგინა 275,6 ლარი (2010 წელს – 249,5). ესა არის ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებელი, რომლის გარეშეც შეუძლებელია სწორი გათვლების გაკეთება ბიუჯეტის მოცულობის დადგენისას. როგორც ოფიციალური სტატისტიკა ცხადყოფს, 2003 წლიდან სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები მშპ-თან შედარებით განუწყვეტლივ იზრდებოდა, თუმცა 2008 წლიდან შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. რაც შეეხება საბიუჯეტო ხარჯებს, მისთვის დამახასიათებელია ზრდადი დინამიკა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ესარჯავთ მეტს ვიდრე ვაწარმოებთ სხვა ჩვენ უახლოეს მეზობლებთან შედარებით (სომხეთი, ზერბაიჯანი, რუსეთი და სხვები). ერთადერთი, რაც საქართველოში განუწყვეტლივ იზრდება, სახელმწიფო ვალია და ერთ სულ მოსახლეზე 1139,5 დოლარს შეადგენს, 2003 წელს კი ეს მაჩვენებელი 494,5 დოლარი იყო. ამიტომ, საჭიროა მეტი პრაგმატულობა ბიუჯეტის შედგენისას და მეცნიერულად ჩამოყალიბებული დებულებების მიღება. იგი არ უნდა იყოს პირდაპირი იმიტაცია სხვადასხვა განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებისა და მოწყვეტილი არსებული რეალობისაგან, ქვეყნის ეკონომიკის

თავისებურებებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების გათვალისწინების გარეშე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხელისუფლების სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართულებები, პრაქტიკულ ასპექტში, უმთავრესად ფისკალურ (საგადასახადო-საბიუჯეტო) პოლიტიკაში აისახება. სწორედ ფისკალური პოლიტიკა წარმოადგენს იმ უმთავრეს მექანიზმს, რომლითაც ხელისუფლება პრაქტიკულად შედის თითოეული მოქალაქის საქმიანობის არეალში და როგორც საგადასახადო, ასევე საბიუჯეტო ხარჯების მეშვეობით მონაწილეობს მოქალაქეთა კანონიერი შემოსავლების ფორმირების პროცესში. ამდენად, შეუძლებელია ქართული საზოგადოება გულგრილი იყოს ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ფისკალური პოლიტიკის მიმართ. ხოლო საქართველოში საბიუჯეტო პრობლემები გაცილებით აქტუალურია, ვიდრე განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე სახელმწიფოებში, რადგან ჩვენს ქვეყანაში ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული საზოგადოების ფინანსური და სოციალური სტაბილურობის განმსაზღვრელი საშუალო ფენა და ჯერ კიდევ დიდია დაბალშემოსავლიანი კატეგორიის ადამიანთა რაოდენობა. მიმდინარე წლის 1 სექტემბრიდან ქვეყანაში სახელმწიფომ მიზნად დაისახა ახალი სოციალური რეფორმის რეალიზაცია, რაც გულისხმობს ახალი სადაზღვევო პაკეტის შემოღებას, სრული სადაზღვევო პაკეტით, რომლითაც უზრუნველყოფილი იქნებიან საპენსიო ასაკის მქონე პირები და ხუთ წლამდე ასაკის ბავშვები. ეს უდავოდ დადებითად წაადგება შეჭირვებული ოჯახების ჯანმთელობის დაცვის საქმეს. თუმცა, ვიმედოვნებთ, ეს მხოლოდ წინასაარჩევნო კამპანიის საგნად არ დარჩება.

აქვე აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ეტაპზე ქვეყანაში ხორციელდება ავტომატური საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკა, რომლის დროსაც სახელმწიფო დაკვეთების დონე შეიძლება შეიცვალოს მათი მარეგულირებელი კანონების ცვლილებებისაგან დამოუკიდებლად. ეს გამომდინარეობს იქიდან, რომ მრავალი კანონი, რომელიც დაბეგვრისა და დანახარჯების მექანიზმების სტრუქტურას ეხება, შედგენილია იმგვარად, რომ ფისკალური პოლიტიკის პარამეტრები იცვლება ეკონომიკური პირობების ცვლილების პირდაპირპროპორციულად. ავტომატური საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკა მჭიდრო კავშირში იმყოფება ფასების დონის, საპროცენტო განაკვეთებისა და წარმოების რეალური დონის ცვალებადობასთან, ეს მოქნილი და მობილური საგადასახადო სისტემის გარანტია.

ჩვენი საგადასახადო სისტემის მნიშვნელოვან ნაკლოვანებად ითვლება ის, რომ იგი ორიენტირებულია ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსებაზე საწარმოთა შემოსავლების მაქსიმალური ოდენობით ამოღების გზით, განსაკუთრებით ისეთი არასაგადასახადო შემოსავლების, როგორიცაა ჯარიმები და საურავები. საგადასახადო სისტემას უნდა ჰქონდეს კომპლექსური ხასიათი. ერთი მხრივ, აუცილებელია მისი საშუალებით მოხდეს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირება, ხოლო მეორე მხრივ, მან უნდა უზრუნველყოს ყველა მეწარმისათვის სასტარტო ეკონომიკური პირობების გათანაბრება და ეკონომიკის ფუნქციონირების ეფექტიანობის ამაღლება. ამიტომაც, ოპტიმალური საგადასახადო სისტემის შექმნა ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთი რთულ პრობლემად რჩება. საქართველოს საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს ეკონომიკაზე მისი მასტიმულირებელი ზემოქმედების მეკეთრი გაძლიერება. გარდა ამისა, მან უნდა უზრუნველყოს ბაზრის სრულფასოვანი სუბიექტებისა და მთელი ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარება და ჯანსაღი ლიბერალური ბიზნესგარემოს შექმნა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემა უნდა შემობრუნდეს ეკონომიკისაკენ, სტიმული მისცეს მის ზრდას და ამით გააფართოს გადასახადებით დასაბეგრი ბაზა.

გლობალიზაციის პირობებში, ფისკალური პოლიტიკის სრულყოფის მიზნით, აუცილებელია, კონკრეტული ღონისძიებების კომპლექსური დამუშავება. მათ შორის ცვლილებების შეტანა საგადასახადო კანონმდებლობაში საგადასახადო განაკვეთების თვალსაზრისით და ოპტიმალური საგადასახადო განაკვეთების დაწესება, რომელიც არ შეზღუდავს სამეწარმეო აქტივობას და შესაბამისად გააუმჯობესებს სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემოს და ასევე ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარებას, რაც ყველაზე აქტუალურია დღეისათვის.

მაშასადამე, შეუძლებელია საგადასახადო განაკვეთების განსაზღვრა ფისკალური მიდგომით, ანუ სხვა ქვეყნის გამოცდილების გადმოტანა ეროვნულ თავისებურებათა გათვალისწინებლად. გადასახადების გადახდა მეწარმეს არ უნდა უჯდებოდეს იმდენი, რომ დარჩენილი წმინდა მოგება ვერ მოახმაროს წარმოების შემდგომ გაფართოებასა და დივერსიფიკაციას. უმჯობესია, საგადასახადო განაკვეთები იყოს მცირე და გადასახადების გადამხდელთა რაოდენობა მეტი, ვიდრე მაღალი საგადასახადო განაკვეთების პირობებში ნაკლები გადამხდელი. ამასთანავე აღსანიშნავია ისიც, რომ საგადასახადო, ანუ ფისკალური პოლიტიკის სრულყოფაში განსაკუთრებული როლი ეკუთვნის საინვესტიციო პოლიტიკასაც, რომელიც მიზნად ისახავს ქვეყანაში ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს შექმნას გლობალიზაციის პირობებში, რათა უფრო ადვილი იყოს საქართველოს ინტეგრაცია ევროპისა და მსოფლიოს სხვადასხვა ღონის საერთაშორისო სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ-დიპლომატიურ გაერთიანებებთან.

#### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. პაპავა ვ. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა (თეორია და პოლიტიკა). თბილისი, 2005.
2. პაპავა ვ. არატრადიციული ეკონომიკისი. თბილისი, 2011.
3. როგავა ზ. გადასახადები. საგადასახადო სისტემა და საგადასახადო სამართალი. თბილისი, 2002.
4. Эви Боди, Роберт К. Мертон. Финансы. Москва. «Санкт-Петербург», Киев, 2005.

*Kurdadze Tinatin*

#### **STATE FISCAL POLICY OF GEORGIA AND GLOBALIZATION SUMMARY**

In the article there is considered a state fiscal policy of Georgia under globalization.

There is emphasized that it is impossible to determine a tax rate by a fiscal approach, according to which a state adopts some experience of some other countries without taking into account its national peculiarities.

It should be noted that an investment policy, aimed at the creation of a favourable investment environment, can also play the specific role in the improvement of a fiscal policy.

**გლობალიზაცია და საქართველოს კონკურენტუნარიანობა,  
ანუ როგორი პოლიტიკა უნდა ავირჩიოთ სამომავლოდ**

თითქმის 150 წელია მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების კომპანიები ზრუნავენ თავიანთი საქმიანობის გასაუმჯობესებლად. მეწარმეთა ცხოვრებაში ეს ჩვეულებრივი ამბავია – „თუ გინდა შეიქმნა ხვალინდელი დღე, დღეს უნდა იზრუნო მის შექმნაზე“. მეწარმე და, აქედან გამომდინარე, ქვეყანაც, რომელიც ასე არ ფიქრობს და ამდაგვარად არ მოქმედებს, განწირულია დასაღუპად.

გლობალიზაციის პროცესის დაწყებამ და ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებამ ამ პროცესის აუცილებლობა გააძლიერა. მსოფლიოს ყველა ქვეყანა, განურჩევლად იმისა, სად მდებარეობს იგი და რამდენი ზღვა თუ მთა აშორებს სხვა ქვეყნებისგან, ჩართულია გლობალიზაციის პროცესში და ნებისთი თუ უნებლიედ მონაწილეობს გლობალურ კონკურენციაში.

ამით იმის თქმა გვინდა, რომ მსოფლიოს ვერც ერთი ქვეყანა, მათ შორის საქართველო, ვერ აცდება გლობალიზაციის პროცესს და ჩნდება იმის აუცილებლობა, რომ მან აწარმოოს ისეთი ხარისხის და ფასის საქონელი, რომლითაც შეძლებს გლობალურ კონკურენტულ ბრძოლაში მიადწიოს წარმატებას. ლოკალურ ბაზრებზე ამ მიზნის მიღწევა ასე თუ ისე ძნელი არ არის, მაგრამ გლობალური ბაზრები მნიშვნელოვნად ართულებს მის მიღწევას.

კონკურენციის და კონკურენტუნარიანობის დიდი თეორეტიკოსი მ. პორტერი წერს, რომ „კონკურენტული სტრატეგიის არჩევისას კომპანიამ უნდა აირჩიოს ორი სტრატეგიიდან ერთ-ერთი, ან დაბალი დანახარჯების სტრატეგია, ან საქონელთა დიფერენციაციის სტრატეგია [1]. მ. პორტერის ეს აზრი ეხება არა მხოლოდ კომპანიებს, არამედ ქვეყნებსაც.

ქართველი მეცნიერის ნ. ხადურის აზრით, „მსოფლიოს არც ერთი ქვეყანა, მათ შორის არც განვითარებული ქვეყნები, არ ცდილობენ (და ვერც შეძლებენ) და არც ისახავენ მიზნად კონკურენტული უპირატესობის მიღწევას ყველა იმ საქონელსა და მომსახურების მიხედვით, რომელთა წარმოებაც პოტენციურად შესაძლებელია. პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს იმ დარგებს, რომლებითაც გარკვეულ სამიზნე ბაზრებზე ფარდობითი უპირატესობის მიღწევა აქვთ შესაძლებელი“ [2, გვ. 30-31]. იმავე აზრის ვართ ჩვენც, და მიგვაჩნია, რომ საქართველოს უნდა ჰქონდეს გამოკვეთილი საქონლის და მომსახურების ჩამონათვალი, რომლის ექსპორტსაც მოახდენს იგი მსოფლიო ბაზარზე და რომლის მიხედვითაც ექნება კონკურენტუნარიანობის პრეტენზია.

საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებისგან ხშირად გვესმის ფრაზა: „საქართველო უნდა გახდეს კონკურენტუნარიანი ქვეყანა“. ამის მიღწევა მარტო ეკონომიკური რეფორმებით არ მოხდება, საჭიროა რადიკალური ცვლილებების მოხდენა ბიზნესპროცესებში, მათი შესრულების ტექნიკა-ტექნოლოგიებში, მეთოდებსა და მიდგომებში, ორგანიზაციასა და მართვაში.

არავისთვის დასაძალი არ არის, რომ ამ საკითხში საქართველო მეტად ჩამორჩება უცხოეთის ქვეყნებს. მას ტექნოლოგიური განვითარების დონით მსოფლიოში 98-ე ადგილი უკავია (სომხეთსა და აზერბაიჯანსაც კი ჩამორჩება), ხოლო ინოვაციების დანერგვის დონით 125-ე ადგილზე დგას [3]. ამიტომაც არის ქართული პროდუქცია და მომსახურება მსოფლიო ბაზარზე არაკონკურენტუნარიანი. ყოველივე ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს კომპანიებმა და საქართველოს ხელისუფლებამ მთელი ძალისხმევა უნდა მოახმარონ საკუთარი პროდუქციის იმ სახეობების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას,



რომელი პროდუქციითაც ისინი „ფარდობით უპირატესობას მიაღწევენ მსოფლიო ბაზარზე“. ასეთ პროდუქციად ჩვენ მიგვაჩნია ეკოლოგიურად სუფთა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება. ამ აზრისაა ქართველ მეცნიერთა უმეტესობა (ნ. ხადური, ვლ. პაპავა, თ. კუნჭულია, პ. კოლუაშვილი, ვვ. ბარათაშვილი და სხვები) და ამ აზრისაა ქართველი ერის სულიერი მამა, უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორე. აი მისი აზრი: „ფრიად სასურველია, დახმარება გაეწიოს გლეხურ მეურნეობას, რომ მათ შეძლონ მიწის დამუშავება, თესლის, სასუქისა და სხვა შესაწამლი საშუალებების შექმნა, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის მოყვანა და გადამუშავება. სარეალიზაციო ბაზრის მოპოვება კი, ვფიქრობთ, სახელმწიფოს არ გაუჭირდება, რადგან ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტზე მსოფლიოში მოთხოვნა არსებობს. თუ ეს განხორციელდება, მოკლე დროში შესაძენე იქნება წინსვლა“ [4, გვ. 3].

ვერ ვიტყვით, რომ საქართველოს ყველა რეგიონში არის შესაძლებელი ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის მოყვანა, რადგანაც ზოგან რადიაციაა აწეული, ზოგან ნიადაგები ძველთაგანვე სასუქებით არის ჭარბად გაჯერებული. არ გამოდგება ამისთვის ნაომარი ადგილებიც – შიდა ქართლი და აფხაზეთის მიმდებარე ტერიტორიები. დანარჩენი ადგილები – რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, კახეთის (თუშეთის ჩათვლით), ქვემო ქართლის, გურიის, სამცხე-ჯავახეთისა და სხვათა ბუნებრივი პირობები საუკეთესოა ამ მიზნისთვის.

როგორც ვიცით, რადიკალური გარდაქმნის შემდეგ მოხდა სასოფლო-სამეურნეო მიწების პრივატიზაცია და მიწის ერთიანი სახელმწიფო ფონდი ნაწილ-ნაწილ გადავიდა სოფლად მცხოვრები თითოეული ოჯახის ხელში. ამან გამოიწვია მიწების დაქუცმაცება, და, რაც მთავარია, მოისპო ის ერთიანი ცენტრალური მომსახურება, რაც მიწის დიდი მასივების მფლობელ კოლმეურნეობებს და საბჭოთა მეურნეობებს ჰქონდათ, კერძოდ: აგრონომიული სამსახური, საჯიშე-სათესლე სამსახური, ვეტერინალური სამსახური, სარწყავი წყალი, მანქანა-ტრაქტორთა სადგურების (მტს) მომსახურება და სხვ. მაშინ ცენტრალიზებული წესით ხდებოდა იმის განსაზღვრაც თუ რომელ მეურნეობას რა პროდუქტი ეწარმოებინა, რა ვადებში და სად ჩაებარებინა, ე. ი. დაეკმაყოფილებინა სახელმწიფოს მოთხოვნა მასზე. ახლა შემკვეთი არის არა სახელმწიფო, არამედ ბაზარი. კარგია, რომ გლეხს არჩევანი მიეცა პროდუქტის წარმოებაში, მაგრამ გლეხმა არ იცის რისი წარმოება უჯობს, რაზე იქნება მოთხოვნილება ბაზარზე. მათ არც მარკეტოლოგები ჰყავთ (ალბათ არც გაუგიათ ეს სიტყვა), არც აგრონომები და აღარც ვეტერინარები. მეტიც, აგრონომების და ვეტერინარების პროფესიები თითქმის მოისპო. თავიანთი „მიწის ნაგლეჯებზე“ (აბა სხვა რა უნდა ვუწოდოთ 0,10 ჰექტარიან 0,75 ჰექტრამდე დაქუცმაცებულ მიწებს) გლეხები ისე არიან დათითოებულნი, რომ ერთმანეთსაც კი ვეღარ ხვდებიან, თუნდაც საქმეზე აზრთა ურთიერთგანსაზიარებლად. მათ არც ჭკუის დამრიგებელი ჰყავთ და არც დამკვალიანებელი.

იკითხავთ: ქართველ გლეხს თავის საქმეში ჭკუის დარიგება რათ უნდაო. კი ბატონო, გეთანხმებით, როგორც სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი თამაზ კუნჭულია ამბობს: „ქართველ კაცს ვერაფერს ასწავლის ბოსტნეულის მოყვანას, მას ამის დიდი გამოცდილება აქვს, მაგრამ მას ხელშეწყობა სჭირდება, მან არ იცის მისი მიწის ვარგისიანობა, არ იცის პროდუქტზე მოთხოვნის პერსპექტიულობა, არ იცის დაავადებების წინააღმდეგ აგრო და ვეტერინალური ბრძოლა, არა აქვს სარწყავი წყალი (საბჭოთადროინდელი სარწყავი სისტემები მთლიანად დაინგრა, გაიჭურდა და განადგურდა), არა აქვს სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა (რომც ჰქონდეს არ იცის მისი მოხმარება) და ა. შ. ეს ის შედეგია, რაც ჩვენ მივიღეთ სოფლის მეურნეობაში გატარებული „შოკური თერაპიით“, კერძოდ იმით, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ ნაჩქარევად, ყოველგვარი მომზადების გარეშე, 1992 წელს გლეხებს გადასცა მიწები უსასყიდლოდ პირად საკუთრებაში და ამით დაამთავრა სოფლად რადიკალური გარდაქმნა. ამან სოფლის მეურნეობა დაანგრია.

შეიძლება მაშინდელ ხელისუფლებას მართლაც ჰქონდა ჩაფიქრებული შემდეგში ამ მიმართულებით კარგი ნაბიჯების გადადგმა, მაგრამ დაიწყო სამოქალაქო ომი და მათ ეს არ დასცალდათ.

მას შემდეგ გავიდა სრული 20 წელი და საქართველოში ხელისუფლების 2-3-ჯერ შეცვლის მიუხედავად, სოფლის მეურნეობის სასიკეთო არაფერი გაკეთებულა. თუ კვლავ თამაზ კუნჭულიას დავესესხებით, „პირველები ვართ სოფლის მეურნეობის დანგრევაში“. ამასვე ამბობს სოფლის მეურნეობის სპეციალისტი პ. კოლუაშვილი და არა მარტო ის. ამავე აზრისაა საქართველოს მთელი გლეხობა.

მართლაც, როგორ შეიძლება სხვანაირად იფიქრო ჩვენი მიწის ნაყოფიერების და ჩვენი კლიმატის მქონე ნორმალურად მოაზროვნე კაცმა, რომელმაც იცის, რომ საქართველოს სოფლის მეურნეობის ბიოპოტენციალი 10-12 მლნ კაცის გამოკვებაა, რომ საბჭოთა წლებში საქართველოს თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი იყო 100%-ზე მეტი, კარტოფილის – 84%, სხვა ბოსტნეულის – 70-73%. ასეთ დროს, კარტოფილი, კიტრი, ხახვი, პომიდორი და თითქმის მთელი სხვა ბოსტნეული საქართველოში აზერბაიჯანიდან, ირანიდან, თურქეთიდან და ეგვიპტიდან შემოდის. სავალალო კიდევ ის არის, რომ ამ პროდუქტის იმპორტი წლიდან წლამდე იზრდება. აი მაგალითი: სტატისტიკის დეპარტამენტის ინფორმაციაზე დაყრდნობით, გახეთ „რეზონანსის“ 2012 წლის 17 აპრილის ნომერში ვკითხულობთ: „საქართველოში 2011 წელს, 2010 წელთან შედარებით, კარტოფილის იმპორტი 19,4-ჯერ გაიზარდა, თუ 2010 წელს ქვეყანაში შემოვიდა 713 ათასი დოლარის კარტოფილი, 2011 წელს 13,852 მლნ დოლარის კარტოფილის იმპორტი განხორციელდა, 1,4-ჯერ გაიზარდა პომიდორის იმპორტი; 2010 წელს შემოვიდა 4,645 მლნ დოლარის პომიდორი, 2011 წელს კი – 6,711 მლნ დოლარის; 1,2-ჯერ გაიზარდა ხახვის იმპორტი (2010 წელს შემოვიდა – 13,660 მლნ დოლარის, 2011 წელს – 13,660 მლნ დოლარის); 3,4-ჯერ გაიზარდა სტაფილოს იმპორტი, 1,6-ჯერ კიტრის იმპორტი, 3-ჯერ გაიზარდა სიმინდის იმპორტი და ა. შ. [5, გვ. 57].

ამ ფონზე, როდენ პარადოქსულადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს, საქართველოდანაც ხდება პროდუქციის, მ. შ. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის და მისი გადამუშავების პროდუქტების გატანა.

2010 წელს საქართველოდან გასულა 5,1 მლნ დოლარის ცხოველები (ძირითადად ცხარი – არაბეთში) და ცხოველური წარმოების პროდუქტები, 1,8 მლნ დოლარის ცხოველური და მცენარეული ზეთები, ცხიმები და 196,1 მლნ ლარის ალკოჰოლი და უაღკოპოლო სასმელები, თამბაქო, ძმარი, კვების მზა პროდუქტები [6]. ამ ჩამონათვალში არის ისეთი პროდუქტებიც, რომლის იმპორტირებაც ხდება საქართველოში (მაგალითად, კარტოფილი, ზეთი, საქონლის ხორცი და სხვ.). მავანი იფიქრებს, ალბათ ერთი ქვეყნიდან შემოგვაქვს და მეორეში გაგვაქვს. ასეთიც ხდება, მაგრამ ხდება ისეთიც, როდესაც რომელი ქვეყნიდანაც შემოგვაქვს, იმავე ქვეყანაში გაგვაქვს იმავე დასახელების პროდუქტი, მაგრამ ქართული ჯიშის და ქართული წარმოების. ასე ყიდულობს ჩვენგან თურქეთი ქართულ კარტოფილს (ძირითადად ე. წ. "ახალციხურს"), ირანი – ქართულ კომბოსტოს და ქართულ პომიდორს, სომხეთი და ირანი – მეგრულ სიმინდის ფქვილს და სხვ. ეს ხდება იმიტომ, რომ ჩვენი მოსახლეობის სიღარიბიდან და დაბალ გადახდისუნარიანობიდან გამომდინარე, ჩვენ მათგან დაბალ ფასში ვყიდულობთ დაბალი ხარისხის, ხშირად გენმოდირებული პროდუქტებს, ისინი კი ჩვენგან ყიდულობენ ძვირადღირებულ, მაგრამ ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტებს. ქართველმა მომხმარებელმა იცის, რომ ქართული პროდუქცია უკეთესია, მაგრამ სიღარიბის გამო არ მიუწვდება მასზე ხელი. ქვეყანაში ისეთი მძიმე სოციალური მდგომარეობაა, რომ ადამიანები ხარისხზე აღარ ფიქრობენ, მათთვის მთავარია დაბალი ფასი.

ქართული ჯიშები და საქართველოში წარმოებული პროდუქცია უცხოურ პროდუქციას ვერ უწევს ფასობრივ კონკურენციას. მათი პროდუქცია იაფია იმიტომ, რომ იქ ფერმერებს სახელმწიფო ყოველმხრივ ეხმარება. მაგალითად, თურქ ფერმერს ექსპორტზე მუშაობის შემთხვევაში, ხარჯების 20%-ს სახელმწიფო უფარავს. მათვე სახელმწიფო ხელშეწყობით ეძლევათ სასუქები, შხამქიმიკატები, უახლესი ტექნოლოგიები. ამის შედეგად მოსავლიანობა აქვთ მაღალი და შესაბამისად პროდუქციის ერთეულის ფასი დაბალი. ჩვენთან ყველაფერი პირიქითაა. 20 წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც სოფლად მიწების პრივატიზება მოხდა, მაგრამ სოფლის მეურნეობამ 1988 წლის დონესაც კი ვერ მიაღწია. კვლავაც მიბმული ვართ იმპორტზე, და, რაოდენ სავალალოც არ უნდა იყოს, ჩვენი უგემრიელესი ჭოპორტული პომიდორის, მუხრანული და ლაგოდეხური კიტრის, ქართული ხახვის, აბაშის და ხარაგაულის ფქვილის, რაჭის თაფლის, სამცხე-ჯავახეთის კარტოფილის, ქუთაისური მწვანილის და ა. შ. პატრონებს, ეს პროდუქტები ირან-თურქეთიდან შემოგვაქვს. ჩნდება აზრი – იმიტომ ხომ არ ხდება ქართული პროდუქტების წარმოების იგნორირება, რომ ამაში (იმპორტი გვაქვს მხედველობაში) მავან და მავან სახელმწიფო მოხელეებს თავიანთი წილები აქვთ.

ამის დასტურია ის, რომ პატარა ისრაელმა სახელმწიფოებრიობის აღდგენისთანავე მოახერხა ფაქტობრივად უდაბნო მიწაზე ისეთი მეურნეობა მოეწყო, რომ სურსათზე მოთხოვნილების 90% თვითონ დაეკმაყოფილებინა. წარმოების ეს მოდელი იქ შექმნეს არა დათითოებულმა გლეხებმა, არამედ სახელმწიფო ხელისუფლებამ, რომელმაც ჩამოაყალიბა ფერმერული მეურნეობები, რომელთა ხელში თავი მოუყარა სასოფლო სავარგულების 70%-ს და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის 75%. მათ ემსახურებათ აგროსამსახურები, მარკეტინგული კავშირები, ვეტერინალური და პროდუქტების გადამამუშავებელი ფირმები და სხვ. მეტიც, ისრაელის სახელმწიფო ამა თუ იმ პროდუქტის წარმოების კვოტებს აძლევს ამ მეურნეობებს, შემდეგ წინასწარ განსაზღვრულ ფასად ყიდულობს ამ კვოტირებულ პროდუქციას, კვოტზე ნამეტს კი ფერმერები ყიდიან თავიანთი შეხედულებისამებრ.

ვიმეორებთ: ეს გააკეთა ისრაელის სახელმწიფო ხელისუფლებამ, მისმა შესაბამისმა სტრუქტურებმა და არა კერძო გლეხებმა. ისრაელის გამოცდილება მაგალითი უნდა იყოს ჩვენთვის, მით უფრო, რომ სასოფლო-სამეურნეო მიწებიც ისრაელზე უკეთესი გვაქვს და ისტორიულადაც, ისრაელისაგან განსხვავებით, მიწათმოქმედი ხალხი ვართ. დაგვიანების მიუხედავად ეს პროცესი სასწრაფოდ უნდა დაიწყო, უნდა მოვასწროთ, სანამ კიდევ საქართველოს სოფლებში ცხოვრობს მოსახლეობის 53%, ამ დონისძიებებით უნდა შევანეროთ სოფლების დაცლა, განსაკუთრებით საზღვრისპირა სოფლების დაცლა, რაც ჩვენი სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის ტოლფასი იქნება. სოფლების დაცლა ის ტკივილია, რომელიც ლექსად ასე გამოხატა პოეტმა მურმან ლებანიძემ და დარდად გაიყოლა სულეთში:

„ვაი-თუ ვინმეს მოეწონოს ეს სოფლები,  
ვაი-თუ ვინმე მოვიდეს და დაესახლოს...“

ღიახაც, ჩვენი უნიათობით არაერთი სოფელი დაკარგეთ, არაერთი სავარგული სხვას გადავებარეთ. ახლაც ასეა – ცარიელდება სოფლები და თუ ეს საზღვრისპირა სოფლებს ეხება, გამრავლებული მოსაზღვრე სახელმწიფოების მცხოვრები იკავებენ დაცარიელებულ ადგილებს. ეს ხომ კანონია: „სიცარიელე დიდხანს არ რჩება სიცარიელედ“. ესეც ჩვენი უნიათობაა. საქართველოს შიგნით ძმა რომ ძმას გამოეყოფა ქვიტკირის კედლით შემოღობავს თავისას, რომ ჩიტმა ვერ გადმოიფრინოს ძმის მხრიდან, საქართველოს საზღვრები კი თურმე მოფარდალალებულია... ძველად, ძლიერი საზღვრისპირა სოფლები იყვნენ საზღვრის მცველნი და გუშაგნი, ახლა კი ასეთ სოფლებში ორი სამი მოხუციდა არის დარჩენილი, რომელთაც, ბუნებრივია არავინ ანგარიშს არ გაუწევს.

ასე რომ, სოფლებზე ზრუნვით, პირველ რიგში საზღვრისპირა სოფლებზე ზრუნვით, ჩვენ საქართველოს სახელმწიფოს არა მხოლოდ ეკონომიკურად, არამედ პოლიტიკურადაც გავაძლიერებთ. საჭიროა გამოვაცხადოთ სოფელი და სოფლის მეურნეობა პირველი რიგის პრიორიტეტად, ეკოლოგიურად სუფთა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება კი – სამიზნე პროდუქტებად. ორივე მათგანზე გამოვყოთ დიდი დაფინანსება, მივცეთ და დავაფინანსოთ ყველა, ვინც სოფელში ცხოვრობს, ანდა იქ ცხოვრების სურვილს გამოთქვამს, ყველგან გავხსნათ და ავაშოქმედოთ (2-3 სოფელში ერთი) მანქანატრაქტორთა სადგურები, სათესლე მეურნეობები, აგრონომიული და ვეტერინარული მომსახურებები, მიწის ხარისხის დამდგენი ბიუროები, მარკეტინგული სამსახურები და, რაც ყველაზე მთავარია, მივაწოდოთ სოფელს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების ახალი, უცხოური ტექნოლოგიები. სახელმწიფომ ეს უნდა გააკეთოს უფასოდ და, ამასთან, უმკაცრესად უნდა გააკონტროლოს გადაცემული დაფინანსების მიზნობრივი ხარჯვა. თუ ეს არ გაკეთდა, მოხდება ის, რაც მოხდა მიწების პრივატიზების შემთხვევაში. სოფლის მოსახლეობამ მიწები მიიღეს უფასოდ, მაგრამ კი არ დაამუშავეს, არამედ დაიწვეს მისი გაყიდვა. მყიდველები ძირითადად არიან ჩინელები, კორეელები, ინდოელები, არაბები, თურქები ან ყველაზე საუკეთესო შემთხვევაში გამდიდრებული ე.წ. „ახალი ქართველები“, რომლებიც ამ მიწებს დასამუშაველად კი არ ყიდულობენ, არამედ „სადაჩე“ ფეშენებელური სახლების წამოსაჭიმად. ასე გაიყიდა თითქმის მთელი საქართველო. ამოგებული ფულით გლეხებმა ზოგმა „მერსედესი“ იყიდა, ზოგი საზღვარგარეთ სამუშაოდ წავიდა, ზოგმა კი შვილებს უყიდა ქალაქში ბინა. თვითონ კი, ცარიელ-ტარიელი, ან იმ გამდიდრებული ქართველის „სადაჩე“ სახლს დაუდგა ყარაულად, ანდა მიექირავა ჩინელს თუ ინდოელს თავისავე გაყიდულ მიწაზე – მიწის მუშად. ხშირად ესეც სახვეწარია, რადგან ჩინელებს ჩინეთიდან ჩამოჰყავთ მუშახელი, ინდოელებს კი – ინდოეთიდან. ასე თანდათან ვკარგავთ ქართულ ადგილ-მამულს და ჩვენსავე მიწაზე სხვისი მოჯამაგირეები ვხდებით. მერე გვიკვირს, თუ რატომ მოხდა ოსებთან თუ აფხაზებთან საომარი ინციდენტები! საქართველოში უცხოელთა დასახლება ასეთი ინტენსივობით თუ გაგრძელდა, მაშინ კიდევ ბევრ სხვა ინციდენტს უნდა ველოდოთ მომავალში...

ქართველი გლეხი რომ მიწას ყიდის და იმ ფულით ქალაქში „შვილებისთვის ბინას ყიდულობს“ ეს უკვე იმას ნიშნავს, რომ არათუ მას არ ეცხოვრება სოფელში, შვილებსაც აღარ ურჩევს ამას. ასეთ დროს განგაშის ზარებია დასარეკი! ასეთ დროს ერიც და ბერიც უნდა აღდგეს და ამ პროცესს შეუშალოს ხელი, რომ გადარჩეს ჩვენი ადგილ-მამული, არ დაიცალოს სოფლები და საბოლოოდ არ გატიალდეს ჩვენი საზღვრები. უკვე კარგა ხანია ეკლესიამ შეამჩნია ეს პროცესი და მისი კომპეტენციის ფარგლებში დაიწყო ქვეყნის ხელისუფლებისათვის რჩევების მიცემა, საეკლესიო მიწებიც შესთავაზა გლეხებს დასახლებადაც და სხვ. მეტი ეკლესიას რა შეუძლია! ამ პროცესის შეჩერებას საქართველოს ხელისუფლების პოლიტიკური ნება და დიდი, კოლოსალურად დიდი ფინანსური რესურსი სჭირდება. ძნელია იმის თქმა, რა სიდიდის თანხა დასჭირდება ამ საქმეს, მაგრამ ბულგარეთის მაგალითით თუ ვიმსჯელებთ, რომელმაც მარტო მეფრინველეობის განვითარებისთვის ფერმერებს 35 მლნ დოლარი გრანტი მისცა, ჩვენი სოფლის მეურნეობის მთლიან აღორძინებას, რომელიც 8-10 ქვედარგს (მეფრინველეობა, მებოსტნეობა, მეხილეობა, მევენახეობა და ა. შ.) მოიცავს, 1-მლრდ-მდე დოლარი მაინც დასჭირდება.

ჩვენი აზრით, საქართველოს მთავრობის ინიციატივით უნდა შემუშავდეს პროგრამა სიმბოლური სახელწოდებით „დავუბრუნდეთ სოფელს“, პროგრამას ექნება რეგიონული დაყოფა.

შემუშავდება 11 პროგრამა, რომლებიც ასახავს საქართველოს 11 რეგიონში სოფლის მეურნეობის განვითარების პერსპექტივებს რეგიონების სპეციფიკის გათვალისწინებით. ეს

პროგრამები დამუშავდება სოფლის მეურნეობის ქვედარგების, პროდუქტების სახეების და მომსახურების სახეების ჭრილში.

სოფლის მეურნეობის ქვედარგების მიხედვით დამუშავდება ქვედარგების – მემარცვლეობა, მებოსტნეობა, მეხილეობა, მეფრინველეობა, მეცხოველეობა, მევენახეობა და ა. შ., ხოლო მათ შიგნით ცალკეული სახის პროდუქციის წარმოების (მაგალითად, მებოსტნეობაში რამდენი კარტოფილი, რამდენი ხახვი, ნიორი, სტაფილო და ა. შ. უნდა იქნეს წარმოებული) განვითარების პროგრამები.

მომსახურების სახეების ჭრილში დამუშავდება ქვეპროგრამები: სოფლის მეურნეობის ტექნიკა-ტექნოლოგიით უზრუნველყოფაში, მარკეტინგულ და ინფორმატიკულ მომსახურებაში, აგრონომიული და ვეტერინალური სერვისის განვითარებაში და ა. შ.

ყველა რეგიონული პროგრამა გაწერილი უნდა იყოს შესრულების ვადებზე, შესრულებაზე პასუხისმგებელ ორგანიზაციებსა და დაფინანსების მოცულობაზე.

პროგრამებში ცალკე უნდა გამოიყოს შიდა და გარე ბაზრისთვის წარმოებული პროდუქცია. უნდა დაკონკრეტდეს ცალკეული რეგიონის ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის გლობალური ბაზრებისთვის წარმოების პოტენციური შესაძლებლობა დაფინანსების კერძო წყაროს მითითებით.

პროგრამაში უნდა დადგინდეს რეგიონების მიხედვით რა და რამდენი უნდა აწარმოოს თითოეულმა ოჯახმა და რა პირობები ექნება მას ამისთვის. ჩვენი აზრით, ამ ოჯახებმა ყველა მომსახურება უფასოდ უნდა მიიღონ და 10 წლის განმავლობაში მათ არც გადასახადები უნდა გადახდეთ. 10 წელი ის ვადაა, რომლის განმავლობაში ჩვენ შიდა ბაზრსაც გაგაჯერებთ და ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტით უცხოეთის ბაზრებზეც გავაღოთ, ანუ მართლაც დაფუძრუნდებით სოფელს.

საქართველოს მთავრობის მხრიდან ამ მიმართულებით სვლის უმარტივესი სიმპტომები მიმდინარე 2011-2012 წლებში გამოჩნდა. მაგალითად, სოფლის ოჯახებისთვის საწვავის დარიგება მიწების დასამუშავებლად, ტრაქტორების ჩაყვანა კახეთის ზონაში, წეროვანში სათბურის გახსნა და სხვა. მაგრამ ეს ხომ ზღვაში წვეთია. ასე გაზაფხული არ მოვა. რადიკალური შემობრუნებაა საჭირო. რადიკალურ შემობრუნებას კი რადიკალური ღონისძიებები და კოლოსალური დაფინანსება სჭირდება. უნდა შევანეროთ ყველაფერი – გზების მშენებლობაც, სკვერების გაშენებაც, სპორტდარბაზების რეკონსტრუქციებიც, რემონტებიც, ლაზიკის აშენებაც და მთელი ეს სახსრები სოფლის მეურნეობის განვითარებისკენ მივმართოთ.

ასეთი უნდა იყოს ჩვენი პოლიტიკა დღეს და უახლოეს მომავალში!

სამწუხაროდ, საქართველოს მთავრობის მხრიდან ეს პოლიტიკური ნება ჯერჯერობით არ ჩანს. საქართველოს სტრატეგიული განვითარების „ათაუნქტიან გეგმაში“ სოფლის მეურნეობის განვითარება მე-6 პუნქტად არის დაფიქსირებული, მაგრამ განსხვავებით ზოგიერთი სხვა დარგისგან – ენერგეტიკა, ტრანსპორტი – მის სახელმწიფო დაფინანსებაზე მინიშნებაც კი არ არის გაკეთებული.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. Портер М. Международная конкуренция, М., 2007.
2. ნ. ხადური, საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ანალიზი და პერსპექტივები, თბ., 2010.
3. The Global competitiveness Report 2010-2011.
4. საადღგომო ეპისტილე, გაზეთი „კვირის პალიტრა“, 16-2 აპრილი, 2012.
5. გაზეთი „რეზონანსი“, 17 აპრილი, 2010, გვ. 5 და 7.
6. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი, თბ., 2010 (ელექტრონული სტატისტიკის სამსახურის ვებგვერდი).

**GLOBALIZATION AND GEORGIAN COMPETITIVENESS OR  
WHICH POLICY WE SHOULD CHOOSE FOR THE FUTURE  
SUMMARY**

In the article it is considered Georgian competitiveness in globalization. It is said in the article that Georgia can't be competitiveness by own commodity and service in the global market and that's why it should choose such products which could be superior in the global market. The above-mentioned authors think that such goods are environmentally fresh agri-cultural products,

They also give us accelerated proposals in developed market.

The authors's opinion we must work on the new project named after "Return to the villages" and make this project according its regions, we could find the financial resources for it. Our country must allocated 1\$ milliard as a grant to return the population in the village and to develop agriculture. It would be better to care the farms without any taxation. It is essential to form cooperative agricultures and farms. It should be Georgian politics today and for the future.

*გიორგი ყუფარაძე*

**საბასახალო კოლიტიკისა და ინვესტიციების ურთიერთკავშირი ახალი ეკონომიკური გეოგრაფიის მოდელის მიხედვით**

ნეოკლასიკური თეორიის პროგნოზები გადასახადებისა და ინვესტიციების დამოკიდებულების შესახებ<sup>115</sup> გასულ წლებში გადაიხედა ე.წ. „ახალი ეკონომიკური გეოგრაფიის“ ლიტერატურაში. ქვემოთ განვიხილავთ „ძირითადი პერიფერიის“ (Core-Periphery Model) მოდელის მახასიათებლებს, რომელიც ახალი ეკონომიკური გეოგრაფიის მოდელის ბაზისად ითვლება.

ძირითადი პერიფერიის მოდელი ახალი ეკონომიკური გეოგრაფიის ლიტერატურაში<sup>116</sup> ეყრდნობა ბიზნესის კონცენტრაციის (აგლომერაციის) ცნებას. იგი გულისხმობს შიდა განვითარების პოტენციალის მქონე ეკონომიკას, რომელიც ხასიათდება ბიზნეს-საქმიანობის კონცენტრაციით; ჩვეულებრივ, განლაგების უპირატესობა რეციპიენტი ქვეყნისათვის არის დიდი ბაზარის ქონა, რაც თავის მხრივ ამცირებს ტრანსპორტირების ხარჯებს.

ამ მოდელის მიხედვით მთლიანი მოთხოვნა დამოკიდებულია დასაქმების დონეზე, რაც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ინვესტირების დონეზე. შედეგად ქვეყანაში, სადაც ინვესტირება მზარდი ტემპებით ხორციელდებოდა, იქმნებოდა ახალი სამუშაო ადგილები, იზრდებოდა განკარგვითი შემოსავალი და შესაბამისად ბაზრის ზომა საბოლოოდ მოიზიდავს დამატებით ინვესტიციებს და ა.შ.

ეს მოდელი მოიცავს „**ბაზარზე შეღწევის ეფექტებს**“, სადაც ფირმები ფლობენ საბაზრო ძალაუფლებას, რაც განპირობებულია ერთი ან რამდენიმე ფაქტორით

<sup>115</sup> ინვესტირების ნეოკლასიკური მოდელისათვის იხილეთ: Jorgenson D.W. "Capital Theory and Investment Behavior", American Economic Review 53, 24/59, 1963. Auerbach, A. J. "Wealth maximization and the Cost of Capital" Quarterly Journal of Economics 94, pp 433-436, 1979. Auerbach A. J., "Taxation, Corporate Financial policy and the Cost of Capital", Journal of Economic Literature 21, pp 905-940, 1983.

<sup>116</sup> Krugman P, Increasing Returns and Economic Geography, Journal of Political Economy 99, pp 483-499, 1991. Baldwin, R. and P. Krugman "Aglomeration, Integration and tax Harmonisation", CEPR Discussion papers, 2000.

(განსაკუთრებული აქტივების ფლობა, ცოდნითი კაპიტალი და ა.შ.), რასაც მოაქვს ეკონომიკური მოგება. ამ სახის ფორმებს აქვთ ტენდენცია, თავიანთი წარმოება განათავსონ დიდი ბაზრების სიახლოვეს და ექსპორტი გაიტანონ პატარა პერიფერიულ ბაზრებზე, მეორე, ბიზნესის კონცენტრაციის შედეგია „ხარჯების ეფექტი“ – ბიზნესის კონცენტრაცია იწვევს დანახარჯების შემცირებას; შემცირება დაკავშირებულია სამპორტო ხარჯების შეკვეცასთან. მესამე, „ბაზრის გადავსების ეფექტი“ საწინააღმდეგო მიმართულებით მოქმედებს, ხელს უწყობს ბიზნესის გაფანტვას (ე.ი. ხელს უშლის ბიზნესის კონცენტრაციას). გაზრდილი კონკურენცია კიდევ უფრო ღრმავდება. იმატებს კვალიფიციური კადრების ხელფასები, რაც უბიძგებს ფორმებს, გადავიდნენ ნაკლებკონკურენციულ, პერიფერიულ რეგიონებში.

იქ, სადაც ბიზნესის კონცენტრაციის ძალები უფრო ძლიერია ვიდრე დისპერსიის ძალები, კაპიტალის ან სამუშაო ძალის გადაადგილების შოკებმა შეიძლება გამოიწვიოს თვითრეგულირებადი მიგრაცია – მუშებისა და სამრეწველო კაპიტალის გადაადგილება ერთ რეგიონში, საწინააღმდეგო შემთხვევაში შოკს საწინააღმდეგო ეფექტი მოაქვს; ბოლო მთავარი ელემენტი ამ მოდელის არის ვაჭრობის ხარჯები (ტრანსპორტირების ხარჯები), რაც განსაზღვრავს ბიზნეს კონცენტრაციის და დისპერსიის ძალების შედარებით სიძლიერეს. ორივე, ბიზნესის კონცენტრაციის და დისპერსიის ძალები უფრო ძლიერია მაღალი სავაჭრო დანახარჯების პირობებში და შესაბამისად, მათი კლებისას სუსტდება. ამ მოდელის მიხედვით, ბიზნეს დისპერსიის ძალები უფრო ჩქარა სუსტდება, ვიდრე კონცენტრაციის ძალები სავაჭრო ხარჯების კლების კვალობაზე. ასე რომ, სავაჭრო ხარჯების კლების კვალობაზე დომინირებს ბიზნესის კონცენტრაციის ძალები და მიგრაციის შოკი უბიძგებს თვითწარმართვად მიგრაციის ციკლს, ერთ რეგიონში მუშახელის და კაპიტალის გადაადგილებასაკენ.

*გადასახადების გავლენის შეფასება CP მოდელის მიხედვით*  
(ძირითადი პერიფერიის მოდელი)

ძირითადი პერიფერიის მოდელის მახასიათებლები განსხვავდება ინვესტირების ნეოკლასიკური მოდელისაგან და შესაბამისად განსხვავებულია მათ მიერ გადასახადების გავლენის შეფასება. ამ მოდელის ორი ძირითადი მახასიათებელი არის კონცენტრაციის ეფექტით განპირობებული ინერცია და არაწრფივობა. ინერცია ან კაპიტალის კვაზიფიქსირებულობა (რაც გულისხმობს კაპიტალის სიხისტეს პოლიტიკის შოკებზე სულ მცირე ცალკეული მიმართულებებით) გამოწვეულია ზემოთ აღნიშნული ტენდენციით, ბიზნესის აქტივობების (საქმიანობის) გეოგრაფიული კონცენტრაციით, რაც ცვლის საქმიანობის ეკონომიკურ პირობებს გეოგრაფიული კონცენტრაციის კიდევ უფრო გაღრმავებით. კაპიტალის ინერციულობა ნიშნავს ეკონომიკური მოგების გარკვეულ ფიქსირებულობას, რაც ექცევა რეციპიენტი ქვეყნის დაბეგვრის ქვეშ. აგრეთვე ხდება არაწრფივი ეფექტების პროგნოზირება, სადაც ცვლილებებს კაპიტალის უკუგებაში შეიძლება ცალკეულ შემთხვევებში ჰქონდეს მინიმალური გავლენა კაპიტალის განლაგებაზე, მაშინ, როცა შემდგომმა ცვლილებებმა შეიძლება გამოიწვიოს დრამატული ეფექტები.

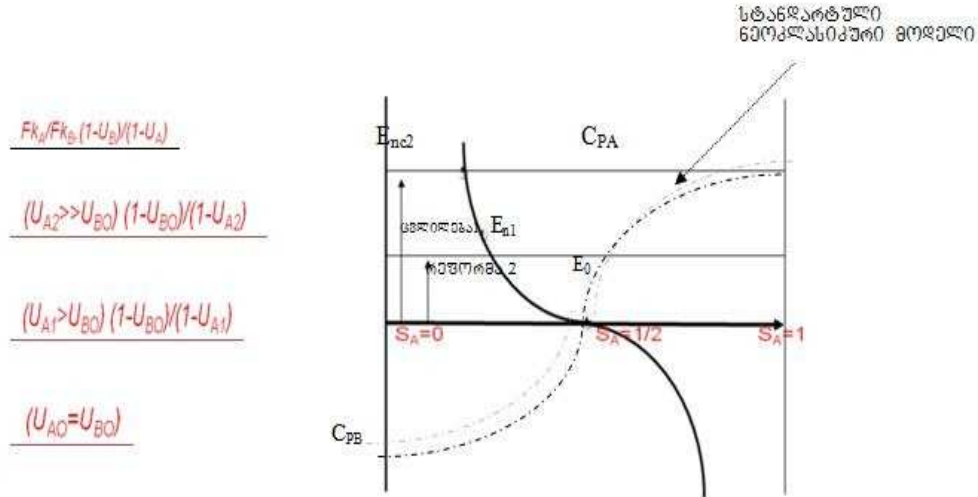
**ასიმეტრიული კორპორაციული დაბეგვრის გავლენა ინვესტიციებზე A და B ქვეყნებში ნეოკლასიკური მოდელისა და ძირითადი პერიფერიის მოდელის მიხედვით<sup>117</sup>.**

ანალიზი უშვებს კაპიტალის (დანაზოგების) ფიქსირებულ ოდენობას, რაც ნაწილდება A და B ქვეყნებში. თავდაპირველად არსებობს თანაბარი მოგების გადასახადის

<sup>117</sup> ამ შემთხვევაში გაკეთებულია დაშვება, რომ ძირითადი პერიფერიის მოდელის პირობებში ბიზნესის კონცენტრაციის ძალები აჭარბებს ბიზნესის დისპერსიის ძალებს

განაკვეთები. კორიზონტალური ღერძი ასახავს A ქვეყნის წილს საინვესტიციო კაპიტალში – აღნიშნულია  $S_A$ , იგი იღებს მნიშვნელობებს ნულიდან (სადაც კორიზონტალური და ვერტიკალური ღერძები იკვეთება) 1-მდე. (ბოლო წერტილი მარჯვნივ  $S_A=1$ ).

**ნახ. 1. FDI-სა და ასიმეტრიული დაბეგვრის ურთიერთკავშირი ძირითადი პერიფერიის მოდელისა და ნეოკლასიკური მოდელის მიხედვით**



ვერტიკალურ ღერძზე დატანილია დაბეგვრამდე უკუგების ნორმათა შეფარდება A და B ქვეყნებში  $F_{KA}/F_{KB}=1$ , ანუ  $F_{KA}=F_{KB}$ . ვერტიკალურ ღერძზე ასევე დატანილია შეფარდებითი საგადასახადო პირობები  $(1-U_B)/(1-U_A)$ , სადაც კორიზონტალური და ვერტიკალური ღერძები იკვეთება  $(1-U_B)/(1-U_A)=1$ , შესაბამისად  $U_B=U_A$ . თავდაპირველად დაგუშვათ, რომ A და B ქვეყანაში არის მსგავსი მოგების გადასახადის განაკვეთები. ე. ი.  $U_{A0}=U_{B0}$ . ე. ი. საგადასახადო პირობები შემდეგია  $(1-U_{B0})/(1-U_{A0})=1$ . ინვესტირების ნეოკლასიკური მოდელის მიხედვით, კაპიტალი ქვეყნებს შორის განაწილდება ისე, რომ დაბეგვრის შემდგომი უკუგებები გამოთანაბრდება. იდენტური საწარმოო ფუნქციებით კაპიტალი თანაბრად განაწილდება A და B ქვეყანას შორის. წონასწორობა შეიძლება გამოიხატოს  $F_{KA0}(1-U_{A0})=F_{KB0}(1-U_{B0})$  ტოლობით, სადაც  $F_{KA0}$  და  $F_{KB0}$  კაპიტალის დაბეგვრამდელი უკუგებებია. წონასწორობა მყარდება  $E_0$ -წერტილში, სადაც  $S_A=1/2$ <sup>118</sup>.

განვიხილოთ საგადასახადო პოლიტიკის გავლენის შედეგები (რეფორმა 1), სადაც A ქვეყანა მოგების გადასახადის განაკვეთს წევს  $U_{A1}$ -მდე ( $U_{A1}>U_{B0}$ ). რეფორმა გაზრდის შეფარდებით საგადასახადო პირობებს  $(1-U_B)/(1-U_{A1})$ , რომელიც აჭარბებს 1-ს. ნეოკლასიკური მოდელის მიხედვით – იდენტური დაბეგვრამდელი უკუგებით საწყისი კაპიტალის განთავსებამდე დაბეგვრის შემდგომი უკუგება A ქვეყანაში იქნება დაბალი B ქვეყანაში რეფორმის შემდეგ. კაპიტალი გადაადგილდება A ქვეყნიდან B ქვეყანაში, სადაც კაპიტალის უკუგება უფრო მაღალია. კაპიტალის კლებადი პროდუქტიულობის პირობებში კაპიტალის გადაადგილება გამოიწვევს დაბეგვრამდელი უკუგების ზრდას A ქვეყანაში ( $F_{KA}$ ), და დაბეგვრამდელი უკუგების შემცირებას B ქვეყანაში ( $F_{KB}$ ), სანამ დაბეგვრის შემდგომი შემოსავლები არ გათანაბრდება. ნახ. 1-ზე ცვლილება იქნება  $E_0$ -დან გადაადგილდება  $E_{NC1}$

<sup>118</sup> სხვა განაწილებები გამოიწვევდა კაპიტალის შოკებს, რაც საბოლოოდ მივიდოდა წონასწორობის ფორმირებამდე. მაგალითად, თუ  $S_A < 1/2$ , კაპიტალის კლებადი ზღვრული პროდუქტიულობის დაშვებით,  $F_{KA0} > F_{KB0}$  და შესაბამისად  $F_{KA}(1-U_{A0}) > F_{KB0}(1-U_{B0})$ . მობილური კაპიტალი, რომელიც განთავსდა მაღალი დაბეგვრის შემდგომი უკუგების გამო; ეს სიტუაცია ხელს შეუწყობს კაპიტალს გადაადგილდეს A და B-ში სანამ  $F_{KA0}(1-U_{A0})=F_{KB0}(1-U_{B0})$ . იდენტური საგადასახადო განაკვეთებით და საწარმოო ფუნქციებით ეს ნიშნავს  $F_{A0}=F_{B0}$  ან ეკვივალენტურად  $S_A=S_B=1/2$



(რეფორმის შემდგომი წონასწორობის წერტილი), სადაც  $F_{KA1}(1-U_{A1}) = F_{KB1}(1-U_{B0})$ . ნეოკლასიკური მოდელის დინამიკა არის სტაბილური, კაპიტალი გადაადგილება A ქვეყნიდან B ქვეყანაში საგადასახადო რეფორმის შემდეგ; კაპიტალის უკუგება განიცდის ისეთ ცვლილებას, რომ აბათილებს საწყის ეფექტს (ე. ი. უკუგება კაპიტალზე B ქვეყანაში ეცემა, მაშინ, როცა A-ში იზრდება).

საპირისპიროდ, CP მოდელში ასიმეტრიული საგადასახადო დაბეგვრის ეფექტი შეიძლება იყოს რადიკალურად განსხვავებული. კერძოდ, ასიმეტრიულ დაბეგვრას არ ექნება გავლენა კაპიტალის განლაგებაზე, ან ეფექტები იქნება დრამატული – ასიმეტრიულობის ხარისხზე და შეფარდებით ბიზნეს კონცენტრაციის ძალების ხარისხზე დაყრდნობით. როგორც ზემოთ აღინიშნა, CP მოდელის მთავარი მახასიათებელია ტენდენცია ბიზნესის კონცენტრაციის ძალების, შექმნან პირობები, რაც აძლიერებს ამ ძალებს და აღრმავებს ბიზნესის კონცენტრაციას. CP მოდელი საწყისი თანაბარი მოგების გადასახადის განაკვეთებით ორივე ქვეყანაში, რეფორმამდელი წონასწორობა იქნება იქ, სადაც მთელი კაპიტალი განთავსდება A ქვეყანაში (აღნიშნულია  $C_{PA}$ )<sup>119</sup> ან ალტერნატიულად B ქვეყანაში (აღნიშნულია  $C_{PB}$ ). ილუსტრირების მიზნებისთვის განვიხილოთ საწყისი CP წონასწორობა მთელი კაპიტალის A ქვეყანაში ინვესტირებით,  $C_{PA1}$  წერტილში.

პირველი შედეგი, რაც მოდელიდან გამომდინარეობს, არის კავშირი შეფარდებითი უკუგების განაკვეთისა ( $F_{KA}/F_{KB}$ ) და კაპიტალის დისპერსიის  $S_A$ ; (აღნიშნულია წყვეტილი ხაზით ნახაზზე). კერძოდ, დახრა არის დადებითი, რაც იმის აღმნიშვნელია, რომ ბიზნესის კონცენტრაციიდან სარგებლობა ერთ რეგიონში სხვებთან შედარებით, რაც იზომება შედარებითი უკუგების შეფარდებით, აქვს მიდრეკილება, გაიზარდოს, იზრდება რა კონცენტრაციის ხარისხი საპირისპიროდ, კაპიტალის კონცენტრაცია ნეოკლასიკური ინვესტირების მოდელში არის საპირისპირო – შემცირებული უკუგება კაპიტალზე გაზრდილი კაპიტალის შოკებისათვის, აქვს მიდრეკილება დისპერსიის ძალების გაძლიერებისაკენ.

ახლა ხელახლა განვიხილოთ საგადასახადო პოლიტიკის რეფორმის არჩევანი 1, სადაც A ქვეყანა ზრდის წილს, მოგების გადასახადის განაკვეთს ზემოთ ისე, რომ B ქვეყანაში შეფარდება  $(1-U_B)/(1-U_A)$  აჭარბებს 1-ს. როგორც ნახაზზეა ნაჩვენები, მას შემდეგ, რაც რეალური უკუგების ფარდობა  $F_{KA0}/F_{KB0}$   $C_{PA1}$ -ში აჭარბებს საგადასახადო ფარდობას  $(1-U_B)/(1-U_A)$ , ან სხვა სიტყვებით, მას შემდეგ რაც წმინდა უკუგება კაპიტალზე A ქვეყანაში აგრძელებს გადაჭარბებას  $B[F_{KA0}(1-U_{A1}) > F_{KB0}]$ , საგადასახადო შოკს ამ შემთხვევაში არ ექნება გავლენა კაპიტალის განლაგებაზე. აქედან გამომდინარეობს, რომ ბიზნესის კონცენტრაციის მოგების არსებობა A ქვეყანაში ნიშნავს, რომ A ქვეყანას შეუძლია დააწესოს შედარებით მაღალი გადასახადი მოგებაზე, რასაც არ ექნება გავლენა კაპიტალის ხელახლა გადანაწილებაზე.

სიტუაცია იქნება მნიშვნელოვნად განსხვავებული, თუ ქვეყანა გაზრდის განაკვეთს ( $U_{A2} \gg U_{B0}$ ), ამ განაკვეთით ბიზნესის კონცენტრაციის ეკონომია A ქვეყანაში განლაგებით არის მეტი, ვიდრე საგადასახადო წნეხი, რაც იწვევს კაპიტალის გადატანას A-დან B-ში, იმაზე დამოკიდებულებით, თუ რა დაშვებას გავაკეთებთ ბიზნესის დისპერსიისა და კონცენტრაციის ძალების შეფარდებითი სიძლიერის შესახებ, რაც უკავშირდება სანაცვლოდ ვაჭრობის დანახარჯებს, კაპიტალის გადაადგილება შეიძლება იყოს

<sup>119</sup> თუ ინერცია საწყის ეტაპზე თანაბრად განაწილდება A და B-ში, შემთხვევით ან განმეორებით, რაც იწვევს კაპიტალის ნაწილის გადაადგილებას A-ში, (0 ან ბ-ში) ასევე უბიძგებს აგლომერაციის ძალებს გაძლიერებისაკენ, რაც საბოლოოდ მთელ კაპიტალს წაიყვანს A-ში (B-ში).

მნიშვნელოვანი (გამონაკლისი შემთხვევა შეიძლება იყოს, როცა მთელი კაპიტალი B-ში გადაადგილება CP წონასწორობით). შემცირებული საგადასახადო ბაზით A ქვეყანაში ნიშნავს A ქვეყანაში შემცირებულ საგადასახადო შემოსავლებს, ნაცვლად გაზრდილი მოგების გადასახადის განაკვეთისა (ლაფერის მრუდის შედეგი).

მთავარი დასკვნა, რაც გამომდინარეობს ამ მოდელებიდან, არის შემდეგი: ბიზნესის კონცენტრაციის ეკონომია გულისხმობს, რომ პოლიტიკის ეფექტი არის არაწრფივი (როგორც წინა მაგალითში, სადაც პირველ საგადასახადო რეფორმას, მეორესაგან განსხვავებით, არ ჰქონდა მნიშვნელოვანი შედეგი) – ე. ი. კაპიტალის უკუგების ნორმებს შორის ცვლილებებს შეიძლება განსაზღვრულ პირობებში ჰქონდეს მინიმალური ეფექტი წარმოების განლაგებაზე, მაშინ, როცა შემდგომმა ცვლილებებმა შეიძლება მოიტანოს დრამატული ცვლილებები. შემდეგი დასკვნა არის აგრეთვე ის, რომ წარსულმა გამოცდილებამ შეიძლება ვერ შემოგვთავაზოს სწორი დასკვნები იმავე რეფორმის შედეგების შესახებ ახლანდელ პირობებში. ასევე დაშვება წრფივი კავშირის არსებობის შესახებ FDI-ს და გადასახადებს შორის იყოს პრობლემატური (ე. ი. მოდელის არასწორი სპეციფიკაცია).

*Kuparadze Giorgi*

**RELATION BETWEEN TAX POLICY AND INVESTMENT LOCATION  
BASED ON NEW ECONOMIC GEOGRAPHY MODELS  
SUMMARY**

In the article is reviewed the effects of tax policy in relation to FDI based on New Economic Geography Models. A key policy conclusion to be drawn is that business concentration economies imply the impact of policy will be non-linear—that is, changes in returns of capital may under certain conditions have minimal impact on the location of industry, while subsequent further changes may have dramatic effects. One implication is that the response of past reforms may offer a poor guide to gauging the impact of similar reforms.

*თეიმურაზ შენგელია*

**გლობალიზაციის უზარაქმნი საქართველოს ეროვნულ ეკონომიკაზე**

მე-20 საუკუნის ბოლო ათწლეულში კაცობრიობა განვითარების ახალ ეტაპზე გადავიდა, ის დაკავშირებულია გლობალიზაციის პროცესთან და გულისხმობს ერთიანი, გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფორმირებას, რომელიც ეფუძნება ღია საბაზრო ეკონომიკასა და პოლიტიკური დემოკრატიის პრინციპებს. უკანასკნელი განიხილება როგორც არა მხოლოდ ეკონომიკური მოვლენა, არამედ გულისხმობს პოლიტიკური ინტეგრაციის პროცესს. საქართველოს ეროვნული ეკონომიკა განიცდის ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში ინტეგრაციას.

გლობალიზაციის შედეგად მსოფლიო ეკონომიკა სულ უფრო დრამატიკულად იჭრება ეროვნულ ეკონომიკაში, განსაზღვრავს მისი განვითარების მომავალს, ნორმებს და სტანდარტებს, თუმცა გაგვჩვენებს არ ახდენას და არ ცვლის ეროვნული სახელმწიფოს მნიშვნელობას. გლობალიზაციის პროცესი არის განვითარებადი, განვითარებული და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ადაპტაციის პროცესი, რადგან არსებულ სიტუაციაში ეკონომიკური აგტარკია საზიანოა ნებისმიერი ქვეყნის განვითარებისათვის. ინტერნაციონალიზაცია და გლობალიზაცია ურთიერთდაკავშირებული ცნებებია, ინტერნაციონალიზაციის შედეგად ეროვნული ეკონომიკის შიგნით მიმდინარე მოვლენები

საზღვარს გარეთ გამოდის. გლობალიზაციის შედეგად კი ესა თუ ის პრობლემა წყდება ქვეყნების ჯგუფის ან მსოფლიოს დონეზე.

გლობალიზაციის პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალური მეოცე საუკუნის 90-იანი წლებიდან გახდა. მეცნიერები ცდილობდნენ, ეპოვათ თანამედროვე გლობალიზაციისა და მისი ისტორიული ანალოგების საერთო ფესვები. გლობალიზაციის ისტორიული წანამძღვრები შეგვიძლია ვეძებოთ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის იმპერიული სახელმწიფოების დაპირისპირების ხანაში. თუმცა გლობალიზმის ადრეული ფორმები არსებობდა უფრო ადრეულ ეპოქებშიც. ამისი მაგალითია რომის იმპერია, ხანის დინასტია და სხვა. ამ უკანასკნელის მმართველობის პერიოდში დაიწყო “აბრეშუმის გზის” მშენებლობა. მონღოლთა იმპერიაში აბრეშუმის გზამ უდიდესი მნიშვნელობა შეიძინა. 1850 წელს ინდუსტრიული რევოლუციის მხარდამ აღმავლობამ მოითხოვა მეტი რესურსები და გლობალური ბაზარი. ამ პირობებში ტრადიციული პროტექციონიზმი გახდა უმოქმედო, რამაც ხელი შეუწყო თავისუფალი ვაჭრობის განვითარებას. ვაჭრობის შემდგომი განვითარება მოითხოვდა უფრო მეტ ცოდნას სხვადასხვა ქვეყნებისა თუ ხალხის კულტურის შესახებ. ევრაზიის დერეფნის ბუნებრივი ფუნქციით საქართველო წარმოადგენდა „დიდი აბრეშუმის გზის“ მნიშვნელოვან მონაკვეთს. ძველი ბერძენი გეოგრაფოსი სტრაბონი (ძვ. წ. 64-63, ახ. წ. 23-24) წერდა, რომ ოთხი გზა თავს იყრიდა ქართლის სამეფოს დედაქალაქ მცხეთაში. მისივე ცნობით, აქ დასახლებული მოსახლეობა სოფლის მეურნეობასა და მრეწველობას მისდევდა და ამას არა მარტო თავის მოსახმარად, არამედ უცხოეთში გასაყიდად აკეთებდა [9].

საქართველოში გლობალიზაციისკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო საქონლისა და მომსახურების საშინაო ბაზრის გახსნა, უცხოური კაპიტალის შემოსვლისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა, სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებში, ინტეგრაციულ გაერთიანებებში გაწევრიანება და საერთაშორისო პროექტებში მონაწილეობა. ამჟამად საქართველო დაახლოებით 105 საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრია. საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ გაწეულია ფინანსურმა და ტექნიკურმა დახმარებამ, ასევე, სხვადასხვა მიზნობრივი პროგრამების განხორციელებამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა გარდამავალი პერიოდის მწვავე სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაში. განსაკუთრებით დიდი მოცულობის ფინანსური მხარდაჭერა განხორციელდა მსოფლიო ბანკის პროგრამების ფარგლებში. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, საქართველოს ეკონომიკის განვითარებასა და ბიზნესის გარემოს გაუმჯობესების კუთხით შთამბეჭდავი წინსვლა შეიმჩნევა. ეკონომიკური ზრდის საშუალო ტემპი 10%-ია. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-ში 9%-ს აღწევს.

ფრეზერის ინსტიტუტის 2011 წლის მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლების მოხსენების მიხედვით, საქართველო, წინა წელთან შედარებით 22 პოზიციით დაწინაურდა და 141 ქვეყანას შორის 23-ე ადგილზე (7,47 ქულით) იმყოფება. აღნიშნული დაწინაურება განპირობებულია შემდეგი ფაქტორებით: ქვეყანაში სახელმწიფო დანახარჯების წილის შემცირება; მდგრად ვალუტაზე ხელმისაწვდომობის ზრდა (ფულის მოცულობის ზრდა ეკონომიკაში და დაბალი ინფლაციის სტანდარტული გადახრა); საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდა, სავაჭრო ბარიერების, ბიზნესის რეგულირების ბიუროკრატიული დანახარჯებისა და პროცედურების შემცირება, ბიზნესის დაწყების გამარტივება და სხვა [5. გვ. 22].

Heritage Foundation-ის მიერ ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის გაანგარიშება ემყარება 10 მაჩვენებლის განსაზღვრას: ბიზნესის თავისუფლება; ვაჭრობის თავისუფლება; ფისკალური თავისუფლება; სახელმწიფოსგან თავისუფლება; მონეტარული თავისუფლება; საინვესტიციო თავისუფლება; ფინანსური თავისუფლება; საკუთრების უფლება; კორუფციისგან გათავისუფლება; შრომის თავისუფლება. Heritage Foundation–ი

თავისუფლების ინდექსის მიხედვით, ქვეყნებს 5 ჯგუფად ჰყოფს: 1. თავისუფალი (80-100%); 2. უპირატესად თავისუფალი (70-79.9%); 3. ზომიერად თავისუფალი (60-69.9%); 4. უპირატესად არათავისუფალი (50-59.9%); 5. რეპრესიული (0-49.9%). ამ კლასიფიკაციაში საქართველო 73 ქულით უპირატესად თავისუფალი ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება [6, გვ. 28].

ამ ფონდის მიერ საქართველოს თავისუფლების ხარისხი ბიზნესის, ფისკალურ, საინვესტიციო და შრომის ბაზრის სფეროებში საკმაოდ მაღალი მაჩვენებლებითაა შეფასებული. ბიზნესის დაწვების, ასევე, მისი დახურვის პროცედურები საგრძობლადაა გამარტივებული; საშუალო შეწონილი ტარიფების განაკვეთი უტოლდება 9,5%-ს, რაც საკმაოდ ლიბერალურ სავაჭრო რეჟიმზე მიუთითებს, თუმცა გარკვეული პრობლემებია დაკავშირებული ადურიცხავ სავაჭრო ნაკადებთან. ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მასშტაბზე სახელმწიფოს ხარჯების მოცულობის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, იგი ზომიერად შეიძლება შეფასდეს. ბოლო წლებში სახელმწიფო ხარჯებმა მშპ-ს 25% შეადგინდა. საინვესტიციო სფეროს ლიბერალიზაცია 70%-ითაა შეფასებული. უცხოელ და ადგილობრივ ინვესტორებზე ბიზნესის დაწვების თვალსაზრისით ერთნაირი რეჟიმი ვრცელდება, უცხოურ ფირმებს თავისუფლად შეუძლიათ დაარეგისტრირონ თავიანთი ფირმები საქართველოში. ინვესტორებისთვის ძირითად დაბრკოლებას საქართველოში ეკონომიკური გარემო წარმოადგენს. ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ექსპორტის დივერსიფიკაცია და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, რადგან ინვესტორისათვის ყველაზე უფრო მიმზიდველია საექსპორტო სექტორი, რომელიც ორიენტირებულია მეტ უცხოურ ბაზარზე. თავისუფლების დაბალი მაჩვენებელი აქვს ქვეყანას საკუთრების უფლებების დაცვის მხრივ, რომლის მიხედვითაც ჩამორჩება საშუალო მსოფლიო მაჩვენებელს [13, გვ. 31].

საერთაშორისო ორგანიზაცია Global Policy-ს გლობალიზაციის 2011 წლის ინდექსის რეიტინგში, 62 ქვეყანას შორის სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები და, მათ შორის, საქართველო არ ფიგურირებენ, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ გლობალურ ეკონომიკასთან ამ ქვეყნების ინტეგრირებულობის ხარისხს არ მიუღწევია იმ სიდიდისთვის, რომ ანგარიშგასაწევს წარმოადგენდეს, მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკის გახსნილობის ხარისხი საკმაოდ მაღალია. მსოფლიო ბანკის, ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემებით, საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების თვალსაზრისით საქართველოს ეკონომიკა ლიბერალიზაციის მაღალი დონით გამოირჩევა. ძლიერ ლიბერალურია ქვეყნის საგარეო სავაჭრო რეჟიმი, ასევე ხელსაყრელი პირობებია შექმნილი უცხოური ინვესტიციების ქვეყანაში შემოსვლისთვის [10].

შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში ქვეყნის თავისუფალი მონაწილეობისკენ გადადგმული უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯია ვაჭრობის ლიბერალიზაცია. ვაჭრობის ლიბერალიზაციის პოლიტიკა დღეს არ არის გამოცალკევებული ეკონომიკური პოლიტიკის სხვა ამოცანებისგან, რომლებიც დაკავშირებულია ფინანსურ, მონეტარულ, გარემოს დაცვის და სხვა დონისძიებებთან. ვაჭრობის ლიბერალიზაციის სტრატეგია წარმატებულად შეიძლება ჩაითვალოს, თუ ის უზრუნველყოფს ქვეყნის, როგორც მსოფლიო ბაზარზე საქონლისა და მომსახურების მიწოდების შესაძლებლობების გაფართოებას, მისი საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის ზრდასა და ბაზრებზე შედწევის გაადვილებას. კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში უმნიშვნელოვანესი როლის შესრულება შეუძლია დივერსიფიკაციის დონისძიებებს, რაც გულისხმობს მიზნობრივი საექსპორტო ბაზრების დივერსიფიკაციას, უცხოური ბაზრების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას, ორიენტაციას ტექნოლოგიატევადი ექსპორტის განხორციელებაზე და სხვა. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური კურსი საგარეო სავაჭრო კავშირების დივერსიფიკაციაზეა ორიენტირებული. ვაჭრობის სფეროში მისი განხორციელების

თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ქვეყნის წევრობა მვო-ში, რომელიც წარმოადგენს მძლავრ ინსტიტუტს და ქმნის ურთიერთშეთანხმებისა და ურთიერთსარგებლობის პრინციპებზე დაფუძნებულ სავაჭრო სისტემას. მის ფარგლებში მსოფლიო ვაჭრობის 95% წარმართება. ფაქტობრივად, მვო-ს შეთანხმება ქმნის ჩარჩოს, რომლითაც განისაზღვრება ეროვნული სავაჭრო პოლიტიკის ხასიათი. საქართველო მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის აქტიურ მონაწილეს წარმოადგენს, რასაც, ცხადია, მეტი უპირატესობა აქვს, რადგან ამ შემთხვევაში ვაჭრობის ლიბერალიზაცია ეყრდნობა ურთიერთდათმობებს. ქვეყნის სავაჭრო პოლიტიკა მიზნად ისახავს ხელსაყრელი პოზიციების მოპოვებას გლობალურ ბაზარზე და, ამავე დროს, ისეთი ეკონომიკური მიზნების განხორციელებას, როგორებიცაა: გარეშე ძალის დისკრიმინაციული ზემოქმედების აცილება; კონკურენტუნარიანობის მოპოვება და შენარჩუნება; ძირითადი საექსპორტო ბაზრების ხელმისაწვდომობა; ინვესტიციების მოზიდვა და სხვა. ევროკავშირის ქვეყნებიდან ბოლო წლებში ქართული პროდუქცია ყველაზე მეტი რაოდენობით იქნა გატანილი ბულგარეთში, გერმანიაში, გაერთიანებულ სამეფოში და ა.შ. რაც შეეხება დანარჩენ ქვეყნებს, საქართველოს ექსპორტის მოცულობა შედარებით მაღალი იყო აშშ-ში, კანადაში, თურქეთში, არაბთა გაერთიანებულ ემირატებში.

საქართველოს შესაძლებლობები, შეასრულოს სატრანზიტო ქვეყნის როლი, საერთაშორისო თანამეგობრობის ყურადღებას იზიდავს და მისი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური პოზიცია საერთაშორისო ინტერესის საგანს წარმოადგენს. საქართველოს გლობალიზაციის პროცესში მონაწილეობისთვის ქვეყნის სატრანზიტო როლი, რასაკვირველია, მნიშვნელოვანია. ტვირთების, ინვესტიციების და საინფორმაციო ნაკადების ზრდასთან ერთად, შესაბამისად, გაიზრდება საქართველოს მსოფლიო ეკონომიკასთან ინტეგრაციის ხარისხი. ისეთი მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა, საერთაშორისო ფუნქციის მოპოვება სახელმწიფოს მშენებლობის რთულ პროცესში აუცილებელია არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური თვალსაზრისითაც. გრძელვადიან პერიოდში, სატრანსპორტო კორიდორის გაფართოებასთან ერთად, მეტი უცხოური ინვესტიცია იქნება მოზიდული. სატრანსპორტო კორიდორის სრულფასოვანი ფუნქციონირება საჭიროებს სხვა დარგების განვითარებას – ტელეკომუნიკაციები, ენერგეტიკა, სასტუმროები, სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და მომსახურების დარგები. მაგრამ, რა თქმა უნდა, სატრანზიტო ფუნქცია არ არის საკმარისი პირობა გლობალურ ეკონომიკაში სრულფასოვანი მონაწილეობისათვის. მნიშვნელოვანია, რომ გაიზარდოს ქვეყნის მონაწილეობა მსოფლიო ვაჭრობის დინამიკურ სექტორებში. UNCTAD-ის შეფასებით, დინამიკურ სექტორებს მიეკუთვნება ის სექტორები, რომლებიც 2000 წლის შემდგომ 5-ჯერ მაინც გაიზარდა. ეს სექტორები ხასიათდება მოთხოვნის მდგრადი ზრდითა და ტექნოლოგიური და კვალიფიკაციის მხრივი განვითარებით. მათში შედის სასმელები, ზღვის პროდუქტები, ენერგეტიკული პროდუქტები (მაგალითად, ბიოსაწვავი), სამრეწველო საქონლიდან ელექტრონიკა, საავტომობილო ნაწილები, საფეიქრო და ტანსაცმლის წარმოება, მომსახურება (საინფორმაციო ტექნოლოგიების, სამშენებლო, სატრანსპორტო, მოგზაურობანი, ტელეკომუნიკაციები, ფინანსური და პროფესიული, კომერციული). განსაკუთრებით აღსანიშნავია შემოქმედებითი დარგები, რომლებიც 2000 წლის შემდგომ საშუალოდ წლიურად 7%-ით იზრდება და მისი მსოფლიო ბაზრის მოცულობა 1,3 ტრლნ დოლარს აღწევს [3. გვ 31].

მიუხედავად ამ წარმატებებისა, გლობალიზაციის თემა სულ უფრო მეტად აქტუალური ხდება ქართული საზოგადოებისთვის. ქვეყნის ბედსა და მის მომავალზე ჩაფიქრების საფუძველს იძლევა დღევანდელი ეკონომიკური მდგომარეობა, გაუსაძლისი სოციალური ფონი, უმუშევრობა, სოციალური სტრატეფიკაცია, საარსებო მინიმუმი და სხვა.

საქართველოში გაზრდილი ეკონომიკური პრობლემების მთავარი მიზეზი ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში უნდა ვეძიოთ. ეკონომიკის განვითარების დონისა და ეროვნული ინტერესების არაადეკვატური იყო უცხოური რეკომენდაციების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც საფუძვლად დაედო ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას. საქართველო, მონეტარულ პოსტულატებზე დაყრდნობით, ილუზიების ტყვეობაში აღმოჩნდა. ქვეყანაში სახელმწიფო-მონოპოლისტური სოციალიზმი შეცვალა სახელმწიფო-მონოპოლისტურმა კაპიტალიზმმა; სამართლიანობის პრინციპებზე აგებული დემოკრატიული ეკონომიკური სისტემის ნაცვლად მივიღეთ კვაზიდემოკრატიაზე, მოჩვენებით სამართლიანობაზე დაფუძნებული ზედიზერალური კაპიტალიზმი, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო დასავლურ ღირებულებებთან. მართალია, საქართველოში საკუთრების მრავალფორმიანობა ჩამოყალიბდა, მაგრამ შორს ვართ საკუთრების პლურალიზმისაგან, ვინაიდან არ არსებობს საკუთრების თითოეული ფორმის თანაბარი უფლება, არ არის დაცული კერძო საკუთრება, ძალზე დაბალია საქმიანი აქტიურობა, მაღალია უმუშევრობა (იგი შრომითი პოტენციალის დაახლოებით 40%-ია), დაქირავებით დასაქმებულთა წილი (შრომითი მიგრანტების გათვალისწინებით) მხოლოდ 21%-ია. 1990 წელთან შედარებით, დასაქმებულთა რაოდენობა 1,6-ჯერ, აქედან, დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა 3,7-ჯერ შემცირდა. საქართველოში რიგი ენდოგენური ფაქტორების გავლენით, მათ შორის ეკონომიკის სექტორების მიხედვით ინვესტიციების არათანაბარი განაწილებისა და განხორციელებული ე.წ. მცირე პრივატიზაციის გამო, ვერ ვითარდება მცირე და საშუალო ბიზნესი. მცირე ბიზნესის წილად მოდის სამეწარმეო სექტორის მთლიანი გამოშვების მხოლოდ 6,6% (საშუალო ევროპული მაჩვენებელი 40%-ია), საშუალო ბიზნესის წილად მოდის 9,2% (ევროკავშირში 18%-ია), სამაგიეროდ, მსხვილი ბიზნესის წილი მთელი გამოშვების 84,2%-ია და 2-ჯერ აღემატება ევროკავშირის შესაბამის მაჩვენებელს. 2011 წლის 31 მარტის მონაცემებით, საქართველოს საგარეო ვალი 6160993000 ლარს შეადგენს, ხოლო მისი მომსახურებისათვის გადასახდელი პროცენტი 2011 წლის ბოლოსთვის 71,34 მლნ დოლარი იყო [4, გვ. 41].

1989 წელთან შედარებით, საქართველოს მოსახლეობა 5460 ათასი კაციდან 4385,4 ათას კაცამდე, ე.ი. 21%-ით შემცირდა. სსფ-ის და მსოფლიო ბანკის ექსპერტული შეფასებით, 2011 წელს რეალურმა მშპ-მა (მშპ-ის დეფლატორის – ფასების ჯაჭვური ინდექსის მეთოდით) 1991 წლის დონის მხოლოდ 71,1% შეადგინა, ხოლო მოსახლეობის ერთ სულზე (მიმდინარე ფასებით) – 2450 დოლარი, რაც საშუალო მსოფლიო დონის 1/3-საც კი ვერ აღწევს. ამ მნიშვნელოვანი ინდიკატორის თითქმის 3-ჯერ ჩამორჩენა ერთხელ კიდევ მიუთითებს საქართველოს მოსახლეობის მთლიან რიცხოვნობაში საშუალო ფენის დაბალ დონეზე (იგი მხოლოდ 9%-ია). ხელოვნურადაა შემცირებული საარსებო მინიმუმი, რომელიც მხოლოდ ნომინალურად ამცირებს სიღარიბის დონეს. ოთხსულიან ოჯახზე იგი თვეში 226,5 ლარს შეადგენს. მინიმალური ხელფასი 40 ლარია, ხოლო საშუალო ხელფასი – 572,4 ლარი. ექსპერტთა შეფასებით, მოსახლეობის 15% ღარიბია, საარსებო მინიმუმის ზღვარს მიღმა 21%-ია, სოციალურად ღარიბები (ანუ მოსახლეობის ის ნაწილი, რომლის შემოსავალი ფარავს საარსებო მინიმუმს, მაგრამ არ არის საკმარისი ნორმალური აღწარმოებისათვის) 50%-ია, მდიდრები – 5%, ხოლო მათ შორის შეძლებული – 3,5%. ერთ-ერთი უმწვავესი სოციალური საკითხი საარსებო მინიმუმთან არის დაკავშირებული [11].

სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ბოლო მონაცემებით საქართველოში შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი 155 ლარია, საშუალო მომხმარებლის – 137 ლარი, ოთხსულიანი ოჯახის – 260 ლარი. საარსებო მინიმუმი დგინდება მინიმალური სასურსათო კალათის საფუძველზე [5].

საარსებო მინიმუმის მაჩვენებლის განსაზღვრა ხდება პროდუქტებზე არსებული სეზონური ფასების და ადამიანის მოთხოვნილების აუცილებელი დღიური ნორმის

მიხედვით. დადგენილი დღიური ნორმა 2300 კილოკალორის მიღებას გულისხმობს, რასაც 40 სახეობის სხვადასხვა საკვები პროდუქტი ადგენს. მაგრამ აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ აუცილებელია სასაქონლო ნომენკლატურის გაზრდა, რიგი საქონლის, თუ მომსახურების დამატებით, რომელიც აუცილებელია ადამიანის არა მარტო ფიზიკური არსებობისთვის, არამედ მისი ინტელექტუალური შესაძლებლობების და უნარების განვითარებისთვის.

თუ საქართველოში არსებული საარსებო მინიმუმს და ფასების დონეს შევადარებთ ამერიკის შეერთებული შტატების ანალოგიურ მონაცემებს, დავინახავთ, რომ იქ საარსებო მინიმუმი ერთ სულზე წელიწადში 10.830 ამერიკულ დოლარს შეადგენს, ხოლო ოთხსულიანი ოჯახზე – 22.050 ამერიკულ დოლარს, – ანუ დაახლოებით 3091 ლარი თვეში, როცა საქართველოში ოთხსულიანი ოჯახის საარსებო მინიმუმი 260 ლარით განისაზღვრება. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოში ოთხსულიანი ოჯახის საარსებო მინიმუმის თანაფარდობა ამერიკულთან შედარებით, დაახლოებით 8%-ია [6. გვ. 12].

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, საქართველოში, ამერიკასთან შედარებით საერთო შეწონილი ფასების დონე 55%-ია, ხოლო „ბიგმაკის“ ინდექსის თანახმად 85%-ია. ჩვენთან ფასები, მაგალითად, ბენზინზე 40%-ით უფრო მაღალია ვიდრე აშშ-ში, ფრინველის ხორცზე 30%-ით, ბანანზე 70%-ით, ასევე 25%-ით ძვირია საქონლის ხორცი და რიგი სხვა პროდუქტები. გამოდის, რომ ჩვენთან საარსებო მინიმუმი ნამდვილად არ უნდა იყოს ასეთ დაბალ დონეზე ამერიკულ საარსებო მინიმუმთან შედარებით [6, გვ. 32].

ასეთი მწვავე სოციალური სტრატეგიკაციის გამო, საქართველო გამოირჩევა დანაზოგების ძალზე დაბალი დონით და ამ მაჩვენებლის მიხედვით საპარის სამხრეთით მდებარე განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფში განიხილება. ამიტომ, ვინაიდან დეპოზიტების ბაზა საკმარისი არ იყო, ამ პრობლემის გადაჭრის მიზნით ბანკები საგარეო ბაზრებიდან სესხების მოზიდვას ახერხებდნენ. ამ კამპანიამ იმდენად მასობრივი ხასიათი მიიღო, რომ უცხოური ინვესტიციები გახდა არა ქვეყნის შიგა დანაზოგების დეფიციტის შევსების წყარო, არამედ, შეიძლება ითქვას, ეკონომიკის მამოძრავებელი ძალა.

ურთულესი პრობლემების წინაშეა ქვეყნის აგრარული სექტორი, რაც შეუიარაღებელი თვალთაც კარგად ჩანს. გარდა იმისა, რომ 1990 წელთან შედარებით, 2011 წელს საქართველოს მშპ-ში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წილი 30-დან 8%-მდე დაეცა და წარმოიქმნა სასოფლო-სამეურნეო ლაგი (გარღვევა წარმოების ფაქტობრივ და პოტენციურ მოცულობებს შორის), სახეზეა სოფლის მოსახლეობის ინტენსიური მიგრაცია ქალაქად [3, გვ. 4].

თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ის რეფორმები, რომელსაც ატარებს ხელისუფლება და მათი შედეგები დროში ერთმანეთს არ ემთხვევა, რადგანაც რეფორმები ორიენტირებულია გრძელვადიან პერსპექტივაზე. აქედან გამომდინარე, ხელისუფლების გააზრებული, თანმიმდევრული პოლიტიკა ინსტიტუციური რეფორმების დარგში შეიძლება საქართველოს შემდგომი განვითარებისა და ეკონომიკური წინსვლის საწინდარი გახდეს.

### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. შენგელია თ. საერთაშორისო მენეჯმენტი. თბ., „ახალი საქართველო“, 2012. 734 გვ.
2. შენგელია თ. გლობალური ბიზნესი. თბ., „ახალი საქართველო“. 640გვ.
3. ემა ტუხიაშვილი., „შიში და შიმშილი ინვესტიციებში“, „კვირის პალიტრა“, №42, 21-27 ნოემბერი, 2011. გვ. 23-26.
4. საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგია, 2009.

5. ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2012-2015 წლებისათვის. საქართველოს მთავრობა, თბ., 2011.
6. [www.mfa.gov.ge/index.php?lang\\_id=GEO&sec\\_id=82](http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=82)
7. [www.qilipa.wordpress.com/2011/01/29](http://www.qilipa.wordpress.com/2011/01/29)
8. [www.bfm.ge/banks/](http://www.bfm.ge/banks/)
9. [www.gnta.ge](http://www.gnta.ge)
10. [www.geostat.ge](http://www.geostat.ge)
11. [www.economy.ge](http://www.economy.ge)
12. [www.heritagefoundationbec.ge/images/doc/information](http://www.heritagefoundationbec.ge/images/doc/information)
13. [www.economy.ge](http://www.economy.ge)
14. [www.nbg.gov.ge](http://www.nbg.gov.ge)
15. [www.Germany.mfa.gov.ge/index.php?lang\\_id=GEO&sec\\_id=http://www.osgf.ge/files/publications](http://www.Germany.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=http://www.osgf.ge/files/publications)
16. [www.resonancedaily.com/index.php?id\\_rub=3&id\\_artc=1948](http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=3&id_artc=1948)
17. [www.doingbusiness.org/rankings](http://www.doingbusiness.org/rankings)
18. [www.heritage.org/index/country/georgia](http://www.heritage.org/index/country/georgia)

*Shengelia Teimuraz*

## **THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON GEORGIA'S NATIONAL ECONOMY SUMMARY**

Globalization is inevitable and the only way of world economic development. Ongoing integration processes in the world makes it clear that it has no other alternative. Counter way of globalization is destined to economic autarkies and regress of society. Small countries like Georgia has no another way of development than rational and gradual integration in global environment. This thesis is supported by the recent history of Georgia. Georgia must search the most rational ways of integration in world economic globalization processes and by that way ensure its own place in the world economy.

To determine the rate of economic development of our country is used different economic indexes by the international organizations. The role of indexes in analyzing the countries performance became especially active with the advance of globalization processes. The letter has triggered to create new competitive environment for international business. Using the international indices does not change the fundamental approaches of measuring the living standards. Active use of international index is first of all determined by the fact that analysts want to see the real problems in different countries and by that way which is directed towards the activization of real problems to create political will for solving these problems. Another aspect of this question is that how governments would react to these information and possible steps may be taken to address these problems.

Poor social conditions in Georgia (Unemployment, low incomes, low purchasing power of social benefits, rise in price levels etc.) on one hand and advance of countries position in a number of international indexes on the other created some misunderstanding for the citizens and as result they have low confidence and trust to those indexes.

*ვატი შენგელია*

### **გლობალიზაცია და ინტელექტუალური კაპიტალი**

გლობალიზაცია მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდაა, რომლის საფუძველს წარმოების და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის გაღრმავება წარმოადგენს. გლობალიზაციის შედეგად თანაბრდება მეურნეობრიობის



პირობები, ერთმანეთს უახლოვდება ფასები, საქონლის, მომსახურების, ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციისას სხვადასხვა ქვეყნის ფინანსური და საფონდო ბაზრების საქმიანობაში იხსნება ბარიერები.

თანამედროვე მსოფლიოში გლობალიზაციის შესახებ არსებობს ორი რადიკალურად განსხვავებული შეხედულება: პირველი შეხედულების თანახმად, გლობალიზაცია წარმოადგენს პროგრესულ პროცესს, რომელიც ხელს შეუწყობს მთლიანად მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას, ხოლო მეორე შეხედულებით, გლობალიზაცია არის ნეგატიური პროცესი, რომელიც ემუქრება არა მარტო ცალკეულ ეროვნულ სახელმწიფოს, ერებს, მათ კულტურულ თავისებურებებს, არამედ განიხილება, როგორც მთლიანად მსოფლიო მეურნეობის განვითარებისათვის საშიში ტენდენცია.

ინფორმატიკის ენაზე გლობალიზაცია ისეთი პროგრამული ბირთვის შემუშავების პროცესს ნიშნავს, რომელიც არ არის დამოკიდებული მომხმარებელი ქვეყნის ენასა და სტანდარტებზე. ის ურთულესი ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული მოვლენაა, რომელიც მოიცავს მსოფლიოში მიმდინარე ერთიანი ეკონომიკური სივრცის ქმნადობის და ფუნქციონირების ურთულეს პროცესებს და, თავის მხრივ, შედგება ერთმანეთთან ინტეგრირებული, ერთმანეთის „ინსპირატორი“ ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკების, ბაზრების, მომსახურების, ფინანსების, ინფორმაციული სისტემების, ინსტიტუციური სტრუქტურების, კულტურებისა და სხვათა ერთობლიობებისაგან, სადაც წამყვანი ადგილი უკავია ეკონომიკურ გლობალიზაციას.

საქართველოში დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველი დღიდანვე დიდი ყურადღება ექცევა მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურ პროცესს, მის დადებით და უარყოფით მხარეებს, ტენდენციებს, დასავლეთში არსებულ აზრთა სხვადასხვაობებს. ქართველ მეცნიერ ეკონომისტთა განსაკუთრებული ყურადღების საგანია ის დადებითი შედეგები და, ამასთანავე, საფრთხეები, რომელიც გლობალიზაციას მოაქვს და მომავალშიც შეუძლია მოუტანოს საქართველოს.

თანამედროვე მსოფლიოში არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია ერთმანეთისაგან იზოლირებულად არსებობა. გლობალიზაცია ქმნის ახალ პერსპექტივებს სხვადასხვა ქვეყნების, ერების ცივილიზაციათა და კულტურათა ურთიერთობისათვის და ეს პროცესი შეუქცევადია. ამასთანავე, დასავლეთის გლობალისტთა მცდელობა, გაავრცელონ თავიანთი ფასეულობანი მთელი მსოფლიო მასშტაბით, საყოველთაოდ დაამკვიდრონ აზრი, რომ თითქოსდა დასავლური ცივილიზაცია და კულტურა უნივერსალურია და ყველასათვის მისაღები, შეინარჩუნონ სამხედრო უპირატესობა და დაამკვიდრონ საკუთარი ეკონომიკური ინტერესები, აწყდება სავსებით სამართლიან წინააღმდეგობებს სხვა ქვეყნებისა თუ ცივილიზაციების მხრიდან.

გლობალიზაციის პროცესს ერთიანი მსოფლიო თანამეგობრობის ჩამოყალიბებამდე მიყვავართ, რომელშიც ერთიანი ნორმების, ინსტიტუტებისა და კულტურული ღირებულებების ფორმირების ტენდენცია შეიმჩნევა. იგი ჩვენი ცხოვრების რეალობაა, რომელსაც ადრე მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესებისგან განსხვავებით, მთელი რიგი არსებითი ნიშნები და სპეციფიკური თავისებურებანი გააჩნია. გლობალიზაციის მომხრეები მიიჩნევენ, რომ თანამედროვე ტექნოლოგიური ეპოქის პრობლემების გადაწყვეტის ერთადერთ ეფექტურ საშუალებებს ამ პროცესის შემდგომი გადრმავევა წარმოადგენს. ცალკეული სახელმწიფო ეკონომიკების ერთიან ბაზარში მოქცევას თითოეული ქვეყნისათვის სარგებლობა მოაქვს. ასეთ პირობებში პატარა ქვეყნებს ეძლევათ შესაძლებლობა, აქტიური მონაწილეობა მიიღონ მსხვილ ბაზარზე, თანაც დამოუკიდებლობა, პოლიტიკური და ეკონომიკური ინდივიდუალობა შეინარჩუნონ.

უამრავ დადებით შედეგთან ერთად, გლობალიზაციას მრავალი პრობლემური საკითხებიც ახლავს, სწორად ამ საკითხების გააზრება და გონივრულად გადაწყვეტა

დამოკიდებულია ქვეყნის ინტელექტუალურ პოტენციალზე. ჩვენი ქვეყნის ძირითადი კაპიტალი სწორედ ინტელექტუალური კაპიტალია. თანამედროვე ეკონომიკური პროგრესის მთავარი მამოძრავებელი ძალა ადამიანია, რომელიც წარმოადგენს კაპიტალში დაგროვებული ცოდნის სუბიექტს. კონკურენტუნარიანი ცოდნა ადამიანის თვითრეალიზაციის შესაძლებლობებს ზრდის, ასეთი ადამიანები ქვეყნის ეკონომიკური სიძლიერის საფუძველია. თანამედროვე გლობალური კულტურა, რომელიც ლიბერალურ დემოკრატიულ იდეოლოგიასა და თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობების პრინციპებს ემყარება, ნათლად გამოხატავს მისწრაფებას ადამიანის უფლებების თანასწორობისადმი. ასეთი პოსტულატების განხორციელება საკმაოდ ძნელი იყო ისტორიულ არათავისუფალ საზოგადოებებში, სადაც ადამიანთა უფლებრივ მდგომარეობას განსაზღვრავდა მათი მემკვიდრეობითი, რასობრივი თუ რელიგიური კუთვნილება. დღეისათვის, იმ ქვეყნებში, სადაც აღიარებენ თავისუფლების პრინციპებს, ყოველი ადამიანი დაბადებიდანვე თანასწორია საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებისთვის გაჩაღებულ ბრძოლაში. ბრძოლაში, რომლის ეკონომიკური ინტერპრეტაცია გულისხმობს ადამიანის, როგორც მომხმარებლის, მუდმივ სწრაფვას, მთელი სიცოცხლის მანძილზე უზრუნველყოს მაქსიმალური შემოსავალი საკუთარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. თუ ადრეულ ეპოქებში საკმარისი იყო რაიმე ხელობის შესწავლა, რათა ადამიანს თავისი ხელობით მთელი სიცოცხლის მანძილზე უზრუნველყოს საკუთარი და საკუთარი ოჯახის მოთხოვნილებანი, დღეისათვის სწრაფად ცვალებადი ტექნოლოგიური პროცესები დღის წესრიგში აყენებს, რომ ადამიანის, როგორც წარმოების მთავარი ფაქტორის, კვალიფიკაციის ამაღლება მინიმუმ 5 წელიწადში ერთხელ მოხდეს. ახალი ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების დანერგვა, რომელიც საწარმოო ხარჯების შემცირების ძირითადი პირობაა, მოითხოვს, რომ წარმოების პროცესის წარმართვაში ჩართული იყოს კვალიფიციური მუშახელი. კვალიფიკაციის მუდმივი განახლება ჩვენი დროის თანამედვენიშანია – ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს სხვადასხვა საწარმოო სტრუქტურებში შემოდებული გადამზადების სავალდებულო პროგრამები, რათა კომპანიების თანამშრომლებს შესაძლებლობა ჰქონდეთ, დროულად გაეცნონ და დანერგონ ახალი სამეცნიერო მიღწევები საწარმოო პროცესებში. საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როდესაც გამოსაცემი სამეცნიერო ლიტერატურა უკვე მოძველებულია ტექნიკური პროგრესისა და ინფორმაციის კოლოსალური სისწრაფით გაგრძელების შედეგად. ინფორმაციის სწრაფად გაგრძელებისა და ტექნოლოგიების სწრაფი განახლების პირობებში, მოძველებული შეიძლება აღმოჩნდეს არა მხოლოდ სამეცნიერო ლიტერატურა, არამედ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში გადმოცემული ცოდნაც. ამ მხრივ საინტერესოა რომ მსოფლიოს 500 უმდიდრესი ადამიანის რეიტინგში მესამედს შეადგენს ის ადამიანები, რომელთაც უნივერსიტეტის დიპლომი არ აუღიათ. ამ ადამიანების ქონების საშუალო მაჩვენებელი აჭარბებს კიდევაც დიპლომიანი მილიარდერების საშუალო მაჩვენებელს – 2,27 და 2,13 მლრდ.

გლობალიზაციამ ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ინტელექტუალური კაპიტალის როლი თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში. დღევანდელი ეკონომიკის წარმატება პირდაპირ არის დამოკიდებული ხარისხიან და კონკურენტუნარიან ადამიანურ რესურსზე. ქვეყნის მნიშვნელოვანი კონკურენტული იარაღია ინტელექტუალური კაპიტალი, რომლის ეფექტური მართვა ქვეყნის ეკონომიკური ძლიერების საწინდარია. ინტელექტუალური კაპიტალი – ეს არის ყველა იმ არამატერიალური ხელშეუხებელი რესურსების ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრავს ფირმის ღირებულებას და კონკურენტუნარიანობას ბაზარზე. ინტელექტუალური კაპიტალის ძირითადი მასაზრდოებელი ცოდნაა. ზოგადად, ეკონომიკის განვითარება ყოველთვის დაფუძნებული იყო ცოდნაზე, მაგრამ გლობალიზაციისა და სწრაფად ცვალებადი მსოფლიოს ფონზე

მისი აქტუალობა უფრო გაიზარდა. მთელ მსოფლიოში განათლებისკენ ლტოლვამ აქამდე არნახული მასშტაბები მიიღო. კვალიფიციური კადრების მომზადება სწავლების ხარისხის ამაღლების გარეშე შეუძლებელია. საერთაშორისო, ეროვნულ თუ რეგიონულ დონეზე მიღებულ მრავალ შეთანხმებასა და სხვა დოკუმენტებში განსაკუთრებული ყურადღება სწორედ განათლების ხარისხის საკითხებს ეხება. UNESCO-ს სტრატეგიულ გეგმაში განათლების მაღალი ხარისხის მიღწევა და შენარჩუნება მთავარ მიზნად არის წარმოდგენილი.

ჩვენს ქვეყანაში ფართოვდება ყველა დონის განათლების კომერციულ მიმწოდებელთა საერთაშორისო ქსელი, ჩნდება საგანმანათლებლო მომსახურების სრულიად ახალი ფორმები, ხორციელდება უცხოური სასწავლებლების პროგრამები მათი ადგილობრივი წარმომადგენლების მეშვეობით, მაგრამ გრძელვადიან პერსპექტივაში შეუძლებელია კულტურული და ეკონომიკური წინსვლა მხოლოდ უცხოური, თუნდაც, ადაპტირებული სასწავლო პროგრამებით მომზადებული სპეციალისტების მეშვეობით. თუ ქვეყანა ხარისხიანი განათლების უზრუნველსაყოფად ადგილობრივ პოტენციალს არ გამოიყენებს, მაშინ ის ვერც საკუთარ თვითმყოფადობას დაიცავს ახალ გლობალურ სამყაროში და ვერც მოქალაქეებს დაიცავს სიღარიბისგან.

ინტელექტუალური რესურსი მზარდ ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოს ეკონომიკურ წარმატებაზე. თუ ადრეულ ეკონომიკურ ურთიერთობებში სახელმწიფოთა კეთილდღეობას წარმოების ექსტენსიური ტიპი განსაზღვრავდა, უკვე გვიანი შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ეკონომიკური წარმატების საწინდარი გახდა შრომის წარმოების გააფება ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, ადამიანი, როგორც ცოდნის მატარებელი, იქცა ახალი ტექნოლოგიების, ნოვატორული იდეების გენერატორად და სულისჩამდგმელად. ნეოკლასიკური თეორიის თანახმად, ეკონომიკური ზრდა წარმოადგენს კაპიტალის დაგროვებისა და სამუშაო ძალის ზრდის შედეგს წარმოების ხარჯების შემამცირებელი ტექნოლოგიური პროცესების დანერგვასთან ერთად. დღევანდელი რეალობის გათვალისწინებით კი ეკონომიკური ზრდა დამოკიდებული გახდა ადამიანისეულ ფაქტორზე, რომელიც საწარმოო პროცესებში მონაწილეობს მუდმივად განახლებადი ცოდნის კაპიტალის სახით. რაც მეტია და ახალი დაგროვილი ცოდნა და რაც უფრო შეესაბამება იგი ბაზარზე არსებულ მოთხოვნებს, მით უფრო მაღალია კაპიტალში შეფასებული ადამიანისეული ცოდნის მაჩვენებელი.

საზღვარგარეთის სამეცნიერო წრეებში უკვე კარგა ხანია დაიწვეს ეკონომიკურ ზრდასა და განათლებას შორის დამოკიდებულების შესწავლა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო სტატია გამოქვეყნდა ონლაინ ჟურნალში Washington Profiled-ში, სადაც ჩამოთვლილია საინტერესო კვლევები ამ ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. "კაპიტალისტური განვითარების დინამიური ძალების" ავტორის, ართურ მედისონის მიერ დადგენილია, რომ განათლებაში ჩადებული ინვესტიციების 1%-ით ზრდა იწვევს მთლიანი შიდა პროდუქტის 0.35%-ით ზრდას, ხოლო ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის მონაცემებით, სწავლების საშუალო სტატისტიკური ხანგრძლივობის ზრდა ერთი წლით, იწვევს შესაბამისი ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდას 3-6%-ით და მთელს მსოფლიოში უმაღლესი განათლება აქვს შრომისუნარიანი მოსახლეობის 32%-ს. თუმცა მეტი წილი ე.წ. დიპლომიანი ადამიანებისა მოდის განვითარებულ ქვეყნებზე. განვითარებული ქვეყნები ლიდერობენ ასევე მთლიან შიდა პროდუქტში განათლების პროცენტული მაჩვენებლითა (საშუალოდ 5,75%) და უმაღლეს განათლებაზე გაწეული ხარჯის მიხედვითაც (საშუალოდ 10655 დოლარი ერთ სტუდენტზე ერთი წლის განმავლობაში). მოყვანილი ფაქტები ადასტურებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ რაც მეტია განათლებული ხალხის წილი ქვეყნის მთლიან მოსახლეობაში, მით მაღალია ეკონომიკის დონე ამ ქვეყნებში.

ადამიანური კაპიტალი, ისევე, როგორც ფიზიკური კაპიტალი, ცვეთას ექვემდებარება. თუმცა აქ საქმე გვაქვს როგორც ცოდნის ცვეთასთან (მოძველებასთან), ასევე ცოდნის მატარებელი ადამიანის ფიზიკური და სულიერი სიმხნევის დაცემასთან. ფიზიკურ კაპიტალში განხორციელებულ ერთსა და იმავე ინვესტიციას, სხვა თანაბარი პირობების დროს, თანაბარი შემოსავალი მოაქვს, მაშინ, როცა ორი ადამიანი, თანაბარ პირობებში მიღებული განათლებით, სრულიად განსხვავებულ შედეგებს აღწევს. ამის მიზეზია განსხვავებანი ადამიანის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებში, ბუნებრივ მახასიათებლებსა და გარემო პირობებში. უფრო კონკრეტულად, ადამიანის, როგორც ცოდნის კაპიტალის მატარებლის ფიზიკური და სულიერი სიმხნევე დამოკიდებულია მრავალ სოციალურ ფაქტორზე – ჯანდაცვის, კულტურისა და დასვენების, კვების დონეზე. აქედან გამომდინარე, სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერები მივიდნენ დასკვნამდე, რომ გარდა განათლების სფეროში განხორციელებული ინვესტიციებისა, აუცილებელია სათანადო ყურადღება მიექცეს თავად ადამიანური კაპიტალის ფინანსირებას, რაც უცილობლად აისახება შრომის მწარმოებლურობისა და წარმოების ეფექტურობის ზრდაში. სამწუხაროდ, ჩვენს ქვეყანაში სათანადო ყურადღება არ ექცევა ინტელექტუალური რესურსების სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებას. დღეისათვის საქართველოში მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარებაზე ერთობლივი შიდა პროდუქტის 0,2% იხარჯება მაშინ, როცა მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარებაზე მოწინავე განვითარებული ქვეყნები საკმაოდ სოლიდურ თანხებს ხარჯავენ. აშშ-ში მეცნიერების განვითარებაზე იხარჯება ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 2,7%, იაპონიაში, ეს მაჩვენებელი – 2,5%-ია, საფრანგეთში – 2,3% და ა.შ.

საქართველოში ამ მიზნით გამოყოფილი თანხა მინიმალურადაც ვერ უზრუნველყოფს არსებული მეცნიერული პოტენციალის შენარჩუნება-გამოყენებას. საჭიროა ამ საკითხს მეტი ყურადღება მიექცეს როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სტრუქტურების მხრიდან.

მეცნიერების დაფინანსების წყაროებს შორის ერთ-ერთი უდიდესი ადგილი ეკუთვნის ბიუჯეტის სახსრებს. ეს დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოთა ცალკეულ სახეობთან. კერძოდ, მათ საერთო საქვეყნო მნიშვნელობასთან როგორც მოკლე, ისე გრძელვადიანი პერიოდისათვის, მეორე მხრივ, სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის სპეციფიკასთან. ბიუჯეტური დაფინანსება მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ქვეყნების მეცნიერების დაფინანსებაში. აშშ-ში იგი შეადგენს 50-55%-ს, გერმანიასა და ინგლისში – 49-50%-ს. ჩვენი ქვეყნის ტრადიციებიდან და მეცნიერების სტრუქტურებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია მეცნიერება ძირითადად ბიუჯეტიდან დაფინანსდეს.

ჩვენს სინამდვილეში მეცნიერების დაფინანსებას, ტრადიციულად, ქვეყნის ბიუჯეტი ახორციელებდა და ადგილობრივი ბიუჯეტებიდან ასეთი სახსრები არ გამოიყოფოდა. დღეისათვის ასეთი პრაქტიკა სავსებით მიუღებელია. მუნიციპალურმა ბიუჯეტებმა მნიშვნელოვანი წვლილი უნდა შეიტანონ მეცნიერების დაფინანსებაში. ეს აუცილებელია თვით ადგილობრივი პრობლემების გადაწყვეტისთვის. ბიუჯეტური სახსრები, როგორც ეს მიღებულია განვითარებულ ქვეყნებში, შეიძლება წარიმართოს როგორც სამთავრობო, სახელმწიფო, ისე კერძო სამეცნიერო დაწესებულებების სამუშაოების დასაფინანსებლად, სახელმწიფო შეკვეთების გზით და სხვა არხებით.

ჩვენს ქვეყანაში არსებული სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალისა და ტრადიციული სამეცნიერო-ტექნიკური კავშირების ბაზაზე საკმარისი საფუძველია სამეცნიერო-ტექნიკურ სფეროში ურთიერთობების განვითარებისათვის როგორც ახლო მეზობლებთან, ისე საზღვარგარეთის სხვა ქვეყნებთან. ამგვარი კავშირების მრავალი ფორმა უკვე ჩამოყალიბდა. კერძოდ, ესაა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების ერთობლივად დამუშავება, ცალკეული სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების პირდაპირი დაფინანსება

უცხო ქვეყნების მიერ, სხვადასხვა საერთაშორისო ფონდების დახმარება, კრედიტების გაცემა და ა.შ.

თანამედროვე ეპოქაში, გლობალიზაციისა და ინდუსტრიალიზაციის პირობებში, სატრანსპორტო საშუალებებისა და ტექნოლოგიების განვითარებამ გააიოლა ინტელექტუალური კაპიტალის მიგრაცია განვითარებადი ქვეყნიდან განვითარებულ ქვეყნებში. გლობალიზაციამ და ტექნოლოგიების განვითარებამ გააადვილა პროფესიონალების დასაქმება თანამედროვე სამყაროში: ისინი ტოვებენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებს და მიდიან განვითარებულ ქვეყნებში, რადგან განვითარებად ქვეყნებს არ აქვთ სათანადო რესურსები, რომ დააკმაყოფილონ მათი პროფესიული და სოციალური მოთხოვნები. თანამედროვე მსოფლიოში ინტელექტუალური კაპიტალის მიგრაციის გამომწვევი მიზეზებია: უმუშევრობა; დაბალი ხელფასი; არასტაბილური პოლიტიკური სიტუაცია; კვლევების ჩატარების შესაძლებლობის ნაკლებობა; ინტელექტუალური თავისუფლების ნაკლებობა; ცუდი სამუშაო პირობები.

კვალიფიციური მუშახელის დაკარგვა სერიოზულ დარტყმას აყენებს ქვეყნის ეკონომიკას, თუმცა უნდა აღვნიშნოთ დადებითი მხარეებიც, რომელიც ამ პროცესს თან ახლავს: ემიგრანტები სახლში აგზავნიან შემოსავლის გარკვეულ ნაწილს; უცხოეთიდან ბრუნდებიან მაღალკვალიფიციური მუშაკები; შემოდის დიდი რაოდენობით უცხოური ვალუტა; გაწეულია კადრების პროფესიული მომზადებისა და ხელფასის ეკონომია; ხდება იმიგრანტთა დროებით თავისუფალი სახსრების აკუმულაცია შემნახველ ბანკებში. ამასთან, უცხოეთში მიღებული სამუშაო გამოცდილება მათ დასაქმების მეტ შესაძლებლობას აძლევს.

ამრიგად, გლობალიზაციის პროცესში ინტელექტუალური კაპიტალის გონივრული გამოყენება დააჩქარებს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას, გლობალიზაციის დადებითი მხარეების დანერგვას და მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებში აქტიურ ჩართვას. სახელმწიფოს მხრიდან აუცილებელია მოხდეს ინტელექტუალური ძალების მობილიზაცია და მათი შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება ქვეყნის საკეთილდღეოდ.

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. კეინსი მენარდ ჯონ. გლობალიზაციის არსის განსაზღვრისათვის. ახალი აზრი,- №2 (8),- 2003.
2. [http://en.wikipedia.org/wiki/Intellectual\\_capital](http://en.wikipedia.org/wiki/Intellectual_capital).
3. [www.businessdictionary.com/definition/intellectual-capital.html](http://www.businessdictionary.com/definition/intellectual-capital.html).
4. [www.amazon.com/Intellectual-Capital-The-Wealth-Organization](http://www.amazon.com/Intellectual-Capital-The-Wealth-Organization).
5. [www.intellectual-capital.net](http://www.intellectual-capital.net).
6. [www.ipower.ge/view\\_conference](http://www.ipower.ge/view_conference).
7. [www.nplg.gov.ge/dlibrary/collect](http://www.nplg.gov.ge/dlibrary/collect).
8. [www.nplg.gov.ge/gwdict/index](http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index).
9. [irdb.wordpress.com/](http://irdb.wordpress.com/).

*Shengelia Fati*

### **GLOBALIZATION AND INTELLECTUAL CAPITAL SUMMARY**

'Globalization' is commonly used as a shorthand way of describing the spread and connectedness of production, communication and technologies across the world. That spread has involved the interlacing of economic and cultural activity. Globalization in the sense of connectivity in economic and cultural life across the world, has been growing for centuries. However, many believe the current situation is of a fundamentally different order to what has gone before. The speed of communication and exchange, the

complexity and size of the networks involved, and the sheer volume of trade, interaction and risk give what we now label as 'globalization' a peculiar force.

For countries in the vanguard of the world economy, the balance between knowledge and resources has shifted so far towards the former that knowledge has become perhaps the most important factor determining the standard of living - more than land, than tools, than labour. Today's most technologically advanced economies are truly knowledge-based.

The rise of the so-called 'knowledge economy' has meant that economists have been challenged to look beyond labour and capital as the central factors of production. Knowledge capitalism: 'the drive to generate new ideas and turn them into commercial products and services which consumers want' is now just as pervasive and powerful.

In the countries of transitional economy the state still plays a significant role in managing social and economic processes. In this regard, it is especially important to ensure realistic assessment of a country's potential resources, identification of possibilities and formation of a favorable environment for their realization.

### **ჯემალ ხარიტონაშვილი**

### **შრომის დანაწილების საკითხისათვის საზოგადოებაში**

მსოფლიოს სხვადასხვა დროის ეკონომისტები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ შრომის დანაწილების საკითხს.

ძველი ბერძენი მოაზროვნის ქსენოფონტეს (444-353 წწ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) შეხედულებებში შეიმჩნევა მსჯელობა შრომის დანაწილების შესახებ. მისი აზრით, თავისუფალმა მოქალაქემ უნდა შეასრულოს არა ფიზიკური შრომა, არამედ მმართველობა. მან თავის თავზე უნდა აიღოს მუშაობის ზედამხედველობა და კონტროლი. აქ საქმე გვაქვს შრომის დანაწილებასთან ფიზიკურ და გონებრივ შრომად, უფრო ზუსტად, აღმასრულებელ შრომად – ერთი მხრივ და გონებრივ შრომად – მეორე მხრივ.

გარდა ამისა, ცალკეული ოპერაციების უკეთ შესრულებისა და პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებისათვის იგი საჭიროდ თვლიდა თვით მონების საშემსრულებლო შრომის დანაწილებას. ამ საკითხში მან საყურადღებო მოსაზრებები გამოთქვა. თავის აზრს ქსენოფონტე ხატონად გამოთქვამს. იგი მოგვითხრობს ძველ ირანში არსებული ჩვეულების შესახებ, რომ ვისაც მეფე წყალობდა, იმას სადილს აძლევდნენ მეფის სუფრიდან. ქსენოფონტე აცხადებს, რომ აქ საკითხი შეეხებოდა არა მარტო პატივისცემას – მეფის სუფრიდან თვით სადილიც უფრო გემრიელი იყო. რატომ? იმიტომ რომ მეფის სამზარეულოში არსებობდა შრომის დიდი დანაწილება. იქ ერთი მზარეული როდი იყო არამედ, რამდენიმე ათეული. ზოგიერთი მათგანი დასპეციალებული იყო ხორცეული კერძების დამზადებაზე, სხვები თევზეულის, ბოსტნეულის კულინარული ნაწარმის და ა.შ. აქედან ის საერთო დასკვნას აკეთებს: რამდენადაც არსებობს შრომის დანაწილება, ამდენად თითოეული სპეციალიზდება ერთ ან ორ ოპერაციაზე და ამიტომ გამოდის უკეთესი პროდუქცია<sup>120</sup>.

შრომის დანაწილების საკითხს ეხება ასევე ძველი ბერძენი მოაზროვნე პლატონი (427-347 წწ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე). შრომის დანაწილება მას გამჟოყავს, უწინარეს ყოვლისა, ადამიანის ნიჭიდან, „რომ მას შეუძლია შეასრულოს მხოლოდ ცალკეული სამუშაოები“. შრომის დანაწილებაში ის ხედავს წინააღმდეგობის გადაჭრას. ქსენოფონტეს

<sup>120</sup> ქსენოფონტე ათენელი, “შემოკლებული თხზულებები”, მ., ლ., 1935, გვ. 269 (რუს.)

მსგავსად, პლატონიც გვიჩვენებს, რომ თუ ერთი ადამიანი ასრულებს ერთ სამუშაოს, ხოლო მეორე მეორეს, მაშინ თითოეული, უჭკველია, უკეთესად აკეთებს.

პლატონის პირველი დასკვნა ასეთია: სახელმწიფო მოვალეა, ყოველმხრივ ხელი შეუშალოს ერთი და იგივე კაცის მიერ სხვადასხვა საქმის შესრულებას. “თუ შენ მენეჟმენ ხარ, მაშინ იმუშავე მხოლოდ ფესსაცმლის კერვაზე, თერძი ხარ, კერე და სხვის საქმეში ნუ იჭრები”. იგი მათ დასჯასაც კი მოითხოვდა, ვინც დაიწყებდა რამდენიმე საქმის კეთებას. პლატონი აღნიშნავდა, რომ, „თუ ვინმე ასრულებს, ვთქვათ ორ ან სამ ხელობას, ეს ნიშნავს, რომ ერთი პირი ერთი და იმავე დროს წარმოადგენს ორ ან სამ პირს, რაც სრულიად დაუშვებელიაო” (“კანონები”, წიგნი VIII). პლატონის მიხედვით, ეს კანონი უცხოელზეც უნდა ვრცელდებოდეს. თუ უცხოელი რომელიმე ორ ხელობას ასრულებს, უნდა დაისაჯოს ციხეში დამწყვდევით, ფულადი დაჯარიმებით, ანდა ქალაქიდან განდევნით და ასეთი გზით აიძულო ის წარმოადგენდეს მხოლოდ ერთ პირს, და არა რამდენიმეს.

თუ ქსენოფონტეს სისტემაში შრომის დანაწილებას წმინდა სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს, პლატონის სისტემაში ის გადატვირთულია უნივერსალურ პრინციპად. მასზეა დამყარებული არა მარტო ეკონომიკური, არამედ მთელი სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრება. პლატონი თავის იდეალურ სახელმწიფოს აგებს შრომის დანაწილების პრინციპზე.

პლატონის იდეალურ სახელმწიფოში სამი წოდება უნდა ყოფილიყო. ყველაზე დაბალ წოდებაში მას შეჰყავს სამეურნეო საქმიანობის შემსრულებელი პირები: ხელოსნები, წვრილი ვაჭრები და სხვა. პლატონის თქმით, ისინი მოკლებულნი არიან აზროვნების უნარს და არ შეუძლიათ სახელმწიფოს უხელმძღვანელონ. მეორე წოდებას წარმოადგენს მეომრები, რომლებიც მშვიდობიან დროს ყოველმხრივ უნდა ანვითარებდნენ თავის თავს ფიზიკურად, ომის დროს კი ქვეყანას იცავდნენ და ახალ-ახალ ტერიტორიებს იპყრობდნენ. ყველაზე მაღალი წოდება ფილოსოფოსებია, რომელთა ფუნქციაა სახელმწიფოს მართვა, კანონების გამოცემა, ახალი თაობის აღზრდა და ა.შ.

რამდენადაც უმაღლესი წოდება სახელმწიფოს ხელმძღვანელი იქნება, ხოლო მეომართა წოდება დაკავებული იქნება სახელმწიფოს დაცვითა და ახალი ტერიტორიების დაპყრობით – ეს ორი წოდება თავისუფალი უნდა იყოს ყოველდღიური საქმიანობიდან. ისინი ისეთ პირობებში უნდა იყვნენ, რომლებიც ხელს არ შეუწყობს მათი საკუთრებითი ინტერესების განვითარებას. ასეთი მიდგომა დღესაც აქტუალურია. ცივილურ ქვეყნებში სახელმწიფო აპარატის თანამშრომლებს ეკრძალებათ კერძო ბიზნესი, მისი ღობირება რომ არ მოახდინონ თავისი პოზიციიდან.

XIII საუკუნის იტალიელი ღვთისმეტყველი თომა აქვინელი (1224-1265) ჯეროვან ყურადღებას უთმობდა შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას. იგი მას განიხილავდა, როგორც ბუნებრივ მოვლენას და თვლიდა, რომ ის ეყრდნობა საზოგადოების ფენებად დაყოფაზე. თ. აქვინელი წერს: „როგორც ფუტკრების ოჯახში ერთნი აგროვებენ თაფლს, სხვები ცვილისაგან უჯრედს აშენებენ, ხოლო დედა ფუტკარი სრულად არ მონაწილეობს მატერიალურ შრომაში, ასეა ადამიანებშიც. ერთმა მიწა უნდა დაამუშაოს, სხვებმა სახლი აშენონ, ხოლო ადამიანთა ნაწილი თავისუფალი უნდა იყოს საერო საქმიანობისგან. მათ თავი უნდა შესწირონ სულიერ შრომას სხვების სახელის გადასარჩენად.“ თ. აქვინელის მტკიცებით, გლეხები შექმნილია ფიზიკური შრომისათვის, ხოლო განათლებული ფენები გონებრივ შრომას უნდა ეწეოდნენ.

შრომის დანაწილების საკითხს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ცნობილი ინგლისელი ეკონომისტი ა. სმიტი. თავის ნაშრომს „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბინებისა და მიზეზების შესახებ“ ის შრომის დანაწილების საკითხით იწყებს. ა. სმიტი წერს: „ყოველი ხალხის წლიური შრომა არის ის თავდაპირველი ფონდი, რომელიც აძლევს მას

არსებობისა და კომფორტისათვის ყველა საჭირო საგანს, რასაც იგი მოიხმარს წლის განმავლობაში და რაც ყოველთვის შედგება ან შრომის უშუალო პროდუქტისაგან, ანდა იმისაგან, რაც იმ ხალხის მიერ მიიღება ამ პროდუქტზე გაცვლით სხვა ხალხებისაგან<sup>121</sup>.

ა. სმითის მიხედვით, ხალხთა სიმდიდრე და მისი გამრავლება დამოკიდებულია შრომის დანაწილების განვითარებაზე.

\* \* \*

შრომის დანაწილების პრობლემა მთელი სიგრძე-სიგანით წარმოჩინდება თანამედროვე საქართველოს საზოგადოებაში. ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ასპექტებში. ბოლო ხანებში ჩვენს ქვეყანაში რადიკალური ცვლილებები მოხდა. შეიცვალა სოციალური და საკუთრებითი სტრუქტურა. საზოგადოებამ გამოიარა შოკური თერაპიის პერიოდი. საზოგადოების მეცადინეობის საგანი გახდა პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების დაძლევა. ასეთ ვითარებაში ერთობლივი ძალისხმევა, რა თქმა უნდა, საჭიროა.

თავის დროზე ი. ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რომ ერი მაშინაა ძლიერი, როცა მისი ყველა კლასი და ფენა შექმნილია. 1883 წ. გამოქვეყნებულ სტატიაში „წოდებათა თანასწორობა“ იგი წერდა: „ჩვენი გულითადი რწმენა ყოველთვის ისა ყოფილა და არის, რომ ერის წარმატება, ქონებრივი თუ გონებრივი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ერი წოდებათა დაუყოფლად, დიდპატარაობის გაურჩევლად და გამოუკლებლად ერთიანის მეცადინეობითა და გარჯით ცდილობს ცხოვრების გზა გაიკვილოს და ბურთი ბედისა გაიტანოს წუთისოფლის მოედნიდან ყველამ ერთად, საყოველთაოდ“<sup>122</sup>. ასეთ ვითარებაში აუცილებელია ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის ჩამოყალიბება და დასახული მიზნისაკენ დაუღალავი სწრაფვა. „ცალ-ცალკე წევა ცხოვრების უღლისა, ცალ-ცალკე თლა ღხინისა თავისკენ და ჭირისა სხვისკენ, მარტო თავისთავის ხსოვნა და სხვისი დავიწყება მომაკვდინებელია კაცთა საურთიერთო ცხოვრებისა და საცა ეგ ურთიერთობა არ არის, იქ არც იგი კრებულია, რომელსაც ერი ჰქვია... ქვეყანაზე მარტო იმ ერს გაუძლია, მარტო იმ ერს გამოუტანია თავი ათასგვარი განსაცდელებისაგან, მარტო იმ ერს წარუმატნია და გაძლიერებულა, რომელსაც თავის დროზე შეუტყვია და მიუგნია, რომ ერთის რომელიმე წოდების წინ წაწევა არაფრის მაქნისია, თუ დანარჩენი ერიც წინ არ წაწეულა“<sup>123</sup>.

ერთობლივ ძალისხმევაში ყველამ თავისი ადგილი უნდა დაიკავოს და ამით თავისი წვლილი შეიტანოს ქვეყნის აღმშენებლობაში. საჭიროა შრომის დანაწილება საზოგადოებაში.

დღეს საქართველოში შრომისუნარიანი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაუსაქმებელია. ადამიანური ენერჯია იხარჯება. ისინი უქმად სხედან სახლებში, უბანში, ეზოში. სხედან და თამაშობენ დომინოსა და ჯოკერს. ვინაიდან სხვა საქმე არა აქვთ, მთელ ენერჯიას ხარჯავენ პოლიტიკასა და ეკონომიკაზე საუბარში. რა თქმა უნდა, დემოკრატიულ საზოგადოებაში ყველას აქვს უფლება თავისი აზრი გამოთქვას, მაგრამ ენას აზრის მოყოლება უნდა. უმეტესმა მათგანმა ტერმინების: პოლიტიკა, ეკონომიკა და ა.შ. განმარტებაც კი არ იცის. რადგან სიტყვამ მოიტანა განვმარტავ მათ. პოლიტიკა (ბერძნ. *Politika* – სახელმწიფო ხელისუფლების, პარტიის ან საზოგადოებრივი ჯგუფის მოღვაწეობაა შინასახელმწიფოებრივი მართვისა და საერთაშორისო ურთიერთობების დარგში<sup>124</sup>; ეკონომიკა ბოლო ხანებამდე ასე განიმარტებოდა: იოკოს – საოჯახო მეურნეობა, ნომოს კანონი (საოჯახო მეურნეობის კანონი). თანამედროვე ამერიკელი

<sup>121</sup> ა. სმითი, გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, ტ. 1, თბ., 1938, გვ. 2.

<sup>122</sup> ი. ჭავჭავაძე, წოდებათა თანასწორობა, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. 5, თბ., 1987, გვ. 19.

<sup>123</sup> იქვე.

<sup>124</sup> უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1973, გვ. 2008, გვ. 3.



ეკონომისტის გ. მენქიუს მიხედვით, ეკონომიკა ნიშნავს “ადამიანს, რომელიც საოჯახო მეურნეობას უძღვება”<sup>125</sup>. ვისაც საკუთარი მეურნეობა ვერ შეუქმნია და მას არ უძღვება, ტყუილად ნუ შეედრება „მოლექსეთა დიდთა სწორთა“, რამეთუ ნათქვამია: „ყველა ბუზი ბზუის, ფუტკართან ყველა ტყუისო“. ეკონომიკა არის იმის შესწავლა, როგორ მართავს საზოგადოება თავის შეზღუდულ რესურსებს. საოჯახო მეურნეობამ თავისი შეზღუდული რესურსების განაწილებისას უნდა გაითვალისწინოს თითოეული წევრის უნარი, ძალისხმევა და სურვილი. გადასაწყვეტია ოჯახის რომელი წევრი რას აკეთებს და რას იღებს სანაცვლოდ. ვინ ამზადებს სადილს? ვინ რეცხავს სარეცხს? ვინ მიიღებს სადილზე დესერტის დამატებით ულუფას? ვინ ირჩევს სატელევიზიო გადაცემას, რომელსაც ყველამ უნდა უყუროს?<sup>126</sup> ოჯახის მსგავსად, საზოგადოებაც მრავალი არჩევანის წინაშე დგას. მან უნდა გადაწყვიტოს, რა სამუშაოები განხორციელდეს და ვინ რა სამუშაო შეასრულოს.“ აქედან გამომდინარე, საზოგადოებაში თითოეულმა ის უნდა აკეთოს, რაც ხელეწიფება მას. თუ ადამიანი ვერ მღერის, სხვას ნუ შეუშლის ხელს სიმღერაში. ნათქვამია „პური მეპურემ გამოაცხოსო“.

პოლიტიკასა და ეკონომიკაში „მოტიკტიკებმა“ იციან პოლიტიკურ დოქტრინებზე (მონროს დოქტრინა, ეიზენჰაუერის დოქტრინა, ბუეზისკის დოქტრინა, ა. დალესის დოქტრინა და სხვა), ეკონომიკური დოქტრინებზე (მერკანტილიზმის დოქტრინა, „ლესე ვერ“ დოქტრინა, „უხილავი ხელის“ თეორია, ავტომატური წონასწორობის თეორია, პროტექციონისტული დოქტრინა და ა.შ.). ისინი უბრალოდ ერთობიან ამ საკითხებზე მსჯელობით, არცთუ იშვიათად აგრესიულად გამოხატავენ თავის აზრს და აბსოლუტად მიიჩნევენ მას. საქმე იქამდე მივიდა, რომ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა ილია II განაცხადა: „ზოგიერთი მხოლოდ იმაზე ამბობს მართალიაო, რასაც თვითონ ამბობს“. თუ სხვას უკიჟინებენ კარგად ვერ აკეთებო, შეეცადე შენ გააკეთო უფრო კარგად. არსებობს უკეთესიც და უარესიც. მართალია, იდეალური სჯობია, მაგრამ ასეთი ძნელად მისაღწევია. ანდა ერთისათვის იდეალურად წარმოდგენილი, შეიძლება სხვებისთვის სრულად მიუღებელი იყოს და პირიქით. ღია საზოგადოების შემქმნელის კ. პოპერის თანახმად, „არავის შეიძლება ჰქონდეს მონოპოლია ჭეშმარიტებაზე. ადამიანებს განსხვავებული ინტერესები და შეხედულებები აქვთ და იმისთვის, რომ მშვიდობიანად იცხოვრონ ერთმანეთის გვერდით, მათ გარკვეული ინსტიტუტები სჭირდებათ“.

პლურალისტურ საზოგადოებაში შრომა დანაწილებული უნდა იყოს, ყველამ თავისი საქმე უნდა აკეთოს. ზოგმა ფიზიკურად იშრომოს, ზოგმა კი გონებრივად. ცნობილი ფრანგი მოაზროვნე ა. სენ-სიმონი ადამიანთა საზოგადოების საფუძვლად, მამოძრავებელ ძალებად თვლიდა გონების, მეცნიერებებისა და ცივილიზაციის პროგრესს. ა. სენ-სიმონი თვლიდა, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობები შეიძლება ააგონ და დაამხონ ფილოსოფოსებმა, მეცნიერებმა. სწავლულთა მნიშვნელობას ა. სენ-სიმონი იმაში ხედავდა, რომ მათ წინასწარხედვა შეუძლიათ. მეცნიერება იმიტომ არის სასარგებლო, რომ იგი წინასწარხედვის შესაძლებლობას იძლევა. ამიტომ, მეცნიერნი სხვა ადამიანებზე მაღლა დგანან, მათ სხვებზე მეტად შეუძლიათ წინასწარხედვა. „ფილოსოფოსი აზრის მწვერვალზე დგას. იქიდან იგი უყურებს იმას, თუ როგორი იყო მსოფლიო და როგორი უნდა გახდეს იგი. ფილოსოფოსი არა მარტო მეთვალყურეა, არამედ, მოქმედი პირიცაა. იგი პირველხარისხის მთავარი მოქმედი პირია მორალურ მსოფლიოში, რადგან ადამიანთა საზოგადოებას მართავს მისი შეხედულება მსოფლიოზე. ფილოსოფოსებმა უნდა შეაერთონ თავიანთი ძალები, რათა შექმნან საზოგადოებრივი სისტემა, რომელიც

<sup>125</sup> გ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2008, გვ. 3.

<sup>126</sup> გ. მენქიუ, იქვე.

შეესაბამება განათლებისა და ცივილიზაციის თანამედროვე მდგომარეობას. ასეთად მიაჩნდა მას ინდუსტრიული სისტემა, რომელსაც აპირისპირებდა ინდივიდუალიზმთან”<sup>127</sup>.

საქართველოს განვითარებაც უნდა დაუკავშირდეს ინდუსტრიალიზაციის სტრატეგიულ კურსს.

*Kharitonashvili Jemal*

## REGARDING THE DIVISION OF LABOR IN SOCIETY SUMMARY

Economists all over the world have paid great attention to the issue of the division of labor.

Regarding the division of labor considerable opinions have been developed by Ksenophon, Plato, Thomas Aquinas, Adam Smith and others. They noted that division of labor is necessary for doing certain work better and improving the quality.

The problem of the division of labor is obvious in Georgian society in its full scale. This is a particularly actual issue in political and economic aspects. Society faces many different choices and has to decide what work should be done and who has to do this or that part of the job. Everyone in a society should do what he/she can. As the saying says “Bread should be made by a baker”. In a pluralistic society everyone should do his/her own job – some should work physically and some should do mental work.

*მამუკა ხუსკივაძე*

### მღვრადი ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და პერსპექტივები გლობალიზაციის პირობებში საქართველოში

გასული ათწლეულების განმავლობაში, გლობალიზაციის პროცესების გაღრმავებასთან ერთად, ადგილი ჰქონდა მსოფლიოს ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვან დაჩქარებას. მრავალ ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის ტემპები საგრძნობლად გაიზარდა, რაც არსებითად განაპირობა სამეურნეო საქმიანობის მასშტაბების გაფართოებამ და მისი ეფექტიანობის ამაღლებამ. სტატისტიკური მონაცემებით, ბოლო ასი წლის განმავლობაში მსოფლიოში შრომის მწარმოებლურობა გაიზარდა 5-ჯერ, მათ შორის განვითარებად ქვეყნებში – 6-ჯერ, ხოლო განვითარებულ ქვეყნებში – 6,5-ჯერ.

სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლება განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის გამოყენების სფეროში. მაგალითისათვის, მომპოვებელი მრეწველობის, სასოფლო-სამეურნეო და სატყეო მეურნეობის ჯამური პროდუქცია ამჟამად მსოფლიო მშპ-ის 12-14%-ს შეადგენს. ეს ნათლად ადასტურებს გარემოზე ანთროპოგენური ზემოქმედების გაძლიერებას, რისი შედეგიც გახდა დედამიწაზე ეკოლოგიური სიტუაციის მკვეთრი გაუარესება. კაცობრიობა შეეჯახა ისეთ გლობალურ ეკოლოგიურ პრობლემებს, როგორცაა: ოზონის შრის შემცირება, კლიმატის დათბობა, გაუდაბნობა, ტყის ფართობებისა და ბიომრავალფეროვნების შემცირება და ა.შ., რამაც გამოიწვია მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება, შობადობის შემცირება, დაავადებებისა და სიკვდილიანობის ზრდა და სხვა. გლობალიზაციის პროცესებმა და კრიზისული ეკოლოგიურ-ეკონომიკური სიტუაციების უნიფიკაციამ 21-ე საუკუნის დღის წესრიგში დააყენა მსოფლიო სოციუმისათვის განვითარების ახალი მოდელის შექმნის აუცილებლობა, რომელსაც შეეძლებოდა

<sup>127</sup> ა. სენ-სიმონი, რწ. ნაწარმოებები, მ., ლ., 1948, გვ. 211 (რუს.)

პლანეტაზე სიცოცხლის შენარჩუნება და საზოგადოების შემდგომი დინამიკური განვითარების უზრუნველყოფა.

სწორედ განვითარების ახალი მოდელის და პრინციპების შემუშავების მიზნით, 1992 წელს რიო-დე-ჟანეიროში ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 176 ქვეყნის მთავრობის წარმომადგენელმა, 100 ქვეყნის ლიდერმა, 10000-მა დელეგატმა. კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ უკვე აღარ შეიძლებოდა ეკონომიკური განვითარება განხილულიყო იზოლირებულად, გარემოსდაცვითი ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე. კონფერენციის მონაწილეებმა აღიარეს, რომ ეკონომიკური ზრდის არსებული მოდელის, აგრეთვე ეკორესურსული და ეკოსტრუქტურული განვითარების შენარჩუნების პირობებში ცივილიზაციის მონაპოვარი, საბაზრო ეკონომიკისა და დემოკრატიის ჩათვლით, განწირულია გაქრობისათვის. ამ კონფერენციაზე იქნა მიღებული გადაწყვეტილება კაცობრიობის განვითარების ახალ მოდელზე – მდგრად განვითარებაზე გადასვლის აუცილებლობის შესახებ.

მდგრადი განვითარების მოდელის პრაქტიკული რეალიზაცია მოითხოვს მისი პრინციპების ინტეგრირებას. ამასთან, არსებობს ზოგიერთი სირთულე, კერძოდ:

- მდგრადი განვითარების კონცეფცია კომპლექსურია, ფართოა შინაარსის მიხედვით და თანამედროვე პირობებში ატარებს უპირატესად დეკლარაციულ ხასიათს. ამიტომ საჭიროა მისი დებულებების უფრო კონკრეტიზება და პრაქტიკული განხორციელების მექანიზმების შემუშავება;

- არ არსებობს მდგრადი განვითარების დეფინიციის სტანდარტული, ერთგვაროვანი ინტერპრეტაცია. მაგალითად, მდგრადი განვითარება, კლასიკური და ყველაზე გავრცელებული განმარტების თანახმად, არის ისეთი განვითარება, რომელიც უზრუნველყოფს ახლანდელი თაობების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ისე, რომ საფრთხის ქვეშ არ აყენებს მომავალი თაობების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობებს. აღნიშნულ განმარტებას დარგის სპეციალისტები და ექსპერტები ხშირად უწოდებენ არაკონსტრუქციულს, ვინაიდან განსაზღვრა იმისა, თუ როგორი იქნება შორეულ მომავალში მომავალი თაობების მოთხოვნილებები, თითქმის შეუძლებელია. სწორედ მდგრადი განვითარების არსის ერთგვაროვანი გაგების არარსებობის გამო ჯერჯერობით არ არის ჩამოყალიბებული მისი პრინციპების დანერგვის ერთიანი მექანიზმი;

- მდგრადი განვითარება არ განიხილება, როგორც შეფასებისა და რეგულირების მიზნობრივი ობიექტი, შესაბამისად არ ფორმირდება მისი მართვის ერთიანი ორგანოები;

- არ არსებობს მდგრადი განვითარების მიზნობრივი ორიენტირების ადეკვატური შეფასების საზომი.

მიუხედავად აღნიშნული სირთულეებისა, მდგრადი განვითარების კონცეფციამ ფართო გავრცელება პოვა. პრაქტიკულად, ბოლო წლების თითქმის ყველა საერთაშორისო დოკუმენტი და შეთანხმება, აგრეთვე მრავალი ქვეყნის პროგრამული დოკუმენტი შეიცავს თეზისს მდგრად განვითარებაზე გადასვლის აუცილებლობის შესახებ, რაც ითვალისწინებს კულტურული, ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური განვითარების აქტივიზაციას, რათა თაობიდან თაობამდე არ დაქვეითდეს ადამიანების ცხოვრების ხარისხი და უსაფრთხოება, გადაწყდეს საზოგადოებისა და ბუნების ჰარმონიული განვითარების, ანუ კოევილუციის პრობლემა.

პოსტკომუნისტური საქართველოსათვის მდგრად განვითარებაზე გადასვლა, გლობალიზაციის შეუქცევადი პროცესებისა და ქვეყნის მსოფლიო თანამეგობრობის წევრად გახდომის სურვილის გათვალისწინებით, წარმოადგენს ობიექტურ აუცილებლობას. ამასთან ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში პოსტკომუნისტური საბაზრო

ტრანსფორმაციის პროცესში ეკონომიკის ზრდას ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის ექსპლუატაციის ხარჯზე შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მხოლოდ გარკვეულ ეტაპზე. შემდგომ ეტაპებზე ზრდისა და განვითარებისათვის საჭიროა უფრო პროგრესული მექანიზმები. აქ კი მდგრადი განვითარების მოდელი უაღტერნატივოა.

მდგრად განვითარებას შეუძლია არსებითი ზეგავლენა მოახდინოს საქართველოს მომავალზე, შეასრულოს მნიშვნელოვანი როლი სახელმწიფო პრიორიტეტების, სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგიისა და ქვეყნის შემდგომი ტრანსფორმაციის პერსპექტივების განსაზღვრაში. თუმცა, არსებობს მოსაზრება, რომ განვითარებადი ქვეყნები, რომელთაც აქვთ ეკონომიკური, ეკოლოგიური, სოციალური და სხვა სახის პრობლემები, რთულად შეძლებენ განვითარების სტრატეგიის მორგებას მდგრადი განვითარების პრინციპებზე.

ნებისმიერ ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოში, მდგრადი განვითარების პრობლემების გასაანალიზებლად პერსპექტივების შესაფასებლად გამოყენებული უნდა იქნეს გაეროს მიერ მიღებულ დოკუმენტში – “XXI საუკუნის დღის წესრიგი” – ასახული კრიტერიუმები და ინდიკატორები, რომლებიც მდგრად განვითარებას სხვადასხვა ასპექტში ახასიათებს. ისინი დაყოფილია სოციალურ, ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და ინსტიტუციურ კატეგორიებად.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმ პრიორიტეტების განსაზღვრა, რომლებმაც უნდა შექმნას წანამდგრადი მდგრად განვითარებაზე გადასვლისათვის. ასეთ პრიორიტეტებად საქართველოსათვის მიზანშეწონილია გამოიყოს შემდეგი:

- თანამედროვე, ეკოლოგიურად უსაფრთხო ტექნოლოგიური მოდელების გამოყენება;
- ეფექტიანი წარმოებისა და მოხმარების მექანიზმების შემუშავება და პრაქტიკაში დანერგვა;
- ენერგორესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებისა და ენერგოდაზოგვის უზრუნველყოფის მიღწევა;
- სიღარიბის დონის შემცირება და მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესების უზრუნველყოფა;
- მოსახლეობის სოციალური დაცვის ქმედითი მექანიზმების შემუშავება და სოციალური უსაფრთხოების დონის ამაღლება;
- ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის დეგრადაციის სხვადასხვა სახის გამოვლინებების ნეიტრალიზაცია;
- ნარჩენების მართვის ეფექტიანი მოდელის შექმნა;
- ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში ეკოლოგიურად ორიენტირებული ინფრასტრუქტურის შექმნა;
- განათლებისა და მეცნიერების განვითარების ხელშეწყობა და მისი კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა და ა.შ.

პირველი რიგის პრობლემა, რომელიც უკავშირდება მდგრადი განვითარების პროცესებს, არის ეკოლოგიური ფაქტორების ჩართვა ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემაში. ამის მიღწევა შესაძლებელია მდგრადი განვითარების ინდიკატორების შემუშავებითა და ეროვნულ და გლობალურ დონეებზე მისი გათვალისწინების მეშვეობით. ისინი უნდა ჩაირთოს მდგრადი განვითარების საერთაშორისო და ეროვნულ პროგრამებში, ეკონომიკის განვითარებისა და გარემოს დაცვის გეგმებში.

ამჟამად არსებული ტრადიციული მაკროეკონომიკური მანქვნებლები არ ასახავს ბუნებრივი რესურსების ამოწურვისა და გარემოს დაბინძურების ნეგატიურ შედეგებს. მათი ზრდა მიიღწევა ბუნებატყვადი განვითარების საფუძველზე.

რიო-დე-ჟანეიროში გაეროს ეგიდით გამართულ კონფერენციაზე მონაწილე ქვეყნები შეთანხმდნენ ეროვნული სტატისტიკის სრულყოფაზე მასში ეკოლოგიური და სოციალური ფაქტორების ჩართვით.

ამჟამად სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ შემუშავებულია მდგრადი განვითარების ინდიკატორები, რომლებიც ხშირად შეიცავს მანქვნებელთა რთულ სისტემას. მდგრადი განვითარების ინდიკატორების შემუშავება წარმოადგენს პროცესს, სადაც საჭიროა დიდი რაოდენობით სტატისტიკური ინფორმაცია, რისი მოპოვებაც ხშირ შემთხვევებში სირთულეებს უკავშირდება (განსაკუთრებით ისეთ ქვეყნებში, სადაც სტატისტიკური აღრიცხვიანობის სისტემა მოუწესრიგებელია. ასეთ ქვეყნებს განეკუთვნება საქართველოც). ასეთი ინდიკატორები, როგორც წესი, ინტეგრალური მანქვნებლებია, რომლებიც საშუალებას იძლევა შეფასდეს ქვეყნის განვითარების ტრაექტორიის ეკოლოგიურობა.

მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების შეწყვეტის შემდეგ საქართველო დაადგა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გზას და თავისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობით ასრულებს უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას აზიასა და ევროპას შორის. თუმცა პოსტკომუნისტური საბაზრო ტრანსფორმაცია, მასზე გლობალიზაციის ზეგავლენით, საკმაოდ რთულად მიმდინარეობს, რაც საფრთხეს უქმნის ქვეყნის ეროვნულ უსაფრთხოებას. ეკონომიკური ზრდა საქართველოში (მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისამდე) მიიღწეოდა ძირითადად ბუნებრივი რესურსების შეუზღუდავი მოხმარების საფუძველზე. ადგილი ჰქონდა და აქვს ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის დეგრადაციას და მასშტაბურ დანაკარგებს. მშპ-ის ზრდას თან ახლავს გარემოში მავნე ნივთიერებების მაღალი ემისია. ექსპერტთა შეფასებით, ქვეყნის ტერიტორიის არცთუ უმნიშვნელო ნაწილი მოქცეულია ეკოლოგიური დესტაბილიზაციის რისკის ქვეშ. მწვავედ დგას გაუდაბნოების პრობლემა. სტაციონარული და არასტაციონარული წყაროებიდან გამაჭუჭყიანებელი ნივთიერებების საკაერო აუზსა და წყალსატევებში მზარდი გამოშვება სერიოზულ საფრთხეს უქმნის მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და ეკოლოგიური სისტემების მდგომარეობას.

საქართველოს ეკონომიკის სტაბილურობას სერიოზულ საფრთხეს უქმნის მისი სუსტი საექსპორტო პოტენციალი, უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი, საგარეო ვალის ზრდა და სხვა. ასევე უთანაბრობის გაღრმავება რეგიონების განვითარებაში.

შეიძლება ითქვას, რომ ჩამოთვლილ პრობლემათა უმრავლესობას განაპირობებს ისტორიულად ჩამოყალიბებული დისბალანსი რესურსების მოხმარებასა და მათ კვლავწარმოებას შორის. რესურსები გამოიყენება არარაციონალურად და არ იქმნება პირობები მათი არათუ გაფართოებული, არამედ მარტივი კვლავწარმოებისთვისაც კი.

საქართველო არ არის მდიდარი ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალით, თუმცა არც ღარიბი ქვეყნების რიცხვს განეკუთვნება. მისი ტერიტორიის კლიმატური და ეკოლოგიური თვისებები განაპირობებს გამოვლენილი სასარგებლო წიაღისეულის მრავალფეროვნებასა და მდიდარ მინერალურ-რესურსულ ბაზას. ქვეყნის მინერალურ-რესურსული ფონდი მოიცავს 950 საბადოსა და გამოვლინებას. რესურსული ფონდის 62,8% წარმოადგენს მსხვილ (ეროვნული და საერთაშორისო მნიშვნელობის) საბადოს, 30,9%—ადგილობრივი მნიშვნელობის საბადოს, 6,2% კი გამოვლინებას. ის შედგება სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების, ქიმიური და აგროქიმიური რესურსების, მიწისქვეშა მინერალური წყლებისაგან და სხვა.

ქვეყანა მდიდარია ტყის რესურსებით და ფლობს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისათვის ვარგის ნაყოფიერი მიწის რესურსებს. ის ასევე გამოირჩევა ბუნებრივი პირობების მრავალფეროვნებით, რაც ხელსაყრელ პირობებს ქმნის სოფლის მეურნეობის, ტურიზმის განვითარებისა და, ზოგადად, საექსპორტო პოტენციალის ზრდისათვის. თუმცა ძალიან დაბალია მათი გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებელი. ზოგიერთი გათვლებით ის არ აღემატება 25%-ს და მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ტექნოლოგიურად განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელს. მაგალითად, იაპონიაში ის აღწევს 39%-ს, აშშ-ში – 36%, გერმანიაში – 35%-ს. ამ პრობლემის არსებობა აქვეითებს საქართველოს საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობას და ხელს უშლის მის გადასვლას მდგრადი განვითარების ტრაექტორიაზე. ამიტომ საჭიროა რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამსახველი პარამეტრის გაზრდა, რისი მიღწევაც შეიძლება შემდეგი სახის ღონისძიებების გატარებით:

- ეკონომიკის დივერსიფიკაცია, მის სტრუქტურაში მაღალტექნოლოგიური და მეცნიერებატევადი დარგების ხვედრითი წილის გაზრდა;
- ეკოლოგიურად უსაფრთხო ტექნოლოგიების დანერგვა;
- ინოვაციების სახელმწიფო მხარდაჭერა;
- მაღალი ტექნოლოგიების შემუშავების ხელშეწყობა მეცნიერებისა და განათლების პრიორიტეტული განვითარების გზით;
- ეკონომიკის დარგების კლასტერული განვითარების უზრუნველყოფა;
- სამუშაო ძალის მომზადებისა და გადამზადების ეფექტიანი სისტემის დანერგვა;
- სამამულო საქონელმწარმოებლების კონკურენტული პოზიციის გაუმჯობესების ხელშეწყობა;
- საექსპორტო პოტენციალის განვითარების ხელშეწყობა;
- რესურსების მოპოვებასა და ექსპორტს შორის ბალანსის შენარჩუნება.

საქართველო განვითარებულ ქვეყნებს ჩამორჩება ცხოვრების ხარისხის მიხედვითაც, რომელიც მდგრადი განვითარების ერთ-ერთ ძირითად კრიტერიუმს წარმოადგენს. თანამედროვე პირობებში ცხოვრების ხარისხი განისაზღვრება შემდეგი შემადგენლებით: სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, კეთილდღეობის დონე, განათლება და გარემოს მდგომარეობა. გაეროს მიერ გაანგარიშებული ცხოვრების ხარისხის ინდექსების მიხედვით საქართველო იკავებს 87-ე ადგილს, 5,365 კოეფიციენტით, მაშინ, როცა ლიდერს ირლანდიას აქვს 8,333 კოეფიციენტი.

არასახარბიელო მდგომარეობაა საქართველოში მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობისა და სიცოცხლის ხანგრძლივობის მიხედვით. ასე მაგალითად, მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 2011 წელს შეადგენს 73,7 წელს, იაპონიაში კი ეს მაჩვენებელი 83,4 წელია. ამ პრობლემის გადაჭრა შესაძლებელია:

- სოციალური უსაფრთხოების დონის ამაღლებით;
- მოსახლეობის ეკოლოგიური საფრთხეების შესახებ ინფორმირებულობის უზრუნველყოფით;
- სიღარიბის დონის შემცირებით;
- ცხოვრების ჯანსაღი წესის პროპაგანდით;
- ეკონომიკური სტიმულების შექმნით.

სხვადასხვა საერთაშორისო ცენტრებისა და ორგანიზაციების მიერ გაანგარიშებული ეკოლოგიური მდგრადობის ინდექსის მიხედვით (მასში შედის ეკოსისტემის მდგომარეობის, ეკოლოგიური სტრესის, მოსახლეობის ჯანმრთელობის, ეკოლოგიური ასპექტების,

სოციალური და ინსტიტუციური შესაძლებლობების ამსახველი მაჩვენებლები და ა.შ), საქართველო იკავებს 90-ე ადგილს 51,5 ინდექსით, მაშინ, როცა ლიდერი ქვეყნების – ფინეთის და ნორვეგიის ანალოგიური მაჩვენებლები აღწევს 73-75 ბალს. ეკოლოგიური მდგრადობის ინდექსის გაუმჯობესება შესაძლებელია:

- გაუდაბნობასა და მიწის რესურსების სხვა სახის დეგრადაციასთან აქტიური ბრძოლით;
- ბიოლოგიური მრავალფეროვნებისა და ეკოლოგიური სისტემის ოპტიმალური მდგომარეობის შენარჩუნებით;
- ეკოლოგიურად ორიენტირებული ეროვნული ანგარიშების (ე.წ. „მწვანე“ ანგარიშების) სისტემის შემუშავებით და რეალიზაციით;
- ნარჩენების გამოყენებაზე, გარემოსდაცვითი ღონისძიებების განხორციელებასა და მცირენარჩენიანი და რესურსდამზოგავი ტექნოლოგიების, აგრეთვე, სპეციალური მოწყობილობების (რომლებიც ამცირებენ გარემო ბუნებაზე მავნე ზემოქმედებას) დანერგვაზე საგადასახადო შეღავათების დაწესებით;
- ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებასა და გარემო ბუნების დაცვაზე მიმართული ღონისძიებების დაკრედიტებაზე შეღავათების დადგენით, გარემოსდაცვითი საქმიანობის სუბსიდირებით;
- ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის გამოყენებისათვის გადასახადებიდან აკუმულირებული ფულადი სახსრების გამოყენების მექანიზმის სრულყოფით;
- ეკოლოგიურად სახიფათო პროდუქციის წარმოებისათვის ფინანსური სანქციების მექანიზმის, ხოლო ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის მწარმოებლებისათვის შეღავათებისა და სუბსიდირების სისტემის შექმნით;
- ეკოლოგიური მომსახურების ბაზრის (მათ შორის გარემო ბუნების გაჭუჭყიანების უფლებათა ბაზრის) ფორმირებით და ამ საქმიანობისათვის სპეციალიზებული ფირმებისა და ცენტრების შექმნით, აგრეთვე ეკოლოგიის სფეროში ექსპერტული მომსახურების ბაზრის ჩამოყალიბებით.

დემოგრაფიული სიტუაცია საქართველოში წარმოადგენს მდგრადი განვითარების ერთ-ერთ ძირითად კრიტერიუმს და მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მის პერსპექტივებს. ის ხასიათდება არასასურველი ტენდენციებით, რაც ვლინდება შემდეგში:

ქვეყნის მოსახლეობაში ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წილის ზრდა, მაღალი მიგრაცია, მოსახლეობის ათას სულზე გაანგარიშებით მიღებული საშუალო დემოგრაფიული მაჩვენებლის, ანუ პრომილეს საგრძნობი შემცირება, დემოგრაფიული დისპროპორციების ზრდა რეგიონებს შორის და სხვა.

საქართველოში მდგრადი განვითარების პერსპექტივების გასაანალიზებლად ასევე აუცილებელია მდგრადი განვითარების პოლიტიკური ბაზისის, საკანონმდებლო ბაზის, რეგიონების მდგრადი განვითარებისა და ინსტიტუციური უზრუნველყოფის შეფასება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია გლობალიზაციის პირობებში ეფექტიანი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გატარება. ამ მიზნით აუცილებელია:

- მოსახლეობის, პოლიტიკური ძალებისა და მთელი საზოგადოების კონსოლიდაცია მდგრადი განვითარების იდეის ირგვლივ და მისი აქტიური მხარდაჭერა;
- საქართველოს აქტიური მონაწილეობა საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ მდგრადი განვითარების საკითხებზე მიძღვნილ ფორუმებში, ასევე, შესაძლებლობის ფარგლებში, მდგრადი განვითარების პრობლემებზე ღონისძიებების ჩატარება საქართველოშიც;
- მართვის ეფექტიანი ორგანოების ჩამოყალიბება და ა.შ

უნდა აღინიშნოს, რომ გაეროს დოკუმენტში—”XXI საუკუნის დღის წესრიგი”—შემოთავაზებული მდგრადი განვითარების კრიტერიუმები და ინდიკატორები ახასიათებენ სისტემის “ეკონომიკა-ბუნება-საზოგადოება” ცალკეულ ასპექტებს, სადაც არ ჩანს ამა თუ იმ ქვეყნის სპეციფიკური თავისებურებები. ამიტომ მიზანშეწონილია, რომ საქართველოსათვის, ისე, როგორც სხვა ქვეყნებისათვის, შემოღებულ იქნეს დამატებითი კრიტერიუმები და ინდიკატორები, რომლებიც უფრო ადეკვატურად ასახავს ამ ქვეყნებში მიმდინარე რეალურ პროცესებს.

საქართველოსთვის მდგრადი განვითარების დამატებითი კრიტერიუმები და ინდიკატორები უნდა ასახავდეს ქვეყნისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ თავისებურებებს სისტემის „ეკონომიკა-ბუნება-საზოგადოება“ ფუნქციონირების შესაბამისად, რაოდენობრივად ან თვისებრივად უნდა შეეძლოს მდგრად განვითარებაზე გადასვლის თითოეულ ეტაპზე მიმდინარე პროცესების შეფასება. ეროვნული ინტერესებისა და უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად შესაძლებელია ისეთი ინდიკატორების შემოღება, რომლებიც დაკავშირებული იქნება მიწისა და წყლის რესურსების გამოყენების საკითხებთან.

ამასთან, ისიც აღსანიშნავია, რომ, მართალია, საქართველოს მთავრობა ახდენს მდგრადი განვითარების იდეების დეკლარირებას და საქართველო მიერთებულია მთელ რიგ საერთაშორისო კონვენციებს, მაგრამ დღემდე არ არის შემუშავებული მდგრადი განვითარების კონცეფცია, არ არის მიღებული ეკოლოგიური კოდექსი, რითაც ჩვენი ქვეყანა ჩამორჩება არა მხოლოდ ევროპის ქვეყნებს, არამედ რუსეთს, ბელორუსიას, ყაზახეთს და უზბეკეთს.

საქართველოს მდგრად განვითარებაზე გადასვლის პერსპექტივების გაანალიზებით ცხადია, რომ ამგვარ განვითარებაზე გადასვლისათვის საჭირო იქნება არცთუ მცირე დრო, აგრეთვე ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სოციალური პრობლემების ეტაპობრივი გადაჭრა.

ჩვენი აზრით, მდგრად განვითარებაზე გადასვლა უნდა მოხდეს შემდეგი ეტაპების მიხედვით:

პირველი ეტაპი – მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევა, პირობების მომზადება მდგრადი განვითარების პრინციპების ჩართვისათვის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ საქმიანობაში, ეკონომიკის დივერსიფიკაცია და ტექნოლოგიური მიღწევების დანერგვა (მოსამზადებელი ეტაპი).

მეორე ეტაპი – სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მიღწევა და ეფექტიანი საბაზრო მექანიზმებისა და ინსტიტუტების ფორმირება, ცხოვრების ხარისხის მიხედვით ლიდერი ქვეყნების შემადგენლობაში ადგილის დამკვიდრება, ბუნებრივი რესურსების არარაციონალური გამოყენებისაგან მიღებული დანაკარგების შემცირება, ქვეყნის ეკოლოგიური მდგრადობის მაღალი დონის მიღწევა (შუალედური ეტაპი, საშუალოვადიანი პერსპექტივა).

მესამე ეტაპი – მდგრადი განვითარების აღიარებული კრიტერიუმებისა და პრინციპების დაკმაყოფილება, ანუ მდგრადი განვითარების მიღწევა (დასკვნითი ეტაპი, გრძელვადიანი პერსპექტივა).

### **გამოყენებული ლიტერატურა**

1. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება. თბილისი, ”მერიდიანი”, 2006.
2. წერეთელი გ. გარემო ბუნების დაცვის პროცესთა ეკონომიკური რეგულირების საკითხები საბაზრო ურთიერთობების პირობებში. თბილისი, "მეცნიერება", 2003.
3. Бобылев С. Н., Гирусов Э. В., Перелет Р. А. Экономика устойчивого развития. Изд-во Ступени, Москва, 2004.
4. Иванов В.А. Методологические основы устойчивого развития. Москва, 2008.



5. Миркин Б. М., Наумова Л. Г. Устойчивое развитие. Уфа: РИЦ Баш ГУ, 2009.
6. «Наше общее будущее»: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)". Пер. с англ./Под ред. и с послесл. С. А. Евтеева и Р. А. Перелета. М.; Прогресс, 1989.
7. Перелет Р. А. Выявление показателей устойчивого развития. Проблемы окружающей среды и природных ресурсов. ВИНТИ, № 6, 1995.
8. Устойчивое экологобезопасное развитие. Под ред. А. Д. Урсула. М.; Издательство РАГС, 2001.
9. Яблоков А. В. и др. Охрана живой природы: проблемы и перспективы. Под ред. Н. Ф. Реймерса. Москва, 1983.
10. Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний. Авторс. коллек., Москва, 2007.

*Khuskivadze Mamuka*

**PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF SUSTAINABLE ECONOMIC  
DEVELOPMENT OF GEORGIA UNDER GLOBALIZATION  
SUMMARY**

In the work there is considered the problems and perspectives of sustainable economic development of Georgia under globalization.

There is analyzed the criteria of sustainable economic development such as an index of life quality and an index of economic sustainability. There is elucidated the measures of improvement of these indices.

There are formulated the stages of a transition of Georgia to sustainable economic development under globalization.

*მერაბ ჯუღაყიძე*

**ადამიანური კაპიტალი და გლობალიზაცია**

**პრეამბულა**

ადამიანური კაპიტალი არის ცოდნის, გონებრივი და ფიზიკური შესაძლებლობის, უნარ-ჩვევების ერთობლიობა, რომელიც გამოიყენება ადამიანის და მთლიანად საზოგადოების მრავალმხრივი მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად. ტერმინი პირველად თეოდორ შულცმა გამოიყენა, ხოლო მისმა მიმდევარმა გერი ბეკერმა განავითარა ეს იდეა, დაასაბუთა რა ადამიანურ კაპიტალში დაბანდების ეფექტიანობა და ჩამოაყალიბა ადამიანის მოქმედების ეკონომიკური მიდგომა.

თავდაპირველად ადამიანური კაპიტალის ცნება განიხილებოდა, როგორც ინვესტიციების ერთობლიობა ადამიანში, რომელიც მის შრომის უნარს აძლიერებდა - განათლება და პროფესიული ჩვევები. შემდგომ ადამიანური კაპიტალის ცნება არსებითად გაფართოვდა. მსოფლიო ბანკის ექსპერტების უკანასკნელი გაანგარიშებების მიხედვით, მასში ჩართულია სამომხმარებლო დანახარჯები - ოჯახის დანახარჯები კვებაზე, ტანსაცმელზე, საცხოვრებელზე, განათლებაზე, კულტურაზე, ასევე სახელმწიფოს დანახარჯები ამ მიმართულებით. ადამიანური კაპიტალი შეიძლება არსებობდეს ჯანმრთელობის და განათლების ფორმით.

ადამიანური კაპიტალი, ფართო გაგებით, ეკონომიკური განვითარების ინტენსიური საწარმოო ფაქტორია, საზოგადოების და ოჯახის განვითარებაა, რომელიც შრომითი რესურსების განათლებულ ნაწილს მოიცავს; ცოდნაა, ინტელექტუალური და

მმართველობითი შრომის ინსტრუმენტი, საცხოვრებელი და შრომითი საქმიანობის გარემოა, რომელიც ადამიანური კაპიტალის (განვითარების საწარმოო ფაქტორი), ეფექტურ და რაციონალურ ფუნქციონირებას უზრუნველყოფს.

### **გამოკვლევების მიმოხილვა**

ადამიანური კაპიტალი არის ინტელექტი, ჯანმრთელობა, ცოდნა, ხარისხიანი და მწარმოებლური შრომა და ცხოვრების დონე. ადამიანური კაპიტალი ინოვაციური და ცოდნის ეკონომიკის, როგორც განვითარების შემდგომი მაღალი დონის ფორმირების და განვითარების, მთავარი ფაქტორია. ადამიანური კაპიტალის განვითარების და ხარისხის ამაღლების ერთ-ერთი პირობაა მაღალი ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი. ადამიანური კაპიტალი შეიძლება იყოს ინდივიდუალური, ფირმის, ეროვნული.

ადამიანური კაპიტალის თეორია ეყრდნობა ინსტიტუციური, ნეოკლასიკური და ნეოკეინსიანური თეორიების მიღწევებს. მისი წარმოშობა ეკონომიკური მეცნიერების მიმართ რეალური ეკონომიკის და ცხოვრების მოთხოვნებმა განაპირობა. წარმოიშვა ადამიანის როლის და მისი ინტელექტუალური საქმიანობის, დაგროვილი შედეგების საზოგადოების და ეკონომიკის განვითარების ტემპსა და ხარისხზე სიღრმისეული გავლენის პრობლემა. ადამიანური კაპიტალის თეორიის შექმნას ბიძგი მისცა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის ზრდის სტატისტიკურმა მონაცემებმა, რომლებიც უფრო მეტს შეიცავდნენ, ვიდრე ზრდის კლასიკურ ფაქტორებზე ბაზირებული გაანგარიშებები. თანამედროვე პირობებში რეალური პროცესების განვითარების და ზრდის ანალიზმა ადამიანური კაპიტალი თანამედროვე ეკონომიკის და საზოგადოების განვითარების ძირითად მწარმოებლურ და სოციალურ ფაქტორად ჩამოაყალიბა.

ეკონომიკური კატეგორია „ადამიანური კაპიტალი“ თანდათანობით ყალიბდებოდა. პირველ ეტაპზე იგი შემოიფარგლებოდა ცოდნით და ადამიანის შრომის უნარით. საკმაო პერიოდის განმავლობაში ადამიანური კაპიტალი განვითარების მხოლოდ სოციალურ, ანუ ხარჯვით ფაქტორად ითვლებოდა. კერძოდ, ითვლებოდა, რომ ინვესტიციები აღზრდაში, განათლებაში არის არამწარმოებლური დანახარჯები. მეოცე საუკუნის მე-2 ნახევარში ეს შეხედულება კარდინალურად შეიცვალა. **სტენლი ფიშერის** მიხედვით, ადამიანური კაპიტალი არის ადამიანში განსხეულებული უნარი, მიიღოს შემოსავალი, ანუ იგი მოიცავს დაბადებისთანავე მიღებულ უნარს და ტალანტს, ასევე განათლებას და შეძენილ კვალიფიკაციას.

**საიმონ კუზნეცმა** (რუსული წარმოშობის ამერიკელი ნობელიანტი 1971 წელს) გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნების მიერ განვითარებადი ქვეყნების გამოცდილების გაზიარების შემზღუდავ ფაქტორად წარმოადგინა ფიზიკური და ადამიანური კაპიტალის სასტარტო პოტენციალი, ანუ სტარტზე დაგროვილი ადამიანისეული კაპიტალის საკმარისობა არის მთავარი ფაქტორი. ეს შემთხვევითი არ არის, დაგროვილი ადამიანური კაპიტალის მაღალი დონე და ხარისხი აუცილებელია ინსტიტუციური რეფორმების დაჩქარებული განხორციელების, სახელმწიფოს ტრანსფორმაციის, წარმოების ტექნოლოგიური განახლების, ეკონომიკის საბაზრო გარდაქმნისათვის. სწორედ ადამიანური კაპიტალის საკმაოდ მაღალი დონე და ხარისხი უზრუნველყოფს განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყნებში ერთ მოსახლეზე მშპ-ს სტაბილურ ზრდას და მოსახლეობის ცხოვრების დონის და ხარისხის ამაღლებას. ადამიანური კაპიტალი არის განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკის შესაძლო სტაბილური ზრდის მთავარი დომინანტი.

ამერიკელმა ეკონომისტმა **ედვარდ დენისონმა** დაამუშავა ეკონომიკური ზრდის ფაქტორების კლასიფიკაცია. მის მიერ შერჩეული 23 ფაქტორიდან 4 მიეკუთვნება შრომას, 4 – კაპიტალს, 1-მიწას, 14 კი სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის წვლილს გვიჩვენებს. მისი აზრით, ეკონომიკური ზრდა განისაზღვრება არა იმდენად დახარჯული ფაქტორების

რაოდენობით, არამედ მათი ხარისხით და ამ ხარისხის ზრდით. მან გამოიკვლია აშშ-ს ეკონომიკა 1929-1982 წწ. და პირველ ადგილზე სამუშაო ძალის ხარისხი დააყენა. დენისონმა გააკეთა დასკვნა, რომ ერთ მუშაკზე გამოშვების (შრომის მწარმოებლურობა) ზრდის განმსაზღვრელი ფაქტორი არის განათლება, როგორც ადამიანური კაპიტალის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი.

**თეოდორ შულცმა** (ნობელიანტი 1979 წელს) ადამიანისეული კაპიტალი საწარმოო ფაქტორად და ინდუსტრიული და პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის მთავარ მამოძრავებელ ძალად გამოაცხადა. ადამიანში ინვესტიციის განხორციელების ძირითად შედეგად იგი თვლიდა ადამიანში შრომის უნარის დაგროვებას, საზოგადოებაში მის ეფექტურ შემოქმედებით საქმიანობას, ჯანმრთელობის შენარჩუნებას. იგი თვლიდა, რომ ადამიანისეულ კაპიტალს აქვს მწარმოებლური ხასიათის აუცილებელი ნიშნები, მას შეუძლია დაგროვება და კვლავწარმოება. მისი შეფასებით საზოგადოებაში წარმოებული ერთობლივი პროდუქტიდან ადამიანისეული კაპიტალის დაგროვებაზე გამოიყენება საერთო სიდიდის არა 1/4, როგორც მეოცე საუკუნის კვლავწარმოების უმრავლესი თეორიებიდან გამომდინარეობდა, არამედ – 3/4.

**გერი ბეკერმა** (ნობელიანტი 1992 წელს) ადამიანური კაპიტალის ცნება გადაიტანა მიკროდონეზე. მან განათლების ეკონომიკური ეფექტიანობა შეაფასა ყოველი მუშაკისათვის. დამატებითი შემოსავალი უმაღლესი განათლებისგან მან ასე განსაზღვრა: კოლეჯდამთავრებულის შემოსავალს გამოაკლო ზოგადი საშუალო განათლების მქონე მუშაკის შემოსავალი. განათლების დანახარჯებში შედის როგორც პირდაპირი, ისე ალტერნატიული დანახარჯები – სწავლის პერიოდში ხელიდან გაშვებული შემოსავალი. განათლებაში ინვესტიციების უკუგება მან შეაფასა, როგორც შემოსავლების ხარჯებთან შეფარდება, რაც მიახლოებით წლიური მოგების 12-14%-ის ტოლია. მან განასხვავა სპეციალური და საერთო ინვესტიცია ადამიანში. მუშაკთა სპეციალური მომზადება ფირმის კონკურენტული უპირატესობის ფორმირებას ახდენს, რაშიც თვითონ ფირმები და კორპორაციები არიან დაინტერესებულნი. მან გამოიკვლია პირადი შემოსავლის განაწილება, მისი ასაკობრივი დინამიკა, ქალის და კაცის შრომის ანაზღაურების უთანაბრობა. აჩვენა, რომ განათლება არის შემოსავლების გადიდების საშუალება დაქირავებული მუშაკისათვის, დაქირავებულისა და მთლიანად სახელმწიფოსთვის. შედეგად ფინანსისტები და მეწარმეები განათლებაზე დანახარჯებს განიხილავენ, როგორც პერსპექტიულ კაპიტალდაბანდებებს, რომელსაც შემოსავალი მოაქვს. ბეკერი მუშაკს განიხილაგდა, როგორც მარტივი შრომის ერთი ერთეულის და მასში განხორციელებული ადამიანისეული კაპიტალის ცნობილი რაოდენობის კომბინაციას. მუშაკის ხელფასს (შემოსავალს) – მისი მარტივი შრომის საბაზრო ფასის და ადამიანში დაბანდებული ინვესტიციისგან მიღებული შემოსავლის თანაფარდობას. მისი შეფასებით, მუშაკის შემოსავლის ძირითადი ნაწილი ადამიანურ კაპიტალს მოაქვს. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის მონაცემებით, განათლებაში ჩადებული ინვესტიციის 1%-ით ზრდა იწვევს მშპ-ს 0.35%-ით ზრდას, ხოლო სწავლების ხანგრძლივობის 1 წლით ზრდა – მშპ-ს 3-6%-ით ზრდის.

### **ადამიანური და ფიზიკური კაპიტალი**

კვალიფიციურ შრომას, რომელზეც ჩვენ ფოკუსირებას ვახდენთ, აქვს კოლექტიური სახელი – ადამიანური კაპიტალი, რადგან მას ფიზიკურ კაპიტალთან რამდენიმე მნიშვნელოვანი თვისება აკავშირებს. **პირველი**, როგორც ფიზიკურ კაპიტალში, აქაც ფოკუსირებას ადამიანის პროდუქტიულობის თვისებაზე ვამახვილებთ, რომელიც მეტი პროდუქციის გამოშვების შესაძლებლობის მახასიათებელია; **მეორე**, კონცენტრაციას ვახდენთ კვალიფიკაციაზე წარმოებასთან კავშირში, ისევე, როგორც ვამბობთ, რომ

ფიზიკური კაპიტალის მთავარი ასპექტი ის არის, რომ იგი თვითონ არის პროდუქცია. ფიზიკური კაპიტალის წარმოებაზე გაწეული ინვესტიცია ეკონომიკის მთავარი დანახარჯებია; **მესამე**, ორივე კაპიტალი იძლევა უკუგებას, რომელთა ფორმა განსხვავებულია: ადამიანური კაპიტალის უკუგება მისი მფლობელი მუშაკისათვის მაღალ ხელფასში გამოიხატება, რომელიც მხოლოდ მაშინ მიეცემა როცა მუშაობს, ხოლო ფიზიკური კაპიტალის მფლობელი მისგან სიკეთეს იღებს მაშინაც კი, როცა შორეულ კუნძულებზე ისვენებს; **დასასრულ**, ფიზიკური კაპიტალის მსგავსად, ადამიანური კაპიტალიც ცვდება (უფასურდება).

ხშირ შემთხვევაში ადამიანური კაპიტალის აკუმულაცია და მისი გავლენა წარმოებაზე ფიზიკური კაპიტალის ახლო ანალოგია: განათლებაზე გაწეული დანახარჯი, რომელიც ადამიანურ კაპიტალს აწარმოებს, ფიზიკური კაპიტალის საწარმოებლად დახარჯული ინვესტიციის მსგავსია. ადამიანური და ფიზიკური კაპიტალი ორივე პროდუქციის გამოშვებაზე გაწეული დანახარჯებია. მათი წილი მშპ-ში დაახლოებით თანაბარია. ქვეყნებს შორის ადამიანური და ფიზიკური კაპიტალის აკუმულირებაში განსხვავება ასევე, თუ რატომ არის ზოგი ქვეყანა მდიდარი და ზოგი – ღარიბი. ადამიანურ და ფიზიკურ კაპიტალს შორის არსებობს **განსხვავება**: ფიზიკურ კაპიტალში ინვესტირება მისი შემოსავლიანობით აიხსნება: თუ ფიზიკური კაპიტალიდან შემოსავალი არ მიიღო, არავის ენდომება მისი ფლობა. მისგან განსხვავებით, ადამიანები ადამიანურ კაპიტალს ჯანმრთელობის ფორმით მარტო ეკონომიკური თვალსაზრისით არ შეაფასებენ. ის ფაქტი, რომ კარგი ჯანმრთელობა ადამიანს უფრო პროდუქტიულად აქცევს, მეორეხარისხოვანია, როცა ვღებულობთ გადაწყვეტილებას საკუთარი თუ ჩვენი შვილების ჯანმრთელობის შესახებ. გადაწყვეტილება ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების შესახებ განათლების საშუალებით არის ეკონომიკური გადაწყვეტილება, მაგრამ მხოლოდ ნაწილობრივ. ადამიანები განათლებას აფასებენ როგორც მაღალი შემოსავლის წყაროს და როგორც მათი ინტელექტუალური და სულიერი ცხოვრების გამდიდრების გზას.

### **ადამიანური კაპიტალის პარადიგმა**

ამჟამად ადამიანური კაპიტალის თეორიის და პრაქტიკის ბაზაზე შეიქმნა და სრულყოფილი ხდება აშშ-ს და წამყვანი ევროპული ქვეყნების განვითარების წარმატებული პარადიგმა. ამ თეორიის საფუძველზე **შედეგთმა** მოახდინა თავისი ეკონომიკის მოდერნიზაცია და 2000 წლიდან მსოფლიო ეკონომიკაში ლიდერის პოზიციები დაიბრუნა. **ფინეთმა** კი დროის ისტორიულად მცირე მონაკვეთში მოახერხა ძირითადად ნედლეულის ეკონომიკიდან ინოვაციურ ეკონომიკაზე გადასვლა. შექმნა რა საკუთარი კონკურენტუნარიანი მაღალი ტექნოლოგიები, უარი არ უთქვამს თავისი მთავარი ბუნებრივი სიმდიდრის – ტყის სიღრმისეულ გადამუშავებაზე. ფინეთი მსოფლიოში პირველ ადგილზე გავიდა მთლიანად კონკურენტუნარიანი ეკონომიკის რეიტინგის მიხედვით. უფრო მეტიც, ტყის ისეთ საქონლად გადამუშავებით მიღებული შემოსავლით, რომელშიც მაღალი დამატებული ღირებულებაა, მათ შექმნეს ინოვაციური ტექნოლოგიები და პროდუქტები.

მეცნიერების განვითარებამ, ინფორმაციული საზოგადოების შექმნამ წინა პლანზე წამოწია განვითარების რთული ინტენსიური ფაქტორის – ადამიანური კაპიტალის – შემადგენელი ნაწილების ცოდნა, განათლება, ჯანმრთელობა, მოსახლეობის და წამყვანი სპეციალისტების ცხოვრების ხარისხი, რომლებიც განსაზღვრავს ეროვნული ეკონომიკის კრეატიულობას და ინოვაციურობას. ცხოვრების ხარისხის ზრდის, ცოდნის ეკონომიკის, ინფორმაციული საზოგადოების შექმნისა და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებისათვის სტაბილური პირობების შესაქმნელად უდიდესი უპირატესობა აქვთ ქვეყნებს დაგროვილი ხარისხიანი ადამიანური კაპიტალით, ანუ განათლებული, ჯანმრთელი და ოპტიმისტი მოსახლეობით, კონკურენტუნარიანი პროფესიონალებით

ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროში, განათლებაში, მეცნიერებაში, მართვასა და სხვა სფეროებში.

ადამიანური კაპიტალის ბირთვია ადამიანი, მაგრამ ამჯერად ადამიანი – განათლებული, შემოქმედი და ინიციატივიანი, პროფესიონალიზმის მაღალი დონით. ადამიანური კაპიტალი ეროვნული სიმდიდრის მთავარ ნაწილს განსაზღვრავს. არაკვალიფიციური შრომა კი განვითარებად ქვეყნებშიც კი თანდათან მცირდება და გაქრობას ექვემდებარება.

ადამიანური კაპიტალი იქმნება მოსახლეობის ცხოვრების დონის და ხარისხის ასამაღლებლად, ინტელექტუალურ საქმიანობაში განხორციელებული ინვესტიციების ხარჯზე. მათ შორის აღზრდაში, განათლებაში, ჯანმრთელობაში, ცოდნაში (მეცნიერებაში), მეწარმეობრივ უნარსა და კლიმატში, შრომის ინფორმაციულ უზრუნველყოფაში, ეფექტური ელიტის ფორმირებაში, მოქალაქეთა და ბიზნესის უსაფრთხოებაში და ეკონომიკურ თავისუფლებაში, ასევე კულტურაში, ხელოვნებაში და სხვა შემადგენელ ნაწილებში. ადამიანისეული კაპიტალი ასევე ივსება სხვა ქვეყნებიდან შემოსულთა ხარჯზე, ხოლო მცირდება ქვეყნიდან მათი გასვლის კვალობაზე. იგი განჭოლავს მთელ ეკონომიკას და საზოგადოებას, უზრუნველყოფს მის ფუნქციონირებას, ხოლო მისი დაბალი ხარისხი ზღუდავს განვითარებას.

ადამიანური კაპიტალის განვითარების წარმმართველია კონკურენცია, ინვესტიციები, ინოვაციები. ეკონომიკის ინოვაციური სექტორი, ელიტის კრეატიული ნაწილი, საზოგადოება, სახელმწიფო – მაღალხარისხიანი დაგროვების წყაროებია ადამიანური კაპიტალისათვის, რომელიც განსაზღვრავს ქვეყნის განვითარების მიმართულებებს და ზრდის ტემპებს. სწორედ ქვეყნის ელიტა განსაზღვრავს მისი განვითარების მიმართულების ვექტორს. ინვესტიციები ქმნის კოლექტიურ სამოქალაქო ინტელექტს, რომელიც მიმართულია შენებაზე. განვითარებად ქვეყანაში შეუძლებელია ყველგან შეიქმნას კონკურენტუნარიანი კომფორტული პირობები უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტებისათვის. ამიტომ იქმნება სპეციალური ეკონომიკური ზონები, ტექნოპოლისები და ტექნოპარკები (ჩინეთი, ინდოეთი), სადაც რეალიზებულია ცხოვრების განსაკუთრებული რეჟიმი, გაძლიერებული უშიშროება და უკეთესი ცხოვრების ხარისხი. კორუმპირებულ ქვეყანაში კი ადამიანური კაპიტალი დეგრადირებას განიცდის.

### **ეროვნული ადამიანური კაპიტალის გაანგარიშება**

ეროვნული ადამიანური კაპიტალი არის ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის ნაწილი. ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრე მოიცავს ფიზიკურ, ადამიანურ, ფინანსურ და ბუნებრივ კაპიტალს. ეროვნული ადამიანური კაპიტალი მოიცავს სოციალურ, პოლიტიკურ კაპიტალს, ეროვნულ ინტელექტუალურ პრიორიტეტებს, ეროვნულ კონკურენტულ უპირატესობებს და ქვეყნის ბუნებრივ პოტენციალს. იგი იზომება ღირებულებით, რომელიც გაიანგარიშება ინვესტიციების, დისკონტირების და სხვა მეთოდებით. ქვეყნების ეროვნული ადამიანური კაპიტალის ღირებულება დანახარჯების მეთოდით მსოფლიო ბანკის ექსპერტებმა შეაფასეს. გამოყენებული იქნა ადამიანური კაპიტალის შემადგენელი ნაწილების შეფასება სახელმწიფოს, ოჯახის, მეწარმისა და სხვადასხვა ფონდების დანახარჯების მიხედვით. მათი საშუალებით შეიძლება განისაზღვროს საზოგადოების მიმდინარე ყოველწლიური დანახარჯები ადამიანური კაპიტალის კვლავწარმოებაზე.

განვითარებულ ქვეყნებში ადამიანური კაპიტალი ეროვნული სიმდიდრის 70-80%-ს შეადგენს. აშშ-ში 2000 წელს ადამიანური კაპიტალის ღირებულებამ შეადგინა 95 ტრილიონი დოლარი, ანუ ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის 77%, მსოფლიო ადამიანური კაპიტალის – 26%, ჩინეთის – 25, 77%, 7%, რუსეთის – 30 ტრილიონი დოლარი, 50%, 8%,

ბრაზილიის – 9, 74%, 2% ინდოეთის – 7, 58%, 2%, ევროკავშირის ქვეყნების წილი 57%-ია. მსოფლიო ადამიანური კაპიტალი შეადგებს მსოფლიო სიმდიდრის 66%-ს.

საქართველოს ეროვნული სიმდიდრე შეადგენს 750 მილიარდ დოლარს (2011), რომლის 50%-ს შეადგენს ადამიანური კაპიტალი, 30%-ს – ფიზიკური კაპიტალი, ხოლო 20%-ს – კვლავწარმოებითი კაპიტალი. საქართველოს ეროვნულ სიმდიდრეში ადამიანური კაპიტალის შედარებით დაბალი წილი შეიძლება აისხნას არა ბუნებრივი რესურსების სიუხვით, არამედ გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში საქართველოს ეკონომიკაში შექმნილი სირთულეებით და ყველაზე კვალიფიციური და რეპროდუქციული უნარის მქონე სამუშაო ძალის ქვეყნიდან ინტენსიური გადინებით.

უმეტესი ქვეყნების ადამიანური კაპიტალი აღემატება ეროვნული სიმდიდრის ნახევარს (გარდა ოპეკ-ის ქვეყნებისა). ადამიანური კაპიტალის პროცენტულ წილზე არსებითად მოქმედებს ბუნებრივი რესურსების ღირებულება. კერძოდ, რუსეთში ბუნებრივი რესურსების ღირებულება შედარებით დიდია, რაც ადამიანური კაპიტალის წილს ამცირებს.

მსოფლიო ადამიანური კაპიტალის ძირითადი ნაწილი თავმოყრილია განვითარებულ ქვეყნებში. ეს იმით არის განპირობებული, რომ უკანასკნელ ნახევარ საუკუნეში ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში 2 – 3 ჯერ აჭარბებს ინვესტიციებს ფიზიკურ კაპიტალში. არსებობს გარკვეული სირთულეები ადამიანური კაპიტალის შეფასებისას განვითარების სხვადასხვა დონეზე მყოფი ქვეყნებისათვის. მათ შორის არის არსებითი განსხვავება მწარმოებლურობაში კაპიტალის ერთეულზე, ასევე ძალიან განსხვავებულია განათლების და სამედიცინო მომსახურების ხარისხი.

### **ადამიანური კაპიტალის ტიპები**

ადამიანური კაპიტალი საწარმოო ფაქტორის ეფექტიანობის ხარისხის მიხედვით შეიძლება დავეყოს როგორც უარყოფითი (დამანგრეველი) და დადებითი (შემქმნელი). უარყოფითი ადამიანური კაპიტალი არის დაგროვილი ადამიანური კაპიტალის ნაწილი, რომელიც არ იძლევა რაიმე სასარგებლო უკუგებას ინვესტიციაზე: გამოუსწორებელი დამნაშვე, დაქირავებული მკვლელი – ეს დაკარგული ინვესტიციაა ოჯახისა და საზოგადოებისათვის. უარყოფით ადამიანურ კაპიტალში მნიშვნელოვანი წილი შეაქვს კორუფციონერს, ნარკომანს, ლოთს. ასეთი კაპიტალი მოითხოვს დამატებით ინვესტიციებს მოსახლეობის მენტალიტეტის და კულტურის შესაცვლელად. ასევე არაეფექტური ინვესტიციების მაგალითია რუსეთში არსებული საბრძოლო მომწამვლელი ნივთიერებები და მოძველებული ტანკები, რომელთა უტილიზაციაზე უფრო მეტი თანხები იხარჯება, ვიდრე თავის დროზე მათ წარმოებაზე დაიხარჯა.

დადებითი ადამიანური კაპიტალი განისაზღვრება, როგორც დაგროვილი ადამიანური კაპიტალი, რომელიც ინვესტიციებისგან სასარგებლო უკუგებას უზრუნველყოფს. იგი ინერციული საწარმოო ფაქტორია, უკუგებას გარკვეული დროის შემდეგ იძლევა. თუმცა ისტორიულად მოკლე დროში შეიძლება მივიღოთ უკუგება განათლებასა და ჯანდაცვაში ჩადებული ინვესტიციისგან, ხოლო მენტალიტეტი საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდება.

### **დასკვნა**

ყოველი ქვეყანა, რომელიც მიზნად ისახავს ცივილიზებული, ლიბერალურ და დემოკრატიულ ღირებულებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოება შექმნას, მიზნის მისაღწევად განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, მაქსიმალურად მეტი ადგილობრივი თუ უცხოური ინვესტიციები ჩადოს ადამიანური კაპიტალის განვითარებაში, საიდანაც ფიზიკურ კაპიტალთან შედარებით უკუგება მნიშვნელოვნად მაღლია.

ვენურული კაპიტალისტები – სპეციალისტები, მენეჯერები და ბიზნეს-ანგელები – მაღალკვალიფიციური, ბუნებისგან დაჯილდოებული სპეციალისტები არიან, რომლებიც შესაბამის პირობებს ითხოვენ ცხოვრებისა და მუშაობისათვის და, ასევე, მაღალ შემოსავლებს. მთელ მსოფლიოში მათზე მოთხოვნა დიდია და ისინი დეფიციტურნი არიან. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის და ღია საზღვრების პირობებში ბიზნეს-ანგელები და სხვა ვენურისტები მიდიან იქ, სადაც მათთვის უფრო მოსახერხებელია და შემოსავლიანი. ინოვაციური ეკონომიკის, ვენურული ბიზნესის და ინფორმაციული საზოგადოების თავისებურება არის ის გარემოება, რომ მათთვის სასურველი გარემო, ცხოვრების მაღალი ხარისხი უნდა განხორციელდეს განვითარებულ ქვეყნებთან მიმართებაში და გლობალიზაციის პირობებში, ამიტომ, იმისათვის რომ შევინარჩუნოთ სპეციალისტები და მოვამზადოთ ახლები, საჭიროა ყოველი ახალი საწარმო მხოლოდ უკანასკნელი ტექნოლოგიური მიღწევების და თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად იქნეს გამართული.

ჩვენს ქვეყანას მნიშვნელოვანი ინტელექტუალური პოტენციალი გააჩნია: ტრადიციულად შეილებისათვის კარგი განათლების მისაღებად ოჯახების უმრავლესობის მოწადინება ნიშანდობლივია. საჭიროა აღზრდის, განათლების, ინოვაციური ცოდნის მიღების პროცესის სწორად წარმართვა და გლობალიზაციის ტენდენციების შეფასება. ბუნებრივი რესურსებით ღარიბი ჩვენნაირი პატარა ქვეყნისათვის ადამიანური კაპიტალის წილის გაზრდაზე ზრუნვა ქვეყნის განვითარების გრძელვადიანი სტრატეგიის ქვეკუთხედი უნდა იყოს.

#### **ბამოყენებული ლიტერატურა**

1. ჯულაყიძე მ. ადამიანური ფაქტორის როლი თანამედროვე ეკონომიკაში. ყოველკვირეული გაზეთი “ბანკები და ფინანსები” №24(245) 21-27 ივლისი 2010 წელი. გვ. 17.
2. არჩვაძე ი. ადამიანური კაპიტალი, როგორც ეროვნული სიმდიდრის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი. ჟურნალი “საქართველოს ეკონომიკა” №11, 2006.
3. Merab Julakidze A Macro model of Georgia's Socioeconomic Development and its use in forming Economic Policy. Volume 11, Issue 1, 2010. CA&CC Press Sweden. p.p. 137-144.
4. David N. Weil. Economic Growth. Brown University. Second Edition. 2008.

*Julakidze Merab*

#### **HUMAN CAPITAL AND GLOBALIZATION SUMMARY**

Economic growth is an important topic because it has such a significant impact on the welfare of so many people. The most straightforward explanation for differences in income among countries is differences in their accumulation of factors of production. Workers in wealthy countries use more machines, computers and infrastructure. That is, physical capital than do workers in poor countries. Workers in rich countries also have more and better education human, capital than do workers in poor countries. Workers in rich countries are healthier than are workers in poor countries.

Theoretically, it would be possible for low capital accumulation to explain poor countries' poverty fully. However our quantitative analysis showed that low capital accumulation was not by itself the answer. The former Soviet Union, which did a good job accumulating physical and human capital but failed economically, clearly exemplifies how factor accumulation alone cannot explain economic growth. Georgia is poor country with natural resources, for developed our economic we to bend every effort to accumulate human capital and create a new information society.

## კონფერენციის მონაწილეები

1. **აბუსაძე რამაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი
2. **აბუსაძე ნინო** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
3. **АББАСОВ ЭМИНЬ ОКТАЙ ОГЛЫ** – Докторант Института Экономики Национальной Академии Наук Азербайджанской Республики (Азербайджан)
4. **აბულაძე რატი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
5. **ანანიაშვილი იური** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი
6. **ანბურიძე ოთარ** – მაგისტრანტი
7. **არევაძე ნანული** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
8. **არნანია-კეკელიძე თამილა** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი (საქართველო); ტომას ბატას უნივერსიტეტის სრული პროფესორი (ჩეხეთი)
9. **ასათიანი როზმტა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
10. **ასლანიშვილი დავით** – საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი
11. **აჩუაშვილი ნუნუ** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
12. **ახვლედიანი ნონა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
13. **БАБЕНКО АРСЕНИЙ ИГОРЕВИЧ** – студент бакалавриата Кубанского Государственного Университета (Российская Федерация)
14. **ბაღიაშვილი ელისაბედ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი
15. **BARANOVSKAYA MARINA** – PhD in Economics, Associated Professor of International Economic Relationships Department of Odessa National Economic University (Ukraine)
16. **ბაჩიაშვილი თამარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
17. **ბელიშვილი თამარ** – გორის სასწავლო უნივერსიტეტის სტუდენტი
18. **BELINSKAJA LARISA** – Doctor, Associated Professor of International Business School of Vilnius University (Lithuania)
19. **ბენაშვილი ციალა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
20. **ბერიშვილი ხათუნა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
21. **ბერულავა ბიორბი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
22. **ბიბილაშვილი ნანა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
23. **ბიძინაშვილი დავით** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, გორის სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
24. **ბიჭიკაშვილი თამარ** – სეუ სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
25. **БОБРИВНЫЙ ЛЕОНИД** – Профессор Национального Университета Пищевых Технологий (Киев, Украина)
26. **ბრეგვაძე ბიორბი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
27. **БРИТЧЕНКО ИГОРЬ ГЕННАДИЕВИЧ** – доктор экономических наук, профессор, Академик Академии экономических наук Украины, директор Межотраслевого института повышения квалификации и переподготовки специалистов Полтавского университета экономики и торговли (Украина)
28. **ბურღული ვახტანგ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე



29. **ГАДЖИЕВ ФАЗИЛЬ** – кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономический анализ и аудит» Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
30. **ბამსახუროია თამაზ** – აკადემიური წოდების სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
31. **ГАСАНОВА НАЗРИН** – студент Факультета Международных Экономических Отношений Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
32. **ბელაშვილი სიმონ** – თსუ სრული პროფესორი
33. **ГЕЛАШВИЛИ МАДОНА** – доктор экономики, ассоциированный профессор, заместитель декана экономического факультета Сухумского Государственного Университета
34. **ბენგალია ბადრი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
35. **ბვარამია ნახი** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
36. **ბვერდვითელი ნატალია** – თსუ სტუდენტი
37. **ბობიაშვილი შალვა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
38. **ბობოხია რევაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
39. **ბრიგალაშვილი ლევა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
40. **ГРУЩИНСКАЯ НАТАЛИЯ НИКОЛАЕВНА** – кандидат экономических наук, доцент Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины
41. **ГУБА АННА ВИКТОРОВНА** – младший научный сотрудник Института мировой экономики и международных отношений НАН Украины
42. **ღვლაშვილი ნატა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
43. **ДАВЫДЮК НАТАЛЬЯ АЛЕКСАНДРОВНА** – кандидат экономических наук, доцент Кубанского Государственного Университета (Российская Федерация)
44. **დათუნაშვილი ლინა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
45. **ღვამამი ანზორ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
46. **ღვამთრაძე ნინო** – თსუ სტუდენტი
47. **ღვალაშვილი ლია** – თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
48. **ღიხაგიორჯია ირმა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
49. **ღუღაშვილი თამარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
50. **ელბენდარაშვილი ცირა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი
51. **ЕЛЬШИНА ВЕРА ВИКТОРОВНА** – кандидат экономических наук, доцент кафедры мировой и региональной экономики Пермского Государственного Национального Исследовательского Университета (г. Пермь, Российская Федерация)
52. **ერქომაიშვილი გულნაზ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
53. **ვუშაგური მაია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პროფესორი
54. **ВИТАС АРТУРАС** – Лектор кафедры Экономической политики, Экономический факультет, Вильнюсский Университет (Литва)
55. **ЗАВАДСКАЯ ЮЛЯ** – аспирант Житомирского Национального Агроекологического Университета (Украина)
56. **ზუბიაშვილი მზია** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
57. **თაფლაძე თამარ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი

58. **თეთრაული ციციხო** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
59. **თოდუა ნუზარ** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი
60. **თოთლაძე ლია** – ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი
61. **ЯЦЕНКО ОЛЬГА НИКОЛАЕВНА** – кандидат экономических наук, доцент Житомирского Национального Агроэкологического Университета (Украина)
62. **ИБРАГИМОВ МУСЛИМ АЗАД ОГЛЫ** – кандидат экономических наук, доцент Азербайджанского Государственного экономического Университета (Азербайджан)
63. **კაკულია ეთერ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
64. **კაპანაძე მარიამ** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
65. **KASNAUSKIENE GINDRA** – Doctor, Professor of International Business School of Vilnius University (Lithuania)
66. **კაციტაძე ნანა** – პროფესორი
67. **კვარაცხელია დიმიტრი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
68. **კვარაცხელია მურმან** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
69. **კვატაშიძე ნადეჟდა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
70. **КЕРИМЛИ ИРШАД АБДУЛ ОГЛЫ** – доктор экономических наук, профессор кафедры Международных экономических отношений Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
71. **КЕРИМОВ ФИКРЕТ ТАРИЕЛ ОГЛЫ** – Диссертант Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
72. **КЕРИМОВА ДЖАМИЛЯ** – аспирант кафедры «Банковское дело» Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
73. **კვიციანი ბიორბი** – თსუ ასისტენტ-პროფესორი
74. **კილაძე თამარ** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
75. **КИЛЬНИЦКАЯ ЕЛЕНА** – Кандидат экономических наук, Житомирский Национальный Агроэкологический Университет (Украина)
76. **კიჭმათიშვილი ქეთევან** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის უმასწავლებელი
77. **KOZAK YURIY** – Doctor of Economics, Professor, Head of International Economic Relationships Department of Odessa National Economic University (Ukraine)
78. **კოკია ქეთევან** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
79. **კონჯარია ელგუჯა** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
80. **КОСТИУКОВА ИНЕССА НИКОЛАЕВНА** – кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита Кубанского государственного университета (Российская Федерация)
81. **კოდუაშვილი პაატა** – საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი
82. **KUBINIY N.** – PhD, Professor of Uzhgorod National University, Director of Business Support Center (Ukraine)
83. **კურატაშვილი აღვრედ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
84. **კუხალაშვილი დავით** – ისტორიის დოქტორი
85. **კუხალაშვილი თეა** – თსუ სტუდენტი
86. **კუხალაშვილი-ბურული მხევიანი** – სოფლის მეურნეობის დოქტორი
87. **КУЧЕР ОЛЬГА СЕРГЕЕВНА** – аспирант и младший научный сотрудник Института экономико-правовых исследований Национальной академии наук Украины (г. Донецк, Украина)

88. **ლაზარაშვილი თეა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
89. **ლაჭყბიანი დიანა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
90. **ЛУГОВСКОЙ ДЕНИС ВЛАДИМИРОВИЧ** – кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита Кубанского государственного университета (Российская Федерация)
91. **მაბრაქველიძე დალი** – საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობათა სასწავლო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
92. **მათიაშვილი მარიამ** – თსუ სტუდენტი
93. **მაისურაძე მარინა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
94. **მაკალათია ირაკლი** – თსუ დოქტორანტი
95. **მაღანია ელისაბედი** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
96. **МАМЕДОВА НАТАВАН** – диссертант Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
97. **მარგველაშვილი ბობოლა** – საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი
98. **МАРКОСЯН АШОТ** – Доктор экономических наук, профессор Ереванского государственного университета архитектуры и строительства (Армения)
99. **МАРТИРОСЯН ТИГРАН** – Кандидат экономических наук, доцент Ереванского государственного университета архитектуры и строительства (Армения)
100. **მასურაშვილი იოსებ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პროფესორი, „ინოვაციური მენეჯმენტის ცენტრის“ ხელმძღვანელი
101. **მაღლაკელიძე ეკატერინე** – თსუ ასოცირებული პროფესორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
102. **მელაშვილი მადეა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
103. **მეზრეველი მარინა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის წამყვანი სპეციალისტი
104. **მეძვავიშვილი ელბუჯა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი
105. **მეყანაშვილი ეკატერინე** – თსუ ასისტენტ-პროფესორი
106. **MIKLOVDA V.** – Doctor of Science, Member-Correspondent of the National Ukrainian Academy, the Dean of Economical Faculty of the Uzhgorod National University, Chief of the Department of Economics, Management and Marketing (Ukraine)
107. **მიმინოშვილი თემურ** – საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი
108. **МИРЗОЕВ АСАД МАЗАХИМ ОГЛЫ** – Доцент Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
109. **მიძიაშვილი ნინო** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პროფესორი
110. **მუჩიაშვილი მარინა** – თსუ ასოცირებული პროფესორი
111. **ნათელაური იზა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, თსუ ასოცირებული პროფესორი
112. **ნამიჯიშვილი რამაზ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი, სამეცნიერო საზოგადოება “ნიკო ნიკოლაძის” პრეზიდენტი
113. **ნარიშკინიშვილი ქეთი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
114. **ნარსია ლაშა** – ზუგდიდის სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
115. **ნოზაძე ზურაბ** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
116. **OLSHANTSEVA T.** – Deputy Director of the Interdisciplinary Institute for Training and Retraining Specialists of Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
117. **ონიანი იულია** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

118. **ОРЛОВА ВАЛЕНТИНА** – Кандидат экономических наук, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (Украина)
119. **პავლიაშვილი აკაკი** – გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
120. **პავლიაშვილი სოლომონ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სრული პროფესორი, თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი
121. **პაიჭაძე ნუზარ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
122. **პაპავა ვლადიმერ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
123. **პაპასკირი რუსუდან** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
124. **РАД НАТАЛИЯ** – PhD, старший преподаватель Донецкого Национального Университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (Украина)
125. **РЗАЕВ АНАР ЯШАР ОГЛЫ** – Диссертант Азербайджанского Государственного Экономического Университета (Азербайджан)
126. **რევიშვილი ზურაბ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
127. **როსტიაშვილი თამარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
128. **რუხაია ნინო** – თსუ დოქტორანტი
129. **სამგვავაშვილი ნინო** – საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის დოქტორანტი
130. **სარჩიშვილია როლანდ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
131. **სეითური მარია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
132. **სესაძე ვალიდა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
133. **სვირავა ბელა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
134. **სილაბაძე ავთანდილ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
135. **სულაბერიძე ავთანდილ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
136. **სულამანიძე კონსტანტინე** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
137. **СИМОНЯН АРМИНЕ** – Доктор технических наук Ереванского государственного университета архитектуры и строительства (Армения)
138. **სირბილაძე რუსუდან** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ტურიზმის საერთაშორისო სკოლის სასწავლო პროცესის მართვის ცენტრის უფროსი
139. **სოლოღაშვილი დალი** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
140. **სოსელია მარია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
141. **სოსელია ბადრი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
142. **СЯБРО ОКСАНА** – магистр менеджмента внешнеэкономической деятельности, соискатель Дипломатической Академии МИД Украины, Заместитель Главы Представительства ТПП Грузии в Украине
143. **ტაბაბაძე სესილი** – თსუ სტუდენტი
144. **TARALASHVILI TAMAR** – PhD student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
145. **ტიკიშვილი მზია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პროფესორი
146. **ТОКМАДЖЯН СОФИЯ** – Кандидат экономических наук, доцент Ереванского Государственного Университета архитектуры и строительства (Армения)
147. **ტყეშელაშვილი ბოდბეძი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
148. **უფსიანი თათია** – თსუ სტუდენტი
149. **უფსიანი თეა** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

150. **УСТИМЕНКО ВЛАДИМИР АНАТОЛЬЕВИЧ** – доктор юридических наук, профессор, заместитель директора Института экономико-правовых исследований Национальной академии наук Украины (г. Донецк, Украина)
151. **ზარქსაშვილი ნინო** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასისტენტ პროფესორი
152. **ზაჩულია ოლეა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
153. **ზაცინაშვილი ქეთევან** – გორის სასწავლო უნივერსიტეტის სტუდენტი
154. **ზვსტენიძე თეიმურაზ** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
155. **შატელავა სლავა** – გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
156. **შირცხელავა ნანა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
157. **შუთკარაძე რამაზ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
158. **ქავთარაძე თენგიზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
159. **ქავთარაძე მზია** – ასოცირებული პროფესორი, რუსთავის კოლეჯის რექტორი
160. **ქამხაძე თამარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი
161. **ქველაძე ქეთევან** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
162. **ქველაშვილი ბიუღი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ მოწვეული პროფესორი
163. **ქვიციანი ნინო** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
164. **ქისტაური ნუნუ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
165. **ქობლანიძე თამარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
166. **ქურღაძე თინათინ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
167. **ღვინაშვილი ნაირა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
168. **ღვინჯილია ნათია** – თსუ სტუდენტი
169. **ღუღუშაური ზაირა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
170. **ყორღანაშვილი ლარისა** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ ტურიზმის საერთაშორისო სკოლის ხარისხის უზრუნველყოფისა და სამეცნიერო კვლევების ცენტრის უფროსი
171. **ყუზარაძე ბიორბი** – თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელი
172. **შალამბერიძე ხათუნა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
173. **შარაბიძე ნანა** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
174. **შენბელია თეიმურაზ** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი, „საერთაშორისო ბიზნესის“ კათედრის ხელმძღვანელი
175. **შენბელია ვატი** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ზუგდიდის სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
176. **ჩიქოვანი ელენე** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობათა უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
177. **ჩოხელი ეკატერინე** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
178. **ჩხეიძე თინათინ** – სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე

179. **ცუცქირიძე მარინე** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
180. **ქაბისაური ლია** – თსუ დოქტორანტი
181. **ჭანია მაია** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ასისტენტ-პროფესორი
182. **ჭიჭინაძე გორის** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
183. **ხაღური ნოდარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი
184. **ხარაიშვილი ეთერ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, თსუ სრული პროფესორი
185. **ხარიტონაშვილი ჯემალ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
186. **ხიზანიშვილი ვასილ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
187. **ხუბუნაია შორენა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
188. **ხუსკივაძე მამუკა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე
189. **ჯავახიშვილი რევაზ** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი
190. **ჯღარკაშა ნანა** – ახალციხის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
191. **ჯულაყიძე ემზარ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
192. **ჯულაყიძე მერაბ** – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს პარლამენტის ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტი

## CONFERENCE PARTICIPANTS

1. **ABESADZE RAMAZ** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
2. **ABULADZE RATI** – Academic Doctor of Economics
3. **ABBASOV EMIN OKTAI OGLI** – PhD Student of Institute of Economics of National Academy of Sciences of Azerbaijan Republic (Azerbaijan)
4. **ABESADZE NINO** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
5. **ACHUASHVILI NUNU** – PhD Student of Georgian Technical University
6. **AKHVLEDIANI NONA** – Doctor of Economic Sciences, Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
7. **ANANIASHVILI IURI** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
8. **ANGURIDZE OTAR** – Postgraduate Student
9. **AREVADZE NANULI** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
10. **ARNANIA-KEPULADZE TAMILA** – Full Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University (Georgia), Full Professor of Thomas Bata University (Czech Republic)
11. **ASATIANI ROZETA** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor of Georgian Technical University
12. **ASLANISHVILI DAVID** – PhD Student of Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchat of Georgia
13. **BABENKO ARSENIY** – Undergraduate Student of Kuban State University (Russian)
14. **BACHIASHVILI TAMAR** – Academic Doctor of Economics
15. **BALIASHVILI ELISABED** – Candidate of Economic Sciences
16. **BARANOVSKAYA MARINA** – PhD in Economics, Associated Professor of International Economic Relationships Department of Odessa National Economic University (Ukraine)
17. **BEDOSHVILI TAMAR** – Undergraduate Student of Gori Teaching University
18. **BELINSKAJA LARISA** – Doctor, Associated Professor of International Business School of Vilnius University (Lithuania)
19. **BENASHVILI TSIALA** – Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
20. **BERISHVILI KHATUNA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Sokhumi State University
21. **BERULAVA GIORGI** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
22. **BIBILASHVILI NANA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
23. **BICHIKASHVILI TAMAR** – Associated Professor of SEU Teaching University
24. **BIDZINASHVILI DAVID** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of Gori Teaching University
25. **BOBRIVNYK LEONID** – Professor of National University of Food Technologies (Kiev, Ukraine)
26. **BREGVADZE GEORGE** – Academic Doctor of Economics, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
27. **BRITCHENKO IGOR** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the National Ukrainian Academy, Director of the Interdisciplinary Institute for Training and Retraining Specialists of Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
28. **BURDULI VAKHTANG** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
29. **CHANIA MAIA** – Academic Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi State University
30. **CHICHINADZE BORIS** – PhD Student of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
31. **CHIKOVANI ELENE** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of the Georgian University of International Relations

32. **CHKHEIDZE TINATIN** – Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Chairman of Scientific Council of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
33. **CHOKHELI EKATERINE** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
34. **DATUNASHVILI LINA** – Candidate of Economic Sciences, Docent, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
35. **DAVYDYUK NATALIYA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Kuban State University (Russian)
36. **DAVLASHERIDZE NATA** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
37. **DEMETRADZE NINO** – Undergraduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
38. **DEVADZE ANZOR** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
39. **DIKHAMINJIA IRMA** – Associated Professor of Sokhumi State University
40. **DUDAURI TAMAR** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Caucasus International University
41. **DVALISHVILI LIA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
42. **DZEBISAURI LIA** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
43. **ELGENDARASHVILI TSIRA** – Academic Doctor of Economics, Professor of Georgian Technical University
44. **ELSHINA VERA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Perm State National Research University (Perm, Russia)
45. **ERKOMASHVILI GULNAZI** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
46. **GAMSAKHURDIA TAMAZ** – Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
47. **GECHBAIA BADRI** – Academic Doctor of Economics, Assistant Professor of Batumi Shota Rustaveli State University
48. **GELASHVILI MADONA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor, Deputy Dean of Faculty of Economics and Business of Sokhumi State University
49. **GELASHVILI SIMON** – Full Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
50. **GHVEDASHVILI NAIRA** – Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of Shota Rustaveli Theatre and Film State University
51. **GHVINJILIA NATIA** – Undergraduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
52. **GOGIASHVILI SHALVA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
53. **GOGOKHIA REVAZ** – Doctor of Economic Sciences, Professor
54. **GRIGALASHVILI LEVAN** – Doctor of Economic Sciences, Professor
55. **GRUSCHINSKAYA NATALIYA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
56. **GUBA ANNA** – Junior Researcher of Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
57. **GUDUSHAURI ZAIRA** – Academic Doctor of Economics
58. **GVARAMIA NAZI** – Associated Professor of Sokhumi State University
59. **GVERDTSITELI NATALIA** – Undergraduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
60. **HACIYEV FAZIL** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
61. **HASANOVA NAZRIN** – Undergraduate Student of International Economic Relations Faculty of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
62. **IBRAGIMOV MUSLIM AZAD OGLI** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
63. **JAVAKHISHVILI REVAZ** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
64. **JGHARKAVA NANA** – Associated Professor of Akhaltsikhe State Teaching University



65. **JULAKIDZE EMZAR** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
66. **JULAKIDZE MERAB** – Doctor of Econometrics, The Committee of Economic Policy, Parliament of Georgia
67. **KAKULIA ETER** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Full Professor of Tbilisi Open Teaching University
68. **KAMKHADZE TAMAR** – Academic Doctor of Economics, Professor of Georgian Technical University
69. **KAPANADZE MARIAM** – PhD Student of Georgian Technical University
70. **KASNAUSKIENE GINDRA** – Doctor, Professor of International Business School of Vilnius University (Lithuania)
71. **KATSITADZE NANA** – Professor
72. **KAVTARADZE MZIA** – Associated Professor, Rector of Rustavi College
73. **KAVTARADZE TENGIZ** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
74. **KERIMLI IRSHAD ABDUL OGLI** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Department of International Economic Relations of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
75. **KERIMOV FIKRET TARIEL OGLI** – Postgraduate Student of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
76. **KERIMOVA CAMILA** – Postgraduate Student of “Banking” department of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
77. **KESHELASHVILI GIULI** – Candidate of Economic Sciences, Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
78. **KETSBAIA NINO** – Assistant Professor of Sokhumi State University
79. **KHADURI NODAR** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of TSU
80. **KHARAISHVILI ETER** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
81. **KHARITONASHVILI JEMAL** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
82. **KHIZANISHVILI VASIL** – Academic Doctor of Economics, Assistant Professor of Iakob Gogebashvili Telavi State University
83. **KHUBUNAIA SHORENA** – PhD Student of Sokhumi State University
84. **KHUSKIVADZE MAMUKA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
85. **KILADZE TAMAR** – Full Professor of Georgian Technical University
86. **KILNITSKAYA ELENA** – Candidate of Economic Sciences, Zhytomyr National Agro-Ecological University (Ukraine)
87. **KISTAURI NUNU** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
88. **KITSMARISHVILI KETEVAN** – Academic Doctor of Economics, Senior Lecturer of Georgian Technical University
89. **KOBLIANIDZE TAMAR** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of Caucasus International University
90. **KOGUASHVILI PAATA** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Agricultural Sciences of Georgia
91. **KOKAIA KETEVAN** – Assistant Professor of Sokhumi State University
92. **KONJARIA ELGUJA** – Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
93. **KORGANASHVILI LARISA** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Center of Quality Assurance and Scientific of the International School of Tourism of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
94. **KOSTYUKOVA INESSA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Kuban State University (Russia)
95. **KOZAK YURIY** – Doctor of Economics, Professor, Head of International economic relationships department of Odessa National Economic University (Ukraine)

96. **KUBINIY N.** – PhD, Professor of Uzhgorod National University, Director of Business Support Center (Ukraine)
97. **KUCHER OLGA** – Postgraduate Student, Junior Researcher of Institute of Economics and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (Donetsk, Ukraine)
98. **KUPARADZE GIORGI** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
99. **KURATASHVILI ALFRED** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
100. **KURDADZE TINATIN** – Academic Doctor of Economics, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
101. **KVARATSKHELIA DEMNA** – Academic Doctor of Economics
102. **KVARATSKHELIA MURMAN** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
103. **KVATASHIDZE NADEZHDA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
104. **KVELADZE KETEVAN** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
105. **KVINIKADZE GIORGI** – Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
106. **KUKHALASHVILI DAVID** – Doctor of History
107. **KUKHALASHVILI-GURULI MZEVINAR** – Doctor of Agriculture
108. **KUKHALASHVILI TEA** – Undergraduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
109. **LACHKEBIANI DIANA** – PhD Student of Georgian Technical University
110. **LAZARASHVILI TEA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
111. **LUGOVSKOY DENIS** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Kuban State University (Russia)
112. **MAGLAKELIDZE EKATERINE** – Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Associated Professor of Caucasus International University
113. **MAGRAKVELIDZE DALI** – Assistant Professor of Teaching University of International Relations of Georgia
114. **MAISURADZE MARINA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State of University
115. **MAKALATIA IRAKLI** – PhD Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
116. **MALANIA ELISABED** – Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Associated Professor of Caucasus International University
117. **MAMEDOVA NATAVAN** – Postgraduate Student of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
118. **MARKOSYAN ASHOT** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Yerevan State University of Architecture and Construction (Armenia)
119. **MARGVELASHVILI GOGOLA** – Corresponding Member of the Academy of Agricultural Sciences of Georgia
120. **MARTIROSYAN TIGRAN** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Yerevan State University of Architecture and Construction (Armenia)
121. **MASURASHVILI IOSEB** – Academic Doctor of Economics, Professor, Head of “Innovation Management Center” of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
122. **MATIASHVILI MARIAM** – Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
123. **MEKANTSISHVILI EKATERINE** – Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
124. **MEKVABISHVILI ELGUJA** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
125. **MELASHVILI MEDEA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
126. **METREVELI MARINA** – Academic Doctor of Economics, Professor, Leading Specialist of Sector Economy and Economic Policy Committee of Parliament of Georgia
127. **MIKIASHVILI NINO** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

128. **MIKLOVDA V.** – Doctor of Science, Member-Correspondent of the National Ukrainian Academy, the Dean of Economical Faculty of the Uzhgorod National University, Chief of the Department of Economics, Management and Marketing (Ukraine)
129. **MIMINOSHVILI TEMUR** – PhD Student of Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchat of Georgia
130. **MIRZOEV ASAD MAZAKHIM OGLI** – Docent of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
131. **MUCHIASHVILI MARINA** – Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
132. **NAMICHEISHVILI RAMAZ** – Academic Doctor of Economics, Professor, President of Scientific Society “Niko Nikoladze”
133. **NARIMANISHVILI ETER** – Academic Doctor of Economics
134. **NARSIA LASHA** – Full Professor of Zugdidi Teaching University
135. **NATELAURI IZA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of department of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Associated Professor of TSU
136. **NOZADZE ZURAB** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
137. **OLSHANTSEVA T.** – Deputy Director of the Interdisciplinary Institute for Training and Retraining Specialists of Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
138. **ONIANI IULIA** – Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
139. **ORLOVA VALENTYNA** – Candidate of Economic Sciences, Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranovsky (Ukraine)
140. **PACHULIA OLGA** – Associated Professor of Sokhumi State University
141. **PAICHADZE NUGZAR** – Doctor of Economic Sciences, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
142. **PAPASKIRI RUSUDAN** – Assistant Professor of Sokhumi State University
143. **PAPAVA VLADIMER** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Principal Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Georgia
144. **PARESASHVILI NINO** – Academic Doctor of Economics, Assistant Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
145. **PATSINASHVILI KETEVAN** – Undergraduate Student of Gori Teaching University
146. **PAVLIASHVILI AKAKI** – Associated Professor of Gori Teaching University
147. **PAVLIASHVILI SOLOMON** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor, Rector of Tbilisi Educational University
148. **PESTVENIDZE TEIMURAZ** – Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
149. **PETELAVA SLAVA** – Associated Professor of Grigol Robakidze University
150. **PIRTSKHELAVA NANA** – Academic Doctor of Economics
151. **PUTKARADZE RAMAZ** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
152. **RAD NATALIYA** – PhD, Senior Lecturer of Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranovsky (Ukraine)
153. **RUKHAIA NINO** – Doctorant of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
154. **RZAEV ANAR IASHAR OGLY** – Postgraduate Student of Azerbaijan State Economic University (Azerbaijan)
155. **REVISHVILI ZURAB** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
156. **ROSTIASHVILI TAMAR** – Academic Doctor of Economics
157. **SAMCHKUASHVILI NINO** – PhD student of Georgian Agrarian University
158. **SARCHIMELIA ROLAND** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
159. **SESADZE VALIDA** – Full Professor of Georgian Technical University
160. **SETURI MAIA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Guram Tavartkiladze Teaching University
161. **SHALAMBERIDZE KHATUNA** – Academic Doctor of Economics, Associated Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
162. **SHARABIDZE NANA** – Academic Doctor of Economics

163. **SHENGELIA FATI** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of Zugdidi Teaching University
164. **SHENGELIA TEIMURAZ** – Doctor of Economic Sciences, Full Professor, Chief of „International Business“ Chair of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University
165. **SIABRO OKSANA** – Master of Foreign Economic Activity Management, Postgraduate Student of Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Deputy Head of the Representative Office of Chamber of Commerce and Industry of Georgia in Ukraine
166. **SILAGADZE AVTANDIL** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Sciences of Georgia
167. **SIMONYAN ARMINE** – Doctor of Technical Sciences of Yerevan State University of Architecture and Construction (Armenia)
168. **SIRBILADZE RUSUDAN** – Academic Doctor of Economics (Tourizm International school of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State of University)
169. **SOLOGHASHVILI DALI** – Full Professor of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
170. **SOSELIA BADRI** – PhD Student of Georgian Technical University
171. **SOSELIA MAIA** – Academic Doctor of Economics
172. **SULABERIDZE AVTANDIL** – Doctor of Economic Sciences, Professor
173. **SULAMANIDZE KONSTANTINE** – PhD Student of Georgian Technical University
174. **SVIRAVA GELA** – Academic Doctor of Economics, Full Professor of Shota Meskhia Zugdidi State Teaching University
175. **TABATADZE SESILI** – Undergraduate Student of Ivane Javakhsishvili State University
176. **TAPLADZE TAMAR** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
177. **TARALASHVILI TAMAR** – PhD student of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University
178. **TETRAULI TSITSINO** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
179. **TIKISHVILI MZIA** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University
180. **TKESHELASHVILI GODERDZI** – Full Professor of Georgian Technical University
181. **TODUA NUGZAR** – Full Professor of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University
182. **TOKMAJYAN SOFIA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Yerevan State University of Architecture and Construction (Armenia)
183. **TOTLADZE LIA** – Candidate of Economic Sciences
184. **TSUTSKIRIDZE MARINA** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
185. **UDESANI TATIA** – Undergraduate Student of Ivane Javakhsishvili State University
186. **UDESANI TEA** – PhD Student of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
187. **USTIMENKO VLADIMIR** – Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Institute of Economics and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (Donetsk, Ukraine)
188. **VESHAGURI MAIA** – Academic Doctor of Economics, Professor of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University
189. **VITAS ARTURAS** – Lecturer of Economic Policy Chair of Economics Faculty of Vilnius University (Lithuania)
190. **YATSENKO OLGA** – Candidate of Economic Sciences, Docent of Zhytomyr National Agro-Ecological University (Ukraine)
191. **ZAVADSKAYA YULIYA** – Postgraduate Student of Zhytomyr National Agro-Ecological University (Ukraine)
192. **ZUBIASHVILI MZIA** – Assistant Professor of Georgian Technical University

ს ა რ ჩ ე მ ე

ტომი 1

კლენარული სხდომა

<i>რამაზ აბესაძე</i> გლობალიზაცია და მისი ეროვნულ ეკონომიკაზე გავლენის ზოგიერთი ასპექტი	3
<i>იური ანანიაშვილი</i> ოუპენის პარამეტრის შეფასების ეკონომეტრიკული პრობლემები	9
<i>როზეტა ასათიანი</i> სახელმწიფო როლზე ეკონომიკური განვითარებისა და ეროვნული თანხმობის ბარანტი	15
<i>Baranovskaya Marina, Kozak Yuriy</i> THE EU COUNTRIES DEVELOPMENT: INNOVATIVE COMPONENT	23
<i>Belinskaja Larisa, Kasnauskienė Gindra</i> THE PENSION SYSTEM REFORM IN LITHUANIA VIA AGEING POPULATION	26
<i>Бурдули Вахтанг</i> О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ОЦЕНОК ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ	34
<i>Витас Артурас</i> ИЗМЕНЕНИЯ СТРУКТУРЫ ЭКСПОРТА В ЛИТВЕ: МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА	43
<i>Гасанова Назрин</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ – ЗА И ПРОТИВ, ВЛИЯНИЕ НА СТРАНЫ СНГ	49
<i>სიმონ გელაშვილი</i> სტატისტიკური პრობლემატიკა მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტში	54
<i>რევაზ გოგობია</i> ეკონომიკური თეორიის როლზე მცნებების გენეზისის საკითხისათვის	58
<i>Яценко Ольга Николаевна</i> ФАКТОРЫ И ДЕТЕРМИНАНТЫ ФЕНОМЕНА ГЛОБАЛИЗАЦИИ	65
<i>Ибрагимов Муслим Азад оглы</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ И НЕОБХОДИМОСТЬ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	72
<i>Kasnauskienė Gindra, Belinskaja Larisa</i> ECONOMIC CHALLENGES OF AN AGEING LITHUANIAN POPULATION	78
<i>Керимли Иршад Абдул оглы</i> АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	83

<i>Альфред Кураташвили</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗИ ЭКОНОМИКИ И ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	88
<i>ელგუჯა მექვაბიშვილი</i> სისტემური რისკების როლი თანამედროვე ეკონომიკაში	94
<i>Olshantseva T., Britchenko Igor</i> BUSINESS EDUCATION IN A GLOBALIZED EDUCATIONAL MARKET	99
<i>სოლომონ პავლიაშვილი</i> თანამედროვე გლობალიზაციის ზოგიერთი ასპექტი	104
<i>ვლადიმერ პაპავა</i> საგალობლო კრიზისის პირობებში “საგალობლო ფარის” მემორიალური კოლანდიური დასავალებით ინფიცირებულ ეკონომიკაში (საქართველოს მაგალითზე)	108
<i>ავთანდილ სულაბერიძე</i> ოჯახის ტრანსფორმაციის პრობლემები საქართველოში	113
<i>Сябро Оксана</i> НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ В ГРУЗИИ В ФОРМАТЕ ВОСТОЧНОЕВРОПЕЙСКОГО ПАРТНЕРСТВА	118
<i>Токмаджян Софиа</i> ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ ИНТЕГРАЦИИ АРМЯНСКИХ ИНЖЕНЕРНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	124
<i>გოდერძი ტყეშელაშვილი, თამარ კილაძე</i> საქართველო, გლობალური ეკონომიკური პროცესები და პორტები	127
<i>Устименко Владимир Анатольевич, Кучер Ольга Сергеевна</i> СИСТЕМА ПЛАНИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПУБЛИЧНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В КНР В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ	131
<i>ნოდარ ხადური</i> ქართული „ეკონომიკური სასწაული“: მითი და რეალობა	136
<b>ეკონომიკური თეორიის სექცია</b>	
<i>Бабенко Арсений Игоревич, Давыдюк Наталья Александровна</i> ИНТЕРНЕТ И «НОВАЯ ЭКОНОМИКА» РОССИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	142
<i>Губа Анна Викторовна</i> ФОРМИРОВАНИЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИОННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ	147
<i>Давлашериძე Ната</i> ВЗГЛЯДЫ ЛАУРЕАТОВ НОБЕЛЕВСКОЙ ПРЕМИИ О ВЛИЯНИИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ	149

<i>ლია თოთლაძე</i> ვმპტორული ავტორებების მოდელი (2011 წლის ნობელის პრემია ეკონომიკაში)	154
<i>მარიამ კაკანაძე, ვალიდა სესაძე, დიანა ლაჭყეზიანი</i> თვითორბანიზაცია და თერმოდინამიკის კანონები ეკონომიკაში	158
<i>გიორგი კვინიკაძე, ნათია ლვინჯილია</i> გლობალური ეკონომიკური სივრცის ასიმეტრიულობის გომეკონომიკური მოდელები	162
<i>ელგუჯა კონჯარია</i> ეკონომიკის გლობალიზაციის არსის გაგებისათვის	167
<i>რამაზ ნამიჭეიშვილი</i> საქართველოს ევროპიზაცია, ანუ ეკონომიკური დამოუკიდებლობის დასასრული	171
<i>იულია ონიანი</i> საცხოვრებელი მომსახურების ღირებულების შეფასების ახალი მეთოდოლოგია ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში	177
<i>ნინო ფარესაშვილი</i> კონფლიქტების ობიექტური და სუბიექტური ბუნების შემცნების შესახებ	182
<i>ნანა ფირცხელავა</i> PR და ინტერნეტ	186
<i>გიული ქეშელაშვილი</i> ორბანიზაციული ბანკოთარების ეკონომიკური ასპექტები	191
<i>რევაზ ჯაგახიშვილი</i> გლობალიზაციის ისტორიული წინამძღვრები	195
<b>მაკროეკონომიკის სექცია</b>	
<i>რატი აბულაძე</i> ელექტრონული მთავრობა და გლობალიზაცია	199
<i>ნანული არგვაძე</i> გლობალიზაციის გავლენა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე კოსტკომუნისტურ ქვეყნებში	204
<i>Arnania-Kepuladze Tamila</i> GENDER DISPARITY IN EMPLOYMENT: GEORGIAN-CZECH CONTEXT	209
<i>Нана Бибилашвили, Етер Какулия</i> БЕЗРАБОТИЦА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	215
<i>Гелашвили Мадона</i> ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЯМЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ	221
<i>ბადრი გეგბაია, ანზორ დევაძე</i> საქართველოს გლობალური კონკურენტუნარიანობა თანამედროვე პირობებში	225

<i>შალვა გოგიაშვილი, სლავა ფეტქელავა</i> დემონოპოლიზაცია და კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა	228
<i>Грущинская Наталия Николаевна</i> ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ОСНОВА ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	233
<i>დვალისშვილი ლია</i> გლობალური ეკონომიკური პრობლემები და მათი გავლენა მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე	238
<i>Ельшина Вера Викторовна</i> ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО И АДЕКВАТНАЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ТРУДОВОЙ ЗАНЯТОСТИ В РОССИИ – ОСНОВА ЕЕ ДОЛГОСРОЧНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	243
<i>დემნა კვარაცხელია</i> მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტემპების ცვლილების მიზეზები	252
<i>მურმან კვარაცხელია</i> გლობალიზაცია და ეროვნული ეკონომიკის პრობლემები საქართველოში	256
<i>თეა ლაზარაშვილი</i> სახელმწიფო სექტორის განვითარებაზე გლობალიზაციის გავლენის თეორიული ასპექტები	261
<i>დადი მაგრაქველიძე</i> საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის რისკის ანალიზის მნიშვნელობა	266
<i>იოსებ მახურაშვილი</i> სახელმწიფოს როლი ინოვაციების მენეჯმენტში	270
<i>ეკატერინე მეყანწიშვილი, თამარ როსტიაშვილი, მია სოსელია</i> გლობალიზაცია და სახელმწიფოს როლი ეკონომიკის რეგულირებაში	275
<i>Мирзоев Асад Мазахим оглы</i> ЛОГИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	280
<i>მარინა მუხიაშვილი</i> ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის რეფორმები საქართველოში	286
<i>მარინა მუხიაშვილი</i> სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში	293
<i>ლაშა ნარსია</i> საქართველოს უსაფრთხოების ეკონომიკური ასპექტები	299
<i>აკაკი პავლიაშვილი</i> სამრეწველო ბაღატრიალების შედეგები საქართველოში	304
<i>როლანდ სარჩიმელია, თამარ თაფლაძე</i> საბარეო ვალის რისკი გლობალიზაციის პირობებში	311



<i>მზია ტიკიშვილი, ნინო მიქიაშვილი</i> ინფორმაციისა და საზოგადოებრივი ურთიერთობების განყოფილება	315
<i>ნუნუ ქისტაური</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	320
<i>თინათინ ქურდაძე</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	324
<i>ზაირა ლუდუშაური, ელისაბედ ბაღიაშვილი, ნანა კაციტაძე</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	328
<i>გიორგი ყუფარაძე</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	334
<i>თეიმურაზ შენგელია</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	338
<i>ფატი შენგელია</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	344
<i>ჯემალ ხარიტონაშვილი</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	350
<i>მამუკა ხუსკივაძე</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	354
<i>მერაბ ჯულაყიძე</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	361
კონვენციის მონაწილეები	368

## ტომი 2

### შინაგარეო ურთიერთობების განყოფილების სექცია

<i>დავით ბიძინაშვილი</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	3
<i>ნაზი გვარამია</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	8
<i>ლევან გრიგალაშვილი</i> საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	12
<i>ციციბინო თეთრაული</i> ინფორმაციისა და საგარეო ურთიერთობების განყოფილება	15

<i>ნადეჟდა კვატაშიძე</i> ფინანსური ინსტრუმენტების შეფასება	21
<i>Керимова Джамиля</i> ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА СФЕРУ БАНКОВСКИХ УСЛУГ	25
<i>ქეთევან კოკია</i> საინვესტიციო პოლიტიკისა და ფულად-საკრედიტო მეთოდების განვითარება თანამედროვე ეტაპზე	28
<i>Костюкова Инесса, Луговской Денис</i> УЧЕТ ТОВАРНЫХ ЗАПАСОВ: НА ПУТИ К МСФО	32
<i>მარინა მაისურაძე</i> ფინანსური ანგარიშების ელემენტების აღიარების და შეფასების საკითხები	37
<i>იზა ნათელაური</i> საქართველოს საბარეო ვაჭრობის მოდელირების ზოგიერთი ასპექტი	41
<i>რუსუდან პაპასკირი</i> ფინანსური კრიზისი საქართველოს მშენებლობასა და კომერციულ ბანკებში	44
<i>დადი სოლოლა შვილი, თეა უდესიანი</i> პროგრამული ბიუჯეტი – ემპირიკის აუდიტის საფუძველი	49
<i>რამაზ ფუტყარაძე</i> საქართველოს საბარეო ვაჭრობის აქტუალური საკითხების შესახებ	51
<i>ლარისა ყორღანა შვილი</i> გლობალიზაციის პროცესები საქართველოს ტურიზმში	58
<i>ხათუნა შალამბერიძე</i> ფინანსური ბაზრის ფორმირების ზოგიერთი საკითხი გლობალიზაციის ფონზე	63
<i>ეასილ ხიზანიშვილი</i> მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისების ეთიკური დიმენსია	67
<b>ბიზნესის პრობლემების სექცია</b>	
<i>თამარ ბაჩიაშვილი</i> მარკეტინგული კვლევა, როგორც სოციალური ფაქტორის ემპირიკიანი ბამოყენების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობა	70
<i>ციციალა ბენაშვილი</i> „პროდუქციის სრული დანახარჯების“ ცნება და მისი ბამოყენება	74
<i>ხათუნა ბერიშვილი</i> პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების როლი საქართველოს ბიზნესის განვითარებაში	81
<i>Berulava George</i> SERVICES SECTOR LIBERALIZATION AND MANUFACTURERS' EXPORT PERFORMANCE	87
<i>Britchenko Igor, Miklovda V., Kubiniy N., Olshantseva T.</i>	90

**FEATURES OF JAPANESE MODEL OF ENETERPRENEURSHIP**

<i>Гаджиев Фазиль</i> <b>ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ МОЩНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ</b>	95
<i>ირმა დიხამინჯია</i> სტრატეგიული მართვა, როგორც ორბანიზაციული განვითარების ფაქტორი	100
<i>თამარ დუდაური</i> ბიზნესის გლობალიზაციის აქტუალური საკითხები	104
<i>გულნაზ ერქომაიშვილი</i> მცირე მიწარმობა და მისი განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში	109
<i>ეთერ კაკულია, ნანა ბიბილაშვილი</i> გლობალიზაცია: მცირე და საშუალო ბიზნესის როლი უმუშევრობის შემცირებაში საქართველოში	113
<i>ქეთევან კიწმარიშვილი</i> შირმის ფინანსური უზრუნველყოფა	117
<i>ეკატერინე მაღლაკელიძე, ელისაბედ მაღანია</i> მარკეტინგული შესაძლებლობა თუ საფრთხე ენერგოკომპანიებისათვის?	121
<i>მედეა მელაშვილი</i> გლობალიზაციის გავლენა სახელმწიფო საწარმოების უუნძვიონიერებაზე	126
<i>Орлова Валентина</i> <b>ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КРЕДИТОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА</b>	130
<i>ნუგ ზარ პაიჭაძე</i> თანამშრომლებთან უკონფლიქტოდ მუშაობის ხელოვნება	133
<i>როლანდ სარჩიმელია</i> რისკი და მისი განმარტების თავისებურებები	138
<i>მაია სეთური</i> ბრენდის მართვის პროცესის უსახეპ	145
<i>გელა სვირავეა, მაია ჭანია</i> ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის ზრდისათვის კლასტიკების შემქმნისა და განვითარების აუცილებლობა	150
<i>ავთანდილ სილაგაძე</i> საქართველოში ბიზნესის რეგისტრაციის გამარტივება და რეალობა	154
<i>ოლღა ფაჩულია</i> ინოვაცია, როგორც კომპანიის წარმატების მთავარი ფაქტორი	155
<i>თამარ ქამხაძე, ცირა ელგენდარაშვილი, ნუნუ აჩუაშვილი</i> ავიაკომპანიების მართვის და უუნძვიონიერების პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში	159

<i>ნინო ქეცბაია</i> ფასი, როგორც მარკეტინგული ფაქტორი	162
<i>მარინე ცუცქერიძე</i> ბიზნესის დივერსიფიკაციაზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებები	166
<i>ეკატერინე ჩოხელი</i> ადამიანური რესურსების მართვის სტრატეგიის შემუშავების თავისებურებები მცირე კომპანიებში	169
<i>ნანა ჯღარკავა</i> ეკონომიკის ინტელექტუალიზაციის როლი ბიზნესის განვითარებაში	173
<b>სექტორული და რეგიონული ეკონომიკის სექცია</b>	
<i>ნინო აბესაძე</i> კლასიფიკაციები და დაჯგუფებანი ტურიზმის სტატისტიკაში	178
<i>ნონა ახვლედიანი</i> შერჩევითი დაკვირვება (ბამოკვლევა) სოფლის მეურნეობათა სისტემაში	180
<i>Bobrivnyk Leonid</i> CARE FOR MAN'S HEALTH - AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIES GROWTH IN NATIONS OF THE WORLD	187
<i>გიორგი ბრეგვაძე</i> სამშენებლო სექტორის სტრუქტურული განვითარების პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში	191
<i>თამაზ გამსახურდია, თეიმურაზ ფესტვენძი</i> თხილის ბიზნესის განვითარება და მისი როლი ეროვნულ ეკონომიკაში	194
<i>ლინა დათუნაშვილი</i> გლობალიზაციის გავლენა სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფაზე	200
<i>ნუგზარ თოდუა</i> საქართველოს აბროსასურსათო ბაზრის განვითარების ტენდენციები სოციალური მარკეტინგის გამოყენების საფუძველზე	205
<i>Кильницкая Елена</i> ВЛИЯНИЕ ЦЕН НА РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ ВО ВРЕМЯ КРИЗИСА	211
<i>პაატა კოლუაშვილი, გოგოლა მარგველაშვილი</i> აბრარული წარმოება მეცნიერებაზე დაფუძნებული ინდუსტრია – ასე მიაჩნიათ ევროპაში, საქართველოში?	217
<i>დავით კუხალაშვილი, მზევინარ კუხალაშვილი-გურული, თეა კუხალაშვილი</i> კონფლიქტები და მათი ზეგავლენა ნავთობის და ბაზის მარაგებზე	223
<i>Маркосян Ашот, Мартиросян Тигран, Симонян Армине</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ВОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	230

<i>მარინა მეტრეველი</i> ეროვნული ტურიზმის სახელმწიფო კოლიტიკა და გლობალიზაცია	235
<i>ეთერ ნარიშკინი</i> მიწების გამოყენებისა და დაცვის სამართლებრივი საფუძვლები	240
<i>ეთერ ნარიშკინი</i> მეხილეობის თანამედროვე მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში	244
<i>ზურაბ ნოზაძე</i> სახელმწიფო ბუნებრივი ეროვნული პარკების და სახელმწიფო აღკვეთილი ტერიტორიების გამოყენების და დაცვის საკითხები	247
<i>Rad Nataliya</i> DEVELOPMENT OF PENSION SYSTEMS OF UKRAINE AND GEORGIA IN CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES	250
<i>ზურაბ რევიშვილი</i> საქართველოს აბრარული კოლიტიკის მოდელისა და სტრატეგიის დადგენისა და განხორციელების აქტუალური საკითხები	256
<i>რუსუდან სირბილაძე</i> ეკონომიკის გლობალიზაცია და ტურიზმის განვითარება	262
<i>ბადრი სოსელია, მზია ზუბიაშვილი</i> საზოგადოებრივი ტრანსპორტი და სოციალურ-ეკონომიკური გლობალიზაცია	266
<i>თენგიზ ქავთარაძე, მზია ქავთარაძე</i> აბრარული ურთიერთობების განვითარებაზე გლობალიზაციის გავლენის თეორიული პრობლემები	270
<i>ქეთევან ქველაძე</i> ბიომრავალფეროვნების მნიშვნელობა საქართველოში ტურიზმის სტრუქტურული სრულყოფისათვის გლობალიზაციის პირობებში	275
<i>ნანა შარაბიძე</i> ქუთაისის ტურისტული მიზიდველობის ანალიზი	280
<i>თინათინ ჩხეიძე</i> უმუშევრობა სოფლად, მიხეობები და პერსპექტივები	284
<i>ეთერ ხარაიშვილი</i> ინოვაციური განვითარების პრობლემები საქართველოს ფერმერულ მუშრობებში	288
<i>მამუკა ხუსკივაძე</i> დებრადირებული მიწების რეკულტივაციის ეფექტიანობის გაანგარიშების მეთოდის სრულყოფის ზოგიერთი საკითხი	291
<i>თამარ ბიჭიკაშვილი</i> ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი გლობალიზაციის პირობებში	296
<i>თამარ ქობლანიძე, მაია ვეშაგური</i> ტერიტორიის ბრენდინგის თეორიული ასპექტები და მისი როლი ტურიზმში	299

<i>ნაირა ლევდაშვილი</i> კომუნიკაციური პროცესი და მართვის ეფექტიანობა სოციალურ-კულტურული სერვისისა და ტურიზმის სფეროში	304
<i>ელენე ჩიქოვანი</i> რეგიონული სოციალური პოლიტიკის ფორმირების პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში	310
<i>ემზარ ჯუღაყიძე</i> ორბანიზაციის გუნდური მუშაობის განმსაზღვრელი ფაქტორები	312
<b>დოქტორანტიების, მაგისტრანტიებისა და ბაკალავრიატის სტუდენტების მოხსენებები</b>	
<i>Аббасов Эминь Октай оглы</i> ТЕХНИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ	316
<i>ოთარ ანგურიძე</i> გლობალიზაციის პირობებში ფისკალური სტაბილურობის მნიშვნელობა	321
<i>დავით ასლანიშვილი</i> საქართველოში სახელმწიფო ფასიანი ძალადების ბაზრის ფუნქციონირების ისტორია და ბაკვეთილები (1997 – 2012)	328
<i>თამარ ბედოშვილი, ქეთევან ფაცინაშვილი</i> გლობალიზაციის პროცესები მსოფლიო ტურიზმში	335
<i>ნატალია გვერდწითელი, მარიამ მათიაშვილი</i> სამომხმარებლო ფასების ინდექსი, როგორც ინფლაციის ბაზომის ძირითადი ინსტრუმენტი	338
<i>Завадская Юлия</i> РАЗВИТИЕ ОРГАНИЧЕСКОГО АГРОПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	342
<i>Керимов Фикрет Тариел оглы</i> РЫНОЧНЫЙ МЕХАНИЗМ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА И ПОТРЕБЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	347
<i>მარიამ მათიაშვილი, ნატალია გვერდწითელი</i> ჯანდაცვის მდგომარეობის თანამედროვე ტენდენციები საქართველოში	351
<i>ირაკლი მაკალათია</i> სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში	356
<i>Мамедова Натаван Расим</i> КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА	361
<i>თემურ მიმინოშვილი</i> სახელმწიფოს როლი კონკურენტული ბიზნესგარემოს ფორმირებაში	365
<i>Рзаев Анар Яшар оглы</i>	369

**ГЕОЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА И ЕГО ВЛИЯНИЯ НА ТРАНСПОРТНУЮ ПОЛИТИКУ АЗЕРБАЙДЖАНА**

<i>Rukhaia Nino</i> <b>SOCIAL MEDIA MARKETING - OPPORTUNITY FOR GEORGIAN EXPORTERS</b>	374
<i>ნინო სამჭკუაშვილი</i> დასაქმების და უმუშევრობის პრობლემები და მისი გადაჭრის გზები საქართველოში	378
<i>კონსტანტინე სულამანიძე</i> რისკების მართვა საბანკო ფინანსურ-ანალიტიკურ საქმიანობაში	383
<i>Taralashvili Tamar</i> <b>TECHNICAL BARRIERS TO TRADE IN THE EUROPEAN UNION AND GEORGIA'S FURTHER RAPPROACHMENT WITH THE EU</b>	394
<i>თათია უდესიანი, სესილი ტაბატაძე, ნინო დემეტრაძე</i> მთლიანი შიდა პროდუქტის ანალიზი საქართველოში	398
<i>ლია ძეგისაური</i> სტატისტიკა საქართველოს ეკონომიკის გლობალიზაციის კვალდაკვალ	403
<i>ბორის ჭიჭინაძე</i> რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგიული პრიორიტეტები	407
<i>შორენა ხუბუნაია</i> სასურსათო ბაზრის ფორმირება, როგორც ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების გარანტი	413
<b>კონფერენციის მონაწილეები</b>	418

# CONTENTS

## VOLUME 1

### PLENARY SESSION

<i>Abesadze Ramaz</i> GLOBALIZATION AND SOME ASPECTS OF ITS IMPACT ON NATIONAL ECONOMY	3
<i>Ananiashvili Iuri</i> ECONOMETRIC PROBLEMS OF OKUN'S PARAMETER ESTIMATION	9
<i>Asatiani Rozeta</i> THE STATE AS THE GUARANTEE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND NATIONAL ICONCORD	15
<i>Baranovskaya Marina, Kozak Yuriy</i> THE EU COUNTRIES DEVELOPMENT: INNOVATIVE COMPONENT	23
<i>Belinskaja Larisa, Kasnauskienė Gindra</i> THE PENSION SYSTEM REFORM IN LITHUANIA VIA AGEING POPULATION	26
<i>Burduli Vakhtang</i> ABOUT THE IMPROVEMENT OF SYSTEM OF ESTIMATIONS OF EFFECTIVENESS OF SECTORAL STRUCTURE OF ECONOMY	34
<i>Vitas Arturas</i> CHANGING STRUCTURE OF EXPORTS IN LITHUANIA: MACROECONOMIC ASSESSMENT	43
<i>Hasanova Nazrin</i> GLOBALIZATION – PRO ET COUTRA, IMPACT ON CIS COUNTRIES	49
<i>Gelashvili Simon</i> STATISTICAL FORECASTING IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	54
<i>Gogokhia Revaz</i> REGARDING THE ISSUE OF GENESIS OF ECONOMIC THEORY	58
<i>Yatsenko Olga</i> FACTORS AND DETERMINANTS OF GLOBALIZATION PHENOMENON	65
<i>Ibrahimov Muslim</i> RESEARCH OF EFFICIENCY OF ECONOMIC STRUCTURE AND THE NECESSITY OF STRUCTURAL REFORMING OF AGRARIAN SECTOR OF NATIONAL ECONOMY OF AZERBAIJAN	72
<i>Kasnauskienė Gindra, Belinskaja Larisa</i> ECONOMIC CHALLENGES OF AN AGEING LITHUANIAN POPULATION	78
<i>Kerimli Irshad</i>	83



**AZERBAIJANI MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

<i>Kuratashvili Alfred</i> <b>THEORETICAL PROBLEMS OF INTERRELATION OF ECONOMY AND POLITICS UNDER GLOBALIZATION</b>	88
<i>Mekvabishvili Elguja</i> <b>ROLE OF SYSTEM RISKS IN MODERN ECONOMY</b>	94
<i>Olshantseva T., Britchenko Igor</i> <b>BUSINESS EDUCATION IN A GLOBALIZED EDUCATIONAL MARKET</b>	99
<i>Pavliashvili Solomon</i> <b>SOME ASPECTS OF MODERN GLOBALIZATION</b>	104
<i>Papava Vladimer</i> <b>ON THE EFFECTIVENESS OF THE “CURRENCY BOARD” DURING THE CURRENCY CRISIS IN THE ECONOMY INFECTED WITH THE DUTCH DISEASE: CASE OF GEORGIA</b>	108
<i>Sulaberidze Avtandil</i> <b>FAMILY TRANSFORMATION PROBLEMS IN GEORGIA</b>	113
<i>Syabro Oksana</i> <b>SOME ASPECTS OF INSTITUTIONAL REFORMS IN GEORGIA WITHIN THE FRAMEWORK OF EASTERN PARTNERSHIP</b>	118
<i>Tokmajyan Sofia</i> <b>GLOBALIZATION PROCESS AND SOCIAL-ECONOMIC TASKS OF INTEGRATION OF ARMENIAN ENGINEERING UNIVERSITIES IN THE INTERNATIONAL EDUCATION SYSTEM</b>	124
<i>Tkeshelashvili Goderdzi, Kiladze Tamar</i> <b>GEORGIA, THE GLOBAL ECONOMIC PROCESSES AND PORTS</b>	127
<i>Ustimenko Vladimir, Kucher Olga</i> <b>PLANNING SYSTEM AND USE OF PUBLIC PROPERTY IN THE PRC IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC PROCESSES</b>	131
<i>Khaduri Nodar</i> <b>GEORGIAN “ECONOMIC MIRACLE” MYTH AND REALITY</b>	136

**SECTION OF ECONOMIC THEORY**

<i>Babenko Arseniy, Davydyuk Nataliya</i> <b>THE INTERNET AND THE “NEW ECONOMY” OF RUSSIA IN THE GLOBALIZATION</b>	142
<i>Guba Anna</i> <b>FORMATION OF DISINTEGRATION UNDER THE INFLUENCE OF CONTEMPORARY TRENDS IN GLOBAL PROCESSES</b>	147
<i>Davlasheridze Nata</i>	149

<b>VIEWS OF NOBEL PRIZE WINNERS ABOUT GLOBALIZATION INFLUENCE ON NATIONAL ECONOMY</b>	
<i>Totladze Lia</i> <b>VECTOR AUTOREGRESSION MODEL (NOBEL PRIZE IN ECONOMIC SCIENCES IN 2011)</b>	154
<i>Kapanadze Mariam, Sesadze Validia, Lachkebiani Diana</i> <b>SELF-ORGANIZATION AND THERMODYNAMIC LAWS IN ECONOMY</b>	158
<i>Kvinikadze Giorgi, Ghvinjilia Natia</i> <b>GEO-ECONOMICAL MODELS OF THE ASYMMETRY OF GLOBAL ECONOMIC SPACE</b>	162
<i>Konjaria Elguja</i> <b>CONCERNING COMPREHENSION OF THE ESSENCE OF GLOBALIZATION OF ECONOMY</b>	167
<i>Namicheishvili Ramaz</i> <b>EUROPIZATION OF GEORGIA AND THE END OF ITS ECONOMIC INDEPENDENCE</b>	171
<i>Oniani Iulia</i> <b>NEW METHODOLOGY FOR CONDITIONAL RENT EVALUATION TO LIVE IN AN OWN DWELLING</b>	177
<i>Paresashvili Nino</i> <b>ON COGNITION OF OBJECTIVE AND SUBJECTIVE NATURE OF ORGANIZATION CONFLICTS</b>	182
<i>Pirtskhelava Nana</i> <b>PR AND INTERNET</b>	186
<i>Keshelashvili Giuli</i> <b>ECONOMIC ASPECTS OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT</b>	191
<i>Javakhishvili Revaz</i> <b>HISTORICAL PRECONDITIONS OF GLOBALIZATION</b>	195
<b>SECTION OF MACROECONOMICS</b>	
<i>Abuladze Rati</i> <b>E-GOVERNMENT AND GLOBALIZATION</b>	199
<i>Arevadze Nanuli</i> <b>EFFECTS OF GLOBALIZATION ON THE MACROECONOMIC INDICATORS OF POST-COMMUNIST COUNTRIES</b>	204
<i>Arnania-Kepuladze Tamila</i> <b>GENDER DISPARITY IN EMPLOYMENT: GEORGIAN-CZECH CONTEXT</b>	209
<i>Bibilashvili Nana, Kakulia Eter</i> <b>UNEMPLOYMENT UNDER GLOBALIZATION</b>	215
<i>Gelashvili Madona</i>	221

<b>STATE REGULATION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ACTIVITIES</b>	
<i>Gechbaia Badri, Devadze Anzor</i> <b>GLOBAL COMPETITIVENESS OF GEORGIA IN CURRENT CONDITIONS</b>	225
<i>Gogiashvili Shalva, Petelava Slava</i> <b>DEMONOPOLIZATION AND ECONOMIC POLICY OF COMPETITION</b>	228
<i>Gruschinskaia Nataliya</i> <b>PROCESS COMPONENT OF THE NATIONAL ECONOMY AS A BASIS FOR ITS COMPETITIVENESS</b>	233
<i>Dvalishvili Lia</i> <b>GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND THEIR INFLUENCE ON SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT</b>	238
<i>Elshina Vera</i> <b>CIVIL SOCIETY AND ADEQUATE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF EMPLOYMENT IN RUSSIA IS A BASIS OF ITS LONG-RUN ECONOMIC GROWTH</b>	243
<i>Kvaratskhelia Demna</i> <b>CAUSES OF CHANGE OF THE ECONOMIC GROWTH RATES IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD</b>	252
<i>Kvaratskhelia Murman</i> <b>GLOBALIZATION AND NATIONAL ECONOMIC PROBLEMS IN GEORGIA</b>	256
<i>Lazarashvili Tea</i> <b>THE THEORETICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION IMPACT ON PUBLIC SECTOR DEVELOPMENT</b>	261
<i>Magrakvelidze Dali</i> <b>THE IMPORTANCE OF RISK ANALYSIS IN THE INVESTMENT PROJECTS</b>	266
<i>Masurashvili Ioseb</i> <b>GOVERNMENT ROLE IN MANAGEMENT OF INNOVATION</b>	270
<i>Mekantsishvili Ekaterine, Rostiashvili Tamar, Soselia Maia</i> <b>GLOBALIZATION AND THE ROLE OF A STATE IN THE REGULATION OF AN ECONOMY</b>	275
<i>Mirzoev Asad</i> <b>IDENTIFICATION OF TRENDS IN ECONOMIC GROWTH</b>	280
<i>Muchiashvili Marina</i> <b>MEDIUM-TERM BUDGETING REFORMS IN GEORGIA</b>	286
<i>Muchiashvili Marina</i> <b>MAIN DIRECTIONS OF STATE BUDGET EXPENDITURES IN GEORGIA</b>	293
<i>Narsia Lasha</i> <b>THE ECONOMIC ASPECTS OF SECURITY</b>	299
<i>Pavliashvili Akaki</i>	304

## RESULTS OF INDUSTRIAL REVOLUTION IN GEORGIA

<i>Sarchimelia Roland, Tapladze Tamar</i> RISK OF FOREIGN DEBT UNDER GLOBALIZATION	311
<i>Tikishvili Mzia</i> <i>Mikiashvili Nino</i> INFORMATIZATION AS A NECESSARY CONDITION OF ECONOMIC LOBALIZATION	315
<i>Kistauri Nunu</i> ESTIMATING THE INFLUENCE OF THE GLOBALIZATION ON THE TRADE BALANCE	320
<i>Kurdadze Tinatin</i> STATE FISCAL POLICY OF GEORGIA AND GLOBALIZATION	324
<i>Gudushauri Zaira, Baliashvili Elisabed, Katsitadze Nana</i> GLOBALIZATION AND GEORGIAN COMPETITIVENESS OR WHICH POLICY WE SHOULD CHOOSE FOR THE FUTURE	328
<i>Kuparadze Giorgi</i> RELATION BETWEEN TAX POLICY AND INVESTMNET LOCATION BASED ON NEW ECONOMIC GEOGRAPHY MODELS	334
<i>Shengelia Teimuraz</i> THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON GEORGIA’S NATIONAL ECONOMY	338
<i>Shengelia Fati</i> GLOBALIZATION AND INTELLECTUAL CAPITAL	344
<i>Kharitonashvili Jemal</i> REGARDING THE DIVISION OF LABOR IN SOCIETY	350
<i>Khuskivadze Mamuka</i> PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF GEORGIA UNDER GLOBALIZATION	354
<i>Julakidze Merab</i> HUMAN CAPITAL AND GLOBALIZATION	361
CONFERENCE PARTICIPANTS	375

## VOLUME 2

### SECTION OF FINANCES, INTERNATIONAL ECONOMY

<i>Bidzinashvili David</i> EXPORT GROWTH RATES OF ALCOHOLIC BEVERAGES IN GEORGIA	3
<i>Gvaramia Nazi</i> INTERNATIONAL EXPERIENCE AND REGULATION OF AUDIT IN GEORGIA	8
<i>Grigalashvili Levan</i> SOME ASPECTS OF THE IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDITING SYSTEMS ON THE EXAMPLE OF AGRARIAN PRODUCTION INDUSTRIES	12

<i>Tetrauli Tsitsino</i> EFFECTS OF GLOBALIZATION ON INFLATION PROCESSES	15
<i>Kvatashidze Nadezhda</i> VALUATION OF FINANCIAL INSTRUMENTS	21
<i>Kerimova Camila</i> GLOBALIZATION INFLUENCES ON BANKING	25
<i>Kokaia Ketevan</i> DEVELOPMENT OF INVESTMENT POLICY AND FINANCIAL-CREDIT METHODS ON CURRENT STAGE	28
<i>Kostyukova Inessa, Lugovskoy Denis</i> THE TRADE STOCK ACCOUNTING: THE WAY TO IFRS	32
<i>Maisuradze Marina</i> ISSUES OF RECOGNITION AND ASSESSMENT OF ELEMENTS OF FINANCIAL REPORTS	37
<i>Natelaury Iza</i> SOME ASPECTS OF MODELING OF GEORGIA'S FOREIGN TRADE	41
<i>Papaskiri Rusudan</i> FINANCIAL CRISIS IN CONSTRUCTION FIELD AND COMMERCIAL BANKS OF GEORGIA	44
<i>Sologhashvili Dali, Udesiani Tea</i> PROGRAM BUDGET – BASIS FOR AUDIT OF EFFICIENCY	49
<i>Putkaradze Ramaz</i> ACTUAL ISSUES OF THE FOREIGN TRADE OF GEORGIA	51
<i>Korganashvili Larisa</i> PROCESSES OF GLOBALIZATION IN INTERNATIONAL TOURISM	58
<i>Shalamberidze Khatuna</i> GENERAL ASPECT OF FINANCIAL MARKET AGAINST A BACKGROUND OF GLOBALIZATION	63
<i>Khizanishvili Vasil</i> THE WORLD FINANCIAL-ECONOMIC CRISIS ETHICAL DIMENSION	67
<b>SECTION OF BUSINESS PROBLEMS</b>	
<i>Bachiashvili Tamar</i> MARKETING RESEARCH AS ONE OF THE IMPORTANT PRECONDITIONS FOR EFFECTIVE USAGE OF THE SOCIAL FACTOR	70
<i>Benashvili Tsiala</i> THE CONCEPT “FULL COSTS OF PRODUCT” AND ITS APPLICATION	74
<i>Berishvili Khatuna</i> THE ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN BUSINESS SECTOR	81

## DEVELOPMENT IN GEORGIA

<i>Berulava George</i> SERVICES SECTOR LIBERALIZATION AND MANUFACTURERS' EXPORT PERFORMANCE	87
<i>Britchenko Igor, Miklovda V., Kubiniy N., Olshantseva T.</i> FEATURES OF JAPANESE MODEL OF ENETERPRENEURSHIP	90
<i>Haciyev Fazil</i> PROBLEMS USING THE PRODUCTION CAPACITY IN A MARKET ECONOMY	95
<i>Dikhaminjia Irma</i> STRATEGIC MANAGEMENT AS A FACTOR OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT	100
<i>Dudauri Tamar</i> TOPICAL ISSUES OF BUSINESS GLOBALIZATION	104
<i>Erkomaishvili Gulnaz</i> SMALL ENTREPRENEURSHIP AND ECONOMIC POLICY OF ITS DEVELOPMENT IN GEORGIA	109
<i>Kakulia Eter, Bibilashvili Nana</i> GLOBALIZATION: THE ROLE OF SMALL AND MIDDLE BUSINESS IN REDUCING UNEMPLOYMENT IN GEORGIA	113
<i>Kitsmarishvili Ketevan</i> FINANCIAL SOFTWARE FIRM	117
<i>Maglakelidze Ekaterine, Malania Elisabed</i> MARKETING OPPORTUNITIES OR THREATS FOR ENERGY COMPANIES?	121
<i>Melashvili Medea</i> EFFECTS OF GLOBALIZATION ON THE PERFORMANCE OF THE STATE ENTERPRISES	126
<i>Orlova Valentyna</i> PROBLEMS AND POTENTIAL OF CREDIT PROVISION FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS ENTITIES	130
<i>Paichadze Nugzar</i> MANAGEMENT ART OF DEALING WITH COLLEAGUES	133
<i>Sarchimelia Roland</i> RISK AND PECULIARITIES OF ITS DEFINITION	138
<i>Seturi Maia</i> CONCERNING THE BRAND MANAGEMENT PROCESS DEVELOPMENT IN GEORGIA	145
<i>Svirava Gela, Chania Maia</i> THE CLUSTER CREATION AND DEVELOPMENT NECESSITY FOR THE PURPOSE OF BUSINESS COMPETITIVENESS GROWTH	150
<i>Silagadze Avtandil</i> SIMPLIFICATION OF BUSINESS REGISTRATION AND BUSINESS REALITY IN	154

## GEORGIA

<i>Pachulia Olga</i> INNOVATION AS THE MAIN FACTOR OF SUCCESS FOR COMPANIES	155
<i>Kamkhadze Tamar, Elgendarashvili Tsira, Achuashvili Nunu</i> PROBLEMS OF MANAGEMENT AND FUNCTIONING OF AIRCOMPANIES UNDER GLOBALIZATION	159
<i>Ketsbaia Nino</i> PRICE AS A MARKETING FACTOR	162
<i>Tsutskiridze Marina</i> THE PECULIARITIES OF GLOBALIZATION AND ITS INFLUENCE ON BUSINESS DIVERSIFICATION	166
<i>Chokheli Ekaterine</i> FEATURES OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT STRATEGY IN SMALL COMPANIES	169
<i>Jgharkava Nana</i> THE ROLE OF THE INTELLECTUALIZATION IN BUSINESS DEVELOPMENT	173
<b>SECTION OF SECTORAL AND REGIONAL ECONOMY</b>	
<i>Abesadze Nino</i> CLASSIFICATIONS AND GROUPS IN TOURISM STATISTICS	178
<i>Akhvlediani Nona</i> SELECTIVE OBSERVATION (EXAMINATION) OF THE FARMING SYSTEM	180
<i>Bobrivnyk Leonid</i> CARE FOR MAN'S HEALTH - AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIES GROWTH IN NATIONS OF THE WORLD	187
<i>Bregvadze Giorgi</i> THE PROBLEMS OF STRUCTURAL DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTIONAL SECTOR UNDER GLOBALIZATION	191
<i>Gamsakhurdi Tamaz, Pestvenidze Teimuraz</i> NUT BUSINESS DEVELOPMENT AND ITS ROLE IN NATIONAL ECONOMY	194
<i>Datunashvili Lina</i> THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF STRUCTURE SECTOR OF AGRICULTURE	200
<i>Todua Nugzar</i> GEORGIA'S AGRIFOOD MARKET DEVELOPMENT TRENDS BASED ON APPLICATION OF SOCIAL MARKETING	205
<i>Kilnitskaya Elena</i> EFFECT OF PRICE ON RESULTS OF ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE DURING CRISIS	211

<i>Koguashvili Paata, Margvelashvili Gogola</i> <b>IS AGRICULTURAL PRODUCTION CONSIDERED AS SCIENCE-BASED INDUSTRY IN EUROPE, IN GEORGIA?</b>	217
<i>Kukhalashvili Davit , Kukhalashvili-Guruli Mzevinar, Kukhalashvili Tea</i> <b>CONFLICTS AND THEIR EFFECT ON OIL AND NATURAL GAS RESERVES</b>	223
<i>Markosyan Ashot, Martirosyan Tigran, Simonyan Armine</i> <b>GLOBALISATION AND INTERNATIONAL WATER RELATIONS</b>	230
<i>Metreveli Marina</i> <b>NATIONAL TOURISM STATE POLICY AND GLOBALIZATION</b>	235
<i>Narimanishvili Eter</i> <b>JURIDICAL BASIS OF LAND USAGE AND SECURITY</b>	240
<i>Narimanishvili Eter</i> <b>MODERN CONDITIONS OF HORTICULTURE AND PERSPECTIVES OF ITS DEVELOPMENT IN GEORGIA</b>	244
<i>Nozadze Zurab</i> <b>PROBLEMS OF USE AND DEFEND OF STATE NATURAL NATIONAL PARKS AND STATE LIMITED TERRITORIES</b>	247
<i>Rad Nataliya</i> <b>DEVELOPMENT OF PENSION SYSTEMS OF UKRAINE AND GEORGIA IN CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES</b>	250
<i>Revishvili Zurab</i> <b>LIVE ISSUES OF DETERMINATION AND REALIZATION OF AGRICULTURAL POLICY MODEL AND STRATEGY OF GEORGIA</b>	256
<i>Sirbiladze Rusudan</i> <b>GLOBALIZATION OF ECONOMY AND THE TOURISM DEVELOPMENT</b>	262
<i>Soselia Badri, Zubiashvili Mzia</i> <b>PUBLIC TRANSPORT AND SOCIAL-ECONOMIC GLOBALIZATION</b>	266
<i>Kavtaradze Tengiz, Kavtaradze Mzia</i> <b>THEORETICAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN RELATIONS</b>	270
<i>Kveladze Ketevan</i> <b>THE IMPORTANCE OF BIODIVERSITY IN GEORGIA FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM UNDER GLOBALIZATION</b>	275
<i>Sharabidze Nana</i> <b>THE ANALYSIS OF THE ATTRACTIVENESS OF KUTAISI FOR TOURISTS</b>	280
<i>Chkheidze Tinatin</i> <b>RURAL UNEMPLOYMENT, CAUSES AND PERSPECTIVES</b>	284
<i>Kharaishvili Eter</i> <b>INNOVATIVE DEVELOPMENT PROBLEMS IN FARMS OF GEORGIA</b>	288



<i>Khuskivadze Mamuka</i> SOME ISSUES OF IMPROVEMENT OF EFFICIENCY CALCULATION METHODICS OF DEGRADED LAND RECULTIVATION	291
<i>Bichikashvili Tamar</i> THE HUMAN RESOURCE MANAGEMENT UNDER GLOBALIZATION	296
<i>Koblianidze Tamar, Veshaguri Maia</i> THE THEORETICAL ASPECTS OF BRANDING OF TERRITORY AND ITS ROLE IN TOURISM	299
<i>Ghvedashvili Naira</i> COMMUNICATION PROCESS AND EFFICIENCY OF MANAGMENT IN THE FIELD OF SOCIAL-CULTURAL SERVICE AND TOURISM	304
<i>Chikovani Elene</i> PROBLEMS OF FORMATION REGIONAL SOCIAL POLICY UNDER GLOBALIZATION	310
<i>Julakidze Emzar</i> DETERMINATE FACTOR OF THE TEAM WORK OF ORGANIZATION	312
<b>REPORTS OF UNDERGRADUATE, POSTGRADUATE AND PHD STUDENTS</b>	
<i>Abbasov Emin</i> TECHNICAL-TECHNOLOGICAL INDEPENDENCE AS A FACTOR IN THE ECONOMIC SAFETY OF THE COUNTRY	316
<i>Anguridze Otar</i> THE ROLE OF FISCAL STABILITY UNDER GLOBALIZATION	321
<i>Aslanishvili David</i> STATE SECURITIES MARKET IN GEORGIA, ITS FUNCTIONING, HISTORY AND LESSONS	328
<i>Bedoshvili Tamar, Patsinashvili Ketevan</i> GLOBALIZATION PROCESSES IN WORLD TOURISM	335
<i>Gverdtsiteli Natalia, Matiashvili Mariam</i> CONSUMER PRICE INDEX, AS THE BASIC INSTRUMENT OF MEASURING INFLATION	338
<i>Zavadskaya Yuliya</i> ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION'S DEVELOPMENT UNDER GLOBALIZATION	342
<i>Kerimov Fikret</i> MUTUAL MARKET MECHANISM OF THE PRODUCTION AND CONSUMPTION UNDER GLOBALIZATION	347
<i>Matiashvili Mariam, Gverdtsiteli Natalia</i> THE MODERN TENDENCIES OF HEALTHCARE IN GEORGIA	351
<i>Makalatia Irakli</i> PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ECONOMY IN GEORGIA	356

<i>Mamedova Natavan</i> COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY IN THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS	361
<i>Miminoshvili Temur</i> THE ROLE OF GOVERNMENT IN FORMATION OF COMPETITIVE BUSINESS CLIMATE	365
<i>Rzaev Anar</i> GEOECONOMIC SITUATION OF BLACK AND CASPIAN SEA REGION AND ITS INFLUENCE ON TRANSPORT POLICY OF AZERBAIJAN	369
<i>Rukhaia Nino</i> SOCIAL MEDIA MARKETING – OPPORTUNITY FOR GEORGIAN EXPORTERS	374
<i>Samchkuashvili Nino</i> PROBLEMS OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT AND ITS SOLVING WAYS IN GEORGIA	378
<i>Sulamanidze Konstantine</i> RISKS MANAGEMENT IN FINANCIAL-ANALYTICAL WORK AT BANKS	383
<i>Taralashvili Tamar</i> TECHNICAL BARRIERS TO TRADE IN THE EUROPEAN UNION AND GEORGIA'S FURTHER RAPPROACHMENT WITH THE EU	394
<i>Udesiani Tatia, Tabatadze Sesili, Demetradze Nino</i> ANALYSIS OF THE GROSS DOMESTIC PRODUCT IN GEORGIA	398
<i>Dzabisauri Lia</i> STATISTICS TO FOLLOW THE GLOBALIZATION OF GEORGIAN ECONOMY	403
<i>Chichinadze Boris</i> THE STRATEGIC PRIORITIES OF REGIONAL ECONOMIC POLICY	407
<i>Khubunaia Shorena</i> FOOD MARKET FORMATION, AS GUARANTEE OF COUNTRY FOOD SAFETY	413
CONFERENCE PARTICIPANTS	425

## გამომცემლობის რედაქტორი სესილი ხანჯალაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის  
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა  
თბილისი, გ. ქიქოძის № 14

93 22 60, 99 68 53

ელ-ფოსტა: [economics\\_institute@yahoo.com](mailto:economics_institute@yahoo.com)